Emberek a válaszúton

MARIE PUJMANOVÁ

EMBEREK A VÁLASZÚTON

Marie Pujmanovának, a cseh irodalom egyik legnagyobb személyiségének nagyszerű társadalmi regénye ez a könyv. A könyvet 1937-ben állami díjjal tüntették ki.

A regény a cseh proletariátus életét, a nagyipari termelést tárgyalja. Pujmanová mesteri módon, meggyőző pszichológiai elemzéssel ábrázolja az első Csehszlovák köztársaság kapitalista rendjének ellentmondásait, bonyolultságát. Két világot ábrázol egy országban: a kapitalisták és a proletárok világát. A két világ között szakadék és osztályharc van. Kazmar alakjában minden olvasó ráismerhet a nagytőkés Batyára. Kazmar és életszemlélete éles ellentétben áll a gyárában dolgozó munkások életével és ez az ellentét egyenesen vezet az osztályharchoz, amelyet a kommunisták vezetnek és a Szovjetunió szeretetéhez. A tőkés Kazmar mint kényúr, mint Gazda érezteti hatalmát minden ember életében, aki a munkabér kapcsán függ tőle. Éppen ez a függés, a tőke szolgálata kovácsolja egybe hatalmas egységes osztállyá a cseh proletariátust.

A tőkés családjának „bizalmas baráti" kapcsolata a munkásokkal azt a célt szolgálja, hogy így ellenőrizzék a munkások gondolkozását és viszonyukat a tőkés tulajdonához. A munkásmozgalom fejlődését rendkívül

MK

EMBEREK A VÁLASZÚTON

MARIE PUJMANOVÁ

EMBEREK A VÁLASZÚTON

1951

MAGYAR KÖNYVTÁR - BRATISLAVA - POZSONY

A KOPORSÓ

András apja, Urban Vencel lakatosmester meghalt, mikor fia tizenegyedik életévében volt és szülőhelyén Lhotkán temették el a Marecsek-temetőben. Urbanné Prágában született. Házrészét a telekkönyvben Ruzsena leánya és András fia nevére iratta át és a természetére jellemző hosszú habozás után, engedve lhotkai rokonai rábeszélésének, elhatározta, hogy Prágába költözik a nagyapához. Azt mondták, gyermekei érdekében cselekszik igy. A felnőttek áldozathozatala többnyire hangtalan. Andrást az otthontól való búcsúzás úgy érintette, mint egy második haláleset.

Ambár Urbanék egyetlen barázdát sem mondhattak a magukénak, az egész határ mégis a fiúé volt. Csak olyannak festem Andrást, mint amilyen volt. Ha bizonygatnám, hogy a gyerek szerette a természetet, ugyanaz volna, mintha azt állítanám, hogy szerette a saját hüvelykujját. Csak a várostól megmételyezett emberek tudnak a virágosrét szépségén, a fenyő alakján vagy a napnyugta szinein elérzékenyülni. A fiu bukfencet hányt a lejtőn, fenyőtobozzal dobálta a leányokat és gumipuskával lőtte a verebeket. Tudta, hogy íjnak legalkalmasabb a fűz. Gumipuskájának villáját a Feketekő bükker-

dejében vágta, ahol már kétszer is lezuhant; annyi baj legyen! Hármasban Stasztnyék Tónijával — akinek töltény tépte le a hüvelykujját, meg Szuk Ferivel, térdig gázoltak a rovarokkal teli korhadó avarban. Szarvasbogarat, igazi bogáróriást is fogtak, de mire hazaértek, kirágta András zsebét. Fejük fölött az erdő félelmetes homályában rikácsolva vijjogni kezdett egy ragadozómadár. Nevét nem tudták. Lehet, hogy sas volt. Halkabbra fogták a hangjukat. Tavasszal, amikor a nyulak már kergetőzni kezdtek a fiú fölkapaszkodott a Marecsek melletti nyárfára. (Akkor még jóindulatú volt a temető, nem idézte apja emlékét.) A fa a mezei út szélén, kis lejtőn állt és András úgy kúszott rajta, hogy recsegtek alatta az ágak. Folyton följebb és följebb mászott, úgy érezte, hogy tulajdonképpen már nem is a fán, hanem egy világító torony tetején áll és szemben vele a világ másik fele. Az előtte kitáruló táj vidáman lejtett. A tavalyi krumpliföldeken át a patakmenti házfedelekhez, onnan, a templom mákfejű tornyához, a fűrésztelep kéményéhez, majd fölkapaszkodott a földecskékkel foldozott föld hasán az erdőkkel övezett vidékig, ahol már kézzel is el lehet érni az eget. Egy pillanatig úgy érezte, mintha ő volna a föld ura. És gyorsan, mielőtt visszazuhanna a valóságba, (meg azért is, hogy a világ rejtelmessége ne érje,) combjai közé szorította az ágat és nyesegetni kezdte a barkás gallyakat, amelyek inkább állatkákhoz, mint fa virágaihoz hasonlítottak. Mikor leugrott, már nem is szedte össze őket. Jó lesz a lányoknak. A fiúkkal leszaladt a napfényben kígyózó folyóhoz. Lábát szúrta a palatörmelék, a sima kavicsok félrebillentek. néha felvillant egy-egy csillám, a kamasz pedig elfintorította orrát még mielőtt a víz végignyalta volna lábait. A zátony közepén inogva meg-megállt a kőtömbökön; lehajolt és

lassan, óvatosan a szomszédos követ emelgette. A víz zavaros lett, a gyerek visszafojtotta lélekzetét: rák lapult ott, sötét teste árnyékot vetett a víz alatt. Fejénél markolta meg, nehogy ollója közé csípje az ujját és sietve belehajította sapkájába a többi közé. Máskor kifüstölte a darázsfészkeket, tudta, hol lakik a sün, hol született kis macska a szomszédban, nevükön szólította a falu teheneit és kutyáit, megdézsmált minden szilvafát, tüzetrakott a falu határában s a pernyehalmokat hóolvadáskor még egy év mulva is megtalálta. Igy volt ez mindig, mióta az eszét tudja. Mi változhatna meg itt?

»Istenem, egész vasárnap vizet hordanék és kötözném a babot, csak itt volna még az édesapám! Mert rövid volt közös életük.

Már minden lhotkai fiú apja visszatért a háborúból vagy ott díszlett neve az elesettek emlékművén, mire Urban Vencel, az orosz légionárius végre hazatért. Vlagyivosztokból a tengeren át jött. Kezdetben András húzódozott az idegen és öreg katonától, aki telefujta a konyhát csípős dohányfüsttel és egyáltalán nem hasonlított ahhoz a feketekabátos, magasgalléros fiatalemberhez, aki a viaszosvászonnal behúzott diván fölött mereven nézett le a fényképről. Kellemetlen volt a vele való együttlét és majdnem azt kívánta, bár ne jött volna haza, mert akkor minden a régiben maradt volna. De még különösebb volt, hogy maga a katona is mintha szégyenkezett volna a fiú előtt, pedig ő aztán nem ijedt meg sem némettől, sem bolseviktól, sem senkitől a világon. Mikor bevonult a háborúba, a gyerek még alig gagyogott. Nem ismerték egymást. Az apa evett valamit és lefeküdt aludni, végigaludta az éjtszakát és nappalt és átaludta a tomboló zivatart is. Akkora jégeső potyogott, mint a tyúktojás. Az

anyja a tizedesmérlegen meg is mérte az egyiket: kereken félfontot nyomott. Mire az apja fölébredt, már kiderült, alkonyodott, a világ pedig zürzavaros volt, akár a vízözön után. Az eresz alatti hordóban túlcsurgott az esővíz, az utat eltorlaszolták a kidöntött fákat szállító szekerek s a ház melletti csatornában áradva hömpölygött a víz. Az apa odaszólt a fiúnak, hozzon két deszkát, fadarabot és szöget. Nem mondta, hogy minek, de fogta a kalapácsot is és a ház mögé mentek. Rövid idő mulva ott állt a csatornában a kis malom s ahogy a víz hajtotta, forgott a kereke és kelepelt. Ez a kis malom Andrásé volt, apja csinálta neki, mikor visszatért a háborúból.

A műhelyben is berendezkedett, morogva ugyan, mert sok mindenféle elveszett és megrozsdásodott. Kikölcsönözte a kézbesítőtől a kerékpárt, a fiút maga elé ültette és átmentek Radistyéba, hogy beszerezzék a hiányzó holmikat. Akkor kapta András tüzes mágneses pengéjű bicskáját is. A fiú csak most eszmélt rá, mit tud egy férfi: meghúzza a satut, bereszeli a kulcsot, megélesíti a fűrészt. Van mindenféle harapófogója, franciakulcsa, csavarja, drótféléje pedig akármennyi. Tud bánni tüzzel, vassal, kinyít akármilyen zárt, szóval mindennek tudja a módját. Ha a néni a mamával veszekszik, fütyürészni kezd: Ancsikám, hagyjad! Miért nem fértek meg egymással ti asszonyok?

Az apa többet számított az anyjánál. A mama mindig a tűzhely körül forgott, türelmetlen volt, fáradt és elkeseredett. A háború idején egy véka krumpliért vagy egy maroknyi daráért robotolt a gazdák földjén. Mint prágai házmester-lány és uriasszonyok háztartásbelije, azelőtt nem végzett ilyen munkát! Nagyra volt a multjával. A háború sokmindenre megtanította a lhotkai asszonyokat. Mikor a lhotkai cipész bevonult, saját maga foltozta a gyermekek

cipőit. Egész jól sikerült, ha kicsit szorítottak is; olyan volt, hogy az utolsóját is odaadta volna, de alkalomadtán fölhánytorgatta. Senki sem tehet arról, milyen a természete.

Az apa néha mesélt egy farkaskutya-kölyökről, mely a vonat után loholva követte gazdáját, mesélt a páncélmozdonyról, a kínaiakról, meg a kapitány iránytűjéről. A mama gyakran félbeszakította és az élelmiszerárak iránt érdeklődött. Oroszország oly nagy, mint majdnem az egész világ: hónapokig utazol vonaton, mig eléred a vlagyivosztoki kikötőt. Az oroszországi patakok olyan szélesek, mint minálunk a folyók, a folyók pedig akkorák, akár a tenger: egyik partról nem látod a másikat. Szibériában éjjel is süt a nap. A nappalok pedig hosszabbak. Aztán az a sok hal, meg vad, ami nálunk a márna, az náluk a viza. Az oroszországi tyúktojás akkora, mint a mi pulykatojásunk. András látott a bibliában egy képet, ahogy négy férfi rúdon cipel az Igéret Földjéről egyetlen nagy szőlőfürtöt. Bizonyára ilyenformán van az ott messze muszkaországban is. Az ország nagysága dicsőséges fényt vetett az apjára is. Gyakran dicsekedett iskolatársai előtt apja Oroszországával.

Egy alkalommal, a tűzoltó-ünnep után hazafelé készülődtek a környékbeli vendégek. A kocsis már be is fogta a lovakat, de mert az utasok hangulata magasra hágott, s még nem akartak hazamenni, ő is visszatért három decire. A lovak künn álltak és vártak. Néhány lhotkai gyerek fölmászott a létrás szekérre. Persze, ahol huncutságról volt szó, András biztosan ott volt. Hogy, hogy nem, Szuk Feri ostorral a lovak közé csapott, mire azok fölágaskodtak, majd vágtatva nekiiramodtak. A szekéren álló gyermekek fölujjongtak, de örömük nyomban ijedtségbe

csapott át, mert Feri, elvesztve egyensúlyát hátrabukott a szekérben. A megrémült asszonyok sikoltoztak, a lovak pedig a félüres és ide-oda hányódó kocsival vadul rohantak a lhotkai éles kanyarulat felé. Ezen a helyen már máskor is fölborult néhány uraság, alig két héttel ezelőtt a Pondelnícsek mészáros autója is. András segítséget keresve pillantott hátra az eltünő falu felé. Látta, hogy néhány ember lélekszakadva rohan a kocsi után. Apja megelőzte őket s futás közben kezével mutogatta a gyermekeknek, hogy mit csináljanak. De a zűrzavarban senki sem értette meg. Aztán András egészen közelről látta apja haragtól és futástól kivörösödött arcát s hallotta lihegését is. Urban megragadta a zablát, félrelökte a lőcsöt, de a lovak félreugrottak s a szekér alaposan oldalbavágta. Káromkodott egyet, de nem eresztette el a zablaszíjat, együtt szaladt a lovakkal, félig csuszva, teste sulyával fékezte az iramot. Bár a szíjak belevágódtak kezébe, sikerült a kanyarulat előtt megállítani a lovakat. Andrásnak bizony inába szállt a bátorsága.

De az életmentő, a katona, aki hat éven át verekedett a harctéren, akinek feje fölött golyók fütyültek, aki majdnem az egész világot körülhajózta, most itt feküdt holtan. Ő, aki akkor tért haza a távolból, amikor gyerekesze még csak nyiladozott, akihez nem a gyamoltalan kicsinyek megszokásával, hanem valami hatalmasabb belső erőtől hajtva ragaszkodott, most itt feküdt, arcán a holtakat jellemző, elutasító fönséggel. Emberi bánat már nem férhetett hozzá. Talán a szive, talán az erei szakadtak meg. A világháborút megjárt katonák gyorsabban vénültek.

»Jobb lett volna, ha sohasem tér haza«, jajveszékelt az anya. »Megszoktuk már, hogy nincs. Hazajött meghalni.« Anyjuk még a fájdalmat is tizedesmérlegen mérte.

Ez, a halott iránti, bizonyos haraggal vegyes hűség, föllázította a fiút az asszonyok, az anyja és nagynénje kalmár lelke ellen. Már nem is Vencelként emlegették, hanem megboldogultnak s ezt csufolódásnak érezte. Az asszonyok a rideg valóság nyelvén beszéltek a tényekről s így árulást követtek el az apa ellen, hisz oly gyorsan megbékültek a megmásíthatatlannal. Alig hullott az utolsó rög az elhunyt koporsójára, máris végrendeletről, közjegyzőről, telekkönyvről, bérről, dunyhákról beszéltek, hogy mi legyen az öreg almáriummal, meg az ócska limlommal.

»Mi lesz Harryval?«, kérdezte ijedten a gyerek.

»Majd eljösz meglátogatni!«, nyugtatgatta a néni és titkolni próbálta megelégedését, hogy nemsokára egyedül uralkodik majd a kis házban.

»Prágában ott lesz neked nagyapa«, vígasztalta Rózsi. De mit ért ehhez Rózsi! Ő már a nagyot játszotta. Dicsekedett, hogy meghalt az édesapja, hogy gyászt visel és a városba költöznek. Rózsi hamis volt világéletében. Hiszen már a bujócskánál is mindig elárulta a rejtekhelyeket.

Mit törődik nagyapával. Nem is ismeri. De a kutya, Harry, az bizony feszülten várja, hogy mikor tesz András az orrára egy kocka cukrot, közben füle és nedves orra remeg az izgalomtól. Mereven néz kérő szemével, de csak parancsra mozdul és csak ha szabad, kapja el a földobott cukrot. Ő tanította be Harryt. Harry az övé volt.

A sötét gyász megszürkült a házi gondok közepette. Az özvegy rá-ráripakodott a gyerekekre. Folyton ott lábatlankodtak körülötte. András soha nem volt annyira csintalan és nem kapott annyi verést, mint most, apja halála után, amikor anyja is egészen feldúlt volt és maga sem tudta mit akar.

»Majd a városban, ott gyorsabban felejt az ember«, mondták a rokonok. »Sírással nem változtatsz a helyzeten. Azzal már nem támasztjátok föl.« Mindnyájan megtagadták a holt apát. Az árulásnak valóságos versenye folyt itt.

András akkortájt fákba hajigálta a bicskáját, kutyájával kergetőzött a domboldalon, szinte futott az élet legkérlelhetetlenebb ténye, a halál elől.

A legrosszabb az volt — s ezt még Stasztnyék Tónijának sem vallotta volna be a világ minden kincséért —, hogy elhunyt apja lassan ellenségévé lett. Gyakran álmodott róla, úgy rémlett, mintha itt járna mellette, beszélne hozzá és olyan volt, mint életében. De András álmában is tudta, hogy apja meghalt, csak tagadja előtte. Az apa meg szó nélkül elnézte a fiú csintalanságát, kinevette, hogy retteg mindentől, ami él és mozog, él és kínlódik és élni akar, él és felejt, él és árulást követ el. Az elidegenedés ijesztő fájdalma járta át, a távolodó kedves idegensége.

Minden megváltozott s az élet s o h á-ja a koporsóban testesült meg. Abban a deszkakoporsóban, amelyben a halottat kiviszik a házból, vagy abban a deszkaládában, amellyel az ujonc bevonul, vagy a leány szolgálatba megy. Ott állt most is ez a fekete, ellenszenves deszkaláda a konyha közepén a lepedőbe kötött ágynemű mellett. A konyha ajtaja pedig sarkig tárva, hogy a balsors belépjen. A kis előszobán át behallatszot, amint a mama meg a néni bérbeadja a póstáskisasszonynak a lakást. Úgy beszéltek vele, mintha nem is saját érdeküket, hanem az övét akarnák szolgálni. A fiút tehát nem ijesztgették, hanem komolyan költözni készültek. Az apa merevtekintetű fényképével együtt és ide soha többé nem térnek vissza.

Az egyszerű élet mindennapos színtere, a megszokott tárgyak. most, mikor eltünnek látóköréből s amikor el

kellett tőlük válnia, mintha idegen égitestre röppentek volna és onnét ragyognának le rá leírhatatlan szépségben. Az egész környék telve volt élményeivel. Úttalan utakon bolyongott és idézgette emlékeit. Senki más sem igazodnék el rajtuk.

Édesanyja Rózsival a ládákat csomagolta. András is előhozta vagyonát: egy fűzfaíjat a nyilakkal, meg a bükkfából készült gumipuskát, amelynek villáját ott vágta a Feketekőnél. Mikor a gyerek kiment az ajtón, anyja a szemétbe dobta ezt a lim-lomot. Szükséges tárgyaknak sem jutott hely. Szerencsére bicskáját, a mágneses pengéjű bicskát, amit sose hagyott el, András a zsebében szorongatta, így vonult ki néhány barátja kíséretében s a két nőnek, anyjának és nővérének mintegy rabjaként az állomásra. Harryt be kellett zárni, úgy vonított.

A csomagolással és búcsúzkodással lekésték az első vonatot, így csak az estélivel indulhattak.

A kocsiban az özvegy lerázta szoknyájáról a morzsákat és hátatfordítva az utasoknak föltette a polcra a megmaradt kenyeret és tojást. A többi szegényes csomag közé. Lesimította szoknyáját, nagyot sóhajtott, leült és összekulcsolt kezét ölébeejtve megadta magát az utasszállítás szabályainak. A nagy hajsza és az elhatározás kínjai után az utazás tulajdonképpen kimondhatatlan nyugalmat jelentett neki. Anyagias és zárkózott arccal vizsgálgatta, mérlegelte és osztályozta az utasokat.

Az induló vonatnál sok viruló, örökké víg kislány csicsergett, csupa rózsa, de Rózsi már nem tartott velük. Rózsi ma elutazott és eltávolodott tőlük. Mákpiros sapkájú fiatal forgalmisták tisztelegtek Rózsi vonatjának, ő pedig a rikító színekben csak a megfoghatót látta meg és messzire hajította magától mindazt, ami mögötte elmaradt.

Ha valami szerencsétlenség történnék, András venné elsőnek észre és meghúzná a vészféket.

A vonat hirtelen megállt, távol az állomástól, a rétek közt, a szél elült, a mozdony sem dohogott. Az állomás nyüzsgő zaja is elcsitult. Csönd borult az utasokra s az est zöld homályából idehallatszott a közeli forrás vízének csobogása. (András megörült, hogy üzemzavar állt be s hogy talán segíthet.) Csöndben várakoztak s az erdő fűszeres illatot lehelt. Sarjadzó és száradó gomba jellegzetes szaga áradt feléjük. A közeledő ősz hangulata neszezett halkan. A vonat pedig mind távolabb vitte a kisfiút apjától, mind messzibbre Harryjától.

A kalauz ósdi lámpásával a derekán némán ment végig a folyosón és megcsavarta a villanykapcsolót. Túl az ablakon elmosódott a környék képe s a ládaszerű fülkékre ráfeküdt az unalom sárgásan derengő éjtszakája.

Éjfél után fölébredt a fiú. A félig ülő, félig fekvő utasok testét úgy himbálta a vonat, mint a föltámogatott kócbábokat, melyek az első lökésre várnak, hogy bukfencet vessenek. Kinyújtott férfilábak torlaszolták el a kijáratot s a fejek kökadoztak. Szegényeknek most, hogy elvesztették a szellem uralmát, arcukon látható lett az élet, az élet minden ökölcsapása. Nem védekezhettek, hiszen aludtak. A halál, akárcsak a tolvajlámpánál dolgozó kém, útja nyomát arcukba véste. Egyedül András volt ébren. Meg a mozdonyvezető a fütővel a gép dohogó mellkasában. A vonat izmai feszültek és összehúzódtak. A száguldó mozdony nagy szeme eliramlott a sötétség alaktalan tömbjei mellett, sziszegve szelte a tájat s az éjfél növekvő óráiban egyre nőtt az elhagyott otthon távolsága. András nem mozdult. Visszafojtotta lélekzetét és figyelt. Az asztmás úr tüdeje úgy nyikorgott, mint a harmonika, az öregasz-

szony hortyogásában a tigris morgott, a cigány szuszogott, a fiatal katona nagyokat fujt, Rózsi meg álmában halkan döngicsélt, mint a virág kelyhében motozó méhecske. Öt alvó szőtt álomszövetet a vonat szövőszékén, de az anyja, a mama, szinte alig lélekzett. Fakó, merev arcában, fekete gödörként sötétlett szája a félhomályban.

»Mama!«

A zsákszerűen dudorodó függöny mögött a fej meg sem mozdult. A fiú megrettent, hogy a rövid szakadozottkörmű kéz is kihűlt talán. Megrántotta szoknyáját.

»Édesanyám!«

Az asszony fölsóhajtott, fáradtan felpillantott és szemét újra behúnyva, félálmosan kérdezte:

»Mit akarsz már megint?«

»Szomjas vagyok!« hazudott is, nem is András, de nem bánta.

»Csöndben légy, most éjjel van. Aludj. Nézd, Rózsi is alszik. Ez az úr megharagudna.«

Ismét a saroknak támasztotta fejét és rámutatott a vállára.

»Tedd ide a fejecskédet.«

De a fiú hirtelen két keze közé fogta anyja fejét és úgy fordította maga felé, mint az iskolai földgömböt.

»Ne aludjon, édesanyám.«

Az asszony arca eltorzult, éles fájdalom hasított tarkójába, fölegyenesedett és rosszalóan nézett fiára.

»Még éjjel sem hagytok békén«, nyögte. Nincs szivük ezeknek a gyerekeknek.

»De én nem akarom, hogy aludj!«

Urbanné erre szó nélkül kivezette a fiút az üres folyosóra és haragos elszántsággal néhányat ráütött. András nem sírt. Konokul hallgatott. Inkább megkínoztatta volna

magát, semhogy bevallja, mitől rettent meg, ámikor belenézett anyja élettelen arcába. Szégyenkezve nyomta oda orrát az ablaküveghez, amelynek olyan ize volt, mint a kihült hamunak.

A szakasz elsötétedett, a kalauzok már a lépcsőn álltak és a vonat simán besiklott a vasbordás boltozat alá. Az anya, András és Rózsi csak lépésről-lépésre jutottak előbbre a szűk folyosón. A szomszédos vonat a válluk fölött kukucskált be hozzájuk. Csillogó vágányok futottak keresztül-kasul a fedett csarnok acélvárosában. Fékek csikorogtak, a vonat nagyot zökkent, aztán lassan megállt. A kalauzok kezében megcsörrent a kulcs, nyitogatták az ajtókat. Prága, hangzott fel vezényszóként a kiáltás a vonat mentén, minden pillanatban más és más felől. Hordár! Prága! András leugrott a magas lépcsőről a perron járdájára, — a batyu súlya nagyot rántott rajta, de azért nem esett el — és Prága földjére lépett. Az embertömeg magávalragadta őket és vitte kifelé. A felvonó csapóajtaja kinyilt s a mélyből emeletről-emeletre szállította föl a poggyászt, de Anyuka nem engedte, hogy a fiú megálljon nézelődni. Mentek a többiek után a fekete-zöld vasuti kocsikkal szegélyezett utcán s kopogó léptüktől visszhangzott a perron. Aztán egy darabig kövezet helyett, mintha üvegpalackokon lépdeltek volna s az üvegpadló boltozata alatt váltakozó fény- és árnyjátékot lesve, úgy látta a fiú, hogy odalent szintén vasuti kocsik futnak.

Óriási ívben áthajló hatalmas vasgerendák kapaszkodtak a csarnok gerincébe s a gyerek, mint parányi borsószem veszett bele a cethal óriási bendőjébe. »Drng!« csapódtak össze az ütközőtányérok. Mint az eldülő tekebábok zaját adta vissza megsokszorozva e hangot a csarnok boltozata. Helyenként fölröppent a vasutasok figyelmeztető kiáltása, méltósággal úszva a befutó vonatok zürzavara fölött. A pályaudvar óriási acéltemploma megtelt idegen hangokkal és sóhajokkal. Sziszegett az elillanó gőz s a váltókezelő marka alatt a szélrózsa minden irányából zümmögtek a legyőzött mérföldek.

A család leszállt a föld alá, végigment a csempével kirakott és piszkos fürdőhöz, vagy fehér pokolhoz hasonló folyosón. Fejük fölött elrobogott egy gyorsvonat s ők lépcsőn mentek kifelé. A várakozók sorfala megmozdult: itt vannak már azok, akik a lépcsőn özönlő tömegben megismerték az érkezőket, kiléptek a sorból és nagy élénkséggel, szemük intésével, kitárt karral hívták őket, Az állomás hangja magasan szárnyalt, ott rezgett a búcsúzás és üdvözlés légvonatában. Amott mennek Urbanék. De elébök senki sem jött. Nagyapának a házat kell őriznie.

Ha Rózsi egyszer felnő és külföldön jártában azt fogja mondani magáról, hogy prágai, akkor képzeletében nem a Hradsin tünik majd föl, amint azt elvárhatnók, hanem hirtelen mint a céllövöldében az eltalált cél bábja, szélesvállú amerikai férfi oldalán egy téglaszínruhás párizsi hölgy alakja szökken lelki szemei elé, sétára kész hölgy, két helyes, matrózruhás gyerek kíséretében. Ilyen szerencsés, hibátlanorrú család emelkedett ki a kékes háttérből és láthatóan örült, hogy olcsó pénzen milyen izlésesen öltözködhet. Mindenkinek, aki Prágába érkezett és a pályaudvarról kilépett, szemébeötlött ez a falragasz. Lehetet-

len volt észre nem venni. A képen az arcok olyanok voltak, hogy bárhová is fordult az ember, mindenütt ránéztek, a két gyermek pedig ujjával rámutatott a feliratra:

Kazmar — Ruha — Jafeta

V vasuti portás úgy rázogatta csengetyűjét, mintha csak a megboldogult prágai szemetesek lelki üdvéért harangozna. Mialatt a gyerekek anyjukra várakoztak, a bennfentes vasutasok poggyászkiadás közben megfontolt lassúsággal, öblös és mély hangon cserélték ki szilárd nézeteiket. Úgy, ahogy a szomszédos indulási csarnok önműködő ajtaján ki-bejártak az utasok a friss levegő fuvalmában, úgy közeledett, tülkölt, lihegett a város is. Az aszfalt fölött frissen, simán, szárazon siklottak tova a hanghullámok, úgy, hogy bizony Rózsi elszalaszthatná a szerencséjét is. Az ajtó nagyot ásítva csapódott be, elhalt az utca zaja és beállt az élet csodaváró unalma. A pénztárnál csörgött az ércpénz, zörögtek az automaták, az egyik különösen eredeti volt, András az üvegfalon át belelátott belsejébe, nézte, hogyan működik, hogyan emészt, mialatt a mama a fogyasztási adószedőnek megpróbálta letagadni az almát, meg a túrót. Egy úr koronát dobott az automatába, s megindult a szerkezet. A henger egyet fordult, a kés jegyet vágott le a tekercsről s aztán a gép kiköpte. A jeggyel vissza lehetne menni a perronra, oda, ahol emeletről-emeletre jár a poggyászfelvonó-ketrec. De ki menne vissza? András bizony menne és indulna is rögvest haza.

Éhesen, csomagjaikkal, kosarukkal átfurakodva a tömegen végre kijutottak a pályaudvarról. Az épület tornyának két csuda-furcsa repülésre tárt szárnya, mintha éppen a levegőbe emelkedve a Vencel-tér felé akarna elszállni. Köd, korom, ezernyi ház füstje, Prága kékesszürke lehelete

visszavarázsolta a múzeum kupoláját abba a korba, amely még hitt a királyi koronában. Mindhárman magukba szívták a város, a benzin, a gummi és egy kicsit az átelleni parkok őszi szagát is. A piros villamos megcsörgetve vékonyhangu csengőjét elindult és megmutatta a fasor végén a lapátos utcaseprőket és a fehér kioszkot. Az özvegy lelki szemei előtt megjelent a kopasz császár ércpénzbevert babérkoszorus feje és másik oldalán a kétfejű sas.

Könny tolult a szemébe. Ezt meg kell érteni. Valamikor a sárga póstaszekrények idején rózsaszinű leveleket hozott neki a pósta. Végetért a német szinház tenoristájának dicsősége, pedig a diáksapkás, összeszabdalt arcú ifjúság valamikor még a lovakat is kifogta a hintójából. Az állomás előtt békésen álldogált az utolsó konflisló, gazdája, meg az ostor, benn szunyókáltak a kocsiban. A gebe búsan lógatta fejét s megadón várta, mikor jön érte a halál. Azonban a prágai halál nem ér rá, a kormánykerék mögött ül és futkos a fővárosban. Az özvegyet szorongás fogta el, mikor át kellett vágnia az úttestet. Erősen fogta a gyerekek kezét. Bizony nagyott nőtt Prága azalatt, mig ő Lhotkán élte boldog napjait, — s ennek most már vége. Mennyire elfalusiasodott, mennyire megöregedett, mire ismét ide vetette az élet!

Rózsi még nem látta Prágát, így persze a pompás kirakatok felé tartott, a Német Szinház irányába. De az anya kelet felé kanyarodott. Meg kellett kerülni a vasuti raktárak negyedét, amely feketéllik a széntől és zsufolva van tejeskocsikkal, petróleumoshordókkal. Ha Lhotkán beszélgetni akarnak az emberek, megállnak az út közepén és hadonászva magyaráznak. Itt az emberek sietnek és menet közben megállás nélkül beszélnek. A lármában az ember néha a saját szavát sem hallhatja, csak a szájak és lábak

mozgását látni. A férfiak zsebéből ujság kandikál ki. A fiú az első utcasarokig öt benzinkutat számlált meg.

Zsizskov előtt kiszélesedik a Hybernszká-utca és keresztúttá ágazódik szét. Arra áramlik a város forgalma minden oldalról, a viadukt alól, a Husz-körútról, Príkopy és a két pályaudvar közötti Porzsics felől is.

Mikor kiértek a parkból, az anya elcsodálkozott:

»Mi történik itt? Talán csak nem kell Prágában még mindig sort állni?«

»Ott ingyen osztogatnak!« mosolyodott el egy idősebb úr. »Azért a nagy tolongás!« Rózsi elragadtatva kiáltott fel:

»Nézze mama, már kitették a téli ruhákat.«

Az egész épület üvegből volt, egyetlen nagy kirakat a hatodik emelet lapos tetejéig. Olyan hatást keltett, mintha még nem volna befejezve. Emberkígyó szorongott a bejárattól az úttestig. Két rendőr ügyelt a rendre.

Felére szállítottuk le az árakat. Kazmar. Ruha. Jafeta. Megtekinthető vételkényszer nélkül.

A többemeletes szinpadon jól felöltöztetett bábok állak s kiterjesztett karokkal mutatták, milyen kifogástalan az őszi »Jafeta« kollekció. Milyen jól festenek a »Jafeta« irodai öltönyben, szalonruhában, utcai — vagy sportdresszben, a csípőben karcsú, szélesvállú urak. Sőt a földszinti kirakatban egy férfibáb ült motorkerékpáron. Az egyik ablak valóban megindító volt. Ezt a legmélyebb gyász bemutatójának használták. A gyászbaborult hölgy kalapjáról hosszú kreppfátyol omlik alá, de csak térdig, mert ruhája is — a legutolsó divat szerint csak térdig ér. Mellette fedetlenfejű férfi, kemény kalap a kezében, fekete, fényes kesztyűje úgy feszül, mintha ráöntötték volna, s közben udvarias részvéttel elmélkedik az élet hiábavalóságáról.

Egy emelettel feljebb menyegzői kép. A menyasszony mintha cukormázból lenne, a koszorúsleányok pedig fagylaltszineket hordanak s az ibolyaszinű anyós mellett a vőlegény frakkos pincérre s egyúttal fecskére emlékeztetett. Némelyik figúra iróasztalnál ült, mások iskolába mentek, voltak, kik barátnőiket teán látták vendégül, vagy táncra készen álltak partnerükkel a parketten. Mindezeknek szabályos világa mögött valóságos emberek tolongtak, feketéltek, nyüzsögtek föl-le az emeleteken s ebben az óriási fagyos kristálytömbben valószerűtlenül hatottak. Különösen a nők. Fönt fel-felvillantak a ruhák nevét és árát hirdető neonbetűs feliratok. A három irányból érkező gyalogjárók, várakozás közben, mig a rendőr szabadra állítja a forgalmat, ráértek elolvasni a szöveget. Az özvegy meggyőződéssel felsóhajtott: »Ez aztán az olcsóság! Valósággal ingyen adják.«

A piros-fehér emelvényen álló rendőr intett, a járművek megálltak, a motorok remegtek, a benzin bűzlött, az özvegy pedig kézenragadta gyermekeit és baj nélkül átsurrant a kocsik előtt. Anya és leánya egyenesen átment a Jafetához.

András megfigyelte, hogy anyja arca piros az izgalomtól. Az asszony melle zihálva járt, amikor letette a kosarat a gyalogjárón a fal mellé. Ritkán hallotta András az anyját ily gyorsan beszélni, kivéve, ha dühös volt.

»Várj meg itt a holminál, vigyázz reá, hallod Andráskám? Itt várj, meg ne moccanj. Rózsival benézünk ide.«

Egyet lépett és megint visszafordult.

»Ha valaki hivna, Andráskám, ne menj vele, ne is mozdulj! Nemsokára visszajövünk.«

A fiú komoran bólintott, s anyja látta, hogy ráült a ko-

sárra, a csomagokat pedig lábai közé rakta. Rózsi előrement és várt. Az anyja utólérte.

Átfurakodtak az üzlet bejáratához. A prágai vér föléledt a vidéki asszonyban. Ahol csoportosulás van, a Moldva vizével keresztelt prágainak ott kell lennie.

A felvonó ajtajában, egy Andrásnál alig valamivel nagyobb, egyenruhás fiú állt és éneklő hangon darálta:

»Első emelet női ruhák, második emelet úri öltönyök, harmadik emelet gyermekkonfekció, negyedik emelet sportosztály, ötödik emelet kötöttáru, hatodik emelet estélyi toalettek, — melyik emeletre méltóztatik?«

Az emberek szokás szerint tömegesen léptek be.

»Mi csak körülnézünk«, jegyezte meg anyja helyett Rózsi.

Az egyenruhás gyerek gúnyos mosollyal lépett hátra, behúzta a felvonó rácsajtaját és eltünt. Bár aligha volt tizennégy éves, máris osztályozni tudta az embereket. Hisz naponta százával vonultak el a villamos gomb mellett, amellyel megindította a felvonót.

Bementek és megálltak az ajtónál. Eleinte csak félénken, kéregetők módjára. A tolongásban senki se törődött velük. Siető lányok, számozott munkaköpenyben járkáltak ide-oda a tömegben s magasra tartott akasztókon, mint templomi zászlókat lengették fejük fölött a különféle ruhákat. Ha néha kettő találkozott, félhangon mondtak valamit egymásnak és továbbmentek. Némelyik eltünt a vevővel a spanyolfal mögé próbálni. Az akasztós állványokon fölhalmozott ruhasorok a sokrétű érdeklődés tarka folyosóira szelték a különben minden oldalról áttekinthető termet, amelyeket a tükrök még meg is sokszoroztak. Rózsi hirtelen ráeszmélt, hogy ő tulajdonképpen városi hölgy, de azt is észrevette, hogy bár rosszul öltözött és az utazástól piszkos, mégis kar-

csú, szépszemű és fiatal. A levegő itt súlyos a gyapot, az emberi meleg, s apreturák gőzétől, valamint a válogatás és vásárlási lázban izzadó nők szagkeverékétől. Az elárusítónők olyanok voltak, mint az ápolónők, akik járványos őrülettől sujtottakat ápolgatnak. Urbanné lassan odasomfordált a szélen lógó első ruhához. Megérintette. Az asszonyok szakértő tapintásával morzsolgatta anyagát.

Elegáns, jólfésült úr lépett mellé és megkérdezte:

»Kap már a hölgy? Dása kisasszony!«

»Kiszolgálok!« válaszolt oda se nézve a kisasszony. Jött egy másik:

»Mit kiván a hölgy?«

Urbanné kitérően felelt, mondván, hogy a ruha alig illene reá, mert nics mértékre szabva.

»A hölgy hármas szám, a kisasszony pedig a legnagyobb gyermekszám. A mi ruháink mindenkinek megfelelnek. Azt majd elintézzük«, mondta az eladókisasszony elnéző mosollyal. Az özvegy megjegyezte, hogy most halt meg a férje, ezért csak fekete ruhát használhatnának.

»Van igen tetszetős gyászruhánk is, tessék továbbfáradni«, udvariaskodott az elárusítónő és kezével mutatta az irányt. S mert nem mozdultak, társnőjének átkiáltott: »Veronka kisasszony! Adja ide azt a borszinű komplét. Tessék, egy fekete öv elegendő rá, nagysád.«

A fiú falusi türelemmel várt az üzlet előtt és nézte a forgalom szinjátékát.

A belvárosból ujságokat szállítottak az állomásra. Most épp egy egész motoros menet vonult, a nyilt teherautókon vidáman nevetgélő férfiak ültek s lábukat kifelé lógatták. Kitértek a póstakocsiknak, amelyek az állomásról jöttek, mialatt a viadukt alatt szakadatlanul robogtak a Pragák a Chevroletek, hordókkal, zsákokkal, olaj- vagy benzin-

ballonokkal, kannákkal, zöldségeskosarakkal, tojásszállítóketrecszerű ládákkal, ócska papírral, betonhoz való vasrudakkal megrakottan. Mind e zörgés mintegy szimboluma volt a tikkadt, poros városnak. Itt meg egy szemeteskocsi óriási hengere gördül. Ha a szemetesek már kiüritették a kocsik tartalmát a Maninra, seregestől mennek asszonyok, gyermekek s turkálgatnak benne. E babyloni forgalom közepette, ott a kocsiúton, nyugodtan húz egy ember targoncáján néhány széket és egy asztalt. Most meg egy hatalmas zárt teherkocsi döcög lassan végig, díszleteket szállit és vándorkomédiások gördülő otthonára emlékeztet. Mint az egerek surrannak el a parányi Aero-autók a szeneskocsiba fogott, elefántnagyságu pinzgaui mének mellett csakúgy, mint a Davidson motorkerékpárok, az oldalukon döcögő nevetséges szivarral. Néha elsuhan egy messziről jött Tátrakocsi, sárhányótól ablakig piszkosan, aztán egy világosszinű torpedóalaku versenyautó. Ilyen jelzésűt András sohasem látott a lhotkai járási úton. S e sok jármű fölött, keresztben a hídon vonat robogott, siratva szülőhelyét. De a város gondoskodik róla, hogy kizökkentse mindabból, amit a hűség és emlékezés diktál. Kezdve a Marecseki-temetőhöz vezető ösvényen, elvonja figyelmedet a szélrózsa minden irányába. A motorok egész raja zúgott András körül. S a fiút átjárta a benzin mámora.

Valahányszor az elárusítónő fáradhatatlan előzékenységgel más kabátért ment, anya és leánya rögtön összedugta fejét, halkan tanakodtak, közben figyelték, hogy a többi asszony mit választ. Az tetszett nekik a legjobban, ami más kezében volt. Urbanné minden darabon talált valami kifogásolnivalót, hol a gomb, hol a behajtás nem felelt meg. Tanácskoztak, az öreg telve bizalmatlansággal, a fiatal mohó várakozással.

Ilyenkor annyira hasonlítottak egymáshoz, mintha nem is apa, anya nemzette volna őket közösen, hanem csak maga a nő. A lány arcát szerelmi láz festette rózsásra, az özvegyén korallszínű foltok támadtak. Tele voltak aggodalommal, nehogy elkéssenek, nehogy becsapják, vagy megelőzzék őket. Ez az olcsóság! A háborús évek, a háború utáni drágaság, a falun töltött évek után. A végeladás izgalma! Kazmar ugyanis éppen akkor kezdte az olcsó tömegcikkek gyártását és mindenki bukást jósolt. Urbanné a menyegzője óta nem látta apját, aki mint valami házimanó sohasem hagyta el a reábízott házat. Anna asszony úgy tett, mint az amerikai kivándorlók, akik sok év után a nagy vizen át szülőfalujukba visszatérnek s előbb a kocsmába mennek, csak azután haza. S mint ahogyan az asszonyok keresztet vetnek, hogy miféle ördög viszi férjüket a korcsmába elinni a keresetet, ugyanúgy a férfiak se fogják soha megérteni a nők vásárlási szenvedélyét.

A vásárlás a nők életében a tűzhely s a piaci szatyor körül zajló izgalmas kalandot jelenti. Összekötőkapocs a világgal, párbaj a kereskedővel, küzdelem a kísértés ellen, melyben végül is elbukik; hisz a vásárlás a zsugoriak hazárdjátéka, szomszédasszonyok ingerlése, kockavetés saját zsebünkre, gyerekes rémület a világ szeszélyessége láttán. Hej, de sok szép kosztüm volt itt! És ez az »aeroplan« ruha, amelyre ujjak helyett szárnyacskákat varrtak. Igaz, a tarlók felett már fujdogált a szél, Rózsi ilyennek most kevés hasznát venné. De félingyen van. És az a rengeteg blúz!

Elfojtották magukban a testi szégyenkezést, amelytől a városi ember már elszokott, és hagyták — a leány beteges vágyakozással, az anya pedig határozatlanságból — hogy a számozott eladónő, aki már alig állt a lábán, öltöz-

tesse, vetkőztesse őket, miközben bágyadtan ismételgeti, hogy:

»»A kabát a kislánynak nagyon jól áll. Kisasszony próbálja meg ezt is. A drapp szin jól illik az arcához. A maga helyén nagysádka én ezt a bordó kabátot választanám, nem lötyög annyira.«

Mult az idő. Hányszor váltott át az »Állj»-t jelentő piros fény a forgalmi zöldre és hányszor az ismeretlen hivatású sárgára. És hányszor koppant a dobogón álló rendőr kezében a fogantyú, amellyel elindította a kocsik és gyalogosok fölvonulását s a mama és Rózsi még mindig nem jöttek. András megéhezett s úgy érezte magát, mint hüvelyk Matyi, akit elvittek a város rengetegébe s ott aztán sorsára hagyták.

Urbanné röstelte megkérdezni, mennyibe kerül ez vagy amaz, nehogy észrevegyék rajta, hogy falusi. Rózsinak azok között a nők között, akik valószinűleg a piacról jövet ugrottak be ide, mert recetáskájuk tele volt szilvával és felébevágott cipókkal, feltünt egy elegánsan öltözött dáma. A hölgy nyugodt hangon érdeklődött az árak iránt. De ez bizonyosan olyan gazdag lehetett, hogy azt is megengedhette magának, amit különben a szegény nem mert volna.

Odamentek a pénztárhoz.

Az özvegy átadta leányának kecskebőrből készült kétkapocsrajáró kis pénztárcáját, amely duzadt a rézpénztől. Az útra ugyanis ellátta magát aprópénzzel. Eddig minden krajcárt a fogához vert. Még villamosra sem szálltak. Most kissé hátrahúzódott és elővette a megboldogultról rámaradt nagy pénznek való erszényt. Némelyik bankó gyűrött és a biztosítóintézet is kopottabb bankókkal fizet, nem úgy, mint a gazdagoknak. Jobb, ha az ember nem is vesz kezébe

pénzt. A kiadás elkeserítette az asszonyt. Néhány ember megelőzte őt a sorban, mert igen óvatosan számolta a pénzt, nehogy tévedjen és kára legyen. Minden tizkoronást hüvelyk — és mutatóujja között morzsolgatott, hisz előfordul, hogy néha összetapadnak. Mikor már a pénztárhoz került, az utolsó perc zavarában megpróbált még valamit lealkudni, bár tudta, hogy ez nem fog sikerülni, mégis megkísérelte, hogy betartva a vásárlóasszonyok szertartását, lelkiismeretét megnyugtassa. Rózsi ajkába harapott, szégyelte magát. »Ötven százalékkal leszállítottuk az árakat«, mondta finom mosollyal az úr, átvette a pénzt, fordított egyet a fogantyún és kiadta a jegyet. »Ezek becsaptak« — gondolta magában Urbanné és ebben a pillanatban szeretettel és bánattal gondolt künn hagyott fiára. Aztán elhagyták a Jafetát, mámorosan és fáradtan, akárcsak hajnaltájt a kártyások, ha kilépnek az utcára.

A fiú nem volt a helyén; az anyja megijedt. Szerencsére a járda szélén ráakadtak. Pisze orrát égnek emelve gyönyörrel figyelte a villamos felső vezetékéből kiugrott áramszedőt. A vezető és a kalauzok leugráltak s keresték a hibát. A kocsi állt, de megállt a villamosok egész sora és utánuk egy csomó autóbusz is. Hátul a sofőrök káromkodni kezdtek s nekiindultak, hogy előbbrejussanak.

Az anya megérintette a gyermek vállát. »Andráskám már itt vagyunk. Hol a kosár?«

»Itt«, válaszolt a fiú és cipősarkával hátra mutatott, de tovább is csak a magasba nézett. A kalauz meg a kocsivezető rángatták a kötelet. Próbálták helyére illeszteni a kiugrott áramszedőt. Mikor a csiga megérintette a vezetéket, szikrák sercegtek belőle.

»Andris«, szólt az özvegy emelt hangon«, hol a kosár?« s rázott rajta egyet.

A fiú megfordult, szeme riadtan meredt az üres járdára. A kosárnak hült helye volt. Hogyan, hiszen itt állt! Lehetetlen. Mintha a kosarat elnyelte volna a föld.

Urbanné arca elszintelenedett. Ajka és orcája megduzzadt és remegett. Két keze közé szorította homlokát.

»Ellopták a kosaramat!« kiáltotta olyan átható hangon, hogy a fiú ijedten ugrott félre, a járókelők pedig megálltak. »Meglopták a gyermekemet«, és sírni kezdett. »Istentelen gezemberek! Tolvaj! Tolvaj!«

»Meg kell fogni«, kiabálták a prágaiak, majd csatlakoztak hozzá, mikor két gyermekével a rendőrhöz indult.

András az anyja mellett futott és kétségbeesésében eszébe jutott:

»Csak nem volt a kosárban az íjam és a nyilak?«

»Azokat már régen kidobtam az ablakon, te gonosz!«

»Milyen volt a kosár?« kérdezte nyugodtan a rendőr.

»Főrendőr úr kérem! Nagyon szép kosár, a legjobb vesszőből, patentzárral. Itt van kérem a kulcsa is«, mondta fenyegetően az asszony, a kulcsot mutogatva. A körülállók elnevették magukat. »Saját béremből vettem Platizen öt koronáért, ugy emlékszem rá, mintha ma lenne, pedig farsangkor lesz tizenöt éve, hogy férjhezmentem. Tetszik tudni, én prágai vagyok, a férjem pedig lhotkai volt, akkor ismerkedtünk meg, mikor az uraságokkal ott nyaraltam. Akkoriban volt divatos az ilyen fonott kosár.«

»Jól van«, mondta a rendőr.« És mi volt benne?«

»Volt benne egy véka tojás« sorolta fulladozva az asszony a szájtátók kellős közepén, — »nagy darab vaj, egy gomolyag túró, egy kendőre való alma, eperszinű szép alma a fánkról, amely a ház mögött van, tegnap szedte a sógor, még állnia kellett volna, két galambot is vittem az apámnak, öreg ember és beteges. Fogyasztási adót is

fizettem értük. Három ingre való is volt benne a leányom részére, ha majd nagy lesz. Egész alul, a kosár fenekén, ott volt a vadonatúj cipőm, csak kétszer volt a lábamon, először férjem temetésén, másodszor meg a közjegyzőnél, mikor a ház ügyében a szerződést kötöttük.«

»Ennyi elég«, szakította félbe a rendőr. »Legjobban tenné« —

»A gyűszűm is benne volt, az utolsó perben dobtam be, mert még egy gombot varrtam a fiam ingére, márcsak egy cérnaszálon lógott. Ilyen gomb volt az, ugye Rózsi, nem hazudok. Mi tisztességes emberek vagyunk. Meggyőződhet róla. Nézze a gyermekeket, rendben tartom őket. A gyűszű alpakkából volt, rajta urali kő, emlék a férjemtől, aki orosz legionárius volt, szerdán lesz éppen öt hete, hogy eltemettük« s kezét szemére szorítva, sírni kezdett. »Aztán három főtt tojás és egy darab kenyér is volt benne, amit a vonaton vacsoráztunk. Arról a maroknyi sóról nem is beszélek, ennyi az egész főrendőr uram. Színtiszta igazat mondtam, mindenki bizonyíthatja. Kikérdezheti Lhotkán, akit csak akar.«

»És most a Jafetában volt körülnézni, ugye?« kérdezte a rendőr.

Az asszony félénken rápillantott és hallgatott.

»Az árleszállítás óta napirenden van«, mondta a rendőr, inkább az odahallgató férfiakhoz fordulva. » A multkor két asszony összeverekedett a sorbanállásnál. Az egyik megharapta a másik fülét. A bíróságon lesz a folytatása. Tudja lelkem, tegnap itt rosszabb dolog is történt. Az egyik asszony elvesztette a gyermekét.«

»Csakhogy a gyereket megtalálják, ellenben a galambok nem repülnek vissza. Lám, téged nem lopott el senki,

ugye?« jegyezte meg a csoportban egy úr és elmenőben megtapogatta András vállát.

»Ezeknek a falusiaknak még az orrukat is ki lehetne lopni a két szemük közül.«

»Be lehetne rugatni őket akár egy kiflivel is«.

»És ilyen lopás a törvény szeme előtt történik«, nevettek hátul.

»Az mind semmi«, mondta az egyik asszony s az özvegy felé fordulva elmesélte, hogy mikor költözködött, valami gazember népség elvitte kétszoba butorát a szőnyegekkel együtt. Dehát az ilyen vigasztalás csak boszszantja az embert. Egy másik nő rátámadt Urbannéra.

»Micsoda anya maga? Parádé után futkos, a gyermekét meg elhagyja?«

»Özvegyet támadni mindenki merészkedik«, válaszolta Urbanné elkeseredve. »Gyertek haza gyerekek, nagyapa elmegy majd a rendőrségre. Megvéd az apám.«

»Fölszedték holmijukat és az elrozsdásodott és koromtól maszatos rácsok mentén tovább ballagtak az egyre csúfabb külváros felé. Olyan felemás utcafélén mentek át, amely inkább folyóparthoz hasonlított. Lent, ahol a vizet lehetne sejteni, mint valami vonatösszeütközés után, szerteszéjjel vasuti kocsik alja, elrozsdásodott tengelyek, elgörbített kocsirészek hevertek, a vakvágányon ócskavas. A belváros, ahol az előkelőségek laknak, egyre távolodik, Rózsi már kint jár a periférián és cipeli a mindinkább súlyosodó csomagokat. Itt a vasuti negyed fölött az égbolt szénből és ólomból van, délben rézszinű napkorong, éjjel bádoghold lóg rajta, Prága kormos ködétől szénné válik a lélekzet az ember szájában.

Urbanné makacs és bosszús hallgatással igyekezett előre, csakhogy mielőbb odaérjenek. Tudta jól, milyen kicsinyes és nehéz az élet s ő mennyire tehetetlen. Tudott ugyan mosni, főzni, foltozni, takarítani s a gyerekeit is becsületesen gondozta, de a szegénység nem csak éhséget és hideget jelent, amint azt talán a gazdagok képzelik. Bár eddig még nem éheztek, igazán nem mondhatja, vidéken még a háború alatt is meg tudta szerezni a szükségeset. De a szegénység mégis valahogy szorongó, nyomasztó érzés. Az élet óriási nehézségek közt telik, mindenütt kötve vagy, mindenütt akadályokba ütközöl, mindenért bünhődsz, ha csak egy parányit is letérsz az előírt pályáról, olyasmiért is meglakolsz, ami másoknál kellemes szeszélyszámba megy. Nem kapott jobb nevelést és különben is, kezdettől fogva, nehéz feje volt. Azt tudta ugyan, ha nem is volt biztos benne, hogyan kell írni, ha csak szavakkal akarja kijejezni magát. Dehát minden ember cipeli a maga terhét és vannak percek, mikor érzi is ezt.

Előttük emelkedett Zsizskov hegye kiugró kis fennsíkjával, amelyhez kacskaringós gyalogút vezet. A liget sárguló zöldjébe már egy kis fonnyadás keveredett. A Zsizskov hegylejtői egészen az utcákig futnak. Elkanyarodtak a fürdő mellett, átmentek a vasuti híd alatt, fölmentek a Husz-körúton, csak néhány lépés még s otthon lesznek. Közben reménykedve latolgatta, hogy talán még sem az a barátságtalan ház, hanem egy másik lesz az, ahová majd betér.

Mielőtt beléptek volna, az anya, miután egész úton hallgatott, itt szólalt meg először:

»András, Rózsi, nehogy kifecsegjétek a házban, hogy mi történt a kosárral. Alkalomadtán majd elmondom nagy-

apának. Mindig jobb hallgatni. Szegény ember arra törekedjék, hogy ne beszéljenek róla.«

A kapu alatt kiléptek az udvarra, egészen odáig futott le a zsizskovi lejtő és András nagy örömére a sziklához egy garázs lapult.

Az anya megállt az ajtó előtt, amelynek felső ablaküvegét deszkábavágott kémlelőnyilás helyettesítette. A kémlelőlyuk mögött ült nagyapa és a »Nemzetőrt« böngészve figyelte az embereket. A ház már háromszor váltott gazdát, de nagyapa még mindig tartotta magát, egzecíroztatta a lakókat, senkinek nem engedett a bérből és senkinek sem adott haladékot. Szigorú házmester volt és hivatalát örömmel végezte. Mikor anya megfogta a kilincset, mint a szatócsboltban csengő szólalt meg az ajtó fölött — jelzés nagyapának. Üdvözlésül levette a csiptetőt az orráról és fölállt. Alacsony, sovány és fekete nagyapa volt, fekete, akárcsak a házilégy, fekete, mint az összes nyomtatványok, melyeket kellő tisztelettel hordozott a hivatalokba és melyeknek komolysága lerítt az arcáról. Fekete volt, akárcsak a zsizskovi veréb, vagy a zsizskovi korom, piszkos kemény gallérjával és csokornyakkendőjével inkább kopott kishivatalnok benyomását keltette, nem pedig hogy könyvkötő volt valamikor.

»Hát már itt vagytok«, mondta. »Hiába, no, mit lehet csinálni«, ebből nem derült ki, hogy mire gondol, apjuk halálára e vagy a megérkezésükre.

A kémlelőlyuk előtt elhaladt egy kékzubbonyos ember széles, lassu lépéssel, mint aki egész nap talpon van.

Nagyapa félig kinyitotta az ajtót és kidugta fejét.

»Mit akar itt? A házban nincs javítanivaló. Kit keres?«

»Gamzához megyek, az irodába«, válaszolt a férfi az irányt mutatva és fölment a lépcsőn.

»Valóságos búcsújárás a doktorhoz«, mondta nagyapa s zajosan becsapta az ajtót, »piszkot, sarat, gipszet hordanak be, nekik mindegy, ha beszennyezik a kilincseket. Szép kliensei vannak, annyi szent!«

Elő prágai estéjén András nem tudott elaludni a sokféle szoktalan zajtól. Csak ezen az egy estén zavarta ennyire, később már nem. Az utca lármája hol erősödve, hol elhalón zakatolt, csikorgott. Vonat dübörgött a viadukt fölött, búgtak az autótülkök. Soká fészkelődött fekhelyén a sötétben, fejét a fal felé fordította. Szorongás fogta el.

»Ne sírj, megszokja az ember« — mondta az édesanyja.

Alig hogy elszunnyadt, valami mozgó fény, amely az ablakon át az ágyra és a falra szökdelt, megint fölébresztette. Motorzúgást hallott az udvaron, gyermekkiabálást és feddő figyelmeztetést. Aztán nagyapa bezárta a kaput és visszajött. Az elinduló kocsi ujból fölbugott, majd elhallgatott. Végül valaki lehúzta a garász vasredőnyét. A fény kialudt. Andrást megnyugtatta, hogy a házban autó van, ami a szemében valami megmagyarázhatatlen előnyt jelentett Harry kutyának, — gondolatai zavarosak voltak az elszenderedés pillanatában, — aztán minden elsülyedt s András elaludt.

Gamza Nella, az első emeleti ügvéd felesége hozta haza két gyermekét: Helént és Sztankót ócska Ford-kocsiján Nehlebyben lakó édesanyjától. Kicsit megkéstek,

istentudja miért. Általában minden alkalommal három órával később jöttek, mint bejelentették. A lakásban csend volt. Gamza nem volt otthon. Kis cédulán üzenetet hagyott feleségének: »Nem várhattam tovább, jöjj el féltizenegykor a »Franktirőr«-re a Lucernába, vagy pedig egykor a Red-bárba, itt van Sachs Moszkvából.«

»De ronda ez a Prága«, jelentette ki Sztankó kedvetlenül s úgy, ahogy volt a telefonhoz ment, hogy fölhívja barátját, Vojtechovskyt. Valószínűleg ő is ma érkezett meg, mint a többi prágai iskolásfiú.

Szegények, megint egy évi rabság, — gondolta Gamzáné.

Mikor az előszobában fölakasztotta kabátját és a tükör előtt levette sapkáját, megállt mellette Helén és csodálkozva jegyezte meg:

»Most már igazán nagyobb vagyok, mint te. Nem boszszant?«

Gamzáné nevetett: »Te butácska!«

A leány üdesége elbűvölte. Néha majdnem félt elhinni, hogy gyerekei vannak, hogy ő, Vit Nella, szülte őket egy vérszegény leányság és első, örömtelen házassága után. Ebből a házasságából még a császárság idején alig húszéves korában megszökött, boldogult apja nagy keserűségére. Az öreg úr tekintélyes osztrák hivatalnok, törvénytisztelő ember és a házasság felbonthatatlanságának hirdetője volt. És valóban, amióta csak emlékszik, nem éltek vajon szülei őszinte, emberi egyetértésben és nem a leányuk szerelme volt első civódásuk oka? Édesanyja, kitünő öregasszony, aki szívből tudott szeretni s mindent kimondott, ami a begyében volt, pártját fogta leányának és körömszakadtáig védte.

»Fütyülök reá«, — mondta akkor veszekedés közben férjének, mikor Gamzáról volt szó, — »hogy ez vagy az az udvari tanácsos megbotránkozik, csak a leányunk legyen boldog.« Bizony, most már Nella is elfelejti, milyen nagy társadalmi elszántság kellett ahhoz Ausztria idején, hogy fölbontson egy házasságot és újat kössön. Nem bünhődte-e meg Gamza erdélyi házasságát az elvált asszonnyal s nem kényszerítették-e rá, hogy lemondjon állásáról? Ügyvédnek ment s most fennkölt, de gyérjövedelmű ügyvédkedésben tengődik, Nella látja el mellette a titkárnői teendőket. Ha jobb idők lennének, egy harmadik gyermeket is szeretne — egy háború utánit. Ehhez a kettőhöz azzal a remegő büszkeséggel ragaszkodott, amely egykor pezsgésbe hozta vérét, hogy becsületes utódokat adjon a világnak. Ő maga olyan volt, mint a pehely. A városi nőknek azzal a csalóka fiatalságával és ideges mozgékonyságával, mely kimerülésig hajszolja magát, nehogy mögötte maradjon a haladó kornak.

Fölgyujtotta a villanyt s csak most látszott igazán, mily szűkek és kopárak ezek a szobák, édesanyja nechlebyi faházának helyiségeihez képest. Hangosan dícsérte Barborkát, aki már tizenhárom éve van náluk s most úgy várta őket a kitakarított lakásban, mintha vendéget látna és olyan túlzott szivélyességgel, mely már szinte természetellenes volt. Ugyanígy bánik Gamzáné Polanszkynéval, a nechlebyi kertészasszonnyal is. Volt abban valami röstelkedés Gamza miatt, aki kommunista ugyan, de nem élünk úgy, mint a kommunisták, hanem teljesen burzsoák módjára. Az egyikben hittek, a másikat tették. Gamzánét igy aztán bizonytalanság fogta el azokkal szemben, akik szolgálnak, dolgoznak, hallgatnak, nem hisznek az uraknak, a magukét gondolják és nem adják be a derekukat. Az

öreg Vitné, Nella anyja, sokszor jött indulatba, kiabált, toporzékolt és mindenki körülugrálta. Tudott parancsolni. Barborka jobban respektálta az öreg nagyságát.

Sztankó ingerülten hagyta ott a telefont.

»Itt megáll a világ, hordd le holnap a központot, a telefon nem működik, megint zavar van.«

»Zavar?« jegyezte meg Helén, mosolygó szemmel az édesanyjára tekintve, anélkül, hogy ajka mosolygott volna.

»Mi az?« fordult Sztankó nővéréhez.

»Semmi!«, válaszolt Helén, tenyerével nekitámaszkodva az ágynak, meztelen lábával ellökte magát a padlótól és úgy vágódott le az ágyra, hogy a sodrony is himbálódzott alatta. Egész testével hallgatta a drótok zengését, tekintetével pedig megkereste a megszokott foltot a falon, mely egy ugró kutyát ábrázol.

»Miért festettétek ki a szobát?« mondta. »Skandinávia eltünt.«

»Mama, nem lesz?«, kérdezte Sztankó csöndesen. Az anyja megértette. Nem lesz-e rossz álma, jelentette a kérdés.

»Ne olvass detektivregényt«, mondta hangosan Helén. Megfordult, összekuporodott és már aludt is.

»Hát persze, hogy nem«, válaszolt Gamzáné s melléült, míg a gyermek elaludt.

Bár Sztankó viruló ifjú volt, anyja mégis féltette kissé. Hasonlított ugyanis fivéréhez, Vit Jaromírhoz, aki tizennyolc éves korában egy leány miatt agyonlőtte magát. De azért nem engedte urrá lenni aggodalmát, nem is mondta ki soha, mert tudta, hogy félelemmel idézzük elő a baj bekövetkeztét.

A telefont kikapcsolta a posta, mert nem fizettek az áramért, emitt pedig egy csomó barátságtalan szinű borítékot halmozott fel Barborka úrnője asztalán. A szines

borítékokkal szemben természetes és ösztönszerű eljárás lenne: Kettészakítani és a kosárbadobni valamennyit. Gamza azonban okosabban csinálta. A befutott számlákat nem is látta, nem nyult hozzájuk, egyszerűen nem vett róluk tudomást. Nem léteztek számára. Nella tökéletesen megértette. Ugyan mit, holnap is lesz nap és cigarettára gyujtott. Most éjjel csak nem szaladok pénzzel a postára, eltekintve attól, hogy nincs is pénzem.

Teavizet tett föl és a zuhany alá állt. A jeges víz s a forró tea nagyszerűen előzte a fáradtságot — a fáradtságot, mitől?, az édesanyjánál töltött szünidő után? De egy kis fáradtság, olyan megnevezhetetlen, mégis mindig kísérte Gamzánét, bármit tett is, akárcsak vizet a hulláma, vagy embert az árnyéka. Akár írógépen írt, akár aludt, vagy a gyermekekkel sétált, vagy táncolt, mindig fáradt volt. De szerencsére senki sem vette észre. Senki sem tudott róla, csak ő maga. Csak Gamzával való házasságának első éveiben nem érezte ezt a fáradtságot, mikor a két gyermek született és mielőtt férje bevonult.

Most az a természetellenes élénkség vett Gamzánén erőt, amit a városból már olyan jól ismert. Semmiért sem maradt volna odahaza. Mire átöltözött és rendbehozta magát, moziba menni már késő volt. Bárba pedig még túl korán. Egy órája volt még. Mitévő legyen, nekiült a számláknak. Gamzáné számvetése igen egyszerű volt. Felnyitotta a borítékokat, átnézte a fizetési felszólításokat és a hiteleződet »vészesekre« és »tisztességesekre« osztotta. A »vészeseknek« legalább valamit fizetni kell, a »tisztességesek« pedig várhatnak.

A pénztelenség, amellyel Gamzáék a háború utáni években hadakoztak, egyelőre nem volt veszélyes, csak kellemetlen és jó volt Gamza oldalán gyerekei mellett baráti

körben, elfeledkezni róla. Annyi üdítő és értékes dolog van a világon: csak ne hagyja magát sodortatni az ember, tehát a befizetési lapoknak csak annyi jelentőséget kell tulajdonítani, amennyit megérdemelnek. A legtöbb középosztálybeli család, akiket Nella ismert, nem tudott kijönni a jövedelméből és hitelre élt. Nelláéknál is bármikor esedékes volt, hogy megint betoppan »az az úr és beszélni óhajt Önnel« és nem volt meglepő az sem, hogy ismételten itt járt a varrónő kisasszonya számlával és azzal az üzenettel, hogy Neveklofné már nem várhat tovább. Nella, ha Gamza az irodában nélkülözhette, aludni szokott és ilyenkor néha megtörtént, hogy a bírósági végrehajtó kedvéért ébresztették fel. A vén házmester az ilyen látogatásokat a bérlők szégyenének tekintette, Barborka is uraságának megalázását látta a dologban, Nella azonban nem röstelte. Csak éppen lelke mélyéből gyűlölte ezeket a búsarcú és rekedthangu embereket, de igen udvarias volt, likőrt rakott elébük, nehogy fölöslegesen megijesszék a gyermekeket, különösen Sztankót. Árverésre sohasem került sor. De minden alkalommal elviselhetetlenül kínos volt pénzt kérni az édesanyjától, aki amúgyis, míg Gamza a fronton volt, egész idő alatt vendégül látta őt a gyerekekkel Nechlebyben s adósságait is mindig kifizette. De amellet persze megmondta a maga véleményét. Talán azért halogatta Nella a szemrehányás eme kínos perceit jobban, mint ahogy észszerű volt. Szóval: Gamzáék anyagi hiányait az öreg Vitné pótolgatta s így a hadikölcsön következtében már amúgy is megcsappant családi vagyon tovább olvadt, mint a hó a nechlebyi villa körül, amely az egykori vagyon utolsó előrje volt. A hadikölcsönt az udvari tanácsos részint kényszerből, részint saját hibá-

jából jegyezte. Mihelyt a családban érzelmi okok lesznek úrrá, a pénz tízről ötre csökken.

Nella dédanyja, a hentesné, energikus asszony volt, azt mesélték róla a családban, hogy mikor egyszer egy megvadult bika elszabadult a radlicei lejtőkön s a férfiak nem merték megközelíteni, Maloh Rozália vezette haza. Ez az anyai dédanya a családi vagyon megalapítója, aki a tyúkokkal tért nyugvóra és hajnalban kelt, s azonkívül hajszolta a dédapát, erről a mondásáról lett nevezetes: »öregem, ha elhagynálak, még a nadrágot is lehúznák rólad!« A cukrot egy ódivatú cukortartóban kulcsra zárta (ezt Gamzáné már régen eladta). Ő főzött a család és a cselédek részére. Egész életét, leszámítva a vasárnapot és kilenc gyermekének világrahozatalát, a pénztárban ülve töltötte. Ez a városi asszony, aki a maga megtakarított pénzéből telket vett a prágai belvárosban, büszkén hordta rövid nyakán a gyöngysort, fülében a fülbevalót, mellén a boglárt, ujjcsuklóig a gyűrűket s akinek fényképe a nechlebyi ebédlőben függ, a hentesné dédanyja biztosan keresztet vetne a vézna asszony láttán, — súlya csak 49 kg, magassága egyméter hatvan — akinek betétkönyvecskéjén egy garasa sincs és akinek, ha elmegy egy hentesüzlet mellett és a friss húst látja, úgy elzsibbad a lábaujja, hogy alig bír moccanni helyéről. Talán ugyanennek az idioszinkráziának alapján fagyott meg a vér Gamzáné ereiben, ha rokkantakat és sírástól szipogó orrú gyerekeket látott a havas utcán, kékrefagyott kezekkel kéregetni. Különösen télen volt fegyvertelen a kéregetőkkel szemben és esztelenül adakozott. Jól tudta, hogy nem irgalomból ad, csak gyönge idegzete készteti erre. Sokat tudott önmagáról s ez a tudat legszerencsésebb pillanataiban is a szomorúság árnyát borította rá.

De térjünk vissza a befizetési lapokhoz. Vajjon csakugyan olyan nagylábon éltek? Csunya és olcsó négyszobás lakásban laktak s a kopott Fordot maguk vezették. Gamzáék alig érték el az akkori amerikai szakképzett munkás közmondásos életszínvonalát. Talán, ha Gamza munkásklienseivel szemben éppoly szigorral járt volna el, mint a villanygyár a feleségével szemben, talán, ha nem lett volna egy baloldali lap kiadója, vagy ha mindketten behunynák szemüket, bedugnák fülüket, hogy semmit se tudjanak a világról, talán, ha leszoknának a nevetésről és lemondanának a fény alkoholjáról, amely esténként, mint az öröm illúziója gomolyog a város fölött, lehet, hogy akkor talán sikerülne nekik valahogyan megtartani az egyensúlyt s oly emberekké válni, akik nem azért keresnek, hogy éljenek, hanem azért élnek, hogy félretegyenek. De az ilyen életből egyikük sem kér! Az aggkor és az aggódás nem hiába erednek egy tőből, az ember korának az is mérőléce lehet, milyen mértékben győzi az akadályokat! Nos hát, ereik eddig még megtartották falaik ruganyosságát, szívük pedig a könnyelműséget.

Gamzáné kinyította az utolsóelőtti borítékot, amelyben szerencsére nem volt befizetési lap s éppen össze akarta gyűrni, hogy eldobja a géppel írt lapot, amelynek »Madame« megszólításából, valamint ízlésének és kitünő tulajdonságainak emlegetéséből, valami divatbemutató meghívóját sejtette, mikor egy sorral alább Gamza neve ötlött a szemébe. A névtelen »barát« jelentős módon vonatkozásba hozta Gamzát egy Novotná nevű diáklánnyal és hangsúlyozta, hogy kizárólag a család becsülete érdekében figyelmezteti, hogy kapcsolatuk távolról sem oly ártatlan jellegű, mint ahogy azt elhitetni szeretnék. Igaz, hogy tudatában van Gamzáné szabadelvűségének, mert hiszen

»nálatok bolsevikeknél a test sem magántulajdon«, de talán mégsem szeretné, hogy sajnálkozzanak fölötte.

Nella már házasságuk első évében is kapott hasonló tartalmú levelet. Akkoriban nevetve adta oda férjének. Az emberi irigység szinte örömet okozott neki. Jó bolt a tudat, hogy biztos talajon áll. Mit nekem egy ilyen mérges legyecske!

De ma, amikor a levelet elolvasta, megrezzent, mint a bűnös, kinek vétkét fejére olvassák. A világért se mutatná meg Gamzának. Szégyelte magát. Határtalanul röstelte a dolgot, mintha csak ő maga írta volna az aljas sorokat. Bár nem volt senki, aki meglephette volna, mert a gyerekek és Barborka már aludtak, Gamza pedig a házon kívül várt reá, hamar ráfordította a kulcsot ajtajára és mohón nyelve cigarettája füstjét újra elolvasta az írást, immár harmadszor. Azután szétszaggatta és elégette a kályhában. De tüstént megbánta cselekedetét. Újra látni szerette volna megaláztatása bizonyítékát.

Mi történt? Miért nem tesz most is úgy, mint akkor? Pedig régóta tud mindenről, de most sem hitte el. Az undorító levél nem mondott semmi újat, mégis óriási a különbség a kimondott és a ki nem mondott vád között. Ezek a »szemnyitogató« sötét lelkek nagyon jól tudják ezt. Soha sem szólt e r r ő l egy árva léleknek sem, némán lezárta az egész ügyet. Miért is nem hagyják békében? Mi rosszat tettem valakinek? Töprengett és fegyvertelensége tudatában meghajolt lélekben az összes »névtelen jóakaró« előtt és ez volt a rossz. Számára valamikor erős vár volt az otthon, akkor még nevetett az ilyesmin! Ma megszólal egy idegen senkiházi és a kártyavár, amelyet visszafojtott lélekzettel építgetett a homokra, összeomlott. Ma ernyedt volt s a mocsári szunyog csipése megmér-

gezte lelkét. Kiverte a forróság és borzongatta a hideg. Semmi sem történt, semmi sem változott, de a csöndes, homályos lakás, ahol Gamza nem várt az érkezésükre, a siketnéma telefon és az adósságok — mindez most lidércként feküdt rá. Már elment a kedve a Red-bártól, de még inkább írtózott az egyedülléttől. Ismerte magát és a neuraszténiások módján, akik jobban félnek attól, hogy félni fognak, mint magától a rablótól, fogta a kulcsot és köpenyét és elmenekült a házból a gondolatai elől.

A háború utáni első években hallatlan élnivágyás kerítette hatalmába egész Prágát. A férfiak elég soká véreztek a fronton, a mögöttes országrész nélkülözött és robotolt. Most kapkodó sietés szállta meg az embereket, hogy kipótolják az elmulasztottakat. Túl sokat ettek, ittak, vásároltak, táncoltak és szerettek. Az emberiséget olyasféle beteges mozgékonyság szálta meg, amilyet gyakran látni az utcán járó rokkantakon. Fejüket rázzák s minden tagjuk remeg. Az akkori embereknek nem volt nyugtuk, nem volt türelmük ülni, éjjeleket virrasztottak át táncolva, tipegve, akár egy háromméternyi parkett-négyszögön is, göndörhajú néger verte hozzá a dobot, hogy a sok látnivalónak egyáltalában némi figyelmet szentelhessenek, mozogniok kellett. Fényreklámok cikáztak, a mozivásznon peregtek a képek, táncos revű-sorozatokban egymást váltották a meztelen leányok, zsonglőrök, akrobaták, s még a legkomolyabb színházak színpada is forgott. Mindenféle gyártmányú, nagyságú és tipusú gépkocsikban, csónakokon, sítalpakon, mozgó járdákon, sőt kerekes síléceken is hajszolták az emberek az elvesztett időt, háborús fiatalságukat és csak akkor hitték el, hogy élnek és nem haltak meg, ha mozogtak. Nem bíztak a nyugalomban, kerülték és féltek tőle,

talán túl sok temetetlen halottat láttak szerte egész Európában. A láz, hogy fenékig ürítsék az élvezet poharát, magával ragadta valamennyi nagyvárost. Az államfordulat utáni Prága az újgazdagok és parvenük módjára mindegyiket túlszárnyalta.

A háború idején Prágában is éheztek az emberek, a gyermekek sorvadtak, a nincstelenek sorbanállva fagyoskodtak a kiárúsított üzletek előtt és szűkebbre húzták a nadrágszíjjat, a jómódúak is ritkábban sütöttek húst. Prágában is meghalt sok fiatalember spanyoljárványban, Prágában is volt csöndes perzekúció, de az események és tettek, amelyek a főváros sorsa fölött döntöttek az országhatáron túl zajlottak. Mikor eljött az ideje, Prága lerántotta a sasokat és zászlódíszbe öltözött, a Köztársaság az ölébe esett, s a szabadság mámora a fejébeszállt. Az akkori Prága olyan özvegyhez hasonlított, aki szerencsésen eltemette férjét és most nem tudja, hogy kit öleljen meg először a világtérképen. Aki Ausztria idejében ismerte ezt a festői és rendezett várost, amely visszavonultan álmodta államjogi álmát s melynek idősebb generációja a nemzeti regéket és a mondákat olvasta, a fiatalabbak pedig Dosztojevszkij problémáit igyekeztek megoldani, nem győzte csodálni, hogy milyen nagyvilági város lett Prága. Kirúgott a hámból, akárcsak a nyolcadikosok az érettségi utáni estélyen. A csehtestvérek utódainak és az osztrákok alatt sokat nélkülözött fiainak kinyilt a szeme és látták, hogy az élet itt a földön vidám és tarka szinekben pompázik.

Hányszor ment már Nella, ahogy azt megbeszélték, éjszaka idején Gamza után és semmi különöset nem talált ezen. Ma azonban, mielőtt a Red-bárba lépett, bizonytalanság fogta el, szinte furdalta a lelkiismeret. Lement a szőnyeges lépcsőn, széttólta a függönyt s magábaszívta, hosz-

szú vidéki tartózkodása után, a fülledt levegőt, mialatt a zene közelről beharsogott a ruhatárba. A Red-bár tömve volt. Tolongó sokaság, férfiak és nők, összeölelkezve tipegtek a zene ritmusára. Hast a hasnak feszítve lépegettek egymás lába közé, a férfi előrehaladt, a nő pedig hátrált. Arckifejezésük más volt, mint rendesen. Szemükben és szájuk körül, a valahonnan leutánzott nagy szenvedély tüze vibrált. Nella nevetségesnek találta, nyáron elszokott ettől a környezettől. A helyiség kárpit-, púder- és füstszaggal volt teli. A főpincér ismerte Gamzánét. Kinyujtott karral mutatta boxuk irányát és az asztalok között is táncoló párokat kerülgetve utat csinált nekik. Nella az áramlattal szemben haladt, egyedül ő volt, aki nem mozgott ütemre. Nevetségesnek érezte magát, valahogy úgy, mintha idegent vezetve önmagát is akadályozná. Párok keringtek körülötte s az emberi tökéletlenség minden példánya elvonult előtte a festett és fölhevült, a fiatal és érett, a beesett és duzzadt arcok tömegében. Ott volt Häusler ügyvéd fiatal felesége, Tichá Vlaszta színésznő, fekete, nagyszájú és melancholikus asszony egy fejjel magasabb táncosával, aki úgy hajolt le hozzá, mint a gyerekhez. Fölismerte Vykoukalt, a szép fiút és baloldali költőt, egy bárleány társaságában s a terem tulsó oldalán meglátta Gamzát, amint a diáklánnyal táncolt. Nella megtorpant, mintha tettenérték volna, aztán nagyobbat lépett, szoknyája beleakadt egy idegen hölgy székébe, meg kellett állnia, hogy kiszabadítsa ruháját. A szikár Gamza is észrevette feleségét, élénken feléje intett és továbbtáncolt. Vasárnap látták egymást Nechlebyben. Nella bűntudatosan rámosolygott. Belépett a boxba és üdvözölte Gamza barátait. Egész nyáron át nem látta őket, de nyomban megcsapta a társaság ösmerős levegője, mely bizonyosfajta adomákban, a viszon-

válaszok módjában, érdeklődési jellegzetességében nyilvánult meg. Az a légkör fogta körül, mely az egész világ asztaltársaságaira jellemző, legyenek azok akár ősvendégek »Jézuskánál«, vagy a Red-bár oroszlánjai. Gamza társaságának ez volt az alaphangja: nyilvánvaló és mindenki előtt világos, hogy ez a gazdasági rend, amelyben ma élünk lehetetlen és pusztulásra van ítélve: ezért aztán nem is lehet semmit komolyan venni ebben a bolond, ideiglenes világban, kár is bosszankodni rajta. Ugyanez okból mulatságos — ha nem is illik — semmin sem csodálkozni, semmin meg nem botránkozni, mindent kifigurázni és mellékes dolgokkal, apró esztelenségekkel komolyan foglalkozni ebben a teljes képtelenségek világában, amelyben itt nyugaton élünk. »Kutyának való ez az élet — bánja a macska« — irta Hartvich, a csoport teoretikusa. A Red-barban ott ült néhány vörös költő, baloldali építész, Sachs, az öreg újságíró, Dalesová, a csodaszép, akrobata táncosnő, szokás szerint fivére kiséretében. Továbbá a divattudósitónő, Häusler doktor, Vlaszta művésznő férje és vele egy ötven év körüli idegen, a többiekhez képest, fanyar ábrázattal és meglehetősen szótlanul. Magában a csoportban is meg lehetett különböztetni a bevándorlókat. A Häusler házaspár és a divattudósítónő ugyanis csak néha kalandoztak el eredeti törzstársaságuktól ide a baloldaliakhoz.

Az asztal középpontja a zsidó Sachs volt. Nagy, kövér, valamikor szép, most vesebajtól eltorzult arcú férfi. Elterpeszkedve ült, mint egy király és komorsága Nella belépésekor, szinte nyomasztólag hatott. Merev arca mellett a többiekén a gyerekes bizalom kifejezése és gyüretlensége. Sachs arcáról ugyanis több tapasztalat rítt le, mint amennyit egy élet és az egyén kora elhitethet. Szellemes szája és a beteg emberek gunyoros pillantása elárulta,

hogy épp úgy tud lelkesedni és ájtatosan hinni, mint kételkedni és szinészkedni. Betegsége ellenére, mint szenvedélyes ujságiró folyton járta a világot. Szlovák földön született, most útban volt Moszkvából Berlin felé. Prágában együttvéve. Prágai tartózkodása idején naponta a Red-bárban ült. Nem táncolt, nem ihatott, de szívesen szítta a Red-barban. Nem táncolt, nem ihatott, de szívesen szítta ezt a levegőt. »Milyen most Oroszországban?« kérdezte Gamzáné és mint egy diáknak, eszébe jutott, hogy »Szovjetúniót« kellett volna mondania. Sachs felhúzta bal szemöldökét, szája széle mosolyra rándult. (E pillanatban Nellát igazán jobban foglalkoztatta a diáklány, mint a Szovjetúnió.) Sachs annyi cikket irt már a munkásbirodalomról, annyi előadást tartott, annyi mindenki kérdezgette a Szovjetről, hogy egyszer már békén hagyhatnák. Úgy felelt, mint a művész, aki nem szereti, ha kényszerítik, hogy magántársaságban játsszon: »Annyi bizonyos, hogy Red-bár ott nincs«, mondta és nehézkesen fölkelt. Mikor Nella kezetnyújtott neki, Sachs a szemébe nézett, és az öregek szívélyes emlékezésével kérdezte«: »Mikor kapunk össze megint Gamza miatt.« Gamza ugyanis — nemcsak Nella véleménye szerint, kitünő szónoka volt a nyilvános gyűléseknek és összejöveteleknek, hitt eszméjében és magávalragadta hallgatóságát. Sachs kedvelte Gamzát és Nella tudott erről. Ez azonban nem akadályozta Sachsot abban, hogy a társaság mulattatására, amikor összeültek a kávéházban ne fűzzön utólag száraz megjegyzéseket Gamza kijelentéseihez. A nők nem szeretik, ha férjük rovására mulatnak és Nella akkoriban bizony nekiment Sachsnak s ráfogta, hogy egy vicc kedvéért eladná még a barátját is. Komoly szemrehányást tett neki. Most tehát úgy érte Sachs pillantása, mint a röntgensugár. Átvilágította s mint-

ha azt mondaná: »Nos, asszonyom, öregszünk, mellőznek, nyukdíjba küldtek minket?« Mindannyiunkra ez a sors vár!«

Sachs mellett Häusler ügyvéd ült. Rózsaszínű, szőke, negyvenes puhány, dülledt szemekkel s olyan arckifejezéssel, mintha megütötte volna a főnyereményt, de óvakodnék ezt bárkinek is elárulni. Ezen a nyáron vette feleségül Vlasztát, a Nagyszinház szinésznőjét, birtokbavéve sikereit, barátait, valamint igazi és vélt ellenségeit is. Ragyogott, hogy kapcsolata van a művészethez. Ismerős körökben befolyásos ember volt és mint az Úly-i Kazmar jogtanácsosa (Kazmar — Ruha — Jafeta) állítólag rengetek pénzt keresett, itt azért türték meg, mert fizetett. Vlaszta asszonynak nem volt jó kedve. Bár ő is elment a filmestélyre, de azért árulásnak tekintette, hogy mások premiérjére is sok nép tódul, nemcsak az övére. Abbahagyta a táncot és vészjósló arccal ült le férje mellé. Azt mondta, hogy fáj a feje és port kért tőle.

Mig Häusler be nem mutatta Nellának a vendéget, Nella birodalmi németnek vélte a vállas, borotvált koponyájú és téglapirosra égett férfit, akinek megjelenése, ha az embert csupán egyetlen tulajdonságára kellene csökkenteni, akaratot fejezett ki. De a bemutatkozás után a férfi szlovák hangsúllyal beszélt és kiderült, hogy az úlyi híres Kazmar-gyárak igazgatója (Kazmar — Ruha — Jafeta) egyben pedig Vykoukalnak, a fiatal baloldali költőnek apja. A fiatal poéta a »Rajta, reájuk« című költemény szerzője volt, s művével szűk körben, inkább szenzációs riadalmat, mint művészi feltünést keltett.

Holy építész megkérdezte Gamzánét, nem táncolna-e, de Nellának, aki különben szívesen táncolt, most nem volt kedve. Ugyanaz a bizonytalanság vett rajta erőt, amit

a Red-bárba való érkezésekor érzett. Nem akart Gamza és a diáklány példájára a táncoló tömegben szorongni. Egyébként itt ma senki sem volt elégedett és a fiatalság is morgott a közönségre. Ők fedezték fel a kitünő szaxofonistát és ők csinálták meg a Red-bárt, most aztán az egész Prága idejár. Divatossá tették ezt a lebujt s most vége a varázsnak. »Te vagy az oka ennek a nyüzsgésnek!« vetették Dalesová táncosnő szemére. »Fiúk, holnap a Gambit-ba költözünk.« »Nem félek, már fél éve költöztök innen«, jegyezte meg hűvösen Dalesová. Ameddig a szaxofonistát dícsérik, nincs baj. De Nella mozdulatait eddig sosem érzett szégyenérzet akadályozta, úgy bántotta, mintha piszkos volna a ruhája s ezt mindenki látná. Attól a perctől, hogy a névtelen levelet elolvasta minden mozdulata elvesztette természetességét. Odaült az asztalhoz, de összehúzta magát, mintha valami testi hibát igyekeznék palástolni. A divattudósítónőnek azt válaszolta, hogy most jött Nechlebyből, elhozta gyermekeit, meg hogy álmos, aztán közömbösen ő is megkérdezte, »hogy van«?

»Kitünően!«, mondta a divattudósítónő mesterkélt jókedvvel, éppen ma kapott felmondólevelet a »Szignál« napilap igazgatóságától, aztán ujra odafordult Sachshoz, aki a táncoló bárleányokat mustrálta, ki milyen szerelmi tipus. Sorozásnak is beillett volna. A tudósítónőnek egész melege lett tőle. A könnyű nőkkel szemben habozó volt az álláspontja, részint tisztelettel, részint szánalommal nézett rájuk. »Szegények« mondta.

»Semmi baj. A lányoknak jól megy soruk!« jelentette ki Sachs szigorúan. »Mintavásár van a vidéki répások is itt vannak, a képviselőház pedig ülésezik, annyi a pénz, mint a szemét. Bárcsak olyan jó dolga lenne magának, mint ezeknek«, tette hozzá szemtelenül.

»Igen, de mi lesz a vége?« emelte föl szavát félénken a tudósítónő.

»Minek a vége?« mondta Sachs unottan. »Nézze azt a nőt, ott a büffénél. Nincs jó alakja? Nem jó a fellépése? Nem ismeri ki magát az emberekben? Mondhatom, remek nő. Ne féltse őt. Idővel mindannyiból jó gazdaasszony, jó kereskedő válik. Ezek kijárják az élet iskoláját.«

A divattudósítónő odaadással és ijedten hallgatta A mulatozás hozzátartozott kenyeréhez, ötletekre vadászott Mostanság a divat nem volt olyan egyszerű dolog. Nemcsak ruháról volt szó, de szó volt a kor szelleméről is. Például a bár-táncosnő határozottan proletár divat. Aztán itt van az optimizmus sportja, az amerikai keep-smiling. Ma már nem beszélhetünk úgy, mint szüleink korában, mikor a jó neveléshez hozzátartozott a szerénység: »Hisz tudja, hogy mehet a dolgunk.« Ma a zuhany világszemlélete uralkodik, s ez mindenesetre fölfrissít. Ügyes cikket készül irni a cseh keresetlenségről, az angol formalizmusról, a mechanizált how do you doról. Bántotta a fölmondás. Ezernyi nő olvasta cikkeit és lelkiviláguk hozzáidomult. Özvegy volt. Nyugdíja alig valami, fia gymnazista, ő maga negyvenéves, igazán nem tudta, mihez fog kezdeni. Bár motozott benne valami kis gyanú, hogy Sachs ugratja, mégis bízott benne. Sachsnak voltak összeköttetései és szeretett segíteni az olyan embereken, akiket előzőleg megalázott. De figyelmeztetni kellene erre, viszont a figyelmeztetést gyűlölte, aztán igen feledékeny is volt, csak el ne utazzék közben.

Mária, az egykori dalesovi dzsentri kisasszony, egy közismert fémiparos leánya, a tökéletes termetű akrobata táncosnő szabályos, de nem vonzó arcával és egyszerű, de ezreket érő ruhákban, akit egész sereg fiatalember

vett körül s bár elismerték szépségét és tánctehetségét, de egyik sem bolondult bele. Ez a lány nehezen bírta Sachs szándékos bohóckodását. Sachs egyszer azt mondta neki: »Hölgyem, ha maga úgy táncolna, ahogy az Isten megteremtette, akor is meglátszana magán, hogy jó családból való.« Az avantgardista film éjjeli premierje miatt, Dalesová valamivel előbb ékezett barátaival a Red-bárba, mint ahogy a műsor a táncszámát jelezte. Fegyelmezetten élt. Pontosan beosztotta a gyakorlás és pihenés idejét. A koránkelők ott láthatták bátyja kíséretében hat órakor a királyi vadaskertben lovagolni, napközben órákat vett és adott, a táncot gyakorolta, és elméletileg tanulmányozta, izmaival és idegeivel értékes anyag módjára bánt, úgy, ahogy a svájci táncintézetben, amely inkább tánckolostornak illett volna be, megtanította rá német mestere.

»Vykoukal igazgató bámulattal nézte a tartózkodó modorú gyönyörű lányt, de megütközött azon, mit keres éjjel ilyen helyen és érdeklődött apja, a dalesovi földesúr iránt, akit személyesen is jól ismert, miután kereskedelmi kapcsolatai is voltak vele. Vykoukal modora, ahogy a hölgyeket mulattatta, jellegzetes szögletessége és merev testtartása, az asztalnál annyira elütött a hanyagul iddogáló fiatalok viselkedésétől, mintha középkori páncélban ült volna köztük.

Magam is olyan idegen vagyok közöttük, mint ez az öregúr, hogy tudtam tavaly ezt a társaságot kibirni? gondolta Gamzáné. Pedig szeretett idejárni. Félfüllel odafigyelt a dzsesszre, mely unalomig ismételgette ugyanazt a motívumot, amelyre a párok asztaluk közelében táncoltak, forogtak, félüllel pedig Holy építészt hallgatta, a tréfás esetet, hogyan fegyverezte le két berúgott költő éjjel a rendőrt. De hiszen ezek csak tettetik magukat,

vidámságot szinlelnek, mindnyájan hazudnak, de vajjon miért? Itt van Häuslerné, persze annak nem érdemes erőlködni, eleget komédiázik a szinpadon, gondolta és figyelte a szinésznőt, aki elővette zsebkendőjét és fölváltva törölgette a szemét.

A társaság ismerte már a szinésznő könnyes kitöréseit és nem törődött vele. Vlaszta szinésznő, (Oly tehetséges, hogy szinte féltették, amikor játszott), kicsi, légies, parányi test, valóságos kis Puck, most is sírvafakadt e baráti körben és nem is próbálta leküzdeni elérzékenyülését. A könnyek föltartóztathatatlanul gyülekeztek szemében, nem tudta abbahagyni a sírást, úgy járt, mint az öreg emberek, ha jót nevetnek valamin s nem birnak gátat vetni a kacagásnak. Sírva vette kézbe férje zsebkendőjét. Nem is hinné az ember, hogy ő is zsebkendővel dörzsöli orrát, mint valami gyerek, ő a híres Gabler Hedda, a Nagyszínházból. De Tichá művésznő más volt a szinpadon és más a magánéletben. Nehéz lett volna megmondani, miért sír?

Talán azért, mert lady Macbethet szeretné játszani, de sohasem fogja megkapni a szerepet, amiatt a néhány nyomorult centiméter miatt, ami a termetéből hiányzik. Vagy talán, mert a »Kis Eyolf színlapján ugyanolyan nagy betűkkel nyomtatták Kovalszkyné nevét, mint az övét, vagy mert ő nagy színésznő, de Csehország még nem jelent világhírt. Lehet, hogy azért, mert öt évvel ezelőtt, mikor pályáját kezdte, sokkal elégedettebb volt önmagával, mint ma, mikor még a Csáp, rettegett kritikus, is elismeri művészetét, de lehet, hogy azért, mert nincs nyugsága, — nem tud megállni — folyton űzi, hajtja a tökéletesség utáni szomjúság. Vagy talán, mert a rendező a délelőtti próbán sértő szándékkal kétszer is visszaküldte és senki sem fogta a pártját. Az is lehet, hogy azért, mert többet robotolt,

mint akármelyik kőmives, aki, ha elütötte a hatot, leteszi a vakolókanalat és megy, gyógykezeltette a hangját, lápiszoltatta a torkát, injekciókat kapott és nem volt ura önmagának: aztán azért is sírt, hogy figyelmet keltsen, zokogott, mert sajnálta magát és haragot érzett minden iránt, ami nem önmaga.

A nagy nő mellett, aki nyilvánosság előtt zokog, ott ült és itta teáját, a be nem avatott vendég, az úlyi Vykoukal és bár úgy tett, mint aki semmit sem vett észre, arcán meglátszott a megbotránkozás és a szigor, hogy ilyesmit például a saját feleségének nem nézne el. Végül is elővett egy füzetet, amely ferde idomokra osztott fedőlapjáról ítélve bizonyára folyóirat volt és figyelmesen olvasgatta. Arcának feddő és rosszaló kifejezése fokozódott és a feje a jószabású szürke öltöny fölött még agyonmosottabbnak még energikussabbnak látszott. »Túldolgozta magát, tönkretette az idegeit«, jegyezte meg gyöngéden a színésznő férje. »Három prömiér egy hónap alatt, nem csekélység«. »Öt« szólt közbe a színésznő zsebkendőjével a szája előtt, és maga elé meredt. »Van pyramidon nálad?« nem volt, de férje suttogva emlékeztette, hogy vacsora előtt már bevett egyet. Aztán mégis odaintette a főpincért. A főúr elment és rövid idő multán feltünés nélkül, úgy ahogy a számlát szokta átnyújtani, ezüst tálcán hozta a pyramidont. A főpincér már semmin se csodálkozott, csak tegnapelőtt történt, hogy az egyik szobában agyonlőttte magát egy vendég, aki a tőzsdén márkákban játszott és vesztett, s a főpincérnek, meg a szobaleánynak nem szabad csodálkoznia. Egyébként becsülte ezt a társaságot, de nem a borravaló miatt, mint ahogy az ostobák képzelik, lám, amott a lánckereskedők ugyancsak kitettek magukért, de azért egy csöppet sem tisztelte őket. Ebből a társaságból többen tartoztak

neki, és nemcsak egy fekete árával. Dehát ezek a színháztól és az ujságtól vannak. A főpincérek már ilyenek.

A dzsessz elhallgatott, a párok az asztalokhoz tódultak. A terem kiürült, mint a lecsapolt halastó. A lámpafény színt váltott, folytatták a műsort. Jöttek az ekvilibristák. Holy szemrehányóan kérdezgette Gamzánét, miért nem iszik, bár amennyire az asszony emlékezett, legalább már százszor megmondta neki, hogy ki nem állhatja már a rum izét sem a süteményekben, de Holy reá sem ügyelve, felkelt és a palackal megállt a háta mögött.

»Nem szabad!« szólalt meg tréfásan Gamza, aki épp akkor érkezett vissza a társasághoz Novotnával, a fekete szemöldökű diáklánnyal. A lány mosolygott, gyorsan és halkan pihegett. Gamza átnyult a felesége válla fölött, hogy Holyt megakadályozza a töltésben. »Nem iszik és nem is szabad innia«, jelentette ki. »Éspedig azért, mert nem akarom«, magyarázta Holynak. »Te csak ne parancsolgass«, mondta vidáman Novotná, a diáklány és megfogta hátulról Gamza kabátját és húzni kezdte, mint ahogy a gyerekek szoktak huzakozni. »Micsoda viccek ezek«, fordult Gamza Holyhoz komoran, miközben ujjait törölgette. Holy keze most kissé megcsúszott, a palack nyaka odakoccant a pohár széléhez és eltört. Az asztalnál ülők arrébb húzták székjeiket a szétfolyó bor útjából és Novotná felujjongott. »Jaj de remek.« A főúr csöndesen komoly és tiszteletteljes arccal fölszedte az üvegcserepeket és álla néma mozdulatával mutatta a pincérnek az abroszt. A pincér tüstént rendbehozta az asztalt és kicserélte Gamzáné poharát. »Nella!« kiáltott fel Gamza aggódó hangon, fölhúzta szemöldökét s úgy nézett a feleségére. »Mit csinálsz? Tudod, hogy árt!« Ismerte feleségét, tudta, hogy a bortól másnap kínzó szemfájása lesz. Igaza volt, de Nella csakazértis egy

hajtásra kiürítette a poharat. »Kitünő!«, válaszolt Holynak és saját hangjából a divattudósítónő színlelt vidámságát hallotta kicsendülni, akit különben ki nem állhatott. Van-e, aki úgy gyűlölné önmagát, mint én?

Novotná bájos leány volt, karcsú, erős, teltarcú és nem festette magát. Minden új volt neki és boldoggá tette az, hogy jónövésű s a boldogságnak eme bűvkörébe legszívesebben belevonta volna az összes jelenlevőket. Amikor az asztalhoz ért, az öreg Sachs megakadt a mondat közepén és jólesően legeltette rajta a szemét. Most még lármás egy kicsit, de egy-két év múlva, ha már egyet-mást tapasztalt, tökéletes lesz.

A leány lehuppant a székre, tenyerét égő arcára szorította és elragadtatással így szólt:

»Igazán pompásak a modern táncok! Ti miért táncoltok oly keveset? Gamzának nem tetszik, hogy ma oly sok ember van itt, persze a mintavásári közönség«, kiáltotta, »de éppen az a szép, hogy sokan vannak, én bizony nem irigylem tőlük. Szörnyen szeretem a szineket. Mi az, maguk búslakodnak? Mi történt?« — Aztán körülnézett a társaságon »Jézusom, mi baja?« kiáltott fel, mikor meglátta az asztal végén a színésznő bánatos arcát. A művésznő erőtlenül mosolygott. Novotná már kissé mámoros volt s kimondott mindent, ami a nyelvén volt. Tudta, hogy épp a közvetlensége tetszik mindenkinek s ezt olykor meg is toldotta.

Gamzáné a diáklány jelenlétét nemcsak a szemével fogta fel, hanem egész lényével átérezte. Agyában idegenszerű, furcsa gondolatok hajszolták egymást s ezek hatása alatt nem mert a Sachsszal beszélgető Gamzára nézni. Elképzelte, milyen lenne, ha Novotná zsizskovi lakásukban társalogna ezekkel az emberekkel, akik között most ülnek,

Helénnel bizonyára testvériesen tegeznék egymást. gondolta, de Sztankó gyűlölné és Nechlebyig futna előle. Majd meztelenül látta a diáklányt, aztán vad lázzal és kíváncsisággal Gamza és Novotná ujszülött gyermeke merült fel képzeletében. Most Novotná temetését élte át megbékélten, szinte álomszerű bódulatban. Jó, hogy a balga képzelet képeit más nem láthatja. Mindezt a névtelen levél és az alkohol okozhatta. A többiek a bor hatására vidámak, csak nekem van hányhatnékom az élettől s tetejébe, hogy ezt leplezzem, undorítóan mesterkélt vagyok, pedig nem is sikerül. Nem vagyok közéjük való. Sehová sem. Olyan vagyok, mint a »Humor« című élclap féltékeny, nevetséges és mindenki által gyűlölt feleségtipusa.

A fiatal Vykoukal, az úlyi igazgató fia, a »Rajta, reájuk« című lázító költemény szerzője, a táncból visszatértében belebotlott Häusler ügyvédbe, a művésznő férjébe, aki kutatva nézelődött. »Köszönöm doktor, hogy elhozta az öreg urat ide, a Red-bárba«, mondta a fiú száraz humorral, apjára, Häusler vendégére célozva. Az ügyvéd rácsodálkozott, mintha ezek a szavak valami titkos hírt jelentenének, de nyilván nem is hallgatott oda.« Bocsánat barátom«, válaszolt, »nem látta feleségem sálját? Olyan piros, fekete pontokkal. Úgy látszik, lassan kihül a helyiség, az ő hangja pedig —«. Ekkor fölfedezte Vlaszta odadobott sálját. Karonfogta fiatal barátját és visszatért vele a boxba. A színésznő haragosan morfondírozott.

»... felejthetetlenül testesítette meg a kis Eyolfot. Tartsa meg magának a megtestesítést a hülye. Fél sor az egész. Ennyit Beránek Jancsi is összehozna. De rólatok, ti kárpitosok«, támadó nevetéssel mutatott Holy építészre. »a ti festményeitekről egész regényt írt előszóval és foly-

tatással. Annyi bizonyos, hogy ma minden a díszlet, de hol marad akkor az ember?«

Häusler csitítóan érintette meg felesége vállát, inkább csak azért hogy hozzátartozását demonstrálja, nem mintha hallgatásra intené. Tudta, hogy úgysem kényszerítheti. Az átellenes asztaloknál felfigyeltek. Felismerték a Nagyszínház művésznőjét, ami láthatólag nem is volt ellenére.

»— de én azt mondtam Jordánnak: csinálj szinházat szinészek nélkül, az lesz a legjobb, így biztosan kikerülöd a kellemetlenségeket, játsszatok bábszinházat Paprikajancsival. Mit nevetsz?« fordult Holyhoz. »Igazán, ezek a mai viszonyok — egyszer mindent odavágok, meglátjátok. Kell ez nekem? Holnap elmegyek az igazgatóhoz.«

Be kell vallani, hogy a társaság nyugodtan fogadta a szinésznő fenyegetőzését. Már régen megszokták.

»El tudlak képzelni, mint tanítónőt«, szólt az asztal tulsó oldalán a fiatal Vykoukal Novotnához, aki a vizsgákról beszélt. »Már látlak is.«

»Csak ne gúnyolódj, engem szeretni fognak a leányok és ez a fontos, nem? Igaz, viszont inkább tanítanék fiúkat, de meglátod, egészen másképp fogom csinálni. A történelmet a mai időknél kezdem, ugyanis ez a kor, amelybe mi beleszülettünk, ez a legborzasztóbb kor.« — És milyen távoli időkbe tünt Nella szerelme, házassága, szembefordulása mindenkivel, mindez már csak elmosódott kép! Az ő fiatalsága és a mai ifjúság kora közé háborús évek hosszú sora ékelődött, abban az időben az ember inkább vegetált, mint élt, milyen nagy idő telt el az első tábori laptól az anyjával és gyerekekkel megosztott nechlebyi magányba küldött levelekig. Aztán a hazatérő férfiakkal egyidőben, mint valami mezei had, betört egy egész sereg hosszabb lábú, rugalmas idegzetű fiatal lány, nem törődtek semmi-

vel és megszállták a terepet. Milyen magától értetődően és büntetlenül lehetett élni, míg az ember fiatal volt! Hisz mindezt Nella maga is így csinálta valamikor. Joguk volt ehhez és igazuk is volt. Fiatalon, fiatal lélekkel özönlötték el a világot, az én hibám, hogy hervadok, szédülök és nem bírom megtartani a magamét, gondolta Gamzáné sötéten, — az én hibám.

»Te, ha a mi időnkről kezdesz beszélni, taxiba duglak és vissza a mamádhoz«, bosszantotta Novotnát a fiatal Vykoukal.

»Ma különben sem szabadna itt lennem«, jegyezte meg Novotná, »magolnom kellene. Nehezen és lassan tanulok, tudod, szeretnék rendesen levizsgázni!«

»Akkor miért jársz ide?« kérdezték nevetve.

»Gamza miatt«, felelt belőle a bor, »hát vakok vagytok, nem látjátok? Gamza, borzasztóan tetszel nekem. Nézzétek olyan a feje, mint az oroszláné«. Átkarolta Gamza nyakát és így szólt: »Nella, megengedi?, nem haragszik?, maga ugyanis nincs berúgva.«

Gamzáné kényszeredetten elmosolyodott. (Érteni kell a tréfát, ne légy ünneprontó.) Nella szomszédai mégis észrevették, hogy egészen ujjahegyéig remegni kezdett. Dalesová Mária, a táncosnő kedvetlenül félrenézett, csendesen fölkelt és eltünt a ruhatárban.

»Engedj el«, mondta Gamza dacosan és előrehajolva lezárta nyakáról a leány karját, »ez mégis csak sok«. Nella ebből a mozdulatból, bár maga sem tudta miért, világosan érezte, hogy az az aljas levél igazat mondott és érdekes, mégis könnyebbséget érzett.

De Novotná nem sértődött meg.

»Nellám«, rimánkodott, megfogta az asszony kezét, és magához húzta, »gyerünk szombaton csónakázni. Menjünk

hármasban, hisz én magát is szeretem. Nem annyira, mint Gamzát, az igaz, de tényleg szeretem.«

»Én is szeretem magát«, mondta készségesen Gamzáné.« De maga túl nagy hőséget fejleszt, kedvesem«, mondta, ügyetlenül utánozva Novotná őszinteségét.

»Igazán?«, kérdezte Novotná. »Majd elmúlik. Ugy-e Gamzám?«, mondta éneklő prágai hanglejtéssel és alulról az arcába nézett. Hiszen van eszem? Úgy-e?«

»Valami újgazdag társaság ment el éppen mellettük pompás feleségekkel, harci szinekben és teljes díszben. Sachs odaszólt úlyi vendégéhez, akit még diákkorából tegezett:

»Bámulsz, úgye, hogy mi itt Prágában mennyire igyekszünk lépést tartani Európával.«

»Vykoukal igazgató zsebrevágta a fólyóiratot, ránézett fiára, az átellenben ülő fiatal költőre, kiegyenesedett és figyelmen kívül hagyva Sachs megjegyzését, fiának szóló komor célzással, így válaszolt.

»Nem loptam soha egyetlen gombostűt sem, sőt még províziót sem szoktam kérni. Száz meg száz cseh munkást sikerült Kazmarral együtt felmentetnünk a hadiszolgálat alól. Számtalan emberünknek, akik ezelőtt nem tudtak itthon megélni és Amerikába vándoroltak, munkát adunk és itt, Prágában kell megtudnom, hogy betörő vagyok, gyilkos vagyok és a fejemet követelik.«

Fia, a gondosan öltözött jóképű fiú szeliden rámosolygott apjára, akár egy gyerekre:

»Apa, hisz nem terólad, az osztályról van szó.«

»Harmadik elemi, ugy-e, te csecsemő«, nevetett gúnyosan a színésznő. »Köszönd meg szépen az Úristennek, hogy gazdag apád van. Csinálhatsz forradalmat az asztal mellett.« A fiatal Vykoukal, anélkül, hogy válaszolt volna, fölemel-

kedett helyéről, begombolta kabátját és megállt a színésznő előtt. A művésznő fölkelt, rátette kezét a fiú vállára és beálltak a táncolók közé. Csak rövid fox volt a műsor előtt.

»Semmi sem maradandó ezekben az országokban«, mondta keserűen az idősebb Vykoukal. »Alig fognak bele valamibe, máris elrontják. Alig, hogy megalakult a köztársaság, máris bolsevizálni kezdik. Nálunk senki sem tart ki a helyén. A harmadik nemzedék mindent elpusztít. Semmit sem kapunk ajándékba.

A parkett kiürült, a világítás színt váltott, sűrűn körülszorongott asztalok, boxok, páholyok, hadigazdagok, mintavásári vendégek, miniszteriális urak »bobecski«-kel, ahogy akkoriban a titkárnőket nevezték, prágai polgárok és, polgárnők, jobb — és baloldali szocialisták, a bejáratban álldogáló bárlányok s a főpincér. Mindnyájan a megvilágított terem közepe felé néztek és figyeltek.

»Ime, ez is az osztályhűtlenség példája, jegyezte meg Sachs.

Dalesová Mária amerikai trikóban, harisnyátlanul, cipőben, úszó — és futóbajnoknőre emlékeztető hosszú lábán kiperdült a parkettre. Csak kalapja s a csomóra kötött vállkendő parodizálták az akkoriban divatos apacsöltönyt. Kezében narancsot tartott. Táncpárja, egy orosz menekült, nőiesen szép fiú, kifogástalan tökéletességgel táncolta azt a h a l á l t a n g ó t, mely a kereskedelmi utazókat lázba hozta, a késsel táncolt tangót, a hegedű melódiájára vonagló tangót, amely egyenesen az ember husába vágott, a végzetes szerelem és a gyilkos bosszú tangóját. Ebben a táncban benne volt a züllött szerelem, amelyből nincs menekülés, a kékfényű hold, meg a kokain, — mindez pedig esztelenség és nevetséges bolondság, jelezte a lány s bábszerű mozdulatokkal utánozta a szerelmes ifjú

epekedését. A ruganyos, kitornászott és tökéletestestű fiatal teremtés vágytalanul nevetett és hibátlan bukfenceket vetve siklott el minduntalan táncosa előtt. Végre a tánc szerelmi játékában az apacs mégis győz, magához rántja a lányt, mire az a táncos karjára dőlve hátrahajlik egész a földig. Az apacs tőrt ránt s a lány mellének szegezi. A lány kicsavarja kezéből, meghámozza vele a narancsot s héjját a még mindig táncban vonagló felé hajigálja. Aztán nagyokat szökellve kiszalad a teremből. Távozását barátainak hangos ujjongása kíséri és a közönség viharosan, de kissé tanácstalanul tapsol, mert bár tetszett a tökéletes termetű lány, nem volt kedvükre a szerelmi szenvedély terén tanusított komolytalansága.

»Dalesék tönkre mentek«, kérdezte félhalkan az úlyi vendég. »Nem is tudtam.«

»Nem hinném«, felelte Sachs, »manapság mindannyian üzérkedtek, s dagadtra keresitek magatokat.«

Vykoukal igazgató közbevágott. »Akkor hát miért csinálja?« A társaság hangos hahotával válaszolt Szállóige lett belőle s azontul, ha a Dalesovával találkoztak, mindig megkérdezték: »Miért csinálod?«

»Tőle kérdezd«, mondta Sachs nevetéstől könnyes szemmel.

Dalesová fellépés után bátyjával együtt hazament. Kímélte magát, kerülte a mulatozást. Nagy tervei voltak. Egyelőre jó volt neki a Red-bár is. Inkább a Red-bár, mint semmi. Nem tudott meglenni tánc nélkül.

Hajnalodott már, mikor a dzsessz búcsúzásul eljátszotta a híres one-steppet, amely akkoriban lázba hozta egész Prágát: »Jöttek, láttak, győztek...« Mindenki felemelkedett helyéről s az ismert dallamot dudolva, fütyülve kiálltak a táncparkettre.

Ez a melódia hihetetlenül ostoba, tréfás és fülbemászó volt, akinek ez a tam-tam megülepedett fejében, nem tudott tőle szabadulni. Tulajdonkép egy osztrák induló dzsesszre hangszerelt paródiája volt, amelynek hangjainál meneteltek valamikor a berúgott katonák, a karboltól búzlő állomásra és beszálltak a feldíszített marhakocsikba, hogy a becsület mezejére menjenek. Ez a zene lobogtatta meg a sötétemléku fekete-sárga zászlókat, ez kísértette a háború agyonpólyázott első sebesültjeit, a rózsaszínű tábori lapokat, a Vöröskeresztes nővéreket, a vérszínű keresztekkel elléktelenített egészségügyi vászonanyagokat és istentudja még mi mindenre emlékeztették azokat, akik ott voltak, mint Gamza is, mert akik igazán ott voltak, nem igen fecsegtek róla. Átkarolta táncosnőjét és élvezte, milyen meglepően könnyű vezetni a lányt, ami pedig volt, már elmúlt. Erre a zenére eleget lövöldöztek a világháború idején, most pedig ugyanez a zene, mely egykor ostorozta, űzte őket előre, a fülükbe harsogta, hogy »jöttek, láttak, győztek...« s a saxofon úgy kukorékolt bele, mint egy részeg baka. Akik elestek, azokat megsiratták, a visszatérteket pedig megvigasztalják a nők. A fiatal, csinos és kipihent városi asszonyok, miután megszülték a Köztársaság második esztendejének végefelé a sok Gyurkát és Évikét, most itt táncoltak a lányok között, túltéve arcfestési módjukon és modorbeli jártasságukon is. Itt táncoltak a minisztériumi hivatalnokok gépírókisasszonyai között s ez a megkergült Prága pompásan föllendítette a Jafeta üzleti forgalmát is. Ezek voltak ám a szép idők! Sajnos nem térnek már vissza! Az úlyi vendég is táncrakerekedett. A divattudósítónő tréfás nógatására, aki most úgy érezte, hogy ő az esetlen filiszter, táncratanítgató fiatal lány. »Két jó Duracquet hoztam magammal«, szó-

lalt meg Holy s az ismert francia purista festő nevét hangsúlyozva ránézett Nellára. »Nem volna kedve megnézni őket? Mondjuk holnap négykor, vagy amikor magának alkalmasabb«, tette hozzá amúgy mellékesen. Lám, így kell ezt csinálni, így tesznek az életrevaló asszonyok, villant át Gamzáné agyán a gyerekes gondolat, azokat bizonyára nem gyötri féltékenység. Ő bizony halálosan szégyelné magát az idegen férfi előtt, aki tetejébe még jó ismerőse és rendes ember is, de ugyanakkor egyáltalában nem érdekli őt. »Csakhogy én nem értek a képekhez«, válaszolta szintúgy mellékesen és e perctől fogva igen kedves volt Holyhoz, hogy így helyrebillentette önbizalmát, mozgása és hangja valamennyire visszanyerte előbbi természetességét. A színésznő rózsaszínű férjecskéjével táncolt (valahogy túl gyakran ölt mostanában szmókingot), jelenleg a nyakán lóg ugyan, de nem tesz semmit, nem sokat számít. Hisz az igazit, a tisztességest, a valóságost a színpadon éli meg az ember. Itt-ott sikerült közben egy kis benzint is eladni az államnak s hogy az árú nem volt kifogástalan s a pilóta ezért zuhant le, eddig még senki se bizonyította be, vagy megkockáztatott néha egy kis ügyes játékot a hadikölcsön körül, ugyan hát nem eleget lövöldöztek a háborúban, ki fog most izgulni ilyen apróságokon?! Jöttek, láttak, győztek...! Hogy volt! Hogy volt! Újráztak tapsolva a táncolók és várakozva álltak a parketten. A jobboldali szocialisták kollegáik feleségeivel táncoltak, de a »bobecskikkel« is. Munkásainknak pedig remekül ment a dolguk, hisz csak rá kellett nézni a betegsegélyző intézetek palotáira. Táncoltak a baloldali szocialisták is és tekintve összes jelszavaikat, bizton remélték, hogy röviden eljön az idő, amikor a világ összes proletárjai éppúgy élvezhetik majd az életet, mint ők

maguk. Nagy-Prága munkásai pedig ezalatt nyugodtan aludtak, hisz nem volt Silveszter napja. A pincérek kikapcsolták a színes lámpákat s a székeket az asztalokra fordították. Két árvánmaradt bárleány egymással táncolt, a büfféshölgy lezárta a pénztárt, aztán Sachs mellé ült, hogy mulattassa. A két öreg csataló csakhamar élénk társalgásba merült, Sachsnak egykor keletien kék szeme most beteges-sárgán csillogott és élénken figyelt, hogy zajlik az élet, hogyan szökken, zuhan, sodródik, keveredik, párosodik minden a fiatal Köztársaságban. Nem szívesen gondolt arra, hogy itt kell hagynia a világ színpadát a hiúság vásárát, ha majd így dönti el a vércukor százaléka. Mindegy. Egy zsidóval kevesebb!

Mikor a társaság kilépett az utcára, mindenki mélyet szippantott a nyirkos levegőből, olyan csend volt, mint kint a mezőkön. »Istenem, de szép«, mondta Novotná, »mi pedig óraszámra lebzselünk a füstös teremben.«

Az utca macskakövein épp akkor döcögtek el az első tejeskocsik. A fal mentén most ballagott hazafelé a retekárus. A színésznő és Nella a hidegtől vacogva és megindultan kotorásztak táskájukban a rossz lelkiismeret alamizsnafillérei után.

»Hagyjátok«, mondta félhangon az ifjabb Vykoukal. »Ez nem megoldás. Így nem lehet elintézni.«

»Minél rosszabb, annál jobb, úgye«, támadt rá a színésznő már a kocsi lépcsőjéről. »Csak egyszer kellene megpróbálnod, mit jelent az, ha az embert hideg kályha és a mosdótálba fagyott víz várja odahaza, mint engem, mikor még a »Routicskát« tanultam s majdnem véresre haraptam a nyelvemet, úgy vacogott a fogam. És látod, éppen erre a szerepre szerződtettek a Nagyszínházban. Ezért nem bírom ki a teoretikusokat«, szólt be a kocsiba

férjéhez. Még az idősebb Vykoukalra vártak, de ez megköszönte, inkább sétál egyet a fiával, kissé kiszellőztetik fejüket.

A Prasná-brána tornya fölött már erősen virradt. Vykoukal költő egyébként a technikai főiskola hallgatója volt. A törékeny tizenkilencéves fiú tüntető közönnyel baktatott atyja oldalán, s várta, mikor köt bele az öreg. Az idősebb Vykoukal kalap nélkül, ahogy Úlyban Kazmar példáját követve késő őszig jártak, kényelmesen lépdelt, de mihelyt a távolság elnyelte a többiek hangját, megszólalt:

»Ide figyelj, te csirkefogó. Egyenes ember vagyok, hiszen ismersz és reálisan nézem a dolgokat.«

»Azt tudom«, jelentette ki a fiatalember.

»Ne légy szemtelen, Nagy pimaszságot engedtél meg magádnak ezzel«, — és ütögetett az ujságra — »ezzel az írásműveddel.«

A fiú nem tudta elfojtani mosolyát. Az első költeménye, ami megjelent, el lehet-e képzelni, hogy bármi is megzavarhatta volna boldogságát.

»Prágában tanulsz az én pénzemen, az én kenyeremet eszed, sőt, iszod a pezsgőmet is elvtárs, én csak teát ittam.«

»Apám!«

»Semmi apám! Vedd tudomásul, hogy ez enyhén szólva jellemtelenség részedről.«

»Hát akkor ne adj pénzt«, mondta a fiú.

»Miből élnél? Éppen te vagy alkalmas holmi selfmademan — kísérletekre. Akkor Úlyban is megálltad volna helyedet, barátom.«

»Az ifjú katonák otthonában úgy-e? Még halálom után sem«, válaszolt. »Köszönöm.«

»Lám, és a te munkásaidnak ki kell ott bírniok. Szerencsére«, folytatta az öreg, »egyelőre nem vagy még annyira híres, hogy a prágai bárokon kívül is beszéljenek rólad«. »De azt megmondom, mondta fenyegető hangon és vállas alakja egyszerre elállta a járdát, »ha majd mégegyszer megihlet a múzsa, az én nevem alatt nem adod ki művedet, megértetted? Ilyesmihez nem adom a nevemet. Ezt a leghatározattabban kijelentem«.

»Ugyanúgy, az én nevem is«, ellenkezett a fiatalember.

»De hisz ti meg akarjátok szüntetni a közösséget, vagy nem?«

Az ifjabb Vykoukal nem is sejtette, hogy költeménye ekkora visszhangot keltett. Kezdetnek nem volt rossz.

»Valami bajod történt Nechlebyben?«, kédezte Gamza útközben a feleségétől.

»Nechlebyben? Nekem? Miért?«

»Olyan különös vagy.«

»Mi történt volna? Képzelődöl.«

Tehát világos, hogy történt valami, jobb lett volna nem kérdezősködni felőle. Mikor hazaértek, Gamzáné ahelyett, hogy levetkőzött volna sétálni kezdett a szobában és szokása ellenére pénzről, a lehetetlen gazdálkodásról, anyagi fuldoklásukról kezdett beszélni. Koktélre van pénzük, de tejre nem jut! Benzinre is van pénz, de cipőtalpalásra nincs. Fejtetőre állított világ! Hiába, ez gondot okoz neki. Már nem fiatal! Nem bizony.

»Látod fiam, mondtam hogy ne igyál bort«, jegyezte meg keresetlen őszinteséggel Gamza és átkarolta feleségét. »Hagyd abba, gyere aludni.« De Gamzáné kibontakozott az ölelésből.

»Úgy bánsz velem, mint egy bolonddal«, felelte.

A civódás nem volt náluk divat, nem igen szoktak veszekedni, de Gamza most indulatosan állt a felesége elé.

»Rögtön megmondod, mi bajod, mi történt. Gyűlölöm a köntörfalazást, a homályos ügyeket.«

»Én is«, mondta halkan Gamzáné. »De mikor olyan nehéz megmondani.«

Ezen az éjtszakán a kis Gamza Sztaniszlav hallotta a betörőt, amint álkulccsal próbálgatja az ajtót. Fölkapta az ismétlő Mauser-pisztolyt és kirohant a folyosóra. Sietett, hogy megelőzze Polanszkyt, és hogy övé legyen a dicsőség. De az előszobában egy árva lélek sem volt, csak sötét csönd. A kerti lépcső csengőjét tapogatja valaki, a vadszőllővel befuttatott falon zörgött a száraz lomb, ropogtak a gallyak. Nechlebyben történt. A sötétben az ajtó lassan, zajtalanul kinyílt, soká nem lehetett tudni, ki lopódzik be. De hogyan írjam le Sztankó rémületét, midőn az elszántan várt fegyveres betörő helyett a Kémnő lépett be. Vízhatlan köpeny volt rajta. Kabátjának vékony, helyenként gyűrött hártyaanyaga zöldes fényben csillogott. (Igy foszforeszkál a malac agya!, jutott Sztaniszlav eszébe.) Fején csuklya és pilóta-szemüveg takarta fél arcát. Sztankó világosan látta: A Kémnő belopódzott a telefonközpont éjjeli szolgálatosaihoz és most kloroformmal kábítja az előfizetőket a távbeszélőn át. Összeesküvők törnek be az elaltatott számokhoz és okmányokat lopnak. Kubes, nechlebyi barátja hirtelen itt termett, összeráncolta homlokát és jelentőségteljesen odasúgta Sztankónak, hogy itt a Vencel-titokról van szó, ennek jeléül, —

ahogy Sztankó észrevette, — a K é m n ő gombolyukában ott volt a trikolór. De ez a nő valahogyan Havir kisasszonyhoz, a tanítónőjéhez is hasonlított a negyedik elemiből. »Kezeket fel, le az álarccal!«, sziszegte Sztankó Kubes jelenlétében, bár ebben nem volt biztos, s ahogy a nehéz Mauser-pisztolyt ráfogta a K é m n ő r e, beleütközött a falba és a kéményseprés neszével végigsiklott rajta. Sztankó felébredt. Nem mert megmoccanni, egy ideig dermedten feküdt az ijesztő álom kábulatában. Nem tudott tájékozódni. Hol is áll az ágya. Végre kitapintotta vánkosa alatt a kézi villanylámpát, amit nagyon szeretett és cserkészmódra mindig a feje alá tett. Fölkattantotta, és látta, hogy az ablak, meg az ajtó egész másutt van, mint ahogy képzelte és hogy nem Nechlebyben, hanem a prágai lakásban alszik. Fölgyujtotta az éjjeliszekrény lámpáját és elmosolyodott izgalmas álmán. Legszívesebben azonnal felébresztené Helénkét, hogy még melegében elmesélje neki, mielőtt elfelejtené ezt a butaságot. Majd adna az neki! Éjjel van még? Vagy már reggeledik? Megállapította, hogy ébresztőórája megállt. Kis habozás után lecsúszott az ágyról és zseblámpájával álmosan világítva kibotorkált a konyhába, hogy megnézze, hány óra. Detektívszerűbb volt ez így, mintha csavarna egyet a villanykapcsolón, gyönyörködött benne, milyen messzire veti lámpája a fénycsóvát. Olyan mint egy reflektor, mit ér Vojtechovszky vaksi mécsese az ő »Everready«-jához képest! Megállt, s a szive nagyot dobbant: a szülei? Az ebédlőből édesanyja hangját hallotta, eltakarta tenyerével zseblámpáját s valóban fény szürődött ki az ajtó alatti résen. A lámpa kapcsolóját inge ujjába csavarta, hogy így halkítsa a kattanás zaját. Leoltotta és az ajtóhoz lopódzott. Meg kell hagyni, mesterien tudott lopódzni. Odatapadt az ebédlő-

ajtó sarkába, izmai szinte feszültek a türelmetlenségtől, úgy várta, mikor lép ki édesanyja, mire ő majd előugrik. Anyja persze összerezzen és felkiált. Nagyon és őszintén meg tudott ijedni. Sztankó már nem félt a Kémnő-től, de édesanyja biztos, hogy megijed Sztankótól. A fiú megállta, hogy ne lépjen be, fantáziája az ajtó mögé emberi mozgástól, székrecsegéstől, léptek zajától kísért titokzatos világot képzelt. A apja járkált odabent.

»— akkor annak nincs értelme«, hallotta Sztankó édesanyja szavát. Igy nem volna kedvem az élethez, Péter.«

A fiú fülelt, csöndben volt. Alig lélekzett Szinte egész testével odahallgatott. A távozó lépések elhaltak. Az apa valószinűleg megállt édesanyja előtt:

»Ki bánt téged?«

(Most édesanyám azt fogja mondani, hogy a kocsi hűtőjével bosszantotta, gondolta Sztankó.)

»Tettem-e neked csak egyszer is szemrehányást? válaszolt a mama valahogy szégyenlősen, erőtlenül. Hangja most sehogy sem hasonlított annak a lénynek hangjához, aki gyermekei sorsáról szokott intézkedni.

(És fogadok, hogy mégis szemrehányást tesz neki.)

»Hiába, már túlrégen élünk együtt, nem tehetsz róla.«

A fiú testén gyanútkeltő, riasztó jelzés futott át, a világ túlsó, ajtómögötti feléből, a felnőttek veszedelmes birodalmából.

Hallotta, hogy apja elneveti magát.

»Igazán furcsa vagy«, mondta. »Miért teszed le a fegyvert? Miért hajtod önként járomba a fejedet?«

Sztankó izgalmában nagyot nyelt, lelkében megbillent valami. Várta, hogy valami rosszat halljon és a várakozás szomjúsága kiszárította a torkát.

Anyja türelmetlenül válaszolt: »Folyton mellébeszélsz. Mi aztán igazán nyugodtan megtárgyalhatunk mindent«, mondotta olyan hangon, amely minden volt, csak nyugodt nem. Szava és ruhájának suhogása olyan közel hangzott az ajtóhoz, hogy Sztankó attól tartott, hogy anyja a következő pillanatban talán kilép és rajtakapja a leselkedésen, hogy kihallgatott olyasmit, amit nem lett volna szabad. Már-már vissza akart osonni, amikor egy pár szó visszatartotta: »Péter, hidd el, mondotta az édesanyja érthetően az édesapjának és Sztankó világosan hallotta: »legokosabb, ha elválunk«.

A gyermek arca elé kapta kezeit és a Gamza házaspár olyasféle jajszót hallott, mint amikor valaki megégeti magát. Sztankó berontott a szobába. Feje, mintha lánggal lobogott volna a szoba közepén, tanácstalanul megtorpant, nem tudta, hogy a szülők közül melyikhez menjen, topogott és egyhelyben ugrált, mint a gyermekek, ha megütik magukat, közben fuldokolva kiabált. Egy pillanat alatt mellette voltak mind a ketten. »Nem bírom«, kiabált a fiú. »Nem birom ki, nem! Nem!«, jajongott.

»Mi bajod? Mi történt?« kérdezte egyszerre a házaspár levegő után kapkodva s nem tudták elképzelni, vajion sérülésről, vagy difteritiszről van-e szó. »Mi bajod? Beszélj!«

Sztankó leszegett fejjel kerülve mindenkettőjük tekintetét, tétován körülnézett a szobában. Aztán magából kikelten kiáltott: »Ha elváltok, megölöm magam!«

A gyerek látta, hogy anyja összerezzen, mintha villanyáram érte volna, apja pedig elkomolyodik és megilletődve hallgat. A ráébredés e másodpercében a nagyok elrestelték magukat. Az anyja máris, mintha ébresztgetné, megrázta a fiú vállát. »Mit beszélsz. Sztankó?« Azt is észrevette, hogy édesanyja ajka, szemöldöke megrándul és a hangja

remeg. Megérezte hatalmát a szülei fölött. Apa a szeme sarkából olyan mérges tekintetet vetett anya felé, mint eddig még sohasem. »Most láthatod, mit csináltál«, vetette oda a foga közt Gamza a feleségének. »Szegény gyerek komolyan elhitte.« Gamzáné fölkapta a fejét s elhárítóan intett kezével talán tiltakozni akart. Gamza egy arcmozdulattal visszatartotta, aztán a fiához fordult, egészen más, kedveskedő hangon: »Menj szépen aludni. A mama is veled megy. Nagyon fáradt, maga sem tudta, mit beszél.«

Az anya Sztankó mellett állt s szemrehányó tekintetet vetett a férjére. Ajka tiltakozásra rándult. A gyermek szorongó szemmel figyelte. Anya most megszólalt és váratlanul azt mondta: »Apádnak igaza van, gyere aludni.«

A fiú ellenkezett. »Nem megyek. Tudnom kell«, — könyörgött. — »Nem mozdulok innét, míg meg nem ígéritek«, — és mint egy csendőr, megragadta anyja karját, apját meg a középső ujjánál és egymás felé húzta őket. A felnőttek teste olyan nehéz volt, akár a homokkal megrakott hajó, amely a folyó két partján horgonyoz. A kezek vonakodtak.

»Fiam«, szólt Gamza tréfásan rázogatva kezét. »Hisz ez fáj, micsoda erő van benned.« A fiú elkomorodott, érezte a hang hamis csengését. »Nem vagyok erős«, mondta röviden. »Sztankó, de most komolyan«, mondta apa, »légy férfi. Ne csinálj a szunyogból elefántot. Semmi sem történt.«

»Mondd, hogy becsületszavadra«, kiáltott a gyerek, hangja fölcsattant, mint a túlfeszített íj, még egy pillanat s elpattan. Az anya megrettent. Hogy csillapítsa le a gyereket. Szégyenkezve és tehetetlenül állt előtte: »Nézd, Sztankó, értsd meg. Mi is csak emberek vagyunk. Kicsit összekaptunk. Te talán nem vesztél még össze Helénnel?«

»Veszekszünk, de még hogyan«, emelte rá becsületes gyermekszemét és kiegyenesedett. »De az egész más. Azt nekem ne is mondd.«

»Gamza elfordult és mosolygott. De a fiú észrevette és belekapaszkodott ebbe a jelentős gesztusba is: »És nem váltok.«

»Nem«, vágott közbe Gamza. »És ha én valamit mondok, abban megbízhatsz.«

»De hátha ezt csakúgy mondjátok. Mama! Felelj!«

»Nem«, mondta anyja zavartan a háta mögött, s közben megpróbálta kitessékelni az ajtón. De a fiú megállt a küszöbön.

»Gyere te is«, nézett apja felé.

»Én is megyek«, mondta a férfi. »De most már ne kínozz tovább Sztankó!« Mire a fiú visszatért a gyermekszobába, már hajnalodott, a derengésből kiváltak a telefondrótok, a verebek lármásan és dideregve csiripeltek. Valamikor, mielőtt kikergették őket az utcára, talán még énekelni is tudtak. Istenem, milyen örömtelen az ilyen nincstelen puszta élet. Mit adna érte, ha a szülők olyan kedvesen, ahogy most vele bántak — bár hallgatódzott az ajtó mögött —, mit adna érte, ha ugyanolyan kedvesen beszélnének, egymással, éppúgy, mint azelőtt. Hiszen egyszer sem szóltak egymáshoz! Csak közvetve egymásról. Igértek valamit, vagy sem? Lám, anya biztatott: nem lesznek rossz álmaid, és mégis voltak. Azt is mondták a nagyok: nem lesz foghúzás és egy hét mulva mégis kihúzták a fogát.

A fene higgyen a felnőtteknek!

A zsizskovi lejtőn összeültek az asszonyok és horgoltak. A férfiak leheveredtek, könyökükre támaszkodtak, vagy a fejük alá tették kezüket. Sarkuk irányában terült el Prága északi része. A méltóságosan csúnya Karlin pedig kőhajításnyira volt ide a Zsizskov-hegy aljában. A közelben egy tikkadt fekete-fehér templom tornya fenyegetődzött. Lent háztömbök látszottak, köztük ládákkal és kifogott szekerekkel zsúfolt udvarok. Látni lehetett az utcák párhuzamos vonalát s a keresztutcákat is. Az ablakok négyszögekre osztották a házakat. Ablakkeretek keresztezték az ablakokat. A ferde erkélyeken fehérnemű száradt. A távolban elszűkültek az utcák s a házak szinte érintették egymást, ilyen volt a kilátás. A képből kimeredtek a holesovici templom hegyes tornyai s a kémények. A Moldva két karja között a fénylő kék vízitükör köré rajzolt kanyarulat kettévágta a hatalmas kőtömeget, úgy, hogy aránytalan szeletek keletkeztek. A líbenyi hidak íveit meg lehetett számolni, úgy sorakoztak egymás mellett. A piros villamos, mint valami eleven rovar lassan mászott a hidakon és a partokon. Potrohosan tolakodott az ember szeme elé a kopár katonai gyakorlótér melletti cirkusz kerek kupolája, meg a gázgyár ezüstös tartálya. A szem ellátott Viszocsanyin át egészen

a gyáblicei vízműhöz s még azontúl is messze kelet felé. A gyárak füstje oszladozzott, öt óra mulhatott. A nehézkes és mindent összefogó gondolat nélkül épült városnak, a közönségességében is ijesztően szép és agyonzsúfolt Prágának ezen a részén, ilyenkor alkonyattal, szinte anyagszerű kontúrokkal vált ki külön-külön minden ház, minden tárgy. Az első hangulathoz hozzátartozott a gőz sziszegése, a fémtárgyak csengése, és a váratlanul felhördülő autótülkök hangja, ahogy a szél játékosan vitte — hordta. A férfiak kényelmesen elterülve hallgattak. A piszeorrú és keményszájú asszonyok még itt is a háztartásról trécseltek, oda-odapillantva kézimunkájukról a gyerekekre. A zsizskovi síkság fölött időként fölharsant a futballozó fiúk diadalordítása, vagy gúnyos hahotája.

»Csak élvezzék a szabadságot«, mondta az asszonyok egyike, »holnap már úgyis iskolába kell menniök«.

»A rögtönzött zsizskovi junior-legénységből kiállt az egyik csatár, mivel, hogy a karlini half elgáncsolta és ő szegény cudarul elvágódott. Aztán dühösen feltápászkodott, csapzott haja az arcába lógott és úgy sántikált ki a játszótérről.

»Durva játék«, ordította Zsizskov.

»Tetteti magát«, kiabált Karlin.

»Bíró!« követelte a három fiúból álló nézőközönség.

Mindkét csapat odagyűlt a fél vonalra és hevesen hadonászva cserélték ki nézeteiket. Gúnyos megjegyzések röpködtek a zsizskoviakról, akik ellen Karlin 3:2 arányban vezetett, hogy bizonyára jólesne nekik egy büntetőrúgás. A bíró, az egyik fiú öcse, akit előzőleg nem akartak bevenni a játékba, elkaparintotta a labdát és nagyot rúgott rajta. Bátyja utólérte, előbb egy nyaklevest kent le neki, aztán elvette tőle a labdát. Igy a bíró birtokában már csak a klub

sípja maradt, most tanácstalanul futkosott a két szenvedélyes párt között és teljes erejéből fujta a sipot.

A sebesült csatár megállt a tér szélén. Fölemelte lábát, lehajolt, elfintorította arcát s dörzsölgette térdét. A három néző kiváncsian figyelte.

»Sztankó, gyerünk. Mozgasd a csontvázadat, hallod«, buzdította a csapata.

A fiú fölegyenesedett, hátat fordított nekik és szótlanul távozott.

»Sztankó! Mit hülyéskedsz?« kiáltották utána sajnálkozva.

A meztelenlábú és meztelenkarú jóképű fiú dühösen lépkedett, homlokába belehullt egy makrancos hajfürt, ajka rángatódzott a haragtól. Miközben tovább haladt, nemcsak járása, de hangja is biztosabb lett. Csak akkor nézett vissza, mikor már legyűrte magában a sírást, és teli torokkal kiáltott feléjük: »ilyen vacak alakokkal nem játszom!« és ballagott.

A nézők egyike előlépett: »beállok helyette«, ajánlkozott. Senki sem hederített rá.

A zsizskoviak elcsapták a bírót, elvették sípját, aztán mindkét legénység folytatta a mérkőzést.

A síkság mögött, a lehanyatló nap fénye javát már valahol a négerek göndör hajzatára szórta. Ott a Zsizskov-hegy szélén, a pusztaság partján, mint magányos halász üldögélt egy fiú. Sztankó a vasszínű árnyék felé tartott. Ha az elfordult fiú lezuhanna, nem gurúlna egy emelettel lejjebb, mint délben, hanem egyenesen a világürben repülne tán s a planétát követné röptében, mint a kutya, melyet az »Utazás a holdba« c. Verne-regény rakétájának ablakából dobnak ki. Éppen ilyen forma helyzet volt ez is.

»Add ide a labdát«, hallatszott a játéktérről. Hiába, ilyen az élet. Vannak napok, amikor mindenki megsért, mindenki rádtámad, mindenki elgáncsol, különösen akkor, ha sebezhető vagy.

Az üldögélő fiú dél felé figyelt. Előtte a tetők vad dzsungelje meredezett. A toronyóra bagolyszemét már megnézte és most a galambokat figyelte. Felrepültek, fordultak, míg tolluk megcsillant a lenyugvó nap sugaraiban, aztán megint: felrepültek és lefelé suhantak istentudja miért. Lehet, hogy így gyakorlatoznak, vagy talán a szél veri le őket. Odalent az áttekinthetetlen kőtömeg hallgatott, hallgatott a feszült csöndben. Mikor az üldögélő fiú a város házrengetegére pillantott, a tátongó mélyből kövek zörgését hallotta, mintha Prága omladozna. Megmarkolta a bicskáját. Aztán elővett zsebéből egy marékravaló csavarocskát, meg vasszilánkot és gondolatokba merülten szippantgatta fel mágneses pengéjével valamennyit.

Hosszú árnyék vetődött a hegyoldalon ülő elé. Valaki állt mögötte, s nem mozdult.

»Ez a mágnes úgy szemelget, mint a tyúk«, szólt az árnyék.

Egy kis csavar, mintha csak a hang zavarta volna meg, meglazult és leesett — a két fiú szánakozva sóhajtott — aztán néhány fémszilánk is leesett. Az ülő fiú mágnesével szedegetni kezdte őket a földről, mire a városi fiú elővette zseblámpáját és bár még világos volt, rávilágított a gyér fűre.

»Próbáld ki!«, mondta aztán és gangszteresen egyenesen a szemébe világítva odanyújtotta zseblámpáját. »Jó bicska«, tette még hozzá, állával a késre mutatva. »Solingeni acél?«

»Tulajdonképpen nem volna rajta semmi különös«, válaszolt a bicska ura, mesterkélt közönnyel, »de itt még látni a kormot a pengén«.

A zseblámpa tulajdonosa kérdően emelte fel szemét a bicskáról az idegen fiúra.

»Ez a puskaportól van«, mondta a másik vontatottan, »mikor a töltény fölrobbant«. »Nesze, megszagolhatod.«

»Töltény?«, kérdezte a városi fiú növekvő tisztelettel.

»Egy fiú a számtanórán belepiszkált egy tölténybe, az felrobbant és leszakította az ujját.«

A városi fiú új barátja kezére nézett.

»De neked meg van az összes ujjad«, mondta csalódottan.

»Az igaz, de az én késem volt. Éppen a táblához hívtak, mikor a robbanás történt és a leszakított ujjal egészen a tábláig röpítette. És képzeld, utána a fiú összeszedte könyveit és kiszaladt az osztályból, nehogy kikapjon«, hazudott András, nem vallotta be, hogy akkor majdnem elájult.

»Ki volt ez a fiu?«, kérdezte a prágai gyerek kissé kételkedve.

»Stasztny Tóni, mellettem ült a padban, megkérdezheted Lhotkán akárkitől. Hiszen az újságban is benne volt.«

»Hogy hívnak téged?« Én Gamza Sztaniszlav vagyok, gyere suttolni.

Nekiiramodtak. De hirtelen hangos zúgás hallatszott a magasból, lábuk földbegyökerezett, arcukat az ég felé fordították. A lejtőn üldögélők is fölemelték fejüket és mindannyian ugyanabba az irányba néztek. A futbaltér legénysége abbahagyta a játékot, mintha tisztelegne. A nők is ölükbe ejtették a horgolást, vágyakozva nyujtogatták sovány nyakukat s a lebukó nap sugarai ellen beárnyékolva homlokukat, felnéztek a magasba. A Zsizskov-hegy alatt

elrobogó gyorsvonat utasai kihajoltak az ablakból. Akkoriban a repülőgép még szenzáció volt.

Öt mérlegalakú repülőgép úszott a vadludak ékalakjába sorakozva, a szép időjárás hirnökei.

A nézők feje fölött keringő morgás hol fenyegetően erősödött, hol gyengült, belerajzolódva a kerekded, piros napkorongba. A fiúk megálltak. Minden idegük megfeszült. Egyszerre, mint a megszállottak futásnak eredtek a repülőgépek felé, igen, talán egy másodpercig alattuk szaladtak. Mind az öt kétfedelű, látták kupszerű testüket, alulról olyanok voltak, mint a sirályok, amikor körülröpködik a hajót. Csehszlovák jelzésük volt, a betűket is el tudták olvasni, Sztankó azt állította, hogy a pilótát is látja. A gépmadarak kelet irányában tüntek el. A fiúk megtárgyalták, milyen lehet az ilyen kétfedeles ürtartalma és hány gép kellene Prága bombázásához. »A te apád is ellene van a háborúnak?«, kédezte Sztankó.

»Nincs már édesapám«. Elváltak? szólta el magát a városi fiú. Csak úgy véletlenül.

A lhotkai fiú csodálkozva tekintett rá.

»Ezidén szent Anna napján halt meg«, mondta.

Most megint Sztankó akadt meg.

»Ha majd nagyok leszünk«, terelte másra a beszédet, hogy Andrást szóra bírja, »akkor már minden embernek saját repülőgépe lesz. Úgy lesz, mint ma vagyunk a kerékpárral«.

»Arra még várhatsz!« mondta a sovány fiú józanul és hangjából kicsendült anyja hanghordozása. Fénycsóva lövelt ki a zseblámpás fiú kezéből, lesben kell lenni. Az útra világító reflektor elaltatja a nyulat, mire a kocsi elgázolja. Nem tanácsos az emberekben bízni.

Csak mérkőzés után, amelyben az zsizskoviak a második félidőben, 4:3-ra győztek, mikor már Sztankó, a vidéken nyaraló fiú csíkos kabátját magára öltötte s labdáját a hóna alá fogva visszatért Andráshoz, szólalt meg az idegen fiú: »Ugye, te ahhoz a Ford-géphez tartozol a házunkban« és megmondta a számát.

Gamza Sztankó igen elcsodálkozott.

»Te már ismersz? Jé, hát miért nem mondtad azonnal, miért mondod csak most?« András arcát büszkeség öntötte el, mint mindig, ha a bátortalanság kínja szorongatta és bizonytalanságot érzett.

»Ki rázna ki magából mindent első találkozásra« mondta fölénnyel és jobb szemével hunyorítva folytatta: »Ma délben egy fiúval mentél ki a házból, olyan ösztövér forma volt, ugye?«

»Az a Vojtechovszky volt, prima hokkizó«, mondta Sztankó élénken s mialatt sérült lábán sántikálva leszaladt vele a lépcsőn, egyszuszra dicsért Vojtechovszkyt és azt ajánlotta, hogy menjenek holnap együtt megnézni Vojtechovszky ritka bélyeggyűjteményét. András az út mentén letört egy vesszőt. Mogorva volt és zavart, mint mindig, ha egy harmadikat dicsértek. Mikor Sztankó befejezte, András is hallgatott, majd kettétörte térdén a vesszőt, mindkét felét eldobta és kijelentette:

»Meg vagyok én magam is.«

»Csodálkozom, ember«, jegyezte meg Sztankó minden hátsó gondolat nélkül, »nálam éppen fordítva van. Mi hasznod belőle, ha magadban vagy? Csak únja magát az ember.«

»Mikor hogy«, válaszolt András titokzatosan.

Már régen barátok voltak, amikor Sztankó rájött, hogy András nem mondja mindig azt, amit gondol, nem hazudik, de minden alkalomra volt egy-egy jó kifejezése és ezzel

falat emelt önmaga és az emberek közé. Sztankónak nagyon tetszett a dolog, szerette volna utánozni is, de nem sikerült. Adott pillanatban mindig elfelejtette a megfelelő szót és pontosan azt mondta ki, amit érzett.

Lassan elhagyták a gyerekkocsit tologató anyát, a séta közben jegyzeteit böngésző diákot, egy kutyás urat, egészségügyi sétajukat végző öregeket, meg a városi liget magányos andalgóit. A hegy lábánál kofferes vasutasokkal találkoztak. Sztankó megállt a transzformátor bódéja előtt, amelynek falán ott fehérlett az életveszélyre figyelmeztető villám cikk-cakkja.

»Nálunk a fűrésznél ugyanilyen volt«, jegyezte meg András.

»Megérintem, jó?«, vizsgáztatta Sztankó. »Megérintsem?« és kinyujtotta a karját.

András vállatvont:

»Mi hasznod volna belőle? Így, kívülről semmi bajod sem lehet. Belül van az a mérges drót.«

»Mit gondolsz, Urban, meddig lehetne egyetlen villámból világítani? Egész Prágának elég volna egy évre.«

»Te ügyes, talán bizony megmérted voltokban?« fölényeskedett András. Apja értett a vezetékhez. Mikor a lhotkai fűrészüzemben makacskodott a villany, mindig őt hivatták.

A fiúk éppen kiértek a ligetből, amikor szembetalálkoztak egy barnárasült kisasszonnyal. Sapka volt a fején és sietett, mint általában a városi emberek. Rövid szoknyájában gyors lépésekkel közeledett és megáltt Sztankó előtt. Nem is köszönt, csak rámosolygott.

»Hová mész?«, kérdezte Sztankó.

»Érted. Már késő van.«

»Micsoda ötlet?« mondta kissé hűvösen a fiú. »Dolgoztatok délután apával?«

»Nem volt mit«.

»De este otthon leszel?«

»Tudod, hogy otthon leszek«, válaszolt a kisasszony, aki szebb lett volna, ha nem festi a száját, mint az emberevők. Megperdült a sarkán és nyilván hozzájuk akart csatlakozni. De Sztankó elállta az útját.

»Bocsáss meg,« húzódozott. »Tudod — Urbannal sürgős megbeszélnivalónk van négyszemközt.« Legszívesebben elszaladt volna.

A kisasszony nevetett, mintha azt mondaná: jó, jó, ismerjük egymást.

»Hát akkor még tíz percig sétálok, de aztán otthon légy Sztankó, a viszontlátásra, Urban«, mondta, mintha már régóta ismernék egymást, ránézett Andrásra, kezetszorított vele s már porzott is mögötte az út.

András megkérdezte ki volt?

Sztankó kényszeredetten mosolygott: »Hát az édes anyám.« Közben ezt gondolta: Micsoda ötleteik vannak az anyáknak. Hogy festene az, ha a nagy fiúkat anyjuk kísérgetné az utcán. Talán bizony gyerekkocsiba való csecsemő vagyok? Megrúgott lába ujra fájni kezdett s ugyanakkor elfogta a tegnapi rossz éjtszaka emléke és titkos szorongása is. Mire a házhoz értek, Sztankó alaposan sántikált. Óvatosan emelgette a lábát, hangulata megváltozott. A felnőtt fiúból ráncoshomlokú, aggódó emberke lett. Hová tűnt ragyogó kedve: »Ronda ez a Prága«, mondta Andrásnak, mikor a házbaléptek. »Jó, hogy legalább egy házban lakunk. Várd meg, mindjárt itt leszek«, kiáltotta a lépcsőről. Urban, hallod-e, meg ne lógj!«

András átvette édesanyjától a félliterest, meg az aprópénzt és a ház előtt várta új barátját.

Sztankó egy szuszra fölszaladt az emeletre, vadul csöngetett, valahogyan kizökkent a rendes kerékvágásból.

»Itthon van Apa?,« kérdezte lihegve már az ajtóban.

Barborka azt felelte, hogy már jóideje elment valami ülésre. Sztankó a gyerekszobába rohant Helénkéhez. A redőny le volt eresztve. »Ne világíts«, kiáltott Helén hevesen. Nem tudod betenni az ajtót magad után, te buta?« Odaugrott az ajtóhoz és ráfordította a kulcsot. Éppen lemezeket rakott kodakjába, s ahhoz sötétség kell. Sztankó bevárta az ismert kattanást, csak azután lépett a nővéréhez. Ahhoz, amit kérdezni akart, jobban is illett a sötétség.

»Ugye még nem beszélnek?«

»Majd fognak!«

»Csak igaz legyen!«

»Biztosan«, mondta könnyedén Helén és valamit igazgatott a fényképezőgépen. »Tudod, — nem aludták ki magukat és nincs pénz.«

»Nincs pénz?« ijedt meg Sztankó.

»Hát Istenem! Azért nem halunk éhen. Hisz ezt már ismered«, jegyezte meg Helén. »Hová szaladsz megint? Ne bomolj!«, kiáltott valami veleszületett anyás fölénnyel Sztankó után, aki már indult kifelé. Túl fiatal volt ahhoz, hogy szánakozzék öccsén.

Sztankó lerohant a lépcsőn, megtalálta András és együtt mentek sörért a »Kis menyországba«. A fiatal Gamza már járt a tengernél és a hegyekben is, de a szomszédos utcasarki korcsmában még nem volt. Csak ablakát ismerte, amelyen plasztikus élethűséggel egy piros, meg egy fehér golyó és két keresztberakott dákó ékeskedett. Mikor a gyerekek a füstös, sörszagú szobába léptek, az asztalnál ülő három férfi éppen a pikolót ugratta: »Lám ez a Tóni

havonként négy százast spórol össze.« A pikoló, aki a fájóslábu pincérek bizonytalanságával álldogált a teremben a mennyezetre nézett, aztán a lámpán lógó légyfogóra, mely fekete volt a sok légytől és nem válaszolt. Sztankó képzeletében ezek a krumpliarcú emberek, akik a nyirkos és felülről világított helyiségben üldögéltek, most a szülői viszály hatása alatt kísértetszerűen hatottak. »Ez a Tóni tizenhat éves«, ugratták tovább a pikolót együgyű módon a törzsvendégek »és már ágya is van hozományba... Ha női látogatót kap, van hol elhelyeznie«. »Tónika, egy limonádét!« Ez persze csak tréfa volt, a limonádé sört jelentett. »Nem látod, hogy lyukas a poharam?« A ráncos tokájú és zacskós szemű vendéglős épp a sört mérte Andrásnak, mikor egy furcsa nő lépett be.

A kivénült nőszemély citromsárga fürtjein csipkés kalap himbálózott, amelyből kiálltak a drótok. Ez a kalap alig árnyékolta be az idegenszerű és fehérre mázolt arcból elővillanó, szúrós szemeket és a koromfeketére festett szemöldököt. Arcán két rózsás folt, de már fakulóban, bizonyára régen festette ki magát. Kopott kis kabát volt rajta, s a bűbájos mosoly, amellyel kókuszsüteményeit kínálgatta, még visszataszítóbbá tette. Ujjai aszottan meredtek ki a fekete félkesztyűből. A férfiak legyintve rázták le magukról, az egyik ivott, a másik rágyujtott, senki se vett tőle és az öregasszony szende mosollyal, mely valósággal feldulta arcát, tapintatosan kiment az ajtón. Úgy rémlett, mintha már beszélni se tudna, csak mozogni, mosolyogni és kínálni. Az ajtó becsapódott mögötte s a csapszékben csönd lett.

Aztán megszólalt az egyik férfi: »Lidérc.«

Utána a másik: »Kimázolt kísértet.«

»Nem is hinnétek«, törte meg a vendéglős a csendet, »hogy ez volt Prágában a legszebb lány, még maga Windischgrätz is meghívta a Grébovkára.«

»Porból vagy és porrá leszel«, jegyezte meg az egyik vendég.

»Egyszer mindnyájan fűbe harapunk«, mondta a másik. »Tónikám, egy rozsdásat!«

A fiúk kimentek a »Kis menyország«-ból és nem is mertek egymásra nézni. Sztankó a zseblámpával világított. András megállt a lépcső alatt, rámutatott a zseblámpa gombjára és így szólt:

»Gyere, csencseljünk. Kölcsönadom a bicskámat.«

Sztankó gyorsan megjegyezte, hogy haza kell mennie, aztán otthagyta és felfutott a lépcsőn. Egyszerre ijedtség vett rajta erőt. Közben talán valami szerencsétlenség történt otthon. Talán nélküle határoztak el valamit, lehet, hogy el is késett, pedig valamit megmenthetett volna.

Édesanyja jött elébe.

»Hol vagy olyan soká? Apáddal az egész házban keresünk.«

Megint együtt ültek az asztalnál, a családi asztalnál, amely különben unalmas szokott lenni. Apa Helénnel sakkozott, anyja egy szőlőfürtöt szemelgetett a maga megszokott módján: a bogyók héját előbb a tenyerébe tette és csak azután a tányérra. Az ebédlő nyitott ablakán át beáradt az utca zaja s a kezdődő iskolaév szorongása.

Minden idegen fiú érdekesebb az édesapánál és az édesanyánál. A szülők néha bizony kellemetlen teremtmények, folyton akarnak valamit az embertől. Hogy nyirasd meg magad, hogy ne szürcsöld a levest, ne lődözz a falba, hogy csináld meg a számtani feladatot. Unalmas velük élni. Jelenlétük annyira természetes, hogy az ember

nem is látja őket. De ha ez a két ember elválna, összeomlana a világ. Sztankó is rossz lelkiismerettel járna az emberek között olyan vétek miatt, amit nem ő követett el. Minden fiú elgáncsolhatná és könnyebben sebezhetővé válna. Igaz, Vojtechovszky is csak az anyjával élt, az apja másodszor is megnősült, de micsoda hokkizó ez a Vojtechovszky és milyen bélyeggyüjteménye van. És nem lehet semmit észrevenni rajta. De hát ez az ő ügyük, ami pedig a mienk, az a mienk. Apa mindig háttratett kezekkel járt föl-alá a szobában és diktálás közben úgy ropogtatta az »r« betűket, hogy túlharsogta az Underwood kattogását is, anya pedig állát egész a nyakkendőjéig lehorgasztva pengette a sorjelző csengőt és olyan feszülten figyelt, hogy nem is emelte fel se a tekintetét, se az ujjait az irógépről, csak úgy szólt oda a gyereknek: »várj, mindjárt!« Igy volt ez a világ kezdete óta. És most rágyujtanak a békecigarettára. Az öröm szikrája villan föl Sztankóban és új vállalkozásra gyujtottak. Legtöbb ember, ha elvonul feje felől valami vész, nagylelkűségi rohamot kap.

»Hová szaladsz megint?«, kiáltották utána szülei egyszerre »holnap iskolába mész, aludnod kell«.

»Csak, csak egy pillanatra körülszaladom az udvart. — Nella!«, visszaperdült, nyakoncsókolta anyját, arcát odadörzsölte apja kabátjához és már künn is volt.

Az öreg házmester ott bóbiskolt a kémlelőlyuk melletti karosszékben. Előtte az asztalkán a kulcs és a gyufa. Sztankó türelmetlenül bekopogott.

»Firkuszy úr, ne haragudjon, fenn van még Urban? Sürgősen beszélnem kell vele.«

András kijött nadrágtartó volt rajta és pislogott.

»Nesze, Urban!«, suttogta Sztankó gyorsan és markába nyomta az Ewerready zseblámpát.

András tüstént felkattintotta és a fiúk az ablak alatt buzgón suttogtak.

»Éjszakára is ideadod?«

»Egészen odaadom.«

»Örökre?«

»A tied, ha mondom.«

András gondolkodott.

»Nem kapsz ki otthon?«

De Sztankó már futott is vissza.

Nella továbbra is ott titkároskodott Gamza irodájában. Gamza diktált, Nella írt. Az ügyvéd tömegszerződéseket készített a baloldali szakszervezetek számára, képviselte a munkásokat rokkantügyi- és bérperekben. Harcolt az emberi munka kiuzsorázása ellen, amelyet a gyárigazgatóságok a letagadott túlórázás formájában űztek. Lerántotta a bérszerződések látszólag ártatlan, de valójában szándékos félreértéseiről a leplet, amikor is a munkaadó a bérfizetés során markába nevethetett volna. Úgy tört ki, ha Nella jól emlékszik, a szkorepeci vízszabályozásnál is a nagy sztrájk. A munkások törték a követ, ásták az árkokat, fuvarozták az anyagot abban a hitben, hogy a szerződés értelmében kocsinként kapják a fizetést. Képzelhető, hogy minden erejüket megfeszítették, és a munka gyorsan is haladt. De mekkora volt elkeseredésük, amikor fizetéskor átvették a névreszóló borítékokat és megolvasták az órabérre átszámított sovány keresetet. Most jöttek rá, hogy a túlfeszített munkával maguk ellen dolgoztak. Ez a sérelem annyira fölháborította Gajdost, az egyik munkást, hogy fölkapta a csákányt és élére állva kubikos és kapás társainak, végigjárta a vízszabályozás egész vonalát, sztrájkra ösztökélve még azokat a szakaszokat is, amelyeket

nem csaptak így be. Mikor pedig összeakadt Hatyéra pallérral, — s az a bolond észre akarta őket téríteni, — Gajdos fejbekólintotta csákányával. Hatyéra másnap éjjel a kórházban belső vérzés következtében meghalt. Rendszerint úgy van, hogy az egyik kisember nekimegy a másik kisembernek, azért, mert egy fokkal feljebb mászott és elidegenedett a társaitól. A nagyvállalkozók, az igazi tulajdonosok ilyenkor nincsenek jelen, mint a szellem, láthatatlanul lebegnek az üzem fölött. Az írógép kopogott és szalagja alatt futottak a hajtószíjjak, amelyek játékosan elkapják a kabát ujjakat és leszakítanak egy-egy kezet, többnyire olyanét, aki csak kisegíteni jött és nincs a betegsegélyzőben. A munkaadó és a betegsegélyző aztán úgy játszanak a rokkanttal, mint a labdával. Az ilyen, ha végül meg is nyeri a pert, ki tudja közben nem hal-e éhen. Az írógép csépelte a bemondott eseteket, mint valami bírósági mintacséplőgép, amelyet emberi sorsokkal etetnek. Gamzáék semmisségi panaszokat, leletek elleni fellebbezéseket, perujítási beadványokat is gyártottak. Például itt volt Horejc, egy kommunista munkás esete, Gyujtogatás miatt ítélték el és már második éve ült, — Gamza pedig, mint jogász, mérget vett volna rá, hogy ártatlan. Meggyőződése szerint ugyanis Horejc terhelő tanuinak vallomása alig lehetett hitelt érdemlő, miután jobboldali munkások voltak, akiknek szakszervezetéből a vádlott egy hónappal a pilzeni zománcgyár égése előtt lépett ki. Köztudomásu volt, hogy ezt a rozoga tetőzetü gyárépületet nagy összegre bebiztosították tűzkár ellen. Horejc tüdőbajos, biztos, hogy élve már nem jön ki a fogházból és ha kegyelmet kérnénk számára, nem volna ez rövidebb út?, vélekedett Gamzáné. De ha rövidebb lenne is, Gamza hallani sem akart róla. Perujítást kell kérni, föl kell men-

tetni azt az embert, vagy legalább is fölhívni a közönség figyelmét arra, hogy milyen más mértékkel mérik az igazságot a jobb — és a balodaliaknak. Itt nemcsak erről az emberről van szó, de példával bizonyítható elvi jelentőségű dologról — biztosan érti Nella?

Nella megértette. Tudta, Gamzát megnyugtatja, ha eleven emberek eseteiből vett példával, bizonyítékkal erősítheti meg az általános érvényű igazságot. Gamza makacs volt. Már a háború előtt fogadalmat tett, hogy csak olyanok védelmét vállalja, akiknek igazáért perbeszállhat. Fogadalmát valóban meg is tartotta és Nella ebben az igyekezetében bámulattól eltelten, támogatta. Az ügyvédek között ő volt a fehér holló, vagy a rühös birka. Ha úgy tetszik. Maga ellen bőszítette egész rokonságát, amikor elutasította unokanővére nagyobbszerű örökösödési perében a képviseletet. Ennek a rokonának férje orvos volt, aki egész vagyonát tudományos célokra hagyományozta. Az özvegy Gamzát akarta megbízni perének vitelével, hogy így talprasegítse a kezdő ügyvédet, aki csak nemrég nyitott irodát. Érthető módon nagyon megsértődött az elutasításon. Az új ügyvédnek sikerült bizonyítékokat fölhajtani az elhunyt beszámíthatatlanságáról, a pert megnyerték, az ügyvéd zsíros jutalmat zsebelt be. Gamza két bátyja, az egyik kereskedő, a másik banktisztviselő idővel bizonyos elégtétellel állapították meg, hogy Péternek, az egykor annyira elkényeztetett Benjaminnak, a család kíváló sarjának és büszkeségének egy kerékkel több, vagy egy sejttel kevesebb van a fejében. Valóban hiányzott belőle a vagyongyűjtés tehetsége. Vitné, Nella anyja gyakran mondta aggódva, de szeretettel: »Ez a kettő aztán megtalálta, amit keresett, egyik nagyobb bolond, mint a másik.«

Az igazat megvallva, Nella ma elmaradt Gamza mögött a rózsaszínű emberségességben, — ahogy mondani szokta és megijesztette őt férjének a gyűlöletben való hite. Nella nem érzi magát szabadnak az olyan világban, ahol az együttérzést úgy kell leplezni, mint a titkos kórt. Gamza kékszemű fiatalságában a Baziliszkus égetett sebeket, üdesége elhomályosult, a szive kemény lett; három évig volt a fronton. A háború utáni évek, amelyek politikai állásfoglalásra ösztönözték az embereket, Gamzát a munkáspárt kettészakadása után a kommunistákhoz sodorta. Ettől fogva két csoportba osztályozta az embereket, a jobboldali latrokra és a baloldali igazakra. Utálta a filantrópia átszabott köpenyegében a tömegek előtt ágáló burzsoáziát. Gyűszűvel gödröcskékbe meregetni az emberi vér, veríték és könny tengerét, céltalan esztelenségnek tartotta, holott a gyakorlatban maga is ezt csinálta, és ha nagynéha aztán sikerült egy-egy szegény flótást kihúzni a kerekek alól, keserűen, suszterfoltozásnak nevezte munkáját. Mit ér az egyes embernek nyujtott segítség, ha a törvény szelleme nem változik meg. Halálra ítéljük a gyilkosokat, pedig a háborúban kijáratták velük a gyilkolás négyéves főiskoláját. Büntetjük az anyákat, akik angyalcsináló bábáknál keresnek segítséget, de nem törődünk azzal, hogy eleven gyermekek ne pusztuljanak el angyalkorukban. A meg nem született magzatokat védjük, de az élőknek nem adunk enni. Hordják csak a terhes anyák terhüket. Hogy is mondta az a szegény nyomorult falusi asszony, mikor, elszerződött Ausztriába répakapálásra és elhozta gyerekeit Gamzának, mert nem volt, hol hagyja őket? A gyerekek előtt mondta neki: »Nincs szerencsénk. Mindenfelé pusztultak a gyerekek spanyoljárványban, micsoda jajveszékelés volt. Az enyémek maradtak meg, pedig any-

nyi van belőlük, mint amennyi ujjam és egyet sem vitt el az Úristen.« A gyerekek komoly arccal hallgatták anyjukat. Az asszonyból a nyomor tárgyilagossága beszélt. Barátom, a jólfűtött lakás, a kétgyerek-rendszer, meg a kifinomult érzések szorosan összefüggnek, Gamza szerint a répaföldek ridegségét épp úgy, mint a városok üvegházi gyengédségét is a gyomor irányítja. Igaza volt, férfi volt, megjárta a háborút, a férfiszem átfogóbban látja az egész képet, és főleg azért volt igaza, mert Nella nagyon szerette őt. Nella érzékeny képzelete mindig készenlétben volt, hisz nő volt. Úgy érezte, fontosabb egyetlen éhezőt jóllakatni, mint ezreket reménységgel táplálni. Nála a gyakorlat részletkérdésekké aprózódott s ezek közül némelyik nagyon megindította. Szánta az embereket és segíteni akart rajtuk. De látta, hogy ez csak olyasmi, mintha lehulló kaviccsal mérné a kút sötét mélyét.

A pálinkában megismerte a házasságok felforgatóját és ismerte már a kényes urakat. Gamza ügyvéd-kollégáit is, akik az árveréseken szakértelemmel vásárolják össze ezeket a kocsmákban elivott viskókat. Nem is rossz befektetés, a telkeket aztán haszonnal tovább adják. Rájött, hogy sok telektulajdonos visszaél az emberek tudatlanságával, a műveletlen szomszéd aláírásával. A híres papírrongy persze érvényét vesztette, ha a császárról, vagy az államokról volt szó, de a tudatlan zsellér esetében érvényes volt bizony utolsó betűjéig. Aláírásával eladta magát az ördögnek, — pedig az lenyúzza róla az utolsó bőrt is. Az élet fantasztikusabb, mint amit róla valaha is sejtettek. Nem akadt olyan gazember, de még a kalendáriumi mesék nemes lovagjai sem, akiket a valóság felül nem mult volna. Gamzáné nemcsak a nyomor rideg tárgyilagosságát ismerte meg, de azt a mosolytalan és természetes készséget

is, amellyel a szegények a bajbajutottakat támogatták. Mint Kálalék. A férfi a csokoládégyárban dolgozott. Négy gyermekük volt, de ötöt neveltek fel. Egy ismeretlen cseléd-lány csecsemőjét, aki éjjeli szállást kérve reggel kiment állást keresni és nem jött többé vissza. Kálalné szopós-üvegen nevelte fel a kicsikét. Férje azt mondta: Ha négy-nek főzöl, jóllakik az ötödik is, így hát megtartották a kislányt. Évek multán az anyja, aki közben férjhez ment jelentkezett, de a lányka nem akart velemenni, és Kálalné is tiltakozott. Ráadásul még a hivatalokkal is meggyűlt a baja. A gyermeket, mint sajátjukat nevelték fel ugyan, de nem jelentették be rendesen. Nella Underwoodján néha, amíg Gamza jegilag formát ad neki, zűrzavaros anyag fut át és úgy vélte, hogy ez elnyomott lények közül sokan mind-össze ezekben periratokban élik ki magukat. Azt is észre-vette, milyen kevés az olyan ember, aki úgy adná elő a dolgokat, ahogy tényleg történtek. Az ujságból vett frá-zisok mögé bujnak. Senki sem beszél oly mesterkélten, mint az egyszerű ember, ha városba kerül. Hallotta a fel-lengzős jelszavakat. Látta a bizalmi férfiak félműveltsé-gét, az előmunkások irigykedését.

Ugyanakkor azonban megismerte a sztrájkok hősiessé-gét is és azt az áhitatot, amely a vallástalanok gyűlésein eláradt, amikor összegyűltek az eszme hódolatára. Ezt ki se merné hangosan mondani. Megsértené őket. Ezeknek nem volt szükségük árnyalatokra. Ő maga pedig nem tartozott sehová. Sehol sem érezte határozatlanságát, inga-dozását annyira, mint a népgyűléseken. A tömeg magával-ragadta és magával sodorta. Igaz, ez csak az idegek játéka volt pszichózis, szerette a munkásokat és szégyelte előttük a jómódot, amelyben élt. A hivatásos szónokokat ki nem állhatta és röstelkedett miattuk. Kénytelen volt félrenézni

és kínjában az ujjait gyurogatta, mikor ezek az önmaguktól elragadtatott szónokok tüzet és kénkövet okádtak torkuk mélyéből. (Gamza, az más volt. Belső lánggal égett. Csak hallanátok egyszer!) Olyasmi ez, mint amikor rossz papok szónokolnak a hittel hivők előtt az igaz Istenről, — gondolta, akaratlanul is visszaemlékezve az egyház tanítására, amelyből kilépett és idézve azt a vallásos hitet, amely hiányzott belőle. Érdemes lenne egyszer felrajzolni az olyan ember zegzúgos szellemi grafikonját, aki bár burzsoa-ősöktől származik, ma már nem olyan maradi, hogy vezettetni hagyja magát tőlük, de nem is olyan gyanútlan, hogy a forradalmi ábécét szajkózza. Ezek azok a bizonyos rózsaszínűek. Lassan kinalnak, mint a szárnyas gyíkok faja. Eltünnek a föld színéről. Nem lesz kár értük, ezt tudják ők maguk is. Mindent tudnak magukról. Ezek a jobbpártbeli renegátok nem védekeznek és belevetik magukat az Amazon sodrába. Ez a rossz osztálylelkiismeret és olyasféle, mint a megingott létfenntartási ösztön.

Gamzáné bélyegeket ragasztott az okmányokra, benyujtotta az iratokat és ha szükség volt rá, eljárt a hivatalokba is a kliensek ügyében. A régi jogászok, akik még megmaradtak helyükön, megboldogult kollégájuk Vit udvari tanácsos leányát látták benne és a letünt császárság korának udvarias, de nem őszinte mosolyával és hajlongásaival fogadták. A tüzes hazafiak, és a jobboldali szocialisták becsapták előtte, Gamza felesége előtt az ajtót. Az ismeretlen urak pedig enyelegni próbáltak vele, mint a többi névtelen »bobecski«-vel. A társadalom fölfogása az embert illetőleg úgy forgott, mint a körhinta.

Hazudnék, ha azt állítanám, hogy Nella az idegen bajok üledékének és Gamza nézeteinek hatása alatt elfelejtette, ami a szívét rágja. (Szív? Mondjuk inkább ez a hiú hús-

darab. Csak semmi hasolnat.) Sztankó éjtszakai megjelenése óta, amelyre nem tudott megrendülés nélkül gondolni, lecsillapodott és magába szállt. Megrázkódtatás. Figyelmeztetés. Vészjel. Jézusom, milyen gyilkos szavak! Vigyázz a nyelvedre és uralkodj magadon. Ki botránkoztatná meg közületek a kisdedeket? — Mily kárhozatot zúdított volna rájuk egy bolondos fiatal lány miatt névtelenül írt papírrongy és a saját sértett hiúságának föllobbanása? Mert mi más volt ez?

Egyszer az újvárosi bíróságtól kijövet maradt egy kis fölösleges ideje, igy hát kerülőúton ment hazafelé. Hogy igazat mondjak nem nagyon volt kedve hozzá, hogy délelőtt mégegyszer visszamenjen az irodába. Istentudja, hogy történt, egyszerre csak valami mellékajtón betévedt a Botanikus-kertbe. Eddig még sohasem járt ott, valahogyan mindig úgy képzelte, hogy oda egyszerű emberek be sem mehetnek. A kilincs becsapódott mögötte s egy valószerűtlenül varázslatos ligetben találta magát. De hisz Prága fölött másutt mindenfelé borus az ég?! Itt pedig, a kutatóintézet szőllőjében ragyogott a nap. Senki sem tudja, hogyan csinálták ezt, de a Botanikus-kertben sütött a nap és elég ideje volt, hogy valami megnevezhetetlen, szinte beteges gyöngédséggel megfürdesse fényében a nemes fák koronáit, amelyeket már lángszinekbe öltöztetett az őszi dér. Itt elhalt a nyüzsgő és kalmárkodó Prága dübörgése, tülkölése, elhalkultak a villamosok bohóc-csörgői, melyekkel hasztalan próbálta a még zajosabb és még maibb városokat utólérni, Gamzáné élvezet a diófák és meggyfák szagát, a napsütötte száraz levelek fűszeres bölcseségét. Lassan sétált a lépcsőzetesen emelkedő ösvényeken, de nem nézegette a már haldokló növényeket és nem gondolt irattáskája tartalmával sem. Oly csend volt,

hogy az iránytű mágnesének mozgását is meg lehetett volna hallani.

Új korszak közeledett, amely eddig elfordította arcát. A Gamza-féle emberek lába alatt ingott a talaj, mint ahogy ezernyi más népcsoport lába alatt is ingott. Köröskörül felcsapott az egyéjtszakás szerelmek lángja, a mámor vágya és a háború utáni emberiség nyugtalansága, mint a reflektor sugárkévéje végigsöpörve a sötétséget, kivágódott a nappali fénybe és a szivárványszínekben játszó ipari mérgek habja szinte az ablakokat csapkodta.

A család igen kényes szervezet. Add oda az ördögnek az ujjadat, beteg lesz tőle egész tested. Csitt, csak csendesen. Óvatosan az igazság lámpájával! És vigyázva bánj a gyermekekkel. Nem vagy sebész, hanem nevelőnő. Ringasd közben a bölcsőt is és dalolj hozzá. Ne zavarjon a benzin százada. A gyermekeknek a repülőgép korában is szükségük van szilárd talajra. Ők is éppen úgy, mint a gyorskocsi korának nemzedéke kezdetben bámulják a világot. Hittel hisznek szüleikben. Hiba, de miféle hiba? Hibás volt Gamza abban, hogy hosszabb ideig érdekelte feleségét, mint Gamzáné őt. Vagy erénye az asszonynak az, hogy higabb volt a vére? Hogy lehet bíráskodni, ha nem ismered a törvényt. És Nella valóban nem ismerte. Nem volt istene, akit fogadkozásuk tanújául hívtak volna és ő különben is születésétől fogva semmiben sem hitt, nem hitt az összeférhetetlenség sokat emlegetett érdemében, pl., hogy ő most anyanyelvén beszélhet, sem a vagyon erényében, sőt abban sem, hogy a forradalom szétosztja az emberek között azt, amit eddig apátiából nem szereztek meg maguknak. Nem hitt, csak a bennelüktető vér igyekezett hinni abban a sorstól kirendelt néhány lényben, akik az idő kaoszából kiválva melléje sodródtak:

Péter, Sztankó, Helén. Igen, össze kell fogóznia velük ezen az úszó szigeten, tartania kell őket, hogy le ne essenek és neki is beléjük kell kapaszkodnia. Ime, ez Gamza Nella minden bölcsesége. A méz és holdszínű fák szinte árasztották magukból a beivott napfényt, néha levált egy-egy levél, és könnyedén, zajtalanul keringett lefelé. Oly mélységes volt a csönd, mintha üvegfalon át néznéd, amint vízreszáll a szitakötő. Gamzáné óvatosan behúzta maga mögött a rácsajtót és kilépett a mult század üvegvitrines, batáros csodaváró kertjéből. Fölüdült itt, mint a pisztráng a patakban. Egészen kicsiny adagokra reagált és most is szokatlanul megkönnyebbült. No és ki az, akinek közülünk nincs szüksége rá, hogy időnként iskolát kerüljön — kérdezte magától mosolyogva.

Abban az évben szép volt az ősz. Nella a gyerekeket és Andrást kivitte autón a városból. Sztankó jobban kedvelte Andrást, mint többi iskolatársát. Helén, hogy a kirándulások unalmát mérkőzésekkel fűszerezze, versenytfutott a fiúkkal, vagy birkózott az öccsével. Jól birkózott. Néha még Urbant is leteperte. Az anyja, aki óvatosságból minden kocsit előreengedett, vékonyka és kissé megható vidámságával sokszor megnevettette, de néha meg is haragította serdülő leányát, főleg a mai szülők ama tévhitével, hogy gyermekeinek barátja akar lenni. Nem nyilvánult ez ingerültségben, sem veszekedésben, ahogy az általában anyák és serdülő lányaik között előfordul. Helén humorral vette őt. »Mama, ne csodáld a természetet, mert mindjárt az árokban leszünk«, mondta, ha Nella menet közben felemelve balkarját a kormánykerékről az egyik útszéli fácskára, vagy a kelő napra mutatott. A gyerekek, akikhez Nella ebben az évében jobban hozzámelegedett, igaz, virágzó menedéket jelentettek számára, de mégis

csak menedéket. Helén pedig ösztönös iróniával anyja gyöngéit szimatolta.

Az öreg Vitné gyakran tett szemrehányást leányának, hogy nem elég szigorú a gyerekekhez, (ő maga kényeztette legjobban őket) Helénnek viszont azt vetette szemére, hogy nincs eléggé tekintettel anyjára, »akinek ő a szemefénye és valósággal feláldozza magát érte«, és így tovább. Szóval szavak, amit éppen olyan szívesen hallgatunk, mint a tányéron megcsikorduló villát, vagy ha atlaszselyembe akad a körmünk. »Nem hiszem, hogy értünk áldozná magát«, ellenkezett Helén a nagyanyjával. »Neki magának nagyobb élvezet, mint nekünk. Egyszer majd én is szeretnék gyermeket«. »Attól függ, hogy milyet« vetette oda a nagyanyja, aki nem maradt adós a válasszal és szemébe mondta Helénnek aggodalmát, hogy mire felnő, nem lesz szíve. »Ó, dehogy is, már most is egész rendesen dobog, hallgassa meg«, válaszolt Helén.

Nem tűrte, hogy az érzéseket becézgessék, vagy az okokat kerülgessék. Miért kell azt mondani, hogy rossz sejtelmeim vannak, mikor mindössze túlsokat ettem? Miért mondjam, hogy nem vagyok fotogénikus, ahelyett, hogy megfogjam a tisztelt orromat, amely olyan, mint a körte. Miért kellene a balsikert a körülményekre hárítani, vagy az ötöst a tanárokra, ha rosszul oldottam meg az egyenletet? Könnyű volt Helénnek a matematika tanár kedvencének így beszélni. Helén egyeneslelkű volt, agyában rend, beszéde világos. Még most is, hogy a fejlődés korába lépett, amikor a gyermeki lélek titkozatos változáson megy át, érzelmek bontakoznak benne és testrészei megnyúlnak, még most is arányos volt az alakja, ha nem is volt túl feltünő. Nem szépítette pir az arcát, s bár mozdulatai frissek voltak, nem szeleskedett s meg volt benne az egye-

nes emberek és a jó fajta nyugalma. A gyermek megőrizte hidegvérét és lélekjelenlétét olyan pillanatokban is, mikor anyja elvesztette lába alól a talajt.

Hány éves is volt akkor Helén? Alig tizenkét éves, mikor az anyjával sielés közben eltévedtek. Gamzánénak éppen mielőtt leereszkedtek volna meglazult a siléce. Helén visszatért hozzá, letérdelt elé, félretette a botokat és megigazította a kötést. A többiek már lesiklottak. Gamza és Sztankó néhány társukkal jó darabon megelőzték őket. Helén még térdelt és Gamzáné lehajolt a meglazult sítalphoz, mikor olyan hóvihar kerekedett, hogy majdnem felborította Nellát és úgy verte arcukba a havat, hogy a világ szinte forgott velük. A lejtőhöz lapulva várták, hogy a fergeteg elüljön, aztán sűrű havazásban ereszkedtek le a rétre. De már egy árva lelket se találtak, a nyomokat is befujta a hó. Tölcsért csináltak a tenyerükből, úgy kiáltoztak, de nem jött sehonnét rá válasz. Nem is csoda, ilyen szélben. Kis idő multán elült a szél, de sűrűn havazott. A hó ugyan gyönyörű volt, de oly sűrű, hogy egy lépésnyire is alig láttak, és így Gamzáné nem volt biztos benne, vajjon jó irányba mennek-e a Havel-féle menedékházhoz, ahol találkozniok kellett. Ide-oda bolyongtak és sehogy sem tudták eldönteni a helyes irányt, úgy, ahogy az már szokásos, ha ketten eltévednek. Amellett Gamzáné már türelmetlen és fáradt volt. Siránkozott, miért is nem vártak még egy kicsit s hogy egyre több hó tapad a sítalpaira, »hogy is tévedhettünk így el. S még hozzá egy ilyen butaság miatt«. »Az már mindegy«, — vélte a leányka, — »most csak az a fontos, hogyan mászunk ki innen?« Szentül hitte, hogy ellenkező irányba mennek, de édesanyját nem lehetett meggyőzni. A hó egyhangú kitartással hullott, ég és föld egybefolyt, gyorsan sötétedett. Helén nem szo-

kott énekelni, de most rákezdett. Eleinte félénken, nem annyira az aggodalom szorította össze torkát, mint az, hogy hangja még fejletlen volt. Meg aztán, el is veszett a hatalmas hegyek fenyegető csöndjében. Végre túltette magát ezen is, hangja erőre kapott és a friss havon vidáman rakosgatta lábait a dal ütemére. Ne énekelj, leforrázod a tüdődet, szólalt meg mögötte anyja. Gamzánét a rövidlátók szokásos alkonyati szédülése fogta el. A röpködő hópelyhek ezt az érzését csak fokozták. Lába elzsibbadt, feje olyan könnyű lett, mintha nem is az övé lett volna s mintha a testében is megoldódott volna valami szorosra kötött bot, hogy széthulljon a szürkésfehér semmiben. Egy pillanatra szeretne leülni, mondta bátortalanul, csak öt percre, fejét odatámasztaná a fához, szemét lehunyná, aztán megint tovább menne. És mintha el lett volna átkozva, egyetlen darab csokoládéjuk sem volt, még a gyufájuk is kifogyott. Helén több olyan esetre emlékezett, mikor az emberek elaludtak és megfagytak. Megállt anyja mellett s hogy jelezze, hogy nem pihenhetnek sokáig, csak rákönyökölt a sibotokra. »Kelj fel drágám, sajnos nem jön értünk semmiféle bernáthegyi kutya konyakkal és cipóval.« Ez kellene most ugye? Olyan éhes vagyok, mint a farkas. Gamzáné erőtlenül mosolygott, nem volt kedve felállni, s mikor végre felemelkedett, kicsit meg is tántorodott. Helén látta anyja erejétvesztett gyámoltalanságát, nincs más hátra, neki kell átvennie a vezetést, ez a tudat valósággal fölpezsdítette. »Ne törődj semmivel, csak bízd magad rám«, mondta kissé fontoskodva. »Ha most összeszeded magad, és szépen jössz, egy óra mulva elérjük Havlovszkát, legfeljebb másfél óra mulva, vagy legrosszabb esetben az erdőben éjtszakázunk. Találunk egy védett helyecskét és majd őrködök.« Ez a rá-

beszélés emlékeket idézett fel benne, amikor anyja egyezkedett vele igy kiskorában. Csakhogy ő most már nagy és ez remek dolog! Ha nem is egy órára, de este kilencre mégis elérték Havlovszkát, ahonnét közben már keresésükre indultak. Az anya azt várta, hogy leánya győzelemittasan toppan majd be és felkiált: »én találtam meg az utat! Én vezettem az édesanyámat!« De Helén semmit sem szólt. És másnap is egy felnőtt tapintatosságával hallgatott, mikor édesanyja mindenki előtt dícsérte megfontoltságát és az apja is helyeselt hozzá. Helén csak boldogan elkomolyodott és annyit mondott: »Szót sem érdemel!« Hála Istennek, nem rám ütött, — gondolta Nella. Fiával jobban megértették egymást, viszont leányára büszke volt.

András abban az időben Gamzáéknál a Fordot szerette legjobban. Mikor megboldogult apja még kicsi volt, ott ácsorgott a többi fiúval együtt a kovácsműhely előtt és gyerekes érdeklődéssel nézte, hogyan patkolja a mester a lovakat, nagyon szerette volna tartani a ló lábát: de boldog volt, ha legalább a patkószögeket adogathatta a kovácsnak. Ha csak tehette, ott sündörgött a szomszédnál, hogy lássa, hogyan szerszámozza fel a lovakat és fogja be a szekérbe. Milyen büszke volt, ha nagybátyja a sík terepen átadta neki a gyeplőt és ő hajthatott. Most pedig a zsizskovi udvarban fia, András, ténfereg a motor körül s ha nem juthat a gépkocsi közelébe, legalább nekidől a garázs bezárt kapujának és a kulcslyukon át szívja be a benzín és gummi szagát, ezt a városi istállószagot. A motorban föltekercselve ott van a földkerekség minden távolsága, csak be kell gyujtani s ha pattan a szikra, már kezdődik is a kaland. A motorban a versengés férfias szelleme szunnyad, András körüljárta és körülszimatolta minden oldalról. A Ford ócska volt ugyan, de azért tisz-

tességes batár. Futott már vagy harmincezret, amikor első gazdája elhunytával Gamzáékkal kötött rokonságot. A gyermekek becézték, András zuhanyozta, Sztankó jókora szivaccsal mosogatta, Helén pedig fényesre dörzsölte. A Ford megtette a magáét, tetszett neki itt. És Andrásnak is megédesítette a fekete Prágában töltött első éveit. Gamzáné a városon kívül megengedte, hogy kezelje a sebességváltót, meg a kéziféket. Ha benzínt tankoltak, mint őrszem állt mellette és elmélyedve emelgette a szivattyú csövét, a benzínkút és a Ford között. Ha nem is volt rá szükség, mindig talált okot, hogy a Fordot vagy legalább kapcsolt részeit, a fontos szerszámokat megérinthesse. A szivattyú üvegtartályában süllyedt a színes folyadékoszlop, szökdécselt a benzínmérő mutatója, ércesen kortyogott a kocsi bendője és kellemes benzínillat terjengett, a Ford hősiesen ivott. Kész! Rendben van, A paripát megitatták. A Ford tovarobogott. Ha senki sem látta, legalább a sárhányóját simogatta meg. Egyik nap csepegni kezdett az olaj, a gép pedig füstölt és sehogy sem akarta abbahagyni. Már úgy volt, hogy Gamzáné javítóműhelybe küldi. Ők ketten, Gamzáné és Sztankó türelmetlenek voltak, nem szántak rá elég időt, hogy alaposan megvizsgálják. Istenkém, pedig csak egy csavar lazult meg, András kissé meghúzta s már rendben is volt. A csavar-eset óta a fiú érezte fölényét s most már elnézte Gamzánénak, hogy dohányzik, azt is, hogy gyermekeinek inkább csak nevelőkisasszonya, mint anyja és hogy semmiben sem hasonlít András mamájához. András, ha visszagondolt, mindig apja pártján volt anyjával szemben. Sok mindent kifogásolt nála, és többször szenvedélves vitáik is voltak. De azért, ha másokat bírált, mindig saját anyja mértékével mért és jaj lett volna annak, aki egyetlen rosszaló szót

is mert volna ejteni róla. Annak ellenére, hogy Urbannét senki sem bántotta, a fiú folyton résen volt, hogy meg ne sértsék. Egyebekben Gamzáék, az anya és a gyermekek is olyan szépen viselkedtek vele szemben, hogy szinte csodálkozott. Pedig azok más táborhoz tartoztak, az tagadhatatlan. Ők a »nyári-lak« emberei voltak és szívélyes modorukat bizalmatlanul fogadta.

András anyja Gamzánéval kapcsolatban titokzatos megjegyzéseket eresztett meg néha-néha.

»Mindenki tudja, hol szorít a cipő«, mondta sokatsejtető komorsággal és elhallgatott. »Neki is meg van a maga keresztje«, sóhajtott szánakozva, de bizonyos megelégedéssel. A nyilvánvaló együttérzés ellenére, melynek okát a fiú nem értette, András világosan érezte, hogy anyja távolról sem kedveli Gamzánét és ez bántotta. Időközben a fiú lassan beletörődött apja halálába, Urbanné viszont egyre mélyebben gyászolta. Ha vasárnaponként szép volt az idő, kiment az olsani temetőbe, holott férje Lhotkán pihent a marecseki sírkertben. Idegen temetésekre is eljárogatott s ott alaposan kisírta magát. Ismerős asszonyoknak, ha az üzletben összeakadtak vele és hogyléte felől érdeklődtek, azt szokta felelni: »Tudhatja, hogy megy a dolga egy özvegynek.« »Mit csinál a nagyapa?« »Mit mondjak, öreg emberek sokszor furcsák.« »És a gyerekek?« »Bosszantanak.« Az özvegy csak Prágában eszmélt rá, hogy lhotkai sógora és sógornője kitúrta őt a házból. Erre a gondolatra fejébeszállt a vér. Különben is dühös volt, amint éppen Gamzáék irodája előtt térdelt a folyosó kövén s a sáros lábnyomokat mosta föl. Különösen a »Vörös láng« újságkihordójára haragudott. Kerülte az effajta embereket. Még megéri, hogy valami nyavalvát hurcolnak a házba. Urbanné szeme majd leragadt az álmatlanságtól,

éjfélig nyitogatta a kaput elhunyt férje katonaköpenyében. Teste sajgott, minden tagja fájt az örökös hajladozástól, hisz padlót súrolt, ruhát mosott. Nem, igazán nem szerette Gamzánét, akinek útjából a lépcsőn térdelve húzogatta félre a vödröt és mosta — teregette a szennyesüket. »Nem fér a bőrébe«, mondta róla máskor és suttogva sorolta fel Gamza adósságait. Ha a munkások és diákok meg is töltik a termeket, amikor Gamza szónokol, sohasem lesz próféta belőle a saját hazájában. »Tessék, megkapta, amit akart», tette még hozzá jelentőségteljesen András édesanyja az ügyvéd feleségére célozva. A fiú felnézett a villamosságról szóló cikkből, majd újból lesütötte szemét. »Ezek az asszonyok!« gondolta megvetéssel, »Ezek az asszonyok!« A házmesteri fülkében gyakran emlegették Gamzáné első férjét, Adam építészt is, aki állítólag milliomos volt. Ezt a szót olyan ájtatosan rebegték el, mint valami legendabeli szent jelszót. Ha kapitalistának neveznők, mindenki azt hihetné, hogy tényleg valami gonosz uzsorásról van szó. De ha azt mondjuk, hogy milliomos, úgy a mesebeli herceg az öreg gyerekeknek szánt mozihős képe elevenedik meg az olvasó előtt. De a házmesteréknél sohasem olvasták a »Vörös láng«-ot, csak a »Nemzetőr«-t. Jól gondolja meg mindenki, mielőtt elhagyja férjét, elvégre akad özvegy elég a világon, de az olyan asszony, aki egy milliomost hagy el, az igazán elítélésre méltó. Gamzáné első férje jó ember volt, maga volt a megtestesült jóság, Nella mindent megkapott, amit csak megkívánt, még a csillagos eget is lehozta volna neki. Mit evett hát azon a Gamzán? Egyetlen garasa sincs, de nem is törődik vele, sovány, mint az agár, szoknyák után futkos, Kladnó környékén lázítja az embereket és nagyanyja zsidónő volt. Gamzánéról úgy beszél-

tek a házmester fülkéjében, mint a bűnösről, aki megérdelmi sorsát. Attól tartok, hogy éppen az állítólagos vétkek foszforeszkáló fénye vonzotta Urban Rózsit az ügyvéd feleségéhez, mert Rózsi igazán hóbortos volt. Úgy jött Prágába, hogy kész volt bármelyik csinos fiúba egy-kettőre belebolondulni. De elsőnek mégis Gamzáné igézte meg. Hogy öltözött ez az asszony! Rózsi nem tudta levenni róla a szemét. Utánozta járását, beszédmodorát és majmoló kezével éppúgy csavarta sálját a nyaka körül. A statisztikai számokat termelő koponyák egyszer már kiszámíthatnák, mennyivel könnyebben és rövidebb idő alatt alkalmazkodik a városi élethez a leány, mint a fiú. A Prágában töltött négy év folyamán András ellenállt a városi légkörnek és tőrőlmetszett falusi ember maradt, olyan igazi földszagú jellem. Idegenkedett a változatosságtól. Nem bízott az emberekben, különösen, ha vonzóak és élelmesek voltak, ilyesmi az ő szemében egyet jelentett a hamissággal. Bírálgatta őket, maga tartózkodó volt és félszeg, botladozva járt az egyenes utcán is. De a leány, ha városba kerül, semmi sem kerüli el figyelmét. Mi mindent fól nem csipegetnek a lányok, s a megbűvölt asszonyszemek egyetlen nap alatt, hogy aztán pompás papagájtollazatukba burkolózva mindezt megemésszék! Az életrevaló leány minden idegszálával figyel, tanul a városban s a tanultakat kamatostul hasznosítja: egy szalagcsokor helyébe hármat, egyetlen csepp parfüm helyett egész illatfelhőt. Rózsi, Gamzánét, mint a Gamzáné nagyságos asszony tökéletes plakátját látta. Szerette őt, annyira szerette, hogy olyan akart lenni, mint ő. Fodrászatot tanult egy zsizskovi üzletben. A főnök úr időnként érzelmes dalokat játszott a gramofonján. A »Kis menyország« pikolója bolondult a kis fodrászlány után. Rózsi nem

utasította el, bár a füle kissé elállt. Ha már tizenöt éves a lány, kell, hogy partnere legyen. De ha férfihang csendült fel a gramofonban, nem Tónira gondolt, annak képét ködfátyolba vonta a csapszéki füst, hanem Gamzáné alakját varázsolta oda képzelete, a fényben úszó ismeretlen termek staffázsaként. A rólunk alkotott kép reflexhatása meglassúdik a néző számára, különösen ha bámulónk jóindulatú. S így a kis tanulóleány a magányosan járókelő Gamzánéban a nagyvilági asszonyt csodálta. Kicsit várnunk kell, míg a belvárosi urak megtanítják Rózsit, hogy vannak tökéletesebben rúgózott gépkocsik is, mint a rozoga Ford, és arra is, amikor Rózsi a Jafeta-szoknyát viselő Gamzáné láttára elfintorítja orrát. Egyelőre nagyon irigyelte öccsét, hogy a nagyságos asszonnyal kocsikázhat, míg ő, ha nincs munka az üzletben, farsangi parókákat porolgat a hátsó kis kamarában. Rózsi, mihelyt odahaza befejezte dolgát, apró szolgálattételek ürügyén, rögtön felszaladt az első emeletre. Önkéntes kifutó volt. Elszaladt cigarettáért, vagy levéllel a póstára, mindenért ő ment el, amit Barborka elfelejtett. Csak azért imádkozott, hogy Gamzával ne találkozzék. Az ügyvéd a leánynak sohasem mondott rossz szót. De ha a lépcsőn lefelé menet találkoztak, az orrnyeregtől távolülő szemeiből olyan furcsán lángoló pillantással nézett az elhaladó leányra, mintha tudna róla valamit, pedig Rózsi igazán nem emlékezett, hogy bármi rosszat is tett volna. Ki sejtette volna benne ilyenkor az elnyomottak pártfogóját, ahogy azt róla beszélik.

Gamza ellenszenvesnek találta a leányt. Tolakodó liba. Abban, hogy a feleségéhez szaladgál, bizonyos hisztériát látott. Ebből az ellenszenvből nem is tudom miért, kiérzett az, hogy még nem felejtette el Nellának azt az éjjeli je-

lenetet, bár egyikük sem említette többé. Rózsi virágzóan üde, fiatal leány volt. Lanyhán mosolygó szájában pompás fogsor, szeme olyan, hogy talán még a sötétben is ragyogott, haja keményszálú, mint a sörte, még akkor sem zilálta meg a szél, ha Gamzánét megpillantva az udvaron utána iramodott. Viszonyt Helént nem állhatta. Féltékeny volt a fiúsan pökhendi lányra, akit Gamzáné csak azért szeret nála jobban, mert véletlenül a saját lánya.

Mi a csudát szeret Sztankó ezen a fene Andráson? Ezzel a mulya falusi fiúval aztán igazán nincs miért nagyra lennie. S mert ezt Sztankó is kell, hogy tudja, a bizonytalanság dühével, ugrásra készen lesi, kísérti meg barátja becsületét. S hogy van az, hogy a csökönyös Andrást Sztankó, ez a tücsök meg tudta nyergelni? Folyton együtt lehetett látni őket. Bár mindegyikük más iskolába járt, saját diáktársaik sem tudták elválasztani őket. Sztankó, monjuk, hasonfekszik a padlón és könyökretámasztott fejjel detektív-regényt olvas. Valami b o r z a l m a s a t. Rövid idő mulva nyugtalanság fogja el, torka kiszárad, felugrik és Urbanékhoz szalad. Ki akarja kérni Andrást a mamájától, akinek különben mindig ad valami munkát az anyja. Néha hasznosat, máskor meg csak azért, hogy a hatalmát éreztesse. Urbanné kérette magát, nehogy azt mondhassa valaki, hogy az ő gyerekei betolakodtak a doktorékhoz. Végre Sztankó fölviszi vendégét a szobájába, visszafekszik a detektivregényhez, úgy, ahogy nyitvahagyta és továbbolvas. Az idő borús. András hűségesen és némán játszadozik az ablak mellett holmi csavarokkal és drótokkal, amikkel mindig tele a zsebe. Neki ez így jó. Isten ments, hogy bizalmaskodjanak. Nem lányok ők. Nem holmi vén-

asszonyok. hogy elmondják egymásnak, milyen nehéz napjuk volt az. amikor megismerkedtek: András elhagyatottságában sóhajtozott, Sztankónak meg a szüleivel volt gondja, s valahogy beszéd nélkül megvígasztalták egymást. Barátságuk túlélte a szünidőt s már két éve tart.

Sztankó szeretett Urbanéknál lenni. Tetszett neki, ahogy az egész család a fülledt kis konyhában a tűz körül üldögél, Urbanné időnként rárak egy kis szenet a kályhára és ügyel, nehogy az ajtónyitogatással kimenjen a meleg. Sztankó iskolából jövet mindig benézett hozzájuk. Náluk a tanítás ugyanis egyig tartott. Andráséknál pedig csak tizenkettőig. Urbannénak ez hízelgett. Szegény gyerek, mondta jelentőségteljesen a szülőkre célozva. Sztankó annyira ragaszkodott barátjához, hogy még a mogorva, hallgatag kifürkészhetetlen nagyapát, Firkuszny urat is tisztelte. Malmozni szokott vele, amihez a mezőnyt Firkuszny úr kartonpapírból vágta ki és sajátkezűleg vonalazta meg. A falon kakukóra függött s a szomszédos hűvös szobában a viaszkosvászonnal bevont pamlag fapárkányán mulatságos dísztárgyak álltak: többek között egy üveggömbbe forrasztott preparált bogár, amihez sehogyse lehet hozzáférni, de hogy került akkor oda? Egy távcső, amelynek üveglencséje mögött, ha félszemünket behúnyjuk, kis kínai pagoda látható, valóságos nagyságban és élethű színekben. meg egy kopott kosárka, teli virággal, karlsbadi kövületből. De a fiúk csak akkor mehettek be a szobába, ha nem volt a cipőjük sáros, nehogy bemaszatolják s ez csak növelte a szoba értékét.

»Sztankó, gyere gyorsan«, mondta Helén szokatlanul élénken, félig bujva be a csengős és kémlelőlyukas ajtón. »Egy néger asszony ebédel nálunk.«

Rózsi fölugrott és a varieté ismert néger táncosnőjének

nevét kiáltotta oda, hisz náluk a fodrászüzletben mindenről tudomásuk volt, ami csak a világban történik.

»Nem, ez szomorúbb eset«, mondta Helén elutasító legyintés után, kezét még mindig a kilincsen tartva, hogy Sztankó mozduljon már.

Természetesen Urbanné már látta a néger nőt, két úrral ment fölfelé a lépcsőn, kosztüm volt rajta és az arca nagyon csúnya. Egyik férfi idősebb, de a másik nyalka legény. Ugye kisasszony?

»Gyere te is«, fordult Sztankó Andráshoz.

»Jobb lesz, ha ma nem jön«, szólt Helén. »Olyan lenne, mintha bámulni jött volna.«

»Akkor én se megyek«, makacsolta meg magát sértődötten András helyett Sztankó és visszaült helyére. Mikor Helén és Urbanné unszolni kezdték, szétterpesztette a lábát:

»Volt szerencsém, nem érdekel!«, mondta únottan.

Anna asszony úgy nevetett, hogy a könnyei csurogtak. »No ilyet! Csak tudnám, hol szedi a gyerek ezeket az ötleteket. Sztankó senkit sem bánt meg.«

Helén szó nélkül fölszaladt. A fenébe kívánta őket célzásaikkal együtt. Különben, miért ne folyna az élet úgy, mint azelőtt? A tegnap hallottakon szintén nem ütközött meg. Pedig gyötörte a tudat, hogy minden úgy megy tovább, mint máskor, sőt, a néger Harwayné is bele kellett, hogy törődjön ebbe a gondolatba. Nem is volt olyan rémült, mint a kis tizennégy éves leány, pedig hát őt érte a csapás.

És most ott ült szemben Helénnel az asztalnál Sachs és amerikai kísérője között. A kislány nem mert rátekinteni, pedig ugyancsak csábította a kíváncsiság, hogy közelről is megnézze a feketebőrű nőt. Az ember esendő.

Furcsa, hogy enni tudnak. Ime, a halálraítélt fiúk anyja is töri a kenyeret és eszi. Ő is megéhezik, mint más halandó, bizonyára rajta is erőtvesz a fáradsság és alszik éjjel, lehetetlen, hogy az ember egy évig virrasszon, sőt a végén még az is lehetséges, hogy azok a bebörtönzött fiúk is, akiket az őr kivezetett az udvarra, és tréfából megmutatta nekik a villamosszéket, hogy mit szólnak, ha meglátják és megtudják, mi vár rájuk, lehet, hogy azok is elszunnyadnak. De vajjon mit álmodnak ilyenkor! Vagy talán átaluszszák az éjjeleket mélyen mozdulatlanul. Mintha már megtörtént volna.

Istenem, a négerek átokverte mélabus szeme, pedig, hogy szerettük Pénteket. Harwayné az asztal mellett ülők körében azt a hatást keltette, mintha bőre megsötétedett volna attól az erőlködéstől, hogy elodázzon valamit, edénymosogató keze gyöngéd és nemesalakú. Nem sír, beszéd közben néha mosolyog is. Úgy is kell! Ez még nem halotti tor. Még életben vannak fiai s addig nincs minden veszve, csak azért a sok elveszettért és elszenvedettért nem kárpótolhatja senki a szerencsétleneket. Az asszony nyugodtan és számtalanszor elbeszélte fiainak esetét. Vajjon mit csinálna Anyu, jutott Helén eszébe, ha engem és Sztankót ártatlanul halálra ítélnének? A végzet mindenkit sujthat. Amikor még kicsinyek voltak gyermekei és dalolt nekik, hallottam néger songokat —, biztosan nem gondolta, hogy ilyen lesz a sorsuk. Helén nem volt már kicsi. Felnőtt volt és már tudta, mennyire összetartozik az anya és gyermeke, csakhogy őt többet foglalkoztatta ez a gondolat, mint a nagyokat, érthető, hisz tizennégy éves volt. Ráemelte szemét Harwaynéra, az anyára, akinek két fiát, Andyt és Royt, ártatlanul halálra ítélték: itt ez a komoly, kellemes asszony, lám, hogy veszi át tőlem a sót, milyen

egyszerűen ül, mint mi mindnyájan, látom sötét, meztelen nyakát, húsos ajkát, kezét, — de testéből szakadt gyermekei meleg testét majd a villamosszikra fogja összezsugorítani és látom a szemét, éppen rámnéz. És ezek a szemek egyszer majd megkövülnek, és miért? Azért, mert az egyenlítő körül, védelmül az égő nap ellen, sötét bőr adatott az embernek, nekünk viszont csupasz az arcunk és szeplősek vagyunk, hát nem őrület? Helén nem járt hittanra és nem imádkozott. De most ökölbe szorítja kezét az asztal alatt, fogait összeharapja s valami kétségbeesett rajongással dőre kis zálogot kínál a sorsnak: nem eszem gyümölcsöt, míg a négereket ki nem szabadítják, nem megyek addig moziba — halálomig nem fogok tudni nevetni, ha az megtörténik. E pillanatban jobban szerette Harwaynét, mint saját szüleit. Jobban, mint Kaspar számtantanárt. Nem, érzelmi alapon az ilyesmi nem intézhető el, ezt már tudta, szenvedélyes kíváncsisággal figyelt hát, mit fognak csinálni? Délután eljött Gamza néhány társa, újságírók. Nem voltak sokan. Velük volt Sachs is, aki rövid időre megint Prágában tartózkodott. Most nem viccelt. Meghívták a fiatal Vykoukalt is, de nem jelent meg. Édesanyja elment Helén mellett és észrevétlenül megkérdezte, mit csinál holnap, nem megy e tenniszezni. Persze, a mama. Ilyen mindig. A gyermek türelmetlenül összehúzta magát. »Várj, hagyj békében.«

»Helén, maradhatsz, ha akarsz«, mondta az édesapja, de ne zavarj minket. Harwayné asszony nem ér rá. Tovább megy máshová!«

A néger asszony beszélni kezdett folyékonyan angolul, Helén nem értette, mit mond. Csak a városok nevei villantak fel itt-ott, mint az útjelzők az ismeretlen éjszakában. Sachs németre fordította.

Múlt év március 25-én két fiam, Andy és Roy, Alabama államból Memphis városába ment munkát keresni. Úgy tervezték, hogy ott majd elszegődnek valami folyami hajóra. Stewedstonban felugrottak egy indulóban lévő tehervonat utolsó kocsijára. Nálunk ugyanis így utazik az ember ha nincs vasuti jegyrevalója. Andy és Roy pont egy veszekedés kellős közepébe pottyant. Fehér utasok és ösmeretlen feketék valamin összekaptak, és verekedni kezdtek. Az idegen négerek Point Rock előtt, ahol a vonat lassít, kiugrottak és futva menekültek, miután négernek fehér emberrel összeverekedni súlyos bűn. Aztán, hogy a négerek kiugrottak, csend lett. A fehérek nem mozdultak és Andy és Roy is nyugodtan utazott tovább. De mikor a vonat Point Rockban megállt, a kocsi fehér utasai panaszra szaladtak az állomásfőnökhöz, hogy a feketék megverték őket. A főnök előhívta az őrséget, a rendőrök körülvették az állomást és végigvizsgálták az egész szerelvényt. Ahol egy négert találtak, kivonszolták és összeverték. A fölfegyverzett legények Andyt és Royt hét társával együtt bilincsbe verték és a scotborooi fogházba szállították. Egyikük sem idősebb húsz évesnél és most ott ülnek a siralomházban.

Harwayné ölbetett kézzel, kellemes, monoton hangon mondta el fiai esetét, ki tudja, hányszor már. Kisérője, a nemzetközi Munkásvédő Szövetség titkára némán és komoran ült. Hagyta, hogy az anya beszéljen. A fiatal ujságírók fölszegett fejjel, figyelmesen hallgatták az előadást, hol az asszonyra, hol Sachsra pillantottak, aszerint, hogy ki beszélt. Időnként egyik-másik bejegyzett valamit blokkjába. Édesapja összefont karokkal állt és mereven figyelt, ő nem csinált jegyzeteket.

A fehérek társaságában két leány is utazott a vonaton.

Helén nem volt gyermek, tudta mit jelent az, megtámadni egy nőt. De végkép nem értette, milyen okból bírta rá a bíró a síró és ijedt leányokat, hogy hamisan valljanak, hogy hazudjanak, és vádolják a négereket, mikor azok nem bántották őket? A halálos ítéletet aztán a scotborooi évi vásáron kihirdették. Ezen a vásáron lovakat és sertéseket hajtottak fel a bekerített térre s a kalmárok és farmerek feleségeiket és gyermekeiket is elhozták. Ilyenkor összejöttek, adtak-vettek és mulattak, s a szabad ég alatt, tavasz idején harsogott a zene, lobogtak a zászlók. — És én itt állok egy lépésre tőle, a megszokott szobában, a falakon az ismert minta, éppen egy fényképet nyújt felém és én nem segíthetek rajta.

Ez az elgondolkodó tekintetű magas fiú a sapkával kezében, ez Roy. Munkásöltöny van rajta, mint nálunk a szerelőkön. Nagyon hasonlít Harwaynére és nem lehet sokkal idősebb Helénnél, hány éves? Tizenöt, egy év különbség van közöttünk. Kis korunkban mennyit sírtunk »Tamás bátya kunyhója« fölött, ez az öreg könyv nagyapáról maradt és akkoriban nagymama így vigasztalt »ne sírj ez nagyon régen volt, ilyesmi most már nem történik«. A leányka eleinte nem tudott eligazodni a néger nő viselkedésén, valahogy mintha el volna kendőzve az arca. Sőt, Helénnek úgy rémlett, hogy időnként mosolyog is, talán mert gyönyörű fogai beszéd közben gyöngyfehéren villantak meg sötét ajkai közt. Royt, mondta Harwayné, verik az őrök. Multkor úgy fülönvágta az egyik, hogy azóta nagyot hall. A hangja itt megremegett kissé, mikor a halálos ítéletről beszélt, akkor nem.

Igazán hősies anya, hogy perével így nekiindult a világnak és mindenfelé elmondja sérelmét az embereknek. Mindig ugyanazt, folyton ugyanazt, mint a gramofon,

mint a röpirat, mint a rotációsgép, mint a megelevenedett gép, mint a géppé lett ember. A kártyás álmában kártyázik, ez az anya alszik és ismételgeti a per lefolyását. Már úgy beszél a dologról, mintha nem is Andy és Roy volnának a szenvedő hősei, akiknek első tipegését az ő szeme figyelte, az első gügyögő szót tőle tanulták, s akiket bizonyára el is náspángolt néha. Mintha nem is Andyról, akinek anyajegy van a jobb vállán, hanem valami más két fiúról lenne szó, fiainak sok barátja közül, akiket tulajdonképpen nem is ismer s akiket most ártatlanul akarnak elpusztítani. Mindig ugyanazt meséli, és mindig másutt és mások előtt. Kísérője elmondta, hogy már Antwerpenben, Hágában, Amszterdamban és Brüsszelben is voltak. Felsorolta a francia és német városokat, kikötőket és ipari központokat, a gyűléstermek neveit és a hallgatóság számát. Boldog halandók üzleti ügyben vagy szórakozásból utazzák be a világ országait, minden városnak meg van a saját illata, minden tájnak más az égboltja. A néger asszonyt ha majd egyszer hazatér, a nagy útnak mindig ugyanaz a lidérce fogja kísérteni: udvarra nyíló hotelablak, a ládaszerű vasuti kocsi és a gyűléstermek közönsége, akárcsak a sokszorosított reklámképeken az ezerfejű tömeg. Vadidegen emberek gyűlnek össze, meghallgatják és soha többé nem találkoznak. De átveszik tőle a pert, ahogy a stafétaverseny egyik futója továbbadja a másiknak az üzenetet. Mi lesz a hatás? Mi lesz az eredmény? Talán egy hengernyi nyomtatott papír, talán csak egy rakás makulatúra, vagy talán akkora fölháborodás világszerte, hogy Amerika is elgondolkodik rajta. Bármi lesz is, az anya megtett minden tőle telhetőt. Útját kell állni a rossznak.

Az ujságírók elköszöntek, Harwayné pedig Gamza és

Sachs társaságában elutazott a bányavárosba. Lehet, hogy szétoszlatják a gyűlést, de meg kell próbálni, nem lehet napidendre térni az ügy felett.

Helén a tiltakozó táviratokkal a postára szaladt. Ott, ahol egy lépcsőszakasz végződik, mindig két lépcsőt ugrott egyszerre és úgy rohant lefelé, örült, hogy reá bízták ezt a feladatot. A postáról jövet egyszerre csak azon vette magát észre, hogy a nyílt utcán énekel. Ó, te buta, gondolta magában, úgy teszel, mintha ezzel már mindent meg is nyertünk volna. De ha úgy vagy ezer sürgöny, tünődött gyerekes módon a számok piramisait tornyozva, ha úgy egy millió sürgöny érkezne egyszerre, hogy Prága összes sürgönykihordói se győznék a munkát, ha egy vagon, nem ha több tonna távirat árasztaná el az amerikai követséget és ha egész Európában és az egész világon és — eh, ugyan már! az egész csak arra való, hogy megnyugtassák magukat, hogy igyekeztek közbelépni, — vagy talán ez mégis segít?

Mikor megjött, anyja elfordította fejét, átment a szomszédos szobába és ott háttal állva valamit rendezgetett. De Helén mégis észrevette, utánament, hisz jól ismerte az anyját.

»Anyuci«, szólt kérlelőn és kereste kezét, hogy megfogja, »ezzel úgy sem segítesz azoknak a szegény fiúknak. Anyuci!«

Nella megfordult, görcsösen átkarolta Helén nyakát és újra sírni kezdett.

»Anyu«, mondta a kislány, legyen eszed, Drágám.

Nehezére esett, hogy így beszéljen az anyjával. De az elérzékenyülésnek ekkora foka végképp nem tetszett Helénnek.

Szép léleknek szép ruha.

Ruha teszi az embert.

Amikor ruhát váltunk, mindig új emberré válunk.

Potom pénzért minden idényre Kazmar - Ruha - Jafeta.

Prágában szaporodtak Kazmar ruhásboltjai. Minden sarkon az ő amerikai gavallérjai és francia hölgyei üldözték az embert, a villamosok is széltében-hosszában terjesztették Kazmar bölcseségét és tanácsait.

Fiatalember, állást keres? Öltsön előbb Jafeta-zakót.

Tetszeni akar szerelmesének? Viseljen kizárólag Jafetu-öltönyt.

Törődjék az első benyomással. Ez dönti el a sikert.

Jafeta-ruha öntudatot sugall. Ne legyen szerény!

Aki mer, az nyer!

Ilyen és ehhez hasonló reklámmondásokat villogott a neonfény, magasan a Vencel-tér fölött a nyugtalan és csillagfényes égbolt alatt. A járókelők megálltak és hátraszegett fejjel olvasták. Belerögződött az ember agyába, még ha nem is akarta. A Jafetát már a prágai korommal is magunkba szívtuk. Nem a napi egyenlőség, a téli hó s a nyári hőség, hanem Jafeta csinálta kirakatablakai mögött a város időjárását.

»Legyetek szépek! Ne görnyedjetek a varrás fölött!« kiáltja Kazmar röpiratában a nőknek. *»Egyenesen a gerincet! Viseljetek kész Jafeta-ruhát. Jafeta gondolkodik helyettetek. Tettekkel informál. Tíz percen belül felöltöztet. Megtakarít időt, pénzt és idegeket, megőrzi karcsúságodat, meghosszabbítja fiatalságodat. Életed felét elpazaroltad a divatlapok böngészésével, szövetek beszerzésével és a fárasztó próbákkal. A huszadik század nője megtakarított idejét sportnak szenteli. Levegő és víz a legjobb barátok! Jafeta tornacipő és fürdődressz a legolcsóbb!«*

A Jafeta a polgárt a bölcsőtől egészen a krematóriumig elkísérte. És komolyan, nem túlzok, ha azt állítom, hogy a fiatal republikánusok egész serege Jafetának köszönheti karriérjét, mert vonzóvá tette a nőket és biztos föllépést kölcsönzött a férfiaknak, amikor jövedelmezőbb állást kerestek.

Sex-appeal? — Jafeta szoknyácska.

Szerencsés házasság — Jafeta pizsama.

Szoptatósmamák — Jafeta pongyolát hordjatok.

Fiatalság a nemzet jövője — praktikus Jafeta ruha a tanuló ifjúságnak. Sem tinta, sem festék nem árt neki.

Mi az első A-ban kizárólag Jafeta térdnadrágot viselünk.

Kétkezi emberek! Gyárba, műhelybe, autójavítóba és a bányába is legmegfelelőbb a Jafeta-munkaruha.

Vigadni nem szégyen. Aki dolgozik, táncoljon is. Élvezzétek az életet. Egyszer esik esztendőben karácsony és farsang, csak egyszer él az ember. Minden idők, emberfajok és iparok jelmezét csekély díjért kölcsönadja a Kazmar-Ruha-Jafeta. A kölcsönjegy visszaadásakor utalványt

kap ruhaüzletünkbe. Minden kerületben megtalálhat minket.

Kis testi hibája van? Igy is hasznos tagja a társadalomnak. Mindenkinek joga van az Élet napsugaras oldalán járni. Látogasson meg minket, győződjék meg, a hibát kijavítja, álcázza a Jafeta.

Kazmar a helyes végén fogta meg a dolgot híressé vált árleszállításával, emlékeznek még reá? Mikor Urbanné Prágába érkezett gyermekeivel és nem is sejtette, mit kap és mit veszít, mire megérkezik új otthonába, mert bizony az elveszett kosár nem került meg. Nagyapa ismételt rendőrségi följelentése ellenére sem, (különben szívesen járt oda is, mint általában hivatalokba). Az úlyi gyáros akkorában az egész gyárosszövetség tiltakozása ellenére, a maga feje után ment és elhatározta, jobb veszteni, mint raktározni, leszállította hát az árakat, csökkentette a béreket és túladott mindenen. Jól járt, magához édesgette a vevőközönséget és a veszteség százszorosan kifizetődött. Ma pedig úgy termel és úgy ad el, hogy szinte káprázik bele az ember szeme.

Ez a Kazmar, ez a Kazmar. Láthatatlan és mindenütt jelen van, mindenben benne a keze. A konkurencia sehol sem tud rábukkanni nevére, fél tőle, mint az ördög a szenteltvíztől és tiszteségtelen versennyel vádolja. Száz meg száz tönkrement varrónő és szabó átkozta nevét, mig aztán hálóiába kerítette és valamelyik műhelye futószalagjába láncolta őket. A vörös sajtó rabszolgatartónak és ültetvényes gazdának csúfolja, viszont a pénzügyminiszter nem tudja eléggé földicsérni a Köztársaság legnagyobb adófizetőjét. Kazmar az ország iparának legendás alakja lett, akiről az a hír járta, hogy inkább érdekli az igazságkeresés és a vallási harcok, mint a kereskedői haszon.

Úlyról, amelyet úgyszólván a földből varázsolt elő, csodákat beszélnek.

Ez az Úly hegyes vidéken fekszik, arrafelé, ahol már elfogyott a kenyér és csak kövek nőnek. A talajban nem kering ott életnedv, hogy az embereket táplálhassa. Csupa kő, cserje, gaz terem rajta. A környező dombok sem lankásodnak valami festőien s a lejtők sem elég meredekek, hogy csábítsák a kirándulókat. Az Úlybeliek kihajtották csordájukat a legelőkre, megkapálták burgonyájukat, kőkerítéssel vették körül kicsiny és lejtős földjüket, nehogy a hegyekből lezúduló záporeső elmossa a termőföldet. Szilvapálinkát főztek, és szövögettek. Kazmar apja és nagyapja takácsok voltak és félnapi járóföldre hordták be hátukon a vászonvégeket a drahói zsidóhoz. Úly vidékén tavasszal kiürültek a falvak, a lakosság felerésze átment Ausztriába répát kapálni, téglát hordani, vagy aratómunkára. Szegény emberek voltak, munkabérmorzsolók. Két-három vállalkozó szellemű bennszülött összevásárolta a környék libáit, fölrakták holmi rozoga szánra a faragott faeszközökkel együtt, miket az irtványok népe készít, befogták a kis, szívós cigánylovakat és az árúval elmentek egész a magyar határig. Nyomorúságos volt az élet Úlyban. És az ügynöktoborozta férfiak csapatosan indultak tengerentúlra. A fakanálfaragó üvegesek, napszámosok, vándorlegények és kivándorlók vidéke volt ez mindaddig, míg Kazmar föl nem építette az általa szabályozott Úlecska folyó partián Amerikát.

Ott, az Isten hátamögött, ahol zivatár közeledtén az éjjeliőr félreverte a harangját, hogy elűzze a fellegeket — akadnak még Úlyban, akik emlékeznek rá —, ott ma Kazmar irodáinak felhőkarcolója mered az ég felé, tele villamoserővel hajtott író- és számológépekkel. Úlyból

iparváros lett. Kazmar városa és a gyáros, aki legszívesebben gazdának hivatja magát, uralkodik benne. Mit tudunk mi? Prágában mindent készen kapunk. Mi csak reklámfényben ragyogó kirakatok szinpadi jeleneteit látjuk és úgy repülünk be oda, mint gyertyalángba az éjjeli lepkék. De Úlyban minden helyben van. Műhely műhelybe kapcsolódik, mint a svájci óra kerekei és minden percnyi pontossággal működik. Vannak ott fonóműhelyek és hulladékfeldolgozó helyiségek, műselyemgyártó- és szövőműhelyek, festődék, mintanyomók, mechanizált szabó- és kötőműhely, kémiai osztály, kísérleti textillaboratórium, gépház, szerelőműhely, papír- és kartonműhely, reklámnyomda, tipusházakból álló munkástelep, téglagyár és fűrésztelep. És Kazmar folyton vásáról, bővít, kisajátítja a környéket, kivágatja az erdőket és épít. Megtörte a kereskedők és ügynökök láncát s félreállította az egész nehézkes és modortalan bandát, amely csak drágította az árút. Ő maga termel, elad, kockáztat és nyer. Azért hívják Kacskának (Körnek) a mi csehszlovák koronánkat, hogy forogjon. Barátocskám, ez a Kazmar úgy tudja forgatni, mint a búgócsigát. Minél többször fordul meg egy évben, annál olcsóbb lesz Jafeta.

Aki szerencsét akar csinálni, menjen Úlyba, mondták egyesek. Ott sütik a munkásokból az igazgatókat és az igazgatókból a milliomosokat. Mennyi már a Kazmar rabláncon hurcolt — milliomosa, itt van például ez a Vykoukal is. Azt sem tudja, mit csináljon a sok pénzzel, igaz Úlyban nem tudja elkölteni, de annál jobban ért hozzá Prágában a fiacskája, — aki harmincéves korában meg akar őszülni, hogy negyvenéves korában végelgyengülésben meghaljon, menjen csak Úlyba. Ott először kifacsarják, aztán úgy kidobják az embert, hogy még a kutya sem ugat utána,

panaszkodnak egyesek. Ott a munkásck is részesednek a haszonban, dicsekszenek mások. A lefogott munkabérek lehetővé teszik a Gazda számára, hogy megvalósítsa a hihetetlen mesét s ma már hitel nélkül dolgozhat, rágalmazzák megint mások. Nehéz ebből kiokosodni.

A pénz pénzt fiadzik. Kazmar ma már egész sereg munkást, hivatalnokot és elárusítót alkalmaz itt, és külföldön. Hogyan csinálta? Ez fúrja sok cseh hazafi oldalát. Mégsem vagyunk az amerikai nagybácsik országa! Mikor harminc évvel ezelőtt belefogott vállalkozásába, semmije se volt, csak adóssága és munkakedve s nyomoruságos kis szövőműhelyben kezdte az Úlecska folyó partján. Krajcáros árút készített rendelésre, kanavászt, zsebkendőt és bélésvásznat a vásárosoknak. Az apja is segített, festettek is. Istenemre, — neveti ma Kazmar — ez volt csak a kémia, mint falun a húsvéti tojásfestés. Meg azok a vízözön előttí vászonszárítók valóságos szörnyetegek. Fürge volt, lüktetett benne az úlyi vér. Bejárta Cseh- és Morvaországot. Hogy megszervezze vevőkörét, elment Budapestre is, de akkoriban ott eredménytelenül járt. Furcsa dolog, de a szerencséjét a manchesteri árú hozta meg neki, pedig eleinte nem volt sikere vele. Az eset így történt: a fiatalember nagy örömére, de egyúttal aggodalmára is, egy prágai konfekciós-cég nagymennyiségű manchestert rendelt nála. Kazmar még le sem szállította az árút, amikor a konfekció tulajdonosa meghalt. A bank még aznap felmondta az özvegynek a hitelt és a cég tönkrement. Kazmar nyakán annyi manchester maradt, hogy amerre lépett, mindenhol csak abba botlott. Adósságra rendezte be a szövőműhelyt, adósságra vette az új vágógépet, amit éppen a rendelésre való tekintettel hozatott, nem is szólva az ujonnan szerződtetett takácsok munkabéréről, akik éjjel-nappal dolgoztak,

hogy a híres rendelést leszállíthassák. Kazmarnak főtt a feje. Akkor jutott eszébe, mi volna, ha ahelyett, hogy az átkozott manchestert bizományban hevertetné, maga varratna belőle kabátokat? A tönkrement konfekcióscégtől megszerezte a szabásmintát, aztán felhajszolta a vidék összes varrónőjét. Ezek olcsó pénzért varrtak, valósággal bagóért s a bevétel minden várakozást felülmult. A háború előtti női korosztály bizonyára emlékszik, milyen gyorsan terjedtek el és milyen népszerűséget szereztek pár évvel ezelőtt ezek a »Kazmarkák«. Különösen a városi nők körében volt nagy sikerük, de még az úlyvidéki nők is szívesen hordták népies viseletük fölött a meleg és tartós kabátokat. (Kazmar hatása alatt általában tünedezni kezdett a népviselet.) A takácsműhelyt állandó jellegű szabóműhellyé alakította át és telerakta, idillikus Singer varrógépekkel. (Ezek most nyugalombavoluntan pihennek az úlyi múzeumban.) Később a fiatal gyáros külföldi tanulmányútra ment. Mint munkás dolgozott két évig Angliában és Belgiumban. Az orsónál kezdte, minden gépet megismert, aztán benézett a bécsi szabóműhelyekbe is. Jól átképezte magát. Meg tudja jósolni a következő szezon legsikerültebb divatötleteit, ismerte az egyes vidékek izlését, szóval, ahogy mondják jól kiszimatolta a piacot. Szállított Boszniába, a Balkánra, a keleti országokba és sok ausztriai vevőt is ellátott.

Később kitört a háború, különben meséljen helyettem Kazmar maga, a nevezetes kerékpár tulajdonosa, amikor a katonaság mozgósítási napján, ami egyszersmind a gyárosok mozgósítását is jelentette, versenyt futott a bécsi gyorsvonattal. Amikor ugyanis a drahovi állomáson Kazmar orra előtt ment el a gyorsvonat, Kazmar felült egy ott heverő idegen kerékpárra s a következő állomásig ver-

senyt futott vele. A buzovicei megállónál otthagyta a biciklit, átugrotta a leeresztett sorompót és föllendült a mozgásban levő bécsi gyors lépcsőjére. Csakazértis sikerült elcsípnie a vonatot, Bécsben pedig a katonai megrendeléseket. A vad iramtól tüdőgyulladást kapott ugyan, de már csak akkor, amikor zsebében volt a szerződés. A betegségből kilábolt. Úlyban katonaszövetet szőttek, később már csak vacakot papírból, és csalánból. A hadiszolgálat alól tömegesen felmentett munkások a Gazdának köszönhetik életüket és ép tagjaikat. Kazmar olyanformán működik, mint a természet: emitt élteti, amott pedig pusztítja az embereket.

A Köztársaság születése is remek üzlet volt számára, mondják a rossz nyelvek. A felszabadítás első híreire Kazmar tüstént végszámra való zászlóanyagot halmozott fel, minden beszerezhető pántlikából, maradékokból, trikolórt festett. Emlékszenek még az első október huszonnyolcadikán feltűzött nemzetiszín szallagokra? Csupa Jafeta volt. Kazmar előre fölkészült.

Sok víz folyt le azóta a Moldván, a zsizskovi ház ifjú népe kezdi már kinőni a gyerekcipőket. Az úlyi idő hétmérföldes csizmát húzott és Kazmar a harmadik teherszállító-repülőgépet vásárolja, tele van vele minden újság.

András odahaza egy kis villanymotort állított össze. Bekapcsolta a konyhai vezetékbe és kartonból készült pergetyűt hajtott vele — ventillátort. Mialatt az iskolában ült, ahányszor eszébejutott a kis modell, elöntötte a boldogság melege. Egyik este, takarítás közben édesanyja a bekapcsolt motort ráállította egy bádogdobozra és **paff!** sötétség lett a házban. Másnap délelőtt András iskolából jövet egyenesen a kis motorhoz szaladt, de nem találta sehol. Édesanyja büntetésből elzárta. Az asszony hajthatat-

lan maradt és nem akarta elhinni, hogy a bádogdobozzal maga idézte elő a rövidzárlatot. Próbálj valamit megmagyarázni a nőknek! Csak azt hiszik el, amit a szemük is fölfog, de semminek sem hatolnak a mélyére. De jaj volt, ha András érezte a maga igazát. Az igazságtalanság felbőszítette s bizony kiszaladt száján néhány tiszteletlen szó is s a már férfiasan érdesedő kamaszhang csoda, hogy nem csapott át gyerekes sírásba. Leakasztotta sapkáját a szegről és elment ebéd nélkül. Nem tudsz köszönni? kiáltotta utána az anyja, de András vissza se nézett.

A fiú ezen a tavaszon már többször megtette ezt Urbanné val szemben s néha csak este jött haza. Ilyenkor Sztankó mindenfelé kereste, mert csak a doktorék Sztankója érzett vele. Az anyának nem tetszett a fiú, kezét zsebrevágta és úgy állt szétvetett lábbal, mint egy matróz. Csak duzzogott és konokul hallgatott, hiába kérdezte Urbanné, merre járt, hiába pirongatta, hogy nincs maradása otthon. Egy alkalommal úgy rémlett neki, hogy dohányfüstöt érez András ruháján máskor meg siettében egy kép esett ki a fiú zsebéből — szégyen megmondani, miféle kép. Akkor maga nagyapa is közbelépett, bár egyébként örült, ha békén hagyták. Böngészte a »Nemzetőr« hasábjait, vagy lakbérívekkel bajlódott, szidva Gamzáékat, hogy sohasem töltik ki idejében. Most azonban Nagyapa fültette csiptetőjét és szeméhez emelte a fényképet, aztán hátratett kézzel megállt az unokája előtt: »Nem szégyenled magad? Kicsit többet láttam a világból, mint te, taknyos, ott voltam Bosznia és Hercegovina okkupációjánál, de nézz rám, az én zsebemben sohasem voltak ilyen szemérmetlen dolgok. »Nézz csak a szemembe! András elpirult és gyors pillantást vetett nagyapja felé, aztán elkapta fejét és vihogva kiszaladt. Borzasztó ez a kamaszkor!

András ilyen sértődött napjain kijárt a város határán túl. Mialatt végigloholt azon a körúton, ahol a kirakott árú mennyisége fordított arányban áll a minőségével, bosszúja és dicsősége képeit színezgette magában. A kacskaringós rövid utcák úgy értek véget a Zsizskov hegy lejtőin, mint mikor valaki fejjel szalad a falnak. A kamasz elképzelte saját temetését s a halottaskocsi lovagkori maskarádéja mögött sírva lépegető édesanyát; akkor már késő a bánat, ott megy Sztankó is megtörten és Gamzáné, ajkukhoz szorított zsebkendővel. De ugyanakkor látta Kazmart is, (energikusan szigorú napsütötte arccal, repülőgépe előtt ez a közismert képe már minden ujságban megjelent) aki megveszi András híres szabadalmát: az autó aerohidroplánt. Az a vicc benne, hogy az András által szerkesztett repülőgép nekifutás nélkül, helyből száll föl. Édesanyja és Rózsi nem győznek majd eléggé csodálkozni, mi szunnyadt Andrásban és mégis rosszul bántak vele. Csak Gamzáné mondja majd, hogy ő mindig tudta. András kicserélte a házban a kiégett villanybiztosítékokat, kijavította a csengőket, kristálydetektoros rádiót csinált magának. Kitől tanulta ezt, — csodálkozott ilyenkor Gamzáné. Senkitől, hiszen ez semmi, magamtól jöttem rá, szerénykedett András, elhallgatva a szakfüzeteket. Sztankó, a gymnazista, a megtestesült gyámoltalanság volt mellette.

Mikor András már elég messze volt otthonától, lelassította az iramot. Az egyik udvarból forró zománcfesték fémesszaga ütött az orrába. Másutt meg a hegesztőláng és sercegő szikra állította meg. A bádogosok édesapja műhelyére emlékeztették. Ott ácsorgott egy darabig. Olvasta az olasz kéményseprők különös cégneveit, égett szarú szagát érezte. A hentesüzletek kirakata előtt, amely fölött a szokásos levágott lófej nézett le búsan, férlefordult, nem

bírta a hús véres színét. Belerugdosott a járda felét elfoglaló konyhaedényekbe és kezével végigsöpörte a zizegő szalmazsákokat. Néha csintalankodott is és úgy tett, mintha el akarna tolni egy eladó gyermekkocsit. A kockás sálba burkolt szatócsok kiszaladtak az üzletből és szidták a fiút. A küszöbökön keménykalapos öregemberek dédelgettek butácska csecsemőket, szájukat narancsszínű cucli pecsétje zárta le. Errefelé senki sem járt üres kézzel. Az asszonyok ebédet, öreg nénik csöbröket, tanoncok létrákat, férfiak verkcájgot, a gyerekek pedig félliteres palackokat vittek. A szenes csókája öreg mágus módjára pislogott kifelé az aknaszerű kis kalitból a mozgalmas utcakereszteződésre. András bekiváncsiskodott az udvarokba is, olyan volt legtöbbje, mint a dobrakerült birtokok gazdasági udvarai, amelyeket valami primitív kis gyár — vagy harmadrangú fuvarozási vállalat vett meg. Áradt belőlük a széna, szalmiák, maláta- és lovak maró szaga. A fatelep kerítése mögül a lhotkai erdő illatát sodorta felé a szellő. Csörömpölve hajladozó rundajznival a vállukon kékbeöltözött munkáslegények baktattak a közeli építkezéshez, tavasz volt. A város legszélső környékén titokzatosan és fenyegetően morgott és csörgette láncát egy láthatatlan kutya, maga után vonszolva bódéját, vagy a fölborított tálat, esetleg valami más tárgyat. Valahányszor András e nyomortelep mellett elhaladt, a kutya dühösen csaholt, a kamasz már várt erre, örült neki, de félt is tőle, bár magának sem vallotta volna be és meggyorsította lépteit. Odább egyszer kinyílt egy ajtó s a légáramlat meglengette a tűz fölött száradó vedlett rongyokat. A nyomorúságos viskóból az a kipingált nember lépett ki, aki ujjatlan cérnakeztyűjében a kókuszkifliket kínálgatta a »Kis-menyország«-ban. András

már a remiz mögött járt, az ég kiderült s ő továbbtaposta a sarat.

Húsvét felé járt az idő. A föld kitárta magát az emberek előtt, kapáltak, romboltak és építettek. A táj állványmezt öltött. A távolban emelődaruk törtek a kéken ragyogó tavaszi ég felé, a messzire elnyuló réteken katonák jártatták a fiatal lovakat s gyorsvonatok robogtak idegen országok felé. Abban az évben felejthetetlen tavaszt élt András. Pedig ha férfikorában visszagondolt reá, hiába keresett benne élményeket. Nem tarkították események, de légaknák keletkeztek a bujósdit játszó élet mélyén. A nyugtalanító fényben zavaros és sötétkék árnyékot vetettek az ismert dolgok. Valamikor, mint lhotkai gyerek, mohón harapott bele a hullott almába és köpdöste a magvakat. De a ma megismerésének almája, melynek kívánatosan keserű az illata, keserű a himpora, éppen akkor kezdett számára virágbaszökni!

Semmi sem történt tulajdonképpen, csak kinyílt a szeme. A világ irdatlan nagy volt és legyőzhetetlen. Egymaga állt vele szemben és mint a birkózó tűrögette fel ingujját. S ezek után azt kívánná valaki, hogy kedves is legyen! Az április csavargásra össztönözte. Játszóterek és gyárak környékén ácsorgott, a lázító feliratokkal és szemérmetlen rajzokkal telefirkált tűzfalak mentén kószált. Kiment a rétekre, koptatta a cipőjét és feszegette a jövőt: lesz-e belőle zseniális ember, vagy legbutább lesz a buták között? Mert középút nincs. Azon is töprengett. jó legyen-e vagy egészen rossz, mert itt sincs középút, határozottan erős, teljesen rossz. Nincs Isten, mondogatta kevélyen, mintha az emberek közül pont ő tagadta volna meg elsőnek és az égbolt most üres volna. De a magasban pacsirta dalolt és életet lehelt a világmindenség.

A fiú hanyatvetette magát a tavalyi rozsdaszínű átmelegedett fűvön, fejét összekulcsolt tenyerébe ágyazta. A légitért villanyossággal teli mezőnyök hálózták be (Podebrad és Sztrasnice felől), és mágneses szigetek úsztak az éter rezgő hullámain. Nehogy azt higyje, hogy csak az létezik, amit látunk, — mondaná Gamzánénak. Maga gyerek!, felelne bizonyára fölényesen. Óh, András bátor volt, ha nem volt Gamzáné közelében. Mindenki csodálkozna, milyen ötletei voltak, milyen ékesszóló volt, ha az asszony nem hallotta. És mi volna, ha éppen akkor, abban a pillanatban — amikor megfogná a kezét, repűlne egy sifrirozott rádiótávirat Indiából? Beleénekelne Amerika leadója, a világürbe? Egy repülőgép S. O. S. jelzései bolyonganának az Óceán fölött? Óh, Istenem, aki nem létezel, milyen csodák ezek! Gondolatban össze-vissza beszél Gamzánénak, hogy az antenna dédapja a villámhárító volt, meg hogy az elektronok vándorló ősnépe hangyamódra bolyong minden felé, csak nem tudunk róla, nélküle pedig baj volna, mert ha rossz hővezetőben élnénk, minden megszűnik, megszünnék az a gyönyörű energia, amely a repülő napsugár sebességével hullámzik, mint a fény, — és egyáltalában el tudja mind képzelni? Tovább ábrándozott. Ámulatba ejtette Gamzánét mindenfélével, amit csak a brosurákban összeolvasott, s azokat a maga módján értelmezte. Mindezek hallatára Gamzáné nagyon csodálkozott a hős Andráson. András viszont igen elnéző és türelmes volt vele szemben. Igaza van, asszonyom, mondta, én sem látok, semmit, csak a szemem káprázik, amott az a Hrdlorezi, de semmiféle eletromágneses hullámrezgés, (mibe fogad, hogy most a mi körzetünkben hullámzik, csak megfoghatnánk! megfoghatnánk!) Édesem, az éter rezgése számára mi túlságosan tökéletlen készülék vagyunk. Óh,

hogy elszorul András szíve, hogy verdesnek szárnyai a kabátja alatt. Megfájdul a feje mindattól, amivel az elmult évben megtöltötte, attól, hogy minden oly szép. Szeme elfordul a bűvös triód lámpától, könnyek fátyolozzák, nem, semmi, csak a naptól van, mondja András Gamzánénak. És Gamzáné, akit élete bámulójává tett, hű és láthatatlan kisérőjévé lépett elő, gyöngéd bámulattal hallgatta és rózsásfeketén villant fel a hunyorgó pillái előtt a tavaszi lankák mézszagú szellőjében. Aztán valami vékony, alig hallható, szinte gúnyolódó érces csikorgás hangzott elnyúltan feje fölött. Nem volt biztos, hogy a fülével hallja-e? Talán a telefondrótokat pengette a szél, hasonlított egy távoli transzformátor zúgásához. Talán az elektronok rajzását hallotta a fiú, de lehet, hogy az első tavaszi szúnyog volt, talán a messzeség hangvillája zendült meg, vagy a napsugár rezgését, a fű növését hallja. És egyszerre emberi hangok ütötték meg fülét, nevetést hallott a közelben, öblös hangú férfinevetést és sikongó lánykacajt. A szendergés ködszerű eseményeinek szárnyával suhintotta meg az alvót, a réten át kis csoport haladt. Kinyitotta szemét, majdnem a feje fölött szinte meztelennek ható női lábszárak libbentek el, feszülő harisnyában, erőstalpú félcipőben. Mi lenne, ha így, fektében kinyújtaná a karját és megfogná a siető és előtte közömbös lábakat. De megijednének! Hogy visítanának a leányok, talán el is esnének. S mialatt a párosával lépkedő leánylábak, amelyek most bizonyára megszólják, vagy dícsérik a szomszéd lábakat, egyre távolodva átvágtak a réten, lassan elvesztették anyagi mivoltukat és belevesztek a rezgésbe. A fiú fölkelt, lustán és erőtől duzzadón nyújtózott egyet, leseperte magáról a rátapadt földet és továbbindult.

Ahol valami látnivaló akadt, aszfaltozták az országutat, vagy kábelt raktak, megállt és bámészkodott. »Inkább segítenél«, förmedtek rá a világ minden dolgozójának szólamával a munkások. Ez már a munkásszáj ingerült közhelye. Egyszer majd András is így fogja elkergetni a bámészkodó kölyköket. Felment a dombon álló gyártelepre és arcát az ablakhoz szorítva nézelődött. Minden nagyobb gyárnak meg van a maga titka. Még az udvarba sem bocsátják be az idegent. Félnek a kémektől, a zsebórába rejtett fényképezőgépektől. Amerikában például az idegent, a gyár megtekintése után bevezetik egy kamrába, hogy ott az ultraviolett sugarak megsemmisítsék az esetleges fényképfelvételeket. Hányszor megfenyegették már a munkások és göröngyöt hajítottak feléje, mert ott lábatlankodott körülöttük. És mégis szeretett férfiak között lenni, milyen kár, hogy már nincs apja, nincs bátyja. Annak oka, hogy András egy évvel később elszegődött Kazmarhoz, kétségtelenül az volt, hogy minél előbb be akart jutni a technika csodáinak országába. De volt még egy másik tudatalatti ok is, az erős emberek közelsége, amely különösen az apátlan fiúgyermekre hat vonzóerővel. Ó, milyen sivár élet van odahaza, mennyi asszonyi fecsegés. De már éhes volt, mint a farkas és hazaindult, az esti fényekben szikrázó város felé.

Honnan a csudából került elő tavasszal az a sok leány? Mellük ruganyosan ring a blúz alatt s vidám szemük pajkosan csillog — ugratják András, vagy talán ki akarnak kezdeni vele? De ha nővel kerül szembe az ember, legjobb, ha cigarettára gyújt, sapkáját félfülére húzza és fütyürészik, mintha nem érdekelnék. Az, hogy mint éretlen tacskón keresztülnéznek és figyelembe se veszik, eszébe se jutott. Igaz is, már nagy fiú, a hangja is válto-

zik, ő jár nagyapa helyet kaput nyitni és a Sztankótól kapott zseblámpában Isten tudja hányszor cserélte már ki az elemet. Sztankó sokért nem adná, ha Urban helyén volna, ha sokáig fennmaradhatna és védhetné a házat a betörők ellen. Bámulója barátjának, András meg csak éppen, hogy tudomásul veszi. A kis gimnazistával szemben a türelmes védnök szerepében tetszeleg. Hát ami igaz, igaz, Sztankó szegény, még gyerek.

Néha közibük ült a valóságos Gamzáné is. Lépte könnyű volt, úgy érkezett, mint a moziban a vászonra vetített játék hősnője és ilyenkor egy pillanat alatt eltünik András önbizalma. Attól tartott, hogy koromszemcse ül az orrán. Amit mondott, erőltetett volt. Esetlen kezét és lábát is gyűlölte. Egyszer András egy kanalat ejtett le anélkül, hogy észrevette volna, és Gamzáné Sztankót megelőzve halk és gyors mozdulatával letérdelt és fölemelte. Andrást elképzelhetetlenül megdöbbentette a lábainál térdelő asszony, különösen pedig a lehajtott női fej lágy vonalának újszerű látványa. Rémülten, szinte dühösen ugrott fel. Sztankó elcsodálkozott. Mi bajod? András e pillanatban pokolba kívánta Gamzánét. Egy más alkalommal András, bizonyára az ördög sugallatára, Rózsi sütővasával kibodorította a haját és úgy jött fel. Ha akkor valaki kinevette volna, talán öngyilkos lesz. Így is, egy álló hónapig nem ment föl Gamzáékhoz. De Sztankó addig járt a nyakára, míg végre kiengesztelte.

Miklós napja volt. A holdtölte előhírnökeként száraz dér suhintott végig Prágán. Az alkony homályában tolongtak a nők. A kirakatok ezekben a napokban a pokol szineiben s az örömházak piros fényében ragyogtak. Hordárok cikáztak, papírba bugyolált virágcsokrokkal az utcán.

A Ritz-féle fodrászat a hasonnevű szálloda földszintjén működik, a Vencel-térre nyíló mellékutcában. Az ötórai teák zenéje lehallatszik az üzletbe és hangjai mellett a lányok elálmodoznak. A szálloda halljában előkelő külföldi üzletemberek, diplomatacsaládok üldögélnek, s várják, hogy rendbehozzák lakosztályukat. Itt-ott bevetődik egy-egy nemzetközi szélhámos is. A külföldi jelzésű gépkocsikat a kiaszfaltozott kocsibejáró enyhe lejtőn gördíti be a garázsba. Szőke, egyenruhás férfi álldogál naphosszat a bejáratnál. Ezekből a jelekből is megállapítható, hogy a cég, ahol most Rózsi, a kis mosómedencéket tisztogatja és adogatja az üvegeket, elsőrendű cég.

Hat felé járt az idő és a leányok már az óra felé kacsintgattak. Amikor egy aprótermetű nő, csak akkora, mint egy prémbeöltöztetett gyermek, karján kis kutyával belépett az üzletbe. A komoly, elválasztott hajú főnök úr

félrevonta a fülke függönyét, Rózsi pedig a perzsabundát segítette le. A bunda könnyű volt, mint a pehely és frisseség áradt szőrméjéből. Belsejét női meleg töltötte be és valami összetett illat szállt föl belőle. »Ez Tichyné a »Nagyszínháztól«, jegyezte meg halkan elmenőben az egyik manikürkisasszony, valóban, a tanoncleány is megismerte fénykép után a színésznőt. Egy pillanatra kezébe vette a bundát. A vidám rajzokkal díszített bélés a farsang fagyos éjtszakáira emlékeztetett. Ilyenkor télen a szőrmére tűzött ibolyacsokor elröpít kedveseddel a déli partokra, óh, a kék expressz, az azúrhullámokon ringó jacht, óh, Monte Carlo, ha vesztesz is a játékban, sikered lehet a szerelemben, örökkétartó sikered, mint a filmekben. Csak arról tudunk dalolni, ami nem a mienk, csak a kis tanonclányok a pompa poétái. Arcával megérintette a nemes szőrmét, és valami, a szerelemhez hasonló vágy fátyolozta el szemét. A bundát felakasztotta és már futott is a folyékony szappanért.

A színésznő fülkéjében ott kuporgott a szalamandra szemű kis kutya és szakadatlanul remegett. Amennyire az üzem menete megengedte, a leányok odajöttek és játszottak vele.

Tichyné művésznő felfelé fordított arccal a medencébe hajtotta fejét. Szája körül kirajzolódtak a különösen fejlett izmok és orrtöve két oldalán kiütközött a színészek jellegzetes megkapó érzékenysége. Miközben Rózsi a szappanhabbal megszentségtelenítette haját, behunyta szemét és olyan volt, mint a halott. Rózsi gyors mozdulatokkal dörzsölgette a fejét. Tekintete a színésznő halotti maszkjáról az asztalkán heverő kesztyűjére esett. Első szerelme, szegény kis Gamzáné alakja beleveszett a dicső fej körül képződő gőzbe, elszintelenedett és szertefoszlott, hisz bun-

dája kopott volt és Rózsi már kezdi kiismerni magát az emberek között.

A színésznő a szárítógép alatt ült, haját szertezilálta a forró levegő, kiszabadította ujjait a manikürösasszony kezéből, táskája után nyult, mely nagyobb volt, mint a kutyája és elővett belőle egy maroknyi Miklósnapi édességet. Néhány cukorkát szétosztott a leányok közt s mialatt héjas mandulát tördelt, lábával a kiskutyát bosszantotta. Rózsi a fénykép hűségével magábarögzítette minden mozdulatát. Egyszer mindezt le fogja utánozni. Mikor a színésznő nem tudta feltörni az egyik mandulát, odatette az asztalkára és reáütött öklével, a héjból ikermandula ugrott ki. »Nesze, azért, mert olyan helyes kis pofád van!« mondta vígan és tenyerén Rózsi szájához nyomta az egyik szemet, a másikat maga kapta be. »Te egyszer még kifogod a szerencsédet«, mondta bele a forró légörvénybe, Rózsi elfogódottságát azzal a színészi nagylelkűséggel növelve, amely csak addig szokott tartani náluk, míg valaki nem keresztezi útjukat. A tanoncleány elpirult, lesütötte szemét, megigazította nyakán a kis korallfüzért s mikor felnézett, képzeletében ott látta nevét tündökölni az utca túlsó felén, a Lucerna mulató fölött, magasan a csillagok közt.

A színésznő elvonult táskájával és kutyájával, Rózsi pedig összesöpörte a mandulahéjat.

A fodrászüzlet kisasszonyai is készülődtek a Miklósnapi mulatságra, látszott rajtuk a türelmetlenség, mikor szabadulhatnak végre. Még van kedvetek hozzá! Mondták kesernyésen azok, akik sehová nem mentek és megjegyzéseket tettek a mamákra, messzefekvő lakásukra, meg az élet komiszságára. Közben úgy hajszolták Rózsit, mint egy labdát s a lány, mintha szerelmi láz hajtaná, szalad-

gált a palackokkal, tisztogatta a medencéket, asztalokat, olyan hévvel, hogy majdnem meggyúltak, szerencsére minden fémből és üvegből volt. Kár, hogy itt nem szabad énekelni. Miért is siet annyira? A »Kismennyország« Tónijával már régen szakított és semmiféle fiú nem vár rá a sarkon és mégis szerelmes volt. Kibe? Önmagába, Gamzánéba, a színésznőbe, mindenkibe, és senkibe. Minden férfibe, akivel találkozik, az összes nőkbe, akiket majmol, hisz példakép van elegendő, eleven is, a filmvásznon is, hogy meg lehet tőle bolondulni. Szerelmes volt a perzsabundába, az asztalkán látott kesztyűbe, a város lámpáiba. Meg lehet bolondulni, ha órákig kell ácsorogni és úgy kell nézni, hogyan festi a segédnő a nők haját. Az ember lába alatt ég a talaj, és hozzá az az örökös sietség és szorongás, hogy elkésik. Ez a város hívó szava.

Rózsi és Bözsi végre elsurranhattak a főnöknő mellett, aki úgy ült székén, a hajsütővas és pénztárautomata jóvoltából, mint az ipari szorgalom szobra. Valamikor őt is elszalasztották a kisasszonyok kávéért, ő is átment a szolgálat minden fokán, azért szigorú most ő is a szegény lányokkal szemben. A borbélyok levetették orvosokéhoz hasonló köpenyüket, átvedlettek családapákká és szétszéledtek a villamosmegállók irányába.

Prága esténként belázasodik s a fagytól csikorgó járdán bálba siet hamupipőke. Kemény és derült éjtszaka várható, s mint egyik reklám a sok közül a tetők mögött ott ragyog az előbukkanó hold. A reklámhirdetések úgy szikráztak, mint a sarkkör csillagai, kéken, mint a hó, és zölden, mint a jég. A két leány szorosan egymásba karolt, másik kezüket zsebredugták s úgy bámulták a nagykörutak tarka szinpadát. Lélekzetük, fehér páraként szállt. Szembe velük valósággal özönlött a sok belvárosi férfi,

szájukban cigaretta füstölgött s a szemük szinte vágott. Ünnepélyes esti arcot vágó jóképű fiatalemberek, akik oly utánozhatatlan hanyagsággal tudják fülükrebillenteni kalapjukat, nyüzsögtek az átjáróházak folyosóin, de rá sem hederítettek a kócos kis tanonclányokra.

Csak akkor igazán város a város, ha kigyulnak a lámpák. Ilyenkor világosodik meg előttünk, hogy mi mozgat mindent ezen földön. Az aknatornyok bitófáit, kőolaj ciszternákat, kőbányák dinamitját, a cölöpverő kosokat az épülő hid pillérjén, a mágnestűt, a gőzösök kazánjait, a champagnei szőlőkerteket, a lazacokat, amelyek holdvilágos éjtszakákon átvetik magukat a gáton, miért nő gyapja a juhoknak, miért gubózik be a selyemlepke hernyója, miért fiadzik az ezüstróka, miért izzad gyönyöt a gyöngykagyló, amelyért vízbemerülnek a buvárok. Miért ásnak kőszenet, ötvényezik a fémeket, fujják az üveget, miért égnek hajnalig a kohók, miért zengenek a fürészek, sipol a gőz, berreg az orsó, kattog a szövőszék, csikorog az esztergapad, csapkodnak a lángok és sercegnek a villamosszikrák: mindent a város számára, amely elad és ragyog, vágtat, parázsnálkodik és csupa csillogás.

Ilyenkor látja csak Rózsi, hogy mindaz, ami azelőtt volt és most van körülötte, voltaképpen nem az igazi, a falu békéje, a szűk portásszoba, a külvárosi borongás. Mindez csak bevezetés.

Az úttest felől árván felbúgott néhány autótülök, a fagyos holdfényben. A járókelők, mint kokaininjekció után alig hallottak belőle valamit. A tülkök hangja majd csak február végén enged föl. Az átjáróház folyosójának megafonjában fagyos szoprán harsogott. A lányok arca az ívlámpa alatt fakón verődött vissza a tükrök szivárványfényében. Nézték a kirakatokat, amelyek kilenctizedrészben

az asszonyok gyönyörűségét szolgálják. A két lány most az esti kivilágítás alvilági pírjában sütkérezett. A város a szerelmes férfi ajándékához hasonlított, és minden egyes út lovagi felvonuláshoz. Rózsi nem vette észre, hogyan tolakszanak a jóságos örömszerzők, hogy cukorkát vehessenek a gyerekeknek, sem a kéteskorú kisasszonyokat, amint a megboldogulttól örökölt kis gyűrűt orvosságosdobozba rejtve besurrannak az aranyműves üzletébe. Ő csak a villanyfényben pompázó virágokat, a szikrázó gyémántokat, a levágott kirakati lábon feszülő harisnyát, a kecses félcipőt, a fehérneműk habját nézte. Egész szivével gyönyörködött és jól emlékezetébe véste az eleven és sarki szépség szabályait. Hosszú lábszár, seprőpillás szem, szívalakú száj, az orrocska nem is olyan fontos, a fekete táncosnők századában, kalodont-fogsor, sztárszerű mosoly. Nem volt csúnyább, mint a többi és nem volt nagyobb, mint mondjuk Bözsi, aki éppen arról panaszkodik, hogy fázik. Minden percben megsértődik valamin, összevész a kedvesével és különben is folyton van valami baja. Amint így üzletről-üzletre nézelődtek, és taposták a járdát, egy idősebb úr, aki valószinűleg egy stamperli konyak után lépett ki az automatabüfféből, nyomukba szegődött. Meg-megállt mellettük és végül, amikor betértek egy mellékutcába, odalépett Rózsihoz, levette kalapját s azt mondta:

»Megengedik a hölgyek, hogy elkisérjem?«

»Már megbocsásson, mit képzel rólunk?«, szakította félbe Bözsi és bátran végigmérte. Szorosan fogták egymást, fejüket összedugták és nevetve futásnak indultak Zsizskov felé.

A kapu alatt Rózsi beleütközött egy virágkereskedés küldöncébe, Gamzánét kereste. Adja ide, fölviszem, mondta és kikapva kezéből a virgácsos csomagot, felszaladt vele.

a mai nap valahogy szines volt, bár semmi sem történt, mégis minden vidaman hatott. Fölvillanyozva sietett, mintha titkot vinne, a selyempapiros suhogott kezei közt, amikor a folyosón kihuzogatta a gombostűket és kibontotta a virágokat. Biztosan a szeretője küldte s ezzel Gamzáné varázsereje ujraéledt. (A virágküldemény holmi szivesség viszonzása volt.) A nagy Rózsi hevesen bekopogott és fagytól pirosan perdült be a nyírfavirgáccsal a szobába. Gamzáné félretette a könyvet és felnézett, de ebben a pillanatban megszólalt az interurbán telefon. Úgy csörgött, mintha riadót verne s Nella megrezzent. Már rég megszokhatta volna, de ő bizony ijedős. Nechlebyből hívta az édesanyja.

»Te vagy Nella?«, hangzott a szorongó kérdés. Nella életében most vette először észre, hogy édesanyja hangja megöregedett. A hangszitán át másfelé szivárgott az, ami ismerős volt benne és csak az öregséget fogta föl a távolságon át. A kagyló most egyszerre kattogni, fütyülni kezdett, megszakadt a vonal. Aztán megint búgott, bugyborékolt, mintha víz törne át rajta s a kapcsolás ismét helyreállt. »Senki sem beteg nálatok?«, kérdezte az öregasszony. Nella megnyugtatta, de édesanyja továbbra is gyanakodott: »De karácsonyra biztosan jöttök?« Persze hogy jövünk, mondta Nella, csodálkozva a kérdésen, hiszen nem töltöttek egyetlen karácsonyt sem Nechlebytől távol. Sőt, ezidén két gyerekkel többet vinne magával, ha édesanyja beleegyezik. Aztán megkérdezte, hogy mit intézzen el Prágában? Az öreg hölgy kis dolgokban takarékos volt, és sohasem hívta fel lányát fölöslegesen. Az interurban beszélgetést fényűzésnek tekintette.

»Semmit«, válaszolt az édesanyja, »csak azért hívtalak, mert valami rossz előérzet fogott el a gyerekek miatt. Csak vigyázzatok az egészségetekre« és letette a kagylót.

Karácsony vigiliája előtti nap délutánján Gamzáné a gyerekeit és az Urban csemetéket beleültette az öreg Fordba. Jó taliga, már százezren fölül futott, ring-reng, mint a ladik, de győzi a viszontagságokat és szereti a család, ezzel vitte őket Nechlebybe. A közös karácsonyi utazást már többször megigérte a gyerekeknek, de mindig valami akadály gördült elébe, valaki influenzát kapott, vagy az utak váltak járhatatlanokká. Ezidén nem volt hó és az út sem volt jeges, de Gamzánénak, mint már tudjuk, nincs érzéke korunk technikai vívmányai iránt. Alig hogy kifutottak, eszébejutott édesanyja telefonhívása és arra gondolt, nem történik e útközben valami baleset és elérik-e céljukat? A megcsúszástól való félelem akadályozta, hogy a városon kívül sebesebben haladjon, mint ötvenessel. A hátsó ülésen Sztankó figyelte ezt a káprázató sebességet és nevetett. Prágát maga mögött tudta, András háta volt előtte s eltöltötte a boldogság érzése. Minduntalan figyelmeztette barátját az út apró látványosságaira és eltakarta a kilátást. Helén kabátujjánál fogva ráncigálta el. Mint a zsák, koppant vissza a két lány közé. Rózsi erőltetett nevetése nem akart véget érni. A podebrádi országút távirópóznái egymás után suhantak el mellettük. Repültek

a szünidő felé, hisz a Gamza gyerekek igazi otthona Nechleby volt. Ott éltek háború idején és mennyit furikáltak! — Az Elba folyó völgyében haladtak. Hó nem volt. A december lenyúzta a vidék bőrét. Az országút érrendszere, a fák csontváza lemeztelenedett és az udvarok árván bóbiskoltak. A fekete síkságból vörös kémények mutogattak a fehér égre és szürke füstöt pipáltak. A foszfátrakásoktól pettyezett szántóföldekre varjak gyülekeztek. Az útmenti hirdetőtáblák vegyi szinekkel kiáltották bele a csupasz síkságba s a süket messzeségbe mindenféle motorolaj, vagy a Kazmar-Jafetaruhák dícséretét. Sehol egy árva lélek. Szerda volt, délután háromra járt. Nellának az volt az érzése, hogy egész Csehország kihalt.

A nyárfák elsöpörték a hradeci gyorsvonat füstjét, a Ford ugrott egyet, a csomagok a hálóból a bennülők ölébe estek, elérték a megyei utat. A Szentjánosok őrizetére bizott kápolnakerítések körül teli volt lábnyomokkal a sáros talaj s a rétek közt jeges pocsolyák szürkéltek. A szél fütyült. András Gamzáné mellett ülve sebességet váltott, hegynek mentek. Egy ideig úgy tünt, egyenesen nekirohannak a domb mögötti torony mákfejének. A torony eltünt és az út befutott az erdőbe. Alkonyodott és a hideg feketezöldes szint öltött.

»Ez már a mi vidékünk«, mondta Sztankó.

Az erdő az utat a prágai és nechlebyi részre felezi, nem menetidő, hanem terep tekintetében. Itt már csípősebb levegő csapkod. A vidék mérsékelten dombos és fenyvesekkel benőtt szűk völgyekbe húzódik. Most egy pisztrángpatak következik, egyelőre még nem látható, de érezni lehet. A vadaskert után kástélyok és fűrésztelepek mellett haladtak el. Zöld karácsony volt. A fenyőerdő nedves fái férfiasan és némán hallgattak. Rózsit egy rozsdaszinű,

nyúlbőrrel bélelt lábzsákba bujtatták, örökség volt, valamikor a nagybácsi, a híres vadász melengette benne lábait, ha őzbakra lesett. Különben a nyúlszőr rátapadt a ruhára és nem lehetett kikefélni. Több ilyen örökség volt még a Ford téli kelengyéjében. A fényes, tarka takaró talán még a póstakocsi korából való volt, Sztankó és Gamzáné »pávának« nevezték. Add ide a pávát, szokták mondani. Egy másik kockás takarót sakktáblának kereszteltek el. A kívülállók előtt idegenek ezek a közös szavak és emlékek, Rózsi sokáig tiltakozott, hogy beburkolják a lábzsákba. Az előkelő viselkedés, úgy vélte, kényelmetlenséget jelent.

Régen összetévesztették már, kinek melyik a lába és kire esik a táska, ha megmozdul a térdük. Senki sem szánta rá magát, hogy rendet teremtsen a bundák birodalmában. Úgy belénőttek a fülkébe, mint a csigaházba. Hátul hárman szorongtak, Sztankó könyöke taszigálta a leányokat és a göröngyös út ide-oda dobálta őket. Sarkig tárva előttük a szünidő boldogsága, el is nyúltak volna kéjes lustasággal, ha egy csöppel több a helyük. Sztankó az erdőn túl énekelni kezdett, tele szájjal harsogott, csoda, hogy el nem harapta a nyelvét és úgy garázdálkodott, hogy Nellát valósággal megzavarta. Különben sem érezte magát jól, András is észrevette, hogy keze a kormányon meg-megremeg. Legszívesebben félretolta volna onnét Gamzánét és kamaszos gorombasággal így szólt volna hozzá: »Engedjen engem oda, ez nem magának való!« Istenem, Amerikában élni, ott az ilyen fiúk már régen vezetnek autót. Megmutatnák ennek a festettszájú asszonynak, mi a versenytempó! Itt ül mellette, egy arasznyira tőle a benzin párájában s bundába bugyolálva, pedig a motor eléggé melegít. De valami különös sugárzott belőle, amitől András a ro-

hanó esti szürkületben úgy ült ott mellette, némán, mintha varázslat tartaná fogva. Őnagysága vacog, úgy kell neki!, de őt is elfogta a remegés. Bárcsak már Nechlebyben lennénk, akkor már Nella sem ülne itt. Ha baleset nélkül érünk ma célhoz, nehéz kő esik le a szívemről.

Gamzáné rákanyarodott az állomás mögötti hídra. Az ember háta libabőrös lesz a hidegtől és az örömtől, ha »Huk«-ra, a farkaskutyára gondol, az a derék állat noszogatás nélkül veti bele magát a jeges vízbe s nagy igyekezettel úszik. A téli alkony arcát elsápasztotta a közelgő elmúlás s a be nem fagyott folyó úgy fénylett a szürkületben mint a kés pengéje. Már majdnem otthon voltak. A kocsi Latman szövőgyára mellett haladt.

»Rózsi, te divatdáma, úgye nem is gondolnád, hogy itt szövik a legdrágább nyakkendőmintákat, és innét küldik Bukarestbe, Párisba.«

Nechleby városából alig egyórás gyaloglással Felsőnechleby községbe érhetsz. A piactéren túl kátrányozott tetejű házak a messzi rétekig húzódnak. A kivilágított ablakokon át belelátni a lakók magánéletébe. Egy férfi felakasztotta kabátját, gyerekek ültek az asztalnál s a vacsora körül foglalatoskodó háziasszony lehajolt, hogy a tűzre rakjon, emelgette az edények födőit és látni lehetett a tűzhelyet és a képeket is a falon. Az ismeretlen emberek tevékenykedése szinte háttérbe szorított minden másfajta jelentőséget. Az egyik ablak mögött sorbarakott alma piroslott, másutt egy lekvárosüvegben cseresznyegally ágaskodott a csipkeverő párna mellett. De a selyem korszakában a csipkeverő nők száma alaposan megfogyatkozik, elmennek Latman szövőgyárába dolgozni.

A keresztúton egy eltévedt útjelzőkő hever, idegen kocsivezetőt könnyen meg is téveszthet: a jelzéstől balra kell

tartani. Gamzáék kocsija most egy kerékpáros férfit ért utól, ez is, mint a legtöbb biciklista, kideríthetetlen odkból lámpa nélkül karikázott. A kocsi fénykévéje végigsuhintotta, látni lehetett taposó lábát, az emelkedő és süllyedő pedált, olyan volt, mintha egy helyben lovagolna. Sztankó és Helén lehúzták az ablaküveget, kiabáltak és integettek. Egy mély hang valamit mondott az ablak alatt, s a kerékpáros elmaradt a sötétségben.

»Ez a mi Polanszkynk volt, munkából jön.«

Mielőtt letértek volna az országútról, Nella jeladásként hármat tülkölt, válaszul a kertfelőli lépcsőn kigyulladt a fény. A kutya ugatni kezdett, hangja alapján hatalmas állat lehetett. Most ismert csörgés következett, a kapu keresztrúdjából kihúzták a láncon függő vaspecket, nehezen járt. A kapu recsegve kinyílt és az érkezés hangján súrolta a homokot. A terraszon egyszerűen öltözött idős hölgy jelent meg. A szél belekapott a hajába. A kocsi ablakát megsuhintotta a kerítésen átnyúló bokor ága, nekimentek, mert a kert mentén szűk volt az út. Nella ismerte ezt a cserjét: júniusban majd ósdi fehér rózsák virítanak rajta, s kelyhüket körüldongják a méhek. A kert háromnegyed részére, ott ahol a kutya ugatott, szurokfeketén borult a sötétség. S a fehéren világító körcikkben, mint elvarázsolt kertben, saját lámpái fényével haladt át az autó. A kitárt kapunál egy kistermetű asszony nyakörvénél fogta az ugrándozó farkaskutyát. A kutya nyalogatta az asszony kezét, aztán fölborzolta szőrét s rángatta pórázát, csoda, hogy meg nem fulladt, szükölt a vágytól, hogy végre nekironthasson a kerekeken járó házikónak. A lefékezett kerekek gummija alatt megcsikordult a homok, otthon voltak.

»Huki, Huki, már meg sem ismersz?«

»Hogy ment a soruk Polanszky néni, amióta nem láttuk egymást?«

»Hát csak úgy, mindig egyformán. Ez aztán tél, úgye? Hónak se híre, se hamva. Hű, de megnőttél, Sztankó! És Helén is, rá sem ösmernék. Valóságos kisasszony!«

Minden látogatásnál szertartásosan ismétlődtek ezek a szavak, csak éppen évszakok szerint alakítgatta őket Polanszkyné, a kertészné. Aztán leszedegette a kocsiról a holmit. Balkarjára rakta a kabátokat, aztán jobboldalára dőlt, mert jobbkezében vitte a nagy bőröndöt és úgy csoszogott papucsában végig a kerten, mint az árnyék.

A földszint sötét ablakának üvegéhez lapulva állt valaki, arca széles, fakó és olyan öreg, mint maga a tél, mereven mozdulatlanul, mintha csak színházban volna, figyelte a vendégek érkezését s a poggyász fölhordását. A lépcsőn felmenet Rózsinak föltünt ez az arc. Vajjon ki lehet ez az aggastyán?

Az anya leszaladt a kertbe és összeölelkezett Nellával. A hideg ellenére vékonyka ruha volt rajta és testének melegével ölelte magához lányát, a házitűzhely, a fészek melegével. A megtermett hölgy átkarolva vezette be lányát és unokáit. Öröme és parancsai visszhangzottak az özvegyi lakásban. De rövidesen összeütközésre kerül a sor a gyermekimádata s a megszokott világrend között, amelyet a lurkók valósággal a feje tetejére állítottak. Hogyan csalt a távbeszélő! Dehogyis öregedett meg anyus! Még mindig élvezi a hideg zuhanyt, a farkaskutyával járja a hegyeket-völgyeket és mindaddig korholja szegény állatott, míg csak kedvét nem szegi a nyúlhajszában. Lépteitől megcsörrennek a ház összes ablakai, amelyet maga építtetett, megszeretett és ahol parancsol. Ha az emberi lélekről azt

mondják, hogy kétszer, vagy többször is a világra születik, úgy az öreg hölgy bizonyára először van a földön.

Nézegette a lányát, saját gyermekét. Hiszen a szünidő óta nem volt itt. Az anya látása nem volt éles, de erőteljes, olyan határozott, hogy leányát magasra s abba a légkörbe emelte, ahova kellett. Az anya nem látta benne, mint a férfiak a hervadó nőt, hogy fonnyad és petyhüdnek feszes izmai, hogy fonnyad és már maga is úgy látja a dolgokat, ahogy azok a valóságban vannak. Az anya nem vette észre, hogy Nella elvirágzóban van, de látta, hogy Helén felnőtt, és olyanok egymás mellett, mint a nővérek. Büszke volt reájuk. Nem látta öregnek Rozinantét, a rozoga Fordot, sem pedig Nellát lehangoltnak. Egy fiatal, huszadik századbeli asszonyt látott megérkezni, aki saját maga igazgatja sorsának kormánykerekét. Nella elérte, amit akart, és a Gamzával való szerelem regényét az édesanyja költői képzelettel, makulátlanul szépnek hitte. Mindannyian hétköznapi jelenségek vagyunk közelről: szemölcs van az arcunkon, elrajzolt a szánk és orrunk, folyton tüsszögünk, emésztési zavarokkal küzdünk és befolyásol az időjárás, de mindezek mellett mindannyian eredeti és tökéletes, szinte sugárzó lények is vagyunk. Csak kérdezzétek meg az anyákat, azok majd megmagyarázzák nektek. Az öreg hölgy boldog volt, hogy ő az a kiválasztott lény, akinek éppen Nella a leánya, Nella, akinek nincs párja a földön. Most is boldog volt, hogy viszontlátták egymást, Hangosan felkiáltott:

»Hoztál csigát?«

Nella megtorpant. »Óh, én szerencsétlen!« válaszolt.

»Tudtam!« mondta édesanyja. »Gondolhattam volna. Hisz ismerlek. Tirátok bízni valamit. Hat órától talpon vagyok, azt sem tudom, hol a fejem. Kalácsot dagasztottunk, teknőrevalót«. Indulatosan kezdte felsorolni mindazokat,

akik részére karácsonyi fonottast kellett sütni, különös ellenszenvvel említve meg a dédanyát. Majd témát cserélt és számbavette a szentesti ételeket, kezdve a babérleveles, kékreforrázott halon egészen a puncsig és a déligyümölcsig. »Az utolsó dióig mindent magam szereztem be. Egész éjjel az járt a fejemben«, mondta. »De nektek hiába mondanám, ti csak leültök a kész asztalhoz. Arra jó vagyok nektek.«

A keserű kifakadás elfullasztotta hangját és Helén, akinek arcára már kezdte rányomni bélyegét a lányos komolyság, csodálkozva nézett rá, kérőn és szomorú kedvetlenséggel. Megfogta csuklóját a verőér fölött és engesztelő hangon szólt: »Nagymama, dehát minek kell mindez? Hisz nekünk mindegy, hogy mit adsz enni!?«

Ezzel a pár szóval persze elárulta járatlanságát az öreg hölgyekkel való bánásmód terén és arról se volt még tudomása, hogy ezeket mindnyájukat a háború előtti tökéletes háziasszonyok ambíciója fűti.

»Tudod mit, fiacskám«, szólt az öreg hölgy kissé megbántva, »majd ha egyszer már nem leszek, csináljatok Szentestére én miattam akár virslit tormával. Ez rátok vallana. Miért ne? Nem volna vele semmi dolgotok, de egyelőre még itt vagyok. Polanszkyné«, szól fönnhangon, de hanglejtéssel: »Otthon van már Polanszky úr? Legyen szíves, hívja ide Polanszky urat.«

Polanszky följött és belépett az öreg hölgy szobájába. Szükszavu, de barátságos és komolyarcú férfi volt, aki a világról való véleményét a gyűléseken mondta meg. Felesége, Polanszky Franciska, kertésznő, igen nagyra volt vele. Tisztán járatta, látszott rajta, hogy az asszony gondját viseli. Polanszkynénak nem volt gyermeke és férjét a mai napig is Vencelnek szólította. De szeretete nem akadályozta

abban, hogy néhány krajcárral, amit Prihoda bácsi részére félretett, meg ne rövidítse. Egyetlen gyerek volt, régi csipkeverő családból származott, sohasem járt a gyárba. Vencel a Latmankában dolgozott és az ottani munkások vezére volt. Bár az asszonynak az volt a véleménye, a választmány kevesebbet is ülésezhetne és hogy az efajta tevékenység elvonja a férfit otthonától, meg az is, hogy talán nagyobb igyekezettel szedelőzködik két órakor, mint ahogy az óvatosság megengedi, mégis büszke volt rá, hogy Vencel a többiek vezetője, hogy Vencel nélkül nem boldogulnának és hogy nagyon szeretik. Polanszky ugyanannak a pártnak volt tagja, mint Gamza.

»Polanszky úr kérem, fogja meg a kerékpárt és menjen el Csernusákhoz Úsztyiba«, rendelkezett az öreg hölgy, nem törődve azzal, hogy Polanszky éppen akkor jött a munkából. »Hány óra? Talán még nem zárt be. Mondja meg neki, hogy üdvözöltetem és hogy van-e csigája, két kilóra lenne szükségem. Ha Csernusáknál nincs, nézzen be Hauerhez. Tavaly, mikor vendéget kaptam, articsókája is volt, van annál mindenféle. A kastélyból is nála vesznek. Ha nem lenne Hauernél, holnap reggel el kell mennie Hradecre, Nováknál biztosan lesz. De mit csinálunk«, folytatta az öreg hölgy, »mit csinálunk akkor, ha nem lesz?«

A faház egy északsarki expedíció hajójához hasonlított és teljes gőzzel tartott a Szent Este foka felé. A bárka belseje zúgott, morgott, rezgett: a ház kincse, a pincében elhelyezett motor, télen zsákszövetbe bugyolálva, lihegve hajtotta a vizet a padláson lévő tartályba, mert most aztán ugyan csak fogyott a víz. Gyere András, megmutatom. Egy rozmár-csizmás óriás jött le a kőrisfalépcsőn. A lépcső nyögött és recsegett. Lám, ilyen Sztankó! Akkora lármát csap, mint ketten együttvéve, különösen, ha kotorászni

kezd a kamarában és előhúzza a kétágú kapát, a rovátkolt síléceket, amik ilyen napon igazán útban vannak, mikor a csöpögő nyirkosság miatt még a farkaskutya is szűköl. A kutya türelmetlenül rángatta láncát, készen arra, hogy bárkire rávesse magát, mindenféle házalóra, kosaras asszonyra. Ilyen népség hátulról járt be Polanszkynéhoz, ott rázták le csizmájukról a sarat, nehogy a házba hordják. Most érkezett Kamenyácsné is az ősszel megrendelt pulykával. Rízzsel hizlalta, hogy olyan legyen a húsa, mint a mandola. Podborovák is megérkezett a tanyáról rengeteg barnahéjú és fűszeresízű tojással: mert Podborovák tyúkjai az erdő alatt kapargálnak és borókát csipegetnek. Az igazi neve nem Podborovák, hanem Polanszky, mint Nechleby környéke lakosainak felerésze, de nem hívja így őt senkisem, mint ahogyan a patakmenti Kaluszeket is mindenki Ricsarnak hívja. Az ő pisztrángjairól Sztankó még ma is azt hiszi, hogy úszeki unokanővére küldte. Ha Sztankó ezt a zúgkereskedelmet kikürtölné, Ricsart bajba sodorná, nagymamát pedig megszólnák.

A férfi, balkezében a batyúval, jobbjában bottal megállt a konyha előtt, ahonnét rotyogás hallatszott s rum és hasonló éltető párák illata áradt ki. Amália, a cseléd, a sütő körül ugrált, huzogatta, — tologatta a tepsiket és erélyesen csapkodta a sütő ajtaját. Ha a karácsonyi tésztával dolgozott, fehér kendővel kötötte be fejét és a lentörülköző sarkát betűrte a szoknya korcába. A karácsonyt nemcsak a fenyőfa hirdette, amelyet már az ajtó sötétjében is elárult az illata, de érezhető volt a karácsonyi lázban égő Amália sokféle illattal átitatott ruháján is. A hajó kapitánya, az öreg hölgy, parancsokat osztogatott a hajótelefonon át le a kazánházba, de a végén mégsem bírta ki és személyesen is megjelent. Szidta az eladásra kínált árút és legalább

tíz fillért lealkudott. Aztán konyhaasztalhoz ültette az árusokat és parancsot adott, hogy hallal, kávéval és kalácccsal vendégeljék meg mindnyáját.

Rózsi elfintorította az orrát a nagymama kötényén; ilyet odahaza is láthat a mamáján s a lármás Gamza-család kecskeszőr-harisnyái, zsíros csizmái is bizonyos kételyeket támasztottak benne. Mindenféle zagyvaságot kiáltoztak egymásnak a lépcsőkorláton áthajolva, amin pukkadásig tudtak nevetni, mialatt a túlfűtött kályha ajtaján dobolva dohogott a tűz és a fürdőkád vize vásári zajjal zuhogott. Hol volt a Ritz-hotel csendje, amelyben a különböző zászlók és érdekek vendégei láthatatlan fölvonón szállnak föl a hall pálmái fölé és ahová Rózsi a spanyol diplomata hölgyének hajcsattokat vitt, a követné kinyújtotta narancsszín selyembe öltözött karját a kettősajtó kis fülkéjéből, átvette a csattokat és megint eltünt. Sajnos, karácsonyi hó csak levelezőlapokon van és a finom emberek is mindig ott, ahol Rózsi nincs jelen. Polanszkyné is tovább ácsorog a teával az ebédlőben, mint ahogy a jómodor megengedné, megáll az asztalnál, folyik belőle a szó. Rózsival szemben pedig úgylátszik nem tanusít olyan figyelmet is előzékenységet, mint amilyen a vendégnek kijár. A férfiak közül egyelőre csak egy van itt, Ferenc bácsi, az öreg hölgy fivére, vaskos úr, zöld ruhában, úgy fest, mint valami urasági vadász. Bizony senki sem mondaná, hogy a minisztériumból való úr.

Gamzáék megérkezése után jött meg sétájáról és mikor Nella a két lány társaságában az ebédlőbe lépett, Rózsi felé mutatva megkérdezte nővérét:

»Ki ez a szép leány?«

Az öreg hölgy egyenesen belenézett fivére szemébe és igy válaszolt:

»Hogyan? Hát nem látod, hogy a mi Helénkénk is itt van?«

E perctől fogva azzal a csökönyös erőszakossággal kínálgatta Rózsit, amellyel csak ellenszenves vendégeit szokta.

Vacsora után földíszítették a karácsonyfát. E szokáshoz, hogy őszinte legyek, sokkal jobban ragaszkodott az öreg hölgy, mint az unokái, így aztán elég későn mentek aludni. Nella még sokáig olvasott az ágyban, éjfél után kettő felé pedig világosságot látott édesanyja szobájában, mire felkelt, magáradobta pongyoláját és bement hozzá.

Anyja még felöltözve ült a nagy íróasztal mellett. Nella képzeletében hirtelen fölmerült tíz éve halott apja képe, élőbben, mint a fényképen. Zöldernyős lámpa égett az asztalon és eszébe juttatta Ausztriát. Az öreg hölgy fölemelte kissé kócos és alig őszülő fejét a könyvből, amelybe kiadásait jegyezte és az ajtó felé pillantott. Bár nem viselt szemüveget, olyan volt a pillantása, mintha üvegen át nézne. Józan két szeme, akár a fekvő nyolcas, mélyedt bele arcába.

»Mit csinálsz anyuskám? Nem alszol még?«

»Ûgyse tudnék aludni«, mondta röviden. »Az elszámolást csinálom.«

»Most? Akkor mégkevésbbé tudsz majd elaludni!«

»Ugyan kérlek, hát hozzájutok én ilyesmihez napközben?«, fortyant föl az öreg hölgy. »Sejtelmed sincs, milyen gondot okoz a karácsony. És különben is. Nektek fogalmatok sincs semmiről.«

Miért is volna — szólta el magát majdnem Nella, mint előbb Helén, de ismerte az édesanyját, lenyelte megjegyzését és hallgatott.

A hosszú irodai íróasztal keresztbeállítva terpeszkedett a szobában. Rajta kioldva a harmonikaszerű számlaosztályo-

zó és egy halom zöldre és feketére vonalazott könyv. Mindezt Gamzáné jól ismerte. Apja töltőtollát is, amit mint egy kis revolvert tartott most kezében az édesanyja. Ült az íróasztalnál, terjedelmesen, szilárdan és társtalanul, mint a folyóból kimeredő szikla. Szinte úgy hatott, gondokkal sáncolja el magát, hogy gátatvessen az időnek.

... Elfogja az egész láthatárt most muszáj... döntött Nella, de már csak olyan egyre gyengülő elszántsággal, hogy nem is volt ereje igazán akarni — ijedségében jobbrabalra rángatta a kormányt. A kocsi megcsúszott, megfordult és fölborult. Szinte sajgott a keze, olyan görcsösen fogta a kormánykereket, amikor felébredt s úgy érezte, mintha álmában beleverte volna a fejét az ágyba. A friss ágyneműből a fehérítő nap illata áradt, ilyen szaga csak Nechlebyben van. Mellette a szellős szobában békésen aludt a két leány, a folyosón át behallatszott édesanyja szuszogása. Lassan föloldódott görcsös szorongása és eláradt rajta a megkönnyebbülés nyugalma, hogy a mindnyájukat fenyegető veszélyt sikerült az utolsó pillanatban elhárítania. Ujra elszenderedett s reggelig mélyen aludt. És a ház, — a hajó — az éj sötétjében csöndesen vitte utasait az eljövendő napok felé.

Hálátlan kölykök! Ez a drága, törékeny és egyetlen Nella majdnem meghalt, mikor a világra hozta őket. A nagyanya nekik él, közösen ápolták őket pólyáskoruk óta. De ezt egyetlen gondolattal sem hálálja meg ez a cigányfajta. Valóságos diadalüvöltéssel, indiántánccal köszöntik a gyermekek Gamzát. Az utolsó vonattal érkezett, épp hogy le nem késte ezt is, már majdnem nélküle ültek le vacsorához. Péter, te aztán ritka vendég vagy! Ugyancsak kelleted magad! No de csak hogy végre itt vagy.

Egyetlen rendes férj sem viselkedik lármásan, arra itt vannak a gyermekek, meg az asszonyok, vagyis a természetüknél fogva ösztönyös lények, a komoly férfi nem is siet, nem kapkod, csak elevenebbé teszi a tempót. A konyhából behallatszik a kávédaráló gyorsütemű zaja, mokkát főznek, a lehető legalkalmatlanabb időben, az öreg hölgy pedig épp most viszi be a párolgó puncsot az átfázott vendégnek. Rózsinak remegett a keze, amíg felöltözött a vacsorához. A kapcsokat rosszul kapcsolta be. A füle égett. Gamza félelemmel töltötte el és mégis tetszeni akart neki. Amerre jár, dohányillat úszik a nyomában és szobájából izgató bagariaszag árad.

»Apu, elhoztad a browningot? Mutasd! Meg van töltve? Nem? Kitisztítanám.«

Mondjatok, amit akartok, mégis csak akkor lesz a szünidőből ünnep, és akkor van a készülődésnek értelme, ha a férj is megérkezik. András elszontyolodott, mert fölöslegesnek érezte magát, hisz neki már nincs apja s mert látta, hogy Gamzáné is fölvidult.

Gamza csak rövid időre jött. A fából épült ház ablakai fényben égnek, míg künn a sötét és messzi tájon tovább fonódik, csomókba hurkolódik az események recehálója, amely különben itt, az ujság nyomtatott oldalaiba szorítva, hamar feledésbe megy a varrókosár fenekén. Gamza abból a sötétségből érkezett, a hol az események zajlanak, nem beszél ugyan róluk, de mégis a nélkülözhetetlenség sajátos bélyegét nyomják reá. Az öreg hölgy legszívesebben vállánál fogva a székhez szorítaná Gamzát és úgy vallatná: Velünk maradsz egy kicsit? Nem tünsz el, mire megfordulunk? Nehéz megmondani, mi foglalkoztatta jobban gondolatait, a »rémes ember« iránt érzett féltékenység, aki hazatérve a harctérről másodszor is elragadta a leányt és ráadásul még az unokáit is, vagy az óvatosság, hogy ne haragítsa meg. Szinte lábujjhegyen járt Gamza körül, és némán tűrte rendbontó tevékenységét; például azt a gondolatot, hogy itt a házban Polanszkynak és feleségének ugyanazon jogai és ígényei lehetnének, mint neki. Furcsának is találta volna ezt, ha a konyha, a kert és a számvevő könyvek egyáltalán időt hagytak volna rá, hogy ilyesmire is gondoljon. Gamza összes nyilvános beszédeit és az ülésekről szóló jelentéseket szalaggal átkötve őrizte, asztala fiókjában és szívből gyűlölte Gamza ellenfeleit, bár nem tudta pontosan miről is van tulajdonképpen szó. Vejét, bár bizonyos fokig néplázító híre volt, leányával, unokáival és

falusi házával egysorba sorolta és mindig tárt karokkal fogadta.

A család összeült az ebédlőben, mindenki ott állt ülőhelye mögött és fogta a szék támláját, hogy a karácsonyi vacsorához egyszerre üljenek le. Ha az ünnepi vacsora résztvevői közül valamelyik elkésnék, úgy egy éven belül meghal egyikük. Az öreg hölgy bár csak felerészben hitt e babonában, kissé szégyelte is magát érte, óvatosságból mégis hódolt az ősi szokásnak. Ezzel ugyan nem mentette meg férjét, akiért mai napig is gyászruhát visel.

Boldog karácsonyi ünnepeket! Gamza, miért ne? Keyés ember próféta a saját családjában.

Az asztalfőre, ahogy illik, a dédmamát ültették.

Mikor az ebédlőbe lépett, Rózsi megrökönyödve ismerte fel benne azt az öreg embernek vélt alakot, akit megérkezésükkor a sötét ablak mögött látott állni. A nagytermetű vénasszony úgy lépett be az ajtón, mint a kísértet és ijesztően merev arckifejezése a várakozó család láttán sem enyhült meg. Úgy lépkedett, mintha egyedül volna a szobában, süketen és némán a köszöntések, mosolyok iránt. Még ma is szemüveg nélkül látja a toronyórát és minden neszre felfigyel, most azonban hallgatott, mert lépkednie kellett. Az ajtótól az asztalig fekvő szőnyeg útként futott előtte, amelyet akadály nélkül meg kell tennie, s aggodalom töltötte el, nehogy valaki elébeálljon, vagy melléje lépjen és megzavarja feladatában. Bot nélkül ment, egyenes tartással és fejét úgy hordozta széles vállain, mint egy kőtömböt. Szinte áradt belőle a dermesztő lassúság fagya, amelyben élt. Karjai úgy lógtak két oldalt, mintha nem is tartoznának hozzá, járás közben egyetlen izma sem rezdült. Mint szobor, mely varázsszóra lépked, tartott karosszéke felé és megállt a halombakaszált érzelmek tar-

lója felett. Minden mozdulatát tagolva, az aggastyánok óvatos bizonytalanságával ült, le, némán kezébe vette a kanalat és türelmes érdeklődéssel kezdett falatozni abból, amit Nella anyja jobbfelől tányérjára rakott.

Vitné valami kirívó és ellenséges buzgalommal gondoskodott anyósáról, a család dédmamájáról, nem szólt hozzá, úgy beszélt róla, mintha a szobában sem lenne, de a legjobb falatokat válogatta ki számára és ismerve az agg nő étvágyát, valami sértő biztonsággal rakta tányérjait roskadásig, hadd váljék egészségére. Az agg nő evett is, óraszámra evett. Falatot falat után emelgetett a tányérból a szájába. Néha úgy rémlett, hogy karja e mozdulat közben megáll a levegőben és kővé válik. Nagy az út a kéztől a szájig és minden mérhetetlenül messze van, Istenem, nehéz az öregség. Ez az arc, még most is elárulta, hogy valamikor gyönyörű lehetett és hogy az emberi szív néhány ösztönös érzését mélyen átélte. Most azonban ellenségesen eltorzult a nagy igyekezettől, hogy minden figyelemreméltót meglásson és megtarthassa multbeli szokásait. Néha mégis rámosolygott a dédunokáira, valami ijedt gyámoltalan mosollyal. (Minél nagyobbak lettek, annál ritkábban, nemcsak azért mert megöregedett, de azért is, mert kicsi korukban közelebb álltak hozzá.) Meglátszott mosolyán, hogy szeretetlenségben fogja befejezni életét itt, a faházban és hogy világos perceiben gyötri is ez a tudat. Bár úgy bántak vele, mint a hímes tojással, senki sem bántotta erőtlen sértő szóval sem, mégis, az ellenséges érzület, ha nem is tört át a társalgás gátján, megnyilvánult Vitné minden mozdulatában, hangsúlyában. Tulajdonképpen mit is vétett? Az volt a bűne, hogy tulélte a fiát, Nella apját. Ezt a sorrendi hibát nem tudta neki megbocsátani a menye.

»Mondd, miért kellett éppen apának meghalnia?« ismételgette Nella előtt sírva, lázadozva és dícsérni kezdte az elhunyt éles eszét, finom érzését, azon siránkozva, hogy milyen korán ment el, a vég biztos tudatában. Sokszor elismételgette ezt, olyan félreérthetetlen mellékzöngével, mintha a szerencsétlenségnek dédmama lett volna az oka. »Kérlek, a multkor is lenn sétált a kertben és egy vizisikló csavarodott az ernyőjére, behozta, ide, egészen a szobába, — azt hittem megőrülök, képzeld csak el, kígyó a házban, Polanszkynénak kellett agyonverni, — ő pedig semmiről sem tudott. Csak csodálkozva mosolygott. Hisz ismered. Némely ember igazán boldog. És azt hiszed, hogy apád halála érintette talán? Dehogyis! Aznap is hétkor feküdt le, mint máskor és kitünően aludt, különben magad is itt voltál, tudod. Ha ágyut sütnének el mellette, akkor sem ébredne fel. Jól vigyáz, kiméli magát, hogy ne bosszankodjék.« Vitné olyan indulatosan beszélt, hogy Nella nem ismert rá anyjára. Gyakran eszébejutott a szomorú tény, hogy édesanyja sem elég fiatal már ahhoz, hogy szánalmat érezzen az öregekkel szemben. Hogy Gamza nem keres eleget, hogy a hivatalok túl magas adót rónak ki, hogy a kertben tavaly elfagytak a rózsák, annak valami titokzatos összefüggés folytán ő volt az oka. Édesanyja sohasem fordult közvetlenül a dédmamához, épp úgy ha beszélt róla, nem nevezte másképpen, mint ő, vagy »az«. A dédmamában a vélt családi balsors megtestesülését látta, és elviselhetetlennek érezte, akár a tűz a vizet. Rendíthetetlen nyugalma valósággal felforralta a vérét.

Dédmama jól tudta, hogy ki kell térnünk egymás útjából. Egész életében kitért mások elől. Mint árva nőtt fel nagybátyja házában, verték, tizenhat éves korában férjhezment egy özvegyemberhez, aki szegény hivatalnok,

és három nagykorú leány apja volt, és ezek parancsolgattak neki. Egyetlen fia halála után menyénél élt, aki gyűlölködő gondoskodással halmozta el. Amióta itt élt az évek folyamán, senki sem emlékszik, hogy bárkitől is kívánt volna valamit, de arra sem, hogy helyére tette volna kanalát, vagy egyetlen pihét is lerázott volna a szoknyájáról. Mindig ilyen volt, mióta ismerik. De majd ő megmutatja, majd ő ad neki, ismételgette Vitné, dühtől remegve. De az agg nő, most már pihen. Pihente a nehéz élet fáradalmait, amikor krajcárt krajcárrarakott a szószoros értelmében, a szájától vonta el a falatot, hogy fiát kitaníttathassa. Ilyen munkával és gonddal terhes életről Vitnének sejtelme sem lehet, hisz mindig volt, ami lekösse, és mindig kiszolgálták. Szegény dédmama, ha késett a tálalás ideje, szótlanul járkálni kezdett a házban és addig motoszkált, míg be nem tálalták a levest. Este nem gyujtott világot szobájában, mondván, kár égetni miatta a lámpát és emellett minden meggyőző szó ellenére kitartott. Napközben, az étkezések közti időben kinézett az ablakon, ez volt a foglalkozása. Figyelte az időjárást, figyelte, ki megy ki a házból, ki lép be a kapun, csöngetett-e, hogyan jutott ide, mit hozott, kitől, mit akarhat, hová megy innét s hogy bezárták-e a kaput utána. Mindenkiben, aki a kerítés alatt elhaladt, tolvajt sejtett. Mindent, aminek nem volt családi illata, gyanúval fogadott, mert maga szűkös viszonyok közűl került ki, s ilyenekből nőtt ki a fia is. Csak a gazdag embereket becsülte, vagy legalább is a befolyásosakat. Neki, a kis nyugdíjasnak nem tetszett, hogy Rózsi és András ma itt ül velük, ilyen senkik és kárörömmel gondolt arra, hogy a gyerekek közt nincs talán elég egyetértés. De ezt magába zárta, mint megfigyeléseinek legnagyobb részét. Óvatos és titkolódzó volt, és ha az evés

nem akadályozta, feszülten figyelt, mikor okoznak majd a betolakodók az »ő« Helénjüknek és az »ő« Sztankójuknak valami kárt.

A fiatalok az asztal egyik oldalát foglalták el. Kevéssel vacsora előtt jöttek be kintről, a hideg fölpezsdítette vérüket, Sztankó sziporkázik, élénken hadonász és hetet-havat összebeszél, készen rá, hogy mozgásba hozza a társaságot. A szótlan és kedvetlen többiek helyett is ő sugárzott az örömtől. Miért néz el nagyanyó kifejezéstelen arccal dédmama fölött és mért nem akarja dédmama tudomásul venni az ő barátját, aki zavartan topog az asztal alatt és hallgatagon ül Helén oldalán. Sztankónak úgy kellett a lelkek harmóniája, mint a levegő.

»Dédmama«, szólt hangosan át az asztal fölött. »Képzeld, András odahaza egy motort csinált. Maga állította össze, teljesen egyedül. András nagyszerű elektrotechnikus.«

»Hallgass, kérlek«, szólt halkan András.

A dédmama lassan Sztankóra szögezte a szemét.

»Igen, igen«, mondta olyan hangon, mintha akna mélyéről beszélne, »jó fiucska vagy te, Sztankó«.

Azután újra a csigák fölé hajolt, amelyeket Vitnének mégis sikerült beszereznie és így eleget tett a szokásnak és rendnek.

Az ember a héjból végre valami disznóságot, egy darab főtt gummit kapart ki. Csiga, pfuj! Hisz éppen ez a finom csemege, világosította fel Ferenc bácsi Rózsit. Az öregúr orra már vörös volt s a szeme olajosan fénylett. Az élet gyönyörűségei közé számította, ha szép nők asztalszomszédja lehetett. Rózsi tapasztalatlansága egyenesen elbűvölte s most boldogan csapott föl tanítómesterének. Mint Hamupipőke nővérei, Rózsi is szívesen levágta volna az ujját, vagy a sarkát, csakhogy elérje a társaságbeli színvonalat.

Az undorral küzdve leöblítette borral a csigát és úgy fölvidult, mint aki sikerrel letette a vizsgát.

Valószínűleg a bor volt az oka, amit András ivott, hogy saját hangját valahonnan messziről hallotta, és hogy kezében úgy állt a nevetségesen kis villa, mintha valaki más helyett tartotta volna. Az evőeszközök rejtvényként halmozódtak előtte, és tulnőttek rajta. Ha nem volt tennivalója, a terítéken lévő zsemlye kísértette ujjait, hogy belőből golyócskákat gyúrjon, de mi lesz aztán a morzsákkal? Csak megmoccantod lábadat az asztal alatt, fent máris összekoccannak a poharak. A terített asztal csapda volt és a lakoma a nők által készített csalétek. A Gamza házaspár éppen Andrással átellenben ült és a kamasz nem tudta, merre fordítsa rossz lelkiismeretének tekintetét. Szégyelte magát az asszony miatt. Az elmult hetek Gamzánéja a gyerekeké volt. Ma félig pucérra vetkőzött meztelenségét festékkel kente be, Gamza pedig, a vadidegen férfi, aki azelőtt mindig csak a háttéren suhant át és olyan volt, mint a képzelet szüleménye, most itt ül az asszony félig meztelen válla, háta közelségében, Sztankó és Helén meg úgy viselkednek, mint azelőtt s azt hiszik, minden rendben van. A férj mély hangja és szőrös keze a kamaszban haragot ébresztett Gamzáné iránt. S míg Nella a kipihent emberek, könnyedségével társalgott, addig András titokban az anyját szidta, miért is beszélte rá, hogy ideiöjjön. Mi lenne, ha most felugranék a székre — jutott hirtelen eszébe és teli szájjal valami illetlenséget kiáltana. Ez volna csak a hecc! Vajjon mit csinálnának?

A halastál körüljárta az asztalt. Ették a fogast, amelynek íze jobb a nevénél. Réteges, lemezkés húsa nemesen száraz és halljátok csak, mit mond Ferenc bácsi, olvan ízű, mint a friss dió bele. Ebben a pillanatban a félénk

András letette villáját, fölugrott és úgy kirohant az ebédlőből, mintha a feje égne. Sztankó villámsebesen utána.

Ó, az az átkozott hal! Szálka akadt a torkán, fuldokolt. Minden eddig leküzdött zavara kitört belőle s míg levegőért kapkodott, hörgése és kiáltozása betöltötte a lépcsőházat. A vadász az előszobai képen, akinek füstölgő puskája előtt vérbefagyott rókák hevernek a havon, a vadász teljesen nedves lett András kitüsszögött könnyeitől. A fiú szeme egészen elvörösödött, nyakán az erek kötélvastagságúra dagadtak, borzasztó volt ránézni. Nellának eszébejutott András anyja és a térdei megcsuklottak. A mentők serege összefutott. Valaki elkésve azt tanácsolta, hogy nyeljen kenyeret. Gamza, mialatt a fuldokló dühösen vergődött, levegő után kapkodott, hörgött, zihált, nyugalomra intette a társaságot. András szeme elé tolakodott az egykori lhotkai gyermek elkékült arca, burgonyán fulladt meg szegény. Még a halál is nevetséges a szeretett nő előtt, s már nem szerkeszthetem meg az autóaerohydrot — Isten Veled, hát. Helén utolsónak jött ki, utált minden zür-zavart. Neki jutott eszébe, hogy a fuldoklót hátbaverje és teljes siker: Még egy köhintés és a szálka a tenyerében volt. Nem is hitte, hogy megint él. A vadász és a róka képe megint paradicsomi nyugalomban díszelgett a falon. Gyönyörű téli vidék. Az esemény néhány perc alatt zajlott le. A gyászvitéz és ijedt nézőközönsége megesküdött volna, hogy órákig tartott.

»Nagy riadalom volt«, sóhajtott Sztankó és már nyugodtabban forgolódott barátja körül, mialatt az a tükör felé fordulva tapogatta megkínzott ádámcsutkáját. Restelte kissé, hogy nem pusztult bele.

»Te gyerek«, támadt Rózsi az öccsére, ügyelve arra, hogy mindenki hallja, »nem tudsz vigyázni? Nézd, hogy megijesztetted a nagyságos asszonyt. Még mindig sápadt. Nem parancsol egy pohár vizet, nagyságos asszony? — hozok, ha —«

Gamza végigmérte a leányt, mintha kiolvasta volna szeméből azt, amit már régen is tudott. Vállonfogta Andrást és bevezette a szobába. Rózsi leforrázva állt, elpirult és csöndesen magábaroskadt. Mit cselekedett? Hiszen csak kedveskedni akart.

Mikor visszatértek a kissé feldult ebédlőbe, — amilyen látvány már az olyan szoba, ahonnét szétszaladtak a vendégek — a dédmama, az ételmaradékok és a széttolt székek kaoszában rendületlenül ott trónolt az asztalfőn. Éppen végzett a vajasburgonyával. Mikor az előbb mind kiszaladtak, szokása szerint kilesett a félig nyitott ajtón s miután megállapította, hogy az idegen gyerek fulladozik és nem az övék, óvatosan betette az ajtót és nyugodt lélekkel folytatta az evést.

Hiába igyekezett Gamzáné és Helén, hogy a beszélgetést gépekre és olyan dolgokra tereljék, amikben András otthonos volt és hiába bánt vele Gamza felnőtt emberek módjára. Persze, azért dédelgették, mert cigányútra szaladt a hal. Nem volt olyan buta, hogy rá ne jött volna erre. Az elhárított veszély után visszamaradt a baleset leküzdhetetlenül nevetséges volta. Szégyent hozott a fejére, lehetetlenné tette magát. Minden haragja a kifestett nagysága ellen fordult, aki csak azért csalogatta ki ide, hogy kinevethesse.

Az ajándékok kiosztása előtt Nella hívó pillantással nézett rá urára: »Nem jönnél ide egy pillanatra?«

Gamza mosolyogva tette be a suhogó estélyiruha után a könyvtár ajtaját. Ismerték egymást! Mielőtt felesége még csak ki is nyitotta volna száját, máris megszólalt:

»Édes fiam, egy garasom sincs« és vállára tette a kezét. »Ép, hogy visszautazhatok Prágába.«

Nella azonban szívós volt.

»Nehezemre esik, hogy kérjek tőled.« Gamza végigtapogatta hibátlan kabátja zsebeit. Egy árva bankó akadt a kezébe.

»Ha ennyivel kisegíthetlek?«

»Igen«, mondta megkönnyebbülten Gamzáné. »A többit majd Helén kölcsönzi, tegnap kapott valamit dédmamától. Helén értelmes gyerek. Majd megkapja tőlem.«

»De mikor?«

»Ez a szerencsétlen karácsony.«

»Idáig süllyedtünk!«

Mind a ketten nevettek, hogy tulteszik magukat a kínos pillanatokon, aztán visszamentek a többiekhez.

Az öreg hölgy elégedett tekintettel nézett feléjük. Sok munkába került, míg a társaságot összehozta, de most már itt vannak mind. Együtt gyönyörködött velük a ragyogó karácsonyfában s a halottak napjára emlékeztető gyertyák lobogó fényében fölfohászkodott ahhoz a szempárhoz, amelyben valamikor ugyanezek a csillogó fényecskék tükröződtek, de amely azóta már kihunyt. Sztankó, akinek minden hajszála égnek állt, e bánatos elégiával szemben hamar meggyujtotta a csillagszórókat.

Mint minden Szent Estén, ha az öreg hölgy meghívta őket, Polanszkyék is feljöttek az ajándékosztáshoz. Félig nyitvahagyták maguk után a folyosóra vezető ajtót, jelezni kívánva, hogy változatlanul a hátsó lépcsőhöz tartoznak. Minden nógatás ellenére sem jöttek egészen a kivilágított

karácsonyfáig, mintha félnének hozzányúlni a képzelt kötélhez, amilyennel a múzeumokban a kiállított antik berendezést szoktak elkeríteni. András odaállt mellejük.

Ezallatt Gamza hátratett kézzel elgondolkozva sétált föl-alá a kiürült ebédlőben. Várta a családi ünnepély végét. Mikor Polanszkyék a könyvtárból, ahol az ajándékkiosztás történt, visszatérőben voltak, megállította Polanszkyt és arról kezdtek beszélgetni, hogy mennek mostanában a dolgok a Latmankában. Polanszkyné, mint az árnyék surrant el mellettük és eltünt. Helén otthagyta Rózsit és bement a füstfelhőben úszó ebédlőbe. Közben rámosolygott az apjára. Odalépett az ablakhoz, ráütött a nehezen mozgó kilincsre és félig kinyitotta a táblákat. A függöny meglibbent, friss levegő áradt a szobába, szinte meg lehetett volna rajzolni útja irányát. A leány odaállt édesapja és Polanszky mellé, háttal az ebédlőszekrényhez. »Mi az, kislányom?«, símogatta meg Gamza a haját. »Semmi«, válaszolt Helén és úgy, mint kiskorában, odadörzsölte arcát apja kabátujjához. Gamza néhanapján ráförmedt Sztankóra, de a kislányra soha. Egy volt vérük üteme, egy a lélekzetük. Ahol a két férfi és Helén állt, szemben a nyitott ajtó keretében, mint szinpadi élőkép tárult elébük a sercegve égő és ellobbanó gyertyák fényében a karácsonyfa, melynek csúcsán ott mosolyog a kis Jézuska, oldalt a ház asszonya kezében nedves törülközővel, figyelve lesi, ha netán meggyúlna valami. Az asztalnál bélyegalbumot lapozgat az örömtől ragyogó Sztankó és a morcoskedvű András, — látni a Rózsival beszélgető Ferenc bácsit is, Rózsi nevetgél és riszálja magát, Nella is ott van, látható unalommal igazgatja helyre a karácsonyfadíszeket, hátul a karosszékben koronás fejedelmek méltóságával trónol a dédmama. Egyik kezében óra, a másikban kötöttkabát

és nem tudja, mitévő legyen az ajándékokkal, hová tegye őket. Helén tudákosan átszólt apja válla fölött:

»Magának is bizonyára butának tűnik az ilyen karácsonyi cirkusz, úgye, Polanszky úr?«

A férfi arcán lassú mosoly suhant át:

»Hát«, mondta halkan és belefojtotta cigarettáját a hamutartóba. »Öreg emberek. Meg vannak a szokásaik. A maguk módja szerint akarják befejezni életüket.«

»Nézd«, szakította félbe Helén és megfogta apja kezét. — Egy ugrással az ablaknál termett, hogy bezárja. »Polanszky néni, hol szedte ezt?«

»Valószínűleg ősszel került a pincébe, amikor a vodszechoi vadaskertből beszállították a fát, — szegény, télen kelt ki a gubóból.«

Polanszkyné, aki az előbb kiment, hogy az ajándékot Vencel számára előkészítse, most kagylószerűen összetett kezekkel tért vissza és megállt az ebédlő közepén. Óvatosan fölemelte balkezét és odatartotta a tenyerét. Gyönyörű admirállepke ült rajta mozdulatlanul, háromszögbe összetett szárnyakkal. Csápjai megrezdültek, lassan próbálgatta szárnyait, aztán széttárta, s röpdösni kezdett a szobában. Valóságos csoda, igazi pillangó karácsonykor, inkább bűvészötletnek gondolnád: az ember nem is hinné, hogy valóság. A többiek is bejöttek a könyvtárból. Bámulták a lepkét. Nem repült neki a lámpának, mint az éjjelilepkék. Úgy libegett át a szobán, mint egy napsütötte kerten. »Azt hiszi, hogy tavasz van«, mondta Polanszkyné.

Mindig is úgy volt Nechlebyban. Mióta Gamzáék gyerekei emlékeznek, minden csodálatos esemény, amely a faházban előfordult, a hátsó bejárat vidékéről származott. Onnan, ahol Polanszkyné szöszmötöl. Ott szokta a ház kincsét, a motort zsákszövettel becsavargatni, lapos, ala-

csony, erős testével jobbra dőlve a teher alatt, onnan hordja föl a fát, szenet, a villa melegét. A rózsákat, amelyek ma az asztalt díszítik és olyan élők és üdék, mint a tavaszi hó, Polanszkyné nyeste még bimbókorukban az első dér előtt és lent ápolgatta a pincében a karácsonyesti asztal számára. Látták a cseresznyegallyat a leányszobában? Szent Borbála napján vágta le Polanszkyné; mára kivirágzott. Az egyik pince tele van gyökérrel és gumóval, ezekkel varázsolja tele a kert felét, Polanszkyék pincéjében a tavasz szendereg. Polanszkyné télen a bűvös álmát alvó Tavasz mellé telepszik, a rácsos ablakhoz és csipkét ver. Feje fölött csíz ugrál a kalitkában, lábánál összekuporogva alszik Hukk. Ha Nyugat felől jön a hóvihar, szobájába hívja a kutyát. A hátsó bejárat fölé fecskék építettek fészket és hűségesen visszatérnek minden évben.

Az öreg hölgy pisztácia-habot tálaltatott, — valóságos költemény. De jött még sok más csemege is. Vigyázni kellett, nehogy epelázadás eredményeként sötét gondolatok támadják meg az embert.

Nella bekísérte dédanyját a szobájába. Néha ugyanis előfordult, hogy elnézte az ajtókat és eltévedt. Most kicsit nyugtalannak látszott, talán azért, mert beszédre szánta magát.

»Hallod-e, gyere csak be«, mondta barátságtalanul és bezárta maguk után az ajtót. Visszanézett és köhintett egyet.

»Mikor ma a gyerekek a gramofon mellett táncoltak, az idegen leány Sztankóhoz simult«, mondta öblös monotón hangon. »Hogy engedheti meg ezt Sztankó annak a leánynak. Te se tűrd. Hisz már fejlett. Messzire jól látok, mindent látok. Jó éjtszakát.«

Mikor aludni készültek és a társaság szétoszlott, András az öreg hölgyhöz és Gamzánéhoz lépett, kényszeredetten megköszönte a vendéglátást és bejelentette, hogy holnap reggel elutazik. Sztankó meglepetten kiáltott fel és sírvafakadt, mert eredetileg úgy állapodtak meg, hogy András itt tölti egész szünidejét és Gamzáékkal tér vissza autón.

»Nem tetszik nálunk?« kérdezte Gamzáné, megfogta András kezét és mélyen a szemébe nézett. »Mivel bántottunk meg?«

András elpirult és makacsul elnézett Gamzáné meztelen válla fölött a vadász és róka képére a havas Szibériában.

»Semmivel«, felelte és kiszabadította a kezét, »én azonban annál többet alkalmatlankodtam. Sok bajuk van velem. Nem illek ide.«

Önérzetes volt és minden bántotta, mintha megint csontot nyelt volna.

»Ugyan, te kis bolond«, mondta Gamzáné oktató hangon. »Nem látod, hogy szeretünk?«

Igen, így, mindig így csinálják. Rábeszélik az embert, simák és nem lehet őket megfogni.

Így hát András nem ment el, de Sztankóban visszamaradt valami nyugtalanság. Barátja egyik lábával már másutt járt. A kamaszévek megjöttével, társa elveszőben volt. Pedig drága barát volt, egy évvel idősebb és olyan, aki zárkózottan és önállóan cselekszik, nincs párja ebben a kalodában s az egész cirkuszban. Sztankó a legerősebb kifejezéseket használva, lármázott, nagy igyekezetében mindent túlkiabált, szinte belesiketült maga is.

»Ez nem sikerült neked, fiam«, jegyezte meg Gamza, mikor egyedül maradt a feleségével. »Miért hoztad ide ezeket az Urbanékat? Így nem lehet ezt megoldani«, fejezte be elkomorodva.

»Mit beszélsz itt megoldásról?« védekezett Nella. »Arra gondoltam, hogy örömöt szerzek nekik.«

»Örömöt, igen, de a mi gyermekeinknek. Az idegenek nem érzik itt jól magukat. Hiszen láthatod magad is, Helénnek egyenesen ellenszenves a leány, de főleg nekem. Megállj csak, ez a béka egyszer még kimutatja a foga fehérjét.«

»Mit gondolsz«, válaszolt Gamzáné kitérően. »Vajjon ha megélem, én is olyan leszek egyszer, mint az anyám, vagy a nagymama? Szeretnék száz évig élni, de másképpen. Másmódon. Talán mindenki így gondolkodik, bárha elgondolom —. Tudod-e, hogy nekem semmi kedvem aludni?«

»Nekem se«, mondta Gamza. »Öltözz át gyorsan, kiszellőztetjük a fejünket.« »Gyere Nella.«

»De régen volt már, hogy így együtt mentünk«, mondta Gamzáné, mikor kiléptek a csendbe, »borzasztó gyorsan repül az élet.«

»Bizony, repül, de ne beszélj erről.«

Az öreg hölgy leoldotta a farkaskutyát, fogta a korbácsot, sétabotot és kiment. Gamzáné kinyitotta az emeleti ablakot és lekiáltott: »Várj meg, én is veled mennék, mindjárt lenn leszek.«

Az öreg hölgy megállt a kertben és csipkelődve visszaszólt:

»Nella, nem ismerek rád, beteg vagy? Mi bajod, hogy már fölkeltél? A sípomat persze elvitték a fiúk.«

Gamza, Feri bácsi és Rózsi már elutaztak. Nekik nem volt iskolai szünidejük. Első hétköznap volt az ünnepek után, kora délelőtt. Az öreg hölgy szokásos sétájára indult.

»Nem lesz neked túlsok?« fordult kissé aggodalmasan leányához. Az apátságig akarok menni. Három, sőt néha öt órát is gyalogolok naponta, fiam.«

Alig, hogy kiléptek a kapun, motorkerékpáros kanyarodott a faházhoz. Teljes bőröltöny feszült rajta. Már fékez is és pont mellettük áll meg. Bőrcsizmás lábát a földre eresztette, a másikat átlendítette, leugrott a kerékpár nyergéből, kezét leffentyű-sapkájához emelte s kissé diadalmas mosollyal lépett a hölgyek elé. Mrázek építész volt Úsztyiból. Jött, hogy megnézze a házat, amely-

hez tavasszal verandát kell hozzáépítenie. Visszamenni nem tanácsos, tartja a babona. Az öreg hölgy, ha valamit otthon felejt, a kerítésen keresztül kiabál Polanszkynéra, ő aztán a palánkrésen átnyújtja a kívánt dolgot. De mit lehet ilyenkor tenni? Táskájából kivette a kulcsot, kinyitotta a kiskaput és bevezette Mrázek építészt. Mrázek a rövid bőrkabátban csizmásan igen csinos jelenség volt és halvány sejtelme sem lehetett, milyen alkalmatlan időben jött. Az öreg hölgy szenvedélyesen szeret átalakítani. Folyton épít.

»De nehogy túllépje nekem a költségvetést«, harsogta, mikor ismét fölbukkant a külső lépcsőn sétaszoknyájában és a korbáccsal. »Tavasszal nekifogunk«, szólt, léptei alatt csak úgy csikorgott a homok és búcsúzóul erélyesen megrázta az építész kezét. A férfi átvetette lábát a gépen, a motor belepuffogott a fagyos levegőbe és a gyorsfutárra emlékeztető kerékpáros átszelve az úttestet, elrobogott. A dédmama utánanézett a földszinti ablakból.

Vitné nem bírta elfojtani a megjegyzést: »Legalább az ilyenfajta látogatást intézhetné el helyettem, ha már úgyis folyton otthon ül. Erre ugyan várhatnék. Fődolog, hogy meg van a kényelme. Nekem kell mindent elintéznem.«

Alig, hogy kiléptek az útra, Hykaz hentes döcög szembe velük bricskáján. Frici nevű sárgáspej lovával. Mihelyt az öreg hölgy megpillantja, faképnél hagyja Nellát és a kocsi felé tart, a kékkesztyűs hentes rászól lovára, megrántja fékét, leereszti a gyeplőt és lehajolva a bakról, hallgatja a kérdéseket, megrendeléseket és bólogat hozzá. Mikor az öreg visszatért a topogó Nellához, nevetve így szólt: »Egész apa vagy. Ő is szörnyen szerette, ha útközben leálltam. Mennyit várakozott szegény! De mit te-

hetek mást? Ti nem intézitek el helyettem. Várjál még, csak —« eszébe jutott valami és amikor a kastély falát elhagyták, egész negyedórára eltünt a kertész kapujában. Nem, semmi különös, csak megkérdezte, van-e eladó fejeskáposztája.

Együtt mentek, előttük, a kutya, mindenki ismerte őket. Már jó néhány éve vagyunk köztársaság, már a nechlebyi báróné sem bárónő többé, csak udvariasságból szólítják még így. Már jó néhány éve, hogy köztársaság vagyunk, de nem tagadhatom, hogy az öreg Vitné, amikor Nechleby községen végigment, olyan utánozhatatlanul fölényes jóindulattal fogadta galamb- eper- és gombaszállítóinak köszöntését, mintha alattvalói lennének. Lekicsinyített világ volt ez, amilyet a távcső fordított üvege mutat, ide vonult vissza férje halála után Nella anyja és ez az egyébként teljesen városi nő teljesen elzárkózott a külvilágtól. Még a környék időjárásáért is saját magát tette felelőssé. Most is s a j á t kudarcának tekintette, hogy valami boszorkányság folytán ezidén nincs hó és így unokái megvendégelése hiányos. »Fogadok, hogy aznap, amikor visszaindultok Prágába, félméteres hó esik, meglátod. Nekünk, a mi családunknak, sosem volt szerencséje. Mit nevetsz?« kérdezte leányától gyerekesen.

Kiértek a családi villák negyedéből és Vitné megszorította Nella karját:

»Térjünk le a hídra, ott megy a kapitányné. Nem akarok találkozni vele. Bárcsak ne futna hozzá a kutya.« Nella csodálkozott, hiszen szerették egymást. »Összevesztetek?«

»Szó sincs róla. De utóbbi időben terhemre esnek az emberek. Nem is hinnéd. Olyan üres a beszédjük, hogy szédül bele a fejem. Magam is csak anyit beszélek, amely-

nyi feltétlenül szükséges. Egyáltalában nem érdekelnek az emberek.«

»Mi sem?«

»Csak ti egyedül, te majom. Az is túlsok.«

Ha neked mindegy, lassabban mennék«, füllentett Nella. »Hegynek nem tudok úgy szaladni.«

»Nincs tréninged«, mondta büszkén az öreg hölgy unokái szólásmódját használva, de egészen szívesen lassított. »Éjtszaka fönnmaradtok, nappal alusztok, fordított életmód«, fejezte be lihegve és megállt.

Leánya nem válaszolt, valahol a háta mögött a mezők közt halkan rázogatta a szék a Szűzanya bádogképét. Egymásra néztek és hallgattak, mint két utas, akik azért állnak meg, hogy lélekzetet vegyenek. Az anya elmosolyodott, idegenszerűen, mint ahogy egy kimerült, de megelégedett ember mosolyog. Erősen fagyott, Nella figyelte édesanyja lehelletét.

»Csinos kabátod van Nella«, mondta Vitné és megérintette az egyik gombot. Bohó szavak, de mégis, mintha valami egészen más, valami fontos jelentőségük lett volna.

A kutya visszatért kalandozásából, odafutott hozzájuk, lihegett mint a mozdony és nyelvlógatva megállt az öreg hölgy sétabotja mellett. Vitné fésűjével helyresimította röpködő haját és újból megindult. Ahogy távolodott otthonától, úgy tünt el egyenként gond-gond után és megkönnyebbülve lépkedett, mint a hátizsák nélküli vándor. Lassanként lehullott róla a komorság salakja s a fűszeres levegő enyhítette hangulatát. Ti, akik a vetítővásznon gyönyörködtök a század vágtatásában, ugató gramafonszóra és négerdobra táncoltok, ti, akik még a szerelem uralma alatt álltok, még nem tudjátok, hogy az egyedüli istenség a levegő, és hogy a szív csak ezután eseng, a szegény,

rémüldöző szív, melynek nyugalmát az ózonnal boldogított levegő adja, úgy bizony, az ősi északi népek levegője.

Az apátsághoz a szegényház mellett lehet följutni, lejönni pedig a szkopi téglavetőnél. A lankákkal, vízmosásokkal tarkázott terjedelmes rétek mérsékelt ütemben emelkednek a dombokig. Az erdők mentén órákhosszat el lehet csavarogni. Ha magasra hág az ember, messzire ellát. A táj képébe csak itt-ott lép be görbén, mint a villám egy-egy fenyőfa. Lábatok alatt a föld, mintha sajátotok lenne. Hótakaró nélkül didereg a hegyalja, mint szürke, rozsdás, penészes rongyaiban a koldusasszony. Lenyesett, görcsös fűzfák jelzik a folyó medrét, amely mint sebforradás szeli át a völgyet és nyugatra kanyarodik. A földeken kettős fasorok görbéi vonulnak. Arrébb a szántók sakktáblája látszik, távolban elszűkülő kockáival. Violaszínt öltöttek a fölszántott földek s a legmagasabban fekvő táblák szürke hóporán átzöldel az őszi vetés. A szelid hegység úgy emelkedett, süllyedt és megint emelkedett, mint ahogy az ember lélegzik, vagy ahogyan az énekfoszlányokat hozza felénk a szellő. Fehérhátú falusi házak gyülekeztek a templomok köré. A nap az épületekre tapadt, fénylett a vakolat vakító fehérsége, mintha éppen most meszelték volna, ki, a kis városok rózsaszínű és szürke palatetős házai. Emitt van Nechleby, a város, a Latman-féle szövő gyár, kéményével, amott Kalnamajor, ahonnét a tejet kapjuk, még arréb Polom, ahol a cigányok agyonverték a korcsmárost. Azon túl fekszik a csodadoktoráról nevezetes Lorecsek, állítólag vakokat is gyógyít, amott Vytony, Zahlumy, Szkop, legtávolabb pedig már a távlat kékes füstjében a kerületi székváros. Az öreg hölgy lihegve, mászástól elfúló hangon sorolta föl a helységeket és botjával mutogatott. A romantikus turisták nemzedékéhez tar-

tozott és sohasem fáradt bele, hogy csodálja azt a vidéket, amelyet otthonául választott. A folytonos változás törvénye, harsogják a fiatalok. Nem, soha! Csak azt szerethetjük igazán, amit teljesen ismerünk. Bár nem volt ez az öreg hölgy uradalma, ő a magáénak tudta. Ha hallanátok hűvös, kényszeredetten elismerő, lekicsinylő hanghordozását, valahányszor idegen vidékről visszaérkezve, annak természeti fekvését emlegette. Csak akkor tudnátok fölmérni az ország többi tájával szemben érzett megvetését s a lelke mélyén rágódó féltékenységet.

»Milyen gyönyörű«, mondta Nella majdnem bűnbánóan. »Még egy hetünk van, kijövünk együtt minden nap, ugye mama.«

Szilárd fogadkozás — aztán ingadozás, jól ismerte anya a leányát, de azért mégis örült neki.

»Tudod, néha«, felelte, »magam is szeretnék valamerre messzebb menni, körülnézni«, mintha ezzel a vallomással anyai gyöngédségének tenne engedményeket. »Ne hidd, mikor fiatal voltam, én sem bírtam ki egyhelyben. Most meg mintha ide lennék láncolva. »Ki tudja«, folytatta a járástól nekibuzdulva csibészes elszántsággal — s ez késő éveiben is szokása maradt, —, »lehet, hogy még eladom a házat, szögre akasztom a gazdaságot és kiröpülök a nagyvilágba. De nagyot néznétek! S vajjon mit szólna ehhez »ő«, tette még hozzá Vitné, a dédmamára célozva.

»Igy még nem is hallottalak beszélni mama. Min mosolyogsz?«

Mikor kislány voltam«, folytatta az öreg hölgy a kilátóra tekintve, amely felé letértek, »és dédapád Chuchleba készült, ami akkoriban nagy vállalkozás volt, megkérdeztem, hová utazik, s azt válaszolta: Kukutyinba zabot he-

gyezni. Isten tudja, miért jutott most eszembe ez a csacsiság.

Gyönyörűen kiderült! Az alacsony hegyek ritkán látható kék szint öltöttek. A felhők gomolyogtak és megcsillantak, mint a tavasszal visszatérő sirályok raja. Ó, napforduló! Milyen ujak lettek a szinek! Mily messzire el lehet látni! Mintha hályog esne le az ember szeméről. És hogy van az, hogy én ezt azelőtt sosem vettem észre?

»És tudod-e«, mondta hirtelenül Nella hangosan magához térve a merengésből, »hogy jó dolog megöregedni!«

»Ohó«, tiltakozott Vitné, »Kicsi gyerek kis gond, nagy gyerek, nagy gond. Férjhezmegy, idegen embereket hoz a házba, borzasztó embereket. Most pedig az unokák és . . .«

»És milyen kitünőek«, szakította félbe Nella, »Csakhogy én most nem rád gondoltam, hanem magamra.«

»Te?« Az öreg hölgy megállt az út közepén. »Megbolondultál?«

A gondolat, hogy lánya öregszik, először vetődött föl most benne és megdöbbentette. Anyáinknál, kiknek szoknyájába kapaszkodtunk, ott van zálogban örök ifjúságunk. Nella ezzel csak kissé ugratni akarta.

»Nem szeretnék mégegyszer fiatal lenni«, mondta azután. »Most tökéletesen boldog vagyok.«

»Hogy ejthetsz ki ilyesmit a szádon!«, szólt rá anyja. Aztán elkomolyodott és magábamélyedt. »Ezt nem szokás elkiabálni«, mondta szemrehányóan, »hogy aztán félteni kelljen a gyerekeket.

Az öreg hölgy botja e pillanatban valami fénybe ütődött az úton és Nella lehajolt.

»Látod!«, mondta vígan az édesanyja helyett és odatartotta elébe amit talált. »Szerencsepatkó.«

»El ne veszítsd«, figyelmeztette az anyja.

Későn érkeztek az ebédhez és András, aki odahaza korán szokott étkezni, bár nem vallotta be, nagyon éhes volt. Sztankó és Helén is lázadoztak.

»Úgy kell nektek«, nevetett az öreg hölgy, szinte megrészegülve a levegőtől, mintha bort ivott volna és büszkélkedve teljesítményével. »Ki az, aki sosincs itt idejében, Sztankó, mi? Kit kell faluhosszat keresni? Talán egyszer én is megengedhetem magamnak, hogy akkor jöjjek, amikor kedvem tartja.«

Délután Nechleby városába készültek Latmanhoz, az öreg hölgy ugyanis a »leányoknak, ahogy Nellát és Helént nevezni szokta, szövetet akart venni, közvetlenül a gyárban, tehát gyári áron. Az engedmény — ha Jafetára gondolunk — alig érte el a fogyasztott benzin értékét és szót sem érdemelt, de az öreghölgy nagy véleménnyel volt a nechlebyi gyártmányokról. Figyelmeztette Helént, hogy a megbeszélt időben keltse fel és fölment az emeletre, hogy szokása szerint kissé lepihenjen.

A faház elcsöndesedett a téli ragyogásban. Keletről nyugat felé úszott a hajó és a nap a könyvtár felé fordult, ahol Gamzáné magára maradt. Az ebédlőbe vezető ajtó nyitva volt és Nellához beáradt a leányévek illata: az átmelegedett fa egy kis penész és nedvesen letörült por szaga, édesapja könyvei, a karácsonyfa és a vanília édes aromája. A leányévek szűzies unalmának és ürességének illata! A bizonytalan várakozás illata! A fiatal kor emlékeztet a tükrös útvesztőre, ahol nem tudja az ember melyik kép az eredeti —, mennyivel jobb ma! Mennyivel világosabb! Ime, a fülesváza a kínaiakkal, akiktől úgy félt gyermekkorában, hogy semmi áron sem lépett volna be egyedül a kínai váza birodalmába. A szomszéd szoba órája, melynek ketyegését ha az ebédlőben beszélnek és járnak, nem

is hallani, — most kilépett némaságából és fínom, száraz, öreg hivatalnokléptekkel billeg ide-oda, míg Nella karórája vadul ketyeg, olyan élesen, mintha csak hegedű hátán feküdne, ekkora csönd nappal! Átlátszó csend volt, amelyben egymást követték a mult idő képei, egyformán közel és egyformán távol. Nella előtt hirtelen fölmerül elhunyt apja képe, aztán az első férje, Novotná diákkisasszony — a megsiratott halott, az elüzött rémképek. Lustán s a friss levegőtől átjártan, nekitámaszkodott a kályhának és boldog révedezéssel bámult bele a téli fénybe. Az ablakok alatt a fiuk kerékpáros mutatványokat gyakoroltak. Helén a kert túlsó végén a vörös fenyők közt próbálgatta fényképezőgépét, tenyerével beárnyékolta a keresőt, le akarta kapni a fiúkat mozgás közben. Gamzáné azalatt gyermekei arcszínén elmélkedett, nézte Helén mély barna szinét, — lánya szigorúságától kissé tartott — Sztankó rózsás lángját, akit viszont féltett egy kicsit. Most alighanem az az idegen fiú, az Urban ül a kerékpáron, mert Gamzáné nem nagyon nézelődött s nem figyelt oda. A napsugár táncos kévéiben megelevenedett a gyermékkori szőnyeg mintája. A törtivű kapu, a Szentföld bejárata, hatszögalakú virágkeresztek, amelyeket a gyermek »görbe kerekek«-nek nevezett és a különösen nyulánk életfa, az érthetetlen formák egész ültetvényei, amelyekből akkoriban holmi bizalmasan kacsintgató lények bujtak elő. A szőnyeg mintája nem volt szabályos sem rajzban, sem szineiben s nem végződött, hanem egyre csak folytatódott, mint valami körmenet, mint a családokról szóló legenda, amelyek szőtték és a családokról, amelyek taposták. A ház mélyéből edénymosogatás ismerős zöreje hallatszott föl és Polanszkyné vontatott hangon énekelt, a haió fűtői tehát a helyükön voltak és a két óra egymást túlharsogva és egymást zavarva ketye-

gett. Néha a kertből fölrepült a fiatalok üde hangja és mint elsurranó fecske ütődött bele a kettős ablaktáblába. Most Sztankó tapossa sebes iramban a biciklit, éppen az ösvény lejtőjén halad, fölállt a nyeregre és kitárt karokkal tartja az egyensúlyt. Magasan, egyenesen állt a futó kerékpáron. Nella összerezzent, egész belsejét átjárta a tudat, hogy valamikor egyszer, egy volt ezzel a nagy fiúval. Kinyújtott fejjel s azzal a boldog büszkeséggel figyelte bátor iramát, amely az anyák szivét fiúk ügyessége láttán megdobogtatja. Hála Istennek, már visszaült a nyeregbe a csibész. Csak ezután mert az ablakához menni s megkocogtatva az üveget, megfenyegette Sztankót a merész csinyért. A gyerek alig, hogy észrevette anyját, csufondárosan meglóbálta karjait s a legártatlanabb lassúsággal karikázta végig a kerti út kanyarulatait. Holnap, ha nem látom, megint csak megcsinálja. Milyen furcsa, hogy vannak gyerekeink, nagy gyerekek, akiknek már nem kell tejbegrízt főzni s akire már nem mos pelenkát, milyen csodája a természetnek, hogy fia van, erős legény, aki fölemeli, mint a pelyhet a földről, — ó, te melengető valóság, s ti, vértelen leányvalmok! Az élet a ti érdemetek nélkül virít. Mennyit sápítoztak a fiatal évek ósdi könyvei a csalódásokról? Együtt vagyunk, mi néhányan, akik kerestük és megtaláltuk egymást, a talaj ugyan csúszós egy kicsit a lábunk alatt, de megmaradtunk. A téli nap sugaras fénye! Az élet napos oldalán érezte magát és vágytalan volt. Helén lépett az ebédlőbe. Nella megnézte az óráját és eszébe jutott, hogy ideje volna már indulni.

Dédmama a földszinti ablakban leskelődve e pillanatban meglátta, amint Polanszkyné kifutott a házból, s rosszalással állapította meg, hogy nyitva hagyta a kaput.

Ezuttal Helén, ahogy belépett az ebédlőbe, nem kiabálta, a Gamza gyerekek szokása szerint, — mindjárt az ajtóból, hogy mit akar. Csendesen, gyorsan, és felindultan tartott édesanyja felé, vajjon miért olyan piros, ötlött eszébe Nellának. Talán csak nem vesztek össze megint Sztankóval. De Helén odahajolt hozzá, tisztán érthetően igy szólt: »Mama, menj föl, nagymama meghalt.« Csak aztán vonaglott meg a leányka arca.

»Nem igaz! Lehetetlen!«, válaszolt Nella, de ezt már a lépcsőn mondta, szaladt fölfelé, megbotlott, elesett, látta a kihúzott szőnyegfogó rézrudat s az összesodort szőnyeget, a lépcsőt közelről, mindezt valami új és értelmetlen figyelemmel nézte. Fölkelt, tovább rohant, tudta, hogy igaz, de »szerencsére Helén orvosért küldött«, ostobán, ismételgette magában, amit leánya mondott, »nem szabad berohannom, hogy meg ne ijedjen, megárthatna a szívének«. Az öreg hölgy beteg szíve! Tudták már tíz év óta, szíve okozta, hogy egy fokkal élénkebb volt, mint az egészséges emberek.

Nella belépett a küszöbön. Édesanyja, mint minden nap, most is ruhástól feküdt a diványon, behunyt szemmel, csukott szájjal, arcán a görcsnek minden nyoma nélkül. Csak most sokkal szebb volt, és ez jelentette a bajt. Kezéből kiesett az újság. Kell is újság egy halottnak! Merő gúnyolódás! S még hozzá a »Páva«, a mostani karácsonyi utazásnál használt takaró, amikor Nella kezéből majd hogy kicsúszott életük kormánykereke, igen ez a takaró borúl most anyjára, aki enyhe gúnnyal mosolyog és valami titokzatosság dereng lezárt szempillái körül, mint általában az alvásnál. Milyen jól ismerte Nella! Milyen jól. Lehajolt föléje: merev arcán, balra, parányi kék folt, mintha valaki zárt ajtókon, csukott ablakokon keresztül hatolt volna be

az emberekkel és napsugárral telt házba, hogy ráüsse bélyegét és újból eltünjön. Derült égből sújtó villámcsapáshoz, irgalmatlan csodához volt hasonló. Polanszkyné, akihez valami eladnivalót hoztak, félháromkor fölment hozzá megkérdezni, mitévő legyen, minthogy nélküle senkinek sem volt szabad bármit is tennie, de mert hallotta, hogy alszik, hát visszafordult. Félóra mulva a megállapított időben Helénke jött, hogy felébressze, de — már nem volt kit. A falusi orvos végetnemérő élesztési kísérlete után, mialatt Nella szorongva és a hitetlenek hitével reménykedett, ismét bebújt felöltőjébe és mindkét kezét odanyújtotta az elhúnyt leányának. Nella megállt az ajtónál, visszanézett a dívány felé és félénken így szólt:

»Nézze kérem, hiszen lélekzik.«

Az orvos leengedte karját, szánalommal pillantott Gamzánéra, meghajolt Helén előtt és kilépett az ajtón.

A leányka zokogva és görcsösen átkarolta Nellát »igen, egy pillanat előtt nekem is úgy rémlett. De ez csak azért van, mert olyan nagyon dobog a szíved.«

»Kérlek, hagyjatok vele egy kicsit magamra«, súgta Nella és kitolta Helént a szobából. Mégegyszer a barátságtalanul becsapódó ajtó felé nézett.

Odatérdelt édesanyja mellé és megfogta a kezét, amely még meleg volt, ezt a régtől ismert, anyai kezet, félresimította haját és súgta a fülébe:

»Drágám, mit tettél velünk? Anyuskám, én vagyok.«

Nella egyetlen gyermeke volt, de édesanyja mégsem mozdult meg.

Kinn a folyosón a gyerekek suttogva tanácskoztak.

»De mi lesz most anyussal«? mondta Helén a megrémült fiúknak. »Tudod, hogy nem valami nagy legény-

Folyton azt hiszi szegény, hogy még életre keltheti. Nem akarja elhinni, hogy meghalt.«

Sztankó sápadt volt, mint a halál.

»Ez nem természetes dolog«, mondta és mély lélegzetet vett. »Emögött rejlik valami. Nem volt még olyan öreg, hogy álmában haljon meg. Ezt ki kellene vizsgálni. Ki tudja mi történt...«

»Az Istenért kérlek, ne bomolj!« sziszegte majdnem gyűlölettel Helén és vállánál fogva a lépcső felé tolta öccsét. Aztán sírva fakadt: »Én is úgy szerettem. De most fel kell hívni Prágát, mert öt óra lesz és bezárják a póstát.

»Ha itt lesz apus, anya is megnyugszik«, zokogta Sztankó.

Lement dédmamához, akit véleménye szerint mindig mellőztek és mindig megfeledkeztek róla.

Az öreg anyó ozsonnájánál ült földszinti szobájában. Hallotta, hogy a kutya rángatja láncát és vonít. Attól tartott, hogy a cigányok jönnek. Figyelte az ablakból az orvos érkezésének, távozásának kis színjátékát. Bár a doktor bejáratos volt ide, nem ismerte személyesen. Most nyugtalanságot észlelt a házban, néhányszor ki is dugta fejét az ajtón, látta, hogy ide-oda szaladgáltak, de rá se hederített senki.

Sztankó benyitott hozzá s még azon melegében kitálalta az újságot.

A matróna éppen szájához emelte a csészét és kortyintott belőle. A csésze oldalán egy kávécsöpp folydogált, le is csurgott volna, de gondosan fölfogta a kiskanállal és a kanálkát visszatette a csészébe. Aztán óvatosan a tányérkára helyezte a bögrét.

»Ugyan menj!«, mondta és mereven ült tovább. Nézte a fiút, ennek úgy tünt, hogy pillantása habozó, mintha

arra várna, hogy elmenjen. Bizonyára ez csak úgy rémlett neki, hisz maga is oly feldúlt volt.

»Ne maradjak nálad egy kicsit?« kérdezte Sztankó makacs reménykedéssel, hogy bánata és rémülete az öregasszonyra is átragad. De érezte, hogy minden igyekezete hasztalan.

»Ülj hát le, Sztankó«, biztatta a dédmama kedvesen. »Hogy el ne vidd az álmomat.«

Sztankó leült, dédanyó továbbra is hallgatott és furcsa zavarral egyre a kis ozsonnázó asztalt nézte. Végre, színte magasabb erőnek engedve, kinyújtotta nagy barna kezét a szeletekre vágott vajaskenyér után és lassan lelkiismeretenesen enni kezdett. Mikor az utolsó falatot is lenyelte, nyájasan megkérdezte: »És mikor lesz a temetés?«

András és Helén az interurbán kapcsolásra várt. Esteledett.

»Szeretnék segítségtekre lenni, de tulajdonképpen mindenütt csak útban vagyok«, mondta András. »Helén, te őszinte ember vagy, mondd meg: Ugye, hogy legjobb volna, ha fognám magam és még ma elutaznék?«

»Csak azt ne!«, válaszolt Helén váratlan élénkséggel és visszanyomta a székre. »Elhiszem, hogy fölöslegesnek érzed itt magad most András, de mégis maradj!, hadd legyünk itt minél többen — talán már meg is gyujthatnók a lámpát.«

András fölállt és megcsavarta a kapcsolót. Az a dermesztő pillanat, amikor Helén azzal a szándékkal ment föl. hogy egy megszokott kedves és élő lényt fölébresszen délutáni szunyókálásából s az mereven, élettelenül feküdt előtte, szüntelenül, kísértette s nem tudta elűzni magától. Helén hallgatózott, úgy rémlett, hogy odafönt járkál valaki.

»Ugyan mi a csuda van azzal a póstával?«, kiáltott boszszúsan és megforgatta a telefonkészülék fogantyúját.

Polanszkyné feljött az emeletre és segített Gamzánénak. Megmosták, és felöltöztették a halottat, amikor Nella fésülni kezdte édesanyja kurta és makrancos haját, néhány fenyőtű és galytöredéket talált benne, bizonyára a reggeli séta közben hullott fejére. Az asztalon arasznyi távolságban a csengő mellett ott feküdt a szerencsepatkó. Soha többé ki nem ejtem a számon, fogadkozik Nella, miatt elvonult előtte gyermekkora, s eszébejutott a boldogságról szóló mai megjegyzése.

Illik, hogy a gyermekek megsirassák szüleiket. De Gamzáné bánatában szinte már a szertelenségig ment, úgy viselkedett, mint aki eszét veszti. Fönnhangon beszélt és még ilyesmit is megkockáztatott: »Úgy érzem, mintha én öltem volna meg.« Gamzáék nem tartották magukat különbnek másoknál, hazudnék, ha ezt állítanám, de az urak mégsem tagadják meg önmagukat és fájdalmuk is bővebb sugárban ömlik, mint amennyi egy emberi lelket megillet. Mikor mindennel elkészültek, Polanszky Franciska megszólalt:

»Most már hagyja békén nyugodni. Szép halála volt. Gyerünk asszonyom.«

Az óra ingája, melyet elfelejtettek leállítani egyre járt s a halott arca, minden ingalendüléssel levedlett valamit a földi élet babonás mázából. Távolodott a lányától, mindinkább hasonlított őseihez. Vagy talán Gamzáék gyermekeinek gyermekeihez. Arca lassan beesett, már sietett, hogy elérje a túlsó partot.

Szép kabátod van Nella. Szép kabátod van Nella.

Sztankó és Helén minden áron meg akarták várni apjuk érkezését, de Nella könyörgött, menjenek csak aludni, egyedül akar lenni és olyan türelmetlenül ismételgette kívánságát, hogy végre is engedtek és minden aggodalmuk

ellenére kimerülten a sírástól, azonnal mélyen elaludtak. Gamzáné virrasztott és várta férjét, aki az éjjeli vonattal kellett, hogy megjöjjön. Lent ült, a túlméretezett ebédlőben és szárazon égő szeme előtt ujból lepergett a mai nap története. Igyekezett ízeire szétbontani és behatolni az események mélyére. De valahányszor elérkezett ahhoz a természetellenesen boldog hangulathoz, amikor napfénytől elzsongult pillanatában látta nagy fiát, Sztankót a kerékpáron, fel kellett ugornia. Halántékát tenyerei közé szorítva járkált a szobában, amely mintha süllyedni kezdett volna a lába alatt. Igen, akkor hívta ki a sorsot, hisz valójában már akkor haldoklott az anyja! Semmit sem sejtett. Talán meg is tudta volna menteni. Ő pedig ujját sem mozdította. Mindent elmulasztott. Micsoda tükörképekkel vakította el a halál, hogy álarc alatt besettenkedhessék? Mikor kezdődött ez az álnok játék?

Pedig nem volt álnok játék, a halál fölfedte kártyáit. Akkor, amikor megszólalt a telefonba az az öreges és távoli hang, s közben megszakadt a vonal, akkor hívta magához az édesanyja, hogy mellette legyen, ha meghal. Mi ösztönöz bennünket, hogy magunk előtt is bujkáljunk? Hogy elfordítsuk fejünket a vánkoson és örüljünk, hogy elkerültük a kisiklást?

Minden, amit elfelejtett, minden, amit nem teljesített Nella ellen támadt. Látta magát Gamza oldalán, hogyan küszködnek az élettel, az elillanó idillikus napokat Nechlebyben a gyermekekkel. Kínzó lelkiismerettel, ahogy csak a friss veszteség fájdalmában tud mardosni, eszébejutott minden apróság, hogy nem hozott karácsonyra csigát — és az istenért mivel fecséreltük el az egész életet. A élet nagyobb részét a csigák, a Jafeták, a gyermekek náthája,

a nagyok számlái töltötték ki. Pedig oly kevés az idő s abból is mennyit elherdáltunk...

»Mi történt?«, kiáltott Gamzáné a nyíló ajtó felé, azt hitte, hogy megint Helénke jön valami hírrel. Fölegyenesedett.

»Úgy látom, megijedt, pedig nem akartam«, mondta András és belépett.

»Ne haragudjék, nem tudok elaludni, eszembe jutott, hogy nem kellett volna Önt egyedül hagynunk«, mondta elkeseredve, kissé bizonytalan hangon. »El is mehetek«, szólt és közelebb lépett.

»András«, kezdte Gamzáné halkan. Azóta most találkozott vele először. Valamit mondani akart, de nem is tudta tulajdonképpen, hogy mit. Kissé elfordította a fejét.

András látta az egykori Gamzánét, aki festette a száját, cigarettázott, rosszul vezette a kocsit, szűk ruhát viselt, hogy színte kirajzolódott minden formája, aki lesújtó biztonsággal ült asztalnál, a szőröskezű, öblöshangú Gamza mellett, jött-ment, ahogy kedve tartotta és intézte gyermekei sorsát. Most pedig itt áll előtte, félrefordulva, arcát tenyerébe rejti és fuldoklik a sírástól. Remegett a válla s a fájdalom görcsös hullámai rázták testét. Nézte bánatosan megtört nyakát, hallgatta feltörő sóhajait, gyötrelmes zokogását, érezte lehelletét. Legszívesebben rátapasztotta volna ajkát az alázatosan meztelen nyakra, szerette volna magához ölelni a sírástól vonagló női testet. De feleszmélt, megrémítette a saját romlottsága. Tanácstalanul állt a zokogó Gamzáné mellett.

Nella leült az első, kezeügyébe eső székre. Rászorította zsebkendőjét a szájára, a másik keze vékony ujjait a fal egyazon helyén jártatta ide-oda. »Hát látod«, mondta fakó

hangon. »Ez a fal továbbra is ittmarad, itt maradnak a bútorok és az egész bolondos ház.«

»Itt maradok vele reggelig, nehogy valami baja essék « A fiú térde remegett. »Nem hiába féltem mindig az alvó emberektől«, mondta rekedten és Gamzánétól két székkel odébb leült.

»Az alvó emberektől?«

»Talán nem is kellene elmondanom«, jegyezte meg, aztán, elmesélte, hogyan halt meg az édesapja, hogyan utaztak Prágába, hogy volt az, mikor nem hagyta aludni az édesanyját, és hogyan ébresztgette egész úton csupa rettegésből, nem halt-e meg már ő is. »Persze, akkor még gyerek voltam«, tette hozzá.

Gamzáné maga elé nézett, talán odafigyelt, talán nem. Aztán az előbbi monoton hangon megszólalt: »Mit adna érte az ember, ha az élet örökké tartana.«

Furcsán hatottak szavai így a hétköznapi életben.

»Bizony, nem tart örökké«, jegyezte meg a fiú.

Gamzáné most nézett reá először és úgy mosolygott, hogy szinte belesajdult a szíve. »Szegény kis fiam«, mondta szokatlan lágyan. »Magunk sem tudjuk, milyen nyomorultak vagyunk.«

A »Kis-menyország« vendéglőse már többször is megkérdeztette Urbannét, mit tervez a fiával, ha a polgárit elvégzi és azt is megüzente, hogy szívesen alkalmazná. Tónit besorozták, ősszel be kell vonulnia. Azt a néhány napot a csapszékben valahogy kivárnák, amíg András jöhetne. A fiú fürge volt és tetszett neki. Aztán meg ismerte is őket, tudta, milyen rendes család. Az asszonyok, akik a vegyeskereskedésbe szegfűszegért, feketeborsért, vagy szerecsendióért jöttek, bizonygatták Urbannénak, hogy a »Kis-menyország« vendéglősének milyen jó véleménye van András felől. Hát az a fiútól függ, anyjának semmi kifogása a dolog ellen. A »Kis-menyország«-ban nem erőltetné túl magát, az étkezés jó, haza csak egy ugrás és borravalót is kapna. A korcsmárosékna k nincs gyerekük, az ember sohasem tudhatja, megszerethetik a fiút, végrendeletben neki hagynák az ipart, bizony megcsinálhatná a szerencséjét. Magától értetődik, hogy holtáig nem maradna ebben a lebujban. Benősűlne valami jobbfajta vállalkozásba, vagy bérbevenne egy vasúti vendéglőt, Urbanné felügyelne a fiatalok helyett a személyzetre, hogy be ne csapják őket. Már látta is magát kötött kabátkában a büffé mögött ülni, a szódástorcnynál, a sztaniolba burkolt jég-

hideg pisingereket borító üvegbúra fölött, óriási narancsokkal megrakott két állvány között, amelyek tetején művirágcsokrok díszelegnek, a helység tükrei megsokszorozva verik vissza a kózkedvelt és évei ellenére fürge öregasszony képét, az evőeszközök csörögnek a porcellánon, ércpénz cseng a márványon, Urbanné gummiszalagba húzza és berakja a pénztárba a zöldhasú bankócsomókat, csupa új, csupa szép pénz, mintha most kerültek volna ki a prés alól. Ujjai, mint a póstahivatalban látta, végigsiklanak a nemes, sima, viaszkfogású papírlapokon, a kulcsot is mindig magánál hordaná. Hisz az ember még az utolsóját is odaadta azoknak a gyermekeknek, hátcsak megérdemel valami kis hálát.

András kinevette anyját a »Kis-menyországgal«.

»Ennél nem tud jobbat számomra?«, mondta. »No, akkor nem ismer engem.«

Az iskolaév végefelé járt és Kazmar boltjaiban ilyenféle hirdetményeket ragasztottak ki:

F i u k!

Aki közületek tizennégy éves korától a saját lábán akar állni.

Aki nem akar robotolni, de a 20. század embereihez méltón dolgozni.

Aki művelődni akar, de nem akarja szaporítani az iskolázott proletárok számát.

Aki uralkodni akar a gépeken.

Aki meg akarja ismerni a világot.

Aki el akarja végezni a siker iskoláját.

Csatlakozzék a Kazmar-fiúkhoz Úlyban.

M ű v e l ő d t ö k! P é n z t k e r e s t e k!

A fényképen látni lehetett, hogyan laknak, hogyan élnek a Kazmar-fiúk. A fénykép futbalozás közben mutatta

a fürgemozgásu fiúkat, Jafeta-dressz volt rajtuk s mindegyiknek mellén az SKÚ jelzés. Hatalmas, kockaszerű, lapostetejű, üvegfalú épülettömb előtt — olyasféle, mint a prágai Kazmar-áruház, — rúgták a labdát. A hirdetmény jobbsarkában Úlyi Sport Klub, az ujságokból ismert Kazmar fényképe, majdnem olyan, mint egy védjegy: aprószemű, erősvonású férfi, de oly szűk az arca, hogy szinte eltűnik a sok redő közt — hisz szemöldöke alól energikusan hunyorog a nap felé. Vezéri fej, férfias fej, amely különösen az apa nélkül felnőtt fiúkra gyakorol vonzó hatást. Kazmar a hónuk alá nyúl, kiemeli a porból, mint acélszöget a mágnes. Ami Andrást illeti, nem szeretne berozsdásodni a női uralom tőzegtelepén.

Alaposan átolvasta, milyen bizonyítványokra és okmányokra van szüksége, hogy bejuthasson, hány hely van az internátusban, miben képezhetik ki magukat a Kazmar-fiúk. Sokféle tanfolyam volt. Fonó-, szövő-, rajzoló-, szabász-, reklám-, számvevő-, gépész, elektrotechnikai tanfolyam.

És befejezésül:

Nem akarunk tőletek egy fillért sem, csak önfegyelmet és energiát. Elejétől fogva megkeresitek szükségleteiteket. Nem akarunk elkényeztetett embereket. Egész férfiakra van szükségünk.

Kazmar Úly Jafeta.

Ez az, mondta András magában és szokása szerint titokban megkezdte a beiratkozáshoz szükséges okmányok beszerzését. Egy árva léleknek sem szólt a szándékáról, csak mikor már minden a kezében volt. Félt, hogy a fiúk, akik, elvégezték a polgárit, vagy más iskolát, valamennyien kedvet kapnak Úlyhoz, hogy kisajátítják az ötletét és el-

foglalják helyét. Fölöslegesen félt akkor a Prágaiaktól. Nem akartak azok vidékre menni, még ha csak a temetők és hulladéktelepek környékén is laktak, foggal, körömmel kapaszkodtak a városba. Ne feledjük el, hogy akkor még nem kezdődött, meg a nagy krízis ideje. Kereslet volt emberben és vigan ment a munka.

Urbanné, mikor fia befejezett tényként bejelentette, hogy elhagyja Prágát és Úlyba megy, lesújtva rogyott le a székre és egy ideig némán ült. Aztán rekedtes, idegenszerű hangon megszólalt:

»Kazmarhoz? Emlékszel az ő üzlete előtt lopták el akkor mellőled a koffert. Csak meg ne bánd!«

András igazi férfi módjára megkérdezte, mikép függ össze ez a két dolog? Többet nem is szólt. Hátat fordított, berakta az utolsó iskolanapok könyveit táskájába és bekattintotta a zárt. Anyja szeméből könny csordult ki. Mialatt letörölte, újabb könnycseppek peregtek le rajta, aztán erőtt vett magán.

»A férjemet elvitték háborúba, nem élveztem az életet, hazajött meghalni. Magamra maradtam az árvákkal. Mi mindent éltem át a háború alatt, a sok szaladgálás az élelmiszerek után, mennyit robotoltam, még a cipőiket is én foltoztam. Ha körülnézek a többi nők között, mindegyik udvaroltatott magának, ilyen condrák ezek. Az ember gyermekeinek áldozza legjobb éveit, de alig hogy kinőnek az iskolából, csak ki a házból, csak ki a házból. Miattad jöttem Prágába, és most elmész. Hát szaladj, menj csak, senki sem tart vissza. Ráborult az asztalra és keservesen zokogott. »Mindezért ez a hála«, mondta.

»Ne sirjon, mama, mit vethet szememre? Hisz semmit sem vétettem.«

Édesanyja fölemelte fejét, megfogta a kamasz kezét; erősen, mint valamikor kiskorában és zokogva mondta:

»Mert üres lesz nélküled a ház, ha elmész, mindenütt látni foglak.«

András félénken és kíváncsian kérdezte: »Hát maga szeretett engem?«

Buta, buta gyerekek.

Nyakába borult fiának és erősen magához ölelte. A fiú csodálkozott és kissé zavarban is volt. Így nem ismerte eddig az anyját.

És hogy is mondja csak, kezdte félénken, meg van-e még Andrásnak az a kis lova, a villamosa, hiszen lám, úgyehogy emlékszik rájuk és ha talán érdeklődne Hájek úrnál, az elektrotechnikusnál a sarkon... András összeráncolta homlokát és nemet intett. Ott állt összefont karokkal a félhomályos konyhában nyurgán, haloványan, előretolt, állal, egy agár arckifejezésével, de már kész legény volt. A jövőjét féltette: A nő csak teher. A nőt kerülni kell!

Ezalatt anyja újra átélte, ami már egyszer lejátszódott; a férfi el akar menni, a férfiak, mindig csak el akarnak menni. Talán nem is akarnak, de valami húzza őket.

András epedve várta, mit szól majd Gamzáné a nagy újdonsághoz.

Attól a bizonyos éjtszakától kezdve, amikor Nechlebyben kettesben ott ültek a nagy félhomályos szobában s András látta az asszonyt letörten, fájdalmával vívódva, úgy érezte, olyasminek volt tanúja, amit nem kellett volna látnia. Volt ebben valami titokzatos, mintha meztelenül és nevétől megfosztottan látta volna és ezzel jogot szerzett volna hozzá. Ezt a közelséget már nem lehetett ledönteni. Fekete ruhájában Gamzáné úgy járt-kelt a prágai lakásban, mintha folyton azokat a perceket idézné, bár gyerme-

keivel úgy beszélt, mint máskor és tettette magát, mintha már semmire sem emlékeznék. Csúnya volna tőle, ha emlékeznék! Mégis, mint valami árulásért bosszút akart rajta állni. Arról álmodozott, hogy megsebzi Gamzánét. Mit csinál vajjon, ha megmondja neki, hogy itthagyja. Vajjon megrebben-e a szempillája, elsápad-e, reszketni kezd-e a keze, mint akkor, amikor a karácsonyi ünnepekre Nechlebybe autóztak? Ki tudhatja, vajjon akkor nem András közelsége dúlta-e föl annyira? Valótlan lehetőségeket költött, amelyekben maga sem hitt, de újra meg újra elképzelte üres karjaiban a szenvedő Gamzánét.

De az Úlyról szóló hiradása és a Gamzánétól való búszúzás minden izgalom nélkül zajlott le, olyan volt, mint más közönséges nap, s nem olyan, mint azt András várta, ahogy bizonyos pillanatoknak különös jelentőséget kölcsönözve, szinte kinyírjuk a képet az események sorozatából. A Gamza-gyerekek szobájában szintelenül és egyhanguan ketyegett tovább az óra.

»Bizony, már nagy vagy és kimégy a nagyvilágba«, mondta Gamzáné könnyedén és barátságosan a szemébe nézett. »Lám, hogy múlik az idő. Ilyen kis fiúcska voltál«, — mutatta, »mikor először jártál nálunk«. (Nilván tévedt, nagyobb volt.) »Várj csak, valami eszembe jutott. Vykoukal igazgatót jól ismerem Úlyból. Ha akarod, szívesen . . .«

»Nem azért jöttem«, sértődött meg András.

»Azt én is tudom, te csacsi«, válaszolt Gamzáné. »Tudjuk jól, hogy büszke vagy, hát bocsáss meg, nem akartalak megsérteni. Minden jót, András, ha majd ünnepekre hazajössz, ne felejtsd el, hogy Nechleby Úly és Prága között fekszik, nézz be hozzánk. Szívesen látunk, úgye Sztankó? Igazán szerettünk téged.«

Túl nyomatékosan biztosította András baráti érzelmeiről, az volt a rossz. Úgy bánt vele, mint egy gyerekkel. A szeretett lény sebezhetetlen! Dobj be valamit egy higany-tóba s egyszeribe összezárul, felszíne folyékony és tapinthatatlan állaggá olvad össze, egyetlen csepp higany, vagy ezüst sem tapad kezedhez. Az, ami volt — Gamzánéval kapcsolatban, elmúlt, a mesék korába tartozott, le kell zárni.

Helén azt mondta Andrásnak, hogy elköltöznek a zsizskovi házból, édesapja csak az irodát hagyja meg itt. András már hallott erről, egyre szűkül a kör.

»És ki tudja«, mondta Sztankó, hogy szorongó lelkét elámítsa, »lehet, hogy egyszer én is betoppanok hirtelen Kazmar iskolájába.«

Helén fölnevetett.

»Oh, te kis majomkirály! El sem tudlak képzelni a gépek között.«

»Úlyban, gimnazistáknak nem vehetik használt«, válaszolt András szigorúan nézve fiatalabb társára, ami tulajdonképp Gamzánénak szólt.

Az ajtóban a két fiú találkozott Gamzával.

»Minden jót, pajtás«, kiáltott András után »ne hagyd, hogy Kazmarék rabszolgát csináljanak belőled! Mert azok aztán tudják a módját, hogyan kell hátgerincet görbíteni, majd meglátod, csak várj. Ne hogy belőled is valami Kazmar-féle szörnyszülött legyen, azt mondom neked!«

Gamza általában komoran szokott beszélni és mindent elrontott. Tudja Isten, András ezt az embert soha sem tudta megszeretni. Csak maradjon őnagysága Gamzáiánál, aki rá sem hederít, el lehetek én Gamzáné nélkül. El lehetek maga nélkül lelkem, de várjon csak, egyszer én is visszatérek Úlyból, mint föltaláló, mint a többi úr, mint

az ön Vykoukal igazgatója! De már késő lesz, mert akkor majd én nézek keresztül magán.

Ahogy volt, úgy volt, mindig azok vannak felül, akik új életet kezdenek, nem pedig azok, akik megmaradnak a réginél.

Isten veled, Prága.

Fény áradt be az ablakon, András kinyította a szemét. A zakatoló vonattól szinte kartávolságnyira egy üvegfalú épülettömb csillogtatta a különféle gépek konturjait. Valami emberi árny járt-kelt az emelet óriási ablakai mögött, hol lehajolt, hol fölegyenesedett, mintha valami titkot kutatna, mindez az éj sötétjében némán, szinte jelenésszerűen hatott. A fiú hirtelen fölpattant, megijedt, hogy elkésik a leszállással, sietve lekapta bőröndjét, nehogy a vonat tovább vigye. Valami asszony ült vele szemben, feje bekötve, mint Szűzmáriáé, most megszólalt az altatódajkák éneklő hangja és megnyugtatta, hogy csak üljön, van ideje, még ráér. A vonat különben is csak Úlyig megy. Kazmarhoz? Kazmarhoz. Bizony, még fiatalka, jegyezte meg végül. András tegnap este indult el Prágából. Már hajnalodott, de sötét volt. A szakasz, miközben ő a cigarettavégeket taposta, kezdett megtelni. Az utolsó állomáson egész tömeg ember szállt fel, legények, asszonyok, mind Kazmarhoz igyekeztek.

András leszállásra készen állt az ajtónál. S mialatt a hajnali dér, a fagyos szél, de főleg a várakozás láza borzongatta, figyelmesen nézelődött. A kivilágított háztömböt hol profilból láthatta s az emeleteket jelző lámpák is céltábla-

szerűen hol félárnyékban, hol teljes fénnyel pislogtak kifelé aszerint, ahogy az üvegfalak a vonat mozgására váltakoztak. Ha a fiú ásított, a lámpák felszökkentek, sugármagjuk tekervényes spirálisba folyt szét és mint a víz tükrében úgy rezgett. Alighanem valami raktártelepen haladtak át, vagy valami hasonlón. A vonat a gyári mellékvágányról az állomás felé kanyarodott és a fővágány, mely előbb épült, mint Kazmár gyártelepe, megint távolodott tőlük. De a kanyar mögött hirtelenül, mint saját ragyogásának negatívja, kiugrottak a sötétből az üvegfalú gyár összes köbméterei, tömbjei, üres négyzetei, világító dominókockái, szóval az egész gyárváros felhőkarcolóstól. Úly a neonképek valószerűtlen fényében úgy ragyogott a sejtelmesen sötét hegyek alján, mint önmaga reklámja egy külföldi kiállítási csarnokban. Csodaszép volt! Szinte hihetetlen! A menetrend napról-napra gyarapszik, hisz a huszadik században élünk, de ki ne ismerné azt a villanásnyi rezdülést, az ámulatnak azt a parányi szemecskéjét, (amely talán nagyapánktól, vagy a gyerekkorból gurult a lelkünkbe) ha saját szemünkkel megpillantjuk utazásunk célját s látjuk, hogy nem mese, hogy valóban idehozott bennünket a vonat. Bizony, ez az András! Egyedül utazott, felnőttnek számított. A sokat ígérő lehetőségek büszkesége töltötte el, mélyet lélekzett, mintha ő maga alkotta volna ezt a villanyfényes várost, ezt a valóságos Amerikát. Ime!, ez Úly! Mit szól hozzá?, mutogatta gondolatban diadalmasan Gamzánénak, mialatt ujonckofferét markolva, ott állt a vonat ablakánál és le sem vette szemét ragyogó jövője színhelyéről. Aztán valami kerítés következett s mert a mozdonyvezető lassított, az ívlámpa fénye megvilágította az óriás betűket: »Potom pénzért a szezónárú. Ruha teszi

az embert. Szép ruhában...« Alig várta, mikor ér oda és most ez a szaggatott ritmus valósággal fájdalmat okozott neki. A vonat döcögve gondolkodott, távoli és elfojtott sóhajokat kényszerítve ki a fiúból, az árvaság fojtogató sóhajait, amelyek egykor a Prágába költözés idején és később más megérkezésekor is kikívánkoztak belőle. »...szép lélek. Ahányszor átöltözködik...«

»A ragyogóját, fiúk, ez aztán a hideg!«

András megcsapta a hegyek friss, üde levegője, keverve a petroleum és az újdonság olyasfajta mellékszagával, mint amilyen a frissen vásárolt, de még ki nem mosott zsebkendőkből árad. Ledobbant a pályatestre, kirázta füléből a zakatoló vonat muzsikáját és ott állt a tolongásban. Minden idegen táj levegőjének első szippantásra sajátos szaga van. Azután megszokjuk és elfelejtjük. A munkásvonat elnyujtózkodott a csöppnyi állomáson, amely a Kazmar-művek méreteihez viszonyítva valóban csöppnyi volt és az igazat megvallva nem volt méltó a Gazdához. Várjatok, majd átépíti, ha megveszi a helyiérdekű vasutat, most tárgyal róla az állammal. András, mint mindenki, a gyárüzem felé vette útját. Kazmar nevén kivül nem létezik más Úlyban és minden út a gyár kapujához vezet. A munkás szűkszavu. A falusi ember még inkább az. Munkába igyekeztek és senki sem beszélt, sötét volt és ezrével vonultak. Nem annyira a vonatok hozták őket, javarészét az autobuszok ontották magukból, ezek a himbálódzó bárkák, a környékbeli falvakból futnak be rakományukkal az aszfaltozott terekre, hogy aztán délelőtt a Kazmar-féle szövetkezet előtt táborozzanak, itt iszogatnak a kocsivezetők, hogy megmelegedjenek szegények, persze, csak hársfateát, mert a Gazda nem tűri az alkoholt. Úlyban pedig minden a Gazdáé. Leszámítva a sötétben csöndesen suhanó kerékpárok rubintszemeit,

a gyalogosok zöme csatlakozott az úlyi barakok lakóihoz és a vidékiekhez, s a főkapú felé tódult. A torkolatnál megoszlott az emberi folyam és kisebb ágakban csordogált az üzemekbe. Turnikettek számlálták az embereket, mint vak juhász a juhokat és kilenc jelzőóra dorombolt, akárcsak az állomások perrónjegy-automatái. Munkás-munkás után haladva bélyegeztette le a munkajegyét. Andrásnak különösen tetszett ez a gépies, szinte öntudatlan mozdulat, mindenki csak csattintott egyet és bement.

András, mint a többiek, fölhajtotta gallérját és türelmetlenül topogott, szeretett volna már kikerülni a tömegből. De egyelőre nem tehetett mást, várta, hogy elhaladjon előtte az összetorlódott emberfolyam s a kapus fölszabaduljon, hogy megkérdezhesse tőle, merre, hová és hogyan. Andráson kívül meg sok más és ugyanolyan lábpár topogott, mintha egyhelyben mozogna, a karok csuklóján ugyanaz a kopott s a Kazmar-féle bazárból származó, műbőraktatáska lógott, hidegtől megkékült és álmosan tétova arcok vonultak el a bejárat ívlámpái alatt, aztán eltüntek az árnyékba és ujra fölbukkantak. Nem volt ennek se vége, se hossza. Mindegyiken rövid kabát volt, Jafeta-sál és ellenzős sapka, a munka egyenruhás katonáinak valóságos fölvonulása. Mindegyiknek más az üzemi jelzése és más az élettartalma, node ez már titok. Ezeknek az ismeretleneknek mindegyike testi hüvelye alatt lepecsételt levelet hord. A nők csoportokba verődve szigeteket alkottak a férfifolyam áradásában. Némelyik közülük beleszólt a munkásreggelbe, mire a leánypartokról az anyák és dajkák dallamos beszéde válaszolt, az úlyi nyelvjárást egyenesen a nők részére teremtették. És mindannyian: kendőben és bő szoknyában a lányok, baszksapkás kisasszonyok, öregasszonyok, Szűzmáriák és Szent Ludmillák, mindannyian Kaz-

marhoz igyekeztek. Amott, kelet felé, ahol még alig virradt a hegygerinc fölött alacsonyan lógott és ragyogva tüzelt a hajnalcsillag, szinte anyagszerűen, mint a lehullani kész, érett alma. Ez a csillag az otthonok, az istállók, a kakas, a szántóföldek és az irtványok csillaga. A felvonuló tömeg elsötétítette a reggelt. Úgy rémlett, hogy ebben a fellegben sokkal több ember halad, mint amennyi jött, és hogy azok is velük tartanak, akiket a menetelők az éj folyamán odahagytak: az átmelegedett ágyban nyujtózkodó fiatal menyecskék, a szuszogó gyerekek, gombolyaggá összekuporodva, akárcsak az anyjuk méhében a jószágot etető öreg asszonyok, az irtások favágói Amerikában, a rokonok és sok más mindenki. A lelkekben csak gyöngén derengett az emlékezés bűvös fénye és a tolongásban lassan sűrűsödni kezdett a tervek és álmok villamosfeszültsége.

András megrázkódott, majdnem elejtette bőröndjét, mintha egyenesen belőle búgott volna föl a sziréna. Két fiatal ember összenevetett, valami élcet is faragtak rá, jól látta, de hogy mit, azt nem hallotta, aztán meggyorsították lépteiket s elhagyták az előttük haladókat. Elszégyelte magát. Te buta, talán a holdról pottyantál le? Sohasem hallottad Prágában a gyárakat dudálni, vagy a nechlebyi Latmankát, ugy-e nem? De Kazmar dudájának aztán van tüdeje, a fene egye meg! Mint mikor valami fekélyes torokból orditva, sipolva tör ki a fájdalom, úgy bőgött, bosszút ígérve embereknek, szelepnek, mindennek s mindenkinek, aki erőit béklyóba veri, fölivelt a kivilágított munkaketrecek fölé a hegyek és völgyek fölé, jajgatásával szétszaggatta a sötétséget. Riadó! Riadó! Veszély van! Így kürtől a gyárak meluzínája, amíg megszokod. A szörny tombolt, sírt, figyelmeztetett, fenyegetődzött, majd rohamának dühös önkívületében a földre rogyott és kiadta páráját.

A lépcsőkön az üvegfal mögött, mint valami színpadi jelenetben, szaladgáltak az összeesküvő árnyak. Emberek kavarogtak az emeleteken, a kivilágított ketrecek felvonója szállította a munkába készülőket, úgy tünt, mintha valami szobortervezet gipszöntvényeit emelné a magasba. A megelevenedett műhelyek elnyelték az utolsó csoportokat is és a reggel, amit eddig valósággal elsötétített a tömeg, lassan világosodni kezdett. Mintha gátakat csapoltak volna le, egyszerre kiürült a tér. A kapuban már csak a kapus álldogált felfuvalkodottan, akár egy béka.

»Hé! Hol a belépési engedély, te lókötő?«, sújtott le Andrásra, még mielőtt hozzálépett, a száját kinyitotta volna. A fiú köszönt és megkérdezte, hol kell kérem az ujoncnak a Kazmar-fiúkhoz jelentkezni?

»Itt nem, ez nem tartozik rám. Lódulj a tájékoztatóba!«, volt a kurta válasz s a kapus ujból beletemetkezett az újságba. Nehéz ma már elképzelni, hogy valamikor ez a kapus is hajlékonytestű, tizenötéves utcakölyök volt, őt is kentékfenték, csakhogy valami váljék belőle. És ime, most itt ül és felelősségteljes állása van. Fontos személy és olyan hatalmas testalkatú, hogy azt mondanátok, nagyobb úr, mint maga Kazmar. Ki merné zavarni a kapus urat? Mégsem marad más hátra, mint másodszor is alkalmatlankodni és megkérdezni, merre kell, kérem, a tájékoztatóba menni. A kapus fölemelte szemét ujságjából és Andrásra szegezte. Szemrehányóan tekintett rá, majd ujja hegyével, szótlanul a homlokára koppantott és így jelezte véleményét, hogy a fiú nyilván a fejére esett. Aztán mutatóujjával jobbra bökött és ívben lendített karral mutatta: a sarkon túl. András megköszönte, a kapus nem válaszolt és a fiú elment.

A tájékozatató kisablaka előtt egy öreg asszony állt, biblikus Mária-lepelben, csizmában és beszélt. Olyan bizal-

mas, melódikus hangon, beszélt, mintha mindenkiben jóindulatot, és életkörülményei felől való tájékozottságot és érdeklődést tételezne fel. Azért jött, hogy fölvegye a fiának kijáró »bizonyos százalékokat«. Azt ígérték, hogy egy hónap mulva, annak már negyedéve és Pista máig sem kapta meg. »Nagyon beteg«, jegyezte meg végül nagyon kedvesen és minden szomorúság nélkül. »Majd elkölti még azt Pista!«, intézte el az ember a kis ablakban és már rá sem ügyelt, hanem egy városiasan öltözött férfibe kötött bele, aki közelhajolva halkan, de meggyőzően követelte holmi végkielégítés kifizetését: »Már megint itt van«, förmedt rá, »minden szava üres locsogás«. Ne lopja az időmet! Tünjön el!« A kalapos férfi morogva fenyegetőzött és kifeszített könyökkel átnyomakodva András mellett haragosan távozott.

András úgy tett, mint aki nem lát, nem hall. A goromba bánásmód lehangolta és valami bűntudatfélét érzett. Mintha önmaga is olyan gonosz lenne, amilyennek ez a zupás őrmester azokat tartotta, akik talán csak jogaikat követelik. Andrásban megmozdult édesanyja kishitűsége. Félt, hogy magára bőszíti a kis ablak mögötti alakot, ha szemöldökének rándulásával elárulná, hogy valamit megfigyel, sőt mi több, valamit nem helyesel. Annál is inkább, mert a kis ablak embere keserűnek beillő pillantással és bakakáplárhangon tudtára adta, hogy arcátlan dolog kérdésekkel molesztálni a tájékoztató ügyosztályt, ha se nem vevő, se nem üzletfél, hanem egyszerűen csak leendő alkalmazottja a cégnek. Menjen a személyzeti osztályra.

Ott még zárva volt. Várakoznia kellett egy órát.

András bement az épület előtti parkba és szemben a bejárattal leült egy padra. Úgy érezte magát, mint a koldus, akinek orra előtt becsapják az ajtót, és hogy kis idő mulva

megint csak koldulnia kell. Elővette a hazulról hozott ennivalót és lhotkai bicskáját, azzal szeletelte az ételt és eszegetett. Szorongással állapította meg, hogy tegnap óta az otthoni magától értetődő Urban Andrásból, akit Sztankó annyira szeretett s akiről az egész házban tudták, hogy milyen ügyes, most egyszerre csak — »holmi siheder« és »valamiféle ember« lett. Nagyapa is goromba volt »a népekkel«, hát akkor mi lesz itt Úlyban, egy ilyen erődítményben. Egyáltalában nem jutok be, kinevetnek, kidobnak, hogy még gyerek vagyok. A kékes virradatban már sápadoztak a villanylámpák s egyszerre úgy tünt neki, hogy a mozdulatlan kis park, a leborotvált zöld fűből élesen kivágott gyalogösvényeivel az épület ablaksorai közt meredező téglafalak, a gyári sodronypálya levegőben lógó, még holt csilléi, háttérben a ködben füstölgő hegyek — mindez valaki másnak életrekelt emlékezése. Kételkedni kezdett Kazmar hirdetésének létezésében, melyet pedig Prágában elégszer látott, létezik-e egyáltalán Úly, nem volt-e az egész csak képzeletének szülötte? Talán téved, vagy a dátumot nézte el? Hol a többi fiú, aki fölvételért folyamodott? Talán nem lesznek oly elővigyázatlanok, hogy csak az utolsó napon fussanak be? Hirtelen elállt a szívverése. Felugrott és a zsebében kezdett kotorászni, nem felejtette vajjon otthon a bizonyítványait? Épp akkor ment keresztül a kis parkon egy amerikai úr, közömbösen pillantott András felé. Nem esett ki valami a zsebéből a vonatban? Kétszer is meggyőződött erről. Nem, hála Istennek, a pénz és az okmányok rendben voltak. Megkönnyebülten föllélekzett s hogy átmelegedjék és lerázza az álmosságát, sétálni kezdett. Lám, megint itt van Kazmar kiáltványa a fiúkhoz, te szeleburdi.

A személyezeti osztály ajtaja tele volt tűzködve jelszavakkal. Úlynak úgylátszik ez a vesszőparipája.

Beszéljen röviden. Egy perc alatt 73 szót lehet mondani.

Föltalálók fogadónapja kizárólag a hónap harmadik vasárnapján 9—12-ig a technikai osztályon.

Biztosítási ügynököket nem fogadunk, minthogy nem szándékozunk leégni.

Bentről női hang hallatszott. András kopogtatását hallotta-e, nem-e, folytatta beszédét. Mikor a fiú belépett, meglepetve látta, hogy a női hang egy férfié. Az íróasztal mögötti karosszékben szürkeruhás, vézna úr ült, hanyag mozdulattal fogta a telefont és halkan, messziről beszélt bele a kagylóba s ezt András különösen előkelőnek tartotta. Kiegyensúlyozott hangon idegennyelvű levelet diktált valamelyik emeletre egy láthatatlan kisasszonynak. Kedvteléssel és selypítve görgette szájában a szavakat, nyelvefolyvást a fogai körül tapogatódzott, ami mesterkélt és kissé nevetséges benyomást keltett, bizonyára angolul beszélt. Ugyanolyan hanyagul, ahogy a telefont fogta, kinyújtotta félcipőbe bujtatott lábát, mire előtünt ibolyaszínű harisnyája. Igen gondosan volt öltözve. Szabályos, lapos, némileg fejletlen, önelégült és a környezet iránt elnéző arccal hirdette: olyan vagyok, mint máskor, de nálam ez természetes. Mi volna ezen különös?

András bizonytalanul álldogált kofferjével a linóleumon. Kezében tartotta okmányait és várt. Szeme kíváncsian futott végig a már nappali fényben úszó nagyon is világos szoba falain, hogy kikerülje a diktáló férfi fürkésző pillantását. Az irodahelység egy iskolai emléket is idéző fogklinika hygiéniáját juttatta eszébe. A falakon az egyes földrészek térképei s rajtuk a Jafeta-áruházak hálózata pirossal berajzolva és ott volt a köztársasági elnök képe is.

Kazmarnak ugyanolyan méretű arcképe az átellenes falon függött. A falak mentén álló kartotékszekrények valóságos népszámlálás — a redőnyös íróasztallal együtt, áttekinthető egység határai közé szorították a szobát, tekintély sugárzott belőle és növelte a félénkséget.

Az úr halk kattanással helyéretette a kagylót és szemöldökét fölhúzva Andrásra nézett. A fiú készségesen megmozdult, várva a kérdést. De mivel. András meg se mukkant, az úr is hallgatott és átült a számológéphez, amelyen néhány szines gomb volt, aztán hanyagúl, de pontos könnyedséggel magasról és sebesen kopogni kezdett. Andrásnak úgy rémlett, hogy ezt készakarva, s csak miatta teszi. Kellemetlen gyerekkori emlékek ébredeztek benne. Ha valami rosszat tett, édesanyja büntetésből nem beszélt vele. A takaréktűzhely körül foglalatoskodott, föltette a kávét, leszűrte, mindent úgy csinált, mint máskor, de Isten a tudója, milyen rossz és hiábavaló dolog volt ez, ilyenkor mindig úgy kotródott a közeléből, mint a leforrázott kutya. A bátortalanság kész betegség, aki ezt nem érte meg, nem tudja mi az. András ugyan köhécselt egyet-kettőt, de a hideg vízbe való ugrást alkalmasabb pillanatra halasztotta. Amikor kevésbbé alkalmatlankodnék. Így hát szerény érdeklődéssel a gyapotcserje preparált gallyát nézegette, termése szétpattant gesztenyéhez hasonlít, amelyből már kitüremlik a vatta. Szép volt, olyasforma, mint a lepkegyűjtemények szoktak lenni s ott lógott az iroda vitrinje falán. E pillanatban kopogás nélkül belépett egy egyenruhás ember, hátracsapott sapkával — bizonyára szolga — és lármás léptekkel egyenesen az úr felé tartott. Valami iratcsomót csapott az asztalra és derűsen igy szólt: »Tessék, Kolusek úr, megvóna, amit kerestünk!« és várt. A vézna úr álltában, ceruzájával ákombákomot firkált minden ívre,

rányomta a bélyegzőt és a hátratolt sapkájú ember nyomban el is vitte. Ezalatt András némiképp megemberelte magát, az asztalig merészkedett és szolgákatkészen odatolta az okmányait. Legyen szíves uram, — Kazmar-fiuk — a beiratkozáshoz...

A gyönge mellkasú és zárkózott arcú Kolusek ránézett a bizonyítványra, aztán a fiúra, hátradőlt a székében, s szeméből vidámság lövelt.

»Mi a szösz, maga már olyan tehetős, fiatalember?«

András egy lépéssel közelebb jött és kerek szemmel bámult rá.

»Hát hogy egy nappal előbb jön beiratkozni. Az idő pénz barátom!«, és éles női hangján így folytatta: »Mindig mondom, ezek a prágaiak! Mindenben fölöslegük van!« Szemöldöke meg sem rándult, de nyílván örömét lelte a fiú zavarában.

»Kicsit körül is akartam nézni!«, mormogott András mentegetőzve.

»Hát az már a maga dolga«, vonogatta vállát Kolusek, »mi azonban keresünk magán!«, jegyezte meg könnyed mosollyal. Aztán emelt hangon, szótagolva és hangsúlyozva a megjegyzendő pontokat így szólt: »Október másodikán reggel hétkor jelenjék meg a többi pályázóval együtt a kórházban röntgenvizsgálatra, Déli körút 6. Ha egészségileg megfelel, kettőkor délután a Kazmar-fiúk házában fölvételi vizsga lesz, látja, ott fönt a hegyen.«

»És ha lenne szíves uram —, bocsánat, ha tovább is alkalmatlankodom«, jutott eszébe Andrásnak, »nem lehetne már ma ott...«

»...hálni, úgye? Maga kis okos. Hogy képzeli azt? Ülvben egyáltalában nem kapni szállást. Még a mi tempónk mellett sem győzzük az építkezést. Az most már a maga

gondja fiatalember. A Gazda a maga korában várótermekben éjtszakázott.«

András udvariasan köszönetet mondott a törékeny úrnak. »Nincs miért«, válaszolt Kolusek, és most már egy apát várakoztatott a két fiával, akik időközben léptek a szobába hangos kopogással és valószínűleg hasonlóképpen gazdagok voltak.

De mire András kiment, a nap már a hegyek fölött járt, szép idő kerekedett és mint derűs időben minden egészséges teremtmény, a fiú is egészen felfrissült. Lassan mégis rájösz, mire van szükséged, itt-ott egy kis megalázás, egy kis mellbevágás, (a sértés rosszabb) talán így kell ennek lenni. Mit bánom én? Fő, hogy ezekről a megaláztatásokról senki se tud a zsizskovi házban. Ha édesanyja és nagyapja küldték volna ide, most bizonyára káromkodnék. De Ülyt saját ügyének tekintette és összeszorította fogát. Bőröndjét azzal a régi beidegzéssel, hogy gyerekkorában meglopták, visszavitte az állomásra és elhelyezte a ruhatárban. Most szabad volt, keze üres, a levegőnek olyan szaga volt, mint a villamoskisüléseket kísérő ózon s ebbe a vadonatúj szövet és az idegenség illata keveredett. Ha arra gondolt, hogy a kellemetlen Kazmarékkal holnapután reggelig nem lesz semmi dolga, örömében majdnem ugrált. Tagadhatatlan, Kazmar egy rendezett várost létesített, mely a ragyogó napfényben olyan áttekinthető volt, akár a menetrend. Az ipari kockajáték sikerült dobásának első kockái s az ígéretes jövő bizonyítékai. Az aszfalttal összekapcsolt zöld sávokkal felosztott térségek munkakedvtől tarkálló valósággá folytak össze szeme előtt s a tér átlókkal rövidített betonjárdáin nem szép, de tiszta és jóltáplált, közömbös arcú, értelmes szemű és ruganyosjárású emberek közlekedtek. András egyelőre lophatta Isten napját, így a hajadonfőtt járó urak

mintavásári hemzsegésén szórakozott, akik az igazgatósági épület körül jöttek-mentek, töltőtollal és blokkal a mellzsebükben s a fiú találgatta, vajjon hamarosan meglátja-e Kazmart is? Kíváncsian sóvárgott utána. De hiába várta. Nekiindult hát, hogy körülnézzen Úlyban s így holnapután aztán már kiismerje magát. Minden egy kaptafára volt. Ha a Gazda nem is dicsérné önmagát s nem oktatná a többieket is minden falon ott kisértő bölcs mondásaival e feliratok nélkül is tévedhetetlenül meg lehet állapítani, mi itt Kazmaré, legyen az iskola, kórház, mozi vagy sportklub, már csak puszta megjelenéséről is, amely külsejével nem ígérget többet, mint amit ad a kérlelhetetlen Kazmar-féle tárgyilagosságról és a százszázalékos tisztaságról, amely előtt, bocsánat, még Prága is elbújhat, kivéve persze a Jafeta-áruházakat. András fölnevetett, amikor meglátta Úlyban a prágai áruház mását, Isten tudja hányadik emeletig teletömve az ismert figurinák élőképeivel. A kapuban egy gyerekes kinézésű és finommodorú szemüveges japán állt elé és igen kíméletes mozdulattal készült András ruháját lekefélni. András pirulva hárította el magától. Nem akart olyasmire költekezni, amiből, saját itélete szerint nem volt haszna. De a sárga fiú mosolyogva jegyezte meg csehül, hogy ez i n g y e n r e k l á m. A japán fiatalember szájából olyan furcsán hangzott a cseh beszéd, hogy Andrásnak össze kellett harapnia a száját, nehogy elnevesse magát. De ne gondoljátok, hogy ez a japán valami szegény kis szolga volt, ellenkezőleg, művelt és előkelő nemes, aki nemzetgazdasággal foglalkozott és eljött, hogy tanulmányozza Kazmar kereskedelmi rendszerét. De hiába volt minden: a Gazdának meg vannak a maga bogarai és nála mindenkinek alulról kell kezdenie. De nem tudom, vajjon a sárga nemes esetében nem győzték-e le Kazmar

közmondásos bölcs megfontolását saját bogarai, vajjon okosan cselekedett-e, amikor a japánt felfogadta: nem bocsátott-e apácalepkét az erdejébe. Néhány évvel később Japánban egy Kazmar-tipusú textilkombinátot állítottak fel, amelynek Európában is voltak áruházai. Kazmarnak ez bizony sok gondott okozott, hisz megfosztotta munkásait munkájuktól és ez volt egyik oka Anténa Feri vad kirohanásának május elsején. De erről majd később, ha sor kerül rá.

Legénykénk útközben ugyanolyan sált vásárolt, minőt reggel a munkásokon látott. Nyomban a nyakára kötötte és így tért vissza a gyár elé. Aki most találkozott vele, Kazmar-fiúnak hihette. A gyár közelében olajos mellékize volt a levegőnek, amelybe új zsebkendők és aszfalt szaga elegyedett. András belesett a kerítésen.

A gyár minden íze mozgásban volt, lélekzett és dohogott. András kihallotta a gépek bevágását, kattogását az elektromotorikus rezgésből, s ettől valósággal zümmögni kezdett egész teste, egyszerre élénk gyorsasággal rajzottak vérében a szikrák, sietni szeretett volna valamerre, hogy valahonnan el ne késsen. Az állandó gyári zúgást néha túlsivította a gőz sziszegése, mikor egy-egy mozdony óvatosan bepöfögött a kerítés mögötti raktárba. Nagyéha figyelmeztető autótülkölés előzte meg az üzem körforgalmát lebonyolító autóját, amelyen bátorarcú fiúk siettek egyik épületből a másikba, hogy ne vesztegessék gyaloglással az időt. András bámulta a számára eddigelé titokzatos gyár hallgatag gépvezetését. Beosztott rendben meghatározott testtartásban ismételgették munkájuk kijelölt kézmozdulatait, amelyekkel előbbrevitték a reggelt a délidő felé és Andrást akadályozták a látásban. Csak már odakerülne a gépekhez és láthatná, mivel játszadoznak. Egyszer régen

hallott a Jafetáról egy tréfás mondást: a műhely bejáratánál bedobnak egy mázsa gyapotot és a kijáratnál már kész nadrágok potyognak. Távolabb Andrástól idősebb férfi bámészkodott. Nem volt rajta gallér és ádámcsutkás nyakán kíváncsian nyujtogatta betegségre való beesett sóvárgó arcát. Élénk figyelemmel kísérte az udvar fölötti kötélpályán lassan tovahaladó óriás takácscsévéket. András nem származott takácsipari vidékről, nem tudhatta, mi lehet az, mintha édesanyád varrókosarából kivennéd a cérnaorsót és ezerszeresre megnagyobbítanád.

»Ojjé, visszaküldte az ellenőrzés«, jegyezte meg a sápadt ember nem minden káröröm nélkül és az átellenes épület kockatetőzetére mutatott, amelynek szélén halomban hevertek a kiselejtezett takácscsévék.

»Mi nem tetszett nekik a csévéken? no, fiúk, ha elrontottátok a fürdőt, köszönöm szépen, akkor mélyen belenyulhattok a zsebetekbe.«

»A bennszülött szavai András fülének nagyon beavatottan és szakértően hangzottak. A sápadt szemszéddal egyszerre nézett a csévékre — ezekre az óriás orsókra — cigarettavégekre és épp olyan rejtélyeseknek találta őket, mint valamikor annak az ujságnak betűit, amelyben édesapja oroszországi emléktárgyait hozta haza becsomagolva. A gyár lüktetésébe most valami nevetséges mechanikus bőgés szólt bele és rendszeres időközökben ismétlődött. Andrásnak a hangról eszébejutott, hogy Gamza Sztanó Nechlebyben fölfedezett a padláson egy életnagyságú kerekeskutyát, valami ősrégi játékszert. Ha hasán meghúztak egy karikát, a kutya egyszerben szűkölni kezdett. A beesett arcú férfiú hirtelen vigyázzállásba egyenesedett.

»A Gazdát keresik«, hallgatózott. »Fogadok, hogy a kémiában lesz. Most ez az övé.« A búgás nem szünt meg

és András kérdően nézett a beszédes szomszédra. »Autokol«, jegyezte meg a férfi. »Búg az összes épületekben, érti. Amig meg nem találja azt, akit keresnek. Nálunk ilyen jelzések vannak«, tette hozzá minden dicsekvés nélkül azonosítva magát az üzemmel. »Vykoukal igazgató úrnak másféle hívójele van és mindenkinek a vezérkarban...«

»Ön itt dolgozik uram?«, kérdezte András.

»Dolgozok is, nem is, ahogy vesszük. Most beteg vagyok.«

András tizenöt éves volt, tehát elsősorban nemibetegségre gondolt. Illemből hallgatott. Aztán megkérdezte, hol van itt a repülőtér és mikor az ember azt válaszolta, hogy két óránvira innen Bozdechovicban, András csalódást érzett. Még csak azt szeretné tudni: mire valók ott, azok a hengerek, a földtől egészen a háztetőig?

»Azok«, magyarázta a halovány ember készségesen, a szemétszívók, érti? Hogy a munkások be ne lélegezzék. Ebből a Gazdának évente szép pár tonna anyaga van a kartonműhely részére. Minálunk, komám, nagyon törődnek az egészségüggyel«, mondta dicsekedve, de mosolyogva is, amit András nem akart tudomásul venni. »Az egész Jafeta egy valódi emberi szemétszivattyu«, tette hozzá hirtelen a férfi és furcsán mosolygott. András csodálkozva bámult rá. »Te nem vagy idevalósi, ugy-e, nem? Mindjárt gondoltam.«

Nem bizony, és András elmesélte, hogy és miképp áll a helyzet.

»Kazmar kadétja, ugye?«, tapogatódzott az idegen és színlelt vidámsággal csapott András vállára. »Igen stramm fiúnak látszol. Kazmar-fiú. No, nem leszel soká fiú. Itt gyorsan vénülünk. Mit gondolsz, hány éves vagyok?«

András egyenesen az arcába nézett, aztán gyerekes túlzással és őszinteséggel kibökte:

»Negyvenöt.«

»Huszonhét, te okos! Már négy éve, hogy kint vagyok a katonaságtól. Hiába, ezen már nem lehet segíteni.«

»Szegény embernek igyekeznie kell, hogy megéljen«, jegyezte meg András óvatosan és nem is tudta, hogy édesanyja szójárását ismételte. A halvány ember nyugtalanul nézett körül és hirtelen úgy elpirult, mint egy leány.

»Én is amondó vagyok«, helyeselt nyomatékosan. »Így van jól. Bizony így!«

Ruganyos, céltudatos úlyi léptekkel haladt el mellettük a törékeny Kolusek. Egy kicsit ferdén tartotta magát és kettőjük köszönését nyájasan viszonozta. A főkapu felé tartott.

»Én nem panaszkodom, szó sincs róla«, mondta a beesettarcú nehezen kapkodva a levegőt és szemei mindaddig kísérték Koluseket, amig csak eltünt. »Udvarfelvigyázói állást ígértek nekem. Orvosi szemlén voltam a kórházban. Ott is elsőrendű a hygiéna. Besugárzás és vízkura, mindent csipesszel és gummikeztyűvel fognak meg, azt már meg kell hagyni. Doktor Rosenstamm vizsgált. A tüdő, mint egy tömlő, a szív, akár egy harang, mondta a doktor úr, minden rendben. Semmi más, csak kimerültség. Az ember hazajön a munkából és semmihez sincs kedve. Nem izlik az étel, nem bír aludni, hányja-veti magát az ágyban, töpreng. Szép fiatal feleségem volt, de éjtszaka bizony nem tudtam kedvére lenni.«

»Hol dolgozott«, szakította félbe a fiú zavartan.

»Az övnél: ragasztottam. Én a férfiköpenyeken a balfelsőrészt ragasztottam. Mit bámulsz? Most az angolban nagyobbrészt ragasztott áru megy.«

»És tart az?«

»Akár a zsidók hite. Csak nem gondolod, hogy ecsettel kentem? Szó sincs róla. Légnyomásra berendezett önműködő ragasztógéppel. Minden munka részekre van osztva. A szabászatból beküldik nekünk a kiszabott darabokat, azoknak ott mintáik vannak erre. Az adogatóban pedig az előmunkás szétosztályozza és a te munkád maga szalad hozzád. Mint valami mozgó járda a kezek részére, érted?«

»Hát akkor bizonnyára sietnie kell?«

»Sietni — nem is. De sohasem szabad abbahagyni és mindig ugyanazt kell csinálni. Mint az óra. Megnyomod a prést, fölemeled, a munka egy fázissal tovább megy és már nyakadon az újabb, szorítsz, lazítsz és megint ujabb. Nem fárasztó, igazán nem, inkább játék. De ha nap-nap mellett kilenc órán keresztül ugyanazt csinálod, lassan unalmassá válik és aztán egyszer csak rájöttem valamire«, mondta a férfi titokzatosan és kissé büszkén. Elhallgatott és közelebb lépett Andráshoz.

»Igaz, ezt nem mondanám el akárkinek, megint megszidnának érte, mint a doktor, de neked megmondom, azért, mert őszinte vagy, látni a szemeden. »Tudod«, — folytatta fontoskodva és egyik szemével ravaszul hunyorított, »hogyan« működik az a konvájer, az az adogató hüllő« — én figyeltem a kígyót. Ezt a kígyót nem is érdeklik annyira a kabátok, csak úgy teszi magát. — Őt az ember halála érdekli.«

»Veszélyes az?« kérdezte András.

»Nem úgy gondolom!«, a férfi türelmetlenül csettintett ujjával és bosszankodva ráncolta homlokát, hogy valaki már megint rosszul értette. »De a konvájer, az a mozgó kígyó percenként elvett az életemből és folyton közelebb tolt a halálhoz. Ha lenyomtam, mindig fölkacagott: látod,

már megint egy glattajlival közelebb vagy a halálhoz.«

A férfi elhallgatott és hátra lépett, hogy lássa, milyen hatást keltettek szavai fiatal hallgatójában.

András zavarban volt.

»Magától értetődik«, — kezdte tétovázva. »Ha ezt úgy fogja fel — akkor persze minden a világon — ugyanezt elmondhatja azokról is ott« és nevetve mutatott egy sereg fiúra, akik a labda után szaladtak a gyepen, »hogy minden nappal közelebb vannak a halálhoz.«

»Vannak is, te gyerek. Most írok erről egy cikket. Tudod mit? Azt mondtad, hogy nincs szállásod. Gyere el hozzám éjtszakára, elbeszélgetünk. Nálam van fölös ágy. Nem tagadom, a feleségem elutazott az anyjához. Az anya az csak anya, egyszer ők is látni akarják egymást«, mosolygott a ragasztó odaadó arca a meztelen nyak fölött, aztán karonfogta a fiút és már vitte is a gyártelepről. Delet harsogtak, a munkások kifelé tódultak s ő láthatóan kitért útjukból. Egy papírdarabra felírta nevét és lakását, odaadta Andrásnak, megmagyarázta, merre kell mennie, aztán olyan nyájas tekintettel nézett rá, hogy a fiú Isten tudja mért, sajnálni kezdte. »És Koluseket«, mondta Miskerik, a ragasztó búcsúzásul, »Azt becsüld meg, ő megtesz mindent, amit megigér, ha egy kis ideig el is tart. Csak ne veszítsd el a türelmedet. Tudod, sok a dolga. Ő is takács volt. A Gazda fölkarolta és propagandistának képezte ki. Aztán beültette a személyibe, ő pedig megszerzi nekem az udvarfelvigyázói állást. Máskép nem is lehet. — Sok szerencsét, ma még látjuk egymást«, mondta sietve, már nem is nézett Andrásra, megfordult és gyorsan távozott.

Megállapodásuk szerint András délután elindult a Zátoranka-telepre, hogy fölkeresse Miskeriket, a szívélyes munkást. De próbálj csak keresni valakit egy kertvárosban!

A névtelen, csak számozott utcákon a házak, úgy hasonlítanak egymáshoz, mint tojás a tojáshoz. Csupa kocka, Isten bizony! Azoknak a hatalmas épületeknek a kölykei. Azt mondhatná az ember, hogy a nagy gyári skatulyák egyikében benne volt valamikor az egész csinos városka, most aztán szépen szétrakták az építőkockákat a lejtő fiatal fái közé. Zátorankában nem voltak kerítések, csak ösvények, egyetlen liget volt az egész és lakói oly boldogan éldegéltek itt, mint a négy évszak festményén. Míg András a számokat nézegetve járkált, feje fölött, az ágak között, csöndes ropogást hallott. Inkább csak a zörejt figyelve, mint nézelődve egy embert pillantott meg a fán. A zátorankaiak lábukat a fák görcseinek támasztva álltak a korona lombozata közt és szedték a szilvát. Ritka fajtájú szilvával telt kosarak álltak a pázsiton, itt-ott egy letört gallyacska hevert az úton. Hűvös fű és gyümölcsillat terjengett, az ember legszívesebben egész testével magábaitta volna. András is elfogta a kísértés, hogy lopjon a fáról. Gömbölyű hűvösség csiklandozta tenyerét, hallotta ropogni a szilva ruganyós húsát fogai alatt, keserű héjjától összehúzódik a szád és nedve egészen Styaszni Tónira fröccsen, arra, akinek ujját leszakította a töltény és lefolyik az állador... Itt, szó sincs róla!, szeme van a fának. Derűs ősz volt. A csalóka napfényben golyócskákkal játszottak a gyerekek, mint valamikor Lhotkán, húsvétkor, némelyikének szép üveggolyója is volt. András megállt a guggoló fiúk mögött és érdeklődve nézte, hogyan bökdösnek: Valamikor e játék mestere volt. Haj, jaj, gyerekek! Mit tudtok ti!, gondolta, mint valami felnőtt és továbbsompolygott. Büszke is volt gondjaira. A Kazmar-farmról megérkezett a pék és széthordta a friss kenyeret. Az útkereszteződéseknél úgy csilingelt, mint a Jézuska. Mire a házikókból asszony-

kák jöttek ki, békés terferéjük során sok kicsinyítőszót használtak, mint mikor jóéjtszakát mondanak, a fehér és tréfás péknek új ércpénzt nyomtak a markába és hazavitték a lakkozott kenyereket. Az emberek itt olyan boldogok voltak, mint a regényekben, sőt annál is boldogabbak, míg a hajléktalan utas keresztül-kasul járta a mintavároskát és alig bírta kivárni, hogy végre leülhessen. Soká keresgélte a házat, olyan soká, hogy az már nem is volt szép. Végre a keresett szám előtt megállt.

»Miskerik?«, kiáltotta egy kékszemű bácsi a létráról, fejét András felé fordítva, mialatt kezével a fa törzsébe kapaszkodott. Szedte a szilvát. »Az, akit megbolondítottak a gépek?« kiáltott lefelé. »Valamikor itt lakott.«

A fa alatt borzashajú asszony szedte kötényébe a hullott gyümölcsöt, most fölemelte vörös arcát és megállt.

»A gépek!«, legyintett megvetően, félresimította szeméről haját és tenyeréből beleszórta a szilvát a kosárba. »Megszökött a felesége, attól bolondult meg«, javította ki az öreget nyomatékosan.

A szomszédasszony is odacsatlakozott hozzájuk, hallgatódzott, a kis papírról Andrásra, Andrásról pedig a vérmes asszonyra nézett, biccentett és daloló hangon megjegyezte:

»Miskeríkcsöndes bolond, nem bánt különben senkit...«

»Nem tudják, hol lakik most?«

»Azt bizony nem tudom«, felelt a vérmes asszony fennhangon.« Semmi közünk hozzá, nem törődünk vele. Elvesztette a lakást, nincs rá igénye. Az igazgatóság kiköltöztette. Most mi lakunk itt, hely pedig nincs.«

Miután kikelepelte magát, megragadta a kosár két fülét, bement az épületbe és becsapta maga után az ajtót.

Annyit járkált és eredménytelenül. S az első ember Úlyban, aki barátságos volt hozzá, bolond volt. András hatalmába kerítette a fáradság. Sajgott a lába, s a feje is megfájdult, majd megrepedt. A sok különféle benyomás kuszán, rendezetlenül kavargott benne. Azzal tisztában volt, hogy Úlyban nem sóvárogtak érte és hogy Urban András nélkül is jól megvannak. És mik lesznek a dolgozatok? Miféle dolgozatok, töprengett visszafelé menet Úlyba. A homályos szó széléről előbukkant a sápadtarcú ragasztó, akit őszintén sajnált, bár pillanatnyilag haragudott is reá egy kicsit. Ha holnap nem vesznek föl, nem megyek vissza szégyenszemre Prágába. Semmi pénzért sem. Világgá megyek. Mennyi ember csavarog így. Üsse kő! Jelentéktelenebbnek érezte magát egy parányi homokszemnél is, de a homokszemnek korgott a gyomra és álmos volt. Alkonyodott, Úlyban kigyúltak a lámpák.

Betért Kazmar szövetkezeti boltjába, orrát megcsapta a füstölthús és kávé meleg párája és a frissen szellőztetett helyiség hegyi levegője. Az üzlet zsúfolásig tele volt, itt az ember néhány garasért jóllakhatott, elidőzhetett, ameddig akart, lámpák égtek, nézelődhetett, szólt a rádió, álmodozni is lehetett, csinos elárusítóleányok járkáltak az asztalok között, rózsaszínű levélpapirost, szivárványszínű szappant, liliputi kis parfümpalackokat, kerékpárcsengőket, sportjelvényeket, csíkozott labdákat árultak, igazi Amerika volt. Itt-ott idegennyelvű szavak röpködtek, szerelmesek enyelegtek, s találkát beszéltek meg a fiúk és a leányok. Rikkancsok kiáltozták ki Kazmar kiadványait, férfiak itt tárgyalták meg üzleti ügyeiket. Száz meg száz munkás tolongott a pultok előtt, itt lábatlankodtak a rájuk bízott gyerekkocsikkal a nagymamák, s az asszonyok is itt vásároltak be munkából jövet. Mindannyian itt váltották be

bankóikat guruló, csörgő aprópénzre, visszaszármaztatva ily módon keresetüket a Gazdának. De azért ők sem jártak rosszul. A külföldi képekkel ellátott dobozokban konzervált álmokat, celofán zacskókba csomagolt illúziókkat vásároltak — barátom, ez igazán nagyszerű és hiába minden, András Jafeta pártján volt. Ugyan mit is csinál most az a szegény bolond, aki áprilist járatott vele? Vajjon vacsorázott-e? Szegény, talán nem is volt neki miből. András nem tehet róla. Nem lehet az életet a hasznavehetetlenek mértékével mérni.

András szorosabbra csavarta nyakán a Jafeta-munkássált és elindult a vasúti váróterembe aludni. Éjfélig bizonyára ottmaradhat, aztán meg vannak az úly-i parkokban padok is. Szaporán kilépett, hogy fölmelegedjék, hogy ne féljen és útközben gondolatban Kazmarral társalgott. Elmondta neki, hogy állt ellen a »Kis-mennyország« vendéglőse csalogatásának, hisz ott az ember elevenen megpenészedhetnék, de azért az is igaz, most a szemébe mondja, hogy Kazmar kapuiban, ablakainál és irodáiban gorombán bánnak az emberrel, a Gazda erről biztosan nem is tud, Miskerikért, a szomorú bolondért is közbenjárt. Kazmar a képen igen komolyan és érdeklődéssel hallgatta és közösen tanácskoztak.

Balga kérdés: vajjon mit is kezdene az ember ebben a barátságtalan világban, ha nem volna a saját »én«-je?

A Kazmarfiúknak kemény életük volt. A hegyekből, a nyitott ablakokon át, beáradt a hideg a hálótermükbe. Hatkor keltek, fogat mostak, tornáztak, zuhanyozták magukat, rendberakták egymás fölé függesztett hajóágyszerű fekvőhelyeiket, (minden fiú a felső ágyon szeretett volna hálni, ahol könnyebb volt vásott tréfákat csinálni, de azért is, mert az alúl fekvőket »padlósok«-nak csúfolták), aztán nyolcasával felsorakoztak és intézeti szokás szerint énekszóval ébresztgették az úlyi polgárok csekély töredékét, akik még mindig szenderegtek a lombárnyas házikókban. Így meneteltek a gyárak felé.

»Kezdjük vídáman az új napot«, gúnyolódott Anténa Feri és olyat ásított, hogy bele lehetett a torkába látni, aztán nagyot nyujtózott és rádobta az első csomagot a mérlegre. A gyapot a szellőzetlen párnák nyomasztó levegőjével vette körül őket s a juta hajószaga fojtogatott; a jód és kátrány emléke is milyen beleivódott a zsákok szövetébe. Andrást az előkészítő sorompónál a zsákokhoz osztották be. Az abroncsokat csipdeste és a burkokat szedte le. Mint a teve púpja, emelkedett háta mögött a kizsigerelt zsákok tömege. A mester áttornászta magát minden akadályon, kezében raktárkönyv, füle mögött ceruza, igy járkált a ki-

bontott és összesajtolt gyapotkockák között. A pihék még a szempillájára is rátapadtak, mintha most jött volna a tollas zsidótól. Minden préselt csomagot színes ceruzával megjelölt, hogy a keverőműhelyben össze ne cseréljék. A fonál, barátocskám, recept szerint készül, minden számmal másként kell bánni, a fonalaknak családfájuk van, amelyekre a fonónak úgy kell vigyáznia, mint a ló — vagy kutyatenyésztőnek. Gyapotot fonni, régi angol tudomány és Týra mester olyan szakértője volt ennek, hogy három milliméternyi pontossággal osztályozta a gyapotot. »Sok dolga van szegénynek, figyelnie kell a hőmérőt, hogy Kazmar kisasszony fügefái jól fejlődjenek«, szokta mondani az Anténának nevezett Feri. A fügefák nagy edényekben valóban a falak mentén álltak és ebben az üvegházi melegben szépen nőttek. A munkások a falakat boxbajnokok, és moziszínésznők kivágott képeivel aggatták tele. A munkások szeretik a képeket. Ez a Feri mosdatlan szájú pofa s az ember jól tette, ha távol tartotta magát tőle, nehogy a végén vele együtt kapjon zuhanyt a nyakába. András magánakvaló ember volt. A csoportjába tartozó fiúk máris szenteskedőnek csúfolták, bántotta is a dolog, de nem mutatta.

Týra mester elégedetlenül megállt, egy kis csomó gyapotból szakszerű fogással »stapel«-t csinált és bal kabátujjának szélére helyezte. »Ilyen az ő Mobilé-jük«, mondta megvetően, »kunkorodik, foszladozik, akár a nyúlszőr« és kedvetlenül elfújta a rövid fonalat. »Kíváncsi vagyok, vajjon hamarosan megjön-e f e l ü l r ő l a rendelet, hogy lőgyapotot fonjunk. A takácsműhelyben pedig csodákat kívánnak tőlünk, úgy-e. Ha a betét szakad, a tizenhármas tehet róla. Fordítsd ki! azt a jégenkopogóját, miért nem fordítod már ki, hisz ki van a mérték«, kiabált Ferire.

»Stop«, mondja Feri, »te ugyan szép kis disznóságot csinálnál ott« és valami sötét tárgyat dobott ki a gyapotkocsiból, mielőtt tartalmát a szaggatóba boritotta volna, ahol a gyapotcsomókat vad szél kavarta és a vattapelyhek úgy hullottak, mint a sürű hó. András lehajolt, hogy felvegye, amit Feri kidobott, istenkém, mit szedett fel! Egy babát, bizonyisten, egy valóságos rongybabát, az arca barna, keze-lába kávészínű, szoknyája rózsaszín, amilyen a négernőknek tetszik. Belefulladt a gyapotba és a tenger túlsó partján, valahol Alabamában, egy fekete kislány hiába keresi kincsét. Feri kivette András kezéből.

»Téged beengedtek útlevél nélkül?«, szólította meg a kis ördögöt és átadta a mesternek. »Nézze csak ezt a potyautast«. A segédmunkások harapófogókkal és pelyhes hajjal állták körül őket.

»Amerikából Brémába utazott«, — »Feketén«. — »A vízen túl is játszanak a kölykök«, mondta az egyik papa. — »Lehet, hogy valami kis pogány isten.« — »Te marha!« — »A mama gyapotsajtoláshoz magával vitte a gyereket.« — »Dehogy, biztosan maga gyerek dolgozott ott. Persze ültetvényeken! Akinek csak keze van, az mind szed. Ott a kicsinyek is dolgoznak, dolgoznick kell.« — »Csakhogy a négerleányok korában fejlettek, már tízéves korukban lakzit ülnek.« — »Kölcsönözze ide nekem, elviszem a leányomnak«, kérlelte az előbbi apa.

»A múzeumba kerül«, mondta a mester. »Ilyesmit gyűjt a Gazda, már többször előfordult. Egyszer, még az én üzememben«, — mondta szomorúan — »a gyapotban három dollárt találtunk, bizonyára valamelyik munkásnak a bére volt, oda varrta be. Lousianai volt.«

»Emlékeztek fiúk«, szólt közbe Feri, »egyszer kifejtettünk a gyapotból egy levelet, akkor volt, amikor a fekete

Harway-fiúk pere folyt, még Rosenstamm fordította le nekünk: elvtársak, agitáljatok az igazságügyi gyilkosság ellen«.

»No gyerünk, gyerünk, oszolj! De már is mozduljatok!«

»Mit Týráéknál«, mondta Feri fintorgó arccal és ujabb csomagot vett elő. »Ott már régen letromfoltak minket. Ott minden prima volt, Lousianán alul nem adták. Mi csak rongybabát, ők dollárokat . . .«

»Jól jönne neked a dollár.«

A görnyedthátú Týra mester valamikor jobb napokat látott. Mielőtt Kazmar kétvállra fektette, mint sok mást is, mintaszerű fonóműhelye volt négyezer orsóval. Most aztán nem tudta önnállóságának idejét elfelejteni. A Týra-üzem maradványai még ma is megtalálhatók Úlyban. Éppen a tizenhármason szerelték fel a tisztítót, amely a műhely nagy részét elfoglalja, ott a selfaktor, a dicsőmultú gép, melynek sínenjáró szánjai négy fázisra dolgoznak, kész fonallá fonják össze a kócot, aztán föl is göngyölítik a vadul forgó orsókra. A puszpángállványra szerelt remek tisztítógép is Týra kelengyéjéből való, ezt a Gazda mint biztosítékot vette át, amikor üzemvezetővé nevezte ki oda, ahol azelőtt a maga ura volt. Megalázó az élet, és Týra megvetette a korszakot, amely őt elsöpörte. Annakidején Týránál csak elsőrendű minőséget fontak, sohasem selejtest. Elég, ha azt mondom, hogy Týra a nechlebyi Latmannak szállított, az pedig igen válogatós volt. De ki keres ma jóminőségű gyártmányt? A plebejusok olcsóságot akarnak, szezonrongyot, talmi árut. Hová fejlődik az emberiség? Elvesztette minden érzékét az anyag iránt. Micsoda század ez? A hamisítványok és pótlékok kora. A műselymet például Týra úgy gyűlölte, mintha embert gyűlölne. Megvetéssel prüszkölt, valahányszor a műrostokról volt szó, amelyek nem borzolódnak, nem gyaratódnak, nem csava-

rodnak, szóval lehetetlen belőlük szálat fonni, és szűrni kell őket, mint a metélttésztát. A háború kiművelte az emberiséget a vegytani szélhámosságok terén és a köztársaságban kevélyek lettek az emberek. Ma, kérem, minden irodakisasszony, de mit, minden munkásleány gyöngyfényű harisnyát akar és csalja a világot; hamis selyem, hamis ékszer, mindenki mindent akar, de minden csak látszat és szemfényvesztés. És ez a mai fiatalság, melyből ő faragott Kazmarnak, saját hóhérjának és jótevőjének, szakmunkásokat.« Úgy ismerte ezeket az uracsokat, mint a tenyerét. Ezeknek már minden ócska, minden elévült hülyeség, szerezni, azt igen, de dolgozni, azt nem, csak a sport és a politika, a gyapothoz semmi érzékük. Ha tőlük függne, csak aviatikával foglalkoznának. Csupa légihős, csupa rekordtörő — a szájukkal! Urak, aki repülni akar, elsősorban tudjon mindkét lábával szilárdan megállni a talajon. Majd meglátjuk, olyan egyszerű-e, mint amilyennek látszik. Ma még a sík földön is elbotlasz és kitöröd a nyakad. Manapság inog a talaj az ember lába alatt; bizony uracskáim majd csak azután tudjátok meg, hogy forog a világ kereke. Mesélhetne nektek erről egyet-mást egy tisztességben megőszült ember. Týrát a nyomasztó és nyugtalanító felelősség tudata állandóan ingerültté tette. Kazmaréknál boszorkányos a hajsza, folyton résen kell lenni, különben mindjárt csahol egyik műhely a másikra és minden pillanatban kihallgatásra hívnak.

Týra az esti iskolában pihente ki magát. Szerette hallani önmagát, tanítói tisztének magasáról nézett le a fiúkra, átadva magát a hajótöröttek élvezetes látványának és szaktudása gyönyörének, mialatt a padban ülő kamaszok furcsán és nevetséges módon huzgálták föl szemöldöküket, nehogy elbóbiskoljanak. Mert ilyenkor már amikor végre leülhetsz,

érzed bizony a lábadban a gyári kilenc órát. A mester a liverpooli tőzsde magas cégjegyzéseit a tisztelet fojtott hangján sorolta föl, mintha a diplomáciai kar előkelőségeit — akiket szerencséje volt megismerhetni — mutatná be hallgatóságának. Nagy lélekzetet vett és a táblákhoz ugrott, hátatfordítva a tanulóknak, s ez a kabát hát »halszálka« mintára volt szőve. Olyan lendülettel verdeste a krétát a táblához, hogy törmelékei szerterepültek a földön. Amerika különböző államainak gyapjújegyeit, ahonnan cow-boy kalapos, lasszós Buffalo Billek származtak, színesen írta le, míg az afrikai gyapot elnevezései fűszerszagúak és kissé mosolyognivalóak voltak: mako, mako, mitafifi. Indiát Gandhi, a guzsalyos szent, fakírok s a kígyók jelentették. A mester a fiúk előtt azzal dicsekedett, hogy Amerikában tulajdonképen Észak nem a rabszolgaság megszüntetése érdekében viselte dícsőséges háborúját a Dél ellen, ahogy azt esetleg egyes csacsik hiszik, szó sincs róla! A dolog úgy áll, hogy az Egyesült Államok és Mexiko már akkor kezdtek marakodni a gyapotültetvények területe miatt. A mester büszkén rezegtette hangját, mintha hangsúlyozná, milyen nagy jelentősége volt mindenkor az ő nyersanyagának. A falitábla szinte ragyogott a villanykörte hipnotizáló fénytócsájában, a nagy pocsolyában, amelyen túl, Amerikában, nem egy úlyi fiúnak ott él a bácsija, vagy az apja. A Kazmarfiú könyökét a padon koptatva, megtámasztotta a fejét. Barátom, z s i b b a d a k o b a k o m. És szemei előtt a mozdulatlan nyári ég alatt mintha fehér parókák imbolyognának a mezőn, fülében tompán zakatol az úlyi országút kavicstörő gőzhengere, kivándorlási prospektusokban látott füstölgő hajóóriás siklik az ultramarinkék tenger fehér tarajú hullámain. Emelődaruk zsiráfjait látja, gépsorok utcáit, aztán semmi mást, csak sárga, barna,

fekete kezek paternosztereit — jaj, csak egy pillanat, csak amíg a tarkó üressége megtelik, csak amíg egy parányit kipótol ellopott álmából, akkor aztán minden rendben, megint friss lesz; s a Kazmarfiú homloka a padra koppant és elaludt. Mit akartok, hisz úgy nőnek, mint a sás és a hangjuk is változik. Nem tesz semmit, ez a serdülés ideje, ilyenkor gyakran elszédülnek. Meglocsolni egy kis hideg vízzel és rendben van. Nem mindenkit faragtak olyan fából, mint Urbán Andrást, lám, már nyitja is a szemét.

Rosenstamm, az üzem orvosa és a biokémiai laboratórium vezetője, igyekezett rábeszélni Kazmart, hogy legalább az iskolai oktatást hagyja a délutáni órákra, az első évfolyamot pedig ne kapcsolja be máris a teljes gyári tempóba. Egyik-másik fiú érverése egyáltalában nem tetszik neki és azt is megjegyezte, hogy vizsgálat közben sokkal többször talál kimerültség okozta üledéket kémlőcsöveiben, mint ahogy az ilyen mintaitézethez illenék, amit a Gazda olyan szokatlan körültekintéssel épített. Kazmarnak nagyon megtetszett a foszfát kiválasztásáról szóló előadása, majdnem gyerekes érdeklődéssel nézegette a följegyzéseket és a görbéket. Figyelmesen, anélkül, hogy egyszer is félbeszakította volna, hallgatta végig Rosenstamm magyarázatát. Csak aztán állt az orvos elé és megszólalt: »Hát én?« Ojjé, ha a Gazda az ő híres »hát énjével« jött, akkor mindennek befellegzett. »Az ő korukban én napi tizenkét órát dolgoztam«, mondta az ipari óriás. »Velem nem bánt az apám olyan kesztűs kézzel, mint ahogy mi most ezekkel, én a helyesírást, az angolt, a könyvelést, mindezt barátocskám csak éjjel tanultam, mikor tanultam volna máskor? A nappal a munkáé volt. És egyedül, doktor, egyedül. »Én,« nevetett emlékein a magántanuló, »mikor az első kereskedelmi leveleimet megírtam, többet izzadtam, mint ezek a szárí-

tóműhelyben. Az én fiaim tálcán kapják a tudományt — túlnagy a kényelmük«. Bizony, Kazmart nem hiába hívják »Nezmar«-nak (elpusztíthatatlan). »Az átlagot nem mérheti saját acélidegeivel«, próbálkozott tovább Rosenstamm, óvatosan palástolva nemtetszését. »De meg lehet edzeni«, szakította félbe Kazmar. »Higyje el Gazda, az ön geniálitásának egyik alkotórésze éppen a testi szívóssága.« »Genialitás, mesebeszéd«, vetette ellen Kazmar (öntelten, hiába, ő is csak ember), »csak akaraterő kérdése és nem szabad gyöngének mutatkozni.« És nem is engedett a fiúk kérdésében. Futamodjanak meg a gyávák már az első évben, mint Vykoukal igazgató fia, hulljon a férgese! Ez csak javára válik az üzemnek és nem kevésbé azoknak, akik kitartanak. Minden úttörőt a baltája szerint. Tűrj kozák, hetman lesz belőled.

András első mámora, hogy fölvették Kazmarfiúnak, hogy elérte, amit akart, hogy fölöslegesen aggódott anyja és Gamzáék előtt való megszégyenülés lehetőségén, mindez hamar elpárolgott. Életének prágai figyelői (akikért mindent vállalt) távol voltak és olyan valószerűtlenek, mint a megfordított távcső üvegében. Léteztek-e egyáltalán valaha? Egy hónapja, vagy egy éve, hogy Úlyban van? Hol van az már, amikor a gyár zenéjét leste a kerítésnél az első nap?! Most ott dolgozott Kazmaréknál, csinálta, amit parancsoltak, de a feladatok zürzavaros részletei úgy elkábították, mintha nem is ő, hanem valaki más csinálná, akire folyton vigyáznia kell, nehogy eltévedjen a gépek dzsungelében, nehogy butaságokat csináljon a vonatdübörgésre emlékeztető zajban, amely a fonalfinomító-gép munkáját kíséri és elhomályosítja a gondolatokat. Hogy siessen, bedobni a csévéket a szállítóba, hiszen a takácsműhely nem vár. Hogy ne tévessze össze a tekercsvágó-automata

színes nyomógombjait, meg hogy a lába a másik helyett a biztosító csapófedőt tapossa le és hogy a gyapottépő, ez a falánk dög, amely naponta egy asztag gyapotot fon föl, ne szakítsa le a kezét, mint állítólag nemrég is az egyiknek, amiről a tizenhármason még folyton beszélnek. Mindez viszont nem csökkentette Anténa Feri tréfás kedvét délelőtt az előkészítőben. Bekapcsolta a motort és az exhauszor okozta léghuzattal leverte a fiúk fejéről a sapkákat. Könnyű Ferinek, ő már régen itt van Úlyban, kiismeri magát és mindig a helyzet ura maradt. András vonszolta igáját. Hogy bágyadtságát leküzdje, zuhanyt vett, pedig ez úgy hatott rá, mintha ostor érné testét, az esti iskola előtt kávét ivott, habár olyan íze volt, mint a kocsikenőcsnek, de mindegy, amit megkennek, az megy, szokta mondani az öreg Horynek. András vasárnap sem pihent, pedig ilyenkor a Kazmarfiúk vezényszóra szórakoztak Kazmar sportpályáin és mozijában. Ezeket a mulatságokat az igazgatóság a rózsaszínű fizetési szalagon számolta el. S bár a fiúk papiroson szép pénzt kaptak, még mindig ők voltak lakás, élelmezés, művelődés és szórakozás fejében a Gazda adósai. Így volt rendjén, meg kell hagyni, de tudomisén, valahogy, mintha az embernek folyton visszafelé kellene nézni, mintha folyton a tegnapi napot keresné és ezalatt maga elveszne a tolongásban.

De az igazi, a valóságos András tudja, hogy mindez tulajdonképpen nem számít, nem fontos, hogy ez csak átmeneti állapot, mint messzi idegenben valami vasúti gócpont állomása, ahol tömérdek vonat tolat titokzatos váltók fölött, neked pedig vigyáznod kell, nehogy elsodorjon. Minden irányba vigyázni: a gépekre, az emberekre, az előljárókra, társakra, és hallgatni, tűrni, kitartani, egészen addig. Mit jelent az, hogy egészen addig?

Valóban, mit is akartam akkor? Mondja csak, Urban, mit járkál itt, mint a hamvábaholt? Menjen a helyére, eloltjuk a lámpát. Csakhogy a felhőkarcoló tetejéről a forgó fényszóró egész éjjel vigyázza tűz, rablók és gazemberek ellen Úly alvóit, ciklopsz szemével hozzád is benéz, egész az ágyadba nyúl. Novákot nem védelmezte meg ez az átkozott fény, Novák mocorog a függőágyban András feje fölött és úgy nyöszörög, amíg elcsitul testében az ördög, mint a hajszolt vad. Hiába, emberek vagyunk, de ilyenkor mégis útálod az életet. Van valahol a sötétkék magány közepén egy virágzó, csendes sziget, csak rá kell gondolni. — De András gyorsan elalszik és úgy alszik, mint a vízbe dobott kavics, míg a jegeshangú ébresztőóra talpra nem ugrasztja és kezdődik előlről a tánc. Mindezt a másik éli végig, Andrásnak csak a fáradtság riadalma és a fölcsigázott figyelem marad.

Rajongó újonc volt. Týra kedvelte. A hónap leteltével neki volt a csoportban a legtöbb pontja, a fiúk gúnyos fintorokkal, jelentős mozdulatokkal csúfolódtak. Jobban félt a gúnyolódástól, mint a veszélyes gépektől és a csúfolódó nevetést inkább pofonnal, semmint tréfával honorálta. Emberekkel megférni nehéz, egyik pillanatban ilyenek, a másikban olyanok, aszerint hogy jól kialudták-e magukat és mit akarnak tőled? Kiszámíthatatlanok. A gép, ha alaposan ismered, következetes, a gépnek jelleme van, az ember rábízhatja magát. Elektromechanikus szeretett volna lenni, de bedugták fonni. Türelem, az is meglesz. És különben is, az ember mindent megszokik. Hisz a fonóműhely sem volt éppen megvetendő.

Mintha saját ötlete volna, olyan örömmel, szinte úri kedvteléssel figyelte András, hogyan vadítja és szelídítgeti a szaggatógép érdes hengere a bolyhos csomókat, tilolja,

szitálja szárnyain és hogyan habzik föl a rezgő fésű alól a fátyolnak nevezett gyapotpor, hogyan fujja a pneumatikus szél a pelyheket, akár a csőpósta a leveleket; hogyan lesz a megszelídített elemből anyag, a gubancokból hogyan tekeregnek lassan elő a gyapotkígyók s ezekből kis idő mulva a fonál. Szép, dús, fehéren fénylő fonálszálak, amelyeket a gyaratolók alatt varkoccsá fontak és vedrekbe raktak a munkásnők. Úgy látszott, mintha fejnék a gépeket. A rezgő orsók szédülten keringtek s a kis guzsalyokat a kevélység szelleme szállta meg, üzték egymást anélkül, hogy egyik a másikat elérte volna. Villámgyors pergésüket emberi érzék képtelen megmérni, végülis úgy tünik, mintha mozdulatlanul állnának. Az orsók ezrei őrjöngtek a villanyerő parancsára, húzogatva a fonandót és csavarva a fonatot, a csévék kilométernyi legöngyölt pókhálófonalat csavartak magukra. A tizenhármason font cérnával elérnéd Alabamában a csokoládészínű baba kis gazdáját, azt, aki ezt a cérnát valahol a forró égöv mezőin tépte. Ilyesmiből állnak az esti iskola számtani példái. A rögzített mozgás vergődött, mennydörgő zajjal vonaglott, csapkodott, súrlódott és egyhelyben rohant, mint a száguldásában felfordult mozdony, melynek összes emeltyűi, fogantyúi teljes gőzzel dolgoznak s mialatt hátán fekve járatja gépezetét, körülötte a felhevített fém, olaj és gyapot fullasztó szaga terjeng. Andrásnak fejébeszállt a borzongatóan győzelemittas tudat, hogy kezdve a turbogenerátor cséve-óriásán egészen a parányi kis fonócsévéig, mindent egyetlen gombnyomással mozgásba hozhat az ember; ez az a bizonyos bábeli szelleme a gyárnak. A gép lenyügöz, a gép igába hajt, a gép előtt meg kell hajolnod.

Andrást, amikor először lépett a fonóműhelybe, meglepte, hogy milyen kihaltak a helyiségek. Hol voltak az

emberek? Magától működött minden, mint lenn az óceánjárók gyomrában, vagy a képzeletbeli pokolban. Az a pár asszony, inkább felvigyázó, mint munkás, akik süketnémán a környezettel szemben, figyelték, mikor kell a gyapothurkát betenni vagy csévét cserélni, szinte elveszett az orsók fasorai közt. Csak amikor delet fújtak s a gyár leállt (egy ideig még zakatolva testedben) s a sok szövőnő, felesszövőnő, befűzőnő, a töltögető, a kártoló személyzete és a fiatal eladónők kifelé igyekeztek a géputcák közt, csak akkor látszott, hogy jócskán akad belőlük.

Lementek az udvarra, áthaladtak a kapun és a tizenhármast elárasztotta a mozgó szalag szabónépsége. Varrónők, takácsok és festők, fiúk a papírműhelyből és nyomdából, szóval Jafeta minden nőtlen, hajadon és vidéki alkalmazottja Kazmar menzáján étkezett. A nős emberek munkásokból szomszédokká váltak, felugrottak az autóbuszra és már robogtak is hazafelé papát játszani, siettek lenyelni ebédjüket és vissza a kockákba.

Dícséretére legyen mondva a Gazdának és farmjának, amely a konyhát ellátja, ahol az úlyi villanyáram teknőszámra dagasztja a kenyeret és üstszámra főzi az ennivalót, étel volt elég és kiadós. András a nagy megerőltetés ellenére is meghízott, arca kigömbölyödött és megtelt, a szeme kisebb lett és anélkül, hogy tudott volna róla, ugyanezt az elégedett, közömbös és értelmes kifejezést sugározta magából, ami neki az első napon nem tetszett az embereken s ami most őt is hasonlóvá tette az úlybeliekhez.

Hányezer éhes száj lakott jót sietve a gyári sziréna két üvöltése közt ebben a tömegétkezdében, ahol maguk szolgálták ki magukat. A bejárattól óvatosan egyensúlyozta maga előtt párolgó tányérját az éhesek serege, míg a patkó másik végén a jóllakottak futószalagra mozgó dézsába

dobálták az evőeszközöket, aminek olyan hangja volt, mint a lánccsörgésnek, aztán kipirult arccal, vidáman kimentek a kapu elé egy cigarettára, no meg kicsit a lányokkal cicázni. Az úlyi korzón egycsoportba verődtek a lányok s a fiúk is külön mentek, mint a falusi templomban.

»Vajjon mit véthettünk annak a kisasszonynak, hogy olyan mogorván néz«, kezdi Anténa Feri.

A leányok megbökik barátnőjüket, aki ellen Anténa a támadást intézi. Mintha ő maga is nem vette volna észre! A barátnők összenézhetnek, nevethetnek, a leány úgy tesz, mintha semmiről sem tudna. Így szól a játék első szabálya. A fiúk fölfejlődtek, cigarettára gyujtottak és zavartalanul nézegetik a leányokat. A leányok csoportba verődve álldogálnak, halkan, de szorgalmasan és kizárólag nőket érdeklő ügyekkel szórakoznak. A férfiaknak semmi közük hozzá, miről beszélnek.

»Olyan csinos kisasszony és felénk se néz.«

A lánynak alacsony homloka volt és akkora szeme, mint a köménymag. Üde, akaratos szája körül kemény, falusi vonás húzódott, melle fejlett, csípője keskeny és formás, se nem kicsi, se nem nagy szája piros és szép. Valamit igazgatott szomszédnője nyakán. András nagyon helytelenítette Feri viselkedését, mivelhogy szájából vette ki a szót. Az idősebb, Feri, úgy viselkedett, ahogy András szeretett volna, ha mert volna. Feri ugyanis jobb lábával kilépett, sarkát a földbe vágta, cipője orrát fölfelé billegette s a szélről álló vörös és szeplős társnőnek, aki a női csapat szárnyvédjét képezte, hangosan odaszólt:

»Kisasszony, mondja meg annak a kisasszonynak, aki nem akar engem észrevenni, hogy ötkor a bazárban lennék a gramofonnál.« Ott kezdődtek az úlyi ismeretségek. Ha aztán egy pár lett belőlük, a szerelmesek az Úly folyó

töltésén, később pedig azon is túl, az égerbokrok között sétálgattak.

A barátnő, mint a csúnya leányok általában, bátor és energikus volt, egyenesen támadásba ment át.

»Urak, mi nem vagyunk kisasszonyok, mi lányok vagyunk.«

Feri nagy ívben levette a sapkáját és így válaszolt:

»Bocsánatot kérek, mi nem vagyunk urak, mi Kazmar motorjai vagyunk.«

A lányok köréből kacaj csattant, fölbátorodtak a férficsoport hangos nevetésén.

Az a csinos, az a kis gyaluforgács, egyszerre kiesett a mórikálás szerepéből, ami, míg a fiú nem vallott színt, hozzátartozik a játék sorrendjéhez, és utánozhatatlan nénis iskolapajtásmódon Ferire kacsintott. Aztán ujjával intett és odakacsintott: Hallgass, vigyázz! Minkét csoport megmozdult és elhallgatott. Feri a megjelölt irányba nézett.

»Ni csak, nézzétek Nezmart, vajjon hová mászik«, mondta.

»Hol, hol, mutasd«, nyujtogatta gyerekesen András a nyakát. Mióta Úlyban volt, nem látta még a Gazdát, minthogy Kazmar kisasszony után repült Angliába, onnan pedig hosszabb üzleti körútra az északi államokba.

»Kérlek, csak be ne izélj...«, mondta Feri kiegyensúlyozott, fiatal basszusával. »Az orra épp úgy a szeme között van, mint neked.«

A függőhídon, amely a főépületet emeletenként összeköti az árúellenőrzővel, úgy, hogy nem kell lemenni az udvarra és megint fel, András három férfit látott, mind a három hajadonfőtt volt. Az elsőnek csak széles, egyenes hátát és magas tarkóját látta, utána Vykoukal igazgató lépkedett, a hirhedt elbocsátó és munkásabajgató. Rézszínű

profilját, germán generálisra emlékeztető kék szemét, merev tartású egyenes alakját látásból András ugyanúgy ismerte, mint a szűkvállú Kolúseket, akiről Úlyban azt suttogják, hogy kémkedik és árulkodik a munkásokra. Oldalt sompolygott a hídon és úgy festett, mint törpe az óriások mögött. Az első férfi a kis ajtón belépve visszanézett, erélyesen belenevetett a napba és Vykoukallal kezdett beszélgetni. András, a hülye, elpirult, ráismert Kazmarra; már el is tüntek. Andrásnak sokáig erősen vert a szíve. Az apa nélkül felnőtt fiú úgy nézett föl az erőteljes férfira, mint háborúban a fiatal katona, ha hadvezérekről ábrándozik.

Időközben a két csoport összeért és Feri e pillanatban Andrásra mutatva azt mondta a csinos leánynak:

»Kisasszony, itt a kollégám, fogadják áldásomat. Nagy jövő vár rá és maga kedves, szerencsét csinál.«

András legszívesebben agyonverte volna Ferit.

»Legalább nem lábatlankodik hiába, mint valami kócos ördög«, vágott vissza a kis gyaluforgács.

A leányok visongtak, a fiúk helyeslően hahotáztak, szerették Ferit. Így kötöttek ismeretséget. Horynek Lidiának hívták, idevalósi, varrónő Jafeta francia osztályán s rájöttek arra is, hogy édesapja mint gépkenő a tizenhármasban, Andráséknál dolgozik.

András látta amint Týra belép a kapun, észbekapott, hogy készülnie kell, gondolkodás nélkül fogta magát és máris ment.

»Még nem fújtak!«, kiáltottak utána; nem is nézett vissza. Feri legyintett: »Ez úgyis elveszett a nemzet számára.«

»Hagyd csak, új seprű... Egyszer ő is abbahagyja.«

»Ha majd megégette magát.«

Lidike pillantása követte a mestert és a tanulót.

»Állítólag kellemetlensége van a romániai szállítás miatt«, mondta halkan és fontoskodva, mikor Týra eltünt. »Az egyik asszony a szövődéből, a Halacska azt mondta, hogy rengeteg bírságot kell fizetnünk miatta, szakad a fonál és hogy panaszt tesznek ellene. De hát ezek annyit összebeszélnek . . .«

»Az a festéktől is lehet.«

»Itt sohasem tudni . . .«

». . . hogy mikor repülünk, úgy-e?«, mondta Feri. »Úgy vagyunk itt, mint a galambok, minden pillanatban kirepülhetünk.«

Mikor András Týrával együtt belépett a tizenhármasba, a gyár még állt; szinte hallani lehetett a csendet. Világosabb is volt minden, mint mindig, ha csend van. A fényes délidőben a nagy üvegtáblák mögött békésen duruzsolt valaki:

»Neked, ferino, ritkított orsóst, a motorba pedig több hengerolajat adunk. Hisz van nálam a részetekre kenőcs is, cseppek is. Majd nem fájnak a csuklóitok.« Az öreg Horynek volt, a gépkenő, beszélgetett a gépekkel. Dél alatt ott maradt és nemezcipőben, mint, a Csönd szelleme, kezében az olajozó kannával, járta a műhelyeket és felüdítette a gépeket. Reggel, mikor a fiúk még csak a munkajegyüket bélyegeztették, Horynek már a műhelyeket járta és azt hiszem, nem tévedek, annak idején, amikor András ideutazott, őt látta a vonatból a kivilágított és szendergő gyárban motozni. A fiúk sosem látták esténkint elmenni. Azt hihette volna az ember, hogy Horynek itt alszik, hogy a vasárnapokat a műhelyben ünnepli és általában, hogy a tizenhármasban lakik. Az öreg kissé nagyott hallott, csak annyira, hogy bizonyos nemtörődömséggel vértezhesse ma-

gát, nem közönyből, inkább fölülemelkedve az itteni lihegő tempón és nyüzsgésen. Ha a műhelyekben valami baj volt, valamelyik emeltyű makacskodott, a gép nem engedelmeskedett, legelsőnek Horyneket hívták. Máris jött kis kannájával és a háziorvosok optimizmusával, akik semmit el nem rontanak. »Kicsit megkenjük a csapágyakat«, vígasztalta környezetét, »és megint pompásan fog menni.« Ha nem is szívesen, de elismerem, hogy a gép gyakran makacskodott a nyájas kuruzslóval szemben és olykor szükségesnek mutatkozott, hogy nagyobbtekintélyű szakértőt, sebészt, gépészt hívjanak. De akárhogy is volt, Horynek magával hordta, mint a szerszámokat, a kellemes nyugalmat és a magábamélyedt jókedvet és látszott, hogy pontosan odaillik a helyére e földi világrendben és senkivel sem cserélne,

Az említett délben Horynek félretette az olajkannát, rongyocskákat és dörzspapírral tisztogatni kezdte az egyik korongot, amikor váratlanul belépett a Gazda. Az öreg a sercegő korong fölé hajolva nem hallotta amint Kazmar a gépek közti utcácskán közeledik. Kazmar megállt Týra mester előtt s ettől András, aki csöveket válogatott, úgy megijedt, mintha egy emlékmű szobra jelent volna meg előtte. Hirtelen szembenállt a férfivel, akit képekről ugyan ismert már, de most egészen közelről, a titokzatosság varázsa nélkül láthatott, arcbőrének minden részletével, teljes emberi mivoltában az erős nappali fényben. Valami a gyermekévek emlékének maradékából, ahogy mi is néztük egykor a király képét amint hermelinpalástban áll, kormánypálcával és országalmával a kezében, valami maradt benne ebből az emlékből, s ez csalódást váltott ki a fiúban, mikor meglátta az úlyi uralkodót jelentéktelen, kopott kabátjában. Hasonlított ugyan az amerikaiakhoz, de még a »Tamás bátya kunyhójának« idejéből és vállas alakja el-

lenére is volt benne valami papos. És hogy lesz az kettőnk között? András elvörösödött és megpróbálta tovább osztályozni a rózsaszínű és zöld csövecskéket az önműködő fonógép számára. Azokban az években volt, mikor minden új találkozásnak különleges jelentőséget akarunk adni.

Týra mester megváltoztatta arckifejezését és vigyázban állott. Keserűség sajgott benne de igyekezett elnyomni érzelmeit. A kéz, amelyet Kazmar megszorított, reszketett. De igazságtalanok lennétek Týra iránt, ha azt hinnétek, hogy az állás elvesztésétől való félelem tette fakóvá arcát. Nem, a harag volt az és mert küzdenie kellett ellene, minden vér a szíve felé tódult. Týrát minden alkalommal újból megbénította az arcátlanság, ha valaki az ő fonóműhelyében merészelt parancsolgatni. Még mindíg a sajátjában érezte magát. Nehéz leszokni, ha valaki a maga ura volt.

Kazmar előhozta a romániai szállítmányt s egy fabatkát sem törődve azzal, hogy Horynek és András is a műhelyben vannak, minden kertelés nélkül és fenhangon azt mondta az érzékeny Týrának:

»Szakadnak a fonalak, ez így nem megy. A szövőde önt, vádolja, ön pedig a festőműhelyt; ez természetes. Mivel pedig én Ádámnál kezdem, tehát először önhöz jöttem.«

Týra mester meghajolt, jeléül annak, hogy megtiszteltetésnek veszi, de magában a tüzes pokolra kívánta Kazmart. A Gazda kivett a zsebéből egy cérnaorsót, a másikból egy darab szövetet, mellényzsebéből a nagyítóüveget, amelyet a notesszal és töltőtollal egyetemben mindig magánál hord és az ablakhoz ment. Týra követte. »Bizonyára tudja, hogy Vykoukal tanácskozásra hívott össze mindnyájunkat öt órára az ellenőrzőbe,« jegyezte meg a Gazda, »de addig is

közösen kivizsgáljuk a dolgot«. Týra mester magához intette Urbant és csak úgy a vállán keresztül, — vádló és szenvedően bűntető hangsúllyal — ráparancsolt, hogy mindegyik minőségből hozzon mintát. »Azt én már megcsináltam útközben«, mondta Kazmar nevetve és elébe tartotta a csipeszt a cérnacsomóval. Az ablak felé fordulva tanácskozni kezdtek a nagyító üveg fölött, de András hiába hegyezte a fülét. A Gazdának aztán hirtelen eszébe jutott valami, abbahagyta a tárgyalást s a gép felé ment:

»És mi van a hengercsékkel?«

»Be vannak állítva, Gazda«, válaszolta Týra, értve alatta, hogy a fonóhengercsék rendesen párosával mennek és nem tudta elfojtani a majdnem fájdalmas szemrehányást: »Hát mit gondol rólunk, Gazda?« De a szakértő és gyűlölt kezek láttán, hogyan motoznak az ő gépein, legszívesebben rávágott volna a betolakodóra.

Ha ugyanis a fonóhengercséket elcserélnők, olyan volna, mintha a jobb lábunkra bal csizmát húznánk és a szegény fonadék is aszerint festene. Kizárt dolog, hogy Týra ilyen goromba hibát ne vett volna észre. Rendben is volt minden, mikor Kazmar próbaképen leszerelte, hisz a hengerpáron iránymutató kis nyilak vannak.

Kazmar a hengercsét végigcsúsztatta tenyerén, megszagolta és arcához dörzsölte.

»Ezelőtt alacsony számot futottak, most pedig magasat, — mondta — tehát túl vannak erőltetve, ki kell vasalni őket. A bőrözőműhelybe velük!«

Igen ám, a bal és jobb rendben van, de az nem elég. Az említett kis hengerek, amelyek a fonatot húzzák és finomítják, kemény krómozott borjúbőrre futnak rá és ettől igen sok függ. Fontos, hogy tökéletesen síma legyen

felületük. A gyapot a bőrön nem tűr parányi dudorodást sem. A gyapot kényes kisasszony.

Az volt a legkínosabb, hogy a Gazdának igaza volt és hogy ezt Týrának el kellett ismernie, ez bántotta a mestert legjobban.

»Már én is gondoltam erre«, mondta erőtlen hangon, »és éppen ma . . .«

Kazmar fölfortyant:

»Gondolt rá! Az összes hengercsékkel azonnal bőrözőbe, de azonnal! Hol van a tartalék?«

Haragtól fujtatva csavargatta le a hengercséket. Horynek szótlanul odaállt melléje és segített leszerelni. (És így legyünk idejében készen! Így tudja tartani az ember a tempót! füstölgött kétsébeesetten Týra befelé). És maga ott Urban«, kiáltotta a Gazda, András meglepetésére emlékezett a nevére, mintha a mester csak egy pillanattal előbb ejtette volna ki, »szaladjon ezzel a bőröző műhelybe, vasalják ki, de szedje a lábát!«

A bőrözőben, melyet fal rekesztett el a fonóműhelytől, kellemes üzemi szélcsend és hűvösség volt, érzett az új bőr átható szaga és a króm savanykás illata. Horýnek is ide szokta a szekrénybe bezárni kannáit, és palackjait és itt főzte a gépszíjjak számára a kenőcsöt, hogy ne kopjanak, az enyv meg ne merevítse őket és ruganyosak maradjanak. Közös helyiségeket általában nem tűrtek az úlyi műhelyekben, de a bőröző kicsi volt. Horýnek tréfásan patikának nevezte. Kazmar otthagyta a sodrógépeket és a szíjgyártótól, aki a hengercsékkel pepecselt, megkérdezte:

»Micsoda borjúbőrt küldtek magának Grenoble-ből? Tudja meg, hogy nekem sehogysem tetszik!«

»Az nem is borjúbőr«, felelte a szíjgyártó bizonytalan és kétkedő mosollyal, mintha azt mondaná: ez ugyan nem

az én hibám, de mégis csak szomorú. »Űrübőrt küldtek«, tette hozzá, »hiszen megmondtam az igazgató úrnak.«

A Gazda élénk mozdulattal vette elő a blokkot.

»Hát mire való Siroka? Ez már rég eszünkbe juthatott volna! Mintha bizony a jövőben nem tudnók magunk beszerezni a borjúbőrt. Legendás blokkjába följegyzett ennyi meg ennyi borjúbőrt a javából a sirokai farm részére és az irhatímár nevét is, akit a szíjgyártó ajánlott.

András, a tanonc, egy percre se vette le szemét a Gazdáról. Kazmar megérezte.

»Ha majd egyszer saját fonógyára lesz Urban«, mondta vidáman, buzdítva és öntelten, mialatt arcát, melyből erélyesen ugrott ki sasorra a két oldalt keményen lefutó redők közül, a fiú felé fordította, »jegyezze meg, hogy ahol ügyelnek a hengercsék karbantartására, ott nem fizetnek rá«.

Valóban, a kivasalt bőröcskék úgy mentek, mintha vajjal kenték volna meg őket. Még a takácsműhely is elégedett volt és ez már nagy szó.

»És vajjon kezet nyujtott neked, mikor elment?« kérdezte Feri Andrástól, mikor Kazmar látogatása került szóba.

»Persze«, válaszolt András és félrenézett. Csak most vette észre hanglejtésében a gúnyt, de elkésve jött rá, hogy hibát követett el s okosabb lett volna hallgatni.

»Bizony sok pénzébe kerül évente az a kéznyujtogatás«, mondta az egyik idősebb társa és mint egy színész, fölhúzta szemöldökét egész a homlokáig. »Föltéve, ha azt a tanácsot is adta hozzá, hogyha majd milliomos leszel, csinálj te is mindent úgy, mint ő?«

András elfordította arcát és nem felelt.

Rózsi keményen meresztgetve szempilláját figyelmesen piszmogott a férfivendég körmeivel. A vendég szabad kezében ujságot tartott, hátradült a tükör előtt az aluminium karosszékben és megközelíthetetlen arccal olvasott. A manikűröskisasszony lehajtotta fejét s a nyaklánc hűvös bádoggyöngyei le-lecsúsztak síma nyakán a fehér munkaköpeny kivágásába, oda, ahol a leány testének első számú titka kezdődik. Apró mozdulataira telt karján megcsörrent a tizenkét vékonyka karikából álló karperec, minden karikán másszínű kővel, ahogy a csontrudacskát óvatosan mártogatta különféle kenőcsökbe, olajocskákba. Az olvasásba mélyedt férfi hosszú és hanyagul öntudatos keze száraz meleget sugárzott ki és mialatt ernyedten adogatta egyik ujját a másik után, egyenletes nyugalommal keringett benne a vér. Sovány és napsütötte volt, nagy izületekkel, ahogy az már egy férfihoz illik és hogy Rózsi őszinte legyen, a kéznek igazán nem volt szüksége nagyobbszerű ápolásra. Körmei, mint az olajbogyók, kemény, hajlott, szilárd körmök, nem töredeznek, tövüknél félholdacskák és nem ragyognak fényesen. Ez a fiú ad a külsejére, amellett nem nőies, igen, ez már veleszületett. Föltétlenül jó házból és jobb körökből való ember.

Rózsi megbízhatott saját ítéletében. Adhattak neki a mészárosok és boltosok bármily nagy borravalót, — csak kérkedni szeretnek, — Rózsi csak egyetlen pillantást kellett, hogy vessen a kézre és máris tudta, kivel van dolga. A vásári árus fél évig csak rágja a körmét, de ha fölruccan Prágába, mélyen belenyúl zsebébe, mulatni megy és kezét is kicsinosíttatja, meg lehet pukkadni rajta. Valósága peckek, csináljatok belőle fazont! No és a fűszeresek lilavörös mancsa és hozzá a rózsaszínű japán lakk, szegényes, úgy fest rajtuk, mint vadászkalapon a kócsag. Persze, Rózsi azon a mesterkélten magas, kellemes zengésű hangon beszélt velük, mint ahogy a vendégekkel általában. De ha azt hinnétek, hogy időnként meghívatta magát egyik-másik bácsival vacsorára, hej pedig hányszor csalogatták! akkor nagyon rosszul ismeritek Rózsit. Némelyik ilyesfajta kópé dagadt gyűrűsujján még látszik a karikagyűrű helye, de most ott csörög a drága és bő öltöny zsebében, ha rövid szabadságot kap otthonról egyetlen napra és egy éjtszaka alatt szeretné lelegelni egész Prágát. Először is Rózsi nem volt mai gyerek. Másodszor tisztességes leány volt. Harmadszor pedig, no igen! Ideális lélek volt és holmi vérmes hentesek nyers udvarlási módja egyáltalában nem felelt meg neki. Jártak az úri manikürbe kifent kereskedelmi utazók is kamásliban, némelyik lánckarperecet viselt a bal kezén és borostyánszipkából cigarettázott. Ezeknek a körme viszont olyan fényes, hogy az már férfinak undorító, valóságos reflektorok. Persze van idejük a vonatban, unalomból folyton reszelik és fényesítik. Filléres borravalót adnak ugyan, de egyébként kellemesek, ismerik a világot. Rózsi megtanult tőlük társalogni, idegen szavakat használni és a bulvar-filozófia frázisait idézni. És miért is ne szórakozhatna az ember egy szellemes

férfival? De aztán ennyiben is maradt minden. Egyszer el is ment egyikkel, barátnője, a Bözsi nélkül, moziba, — Bözsi még ma is a női osztályon dolgozik, az a mafla. — Magyar volt az illető, csak törte a csehet. A mozi után zenés kávéházba mentek, táncolni, de bizony a csinos ember idegen kiejtésű rábeszélése ellenére is sietett az utolsó villamossal, egyenesen haza! No senkinek sem kívánnám, mit szólt a mama. Nem is szólt. Urbanné, bár a leánya egy fejjel magasabb volt, úgy vágta pofon, hogy a szeme is szikrázott. Aztán nyomatékosan figyelmeztette, hogy a szegény leánynak nincs egyebe, csak a becsülete. Meg hogy Rózsi volt kiskorától fogva a legkedvesebb gyermeke és most, hogy Bandi kiment a világba, ő az egyedüli reménysége. Pedig a gyermekei miatt vonta meg a falatot szájától, a gyermekei miatt nem ment másodszor férjhez, holott hányszor megtehette volna, mit gondoltok, de hát hiába, mindent odaadhat az ember a gyermekeknek, íme, itt a hála érte! A mama mindenből problémát csinált. Mintha Rózsinak nem volna magához való esze, és nem ismerné ki magát a tolongásban, amióta főnöke áthelyezte a férfimanikürbe. Jól ösmerte a gyanus exisztenciák rövid ujjú kezeit, kerülik a napfényt, kokainnal kereskednek és szeretőiket kettesével küldik éjjel taposni a Vencel-tér kövezetét. (Legtöbbnyire hegyes fazónt kívánnak.) Hétfőn, az »ünneputáni hangulat« napján sok mindenről értesül az ember az üzletben. Ez a leggyöngébb nap a fodrászatban, ilyenkor a leányok összeülnek a hátsó szobában, zsemperéket vagy szabásokat másolnak. (Parókákat szerencsére nem kellett csinálni, mint Zsizskovban.) Az üzemben mostanáig a szép Ida legendája járta, aki elment tőlük táncosnőnek a »Rikitiki« bárba. El is jött egyszer, hogy mutogassa csincsilla bundáját, de az bizony nem is volt valódi és

mindnyájukkal olyan barátságosan bánt, mindjárt csókolódzott volna. Pedig sohasem voltak olyan bizalmas viszonyban, néztek rá, mint a hűlyék, de bizony egyik sem csókolta meg. Undorodtak tőle. Tegnap egy kollégájuk állítólag egy afféle tizedrangú üzem ajtajában látta állni a Dusni utcában és állítólag úgy lefogyott, hogy meg sem ismerte. Rózsi figyelt és helyeslően bólogatott a lányoknak, az üzem iránti tiszteletből csak suttogva elmondott híreikre és megjegyzéseikre. Némileg büszke is volt, hogy belelát a nagyváros posványába. Ami őt illeti, nem kell aggódni, nem merül el benne, ellenkezőleg, fölfelé fog törni, meg volt hozzá az esze, meg az Urban gyerekek törhetetlen akarata. Egyszer régen, Mikuláskor, amikor Rózsi még a női osztályon volt, Tichý művésznő szerencsét jósolt a fürge tanoncleánynak. Az úri manikűr bizonyára az első lépcsőfok volt. De már az is kötelezett.

Aki azokat a fehérköpenyes, nagyon is amerikai külsejű kisasszonyokat látja, mikor hibátlanul kiborotvált és üde nyakukkal fölibe hajolnak értelmetlenül pepecselő munkájuknak, hogy még a szépítő cseppektől — francia illatszerész »Szerelem virágának« keresztelte el, — szóval még szépítő cseppektől megnagyobbodott szemük is könnyezik bele, fürtös szempillájuk és az előzőleg eltüntetett, majd a legfinomabb ecsettel most már mongolosan ívelő szemöldökük alatt; aki látja ezeket a kisasszonyokat akik hollywoodi előírás szerint pontosan az arccsontra fölrakott piros festékkel, szívalakú szájjal, kecsesen, mintha épp most léptek volna le egy krétapapir-reprodukcióról és túl karcsún, mintha homorú tükör vetítené vissza alakjukat — ilyen tükröket alkalmaznak mindenfelé a Jafetában, hogy a hölgyvevő nyúlánknak tünjék és szívesebben vásároljon — aki látja Prága eme szépségeit délben kifelé özönleni

az áruházak palotáiból és látja kiderülni a nagy körútakat, csengő kacajuktól és fémes fényű hajuk ragyogásától, nem hinné ezekről a nagyvilági hölgyekről, akik párisiasabban hatnak, mint maguk a párisi nők s akik virággal a kosztümjük kihajtóján, vágyakat feszítő testszín harisnyában kergetik a szerencsét, szóval el sem hinné az ember, hogy mindezek a kisasszonyok milyen siralmas odukból kerülnek reggelenkint elő, milyen szigorú és ósdi mamák kényuralmát tűrik, milyen nagyon kell garasoskodniok s mennyit gürcölniök.

Ha nem volnának mamák, akik ételről gondoskodnak, a leányok inkább koplalnának, csakhogy cifraságra jusson. De a műselyemharisnya szinte ég az emberen, és a hártyavékony talpú félcipőt alig hordod, máris elreped, a keztyű mosásnál összemegy, bolyhos lesz és akárhogy is, mégiscsak összhangban kell lenni a dolgoknak.

Igen, könnyű azt mondani. Itt van például Rózsi kéztáskája szép. U. R. monogrammal. Hiába, most ez a divat, aztán többféle sál is kell, hogy váltani lehessen, néhány öv és valami gyöngyféle is, hisz nem járhat úgy, mint egy apáca. Aztán valami kis szépítőszer, egy csöpp illat. Igaz, hogy ott van a forrásnál, de ép úgy meg kell fizetnie, mint akárki másnak, szombaton a főnök levonja. Néhány ilyen semmiség, ami hölggyé avat és a pénz máris eltünt. Még szerencse, hogy a manikürösleánynak ügyes keze volt és maga eszkabálta össze kis rongyait. Mit képzelsz kérlek, a Jafetában csupa olyan »helyre Kati« ruhát gyártanak, még hozzá tucatszámra, mindenki abban futkos, én bizony föl nem venném, sokkal kevesebbe kerül és mindjárt van mit tenniszrakettre félretenni. Ha szakíthattak Bözsivel délben egy kis időt, Kotechez szaladtak, sokszor kapni ott gyünyörű selyemmaradékot kombinéra. Magad azsúrozod

ki és beledolgozod az elejébe az ekrű-filét abból a kiszűkült blúzból. Csak tudni kell bűvészkedni. Rózsi, amire ránézett, alaposan megnézte, csak egy pillantást vetett a ruhára és nyomban tudta, hol van benne az ötlet. Úgy nézett a Ritzből kilépő külföldi nőkre, meg a prágai elegáns dámákra, akik odajártak az ötórai táncteára, mint a hiúz. Gamzáné már régen nem volt az eszményképe — szegény Gamzáné a Jafeta kabátkában. Rózsi látta néha, amikor Gamzával együtt az irodába mentek, a régi házból ugyanis elköltöztek és mióta András elment Úlyba, Rózsi nem törődött már velük. Vajjon cseng-e a fülük, hogy most emlegeti őket? Nem állítja, hogy az a barna és szép fiú (Valentino típus), akire a tükörben rákacsintott, miközben a férfi nyugodtan olvasott, de utána rögtön a kezére nézett és olyan szokatlan gyorsan reszelte tovább a körmét, hogy szinte sütött, igazán nem állítja, hogy hasonlított Gamzához. Gamza tulajdonképpen csúnya volt. És mégis ez a fiatalember, aki Rózsira rá se hederített, Gamzára emlékeztette. Azokra a pillanatokra, mikor kislánykorában azért imádkozott, hogy ne találkozzék az ügyvéddel a lépcsőn s mikor a karácsonyi vacsora előtt, Nechlebyben, ferdén kapcsolta össze ruháján a kapcsokat. Az elutasító arcú ismeretlen az alárendeltség kínos zavarát ídézte elő Rózsiban. Úgy érezte, fel kell ugrania és mentegetőznie! Miért? Nem tehetett róla, már ő csak ilyen volt, többre becsülte azokat, akik nem vették figyelembe.

Szyrup úr, az üzlet tulajdonosa, fontoskodva, tapintatosan, néma hajlongással, igen komolyan és a tükrökben megsokszorosítva vonult át a helyiségen.

Rózsi letette a reszelőt, csak úgy csörrent és kezébe vette az ollót. Lám Hatyera úr, a tenorista, kétezret kap esténkint és mégis barátságos, nem fújja föl magát és ha idejön,

csupa tréfa. Az még nem történt meg vele, hogy a vendégnek végigreszelje mind a két kezét anélkül, hogy az ránézett volna. Egész ideges lett tőle.

»Cilka, hol a sampón?«, mondta a tanoncleánynak élesen. »Első nap vagy ma nálunk, mi? Még mindig nem tudod, hogy a harmadik ujjnál már itt kell lenni a sampónnak, mi? Máris itt legyen! Supito presto! Az úr nem várhat«, tette hozzá fínom célzatossággal.

Cilka volt az egyedüli teremtmény a világon, akinek Rózsi parancsolhatott és ezt alaposan ki is használta. Úgy szalasztotta a tanoncleányt, mint ahogyan két évvel ezelőtt őt hajszolták a kisasszonyok.

»Mint a jég«, mondta foghegyről és megvetően nyúlt a tálkába, amit a tanoncleány riadtan tartott elébe. Te ugyan nem viszed semmire! Tégy hozzá egy kis meleget! De ne tartson megint két óra hosszat. »Kérem«, mondta szivélyes megértéssel, hirtelen megváltoztatva hangját és arcát, mintha az egyik kapcsolót elzárta, másikat kinyitotta volna s a gördülő állványba helyezett tálacskát az úr kezealá csúsztatta.

Az ujságjától megfosztott és lefegyverzett jobbkezének ujjhegyei a puhító szappanlében áztak, bal keze pedig a szép leány birtokába került. Kedvtelenül nézegette szabályos arcát a tükörben, írtózva gondolt a holnapi unalmas rautra, amit a Prágai Iparosok Szövetsége rendez Kazmar tiszteletére ötvenedik születésnapja alkalmából. Arról szó sem lehet, hogy el ne menjen, ha már elkövették azt az izléstelenséget, hogy a fiatalokat is meghívták és ha az embert Vykoukal Károlynak hívják, amellett még szerencsétlenségre az úlyi igazgató fia is. — A meghívás valószínűleg Kazmar Éva kedvéért történt, aki e napokban tért vissza Angliából és jelenleg mostohaanyjával Prágában

tartózkodik. Amennyire még homályosan emlékezett reá, a leány, szegényke, olyan csúf volt, mint a sötét éjtszaka. Szemüveget viselt és indokolt volt aggodalma, hogy még Anglia sem tud javítani rövid lábain. Hát megnézzük, miért ne tennők meg az öregúr kedvéért, az, hogy megnézi, még nem kerül semmibe. Ezek olyan családi kötelességek. Például a Május elsejék Úlyban, ahol az embernek nem volt szabad hiányoznia, ha már egyszer az észszerű kapcsolatok ápolására határozta el magát. Az úlyi kormány sokat ad a május elseji gratulációkra. Nezmar régi bajtársa és barátja fiát, igaz, sokkal kurtábban kezelte, mint jólnevelt emberek között szokás, de mit akartok egy különctől. Egyebekben a fiatalúr még serdülő korában rontotta el nála jó hírét. Ó, nem azzal a homályba merült tüskés verseskönyvecskével: »Rajta, reájuk«, amit évekkel ezelőtt álnéven adott ki s amiről Kazmar bizonyára nem is tudott. Vykoukal Károly mérnök úrnak ma bizonyára megvolt a kellő humora annak beismeréséhez, hogy akkoriban csak az érőben lévő pubertás kukorékolt belőle és egyáltalában nem búsult azon, hogy nem született költőnek, viszont síugró bajnok és különben is kitünő fiatalember. A vörhenyt, mely akkoriban az akadémiai ifjúság között tombolt, átvészelte, gyógyulása egy időbe esett a Red-bar bukásával. A Gamza-féle ósdi rajongókra, akik a köztársaság védelméről szóló törvény életbeléptetése óta egyik lábukkal állandóan a börtön küszöbén állnak, fiatalkori emlékeinek elnéző derüjével tekintett. Ma már érett ember és érzéke van a tények iránt. A Prágában töltött hosszú és vidám egyetemi évek alatt sikerült ránevelnie pénzes, (de takarékos) apját bizonyos szabadelvűségre, de azért most is gyakran állnak hadilábon. Ennek ellenére ha Vykoukal igazgató ráfanyalodna és megpuhítaná a Gazdát,

hogy tegye meg a fiút az úlyi festőműhely vezetőmérnökévé, Károlynak semmi kifogása sem volna a dolog ellen. Hisz azt a nevetséges kis hibapontot, hogy kamaszkorában két hónap után megszökött a Kazmarfiúk kaszárnyájából, ahová a papa a negyedosztályos diákot bedugta, mert nem izlett neki a tanulás, egyszer majd csak elfelejti Nezmar, az öreg és makacs úttörő; elvégre Vykoukal fiáról van szó. És végeredményben nem használt-e az úlyi javítóintézet? A diákot visszakergette a könyvekhez. Ha nem is szakadt meg a tanulásban, kényelmes tempóban elvégezte a kémiát és ma már egy évi gyakorlata van egy németbirodalmi laboratóriumban, ahol az indantrén festékeken dolgozott. Ez elsősorban Jafetát érdekelhetné. De ha Úlyban nem sikerül, akkor sincs baj. A fiatal Vykoukal részére mindig akad valami. Összehasonlította a Kazmar féle sintér- és törtető nemzedékkel a maga modern áramlatoktól átjárt, napsütötte, kisportolt, férfias egyéniségét. Nem találta föl ugyan a puskaport, de ez nem látszott meg rajta és sovány, lebarnult, kissé kegyetlen arca, kevély orra, erősvonalú szája és egy bizonyos adag kifinomult nyerseség, amely minden nőnek tetszik, igen jó összbenyomást keltett.

Ilyen büszke és tehetséget sugárzó fej! Vajjon min töprenghet? Kész moziszinész! Istenkém, ugyan mivel sértettem meg, hogy észre se vesz. Rózsinak eddig eszébe se jutott, hogy kifestve itt ülni az alacsony zsámolyon és piszkálni egy férfikéz körmeit, mennyire buta, improduktív és megalázó foglalkozás. De most megvetett rabszolgának érezte magát. Lázasan kapkodott, sietett, szeme könnyezett a nappali világítás és égő villanyfény mellett, ujjai nem engedelmeskedtek: és belevágott az elevenbe! Persze, az átkozott hideg sampón! A kisujj körme alján kibuggyant egy csöppnyi vér. Sajnálkozva felszisszent, dadogva mente-

getődzött, karján ijedten csörögtek a karperec karikái; hirtelen fölugrott, elszaladt. (»Cilka, melyik szemtelen dög vitte el már megint a timsómat!«) Aztán könnyedén, karcsún visszaröppent és odaadással legyezgette a fiatalembert.

Tucatpofácska volt, de jómozgású, szépnövésű lány és igazán kedves ez a rémület, melynek okát Károly nagyon is jól látta, mintha csak a kisasszony üvegből volna. Rózsi visszaült mellé s hogy a vérzést elállítsa, a kis sebet a timsó símán csúszó hegyével simogatta. Furcsa ez a timsórudacska, egészen más, sokkal finomabb, mint aminőt a férfiak borotválásnál használnak. A fiatalúr kissé bután érezte magát a kisfiú szerepében, akinek a bibis ujját fújják. Hozzáértette tenyerét a karperecekhez, dícsérőleg és csöppnyi iróniával, ahogy a férfiak a női cicomáról beszélnek, megkérdezte, miért van a szép kövecskék mindegyikének más színe?

Rózsi odafordította rúzsos száját. Nagy megerőltetésébe került! Nem vágtalak meg szándékosan, azt mi a Ritzben nem csináljuk. De megérdemelted! Felsőajkán kis anyajegy volt. Inkább a szájával nézett, mint a szemével.

A vendégek számára külön desztillált, tiszta hangon magyarázta, hogy a karperec talizmán és sohasem szokta lekapcsolni.

Éjjelre sem?

Megrovó tekintettel nézett rá.

A tizenkét kő a tizenkét csillagképet jelenti, minden hónapnak megvan a maga köve és minden kőnek más a hatása. Az opál szimpátiát szerez, az akvamarin karcsúvá tesz, a topáz ravasszá, a borostyánkő féltékenységtől óv, a lazúr szerencsét hoz, a rubin pedig megtartja a szerelmet.

»És kitől kapta?«

Rózsi ránézett. »Kissé indiszkrét kérdés«, mondta olyan hanglejtéssel, amilyet vasárnap a nuszlei színpadon hallott. Mi volt ezen mulatságos, hogy a fiatalember nevetett?

»De hiszen nem kell megmondani, egyáltalában nem«, nyugtatta meg a legtisztább prágai jóindulattal.

»A ‚Chic parisientől' a Národní tríádáról,* füllentette Rózsi, bár a karperecet Zsizskovon vette és gyorsan másra terelte a szót: »Nini, ez a körme virágzik, szerencsét hoz. Es pont a gyűrűsujj. Ez a szív ujja.«

Így folyt az igazi manikür társalgás és a férfiosztályon ezzel tett szert Rózsi a legjobb manikürös lány hírére. Gaby kisasszony, aki Rózsit tanulólánykorában annyit szekírozta és mostanáig sem szólította fel tegezésre, holott a Ritz fodrászatban ez volt szokás, bejött a fülkébe, fogta a brillantint, amire nem is volt szüksége és gyilkos pillantást vetve felé, riszáló csípővel távozott. Gaby kisasszony hízott és Rózsi szívből örült ennek. A fiatal gavallér könnyed hangon folytatta a társalgást, úgy, ahogy az ilyen kisasszonyokkal beszélni szokás és nemsokára az egyéni ízlés titkainál tartottak s mialatt a fiatalúr kaján mosollyal hallgatta, a kisasszony igen komoly hangon nyilatkozott e kérdésről. »Én különös természet vagyok«, jelentette ki. »Kollégáim mindig csodálkoznak rajtam, de hiába, nem tehetek róla«, mondta és vállat vont. »A szőkék n e m a z é n e s e t e m. Számomra nem is l é t e z n e k.

»No és ki az esete?«

Rózsi kezébe vette a hengeralakú és lyukgatott fedelű dobozkát, rózsaszínű port hintett belőle a körmökre és olyan buzgón jártatta fölöttük a szarvasbőrfényezőt, hogy csak úgy táncolt a feje. »Tulajdonkép a szín nem is oly fontos, fő a k a r a k t e r«, mondta. »Ha egyszer valakibe beleszeretnék, kell, hogy az a férfi imponáljon nekem.«

Károly mulatott. A leány bődületesen buta volt, de különben igen csinos. Mikor fölállt, hogy lekeféltesse öltönyét, félhangon azt mondta neki: »Tudja mit, kisasszony? Elmehetnénk szombaton weekendre. A túlsó sarkon várok magára, négy órakor, rendben van?«

Rózsi fülében zúgott a vér. Kétféle hang szólalt meg benne: bolonddá akar tenni és az, hogy ilyen szerencsém sem akad mégegyszer az életben! Hirtelen fájdalom hasított a fejébe, mint akkor, amikor az anyja megütötte, szinte megbénult egy pillanatra. De aztán megmozdult ajka és egy márkinő előkelőségével így felelt: »Sajnálom, uram, de erre a szombatra már eligérkeztem.« Megijedt a kimondott hazugságtól, mint valami helyrehozhatatlan szerencsétlenségtől. A fiatalember azonban láthatólag belenyugodott. »Óh, milyen kár«, mondta nyájasan. »Akkor minden hiába.« Megkérdezte még huncut mosollyal: »Kisasszony, nem tudja, hová tették a kalapomat?«

Rózsi borzadva látta, mit tett. Az ismeretlen el fog tünni a nagyváros örvénylő sokadalmában és halálukig nem látják egymást.

A komoly és tapintatos arcú Szyrup úr összecsapta bokáját és megvárta, míg a vendég kimegy az ajtón. Aztán megfordult és visszasietett megkezdett ebédjéhez.

Rózsi nem sokat gondolkodott. Könnyedén kilibbent fehér munkaköpenyében az üzletből, csak néhány lépést kellett tennie a tavaszi napsütésben, máris elérte és megérintette az angolszövet kabátujjat. Mit kényeskedjék, mikor talán a szerencséjét szalaszthatná el! Ó, hogy imádta ezt a hanyag eleganciát! A fiatalember megfordult, arcán látszott, hogy már másvalami foglalkoztatja gondolatait.

»Vasárnap délelőtt«, rebegte a lány, közelhajolva hozzá és szinte a szájával nézte, »vasárnap délelőtt jöhetnék.«

A várható szórakozás öröme, de egyszersmind egy kis kedvetlenség is átsuhant a fiatal Vykoukal arcán; mit fogdossa a karomat fényes nappal az utcán. »Szombaton hétig vagyunk az üzletben«, hebegte bűnbánóan, »sokszor tovább is«, tette még hozzá Rózsi, félreértve a korrekt üzleti nyelvet, mintha csak a gombokat nyitogatná munkaköpenyén, amelyet különben is kár volt hordania, még ha ügyes is a nyakkivágás rajta. Igazán szép termetű leány volt.

»Jó. Szombaton nyolckor, kezét csókolom«, mondta határozott hangon a fiatalember, meghajtotta valentínós fejét és győztes vállait kifeszítve, tovatünt.

Rózsi az izgalomtól félholtan tért vissza az üzletbe; szombatig minden potyogott a kezéből.

Ha be is akarta beszélni magának, hogy a leánynak kéretnie kell magát és hogy egy hölgynek váratnia kell a gavallért, mégis, mikor az óra elütötte a nyolcat, a helyszínen volt, abban a bizonyos bézs kosztümkében, útközben még egy kis kerülőt is csinált és most valóságos illatfelhő úszott a nyomában. A fiatalember kis sportkocsival érkezett, negyedórát késett, de nem tartotta szükségesnek, hogy mentegetődzék. Ilyesmit nem kell bevezetni. »Szép magától, hogy eljött, tessék, szálljon be«; mondta szívélyesen és kinyitotta a kocsi ajtaját. »Srégbe« szabott inggallérjával és kockás, gyapjú nyakkendőjével nagyon fiúsan festett. Maga mellé ültette a lányt és elindultak. A kocsi belseje meggypiros, nyikorgó bőrrel volt bevonva, ilyen bőrből csinálják azokat a nagy, divatos táskákat is. A városon túl megkérte Rózsit, hogy húzza le a kesztyűjét — kézivarrású szarvasbőr, egyheti munkabér

ára — és megcsókolta a kezét. A pulzus fölött, ott, ahol vékony a bőr.

Micsoda nagy szerelem volt ez, Úristen, micsoda nagy szerelem! Ilyet csak filmen látni; így csak a leányok élik át a szerelmet. A férfi eleinte a lenézés álarca mögé bújik, majd könnyed biztonsággal viselkedik, később gyöngéd, azután szenvedélyes, végül titokzatos férfiszótlanságba merülten cigaretázik, rendszerint fekve. A férfi valami egészen más, ezt sohasem szabad elfelejteni. A férfi a kegyetlenség bizonyos árnyalatával nemeslelkű, tulajdonképen nem is kegyetlen, csak egy rakoncátlan kis fiú, aki képes a hotel mögötti téren volleyballt is játszani. Ó, és azok a bűbájos idegen szavak, amelyek a dolgokat a trágárság maszatjától védik, mint a celofánburkolat, amit náluk falun pumlicsnak neveznek. És milyen hála és büszkeség tölti el a lelket, milyen elérzékenyülés, öröm és gyöngédség, mikor rájön arra, hogy kedvese éppen olyan ember, mint a többiek és hogy egyáltalában nem kell tőle félni, ha még olyan előkelő is, hozzáférhetetlen érdekköreivel, a laboratóriummal, a klubokkal és társadalmi kötelezettségeivel egyetemben. Ha Rózsi egyszer Szyrup úr napilapjában azt olvasta volna, hogy Károlyt valamelyik legmagasabb hivatal élére nevezték ki, csöppet sem csodálkozott volna rajta; tudta, mi rejtőzik benne. Büszke volt erre az i s m e r e t s é g r e és az üzletben annyit kérkedett vele a leányok előtt, hogy még Bözsi is megutálta s ez már sokat mond. De Rózsi fütyült rá. Nem volt szüksége senkire. Édesanyja se bírt már vele. Ha Rózsi arra gondolt, hogy volt idő, amikor odahaza úgy engedelmeskedett, mint az óra, nevetnie kellett. Különben is, nem saját maga tartja-e el magát? Nincs m a g á n é l e t r e joga? Nem d i s z p o n á l h a t önmagával? Kinek mi köze

hozzá, hogy mit csinál az estéivel? A leány mostanában egész különös dolgokat beszélt össze. Anyja rá sem ismert. Rózsi még sohasem volt olyan bátor, oly elegáns, olyan meggyőző, még sohasem volt otthon olyan fölényes, mint ezen a tavaszon. Meglátszott rajta, ki áll mellette s hogy kire támaszkodik. Urbanné nem győzte Rózsi ruháit mosni és vasalni, a leány folyton táncolni, szórakozni járt. Alkalomadtán nem is mulasztotta el, hogy szemrehányást tegyen neki emiatt és szünet nélkül sóhajtozott a sok munka és gond miatt. De lassan maga is meggyőződött róla, mint a többi anya, akinek minden igyekezete eredménytelen maradt: fiatal a leány, hadd élvezze az életet. Rózsi viselkedése megfélemlítette Urbannét és idővel tisztelni kezdte lányát; ő már ilyen volt. Sőt, szótlanul csodálta is, egy szemernyi keserűséggel vegyest, ha visszagondolt a multjára: lám a mostani lányok mennyire máskép rendezik be életüket.

Rózsi boldogsága teljes lett volna, ha Károly az emberek közé is eljárt volna vele. Hát nincs itt elég ember?, nevetett és a Moldva partjára mutatott, ahol összezsúfolva sütkérezett a sok emberi test. Nyáron, mielőtt Károly szabadságra ment volna szüleihez Úlyba, együtt jártak Mlynikre fürdeni. A mozik is telve voltak emberekkel és a dancingok is (micsoda varázslatos szó, dancing), ha sikerült végre Károlyt valahová elcipelnie. A fiatalember azt szerette leginkább, ha Rózsi egyenesen hozzá jött, hisz olyan nagyon szerelmes volt. Amellett el is jártak, igaz, csak a külvárosokba, de mégis elegáns helyiségek voltak, ahová a partnere elvitte. Hálás volt Károlynak, de bosszankodott is. Hiába, ez mégsem volt az, amire vágyott, nem, ez nem volt az. Károly pedig jól tudta, hogy Rózsi mire gondol,

de tetette magát, hogy nem érti: ilyenek a férfiak. Egyszer sem jött el érte az üzlet elé, mint ahogy a többi fiú várta kedvesét, mint például Bözsi szánalmas segédje, aki, ha sántít is, de legalább itt van. Károly pedig láthatatlan, mintha nem is léteznék. Holott biztosan tudja, hogy egész sereg ismerőse van. Csakhogy ebben aztán igazán művész volt, sohasem találkoztak senkivel. Rózsi, mintha holmi bekerített szigetek körül keringett volna, amelyekhez nem találta meg az összekötő hídat. Sehogysem tudott megszabadulni attól a makacsul rágódó bánatától, hogy a legjobb emberek éppen ott vannak, ahol ő nincs jelen és Károly azért nem viszi soha magával, mert olyan családból származik és mert apja, mondhatnók majdnem maga az úlyi kiskirály. (Ez az Úly biztosan valami isteni hely, ahogy az öccse leveleiből kitünik, annak már nem is akaródzik hazajönni; két éve, hogy nem látta.) Különben Károly egyáltalában nem szándékozik megnősülni, tréfás formában ezt gyakran tudtára is adta s ami Rózsit különös gyönyörrel töltötte el, a milliomos Kazmar lányról is mindig nagyon csúnyán beszélt. Károly azt mondta róla, hogy olyan rövidlátó és búbánatos, mint a vakond, ő pedig a melankólikus nőket nem szenvedheti. Nem, Károlyt senki sem múlja felül. Finom ember. Volt szíve, mindig vigyázott, hogy baj ne legyen, Rózsinak nem nem kellett félnie. Lám, ott a Bözsi, éppen tegnap vitték a klinikára negyvenfokos lázzal, segített magán, persze vérmérgezés. Ki tudja, megússza-e! Mindig pechje volt szegénynek, de mondjuk, hogy megússza, mennyit kell feküdnie. Mit érdemel az ilyen fráter. Bözsi mindig szerencsétlen volt. Rózsi holnap meglátogatja. Szyrup úr már más erőt fogadott fel, mit tehet mást, az üzem nem várhat.

A kis sportkocsit, amelyhez Rózsit annyi szép emlék fűzte, Károly ősszel eladta, de nem azért, hogy valami modernebb tipust vegyen: minek a kocsi ősszel? Bár az apja dúsgazdag volt, néha beállt a dalesz, az öreg nyilván zsugori. Vége volt a szép kirándulásoknak, viszont megmaradtak az esték Károly lakásán. Rózsi Souchong teát főzött és hogy ki ne hüljön, a teáskannát csíkos, goblén árnyalású és pirinyó rózsákkal televarrt krinolinba öltözött babával takarta be. A babát maga varrta rá a Divatkirálynál vett drótvázra és úgy hozta a háztartásba. De úgy rémlett, Károly nem osztja Rózsinak a rokokó iránti lelkesedését. Ismerte Károly valamennyi sportdíját, a könyvszekrény tetején álló bronz »győztes« szobrot, az ezüst babérkoszorút, a bajnoki serleget, érmeket, okleveleket és zászlókat, büszke volt rájuk, bár eleinte a klubnevek rövidítéseit összezavarta. Szerette megérinteni Károly lakásában a tárgyakat, a hideg márvány hamutartót, a különben is hűvös töltőtollat, a teniszrakettet, amelynek húrjait pengetni lehet, de akkor Károly kiabál, hogy hagyja abba, a fehér nemez labdákat, melyeknek új korukban benzinszaguk van, a szekrény síma fáját — pácolt tölgy volt — teli férfiruhával. Ennek ajtaja mögött szokott eleinte. — mikor még buta volt, — vetkőzni. Mindenhez, ami Károlyé volt, testi vonzalom fűzte. Károly gyakran elment télen síelni, rendszerint néhány napra, a legjobb minőségű norvég sífölszerelése volt, lécei a legfinomabb hykory-fából, s olyankor, amikor a magaslati napfénytől gyönyörű barnárasülten visszaérkezett, a folyosón mindig érezni lehetett a sverdrupitot. A hegyekbe persze nem mehetett vele, nem volt ideje és Károly is ügyelt arra, hogy Rózsi ne maradozzon el munkahelyéről, a Ritz-fodrászatból, lám, ez is milyen szép volt tőle, nem

volt önző, nem akarta nehezíteni a lány életét. Ha így pontról-pontra elemezzük, minden tekintetben gentleman volt. A huszadik század embere és nem kínozta féltékenységgel. Sohasem faggatta, mit csinált, amíg ő nem volt Prágában, nem bosszantotta, mint azok a fajankók, akik szeretőiket hat után ott szokták az üzlet előtt várni. Különben mit is csinált volna Károly nélkül? Vasárnap, ha szabad ideje volt, otthon ült és varrt. Hisz ruhaféléje sosem lehet elég egy lánynak és ő bizony mindig olyan volt, mintha skatulyából húzták volna ki. De azért Rózsit minden érdekelte, ami Károllyal összefüggésben volt. Forró kíváncsisággal és a kerítésen kívül állók csöppnyi irigységével szokta kikérdezni, milyen volt a hó és kik voltak még a Sumaván. Károly vidám készséggel sorolta föl a közömbös neveket. Néhány olyan »rendes, jó fiú« volt ott, aztán egy jóismerősének a felesége és leánya, Gamzáék. Rózsi érdeklődése föllángolt. Mit csinál Gamzáné? Neked is olyan, mint egy kis kisasszony? Képzeld csak Károly, ő volt az első szerelmem? És mi van Heléннel? Még mindig olyan beképzelt béka? Ezt Gamzától örökölte, ő ugyan adja a bolsevikit, — Károly magára öltve a szép fiú komoly arckifejezését, hűvösen válaszolt: az öreg hölgy természetesen sohasem érdekelte és ami az orvostanhallgatónőt illeti, elég jól csinálja a krisztiániákat, egyébként azonban azt sem tudja, milyen: különben pedig vasárnap este már el is utaztak. »A Szyrupból ismered őket, vagy a gyűlésekről?, kérdezte lekicsinylően, mintha más lehetőség szóba sem jöhetne. Úgy hangzott, szinte megtagadja Rózsitól a jogot, hogy valaha is lehessen közös ismerősük. Rózsinak fájt, elhallgatott, s hogy Károly évődni próbált vele, a fal felé fordult és kijelentette, hogy

ilyesmihez most nincs hangulata. De aztán nyomban a nyaka köré fonta karjait.

»Nézd, Károly«, kezdte, »én most megmondom neked, mi az, ami engem gyakran bánt.«

»Nos?« mondta Károly és öltözködni kezdett.

»Miért nem beszélsz velem soha komoly dolgokról. Arról, mit csinálsz, a kémiádról, azokról a festékekről és mindenről. Ne hidd, — mindez engem nagyonis érdekel. H i s z n e k e m i s v a n l e l k e m.«

Károly ledobta magát a heverőre, szétvetette karját és hahotázni kezdett. Tele torokkal, fiatalos szilajsággal röhögött, de úgy, hogy a sportdiplomák is beleremegtek a falon. Pedig mi nevetnivaló volt ezen? De hát ilyen szokásai voltak Károlynak.

Helyes leány volt Rózsi, igazán helyes kislány.

Halacska ott ült az állvány előtt, amelyről csinfonalakon hímzőrámához hasonló lapok függtek s ezeket fűzögette. Fölül volt a keresztléc a sorbaillesztett mejjékekkel, — hol vannak az idők, mikor András úgy tekintette a mejjékhengereket, mint édesanyja ezerszeresen nagyított cérnaorsóját. András Halacska mellett állt és szükség szerint adogatta a keresztről függő cérnaszálakat. Az utasítás ott feküdt előttük. Halacskának új mintát adtak ki az ordinációban, kezdődött a nyári anyagok gyártása. Időnként ránézett a fölvázolt mintalapra, olyanformán, mintha térképet olvasna.

»Szabad?«, lépett melléje a szemüveges Kazmar kisasszony és odaállt a mejjékfonálfűzőnő mögé. »De nem fogja ez zavarni?«, kérdezte azoknak az embereknek gyerekes nyájasságával, akiknek sosem kell sietniök.

Halacska csak rázott egyet a fején, de nem hagyta abba a fonalak öltögetését.

»Milyen csodálatos gyorsan csinálja«, fordult Kazmar kisasszony kísérőjéhez, Vykoukal igazgatóhoz. Vykoukal ugyanis szilárdan kitartott amellett, hogy ő vezesse végig Kazmar kisasszonyt az üzemeken. Megmutogatta az új épületeket és berendezéseket, amelyek a kisasszony távol-

létében létesültek és hatványozott előzékenységgel viselkedett a Gazda lányával, — a reménybeli gazdag menyasszonnyal szemben, — akit szeretett volna fiával összeházasítani. A festőműhelybe, ahol félmeztelenre vetkőzött férfiak dolgoztak és ahol a félhomályban mérges gőzöktől párolgó pácolószerek pocsolyái veszélyeztették volna a leány félcipőit, csak bepillantani engedte. A forrólevegőjű áztatóban sem időztek sokáig, mondván, reméli, hogy a revolveres szövőszékek jobban fogják érdekelni. A vetélők villámsebes futását, komplikált minták gyors szövését bizonyára ugyanazzal a tetszéssel fogja fogadni ő, a laikus, mint a koronás hercegnők. A kisasszony egyelőre nem akart a gépekhez menni. Halacska kezeit nézte, milyen gyorsan ölti fel a horogra a színes fonalak szemeit. »Sohasem tudnám utána csinálni«, sóhajtott föl az olyan emberek tehetetlenségével, akiknek kiskoruktól fogva, tollnál egyéb nem volt a kezükben.

Nagyon csúnya! — állapitotta meg magában András a szemüveges Kazmar kisasszonyról. Szemernyit sem hasonlít a Gazdára.

»Az ő érdeke, hogy siessen«, mondta Vykoukal Kazmar kisasszonynak, Halacskára célozva, s még megjegyezte, hogy a mejjékre általában könnyebb kezük van a nőknek, mint a férfiaknak. Amikor ezt kimondta, mintha elvágták volna. Halacska belezavarodott és újra kellett számolnia. Legszívesebben beléjük hajította volna a tűt. Olyan természete volt, hogy amikor a takácsbordába fűzött, nem állta, ha valaki figyelte a kezét és beszélgetett. Ha már a sugárcsíkon dolgozott, nem bánta. De ha új mintát kezdenek, figyelni kell. Vannak munkások, akik egyenesen kérkednek ilyenkor, hogy mit tudnak, de vannak, akiket idegesít ez a munka. Halacska nem tehetett róla.

Úgy fűzögetett különben, hogy öröm volt nézni, de ha valaki figyelte, egyszerre elfelejtett mindent.

»Vénül, vénül, hiába, már látszik rajta«, jegyezte meg Vykoukal igazgató távozóban a takácsbordáktól. »Pedig milyen ügyes munkás volt. Hiába, ez ellen nem lehet tenni, biztos megvan már vagy negyvenéves. Magam részéről csak a fiatal erőket szeretem, a huszonötéven aluliakat.«

Kazmar kisasszony megállt és Vykoukalra nézett. »De azért nem bocsátja el úgye, már olyan régen dolgozik nálunk?« Szeretett volna megnyugtató választ kapni az igazgatótól, mindenfélét hallott ugyanis felőle.

Vykoukal elmosolyodott a hercegkisasszony ártatlanságán, de mindjárt el is komolyodott. »Természetesen«, nyugtatta meg a legmeggyőzőbb basszushangon és beléptek a takácsműhelybe.

Kazmar kisasszony nagyanyja maga is, mint a többi falusi asszony, valamikor a hegyi juhok gyapját fonta s hogy legyen mivel a fonalat nedvesíteni, nyáladzónak kökényt evett. Mai napig ott látható az úlyi múzeumban a guzsolya, rajta még az elfakult, piszkos gyapjú, meg a rokkája, az orsója, a fonáldorong a fonáleresztővel és a Kazmar család fából készült első kéziszövőszéke a talpallóval; egyszer vasárnap megmutatták a Kazmarfiúknak is. Télen a nagymama férjével felváltva dolgozott a szövőszéknél, megszőtték a kis posztót és a nagyapa a kész darabbal a hátán elment a vásárra, a félnapi járóföldre fekvő Drachovba. A Gazda még ma is, ha eszébe jut, odaáll a szövőszék mellé és dolgozik, hogy megmutassa, máig sem felejtette el a mesterségét. Az ilyen úri kedvtelés ugyan nagyon hátráltatja a munkát a műhelyben, de legalább meglátszik az érdeklődés. A leány már elfajult. Kazmar kisasszonynak természetesen latin iskolái vannak,

de a sodrást a nyüstöléstől nem tudja megkülönböztetni és a szövőszékre pedig rá sem tud nézni. Nem tudom helyes-e, hogy ezt elárulom. Mikor ma, Vykoukal igazgatóval bejött a takácsmühelybe — mikor is volt itt utoljára?, talán iskolásleány korában, amikor még élt a nagyapja — és meglátta a jaquardok tornyait, amelyekről lefelé egy csomó vastag fonál lógott, azt gondolta: »Lám, már fölfelé is szőnek.« Szegényke, az emelőzsinórokat másik mejjéknek vélte. Még jó, hogy nem mondta ki hangosan! De ha ki is mondta volna, akkor sem lett volna baj. Senki sem hallaná a kelepelő szövőszékek nagy zajában. A munkások kedvetlenül, de csodálkozva köszöntötték. Mit akar ez itt? Hiába, a látogatások csak föltartják az embert. És újból munkájukba mélyedtek. Ne hagyjuk magunkat befolyásolni holmi vezércikkbeli elképzelésekkel, nem volt ez sem vörös gyűlölet, sem a kezek ökölbeszorulása, isten ments!, csak mellőzés. Ha Kazmar egyszer behunyja szemét, ezek a géperdők, ahol most olyan elveszetten jár a kis szemüveges leány, tulajdonába mennek. Övé lesz egész Úly, de nem ismeri ki itt magát és idegenebb lesz benne, mint a csavargó, akinek nincs illetőségi bizonyítványa. Jól tudta, hogy milyen fölösleges itt és szégyelte magát a munkások előtt. »Menjünk, itt csak útban vagyunk«, kérte Vykoukalt. De Lechora mester boldogan csatlakozott hozzájuk, mutogatott és buzgón magyarázott, bár egy szót sem lehetett hallani és Kazmar kisasszonynak az volt az érzése, hogy folyton ugyanazt mondja. Elnézte a gépeket, apiának egyetlen szenvedélyét, amelyek egyre szaporodtak Úlyban, mialatt ő felnőtt. Tanácstalanul és női szemmel nézett rájuk, mint általában a latin iskolákat végzett emberek. Emitt untatták a megmagyarázhatatlan gépek, amott gyerekes ámulattal bámulta meg a gyártási csodákat; a gépek tiszteletteljes

félelmet ébresztettek benne és útálta őket. Ha arra gondolt, hogy napról napra és évről évre ilyen gépekhez láncoltan kellene az életét leélnie, kétségbeesett volna. A munkabér olyannak tünt neki, mint a családja szabadságáért ravaszul kiguberált váltságdíj.

... nem, nem volt jó lelkiismerete a munkásokkal szemben. De a komor férfiak úgy látszik büszkék voltak gépeikre, akár a sofőr a kocsijára. Valami átszivárgott a feltaláló öntudatából a munkásba, aki a gépet kezelte, Vykoukalba, aki a gépeket megrendelte, a mesterbe, aki gondozta és ez az öntudat közösségbe tömörítette az osztályellenfeleket, munkásokat és urakat egyaránt. A gép, a férfiak dolga, mint a matematika és a háború; a férfilélek örök versenyvágya és szüntelenül dolgozó agya űzi őket. Valahányszor a kisasszony odalépett kísérője társaságában valamelyik szövőmester gépéhez, mindegyiknek kiderült az arca, még azé a komor egyszeműé is, de nem a tulajdonos leánya iránt érzett kedvességtől, hanem attól a vonzalomtól, amely őt az ő bugáihoz, szegélyléceihez és revolverpadjaihoz fűzte. Valami belső büszkeség feszítette mellüket, mi mindent képesek így együttesen elérni.

A motorok búgtak, az órák mérték a fordulatokat, odafönn pörgött a kartonlapok éle, amelyek a mintát diktálják, alúl futottak a szövőszálak, s a nyilas vetélők, úgy röpdöstek az egyik partról a másikra és vissza, hogy szinte szédült tőle az ember. Kazmar kisasszony szemüveges szeme előtt varázslatos gyorsan nőtt a szövet mintája — de hirtelen valaki megragadta hátúlról a karját és durván visszarántotta; valami elsivított mellette, sebesen, kaján vídámsággal, szinte diadalmasan. Egy pillanatra behúnyta a szemét. Mikor ismét kinyitotta, csodálkozva nézett körül, hová lett Vykoukal, hiszen itt állt mellette? Rövidlátó

szemével csak akkor vette észre, hogy az igazgató épp akkor egyenesedett fel. A feléje repülő vetélő elől ugyanis leguggolt. A mester ijedt tekintete a kisasszonyról Vykoukalra röppent, káromkodott és odarohant a tőlük balra lévő szövőszékhez, amely időközben már magától megállt. A kisasszony tulajdonképpen csak akkor ijedt meg, amikor a káromkodást hallotta.

»Ez a nyavalyás vetélő«, mondta az a munkás, aki visszarántotta. »Hajszál híjja, hogy nem történt szerencsétlenség.«

»Kiröpült, mint valami projektil«, jegyezte meg egy másik, örülve e szónak.

A vetélőt, amely kivágódott és szerencsére senkit sem talált el a harmadik géputcából hozta elő valamelyik takács. Fémből készült és tényleg csónakformájú volt. A munkás, aki fölemelte, nem akarta kiengedni a kezéből, büszkén mutogatta a körülállóknak, milyen messzire repült. Most, hogy senkinek sem történt baja, szinte azt kívánták valamennyien, bár repült volna még messzibbre és mutatta volna meg valódi erejét. A résztvevők fölelevenítettek néhány veszélves esetet, elmondták apróra lefolvásukat és olvan balesetről is tudtak, amikor az ilyen vetélő embert ütött agyon.

»Ilyen emlékem nekem is van tőle«, mondta a félszemű takács és mosolyogva mutatott behúnyt szemhéjára.

Kazmar kisasszonyt, a bizonytalanság kínos érzése fogta el, gyorsan odafordult a munkáshoz, aki megmentette és köszönetet mondott neki. Erre a munkásnak is megjött a szava, hirtelen támadt kedvességgel s a tuláradó fölény hangján, mint aki tudatában van, mit tett a másik érdekében.

»Pechünk van«, mondotta. »Egyszer néz be hozzánk ezer esztendőben és akkor is majdnem szerencsétlenül járt. És amellett nem is kapna betegsegélyzőt«, tréfálkozott.

Az üzemvezető boldogtalan volt, hosszú mentegetődzésbe kezdett és esküdözött, hogy mióta itt van, még egyszer sem... Vykoukal elutasítóan és röviden azt válaszolta, hogy küldi a mérnököt, aki meg fogja vizsgálni a védőszitákat, aztán feszesebben, mint valaha, kisietett a műhelyből a kisasszony után. »Ezt se látjuk itt egyhamar«, nevettek markukba a munkások.

Kazmar kisasszony még azután is, ha eszébe jutott a kirepült vetélő, ideges szégyenkezéssel ráncolta homlokát és meggyorsította lépteit az úlyi töltésen, ahová ebédelőtt kiszaladt s ahol a munkaórák idején teremtett lélek se járt. Minden pillanatban eltalálhatja őket, töprengett és továbbfutott és milyen nevetnivalóan bambán néztem. És mindig, — bárhová lépek, szerencsétlenséget hozok.

»Hallottuk, hallottuk. A hercegkisasszony ellen állítólag merénylet történt«, ugratta az ebédnél Rosenstamm, a biokémiai laboratórium vezetője olyan tréfálkozó hangon, ahogyan a minden figyelmüket összpontosítva dolgozó férfiak a pihenés óráit felüdíteni szeretnék.

»Egy nővel kevesebb lett volna!«, válaszolta Kazmar kisasszony Rosenstamm könnyed hangját utánozva, ami azonban nem illett hozzá.

»És mihez kezdenének Dalesov, Vykoukal meg a többi trónkövetelő?«, vetette oda gúnyolódva a doktor. »Mit csinálnék én maga nélkül és mit csinálna a Gazda?«

»Nem is venné észre«, mondta Kazmar kisasszony nevetve; »nem érne rá észrevenni«, és majdnem testileg is érezte, hogy süllyed az ő oldalán a hinta és mennyivel nehezebb Rosenstammnál. Nem tudta megállni s hozzá-

tette: »Igen, ha fiú volnék...« s a hangjában fájdalom rezgett. Nem az apja helyett fájt ez neki, de e mögé bújtatta saját bánatát.

»Oh, maga gyermek«, szomorodott el Rosenstamm, aki zsidó fajára jellemző módon épp olyan érzékeny volt, mint amilyen gúnyolódó, aztán szokott módján áthajolva az asztalon, gyöngéd részvéttel nézett a szemébe. »Az idegek volnának?«, kérdezte akarata ellenére elérzékenyült hangon és nyugtatólag a negyedszázadddal idősebb barát jogán, — s ezt gyakran emlegette is, — rátette kezét az övére. A leány nagyot nyelt, keze kissé megrezzent s a férfitenyér melegétől forró áramlás futott át ujjain. Rosenstamm látta elpirulni s földerülni a komoly, fiatal és csúnya arcot. A leány kerettelen szeme, — mindig levette okuláréját, ha Rosenstammal kellett találkoznia, — vergődve menekült a férfi pillantása elől. Ha a Gazda nem tartózkodott Úlyban, Kazmar kisasszony inkább a klubban étkezett, mint odahaza mostohaanyjánál.

»Vajjon elmesélték-e magának kislány korában«, kezdte Rosenstamm és kezét figyelmes férfióvatossággal lassan viszahúzta, »a szomorú királykisasszonyról szóló mesét, aki nem tudott nevetni? Tudja meg, maga az a királykisasszony. Mivel lehetne fölvidítani? Álljak a fejemre és járjak tenveremen? Füttyentsek az ujjaimon? Megteszem, ha akarja. Tudja mit? Fogja gyorsan a kabátját és meniünk a napra«. »Olyat fütyülök, hogy a Sirokán is meghallják.« Kazmar kisasszony engedelmesen tűrte, hogy ráadja a kabátját és kiment, kétkedőn, félénken mosolvogva Rosenstammal, aki pár perc mulva otthagyta és eltünt a laboratóriumban.

Lechora takácsmester a tizenhatosból, mint minden más mester is, jól tudta: ha a műhelyben valami előfordul, egymást éri a bosszúság. Nem tévedett. Az átkozott ve-

télő éppen a látogatás idején csinálta azt a bolondságot és tessék, itt az újabb baj. Sesztákkal. Az ördög tartozott vele a mesternek.

Mikor Seszták, a takács, Úlyba jött, a régi, megszokott ütemben dolgozott, de az ilyen munkát itt lassúnak találták. Folyton siettették. A szabóműhely szinte azon nedvesen és melegen vitte az anyagot az apretúrából. Ma már ez úgy hangzik, mint a mese. De Seszták körülnézett és rájött a nyitjára. Meg is tanulta, villámsebesen és hanyagul dolgozott, de hát nekik így is jó volt. Hamar megokosodott, túlságosan is. Kibabrált a mesterrel. Elcsente a fordulatmérő óra kulcsát, tudjuk. A mester meg folyton kérdezte: »hová a csudába tettem a kulcsot?« Seszták leste az alkalmat, kinyitotta az órát, meglazította a láncot, belebökött — ezzel aztán csinált is magának teljesítményt! A műhely szombaton megcsodálta a rekordmukást. De a jóból is megárt a sok. Sesztákot elkapta a varázslat vágya. Megfeledkezett az óvatosságról s az óra bosszút állt. Olyan szédítő számokat pötyögtetett, hogy valódiságukban még a gyermek is kételkedett volna. Bizonyos idő mulva amúgyis rájöttek volna, de Seszták számjegyei kizártak minden kétséget — és Seszták egy óra mulva már repült is.

A mester körülhordozta tekintetét a műhelyen, szeme megállt András on és állával a gazdátlan gép felé mutatott.

»Hallod-e«, mondta, »tudnád csinálni? Állj mellé. Talán menni fog.«

Az iskolában már eddig is tanulták a szövést. András felhúzta a vállát:

»Miért ne, megpróbálhatom.«

Megfogta az emeltvűt, beleverte a gyutacsot a vetélő peckére, átfúita a fonalat — ugyanúgy, ahogy azt az öreg takácsoktól látta. Bekapcsolta a motort, kezével lendített

a gépen s a beillesztett vetélő kiugrott a »kasztliból« a versenypályára. András fülig pirult. Bár azelőtt sem beszélt sokat, most a műhely általános zajában teljesen elhallgatott. Aggódó szemmel, mint a kotló, ha kis kacsája vízreszáll, figyelte a vetélő cikázását. A szövőszék dolgozott, a kallantyú lecsapott s a vetélő átröpült »az egyik bódéból a másikba«, maga után vonva a fonalat, kivetette, nem, dehogy is, csak úgy rémlett, a gép valóban szőtt. Rendszerint úgy szokott lenni, ha valamit először csinálunk, ha új munkába fogunk és az sikerül, — az öröm és kétkedés hintáztat szárnyain. Ha András nem röstellené, fölujjongana örömében, — csak el ne kiabálja. Hirtelen csönd lett; a gép megállt; kifogyott a bélfonál? Nem, dehogy, a vetélő szakadt el. Segítségül kellett hívni a túlsó géputca takácsát.

Mikor András legöngyölítette a motolláról a megszőtt darabot, amely még gyűrött, érzékeny és csúnya volt, mint minden ujszülött (csak ha majd munkábaveszi a mángorlógép, akkor lesz életrevaló), az első darabot, amit maga szőtt, boldogság áradt el rajta. Itt van, fogd meg, sodord, tapogasd meg, emeld fel, nézd meg a szövést. Nem létezett s íme, most itt van, a jó oxford, valami tényleges, ami van és elindul útjára a világba. A szövet nem volt András tulajdona, nem lesz belőle ruhája, nem is adja el és mégis az ő darabja volt. A legbutább feladatokkal telt füzeteken rajta volt a neve, de senki sem tud arról, hogy a 3769-es számú véget egy bizonyos Urban András szőtte aggódva és vigyázva, először életében, egy a százezer láthatatlan közül. De szerencsére azt se fogja soha senki megtudni, hogy kinek a keze alatt képződött a szövedékben a »létrácska«. Ez a szövési hiba jobban bántotta András, mint a mestert és az ellenőrzőosztályt, úgy marta, mint

a rüh a bőrt, még éjjel is a létrácskákról álmodott. A jövőben természetesen ilyesmiért bírságot vonnának le. Ő tudniillik maga is olyan munkát akart beszolgáltatni, mint a patyolat. Természetesen a fiúk előtt nemtörődöm hangon beszélt a »disznóságról« és nehogy kinevessék, úgy tett, mintha jobban szivén feküdnék a labdarúgás, mint a munka.

Az első munkabér-boríték! Olyan izgatott volt, mintha szerelmeslevelet tartott volna a kezében. Hogy is mondjam csak? Nem magának a pénznek, hanem annak az elismerésnek örült, amit a pénz jelképezett. Eddig minden szombaton megkapta a kimutatást, hogy mennyit dolgozott le abból, amit megevett és a számológépen írt papírszalag olyan unalmas volt, mint a váróterem padján felejtett tavalyi menetrend. De ez most az úlyi kartonázsműhelyből kikerült, jellegzetes fizetési borítékban megbújó, valóságos bankó volt! És aprópénz is, amely belecsúszott a ragasztás közé és csörgött. Kellemes érzés a pénzzé vált sikert tapogatni. Markunkba szoritani az első munkabért, ez ugrásba lendít. András egyenesen a póstára szaladt és első keresetét Prágába küldte anyjának. Megfogadtam, hogy Andrást nem fogom másnak festeni, csak amilyen volt és nem is állítom, hogy szeretetből és veleszületett jóságából tette volna, nem, csupán azért, hogy az otthoniak előtt dicsekedjék. Viszont az intézet ezért megfeddte. Az ön anyja, Urban, ahogy a kérdőívből ösmeretes, előttünk, nem fázik és nem is éhezik. Maga azonban, fiatalember, kinőtte a ruháját, gallérja rojtosodik, nyakkendője pedig egyenesen szégyenletes. Ott van a Jafeta az utca másik oldalán. Jafeta felöltözteti egy pár garasért. Ruhára spóroljon, ruhára! A Jafeta kiváltságos előnyöket nyújt alkalmazottainak. A Jafeta belenéz az ember gyomrába és rönt-

genszemmel kutatja át zsebeit. Hát ez bizony undorító volt itt Úlyban és ebben Ferinek megint csak igaza volt.

Társai már régen észrevették Urbanban a szívós akaratot, hogy kitünjék és túlszárnyalja őket, nem is bíztak benne. Valahányszor bejött a szobába, elhallgattak; elégszer észrevette. S úgy szenvedett ettől, mintha igazságtalanság érte volna. Talán azt hiszik, hogy besúgó? Mit gondolnak róla? Spiclinek tartják? Azt hiszik, ő is olyan, mint Kolúsek? Rendben van, így is jó, senkire sincs szüksége. András körülvette az eminensek bűnhődése, a magány. Különben sem volt társaslény s mióta Úlyban élt, alig váltott szót mással, leszámítva a nálánál idősebb Ferit, akivel Horynek Lidi révén kerültek közelebb egymáshoz. Mindketten Lidike körül forgolódtak.

Feri már kint lakott a munkástelepen és a festődében dolgozott, ahol a kémiai idő oly lassan múlik, mint a vizimanók országában. A szivattyúk magánosan meregetnek s a kalló-malom hengerei ide-oda húzigálják az alkalikus szennylében a szövetgilisztákat. Félmeztelen emberek mozogtak a túlfűtött homályban, mint a trópusi mocsarak partján, és piszkafával emelgették, mártogatták a hólyagzó és indigótól átitatott darabokat a festékfürdőbe. Pácolták a gyapotot, kénezték a selymet, meggyujtva a vályú sárga barázdáit, melynek kénes gőze a fehérítő kamarába áradt. — Egyszer a ventilláció fölött fecske repült át s lehullott mint a kő, rögvest vége volt, »mi az, elfelejtetted föltenni a gázálarcot?«, szólította meg Feri. — A rotyogó katlanok gőzében sült-főtt a festék, léghuzat suhintott végig hátukon, a szárítóban folyt róluk a veríték, de a cementpadló hideglelősen rezgő víztócsáiban kékre fagyott a lábuk. Az idősebb festőmunkásokat törte a köszvény és az úlyak ezt a következő módszerrel gyógyították: kimentek az erdőbe,

derékig levetkőztek és belefeküdtek egy hangyabolyba. Vakaródzol, bőröd ég, mint a parázs, annyi baj legyen, de a hangyák valamiféle savat eresztenek beléd s ettől remekül meggyógyul a reumád. Csak vigyázni kell, nehogy véletlenül mérges szárnyashangyák legyenek. A multkor valakit, a kalló-malomból úgy összecsíptek, hogy leszaggatta magáról az alsóruhát és mint a bolond ugrált a bokrok közt, hogy leseperje magáról a szárnyashangyákat. Feri készletében mindig akadtak ilyen vicces esetek és ilyenkor Lidike csak úgy gurult a nevetéstől.

Feri kilépett a festőműhelyből, csorgott róla a veríték. »Fiúk, olyan szomjas vagyok, hogy meginnék egy krokodilust is.« Nekiesett a vízvezetéknek, megforgatta csapját és magába dűtött néhány féllitert s miközben átkozta az úlyi prohibiciót, úgy vedelte a vizet, mint a szaharai homok. De mi ez Ferinek, ilyen szervezetnek! Mellette a nyurga András valóságos baba. Feri sötét, szikár arcából kiemelkedett az erélyes száj s a homlokába hulló göndör hajfürtöt, melyet kifakítottak a klórgőzök, az ügető pejló mozdulatával szokta hátrarázni. Olyankor, amikor a szennyvizet kieresztették a festőműhelyből, az úlyi patak felszínén szürke buborékok úsztak lassan, máskor megint vérszínű volt a víz, mint az egyiptomi csapás idején. A hegyi pisztrángok már régen elsodródtak hasrafordultan, még keszeg sem akad benne. Feriről azt is mondhatnánk, hogy a boszorkány üstök maró savaiból, valami az ő vérébe is beivódott; agya éles volt s a beszéde maró. Titokban olvasta a »Vörös láng«-ot, a szövőműhely egyik kívűllakó munkása csempészte be neki. Ezt ugyanis Úlyban nem szabad árusítani s így csak Kazmar birodalma határain kívül volt kapható. Úlyban Kazmar a várúr és király, mégcsak az kellene! Nem tűri, hogy a munkások politizáljanak. Igaz, gon-

doskodik róla, hogy jó dolguk legyen, nem mondom, de mindenért köszönetet vár, mindenért kizárólag a Gazdának hálálkodjék az ember. Feri így szokta Úlyt jellemezni: »Kazmar szemellenzős öszvéreinek Nemzeti parkja«. Akkor, amikor András megkapta az első munkabért, bár nagyon igyekezett, mégsem bírta örömét leplezni. Feri csak annyit jegyzett meg: Kazmar ravasz fiú; kihasználja a kiskorúak munkáját olyanformán, hogy »napibéreseket« csinál belőlük. Az ilyesfajta beszéd Horynek Lidikének nem tetszett.

»Ugyan, ki hallgatna rá«, mondta egyszer óvatosan Lidi, mint András szövetségese, amikor idősebb társuk nem jött a bazárba és ők ketten, — minthogy egyedül voltak — szokás szerint, Feriről beszélgettek! »Mindig van valami baja. Minden kákán csomót keres. Ki nem állhatom az olyan ácsorkodást. Édesapám mindig azt mondja . . .«

Az öreg Horynek, a szövőműhely gépkenője, emlékezett a Gazda kezdeti nehézségeire és szívéhez nőtt az üzem. Az egész Horynek család Kazmarnál dolgozott. Két leánya a Jafetában varrt, a harmadik fűzögető, egyik fia pedig ács volt az építkezésnél. De Horynek igazi büszkesége István, a másodszülött. Mégcsak huszonnyolc éves és már vezetője a kairói Kazmar-áruháznak. Megtakarított pénze is van már, amit Lidike népies áhitattal szokott emlegetni. Ilyenkor Andrásnak az édesanyja jutott eszébe, aki ugyanilyen hanghordozással beszélt a pénzről. Lidike legfiatalabb öccse is — de sokat dajkálta, — Kazmarhoz fog belépni, ha felnő. Hová is mehetne máshová? Kazmar írtványosának vidékén mindenki az ő kenyerét ette, az ő színeit vallotta. Örüljön, hogy van mit ennie, mondta Lidi Feriről keményen, mint valami falusi asszony. De András csontja velejéig bizalmatlan természetű volt s azzal gyanusította a csinos lányt,

hogy így akarja leplezni haragját, amit Feri azzal hívott ki, hogy a megbeszélt találkákra vagy későn érkezett, vagy egyáltalán nem jött el. Csakhogy Ferinek más gondjai és ismeretségei is voltak, nemcsak Lidi. Minduntalan más és más munkástársaságban lehetett látni, folyton volt valami megbeszélnivalója velük. Ami pedig a lányokat illeti, bizony elcicázott ő a többivel is. András sokáig tépelődött, mígnem aztán erőt vett magán s egyik vasárnap, a futbalmérkőzés után, mikor a mozi felé igyekeztek, ahol Lidike várt rájuk és már sötétedett is, fesztelen hangon megkérdezte barátját:

»Hallod-e, udvarolsz te Lidinek, vagy nem? A gyermekien őszinte kérdésre Feri fölényesen elmosolyodott.

»Miért akarod tudni?«

András nyelt egyet.

»Azért, hogy ne lábatlankodjam fölöslegesen«, mondta félrenézve és meggyorsította lépteit. De Feri megállt az alkonyi szürkületben s nevető szemével egyenesen nézett rá. Andrásnak az volt az érzése, hogy Feri most mulat rajta.

»Nem udvarlok, csak szórakozom«, mondta Feri a jóindulat basszushangján, amely szétvetett járásával együtt jellemző volt rá, aztán tovább indult. »Nevetgélni nem bűn. Hogyan, te — mindjárt mindent betonbiztosra veszel?«

Andrást állandóan nyugtalanította Feri, nemcsak Lidikével, kapcsolatban. Ez a Feri valósággal ördögi idegenvezetője volt Úlynak: mindennek a visszáját mutogatta. Valami merész könnyedség áradt belőle, ami András egész lényét fölborzolta, örökké vitatkozni tudott volna vele és valahogy mintha nem is Ferivel, de önmagával szemben kellene bizonygatnia, hogy mégiscsak neki magának van igaza és ez az ok, amiért Feri közelében kell maradnia.

Viszont az az anyai óvatosság, ami énünk helyett virraszt fölöttünk minden földi dolgainkban, óvta András idősebb barátjától. Elítélte Ferit és mégis szívesen cserélt volna vele. Ez a fiú sohasem tétovázik, nem ismer akadályt, mindent könnyedén vesz. Pedig Feri nem is foglalkozott Andrással, csak ha együtt voltak és ilyenkor elismerte, hogy András jó fiú, bár kissé korlátolt és meg kell őt dolgozni. Néha, ha Kazmarról valami kíméletlen megjegyzést készült mondani, így csipkedte Andrást: »Bocsáss meg, ha érzéseidben sértlek, de...«. Máskor pedig felhúzta szemöldökét, mint a színész s rákezdte: »Persze a te esetedben egészen más, aki odafönn akarja magát behízelegni...«

»Miféle behízelgésről beszélsz, mit okoskodol«, lobbant András haragra és dühösen megragadta Feri karját. Feri hagyta; hadd próbálkozzék a kis cica a macskával. »Mit sértegetsz« kiabált András, »miért csináltok belőlem mindnyájan folyton rabszolgát, strébert, spiclit? Kit árultam be valamikor? Ti azt hiszitek, hogy az ő zsebe és az ő elismerése a fontos? Akkor véletlenül nagyon is tévedsz!« Ernyedten eresztette le kezét, nagyot sóhajtott s a hangja erőtlenül csengett: »Hogy magyarázzam meg ezt neked? Csak nem csinálhatom...«

»Mit nem csinálhatsz?«

»A munkámat felületesen«, nyögte ki András szörnyen elvörösödve. Ha val. kit a tökéletesség vágya ösztökél, úgy tud szégyenkezni miatta, mintha szerelmi dologról volna szó. De most meg kell mondania, védekeznie kell, hisz ezt nem hagyhatja magán száradni! És mélységes pironkodások között, úgy, mintha bocsánatot kérne, jelentette ki: »Nekem a munka örömöt okoz.« Lélekben egészen összekuporodott, várta Feri féktelen hahotáját.

De Feri, várakozása ellenére, mégcsak el sem mosolyodott, csak egy kissé elhúzta a száját.

»Én is örömmel dolgoznék, barátocskám, ha mindez a miénk lenne.«

»Azt már megint nem«, lázadt föl Andrásban egy pillanatra minden beleoltott igazságérzete, de aztán higgadtan beszélni kezdett. »Gondolkozz egy kicsit, Feri. Ki építette és szerelte föl Ülyt? Ki fogott neki üres kézzel és ki kereste meg a rávalót? Ki adta hozzá a pénzt? De nem is a pénzt, de ötleteket, ember, az észt. Ehhez is kellett egy kis sütnivaló!«

»Rendben«, felelt Feri, »de azt mégiscsak tudni szeretném, miért kell nekem köszvényt kapnom azért, hogy Kazmar kisasszony körülutazhassa a világot? Hogy mi köze neki ehhez? Csak annyi, hogy most, amíg bevonulok, értük szívom magam tele klórral és kénnel, mire pedig visszajövök a katonaságtól, akkor Kazmar már fütyül rám. Már előre tudom. Hiszen itt ez a rendszer. Miért van az, hogy a Köztársaságban a mi munkásaink a legfiatalabbak?«

»Mintha csak az apánk volna«, szólt közbe Lidy gunyorosan és András vele nevetett. »Ne fesd az ördögöt a falra«, mondta a leány és megsímogatta Feri kabátujját.

Ami Andrást illeti, nem törte a fejét azon, mi lesz jövőre, egyelőre ismerkedett a gépeivel. A gyári takácsnak jó szeme kell hogy legyen, de még annál is jobb hallása. A gép csak egyet kattan, máris tudnia kell, hol lehet a hiba. Ha a szövőszék kelepelni kezd, ha a mellék meglazul, a buitató nehezen nyílik, vagy a fék megsérül, a gép nem ad jelzést, hogy nincs otthon a vetélő. Mikor annakidején András először nézett körül a »tehénistállóban« (szövőműhelyben), hol a munkások épp úgy suttognak s csak a szemükkel integetnek, mint a fonodában, mert a dübörgő gé-

pek és a kattogó szövőszékek zajától amúgy se hallanák még a saját szavukat sem, nem hitte volna, hogy a füle úgy kifinomul, hogy az általános lármából is jól kihallja az ő gépének hangját. A mester hamarosan két northstroppot bízott rá, a két »munkatolvajt«, ahogy az öreg takácsok nevezték. A gépeknek szép rendesen kellett menniök és azt kellett muzsikálniok: »mára kész, mára kész«, úgy ahogy az egy keskeny szövőszékhez és a rohanó Úlyhoz illik. Minden szövőszéknek megvan a maga nótája, nem tudjátok? »Ha nem lesz ma, meglesz holnap«, szól a nehéz vászonszövőszék, a régi gyolcsos pedig így muzsikál: »cukorra, kávéra, cukorra, kávéra.«

András már nem is gondolt egykori ábrándjaira, nem gondolt sem az aerohydroplánra, sem Gamzánéra. Hol vannak már az ilyen gyerekségek? Sem a feje, sem a lába nem ért rá semmiféle elcsavargásra s ez a biztonság érzetével töltötte el. Jó dolog a megszokás, ütembe lendíti a lelket, hogy tartani tudja a lépést. Valóban, hasonlít katonás menethez, melynek indulóját könnyedén fütyüli az is, aki nem zenész. Már leküzdötte az úlyi fáradtságot, amely eleinte elkábította és megzavarta, a rendszeres elfoglaltság visszaadta lelki egyensúlyát a munka már nem cibálta üstökénél fogva, egyenlő társak lettek. Halacska, akinek ezelőtt András nyujtogatta a mejjéket, most pedig fordítva, Halacská adogatja, tréfásan azt mondta Andrásnak, olyan eszes, hogy akár rögvest meg is nősülhetne és ez dícséretszámba ment. Neki magának nem volt gyermeke és a fiúval olyan szépen beszélt, mintha az anyja volna. Az altatódalszerű úlyi táiszólás már nem zümmögött annyit a fülébe, melódiája átlopakodott Lidikétől időközben Andráshoz is. Az illatok elpárologtak, az átélt események éle letompult, már nehezen idézné föl lelkében a benyomások

rejtvényszerű képeinek idejét, mikor a csévéket cigarettavégeknek látta, a mejjékhengerek pedig édesanyja ezerszeresre nagyított cérnaorsóját juttatták eszébe, éppen úgy, mint az írástudó ember nem képes már arra, hogy az s-ben a tekergő kígyót, a c-ben egy kis sarlót és az egyesben ostort lásson. A gyártás egyes fázisait már összefüggő egésznek látta és megállta a helyét a szövőműhelyben, Lechora mesterrel is jól megfért. Általában fölöttesei jobban szerették, mint a társai. Kitűnt alaposságával, kitartásával s ezt megbecsülik a felnőttek. De András a mester miatt is örült, hogy egy fokkal följebb jutott. Azóta, hogy Kazmar András jelenlétében pirított rá Týra mesterre a hengercsék miatt, Týra nyargalt Andráson. Minduntalan kifogásolt valamit, semmit se tudott kedvére tenni. A mesternek különben is az volt a rögeszméje, hogy nem becsülik meg eléggé. Lechora, azzal lehetett beszélni. Ha valami dühbe hozta, kiabált, de aztán megint minden rendben volt. A borsos tréfák embere volt. A bélfonalakat férfiaknak, a mejjéket nőknek nevezte, hiszen már a fonóműhelyben úgy jönnek a világra, hogy az egyik fiú, a másik lány; igazán értelmeset csak együttesen tud alkotni a férfi meg a nő, egyik a másik nélkül semmit sem ér. És a nőnek többet kell kibírnia, többet is szenved, az ő teste v á l l a l j a a r i z i k ó t. Erőt kell gyűjtenie, levest kell hogy főzzünk neki, mint valami gyermekágyasnak. Különös érzéke volt ahhoz, hogy melyik mejjéknek milyen fürdő kell és szinte megszagolta, hogy melyik géphez milyen munkás való. Igyekezett belőlük kisajtolni a legmagasabb teljesítményt, maga számára pedig ebből legtöbbet nverni, viszont volt benne megértés. Nagy gyakorlatú, de átlagember volt s mint régi és előléptetett munkás a Gazdához húzott, de a tilalmait is képes volt megkerülni és jóízűen

iddogált a Kazmar birodalom határain kívül eső erdei vendéglőben, ahol az úlyi unokatestvérek találkozni szoktak, épp úgy, mint ahogy kijátszotta a feleségét is és suttyonban gyakran aludt fiatal leányokkal. Szerelemben, ételben és beszédben is a kövéret szerette s az élet örömeit iccével mérte. Durva volt, de osztályán egyenletes ütemben lüktetett a munka, ezt érezni lehetett s itt jó volt dolgozni.

András már úgy kiismerte magát a lécesekben és a »gallirozott«-ban, mint az öregek. Akkor, amikor az a bizonyos furcsa este rövid időre visszavetette Týra mesterfájdalmas tizenhármasába, már otthonos volt a takácsműhelyben is.

Tavasz felé járt s az idő rossz volt, a szél nemcsak a magasabban fekvő Kazmar-állomáshoz, hanem a paszeki vadászházhoz és a fűrészhez vezető telefonvezetéket is letépte. András délben levelet vitt Paszekbe, amelyben a gyárigazgatóság a május elseji előkészületekhez szükséges fát rendelte meg. Ezen a napon mindig nagy ünnepségeket rendeznek Úlyban, amire rengeteg ember özönlik a környékről, még prágai vendégek is érkeznek. Ilyenkor zászlórudak, táncpódium és szónoki emelvény céljaira majdnem egész erdő esik áldozatul.

Aki Úlyban dolgozik, joga van május elsejére az üzemi ebédhez saját műhelyébe vendéget is hívni, András meghívta az édesanyját, egyrészt, hogy megtisztelje, de azért is, hogy kicsit kérkedjék. Annyira szívügye volt a dolog, hogy már egy hónappal előbb írt. Urbanné azt válaszolta levelében, hogy volna ugyan kedve eljönni, de nem ígérheti biztosra. A nagyapa rohamosan öregszik, már nyitni sem jár s így, ha távol volna, a ház felügyelet nélkül maradna éppen olyan napon, amikor felvonulások vannak, esetleg felelőtlen elemek garázdálkodnak az utcákon. Nehogy a végén elveszítse a házmesteri állást. De lehet. hogy maga helyett Rózsit küldi, akit Úly úgyis nagyon érdekel

és legalább elszórakoztatná a kirándulás. Urbanné a távolság miatt sopánkodott és azt is elpanaszolta fiának, hogy Rózsi miatt gondjai vannak, nem bír vele, nem ismeri ki magát benne. A leány késő éjjel jár haza és a korholásra oda se hallgat. Vasárnaponként viszont otthon ül, mint az agyonvert, hangját sem hallani, egyetlen szót sem lehet belőle kihúzni és olyan, mint a keresztrefeszített. Az anyjára ügyet sem vet, ebben a fia és a lánya egyformák, no de hát ezt már megszokta, írta Urbanné megszokott keserűségével. Talán ha András, úgy mint a testvére, beszélne a leány lelkére, meglehet, hogy hatással volna rá. Rózsin az segítene, ha férjhez menne, vélekedett a mama, de ki vesz feleségül manapság szegény leányt? Mindenki csak megkörnyékezi. Aztán azzal az életből leszűrt megállapítással fejezte be levelét, hogy neki — mármint Urbannénak — sohasem volt szerencséje.

No, május elsejéig még alszunk nehányszor, aztán majd meglátjuk.

András a föntemlített nap délelőttjén betette az úlyi igazgatóság rendelőlevelét a Kazmar bazárból származó bőrutánzatú aktatáskájába és beszállt a paszeki járműbe, amely ott áll meg »ahol tetszik«. Magába szívta a vidéki autóbuszok levegőjét, a naptól áthevült bőrhuzat, benzin és baromfi szagát. Leült egy hegylakó asszony mellé, aki visszatérőben volt a vásárról és félig kiürült, kendővel letakart kosarát az ülés alá tolta. András az úlyi bennszülöttek fegyelmezett türelmetlenségével és mint olyan, aki már ösmeri az idő értékét, tűrte a kocsivezető és az utasok komázó évődését, akik egymást hivogatják és figyelmeztetik, kire kell még várni, ki nem utazik ma, vagy tréfásan ösztökélik az ablakon át a rohanó késlekedőket s miközben végre elindultak s átadta magát a bárka döcögésének, tet-

szelegve gondolt, arra, milyen csalódott lesz ma este Lidike, s hogy hiába várja az étkezdében. Az autóbusz most már villámsebesen vágtatott, hogy késését behozza és a változó táj, mely Andrásnak szülőfaluját juttatta eszébe, egyúttal, — ahogy ez általában utazásnál lenni szokott — fölcsigázta várakozását is. De ez a gondolatmenet Zátoranka telepen, a csinos kis városnál, máris félbeszakadt. Kiszálltak az első munkások és elszéledtek a kopasz kertecskékben, ahol száradó fehérneműt lenget a szél és tele van a levegő a patakparti napsugár illatával. Vajjon mi van a sápadtarcú Miskerikkel, a ragasztóval, akinél akkoriban András, mint hajléktalan zöldfülű szállást keresett? Szegény, már nem mutatta magát többé, Lidike valami olyasmit mondott, hogy állítólag a drachovi bolondokházában van. Az autóbusz elhaladt egy távírópózna mellett, amelynek tetején kúszóvasakon állva egy ember dolgozott. Szigetelő keztyű volt rajta s balkezével felhúzta az elszakadt drótót, míg jobbjával a leszerelt porceláncsészén csavargatott valamit. Tovább haladtak. Az út emelkedett s a harmadik kanyarulatban egy pillanatra megjelent Úly, barnásrózsaszín ködben, melynek színeit elmázolta az ablakon a dél felől betörő napfény. Lássuk csak hogyan mesterkedik a szél. Amott megkúszálta a ködöt és leverte Kazmar kéményének ritka déli füstjét, olyan volt, mintha a tizenhármason krumplit sütnének. És még azt állítják, hogy Úlyban nem füstös a levegő, jutott Andrásnak eszébe. Később visszaemlékezett erre. A kocsivezető átvágott a kanyarulaton. Úly eltűnt, mint a délibáb és az előtte álldogáló testes néni a zökkenéstől hirtelen András ölébe ült, mindenfelől kacaj és tréfálódzás. Hiszen ismeritek a mókát az ilyen falusi autóbuszban. De a szokásos, vidám emberrakomány, amely örül a rövid szabad időnek és az ebédnek, egyszerre furcsán

elnémult. Mindenki elhallgatott, mindenki fülelt. Nyitott szájjal és kimeredt szemmel, sőt egész testükkel hallgatóztak. A gyári sziréna hangja felbőgött és jajgatva tépte a levegőt széltében hosszában a környék fölött, amely Kazmar kenyerét eszi. Az utasok egymásra néztek és mint vezényszóra, mindenki elővette óráját. Negyedegy már elmult — dehogy is, ez nem munkára hív. Ez riadó! Vészriadó! Segítség, veszély van! A gyári sziréna soronkívüli üvöltése hátborzongató, még a hidegvérűeknek is és még azok is, elsápadnak, akiknek helyén van a szívük, a gyöngelelkűeknek, pedig arcukban kergette a vért, az ijedelem, bőrük szinte megbarnult és bizony igaz, nem igaz, kimondom magyarán. Péter is, Pál is egyformán megijedt. András emlékezetén átvillant úlyi első napjának megrázkódtatása, amikor számára a sziréna bőgése a mai riadót jelentette. A kocsivezető rátaposott a gázpedálra, mintha menekülni akart volna a szerencsétlenség elől. Mit csinál? Néhány ököl dobolt a hátán:

»Álljon meg! Az ördögbe, állj meg! Süket ez? Megfordulni! Visszamegyünk!«

A vezető lefékezett ugyan, de tétovázott, hogy visszaforduljon-e. Kezét a kormánykeréken tartva hátrafordult az utasok felé és folyton azt hajtogatta, hogy a déli menetrendet be kell tartania, az előírt útat meg kell tennie, mert abból új zavar keletkezhetik. Voltak kocsijában idegenek is és attól tartott, hogy visszakövetelhetik a menetdíjat. A piacról visszatérő hegylakó asszony is beleszólt, hogy várnak rá a gyerekek, a kicsit még szoptatja és rekedtre ordítja magát otthon. Majd valami nem kazmarféle ember energikusan közbekiáltott: »Ne okvetlenkedjenek! Nekünk mennünk kell! Azonnal induljunk, Tóni!« De túl-

harsogta egy izgatott hang: »Hát nem szégyenlitek magatokat, emberek, valami nagy katasztrófa történt és ti így...«

András nem várta be a szócsata végét. Még meg sem állt a kocsi ,a fiú már kiugrott és rohant a lejtőn, Úly felé. Néhány Kazmar-munkás követte. Nem is hinné az ember, hogy egy ilyen rozoga bárka nehány perc alatt milyen messzire elvisz. András futott, ahogy a lába bírta, mialatt sóvárgott benne a rémület, bárcsak tényleg történt volna valami borzasztó, nem pedig valami semmiség és hogy idejében odaérjen, mielőtt mindennek vége, s hogy megelőzze az embereket, akiknek dobogását maga mögött hallotta. Az élet tavaszát élte és tettekre vágyott, igazán nem tudom, hogy nem szunnyad-e önökben is a segíteniakarás párjával együtt az égető kíváncsiság szörnye is: mindkettő nekiiramodik és rohan, ha felsikolt a vészriadó. Az első kanyarulatban, az emberek élén rohanó fiú lelassította futását s karjával Úly felé mutatva hátra kiáltott valamit. Bár a szél elvitte a hangját, a kézmozdulat sokatmondó volt s a fiú már el is tűnt a kanyarulatban. Zátorankában az asszonyok csecsemőkkel a karjukon már kint tolongtak az utcán, dühös hangon szidták a nagyobb gyermekeket és arcal Úly felé, mutogattak az égre. A különben hallgatag férfiak és nők most izgatottan beszélve futottak Úly irányába, amerikai külsejű urakkal zsúfolt autók száguldottak a furcsa fekete és mágneses légkörben, kerékpárosok cikáztak el a gyalogjáró mellett, egy asszony kiugrott a kocsiútra és a kezét tördelve kiabálta, hogy az embere elveszti a kenverét, hogy mindnvájan elvesztik a kenverüket. A hegylakó Kazmar-munkásokon, akiknek apái a fából épült falvaknak egész sorát látták hamuvá válni, még most is annvi emberöltő elmúlásával, erőt vett a rémület. Hogy történhetett? Vajjon mi is történt?

Még mielőtt András elérte volna a gyártelepet, már megtudta, mint a többiek is, kinek a keze van benne. Bosszú műve. A biztosító intézeteket már régóta bőszítette a személyzeti osztályon elhelyezett kevély felirat és a Gazda épp a mult héten dobatott ki megint egy ügynököt. Természetesen a biztosító intézet, amelynek ügynöke itt járt, talált egy gyujtogatót, aki itt kiismeri magát és ez most felgyujtotta Úlyt a négy sarkán. Miskerikről suttogtak. Állítólag tegnapelőtt látta őt egy asszony itt csavarogni. A bolondokházából elbocsájtották, munkája nincs, Jafetára ráment az egészsége, az udvarfelügyelői állást nem kapta meg — ilyeneket aztán föl lehet használni eszközül és ha rajtacsípnék — elmebeteg. Ugyan, ne mondjatok ilyet, olyan jó ember. Nem tudná az még a csirkét se megölni. Bizonyára valami drót esett a szövőműhely tetejére és attól gyulladt meg. A szomszédos épületeket fecskendezik, nemsokára mindennek vége. Már ott vannak Kazmar tűzoltói. Csak ez a szél! Ez a szerencsétlen nyugati szél! Uram Jézus, csak ne terjedjen tovább a láng! Műselyem és gyapot, minden a levegőbe röpülne, szentséges Szűz Anyám!, hiszen az csupa robbanó anyag, valóságos lőportorony. Láthatólag senki sem volt hálás a megnyugtató hírhordóknak (különben is kevesen voltak) és hogy a tömeg, amely most ide tódult, hogy mentse kenyerét, féltékenyen őrzi a szerencsétlenség nagyságának legendáját. A szél elhozta Andráshoz Lhotkából az égő pernye szagát és a burgonyatüzek illatát, s egyszerre úgy érezte, melegebb lett.

Mikor András befutott Úlyba és megkerülte az utolsó sarkot, látta, hogy az emberekkel zsúfolt térrel átellenben, a szövőműhely teteje alól sötétbarna füst tódul, gomolyog és elfödi a déli időben különös-kínosan ható természetelle-

nes fényt, mialatt a porkamrákból, mint az éjtszakában rohanó mozdonyból, szikracsóvák röpködtek szerte. Majdnem ezzel egy időben vette észre az úttest túlsó felén álló s a prágaihoz annyira hasonló árúházra irányított vízsugarat. A víz fájdalmasan szűkölve loccsant szét a bábok arcán, Andrásnak fején átvillant az esztelen gondolat, hogy ettől a kirakat üvegtábláin szenycsíkok maradhatnak vissza. A tűzvész képe, míg a domboldal távlatából nézte az Úly fölött terjengő lángfelhőt, olyan volt, mint a levelezőlapok tűzhányója, így közelről látva kínzóan eleven rendetlenséggé zilálódott szét. A tűz bűzlött, füstölt és sziszegett, a meleg nőtt, mintha fűtöttek volna, kellemetlen volt a tolongás. Az emberhátak hirtelen meghullámzottak és visszakoztak, dördülés, robbanás és valami ártatlanul kíméletlen és vékonyhangú csörrenés, színte nevetéshez hasonló, aztán megint újabb — az előlállók integettek .Nem, nem, nem volt robbanás, csak az ablakok pattantak szét a hőségtől, potyogtak a szilánkok és szabadabban tódult kifelé a füst, mintha örülne. Ez semmi, bíztatta magát András és fülledt szárazságot érzett torkában. Indult s már egyáltalában nem óhajtotta, hogy a szerencsétlenség nagyarányú méreteket öltsön. A pánik romantikája már oldódott benne s lassan, az emberek tömegén át a kapu felé tartott, nem történtett erőszakosan, inkább ravaszul lopakodott, hogy ne fokozza a zűrzavart. Bár rég nem járt a takácsműhelyben, élesen maga elé idézte azt a helyet az előkészítőben, ahol az oldalfalnál a nitrogénbomba áll, amelyet a munkások kivágott képekkel ragasztottak tele. Hogy ezek semmire sem gondolnak! Elvesztették a fejüket, ha a fene fenét eszik, akkor is odamegyek.

»Hol a Gazda?«, kérdezték az emberek, egyik a másik feje fölött, mintha összebeszéltek volna. Kolúsek a kapu

előtt felállt a kapus székére, hogy mindenki hallhassa. András észrevette, hogy Kolúsek különben mindig jólfésült fején egy hajfürt fölfelé áll) és válasz helyett áthatóan magas, nőies hangján folytonosan ezt ismételgette: »Mindenki a saját épületéhez és vigyázzon ott! Azt üzeni nektek a Gazda. Maradjatok nyugodtan! Mindenki a saját épületéhez és vigyázzon, ott vigyázzon! Csak így tudjuk a tűzvészt megállítani. Mindenki a saját épületéhez . . .«

Az első udvarban András két férfivel találkozott, a szemük vörös volt, egy zsák gyapotot cipeltek; valami asszony kötényében a selfaktor megmenetett papírcsöveit hozta, (egyáltalában nem volt értékük); egy takácsnő, András jól ismerte, kiáltva futott a szivattyúhoz a kannával, amelybe békés munkanapokon (milyen régen volt az már) napszámosnők a gyaratológépek alól merítgették a forrást, ezt a gyönyörű ezüstös színű gyapjút. A hegyi szél nyugatról fújt és a tizenhármas kemencéjéből, amelynek ablakai a keleti oldal udvarára nyiltak, vidám, gyönyörű és félelmetes láng csapott, mintha már évek óta várt volna erre az alkalomra. A salakdombokban izzó kis parázs, a föld örök tüze, amelyen gondtalanul taposunk, a gyermek által eldobott gyufaszál, a villamos szikra, amellyel a huszadik század játszadozik — mindez várja az alkalmat, van türelme. Szög vagy drót esett bele a gyaratológépbe? Vagy szikrát fogott a kapcsoló? Vagy talán valaki a tilalom ellenére rágyujtott a közmondásos cigarettára? Esetleg mégis csak bosszú volt? A tűz neveti az »eső után köpönyeget« és lángja fürgébben röpül a szárnyaló szónál. Igaz, a fecskendőcső a tűz fészkébe ontja a vizet a lángocskák kitérnek, görnyedeznek, elvesztik a formájukat, sziszegnek a viziágyúzás alatt, de szárnycsapkodva tovább repülnek, tápláló szelet vernek maguk körül, nem

adják be a derekukat és újabb sárkánymagzattal szaporodnak. Súlyos és puha kéz, mintha csontja se lenne, nehezedett András vállára és a szemérmetlenül mesterkélt rózsaszín nappali fényben egy furcsán nedves férfit pillantott meg. Nem ismerte meg azonnal. Az ember furcsán elhúzta a száját, nem lehetett tudni, nevetni vagy sírni akar, és mialatt András a nitrogén-bombához igyekezett az előkészítőbe, néhány lépést vele ment. András egyebekben már kételkedni kezdett a bomba veszélyes voltában, minthogy tulajdonképen minden más a valóságban, mint amilyennek hisszük, de elképzelése mégis a rögeszme erejével vitte.

»Lám, ettől sem kímélt meg a sors«, fordult Andráshoz az ember, mint a hírlapokban az uralkodók, s a huhogó tűzre mutatott, amely olyan igyekezettel lángolt, mintha saját, most létesített gyárában dolgoznék. András a mosolyhoz hasonló arcrándulásról hirtelen ráösmert Týra mesterre és izgalomtól gyerekesen csengő hangon rákiáltott: »De ugy-e, a raktár nem ég, úgy-e nem? Hol van Kazmar? Nem látta Horyneket? Hol vannak a többiek?« Valószínű, hogy Týra mester saját kétségbeesése, vagy a zúgó tűz miatt nem is értette a fiú szavait. A szél meg-meglobogtatta a lángparipa sörényét és vad ütemben váltakoztak a rémület percei s a megkönnyebbülés szünete.

»Hagyjátok, hiába minden, ez a végzet« hallotta Týra hangját a háta mögött András, de már nem is ügyelt rá. Találkozása ezzel a gyáva emberrel — ahogy ez már lenni szokott — méginkább tettre ösztökélte a fiút és megszilárdította elhatározását. Týra erőtlenül legyintett, hátat fordított a szivéttépő látványnak, és maga elé beszélve, mint a részeg, kitántorgott az udvarról.

Megállj, majd én megmutatom! András telve megvetéssel, megindult a gyári vágány közt a gyapotraktár felé, amely az előkészítő soromjóját és a szövőműhely bejáratát kötötte össze. Úgy emlékezett, itt áll a nitrogénbomba. Egy kocsi dübörgött felé, hirtelen kirángatott holmival megrakottan. Alig volt ideje félreugrani, nem gondolta, hogy most, amikor tűz van, üzemben legyen a vágány, Asszonyokkal találkozott, az ölbekapott gyapotcsomókkal úgy festettek, mintha párnákat mentenének az égő házból, aztán férfiakkal, akik zsákokat és ládákat húztak kifelé. Ruhájuk bűzlött a füsttől, megálltak, öklendeztek, köhögtek, aztán tovább cipelkedtek, tovább erőlködtek. A merevarcú, csípásszemű emberek lassanként elszéledtek a lángoló kemence közeléből. András pedig egyenesen felé tartott.

»Fiam, vigyázz magadra, gondolj a mamádra!« kiáltott rá Halacska és egy csomó fehérneművel a karján, továbbsietett. ő sem állhatott, mint a kőszent tétlenül a tizenhatos mellett, amely hál'istennek, egyelőre még ép volt és hogy a víz se csináljon kárt benne, Lechora mester csak óvatosan fecskendeztette, de különben is sok ember őrködött itt. András nem válaszolt se így, se amúgy és már el is tűnt. Halacska később szemrehányást tett magának, hogy nem figyelmeztette erélyesebben és nem kergette vissza.

A sorompó előtti udvaron egy csomó ember rugdosta, taposta az izzó gyapotcsomókat. András alighogy észrevette őket, máris odaugrott és veszettül taposni kezdte a kígyózó szürke füstöt, aztán nedves rongyot ragadott kezébe és a kár fölött érzett haragjában vadul csapkodta az égő kócot. Ösztönösen igyekezett védeni az árút, még ha nem is volt a sajátja, talán, mint egykori ősei, akik mentették a csűrből a gabonát, bár maguk »földnélküli Jánosok« voltak.

»Itt majd lehülsz«, kiáltott rá az egyik, »itt nem fognak fecskendezni, különben kvargli lenne a gyapjúból. Vagy megmenekül így is, vagy elég.«

Minden másmilyen, mint amilyennek látszik, és az ember csinálja azt, ami éppen kéznél van, így tanulta ezt András Úlyban az első naptól fogva, most tehát oltotta, csapdosta a lappangva égő gyapotot. Könnyezett, fulladozott és köpködött, mint az előbb az a két férfi a kis udvarban. Mi egyebet is tehetett volna? Az oltókészüléknek befellegzett. Már nem tud bejutni a nitrogénbombához a füsttől gomolygó, sercegve izzó előkészítőbe. A tűzvész útvesztővé változtatja az ismerős helyeket, a táncoló lángok elrajzolják a tárgyak méreteit, egyszer vakító fény lobog föl, máskor füst takar be mindent, majd váratlanul opalizálni kezd. Amennyire András meg tudta ítélni a helyzetet, úgy látta, az áztatóteremben volt a legrosszabb; vajjon ég-e az előkészítő is, nem tudta biztosan. A szél ellenkező irányból fújt, az egyes számú udvaron át az áruház felé. De a fene hisz a tűznek! A sorompó és a kis udvar között, ahonnan bármikor el lehetett volna menekülni, a tető alatt, a lángtengertől álcázottan valóságos máglya sustorgott, remegett a levegőben, ezen túljutni életveszélyt jelentett. Ezt maga András meg a két férfi is csalhatatlanul érezte, mint ahogy a kutya is megérzi a hullaszagot, írtózik tőle és vonít. Ez az átkozott füst! No de majd csak elkergetik azok ott kinn ezt a kozmabűzt.

A kis udvarba most belépett Kazmar csuromvizesen, felgyűrt ingujjakkal és ahogy Andrásnak rémlett, vidáman.

»Fiúk, hol van a vasredőny kampója«, kérdezte könnyedén és nem igyekezett túlkiabálni a tüzet, mint a többiek. »A tető jó, az előkészítőben nem ég. Lehúzzuk a redőnyt!«

A tűzálló függöny! Hogy nem jutott előbb az eszükbe! A raktárt az előkészítőtől azbesztredőny választja el. Esténkint kulccsal zárták be. Hányszor húzta már le András! De a könnyű és egyszerű intézkedéseket a zavarban éppen azért felejtjük el, mert egyszerűek. No, persze, pont Týrának vagy a nőknek jutott volna az eszébe: Most pedig már késő. Nem bolondultak meg a munkások bőrüket kockáztatni az úrért.

»Nincs bent valaki? Nehogy aztán bent rekedjen«. ellenkezett az egyik mogorván és meg sem mozdult.

»Legföljebb majd a tűzoltók kívülről«, mosolyodott el Kazmar és türelmetlenül előbbre lépett.

Igazi férfi, ember a gáton, mindig tudtam! lelkesedett András és a vére gyorsabban kezdett keringeni.

»Gazduram, én a maga helyében már nem mennék oda«, figyelmeztette a másik munkás és meg sem mozdult.

Erre a fiatal András odaállt a fényképek Kazmarja elé: »Tudom, hol a kampó. Majd én lehúzom«, — kiáltotta kipirultan.

Kazmar hiúzszemöldöke alól gyors pillantást vetett Andrásra.

»Rendben van«, mondta és elösmerőleg karon fogta. Kazmar hős, jó volt alárendelni magát akarátának s a belőle áramló elszántságnak.

»Mindjárt visszajövünk«, mondta biztatón a Gazda.

A két ember látta bemenni az óriást s a fiút a füstöt okádó kohóba.

Látták, hogy a fiú egy pillanatra megtántorodott, de az óriás megmarkolta és mind a kettő eltünt a kemence torkában.

Andrást mecsapta az a bizonyos valami, ami a fojtogató füstből, a ropogó lángokból, sötéten ízzó parázsból áradt.

Bizonyára megértitek, mit gondolok. Amikor először futtatok ki a vizeken az élet tengerére és a hullámok elnyelték az utolsó földsávot is — titeket is meglegyintett akkor a láthatár végtelenbevesző, érzéketlen őseleméből kiáradó valami. Vagy olyankor is, ha hegytetőn járva, ráléptek egy kavicsra, amely belekacagva a csöndbe, gurul lefelé és fölriasztja a környező görgeteget, olyankor is felétek lehel lentről az a bizonyos valami. András számára is eljött a pillanat, amikor érezte, hogy elérkezett a határhoz, amelyet ember fiának átlépni nem tanácsos. Kazmar karja alatt vonakodva rándult meg a keze, hogy kiszabadítsa. De érezte, hogy Kazmar szorosan fogja, nem ereszti s már nem is emberi módon megy egyenesen előre. Szorongás fogta el a fiút. Már bánta az egészet. »Engedjen el, Gazduram«, kezdte büszkeség és ravaszság közt hányódva. »Megyek én magam is.« De már nem mondhatta végig, csak akarta. Kazmar figyelmeztetése nélkül is — aki szájához emelte mutatóujját — tudta már, okosabb hallgatni, különben rögtön megfullad.

Az embert kiskorában folyton figyelmeztették: vigyázz, tűz, megégeted magad! De a füstről nem beszéltek. Köszönöm szépen, ez csak az igazi orvtámadó. Aki nem próbálta, nem is hiszi, hogy ilyenkor az ember torka épp úgy fáj, mint torokgyiknál, nem tud nyelni, mintha belül valami fekete pálcika dagadozna, amelytől semmi áron nem tud szabadulni. Aztán vakít is a betyár, két lépésnyire sem látott tőle András. Szerencsére úgy ismerte az előkészítőt, mint a tenyerét, hisz valamikor itt vagdosta az ábroncsokat, bontotta a zsákokat és takarított munka után s így emlékezet után ment. Ejnye, most belerúgott a mérlegbe, Kazmar persze megkerülte, mint egy szikla, olyan ez az ember, ezt bizony nem kábítja el a füst, de a mérleget jó jelnek vette;

a szaggató mellett állt, tehát kijárat közelében kell lenniök; de most vigyázni, nehogy a tölcsérbe zuhanjanak. A hőség fokozódott és a betonpadló, mintha parázson járnál. A talp nem fog tüzet, mitől is fogna, András ruhája sem füstölgött még, balkezével gyorsan végigtapogatta magát. Nevetséges, ha szikrát is fogott volna, el lehetne nyomni, csak futni nem szabad, nehogy lángra lobbanjon. Kazmar erős. Ez az ember tudja, hogy mit csinál. Jó, hogy ketten vannak, egyedül sohasem... Ez csak szédülés, majd elmúlik, az ember megszokja. Édesapám, persze, meghalt, hiába fogtam a kezét, de én, az valami más, az én vagyok! És már harmadik éve nem láttam az anyámat, Lidike sem volt még az enyém, lehetetlen, hogy a világnak vége legyen. A sziszegő tűz föllángolt és András furcsa, vad izgalommal látta, hogy a régi kötőgép puszpángfája ég, összes csévéje izzik. De a gép különben is messze állt és egyáltalán, milyen szerencse ez a vasbeton. Ki mondta, hogy a láng csak világít és süt? Megfeledkezett a hangjáról. Úgy zúg, mint a Feketekőnél az erdő és zeng, mint a harang, persze, hisz a harangot is tűzben öntik és ez most kihallatszik a lángokból. Hálaistennek! Úgy, ahogy emlékezett, a kampós rúd valóban megszokott helyén a jobbsarokban falhoz támasztva állt. Milyen rendesek, hogy nem tették máshova, most nemsokára vége lesz mindennek. De a rúd, különben játékszer, most meglódult András elgyöngült kezében, jó, hogy meg nem ütötte. A gazda elvette a rudat a fiútól és a vakító tűztől pislogva, kétszer is elhibázta, de harmadszorra belétalált a kampóval a vaskarikába és rántott rajta egyet. Átkozott redőny! Bizonyára kitágult a hőségtől. Megakadt és nem mozdult. András görcsösen, egész súlyával, ráakaszkodott Kazmar jobbjára, mindketten rángatták, szótlanul lihegtek, ismét nekiveselkedtek, még jobban erőlködtek,

rupp, a függöny engedett, legördölt és lecsapódott. A fiú most mintha valamit megpillantott volna, amit élőlénynek látnia nem szabad, kimeresztette szemét, legyintett, nagyot sóhajtott és a Gazda vállára fektette fejét, már nem volt rá szükség s a lába fölmondta a szolgálatot.

Andrást erős és kellemes ammoniakszag ébresztette fel. A falon egy preparált gyapotcserjegallyat pillantott meg, amely fölpattant gesztenyéhez hasonlított s vatta kandikált ki belőle és egy férfi képét. Az északi típusú arc a szemek szűk résén jellegzetes mosolyával nézett bele a napba. A falra nem volna szabad képeket akasztani, kínoznak. Hamar behúnyta a szemét. Nyomorúltúl érezte magát, mintha mozdonyt nyelt volna és már sohasem fog megszabadulni a füst maró ízétől. Rosenstamm és Halacska volt a szobában. András egyáltalában nem csodálkozott, hogy itt vannak. Rosenstamm éppen menni készült. Halacska abban a hiszemben, hogy András nem hallja, bizalmaskodva suttogott az orvos fülébe:

»Neki lehetett volna esze. Hisz ez itt még majdnem gyerek.«

Rosenstamm elengedte füle mellett Halacska megjegyzését és hangosan csak annyit mondott, hogy várjon, mindjárt küld valakit aztán kiment.

András megértette, kire célzott Halacska azzal, hogy »esze lehetett volna«, de éppen úgy, ahogyan elfordult a képtől, gondolatban kitért ennek is, nézte Halacska barna kezét, mert éppen a látókörébe esett. Ismerte ezt a kezet, hisz sokszor látta Halácsek-nét amint fogja a tűt vagy kést, ha a mejjékfonalat fűzte. Most, hogy itt állt tétlenül, kezét kissé távolabb tartva testétől és tanácstalanul, hogy mihez kezdjen vele, a két kéz ügyetlennek és fejszenyélszerűnek hatott. András ismerte ezt a szobát, a kartoték-

szekrénnyel meg a számológépet a sok színes billentyűgombbal. A földszinten voltak, a személyzeti osztályban. Hogy hogyan került ide András, arra nem emlékezett. Ami előzőleg történt, azt tudta, de ez valahogyan már nem érdekelte. »Mit gondol, valódi bőr ez, vagy csak vulkán?«, kérdezte Halacskát a karosszék támláját tapogatva. »Valahol elhagytam az aktatáskámat«, mondta aztán kedvetlenül.

»Maradj csak szépen csendben, mindjárt jönnek érted«, válaszolt Halacska csitító hangon, mintha gyerekhez beszélne.

András megnyugodott, hogy értejönnek, hogy túl van már rajta, hogy mások intézkednek tovább, hogy semmihez semmi köze már. Kábultan és szorongva feküdt. Semmije sem fájt, nem örült, hogy él, nem érdekelte, hogy mi van az előkészítővel, sikerült-e megmenteni, ég-e még. Közömbös és érdektelen volt számára minden és szájában a szénfüst keserű ízével önmagának is terhére volt. Mennyi idő mult el, nem tudta, de valószínüleg elszunyókált. Lábcsoszogás ébresztette fel, beteget hoztak, hordágyon, bizonyára Andrásnál súlyosabb esetet. Fejénél egy leány haladt. András megmozdította kezét:

»Lidike!«

De Horynek Lidi, aki máskor már messziről rámosolygott Andrásra, most oda se figyelt. Hátat fordítva, letérdelt az ember mellé, akinek arcát Rosenstamm alakja eltakarta és óvatosan nekifogott, hogy lehúzza a beteg cipőjét. A sebesült följajdult, mielőtt a varrónő könnyű keze hozzáért volna. A hosszú, sovány férfilábak remegve rángatóztak, mintha tiltakozni akartak volna, hogy megfogják.

»Ollót, vagy kést, mindegy«, mondta Rosenstamm és az ajtó sötét hátteréből kivált a szemüveges Kazmar kisasszony alakja. András eddig észre sem vette. A kisasszony

szája remegett, valamit odanyujtott Rosenstammnak és megint eltünt a háttér sötétjében. András figyelte, hogyan nyiszálja az orvos egy undok kis női zsebkéssel a gyapotszövet-nadrágot és a sávolyos gyolcsot, ott, ahol a szövedék még ép volt és nem égett át. Mint takács, növekvő ellenszenvvel nézte, hogy rosszúl bánnak a szövettel. De a következő pillanatban visszahőkölt a kihámozott fájdalom előtt, félre kellett néznie. Azóta, hogy Styaszni Tóninak leszakította a töltény az ujját, nem tudott sebet látni. Halacska átment a másik oldalra, András szeme pedig Horynek égő, merev tekintetével találkozott. Kétségtelen, Horynek volt, Lidike apja, a gépkenő a tizenhármasból. Hiába akarta András elhessegetni magától a képet, ő volt. Különben András tudta ezt már abban a pillanatban, amikor Lidi bejött és rá se hederített. Az öreg gyulladt cigányszeme nyitva volt, de nem volt biztos, hogy megismer-e valakit. Szemét a fiú fején túl valami pontra szegezte (ahogy András tudta, olyan emberek bámulnak így, akik olyat láttak, amit nem lett volna szabad látniok) és egyhangú, gyengéd, idegenszerű hangon nyögött, valahogy teljes odaadással, mintha olyasvalamivel foglalkozna, amihez a többiek nem értenek. Pedig milyen vidám ember volt! Megilletődve gondolt erre András és nem akarta most látni, nem tudta volna nézni a remegő, szinte szégyenkező izmos férfilábakat, melyeket hosszában véres barázdák csíkoztak. Megrepedeztek, mint a vén fenyők kérge, egészen a szurokig és mint a száraz föld a nyári hőségben egészen az elevenig, az élő húsig!

Kazmar kisasszony, aki oldalt állt, mintha jogtalanul lopódzott volna be ide, most habozott, hogy elmenjen-e, aztán félénkségét legyőzve, halkan és nehézkesen közelebb ment az ágyhoz. Megállt Rosenstamm mögött, aki a beteg

fölé hajolt és alkalmasabb pillanatra várva, később félénken megkérdezte az orvost: »Nem vitethetném magamhoz? Én úgy szeretnék... El se mozdulnék tőle...«

Horynek leánya szigorúan és némán végigmérte Kazmar kisasszonyt.

»Minek?«, utasította el türelmetlenül Rosenstamm. »Jobb dolga lesz a kórházban. Inkább nézzen utána, mi van azzal a kocsival.«

Az öreg nyugtalan lett. Megkísérelte, hogy fölemelkedjék a hordágyon és felnyögött. Lidike hozzáugrott, erős karjaival gyöngéden visszafektette.

»Mit akarna, édesapám«, kérdezte csitítgató dajkahangon.

A megégetett lábak egyre erősebben vergődtek, mintha minden segítséget el akarnának rúgni maguktól. Horynek kinyitotta száját és erőlködve tagolta a szókat.

»Haza akarok!«

Lidike meg akarta győzni.

»Mindegy az, édesapám, otthon meghalni, vagy a kórházban«, mondta egyszerűen és egyenesen, úgy, amilyennek e kérlelhetetlen életben a dolgok igazi arculatát látta. De Kazmar kisasszony, mintha csak Lidike neki szánta volna a szót, tenyerébe temette arcát és síránkozni kezdett:

»Édesapám nem tudta, hogy valaki még benn van; akkor nem zárta volna be, édesapám nem tehet róla, hisz édesapám nem tudta.«

Andrásban megmozdult valami, valami szörnyen súlyos, mint a kő, amelyet el kellene hengeríteni és alánézni, vajjon milyen alakú a nyoma. És ki tudja, mifene fog a kő alól kiugrani, gyík, sikló, malacok, az is lehet, hogy a kő még a hátadat is betöri. Nem, nem volt ereje, valahogyan nagyon

közel és nagyon távol is volt az, az összefüggés, az a bizonyos gézpólya. Senki sem követelhette tőle, hogy Horynek eleven sebeiről újra letekerje a kötést. És hogy elkerülje, elájult.

András éjjel Amerikába utazott, mégpedig úgy, hogy szőtte az utat. Atlaszmintájú kötéssel, hatvanas bélfonalra, ahogyan a négyszögletes Egyesült Államokhoz illik. Kínzó volt vigyázni a mejjékre — a térképre, amely úgy hullámzott, mint a tenger, hányódott és akadékoskodott az áteresztben. Annál butább volt a dolog, mert egyúttal azt is tudta, hogy kórházban fekszik és nem tud segíteni magán. Az ajtó üvegezett felső részén át vakította a villanykörte, szeme fájt tőle, ő pedig szőtt és utazott. Hátul, sajgó tarkójába befészkelte magát a gyanú, hogy a szénnel megrakott gőzösön valami defektus van, valami kideríthetetlen hiba keletkezett már a tervezésnél, talán a rajzoló okozta, vagy pedig András zavarodott meg, mikor gallirozta. Amerika négyszögei ferdültek, zsugorodtak és ő máshová ment, mint ahová akart, világosan tudta, de elhallgatta az utasok előtt, nehogy pánikot idézzen elő és úgy tett, mintha minden a legnagyobb rendben volna. Mindez szörnyen elgyötörte. A folyosón végre elaludt a villanylámpa és valaki, aki világos és átlátszó volt, künn az ablakon túl leváltotta a munkaszakot és átvette a felelősséget. Most már könnyű volt Andrásnak dobálni a csévét, mert valami gyönyörűszépet fedezett fel. Amint fönt kibonyolódott a kártyák hasábja, melyek lefelé a mintát diktálják, a beléjük edzett szövetornamensek vékony csengő hangon valami dalt muzsikáltak — muzsikáltak és András hallgatta. Örült neki, mint a gyermek. Mégegyszer megpróbálta, hogy meggyőződjék róla, nem álmodik-e s ezúttal a szíjat rákapcsolta a Verdolgépre. Istenemre, a minta muzsikál, mintha csak hen-

gert tennél be a pianolába. Hiszen én nagy föltaláló vagyok!

A kórházkertben daloltak a rigók, az alagsorból nyikorgott a mángorló, a konyhából zörgött az evőeszköz, hordták a reggelit. Orvosi vizit ideje volt, a villanyszagú sötétségben búgott a röntgen, amely előtt valamikor Urban András, a tizenötéves zsizskovi polgárista állt övig meztelenül, a Kazmarfiúk sorozása napján és az ólomköténves Rosenstamm belevillantott, ráütött a hátára és azt mondta: »Olyan ez a tüdő, mint valami bozót, öltözködjék!« A folyosón gumikerekes kis kocsik haladtak betegekkel, csörögtek az uzsonnával és a 129. sz. beteg, — füstgázmérgezés és idegrázkódtatás, — még a szobaszomszédjai hőmérőjével sem törődött, rendes páciens volt, nem háborgatta a nővéreket, csak aludt és aludt. Egy tavaszi alkonyaton ébredt föl — boldogan gyönge volt. Valakinek a tekintetét érezte magán, kinyitotta a szemét, Gamzáné állt fölötte.

»Istenem«, mondta meghatottan. »Ön egészen Prágából jött ide? Azaz hogy Nechlebyből, hisz az útbaesik. Ki mondta meg önnek, hogy beteg vagyok? Igazán örvendek«, mondta lelkesedve. »Hát ezt sohasem, életem végéig nem felejtem el.«

»Miért magázol, nem ismersz?«, mondta a nőalak a homályból. »Apámnál voltam a sebészeti osztályon, hát benéztem hozzád is. Halacska üdvözöltet. Ő is el akart jönni, de ma nem lehet. Lechora nem engedte őket, be kell fejezni a munkát. Tudod, tegnap lemaradtak.«

András kezetnyujtott a lánynak, hangja erőtlenné vált és habozva mondta: »Ne haragudj, Lidike, valamit álmodtam. Még minden zavaros előttem.« De nyomban föleszmélt és Horynek után érdeklődött.

Lidike leült az ágy szélére, vigyázva, hogy minél kisebb helyet foglaljon el és melodikusan kiegyensúlyozott beszédmódjával hamarosan visszavezette András a valóságba.

Horynek a sebészetin fekszik, olajban van a lába és sokat szenved, de a doktor bíztatja őket. Persze, öreg embernél sohasem lehet tudni, attól függ, hogyan gyógyul a láb. Csak ne gennyedjen el, mondta a doktor. De a papa ma már szép rendesen beszélt, mindenki után kérdezősködött. Nagyon röstelli, hogy dél alatt, éppen a tűz kitörésekor egyedül volt a takácsműhelyben. A csendőrök már itt voltak nála a kórházban, kihallgatták, nyomoznak. Persze mindent elmondott nekik. Mit is tehet róla, szegény! Dolga volt a bőrözőműhelyben és egyszerre, mintha füstöt érezne. Hát bejárta a műhelyeket, de sehol semmi; egyszerre csak észreveszi, hogy a hulladékkamrából jön a füst. Ott lobbant lángra. Ennek még üzemidö alatt kellett keletkeznie, valószínűleg valami drótdarab került a gyaratolóba, máskép nem is lehetett. Kiszaladt és beleütközött az udvarfelügyelőbe, ez is épp akkor vette észre a tüzet és riadót fuvatott. Horynek aztán visszament a gyárba, eszébe jutott, hogy kinyitja a fonáláztató zuhanyokat és ez volt a veszte.

»Mindnyájan látták az udvaron, senkinek sem jutott az eszébe, hogy újból visszamehet és hogy benn van, úgy-e?«, szakította félbe András, aki Lidike minden szavát habzsolta. »Hogy is gondolhattak volna erre abban a zürzavarban. És aztán . . .«

Mikor a helyzet válságosra fordult és Horynek ki akart szaladni, látta, hogy kelepcében van. A redőnyt lehúzták, s ez annyira kitágult a hőségtől, hogy emelőszerkezettel sem lehetett volna feltolni. Így hát a hátulsó ajtó felé indult, a vészkijárathoz, hiszen András tudja —, de ott már

égett. A tűzoltók az utolsó pillanatban hozták ki Horyneket az ablakon, a lábán égési sebek, ájult volt.

András és a szobában a többiek is nagy érdeklődéssel hallgatták Lidike előadását, amit ma már bizonyára többször is elismételt. De nyilvánvaló volt, hogy Horynek baleesetét a véletlen okozta, hogy senki sem vétkes és hogy nincs semmi, amiért András szemrehányást tehetne magának. A tűzvész óta csak most tudott először nyugodtan gondolni Kazmarra. Mit hallani a Gazdáról? Vajjon nem esett semmi baja? Egészséges? És hogyan viseli a csapást?

Ó, az már valahol Svájcban van, válaszolt Lidka, üzleti útra ment, tervszerűen repült ma korareggel és állítólag csak május elseje körül tér vissza. Még az éjjel tanácskozásra hívta az igazgatót és a mérnököket, hogy mit csináljanak a takácsműhellyel. Ott sok kár esett, a gépek összevissza csavarodva, hasznavehetetlenek, amit a tűz megkezdett, a víz befejezte.

És a raktár? Az előkészítők? Mi van a gyapottal? kérdezősködött András élénken. Hisz amiatt az árú miatt mondott majdnem búcsút a világnak, ne csodálkozzatok hát, hogy érdekelte.

» Azt a Gazda és te megmentettétek«, mondta a leány röviden és elhallgatott. András fölnézett rá és sötéten, kérdően fölhúzta homlokát. De Lidike rögtön rámosolygott:

»Az a fő, hogy itt vagy«, mondta. »Tegnap azt híreszlelték egész Úlyban, hogy meghaltál. Én pedig észre sem vettelek a személyzetiben, elhiszed? Úgy meg voltam ijedve a papa miatt. Csak, amikor Halacska mondta.«

»És nem haragszol reám, Lidikém?«, kérdezte András, megfogva a leány kezét, amikor felállt, hogy elmenjen. »S e m m i é r t s e m?«

»Hisz akkor bolondnak kéne lennem. Hát szándékosan csináltál valamit? Segítettél, ahogy tudtál. Hiszen kár lett lett volna a sok gyapotért, annyi métermázsa«, tette hozzá Lidike tárgyilagosan, az egyszerű embernek az anyaggal szemben való természetes érzékével, még ha az nem is volt az övé. Egy ideig még állt és elmondta Andrásnak, hogy Úlyszerte falragaszok függnek, szép, megható hirdetmény. Mindazoknak, akik a tűznél bátran és önfeláldozóan viselkedtek, köszönetet mond a Gazda és azt ígéri, hogy gondoskodni fog arról, hogy nevüket megtudja az egész köztársaság. »Az úlyi Hírnökben olvashatsz róla«, tette végül hozzá.

András füttyre csucsorította a száját, úgy tett, hogy az egész dolog közömbös számára, sőt nevetséges. De figyelmesen hallgatta szavait és örült az elismerésnek. Lidike jobban ismerte őt, mint ahogy sejtette.

A kórházban töltött néhány napra András szívesen emlékezett vissza. Először pihenhetett igazából úlyi tartózkodása óta, a nők pedig kényeztették. Ha Lidike nem jöhetett, eljött Halacska, néha eljött mind a kettő. Időnkint a nők uralkodni akarnak és ha megbetegszik az ilyen kemény legény, fölényesek lesznek és magukhoz ragadják a kormánypálcát. »Ne olvass annyit, árt neked, olyan zöld vagy, mint a fű«, figyelmezteti Lidike és »edd meg azt a levest, velőscsontból van, olyan, hogy még a halottat is föltámasztaná«, kényszeríti Halacska. Nem is annyira a levesről van szó, hanem arról, hogy Halacska gondolt rá. Otthon talán ilyen gondosság terhére is lenne, de idegen emberek részéről meghatotta. Azonkívül szobatársai miatt is örült, hogy látogatják. A kórházi látogatás megbecsülést jelent. Akihez nem jönnek, azt nem is tartják sokra.

Halacska hajadon volt, bátyjánál, a hatgyerekes szabónál élt Zátoronkában. Ő nevelte a taknyosokat, de sok pelenkát mosott ki esténként, ha hazajött a gyárból! A sógornője olyan göthösforma, hálni járt belé a lélek és Halacska nem tudott volna összetett kezekkel ülni. Vasárnap sétára küldte a házaspárt, menjenek kettesben, fogta a gyermekeket és kiment velök az erdőbe, vagy szánkázni, a legkisebbet pedig a gyermekkocsiban maga előtt tolta. Érzelmi maradékokból élt, rokonainak ingyenes dajkája volt és szívének ártatlanságában azzal kérkedett, hogy lehetne ő a maga ura is, egyedül lakhatnék, de a bátyja a világért sem engedné el, úgy szeretik mind. Különben most is féltékeny, hogy Andráshoz jár és szemére veti, hogy idegent részesít előnyben. Egyszer elfogta a közlékenység és elárulta Andrásnak, hogy volt egy törvénytelen fiacskája. Csecsemőkorában, hímlőben halt meg, jobb így neki, mi öröme volna az életből? Akkora lenne most, mint te, mondta Halacska, de mikor így látlak, sokszor azt gondolom, hogy mégis jobb lenne, ha saját fiam lehetne, ahelyett, hogy testvérem gyermekeit neveljem és folyton csak bábáskodjam.

Halacska szeretett olvasni, kedvelte, ahogy mondani szokta, az öntudatos embereket és azt mondta Andrásnak, ha gazdag családból származott volna, tanítónőnek ment volna.

»Hát azt hiszi«, mosolygott András, »hogy gazdag leányok tanítónők lesznek?«

»De olyan igazi szegények mégsem«, mondta Halacska. »Mikor kicsi voltam és néhány krajcárra volt szükségem, hogy palatáblát és palavesszőt vehessek, édesanyám egy

kis kócot nyomott a markomba, persze hulladékot, hogy zsineget fonjak belőle. A madzagot eladtam és csak aztán jutott palatáblára.«

Egyszer eljött Feri is a kórházba. Nem ugrált András körül, mint a nők.

»Hát mi van«, szólt. »Azt a buta nyersanyagot megmentetted, de majdnem megsütöttetek elevenen egy embert. Gyógyulj meg gyorsan és javulj meg.«

Beszédközben a tűzvész is szóbakerült: hogy a szövődében nyugtalanok az emberek. A javítások úlyi tempóval folynak, a munka nemsokára megindul, de senki sem tudja, mi lesz tovább. A gyolcsgépeket az ócskavasba dobják és a flajerek nagy részét is, magasnyomású gépeket állítanak be, azok majd kiírtják az emberekből a munkától való félelmet. Ma negyven nő kapott felmondást. Kazmar demokrata, Kazmar a munkásokkal tart, Kazmar elröpül és csak Vykoukal bocsátja el az embereket. Régi móka. Ismerjük!

Lidike Feri beszéde közben nyugtalanul pislogott. Hogy ez milyen esztelenül viselkedik itt, Kazmar kórházában, még bajt zúdít Horynek fejére. »Hogy nem fárad el a szád«, mondta hangosan. A magad szénája rendben van, mit avatkozol olyasmibe, amihez semmi közöd. Sok mindenféle gondod van«, vetette oda csipkelődve Feri után, aki nem várta meg Lidit, megfordult és ment is. »Csupa ülésezés, ez a mindene«.

(András az ilyen pillanatokban gyanakodott, hogy Lidike Ferit szereti, s vonzalma ilyenkor nagyobb lánggal égett, mint mikor kettesben voltak.)

»Tudod«, jelentette ki Halacska Feriről, »nékem éppen az tetszik nála, hogy mások dolgával törődik. Te, leány,

mondok neked valamit: általában a nőkkel szemben szörnyetegek a férfiak, majd egyszer te is megtudod, de ha arról van szó, kiállni a gátra egy eszme szolgálatában, akkor többet ér a férfi, mint a nő. Így egyenlítődik ki minden a világon.«

II. RÉSZ

EMBEREK A VÁLASZÚTON

»Tudja mit, Kazmar kisasszony?«, mondta valamelyik szombaton nem sokkal a tűz után Rosenstamm, »Vigyen el autóval Drachóba, Gamza fog beszélni. Úgy tudom, nincsenek politikai előítéletei? Bizonyára érdekelni fogja.«

Kazmarné ritkán látta rosszkedvű mostohaleányát olyan gyorsan leszaladni a lépcsőn, mint ezen az áprilisi délutánon. Utána kiáltott, mivelhogy úgy illik, jóságosan és kissé kíváncsian, de a leány már eltünt. Kazmarné azért vonzódott mostohaleányához, mert háttérbe szoríthatta. Egyhangú volt a vélemény, mennyivel szebb a mostohaanya a leányánál. Az úlyi úrnő teljes diadalához már csak egy fiú hiányzott, de hiábavaló volt minden orvosi tudomány, eme — királynőket zaklató — gondok orvoslására.

»Ha az édesapám tudná, hogy egy baloldali gyűlésen vagyok, agyonverne«, mondta Kazmar kisasszony cinkos mosollyal Rosenstammnak, mikor beült mellé az alacsony, kétszemélyes kocsiba.

»Szerencsére, az óperenciás tengeren is túl jár«, mondta Rosenstamm és elindult.

»Jafeta szeme mindent lát!« válaszolt Kazmar kisasszony, édesapjának valamelyik reklámját parodizálva. »Nem,

nincs fogalma, hogyan gyűlölöm Úlyt. Itt minden lidércként nehezedik rám. Különösen a tűz óta.«

»Tudom«, jegyezte meg Rosenstamm s eszébe jutott az a kínos jelenet, mikor Horyneknek első segélyt nyújtott. »És miért marad itt? Miért nem megy ki megint a világba?«, — Kérdezte minden kertelés nélkül.

»Köszönöm!«, szólt Kazmar kisasszony vidáman és Rosenstamm, bár nem látta szomszédnője arcát, mert az útkanyarulatra ügyelt, érezte, hogy a leány elszomorodott. Doktorátusa, utazásai és rengeteg pénze ellenére, a leány szánalomraméltóan gyámoltalan volt.

»Nézze«, kezdte komolyan, azzal a szívélyességgel, amely a zsidók hangját saját akaratuk ellenére is érzékiesen festi alá és lefékezett. »Öreg barátja vagyok; a leányom lehetne.«

»Akkor bizony korán kellett volna kezdenie«, nevetett bizonytalanul Kazmar kisasszony. Szomorú dolog volt ezt a nevetést hallani.

»Most ne vicceljen. Maga azoknak a kevés, igazán értékes embereknek egyike, akiket az úlyi »felső száz« között megismertem és őszintén fájna, ha valaki bántaná«, mondta Rosenstamm és rajtakapta magát, hogy mellébeszél és hogy nem azt mondja, amit kell, amit tisztázni akart ezen kiránduláson. Átváltotta a sebességet és más oldalról fogott hozzá. »Nézze, nehezen viselem el az alaktalan és bonyolult lényegű dolgokat. Nem gondolja maga is«, kérdezte oly kíméletes hangon, amilyen óvatosan Horynek égési sebeihez nyúlt, »hogy nem fogta meg az életet a helyes végéről? Mindent csak úgy ködösen. Olyan rezignáltan. Mintha már százéves lenne, pedig alig mult húsz. Miért? Mondja: miért nem megy férjhez?«

Kazmar kisasszony kinyitotta a táskáját és bizonytalan ujjakkal keresgélte a szemüvegét. Szüksége volt a szem-

üvegre, nemcsak azért, hogy jobban lásson, sokszor olyan szolgálatot tett neki, mint a régi időkben a grófnőknek a fátyol.

»Hiszen maga egy éven belül háromszázhatvanötször is férjhez mehetne«, állította Rosenstamm kérlelhetetlenül.

Kazmar kisasszony erre kitört:

»De mindenki csak a pénzemért venne el!«

»Ezek egy nyugdíjas kisasszony kételyei«, jelentette ki Rosenstamm szigorúan. »Nézzen szembe egyszer végre a valósággal.«

»Éppen azért, mert szembenézek. Hiszen látom, milyen vagyok. Ha férfi lennék, semmiért sem vállalnék ilyen rút asszonyt, mint én, az egész Jafetáért sem.«

»Ez hypochondria! Hogy lehet így beszélni«, mondta Rosenstamm gyöngéd sajnálattal és meggyőződés nélkül. »Nagyvárosban laknék és gyermekei lennének . . .«

»Gyámoltalan gyerekek, mint jó magam«, válaszolt Kazmar kisaszony nyersen. »Nem bizony, Apám a pénzéért vette el anyukát és nézzen rám, milyen vagyok. Nem bizony. Csak szép nőknek legyen gyermekük, olyanoknak, akiket szeretnek is.«

»Mondja, kérem, hogyan jutott el ehhez a hamis elmélethez? Hiszen amit itt kigondolt, egyenesen beteges. Tudtam, hogy valami nincs rendben magánál. De ennyire! Ki törte le így az önbizalmát, magának, a filozófia doktorának?«

Az idő már alkonyatba hajlott. Útjuk az alacsonyan járó tavaszi naptól kékre dermedt mezők között vitt, a síkságról a hideg sietve kapaszkodott föl a hegyekre. Úlyban ilyenkor már fagyni szokott.

»Ismertem a fakultáson egy leányt«, melegedett bele a beszédbe Kazmar kisasszony, »Novotnának hívták, né-

hány szemeszterrel fölöttem járt. Az tudott ám lumpolni! Tudja, ez az a bizonyos első generáció, amely rogyásig élvezte a köztársaságot. Éjjeleket táncolt át a bárokban és akárkivel leadta magát. Nős, vagy nőtlen, mindegy volt neki, Hekuba, ahogy mondani szokta. Bárkitől, akivel csak találkozott, pénzt kért kölcsön és olyan triviális volt, hogy szikrázott tőle a szemünk, hisz ismeri, azt a bizonyos prágai hangnemet. De a lába gyönyörű, a termete, az arcocskája, mint a festmény; olyan szertelen, bolondos leány volt. Én akkoriban úgy tettem, mintha nem vennék róla tudomást, akkor ugyanis a saját magasztosságom idejét éltem, — de szörnyen irigyeltem, miért ne mondanám meg, magának mindent megmondok. Tudja-e Rosenstamm, hogy milyen szilárd talajt jelent az a tudat, ha a leány szép és kívánatos, aki csak önmagát adja és nem gondol minden lépésnél arra: ez Jafeta, ez a papa, ez a pénz...«

»Hallgasson. Nagy beképzeltségre vall, hercegnő, ha folyton rágalmazza önmagát.«

Kazmár kisasszonyt nem lehetett elhallgattatni.

»Az utolsó jafetai mosónőnek is jobb a sorsa, mint nekem, ha életrevaló és kitűz egy szál százszorszépet...«

»És ha nem tűz ki«, szólt bele Rosenstamm gyerekesen és mindketten nevettek.

Elérték a megyevárost s már a határában olvashatták Gamza nevét a vörös hirdetményeken. Tudja-e Kazmar kisasszony, hogy a Kazmarék munkáselbocsátása elleni tiltakozó gyűlést eredetileg Úlyba hívták össze, de Vykoukal kieszközölte, hogy ne engedélyezzék. Elvégre az igazgató szempontjából ez érthető is, félt a lármától a szövődei felmondások miatt. Ott voltak már Kazmar kisasszonynál az elbocsátott takácsnők? Ez Rosenstamm műve. Ő küldte őket hozzá.

»Voltak«, ösmerte be Kazmar kisasszony, »és én...« kezdte, de arca elsötétedett és mondanivalójában nyomban irányt változtatott: »Nagyon szégyeltem magam. Szánom az embereket, de nem erről van szó, egyáltalában nem erről. Nem tudok velük beszélni és önmagamnak is ellenszenves voltam. Rosenstamm, csak nem gondolja komolyan, hogy apámnál emberi indokok vagy az én közbenjárásom érvényesülhetnének? Maga sem lehet annyira gyerek. És ha maga az Úristen szállna le az égből, apám neki sem engedné, hogy belebeszéljen a dolgaiba. Egy tapodtat sem tágít soha. Maga még nem ismeri.«

»Van szerencsém a Gazdát közelről ismerni, ő a legkitünőbb férfi, akivel találkoztam, de azt igazán nem lehet elmondani, róla, hogy gyöngéje volna az érzékenység. Úgy sohasem építette volna meg ezt az óriási vállalatot. Valami más jutott az eszembe«, mondta Rosenstamm ravasz arckifejezéssel. »Nézze, Vykoukal azt akarja, hogy a fia elvegye önt, ez nyílvánvaló, aztán a fiút elhelyezné Úlyban, egyelőre mint vegyészt. Nos, majd május elsején beszélünk róla. De akár férjhezmegy a fiatal Vykoukalhoz, akár nem, a takácsnők érdekében miért ne venné hasznát befolyásának az öregnél.«

»Ha gondolja, megpróbálhatom«, válaszolt kissé kellemetlenül Kazmar kisasszony. »De Vykoukal és apám, az egy és ugyanaz, apám határoz és Vykoukal végrehajtja, semmi egyéb, csak a forma más. — De tudja-e«, tette hozzá és kiváncsian nézett Rosenstammra, »hogy ön tulajdonképpen borzalmas ember«, úgy mondta ezt, mint egy iskolásleány.

»És miért?«, kérdezte Rosenstamm és sikertelenül próbálta elfojtani mosolyát. Minden becsületes szándéka ellenére, hogy kigyógyítsa Kazmar kisasszonyt, mégiscsak férfi volt.

Azért mert »ön mindenkit megért, édesapámat, a szövőnőket, Vykoukalt, azokat is, akik egybehívják a gyűléseket és azokat is, akik szétverik, egyaránt...«

»Abban tényleg igaza van. Azért pusztulok el, mert mindenkit százszázalékosan megértek, de senkihez sem csatlakozom többel, mint ötven százalékkal. Egészen jellemtelen vagyok, de a legrosszabb benne az, hogy semmi haszнom sincs ebből«, mosolygott, az autóval kissé elkanyarodott és megállt a Kaszinó előtt, ahol a gyűlést rendezték.

A bejárat előtt, ahol farsang idején kapus szokott állni és a Szokol-bálra messziről érkező kocsik sorrendjét irányította, ma egy baszksapkás nő topogott és a »Vörös Láng«-ot árusította. Rosenstamm az ujságot odanyujtotta Kazmar kisasszonynak és beléptek.

A félig kivilágított termet lassan megtöltötték a felhajtott galléros férfiak és fülig behúzott sapkás nők, lépteiket visszaverték a kongó falak, benn olyan hideg volt, mint egy veremben. Kazmar kisasszony aligha ismert rá a kaszinóteremre, ahová édesapjával és mostohaanyjával a kötelező megyei ünnepségekre el szokott járni. Zsákba bujtatott csillár, drapéria nélküli ablakok, letakart erkély, istentudja honnan összeszedett székek összetolt sora, szellőzetlen gipszszag és a kísérteties megvilágítás e pillanatban szinte a Kaszinó büntetéseképen hatott, mert olyasvalamire készülődnek itt, ami nem nevezhető népmulatságnak. Az emberek ide-odatologatták a székeket, helyet csináltak egymásnak, fészkelődtek. Egyenesen munkából jöttek ide és papirosba csomagolt szalámit vacsoráztak; olyan szokás, amely Úly amerikai étkezőjében már régen letünt. Ujságárusnők járkáltak a széksorok között s az eladásra kínált füzetek címlapján áhítottan hallgatták a ferdeszemű, kecskeszakállas Lenin szónoklatát fehérek, mongolok, hinduk,

négerek és zsidók egyaránt. A munkások akik megvették a füzetet, hamarosan belemélyedtek s a nyomtatott szó iránti népies tisztelettel — a gyér világításban közel tartva szemükhöz — elejétől végig gondosan elolvasták. Kazmar kisasszonynak a gyűlés légköre épp olyan idegen volt, mint az itt megjelent munkásnőknek a filmekben látható nemzetközi szállodák világa. Rokonszenvvel telve figyelte az ismeretlen táját, kalandvággyal és helytelen szemszögből; s mindez a turista élmény részleteire aprózódott fel benne, amelyekből elhamarkodott következtetéseket vont le és így olyan utazóhoz hasonlított, aki szülőhelyétől néhány kilométernyi távolságba tengerentúli utat tesz. Számára mindent fénybe vont Rosenstamm jelenléte és a szíve túláradt a gyülekezet iránti szeretettől.

A munkások közé akart leülni, de Rosenstamm ezt nem tartotta helyesnek. Felfogta ugyanis egy sötét, csontos arcú hosszú legény tekintetét, aki összefont karokkal állt az ajtóban, haja a homlokába hullott s összevont szemöldökei alól gyanakvó pillantással méregette a trónörökösnőt. Az orvos ismerte őt Úlyból. (Anténa Feri volt.) Az erkélyre vezette tehát és Kazmar kisasszony engedelmesen követte. A leány kételkedett abban, hogy Rosenstamm valaha is járt volna a Kaszinóban és csodálkozott, hogy mégis ilyen gyorsan kiismeri magát, senkitől nem kérdezősködik, fölkap két széket, a hátsó lépcsőn fölvezeti és megfelelő helyet talál egy oszlop mögött, amely eltakarja őket. Csak ők ketten ültek itt, s áttekinthették a termet anélkül, hogy láthatták volna őket.

»A Gazda örülne, ennyi vevő egy rakáson«, jegyezte meg Rosenstamm szokott, gúnyos módján, a kabátos férfiak és nők sorait nézegetve. »Csupa Jafeta. Attól tartok, Kazmar kisasszony az egyedüli, aki itt nem hord úlyi gyárt-

mányt. Csodaszép bundája van. Határozottan több itt a Kazmarfogyasztó, mint Kazmar-alkalmazott. Óvatosak, nem is csodálom. Meg aztán messze is van.«

»Ott az a nő tőlünk való, emlékszem rá, tavaly, amikor Vykoukal végigvezetett az üzemen, láttam amint valami horogfélével boszorkányos gyorsan öltögetett«, mondta Kazmar kisasszony Halacskára mutatva. Később az egyik hátsó sorban még két szövőnőt ismert fel, akik délelőtt az elbocsájtottak nevében nála jártak.

»Igaza volt«, fordult Rosenstammhoz. »Szerencse, hogy nem látnak minket. Borzasztóan érezném magam, ha azt gondolnák, hogy kémkedni jöttem.«

»Azt maga helyett elvégzi ott az az úr« — jegyezte meg Rosenstamm szárazon, a kisasszony figyelmét Kolúsek felé terelve, aki épp akkor sompolygott be egy kisebb diákcsoport mögött, megszokott, hibátlan és barátságos hajválasztékával és eltünt a szemük elől. Még mindig tódultak befelé az emberek.

»Az istenért, ha apa visszatér, ez beárul és ki fogok kapni!«, mondta Kazmar kisasszony félig tréfásan, s fejét visszahúzta az oszlop mögé. De rögtön kalandos ötlete támadt: »Nem kellene figyelmeztetni őket?«, ajánlotta és kérdően nézett Rosenstammra; tenyerét a széknek támasztotta, mintha fel akarna állni.

Rosenstamm visszanyomta, csak üljön nyugodtan.

Az emelvényen most megjelent egy fiatal, jóképű egyenruhás politikai tisztviselő a párt titkárnője kíséretében. A fiatal lány karcsú volt, mint a menyét és Rosenstamm szerint fürgeségének híre van, ha kell, odaáll verekedni a csendőrökkel is és közben elejti kopott aktatáskáját, hogy valaki, látszólag érdektelen személy fölemelje és eltünjék vele. Mialatt a titkárnő tekintete lopva végigfutott a termen,

vajjon megtelt-e már, kezdhetik-e, igen udvariasan társalogtak a szokásos diplomáciai kellemkedéseket mondva egymásnak a gyülekezet szemeláttára.

Mint ahogy az egy rendes gyűléshez illik, itt is késlekedtek és Kazmar kisasszony olvasni kezdte a Vörös Láng-ot. Mindjárt az első oldalon a saját vezetékneve ötlött a szemébe, Kazmart pellengérezték ki a szövőműhelyi felmondások miatt. Még be sem fejezte a cikk olvasását, a szónok szájából is a saját vezetéknevét hallotta. A dicsvágyó üstökű és zavaros tekintetű férfi, nekitámasztva tenyerét az előtte álló asztalnak, a terem felé hajlongva s támadásra kész hangon, — ha netán valaki kételkedni merne szavaiban — beszélni kezdett a Kazmar üzemében uralkodó viszonyokról, amelyekhez képest szerinte a középafrikai helyzet egyenesen idillikusnak mondható.

»Ugye, ez nem Gamza?«, suttogta Kazmar kisasszony kísérőjének szinte könyörgőn. Rosenstamm megrázta fejét, órájára mutatott és a prágai gyorsvonatról mondott valamit..

A szónok a gyűlést elsősorban egynéhány érdekes adatra figyelmeztette. Kazmar munkásainak egyetlen termelőágban sincs kollektív szerződésük. A tizennégy napi felmondás csak papíron létezik. A valóság az, s ezt minden gyerek tudja, hogy Kazmarnál a munkást minden megokolás nélkül, egy óra leforgása alatt szokták kidobni. Kazmarnál politikai, gazdasági, erkölcsi nyomás alatt állnak az emberek, s ennek az a célja, hogy a munkásságot a dolgozók tömegeitől elválasszák. Ezt a rendszert a szónok valódi nevén fogja nevezni — akár tetszik az úlyi uraknak, akár nem — ez a megtestesült lélekvásár, rabszolgakereskedelem. Kazmar alkalmazottai közül senkinek sem szabad másutt ruhát venni, csak a Jafetánál és bizonyára nem kell különösebb éleslátás ahhoz, hogy eltaláljuk, kire volt kény-

telen a Kazmar-művek munkása szavazatát adni, mikor Úlyban, a községi választások alkalmával az urnához lépett, Úlyban, ahol Kazmar gyáros úr a polgármester. Tudják az urak, mit csinálnak, ismerik a dörgést. Ami pedig Úlyban a községi képviselőtestület Kazmar féle diktatúráját, meg a munkások véres verítékéből szerzett milliókat illeti, becsületesen meg kell hagyni, hogy az urak tudnak organizálni. Viszont saját üzemében Kazmar már csírájában elfojt minden szervezkedési kísérletet, ami pedig más gyárakban magától értetődő dolog, és ha kell, semmiféle eszköztől nem riad vissza. Az úlyi mágnás, mint ismeretes, nemcsak a szakszervezeteknek, hanem minden munkáspárti politikának is a legmakacsabb, legmaradibb ellenfele. Még nem felejtettük el és nem is fogjuk elfelejteni soha az úlyi árvízszabályozás sztrájkjánál elhangzott szomorúan hírhedt kijelentését, mikor arcátlan cinizmussal azt mondta, hogy ő nem pártigazolvány-tulajdonosokat, hanem munkaerőket akar üzemében alkalmazni s akinek nem tetszik Úlyban, fogja igazolványát s fel is út, le is út. Ezen a kopár vidéken, ahol csak gyermekáldásban van bőség, a kapitalista vámpírnak mindig elegendő emberhús áll rendelkezésére. Itt van a Kazmarfiúk intézete, végeredményben az sem más, mint a bérrontók kimeríthetetlen tartaléka, a sztrájktörők szervezett iskolája.

Kazmar kisasszony szokatlanul egyenesen ült helyén. Lüktető halántékkal hallgatta a beszédet és bárhogy is igyekezett pártatlan maradni, mégis szíve mélyéből gyűlölte a szónokot. Könnyebb volt magában, vagy Rosenstamm előtt kritizálni az édesapját, mint hallani a nyílvános gyalázkodást és maga sem gondolta volna, hogy ettől fölforr a vére. Látta, hogyan nyitogatja a szónok durva száját, hallotta hibás kiejtését, mérges hangját és ösztönösen meg-

érezte, hogy a szónoknak fontosabb érdeke Kazmart ócsárolni és egyúttal saját személyét előtérbe tolni, semmint hogy az elbocsátott takácsnők sorsával törődjék. A legförtelmesebb pedig az volt a dologban, hogy a szónok fellengzős szóvirágaiban Kazmarra ráolvasott bűnök megfelelnek a valóságnak. Kazmar kíméletlenségéről, rideg hajthatatlanságáról leánya is tudott, de csak úgy futólag és felületesen, így azonban a szónoki trombiták és dobok lármája mellett felsorakoztatva, megdöbbentő a sokaságuk és mind Kazmar leánya ellen indul rohamra.

»Nem kellett volna idejönnöm«, mondta Rosenstammnak. »Mindkét oldalról úgy látom magamat, mint Júdást.«

»Édes fiam, nagyonis rendjén van, ha több oldalról látjuk a dolgokat«, válaszolt az orvos. »Különben, ha úgy akarja, menjünk«, mondta készségesen és fölállt, bár tudta, hogy Kazmar kisasszony nem fog menni.

»Nem, nem, dehogy is. Most már végig akarom hallgatni az egészet, nem volna nyugtom.«

A szónok áttért a szövőműhelyi felmondásokra, megemlítette a tűzvészt és csípősen megjegyezte, hogy az ügyes vállalkozónak valóban feltűnő szerencséje volt a szerencsétlenségben, mert az egész gyárvárosból éppen a takácsműhely égett le, ahol értesülésünk szerint régi, elavult gépek voltak s majd alkalmasabb időkben bizonyára ujabb tipusokkal rendezi be a szövődét. A közönség soraiból ezeknél a szavaknál magas, átható hang vágott bele a beszédbe, s megkérdezte, mit ért ez alatt a szónok úr. Kolúsek méltatlankodva kért szót Kazmar igazgatósága nevében. A terem szeme a jólöltözött, szűkvállú férfi felé irányult, akinek fejét gondos hajválaszték ékesítette s akiről az a hír járta, azért tartja a Jafeta, hogy ő kapja Kazmar helyett a verést.

Kolúsek az igazgatóság nevében túlkiabálta a morajt, s az elnök csengetyűjét. Tette ezt a szónok érdekében is, akit különben kénytelen volna a rendőrbiztos úr ezért a durva becsületsértésért felelősségrevonni. Az úlyi igazgatóság nyomatékosan tiltakozik ilyen arcpirító inszinuáció ellen, — Kolúsek szépen és gondosan ejtette ki az idegen szót — és tudomására hozza mindenkinek, hogy Kazmar nem biztosította be üzemét tűzkár ellen, amit egyebekben a sajtóból is tud. Ez a tény kétségtelenül elegendő kell, hogy legyen egyszer s mindenkorra, hogy torkán forrassza a gyalázkodók szavát. Kolúsek nem is beszél a Gazdának a tűzesetnél tanusított hősies magatartásáról, amikor saját élete kockáztatásával...

»És a munkásokéval, uram!«, kiáltott bele egy hang a gyűlésből és egy másik: »A munkásokat kihagyta! A munkás nem ember? Ketten, összeégve még most is ott fekszenek a kórházban.«

»Az úlyi igazgatóság elsőnek fejezte ki háláját munkásaival szemben az önfeláldozásért«, folytatta símán Kolúsek (és azért »vágja ki« őket könyörtelenül, jegyezte meg szárazon a baloldali szónok, amire mérges nevetés harsant föl). »De elárulom maguknak«, Kolúsek szónoki meggyőződéssel teli hangon beszélt, »hogy éppen azoknak a sebesülteknek egyikét saját karjain hozta ki a Gazda a lángokból«, — Kolúsek szemléltetően ráütött karjaira... »és így mentette meg az életét«.

»Mert odacsalta. Hogy az istennyila üssön belé!«, morgott magában Halacska, Andrásra gondolva és meglepődve bámult Kolúsekre, milyen ügyesen tudta elferdíteni a dolgot.

Mikor a baloldali szónok annak a gyanújának adott kifejezést, hogy Kazmar személyesen gyujtogatott volna,

a kisasszony megkönnyebbülten lélekzett föl és elmosolyodott. Végre egy hazug és igaztalan vád. Ismerte apját! Nem köntörfalazott! Egyenesen, irgalom nélkül volt kíméletlen. Úlyt pedig úgy szerette, mint a paraszt a földjét és úgy dolgozott, mint egy vérbeli gazda. Nyúzta az embereket, de még inkább önmagát. Sohasem látta édesapját másképp, csak nyakig munkában. Reggel, amikor fölbúgott a sziréna, maga is úgy indult a gyárba, mint a többi munkás, (még ellenőrzőjegyét is kiváltotta naponta, ezt a gyerekes dolgot igazán elhagyhatta volna), este már régen állt a gyár, még azok a munkások is elmentek, akiket túlóráztatott — ezt a hibát Úlyban sűrűn elkövették . . ., már sötét volt a számvevőségi termekben, laboratóriumokban, de a kihalt igazgatósági épületből édesapja ablaka messzire világított, Úlyn át a villa felé. A mostohaanya eleget morgott emiatt, végülis aludni tért. És az a telefonálás, akár éjjel két órakor is, ha valami újabb gépészeti vagy a szervezéssel kapcsolatos ötlete támadt. Ilyenkor kikergette az ágyból az egész vezérkart, egyenesen az ülésterembe! Vykoukal, a mérnökök, az osztályvezetők, a számvevőségi főnökök még szeretőik karjában sem voltak biztonságban apja elől, mindig készenlétben kellett lenniök. »Mikor nyugszol már végre?«, korholgatta hitvesi hangon a mostohaanya, de apa csak nevetet: »Ha meghaltunk, eleget pihenünk, annyit, hogy meg is únjuk.« Ha sikerült otthontartani kis időre, vídámsága csak színlelt volt és felületes, gondolatai másfelé jártak és látszott rajta, hogy ügyet sem vet a háziakra. A találékonyság ösztöne úzte; piacot kereső repülőútiai igazán nem voltak kéjutazások holmi fürdőhelyekre, ahol szól a zene s az ember szórja a pénzt és szerelmi kalandokra jár. Rossz ruhát viselt, csuszát ebédelt, bort nem ivott, barátaival nem társalgott

nem azért, mintha zsugori vagy szófukar lett volna, hanem azért, mert nem érezte szükségét; élete nem is volt élet. Úly volt a bálványa. Mikor Éva mint kis diákleány, büszkén hozta haza bizonyítványát, apja barátian és behemót termetéhez nem is illő, rekedtes hangon azt szokta mondani: »Bogárkám, kár hogy nem vagy fiú«, ami a legnagyobb dícséretszámba ment. Később nagy csalódást okozott neki, beiratkozott ugyanis a filozófiára. Az öreg azt szerette volna, hogy közgazdász, vagy mérnök legyen. »Nem kényszerítlek, csinálj, amit akarsz«, mondta utoljára, »de itt van a gyár s én a tervedet naplopásnak tartom.« Rossz lelkiismerete eszébe juttatta Kazmar kisasszonynak ezeket a szavakat, mialatt ott ült Rosenstamm védnöksége alatt és nézte, hogyan viaskodik a törpe Kolúsek Jafetáért az öntelt szónokkal, hogyan verik egymás fejéhez az olcsó szimbolumokat, kartonpapír — Kazmarjaikat. A baloldali szónok a kapitalizmus vérszívó vámpírját emlegette, Kazmar viszont mintaszerű amerikai kertvárosokat épített munkásai számára és azonkívül sportpályát, kórházat, olcsó étkezdét, bazárt, amely tele volt zenével és illattal. Kolúsek a vidék nemesszívű jótevőjéről zengett ódát, Kazmar viszont a magateremtette paradicsomból kiűzi azokat, akik részére készítette. Ő pedig itt ült a szélcsendes helyen, fertőzetlen kezekkel, bundában, melynek árát apja és a munkások keresték meg, kint áll a kis sportkocsija, erre is az apja meg a munkások szerezték meg a rávalót, a munkások, akiknek a nevét sem tudja, és most itt ült, mint a színházban és nézte, hogyan verekszik két törpe egy óriás miatt. Naplopás mondta egyszer régen apja; naplopás mindkét fronton, gondolta.

A termen légvonat húzott át és az emelvényen mozgolódás támadt. Egy csapat sportruhás siheder, néhány ki-

bontott hajú, szvetteres lány — szinte sugárzott róluk az önállóság —, sorakozott fel a tribűn egyik falánál olyanformán, hogy a rendőrbiztos és az elnökség háta fedezetlen maradt, pedig ez ellenkezik a rendőrségi szabályokkal. A vékony kis titkárnő felállt a helyéről, rátette kezét a szélről álló vállára és rábeszélte őket, menjenek le a terembe, nehogy egy ilyen butaság miatt föloszlassák a gyűlést. A fiúk egy percig halálos komolyan tanakodtak, aztán egymás után, kelletlenül elhagyták az emelvényt; a hátsó bejárat felé nézegettek és menetközben tapsoltak, végül is szüntelen taps közben a szónoki emelvény körül csoportosultak.

»Az ott Gamza«, mondta Rosenstamm és Kazmar kisaszszony egy cseppet sem feltünő férfit látott közeledni. Tartása öntudatós, arca friss és sovány s az orrtőtől messzeülő szeme van. Odaállt a kis asztal elé és keresetlen hangon, kissé halkan, de igen érthetően beszélni kezdett. Szinte látni lehetett a szavát.

Elsősorban azokat az úlyi munkásokat köszöntöm, akiknek bátorságuk volt idejönni; (Anténa Feri felderült), tudjuk, hogy ez Úlyban nem kicsiség; ott ilyesmivel a bőrét kockáztatja az ember. Pedig Úlynak olyasféle híre van, mintha a boldogok szigete lenne, a munkások ott jobb feltételek mellett dolgoznak, jobb a fizetésük, jobban laknak és olcsóbban vásárolnak. (Kolúsek felhúzott szemöldökkel figyelt.) Botorság volna ha ezt nem ismernénk el és a valóságot eltorzítanók, a valóság meghamisításával nem érünk célhoz; úgyis elejétől végig megtárgyaljuk a dolgot. Tizennégy nappal ezelőtt tűz volt a takácsműhelyben, most tatarozzák s a munka szünetel.

Az alkalmazottak egy része, főleg a hozzáértő férfiak napszámban dolgoznak a javításoknál és megígérték nekik,

hogy mihelyt a megújított szövőműhelyt üzembehelyezik, Kazmar megint fölveszi őket. Negyven nő azonban felmondást kapott. Nincs értelme, s kár volna minden szóért, ha itt most Kazmar ellen dörögnék és lelkiismeretére hivatkoznék. Kazmar vállalkozó és számol. De ugyanígy, barátaim, nekünk is számolnunk kellene, de nem számolunk. Ez pedig hiba, amely a közömbösökön bosszulja meg magát. Hallom, elvtársak, hogy a Kazmar-gyár munkásainak többsége nyugodtan tűrte ezeket a felmondásokat, nem törődik az elbocsájtottakkal, nem áll ki társaiért; fél, nehogy saját ártalmára legyen. Nem mondok erős szavakat, nem mondom, hogy ez szégyen és árulás; csak azt mondom és üzenem nekik, hogy minden színleges óvatosságuk mellett is büntetésreméltó módon hanyagok. Ha már ezek a munkások nem gondolnak társaikra, legalább önmagukkal törődhetnének! Maholnap mindegyiküket ugyanez a sors érheti és mi lesz aztán? Ki veszi őket oltalmába? A kutya se fog törődni velük.

Amikor még gyerekek voltunk és iskolába jártunk, a tanító mindnyájunknak elmondta Svätopluk mondáját a vesszőnyalábról. Ismeritek mindannyian. A hasonlat bölcs és a mai napig érvényes, miért ne szemelnők ki belőle azt, ami ránk is illik. Emlékeztek még, elvtársak, milyen könnyedén tördelték a királyfiak egyik vesszőt a másik után, embert ember után, de bárhogyan is erőlködtek a vitézek, az egész vesszőnyalábot, a kollektívumot, nem sikerült kettétörniök. »Igazán szeretném látni«, izzott föl hirtelen Gamza hangja, »ha ma, ez a tízezer Kazmar-munkás és Kazmarfiú az említett negyven felmondás miatt letenné a munkát, mihez fogna Kazmar? Nagyon megfontolná! Tízezer munkást nem olyan könnyű összetoborozni, még ha csak a fele gyakorlott munkaerő, higyjétek el. Ja-

feta egészséges vállalat, nem dolgozik raktárra, árúházakat szervez, terjeszkedik, tehát dolgoznia kell, nem szabad leállnia, ma, a nagy föllendülés idején! Magatok sem ismeritek a hatalmatokat.«

»Rendőrbiztos úr, ez lázítás!« kiáltott éles, női hangján Kolúsek.

»Ki vele«, dörgött vésztjóslón néhány öblös hang és a sportruhás fiúk csapata fenyegetőn nyomult Kolúsek felé. A titkárnő, a gyűlés dajkája, lerohant hozzájuk és a hátulsót a kabátjánál fogva rángatni kezdte. Az összes nyakak Kolúsek irányába ágaskodtak.

»De barátaim«, szólt az emelvényről Gamza szánakozva, »én örültem, hogy elbeszélgetünk; ti pedig miket csináltok. Hagyjátok, hadd hallja ő is. Hadd tanuljon ő is valamit«.

Nevetés tört ki, Kolúsek büszke és elutasító arccal, mozdulatlanul nézett maga elé.

»Elvtársak, szánalmas látvány«, folytatta Gamza, »nézni a szegény kisembereket, a takarékosokat, hogyan tolakszik mindegyik agyagmalackájával az aranyborjú körül és guggolva várja, hogy mikor rúg az végre belé. A nagy kapitalista belelát a játékba, ismeri az összefüggéseket, tudja de nem beszél róla, milyen mértékben befolyásolja a hazafias lelkesedés, az újabb piacok, illetve olcsóbb ültetvények szükségességét, hogy a tőzsde, a háború, a fegyveripari részvények és a katona élete összefügg, tudja, mi folyik világszerte és nem általatja magát az aranyról szóló, üres mesékkel. Ezeket a meséket, tudniillik csak gyerekek számára írják, azok pedig tátott szájjal hallgatják. Mert valóban, a kis, szegény és függő visszonyban lévő ember, akinek betétkönyvecskéjén néhány, a szájától elvont ezrese van, gyerekes és vallásos áhitattal tekint a gazdagságra, amelyet a tekintéllyel azonosít s egyúttal becsülete védelmezőjét

látja benne. Ez az a bizonyos hű eb, a nagytőke harapós házőrzője, az úr kutyája. Láncon van, de húz a házhoz és tudat alatt urának osztálygőgjével telten, ugat a proletárra. Távol áll tőlem, hogy bántsam a kutyát. A betanított vizsla állja és elhozza a vadat, igaz, de még álmában sem gondol arra, hogy vállára vegye a puskát, fejére tegye a vadászkalapot és utánozza az urát. (Feri gyerekes kacajba tört ki, mikor elképzelte Kolúseket egy így felöltözött kutyának.) Elvtársak, borzalom figyelni ezeket a kölcsönvett koponyákat, ezeket az uraságoktól levetett ruhában járó szánalmas karikatúrákat, ezeket a hitvány szolgalelkeket, ezeket a pincérideálokat, akik szeretnének kávéháztulajdonosok lenni, hogy a pincéreknek visszaadják azokat a pofonokat, amelyeket pikoló korukban kaptak tőlük. A kispolgár vállán nyugszik a régi világ; ők a magántulajdon-rendszerének megbízható éjjeli bakterei, akik úgy ballagnak a huszadik század mögött, mint a késlekedő óra.

Elvtársak, mi ma az átmenet és a készülődés korát éljük, ezt bizonyára mindanyian észrevettétek. Igen, a mai kor nemzedéke: emberek a válaszúton. Még csak most lett vége az egyik háborúnak és máris a másikat várjuk; fegyveres békét élünk, nyugaton borúl az égbolt, keleten virrad, de sehol sem áll delelőn a nap. Szovjetoroszországban fegyverrel és hősi munka árán győzött a munkásforradalom, a nyugat abban az elképzelésben él . . .«

»Abból nem esztek!«, szólt bele Kolúsek.

»Hagyjátok!«, intette Gamza a pisszegőket és dobogókat. »Állítólag a gyerekek és a bolondok igazat mondanak. De mi, egész férfiak vagyunk és remélem, tovább látunk az orrunk hegyénél. Vagy továbbra is foltozóvarga-politikát csinálnak a munkások, nem gondolnak a saját jövőjükre és nem törődnek a máséval sem, hisz egyelőre kon-

junktúra van. De a konjunktúra véget fog érni, nem tart örökké, ezt megmondhatja minden nemzetgazdász és a végén mégis átállnak hozzánk —, de már csak mint kisiklott, megtört emberek, vagy pedig elérkezvén a válaszútra, amelyen most mindnyájan állunk, idejekorán eldöntik, hogy merre menjenek. Miért kell addig várni, míg abból a negyven elbocsájtottból, akik miatt ma itt összegyűltünk, milliónyi szerencsétlen éhező lesz, miért kellene a dolgok kibontakozását sorsára hagyni, miért kellene bevárni, hogy egyszer majd a végső kétségbeesés vegye át a cselekvést. Az áldott földön mindenből jut mindenkinek. Gabona, bor, vizierő, vas, gyapot, nafta, van elég. Mindenből, ami az ember életéhez szükséges, amiből a gépek készülnek s ami ezeket hajtja, van elegendő a világ egész lakossága részére. Ez nem az én fantazmagoriám, ne higyjétek, mindenről pontos statisztikai táblázatok és számok beszélnek és fontos, hogy erről ti is mindannyian tudjatok és társaitoknak is megmondjátok. Mi nem vagyunk az örökségből kirekesztett hajótöröttek bús hadserege, amilyennek bennünket a burzsoázia ecsetel. Szeretünk élni a földön, nem hiszünk a másvilágban és egyenlő jogot kívánunk minden dolgozó részére a nap alatt. Akik fiatalok vagytok, vagy fiatal a szívetek, akiknek ereiben vér csörgedez és nem víz, akik értelmesek vagytok és van két kezetek, jöjjetek, álljatok közénk!«

Kazmar kisasszony úgy érezte, villamos mezőnybe került. Már nem nézelődött turistaszemmel, nem mentegette az apját, nem bírálta sem őt, sem a munkásokat, nem elemezett és nem vádolt, nem szégyenkezett, csak figyelt, megfigyelt, mintha az, amit ez a lelkes férfihang a gyűlés szeme elé tárt, már megvalósult volna, mintha már nem lennének elbocsátott takácsnők, megégett Horynek, nem

létezne a kémkedő Kolúsek, ő maga pedig szép és bátor asszony, akit Rosenstamm szeret és ott ül mellette. Felsóhajtott, valami különös büszkeség feszítette mellét, mintha ő volna itt a gyülekezet szónoka, mintha egymás kezét fognák az emberek s a tömegből kisugárzó elektromos áram mintha az egész testét átjárta volna. A végén vadul tapsolni kezdett és ugyanúgy vezette le felgyülemlett energiáját, mint Anténa Feri.

»Ez aztán megmondta nekik!«, szólt Feri hangosan, anélkül, hogy észrevette volna, hogy vörösre tapsolja a kezét. »Pompás fickó!«

Halacskának azon járt az esze, hogy bátyja bizonyára haragudni fog és sietve igyekezett a vonathoz. Nagyon fölkavart volt.

Mi nem értünk ehhez, azzal kell törődnünk, hogy megéljünk, — mondta szomszédnőjének —, de kellenek a képzett emberek, hogy az eszme tovább éljen.

»Szépen beszélt«, jegyezte meg irónikusan Rosenstamm, »nem egészen tárgyilagosan ugyan, de szépen. Csak az a kár, hogy az úlyi textilmunkások, akikhez beszédjét adresszálta, nem hallották, a drachói fémmunkásokat pedig, akik eljöttek, nem kellett megnyerni, ők már régen hívei az eszménck.«

Amikor kimentek, Kazmar kisasszony, — mintha attól félne, hogy megtörik a varázs és megint fölébe kerül az önkritika és inába száll a bátorsága —, furcsa, mély hangon, mintha futástól fulladt volna ki, gyorsan azt mondta: »Rosenstamm — maga csodálkozott, hogy Úlyban ülök és nem utazom el. Maga jól tudja, kinek a kedvéért ülök Úlyban.«

Rosenstamm egy pillanatig hallgatott. »Tudom«, mondta aztán olyan természetes hangon, hogy ezt Kazmar kis-

asszony nem is várta volna. »Én őszintén szeretem magát, mint embert. Szívem mélyéből kívánnám, hogy boldog legyen.«

Kazmar kisasszony egy ideig mozdulatlanul ült, szinte nem is lélekzett. Az éjszakábaborult országúton csak a motor zúgását és a fölcsapódó kavicsok zaját lehetett hallani.

»De azért nem haragszik rám?«, mondta később Kazmar kisasszony, aztán levette a szemüvegét és sírni kezdett.

Május elseje előestéjén Úlyban négy órakor beszüntették a munkát. Elhallgattak a gépek s a gyárhelyiségekben visszhangzott a beszéd, a léptek, a súroló kefék és asztaloskalapácsok zaja.

Kazmar kisasszony közbenjárása az elbocsájtott szövőnők érdekében természetesen eredménytelen maradt. Vykoukal nagy megtiszteltetésnek vette látogatását, igazán szép női erény a jószívűség, a nemes szív úgy ékesíti az asszonyt, mint a valódi drágakő. Tökéletesen megérti Kazmar kisasszonyt, — mondta és megcsókolta a kezét — méltányolja is ezt a gesztusát, azonban rendkívül sajnáljuk, így nem szabad számvetést csinálnunk. Kérdezze csak meg Kazmar kisasszony az édesapját, majd ha visszatér! A Dunamedence piacait egymás után veszítjük el. Olaszország rohamosan termel és kiszorít bennünket Romániából, Magyarországból és Jugoszláviából. Ez a mi szerencsétlen vámpolitikánk! Vykoukal kék szeme elsötétült a haragtól és döhösen szidta az agrárpártot. Bizonyára hallott már Kazmar kisasszony arról az európai konfekció-gyárról, amit a japánok a m i m i n t á n k s z e r i n t építettek Oszakában. Nem, nem hallott róla? A sárga textil, a gépeknél gyerekek

és japán munkabérek! Nemsokára kiszorítja Angliát is a világpiacról, nemhogy minket!

Vykoukal érvei lefegyverezték Kazmar kisasszonyt és elhallgatott, mint az engedelmes gyermek. Közbelépése éppen úgy eredménytelen maradt, mint Anténa Feri agitációja a Kazmar-féle erődítményben, ahol senkinek sem volt kedve a veszett ügyhöz. A szövőnők pedig összeszorított szájjal elmentek dolgozni, ami éppen adódott. Mosni jártak, nagytakarítást vállaltak a munkaünnep előtt, söpörték az előkészületi munkálatoknál a fűrészport. A gyárban is készülődtek, a lépcsőn legények vitték föl a hajlékony deszkákat a vállukon s a műhelyekben gyalulatlan, szurokszagú asztalokat tákoltak össze, hogy legyen min tálaltatniok az egyes üzemvezetőknek, a munkások és vendégeik részére. E napon a Gazda nagy súlyt vetett a közönségre s megjelenésével tündökölt. A sirokai farm egy vagón malacot, egy szekér lisztet, hordószám a tejet, egész piramis tojást, egy kád káposztát, egy zsák mákot szállított be. Az étkezde szakácsnői s a konyhaszemélyzet egész éjjel talpon volt, le sem húnyták szemüket. Gyors iramban folytak az ünnepséghez szükséges ácsmunkák. Szónoki emelvényt, csináltak, üléseket ácsoltak félkörben a nevezetesebb vendégek számára, táncpadlót vertek össze a szabad ég allatt, füzérekkel díszítették fel a zenepavillont és a szódavízkioszkot és nem is tudom, mi mindent még. A lejtőn, amely a dombon álló iskolától a gyárig húzódott, sátrakat ütöttek az évente érkező vásárosoknak, ezt a sátorvárost a közepén felállított cirkusz koronázta be. Már itt horgonyzott a hangszórókocsi is, rikító festése a hangszekrényből üvöltő zenére emlékeztet, amelytől először valósággal összerázkódik az ember. Ez a muzsika túlharsogja majd a körhintát, a hullámvasutat, a hajóhintákat egyaránt, elvégre a búcsújárást is ra-

cionalizálni kell. Kazmar mozija reggeltől estig ingyen előadásokat tart. Mikor az emelvény elkészült, Kolúsek fölugrott rá és szilárdságát kipróbálandó, minden erejével topogott, ugrált rajta. »Elbír-e majd minket?« »Csak ennyire bízik bennünk«, kérdezték nevetve az ácsok.

Kolúsek, a propaganda vezetője, a mindenütt jelenlévő és nélkülözhetetlen rendező, megállapította a májusi szónoklatok sorrendjét és annyi gondja volt, hogy azt sem tudta, hol a feje. Utasítást kapott, hogy óvatos legyen, el ne riassza a munkásokat és amint mondani szokás, csináljon hangulatot, rendezze meg a Munka Napjának tömegünnepét úgy, hogy az ne annyira a szocialista május elseje, de sokkal inkább a Gazda dicsőítése legyen; szóval, a kecske is jóllakjék, s a káposzta is megmaradjon. Hát csak menjen és próbálkozzék valaki más ezzel a tojástánccal! Nem kívánnám senkinek, hogy Kolúsek bőrében legyen. Mikor híre ment, hogy a fiatal munkások Anténa Ferit választották májusi szónokukká, Kolúsek képletesen mondva a mennyezetig ugrott. Kifelé azonban megőrizte angol hidegvérét s még a hajválasztéka se rezzent meg.

»Maga beszélni szándékozik?« szólította meg átható hangján Ferit és felhúzva szemöldökét, szúrósan nézett szemébe. »Persze, már emlékszem is, hol láttuk egymást utoljára«, mondta aztán, amivel a dráchói ülésre célzott. Végül felszólította a fiatalembert, hogy eddig meg eddig a meghatározott napig adja át neki a beszédet írásban; aztán majd meglátjuk. Vagyis aztán a dikciót a papírkosárba vágjuk és keresünk valakit, aki megbízhatóbb. De Feri ugyancsak meglepte Kolúseket. Olyan szép és okos beszédet hozott, amelyben a Gazda szellemében való munka mellett tett hitet, hogy Kolúsek sem vallott volna

vele szégyent és valóban bűn volna elnémítani annak a bizonyságát, hogy Úlyban mennyire helyén van az emberek feje. A bírálótestület, amelynek Kolúsek az írást átadta, szintén nem talált benne semmi kifogásolni valót és jóváhagyta. A beszédet felvették a programmba és Lidike meg András egyenesen égtek a kíváncsiságtól, milyen lesz Feri szónoklata.

A tegnap kivágott fenyő-zászlópóznák még gyantát izzadtak és erdőillatot árasztottak. Az egész vásárteret fenyőgallyakkal hintették föl és Úlynak aznap olyan szaga volt, mint a vadaskertnek, vagy valami fűrésztelepnek. Óh, az a gyanta! András magábaszívta a fűszeres levegőt. A kórházi lustálkodás után duzzadt az egészségtől. Horyneket nyitott lábsebével persze még ott tartották, de tolókocsiban már ide-oda furikál s az asszisztens bíztatja, hogy meggyógyul. Minden jó úton haladt és András számára nagy nap volt készülőben, ezt különben megtudjátok majd a maga idején.

Az eresz alatt nyikorgott a rúd és a zászló színes homályba vonta a Kazmarfiúk hálótermét. A szobában még mind aludtak, András az ablakhoz lépett, hogy lássa, milyen lesz az idő. Már virradt és a frissenvakolt fal mentén, a tisztárasepert járdán sietve vitt valahová a suszterinas egy pár új csizmát. A hegyeken köd hömpölygött, a szél felhőket kergetett az égen, szép idő készült. András kiment a nővére elé a reggeli prágai gyorshoz. Csak nehezen akadt rá a tolongásban, Rózsinak rá, kellet kiáltania. Nem ismerte volna meg. Rózsi megcsókolta, amibe úgy belepirult, mintha idegen nő szája érintette volna.

A fiú az édesanyja iránt érdeklődött, de Rózsi folyton csak azt ismételgette: mit csinálsz mindig? Hogy vagy mindig? Nem engedte szóhoz jutni, szakadatlanul valami

vídám esetről karattyolt. Rég nem látták egymást! Valahogy feszengtek és ünnepélyesek voltak.

Ez volna Rózsi? Vajjon vele volna közös emléke a katonahős apa, Harry kutya és Styaszni Tóni, akinek az ujját leszakította a töltény? Ez volna az a mezítlábas, varkocsos leány, akit akárhányszor megbúbolt, mert elárulta bujócska közben a rejtekhelyeket, ez volna a nővére, az idősebb, a lány, aki mindig ebédhez hívta és örökké zavarta a játékban? Most pedig kiveszi Rózsi kezéből a kistáskát és a baloldalán lépdel. Mindketten az első zavar pillanatainak hangján nevettek. Mit nem tesz az idő! Rózsi volt az, akivel valamikor karácsonyi ünnepekre Nechlebybe ment. De miért lüktet benne ez a sok vidámság, mint valami ragadós járvány? Megérkezett, arca még barnazománcos volt annak a távoli világnak napsütésétől, amely a Gamzáné korszakát idézte föl benne s amely azóta már rég a mult tengerébe merült. De miért siet annyira, miért bizonygatja folyton, hogy kitünően megy a dolga, miért viselkedik oly szelesen, mintha színházat játszana? Amíg összebújva egy fészekben éltek, a nővére olyan magától értetődő dolog volt, mint a levegő, András észre sem vette. Vak volt akkor, vagy olyan szép lett Rózsi? Rá sem ismert nővérére a csinos fiatal nőben, akit most az úlyi aszfalton kisért és kissé félt is tőle. András örült, hogy Úly olyan nagy és pompás és műhanyagsággal, mint aki otthon van, mutogatta Rózsinak a hatalmas házkockákat, a felhőkarcolókat, szóval az egész Amerikát. Rózsinak bűnrecsábító szeme, finom hangja van, minden mozdulata öntudatos, áradt belőle a városi nők desztillált szépsége, elragadó volt. A hőség és fagy valószínűleg sok mindent megsemmisített vérében, amíg elérte a huszadik századbeli, celofánba göngyölt kisasszonyok sima, törékeny standardját. Büszke volt

nővérére, hogy nem mindennapi jelenség, de zavarban is volt, mit kezdjen vele a közös ebédnél a műhelyben, hogyan viselkedik majd Rózsi Lidikével és Halacskával szemben, nagyon is elütött tőlük. De nem haragudott, hogy ez az újszerű, ez a kiváló Rózsi, a neonhajú szépség, meglátja és meghallja majd, mi történik ma Andrással és mindazt elmondja majd a zsizskovi házban. Meg kell hagyni, amióta nem látták egymást, mindketten fölvergődtek. Rózsi megtisztelte őt személyével, András pedig Úlyval szolgált.

A nap felkelt és Úly tetszelgett fényében. A piactól és az állomás felől egészen a gyárig Kazmar jelszavait hirdető vászonpántok feszültek az úttest fölött, mint megannyi diadalkapu. Mindenfelé zászlók, s a szél úgy csapkodta a lobogók flottiláját, mint a tengerek pattogó vitorláit. Jőjj hát szép tavasz, Úly köszönt! Igazán ámulnivaló volt Rózsi kedvesének szülőhelye és Rózsi szíve megfájdult, hogy Károly nem lehet most itt vele.

Mikor megemlítette előtte Úlyt, Vykoukal Károly, a szép fiú, komolyravált arccal próbálta lebeszélni a kirándulásról. Féltette Rózsit a fáradságtól. Éjjel oda, éjjel vissza, utána reggel az üzletbe, kislányom, igazán nem ajánlom. Tulajdonképen mit akar Úlyban? Azt is mondja, hogy a gyárak érdeklik. Különben is ünnepnap áll az üzem. Nem is tudja elképzelni, milyen unalmas az ilyen ünnepség; szónoki beszédek, tolongás, megint szónoklat; órákig tartó ácsorgás és a végén mindig elázik az egész ünnepség; ismerjük Kazmar május elsejéit. Higyjen neki, ő már elégszer végigcsinálta. De én szeretném látni Úlyt, hisz annyiszor emlegeted, Károly! Lassan jobban kiismerem magam emlékeidben, mint te magad; szeretném látni az úlyi stadiont, ahol megnyerted a futóversenyt és díjat

kaptál, azt a bronz bajnokot ott fent a könyvszekrényen — emlékszel, egyszer majdnem ránkesett ez a szobrocska a szerelem pillanatában? Szeretném látni az iskolát, ahová kalap nélkül jártál, szépennyírt frizurával, mint egy valóságos angol királyfi a kávéházi ujságban — igazán nem adod nekem azt a gyermekkori fényképedet? A kerítés mentén körüljárnám a villátokat és benéznék az ablakokon, nagyon kiváncsi volnék az édesapádra és az édesanyádra, persze csak távolról, ne félj, nem mennék oda hozzájuk, tudom, mi illik. Hangosan pedig azt mondta: »Öcsém van Úlyban. Meghivott. Az a véleményed, hogy ne menjek el hozzá?« Ami őt illeti, fejezte be a vitát Vykoukal Károly kiegyensúlyozott hangon, mely alatt dobolt a türelmetlenség, még akkor sem menne Úlyba, ha nem kellene ugyanakkor Berlinbe utaznia, mint már említette. Kis csend állt be, olyan megszégyenülés ízű csend. Rózsi lehajtotta fejét, — utóbbi időben megszokta ezt a fejtartást — és nem említette többé Úlyt. Nem is szólt Károlynak, fogta magát, vonatra ült és azzal a homályos érzéssel szállt ki a vasuti kocsiból, hogy tilos területre lép. Lám, a férfinak, akinek rabjai vagyunk, még a távolból is ekkora hatalma van. András megmutatta Rózsinak, hogy a felvonulás után hol találkoznak és a szeretője után vágyódó lány beleveszett a sokaságba.

Micsoda sokaság! Mennyi ember. A falvakból hosszú sorokban vonultak Úly felé a drachói és zátorankai oldalról s Kazmar betonozott útjain már körmenetté dagadt a tömeg. Már messziről lehetett látni, hogyan jönnek lefelé az emberek a hegyi írtványok kacskaringós ösvényein, amelyek olyanok a távolból, mint a mezők sebforradásai. Megmozdult a vidék minden sarka s a vonalakból csillag alakult s a gurulő higanycsöppek eleven egységgé tömö-

rültek. A városkákba szétszóródott és egymás szeme elől elveszett ismerősök Május Elsején szoktak találkozni Úlyban. Ilyenkor összecsapják kezüket, mint a felnőttek a gyerek láttán, akit alig ismertek meg, közös barátok iránt érdeklődnek, elbeszélik egymásnak a lakodalmak, temetések, keresztelők híreit, telkek vételét, beszámolnak a sógornőről, aki kórházban van, kissé elmerengenek a világ változó folyásán, csodálkoznak az eseményeken, amelyeket az ember helyett az idők változása igazgat.

Két órával a felvonulás kezdete előtt elfoglalták a helyüket, hogy lássák, hogyan menetel Évácska, meg a Pista, a férj, a leányok, a vő és az unokatestvérek. A családoknak többórányi távolságra is kapcsolatuk volt a Jafetához. Valósággal gödröt taposott ki lábuk álldogálás közben. De leginkább azok az asszonyok tolakodtak, akiknek a fölvonulásban senkijök sem menetelt, oda se hederítettek, hogy az emberek rájuk förmednek és majdnem áttörték a kordont. Ez már így szokott lenni.

És ez az órákig tartó döcögés vonaton, autón! Szeretném azt a pénzt, amit aznap a környéken csak benzinért beszedtek. Az úlyi autóbuszok ötször fordultak már és nem győzték beszállítani az utasokat; érkezésüknél még a lépcső is zsufolva volt emberekkel. A tetejét vigyorgó fiúk lepték el s a ventillátornyílásba zászlócskákat dugdostak. Szent ég, vigyázzon arra a csöppségre! Nénike, lépcső, adja ide azt az esernyőt; no még egy lépcső és megvan; egyszer mi is megvénülünk. És a bárka újra fordul és elrobog. Mindenfelé teherkocsik, amelyek hétköznap zsákokat és hordókat szállítanak, de ma katonákat, menyecskéket raknak ki. A motorkerékpárok félrebillent mellékkocsikkal kanyarodnak rá a parkolásra kijelölt rétre, a bőrbe öltözött úrvezető leállítja a gépet, a kisasszony

pedig ugrándozva rázogatja a meggyűrt ruhácskát. Aztán a családi autó, a guruló fészek! Tele gyerekkel. Elaggott Laurin kocsik, olyan öregek, hogy új korukban úgy mutogattak ezekre a maguktól futó szekerekre, mint valamikor Napóleon szánjára. Minden eresztékük csikorog. Az egyik majdnem oldalradől, mikor az utazástól kissé elkábult, testes hölgy ráteszi lábát a lépcsőre. A fődolog, hogy baj nélkül megérkeztek, hála legyen az Istennek. A levegő megtelt altatódalszerű csiviteléssel, amely még a prágai nyelvjárásnál is idősebb és szinte árad belőle az ártatlanság. A nap teli arccal ragyogott, ünnep volt.

Pontosan, amikor az óra elütötte a nyolcat, haladt föl a tribűnre a Gazda jobbján Üly úrnője és lépéseit ezer női pillantás követte. Mögötte, a vezérkar körítésében, a jelentéktelen Kazmar kisasszony, szinte elhomályosult szép és elegáns mostohája mellett. A Gazda most is olyan volt, mint máskor, mint amikor az autocall vonít és ő az udvarok fölött az összekötő hidakon jön-megy egyik épületből a másikba. Hajadonfőtt, s a gyárában készült gyapjúruhában, most is óriástermetű, lelkészkülsejű amerikai, Tamás bátya kunyhójának való úttörő. Idegenek, akik eddig még nem látták, a képek nyomán rögtön ráismertek. De ezt az eredetit másféle hírnév is környezte. Ott állt a Kazmar-jellegű és szabású urak körében. Sokat közülük alig ismerünk személyesen. Eddig nem volt szerencsénk találkozni például Jarkovszky úrral, a műszaki igazgatóval, vagy Fichttel, az összes jogtudományok doktorával és adóügyi tanácsossal, vagy Jezs mérnökkel, a kitűnő kémikus szakemberrel, sem az úlyi kórház főorvosával, Rybával, hogy csak úgy találomra mondjak néhányat. Nem beszéltünk velük, de látjuk, hogy mindegyikük feje egy-egy Kazmar-féle takácsbordának felel meg, mind-

egyikük vállában a Gazda szögletes öntudata fészkel, mindenben követik, még a szivarzsebükbe dugott noteszek és töltőtollak viseletében is. De most csak ismerőseinkről fogunk szólani, különben nem jutnánk tovább. Kolúsek egész éven át fontos személy, de Május Elsején valósággal nélkülözhetetlen. Mellecskéjét kidülleszti, oly fenkölten járkál, hogy az ember szinte szánja jelentéktelen termetét. Azon igyekszik, hogy a Gazda arcjátékát túlméretezve vetítse elénk, olyanformán, mint a borbélyok nagyító tükröcskéje. A Gazda szikrázó nyugalma azonban Kolúsek lapos arcában úgy összetöpörödik, mint a villogó penge képe a pocsolyában. Akármit is csinálsz, kis majom, nem lesz belőled férfi. Vykoukal igazgató tábornoki pillantással tart seregszemlét, szemében sötét harag kéklik, valami nyomja ma, valami magánügy, hisz a fia örök bosszúság, de ehhez senkinek semmi köze. Egyedül Rosenstamm üt ki a képből majdnem illetlenül. Didereg, mint általában a délvidéki emberek, felöltő van rajta, állig sálba bugyolált háromszögletű arcán barna árnyak. Élénken kételkedik mindenkiben, mindenkinek jót kíván, furfangos száját halvány mosolyba vonja és ráncolja a homlokát.

A társaság ott áll a tribűn deszkáin és naptól vídáman hunyorgó arccal nézegeti a lent nyüzsgő néptömeget. A hölgyek haját szellő borzolgatja, Kazmar kisasszony a prágai vendégekkel társalog. Ismerősökre is akadunk közöttük. Ott, annak a gyönyörű lánynak, aki ezrekbe kerülő, egyszerű ruhát visel, valamikor az ideiglenesen beszüntetett Red bárban tapsoltunk. Akkoriban kifigurázta az apacsdivatot, nevetségessé tette a késsel táncolt tangót. Ma a »munka táncát« adja elő csoportjával a zátorankai réten és Vykoukal igazgató már rég nem csodálkozik az olyasféle ugrásokon, amilyeneket ma a fémiparosok

leányai produkálnak. Hja, az idő múlik! A hét év úgy elröpült a sporttáncosnő fölött, mint a fuvallat; most is éppolyan káprázatóan szép és hideg, mint régen, semmi sem változott rajta, csak a vezetékneve. Dalesová Mária férjhez megy, de a legjobb igyekezet mellett sem tudom megkülönböztetni férjét a fívérétől. Ott, az a két hosszú legény, kézzelvarrt cipőben, akik utánozhatatlan biztonsággal mozognak a követségi parketteken, ujjaik hegyét — ha spárgát ettek — a kis üvegtálba öntött vízbe mártják, gyarapítják jó hírünket a nemzetközi fórumon s ezt el is árulja minden egyes mozdulatuk. Ha csehül beszélnek, a kosirei nép tájszólásával élnek, valamivel lassabban, mint a többi halandó, enyhén színezett orrhangon és tudatos varázzsal. Megnézik a megtekintésre méltó sportesemények et, autóklubban ebédelnek, megjelennek a meghívottak részére rendezett éjféli filmpremiéreken és bejáratosak a Művész-kávéházba is. A levitézlett nemességgel az éjjeli lokálokban találkoznak és tegeződnek a fiatal operetténekesekkel. A rossz nyelvek szerint több kedvük telik a fiatalemberekben, mint amennyit a törvény megenged. De ne féltsétek őket, nem a vérük hajtja őket, csak a kordivat. Abban az időben Nyugateurópában dívott a szokrateszi szerelem. A prágai vendégek már tegnap megérkeztek, a fiatal Dales, a sporttáncosnő öccse, folyton Kazmar kisasszony nyomában van és adósságaival egyenes arányban álló szeretetreméltósággal próbálja mulattatni. De a kislány, ez a melancholikus csirke, szórakozottan válaszolgat, mint a perronon várakozó utas. Igazi csodabogár. Ez a menyasszonynak való milliomosnő tegnap egy okmánybélyeggel ellátott szabályos kérvényt adott föl az úlyi póstán az Iskolaügyi minisztérium címére, amelyben tanári állásra pályázik, íróasztalában pedig —

addig is, amíg kérvényét elintézik — tengeri útra szóló jegyet őrizget! Szeretne már hegyen-völgyön túl lenni, Úlyban ég a lába alatt a talaj. Fogadok, hogy ma sem a tűző nap miatt vett fel fekete szemüveget, hanem védelemül a perzselő pillantások ellen. A filmoperatőrök úgy zörögtek forgattyúikkal, mintha géppuskáznának, Kolouseket filmezik, amint angolosan megfeszített szájjal kíséri díszhelyére a török konzult. A felvonulásban ott viszik majd a félholdas zászlót is. Ankara kiválóan jó vevője Jafetának. Kazmar Május Elsejei ünnepének nemzetközi jelentősége van és a divattudósítónő, régi ismerősünk a Red Bárból, mint a »Nemzetőr« kiküldött tudósítója, az északi államok és latin Amerika több diplomatáját jegyzi föl az úlyi vendégek sorából.

Nem, Rózsi már igazán nem sajnálta az útat Úlyba, sem a tolongásban összetaposott új cipőjét és egész szívéből élvezte, hogyan sereglenek és üdvözlik egymást az előkelőségek. Mit bánja a felvonulást, a fejkendős, falusi asszonyok fölvonulását, eleget látott ilyet Balikovban ostoba kislány korában. De ott, azok a deszkák a világot jelentik. A nézők közt akadt néhány tájékozott ember, aki megmondta az érkezők nevét és rangját és Rózsinak nem is kellett lábujjhegyre állnia, hogy lássa őket, hisz olyan sudár, mint a jegenye s a plebejusok törpe népe közül, amely közé csak véletlenségből vetette a sors, messze kimagasolott. Ha van igazság a földön, úgy Rózsi karcsú csípőjével és bimbós mellével hamarosan átlépi azt a néhány lépcsőfokot, amely őt Károly apjától elválasztja. A rézszínű úr rettegést kelt benne. De hát azt majd csak leküzdené, ugye Rózsi? Mennyi filmet látott Károllyal, mennyi szerelmi történetet ismert a vászonról, és a végén mindegyik jóra fordult és menyegzővel végződött. Az a bizonyos szegény

leány először sokat szenved, később minden tisztázódik, győz a szerelem s a milliomos szép fia és az ibolyaárusleány egymáséi lesznek; minden jó, ha a vége jó.

De nézd csak, ott az a hölgy, aprócska, mint a gyermek, s nincs rajta semmi egyéb, csak a szeme, valahogy ismerős Rózsinak. Egy békaszerűen felfuvalkodott, kövér bácsival jött, s most Úly úrnője odaült a hölgy mellé. Megkülönböztetett figyelemmel foglalkozik vele. Bizonyisten, ez a Tichy a Nagyszínházból, bizony ő az. Hát persze, tegnap itt játszott, az állomásnál még ott is a falragasz. A nagy színésznő. De mennyire lefogyott! Fele annak, ami volt. És megvénült! Talán csak nem őszül? Olyan villamos haja volt, hogy szinte pattogtak a szikrák a fésű alatt, de nem is engedte soha brillantínozni. Akkoriban Rózsi fésülte és a színésznő szerette őt. Bonbont hozott a lányoknak és egyszer, Miklós napján szerencsét jósolt neki. Ilyen nagy művésznő, csak nem a férje az a penészhajú tata? No, ez jól bevásárolt, szegény. Az pedig ugyancsak szeretheti a feleségét, ha tavaszi kosztümjéhez még egy ezüstrókát sem vett neki. Úgy fest, mint valami tanítónő, nem pedig mint egy színházi csillag. De egyáltalában nem lehet beképzelt, mindig olyan kedves, látni rajta. De hová tette a szemét, hogyan tudott férjhez menni ahhoz a szörnyeteghez.

A felvonulás közeledett. Már felbukkantak a gyerekek, a felvonulás klasszikus sorrendjében, négyéves koszorúslánykák, meztelenvállú, levéltelen, nyíló virágok, fázik az ember, ha itt a hegyek között rájuk néz, de anyjuk szeme melengeti őket. Aztán az iskolák; a tanító úr fekete öltönyben izgatottan cirkál és rendezi a nyolcasoszlopokat. A cserkészek, mint a lasszóvetők szilhuettjei abból a korból, amikor Fairbanks még fiatal volt. Következik a sok-

tagú, terebélyes zenekar, püffedt pofazacskókkal, népviseletben; maga a Május Elsejei napfény menetel, trombitál itt. Az ezüstszürke levegőben a zászlók erdeje már messziről kirajzolta, merre kúszik az emberkígyó, a piac felől. A fiúk pedig egyre jönnek, egyik olyan, mint a másik, de folyton magasabb az oszlop, a nemzedékek létrája, — igazán jól festenek ezek a fiúk!

»Éljenek a Kazmarfiúk!« kiált Kolúsek. A Gazda és Vykoukal integet.

A leányoknak megártott az intézeti egyenruha. Önmagában mindegyik csinos, így azonban gömböcök és üdebájuk harcra kél a méretekkel. Mindegyik férjre, gyermekre, otthonra vágyik; hiába verik fejükbe a kollektívumot; minduntalan megszökik egy, leányokból sosem lesz hadsereg.

Most a gyárak hömpölyögtek. Huszonöt betón- és üvegkocka tartalma folyt bele az utcacsatornába, mint valami megrendszabályozott folyam. A nép magva, mindazok, akik reggelenkint a kapuhoz vonulnak, a gépekhez állnak és milliónyi embert ruháznak az egész földtekén. Műhely, műhely után vonult fel rendben, elől a hajtóerő, élén a fűtőház. Kevesen vannak, de sokat érnek.

»Fekete pékek, hej rup!«

»Fűtsetek, hadd menjünk!« kiált Kolúsek. A Gazda és vezérkara integet.

»Hadd forogjon a turbina!«

»Hadd zúgjon a dinamó!«

»Hadd világítson a villanytelep!«

A szövőnők és szövők szekerükön akkora cséveóriást vittek, mint egy Zeppelin, a takácsok allegórikus vetélőcsónakban jöttek. De nem minden volt papírmaséból, a fiúk

a tizenhatosból például leszerelték a motollákat s az óriás csévéket két-két előmunkás vitte a vállán. Ezek bizony elfáradnak. A menet hátul megszakadt, egy nem közébük tartozó fiatal pár furakodott át rajta, az állványhoz igyekeztek a másik oldalra. A menet tréfamestere visszanézett és felkiáltott: »Szurkot nekik!«

A rendező úgy szaladgált a menet mellett, mint a juhászkutya.

Rendre jöttek a sodrók és a gombolyítók, a kártolók és a gyaratolók, a szövőnők és a felesszövőnők, a tűzőnők és adogatók, ment a nyüstölőműhely, a cérnaműhely és jöttek a csévések színes csévékkel; aztán a rajzolók, meg a modellstúdió munkásnői, a mintalapműhely, ahol zongorákon kartonokba verik a mintát, mentek a mártolók, akiket kásásoknak csúfolnak, a csévefűzők és huzogatók, az egész takácscéh, az apretáló, mángorló és vasalógépek népe; ment a gyapot, a hulladék, a műselyem személyzete, mindenféle fullajtár és mindenféle segéderő, mindenki fölvonult, akinek lába volt és Horyneket, aki még nem bírt talpraállni, görkocsijában tolta a felesége, de lám, Halacska kevés híjja, hogy otthon nem maradt.

Lechora ugyanis lehordta. A drachói gyűlés miatt volt kellemetlensége vele. A mester raportra rendelte. Tudomásomra jutott, mondta, hogy szombat este a bolsevikekkel volt. Asszony, hová tette az eszét? Többé elő ne forduljon, mert rossz vége lesz. Semmi kedvem, hogy maga miatt a nyakamat szegjem, a műhelyért én vagyok felelős. Maga ismeri itt a viszonyokat, ezek szerint igazodjék. Elég vén ahhoz, hogy esze legyen. Nem szopósgyerek. »De kisleány sem«, vágott vissza Halacska, »hogy engem valaki úgy oktatgasson, mint a hittanórán. Munkámat becsületesen végzem«, mondta munkás-szójá-

rással, »a többihez senkinek semmi köze!« »Én csak a javát akarom«, mondta a mester. »Régebben vagyok itt, mint maga«, vágta oda Halacska, »ha kell, elmegyek a Gazdához is és mindent megmagyarázok neki!« A mester jót nevetett: »Csak szaladjon, próbálja meg, tessék!« Halacska csak odahaza sírta el magát. Sokkal érzékenyebb természet volt, semmint bevallotta volna. Elhatározta, ha Lechora vezeti a hűhelyt, nem megy el a fölvonulásra, nem hallgatott fivére szavára sem. Végülis András beszélte rá. De már a műhely-ebédnek oda se szagol, pont tőlük fogadna el akár egy falatot is!

»Éljenek a szövőszék emberei«, kiáltott a takácsok felé Kolúsek és a Gazda meg a vezérkar integet. »Éljen a kék vér!« Ez a festőknek szól, és Feri a sorból rávigyorgott Kolúsekre. Nemsokára fent lesz az emelvényen és beszélni fog. Kolúsek kifogyhatatlan a tréfás köszöntőkben és női hangon rikoltoz:

»Nyomda, ne nyomakodjatok annyira!«

»Tisztelet a rongyszedőknek«, üdvözli a kartonműhelyt.

»Éljen a selyem a hernyók nélkül is! Fiúk, éljen a szűrt metélt! Műveljen a műselyem!«

Hol van Tyra mester, a szegény Tyra a tizenhármasból, aki úgy gyűlölte a műselymet, ahogyan csak embert szokás és akinek régi gépei odaégtek. Melancholiába esett és bevitték a drachói bolondokházába. Követte Miskeriket, a sápadtarcú ragasztót, akit a tűzvésznél igaztalanul rágalmaztak. Ki se tette lábát a csöndes falak közül. Már ketten vannak Ülyból Katerinkiben.

És az emberek még mindig jönnek, jönnek, nem látni a végét ennek a mozgó emberkígyónak.

A szabászok mindenféle csillagászati parabolákat rajzoltak krétával egy óriási méretű szabóbabára, magát a

szekeret késekkel és szabásmintákkal aggatták tele, amelyek segítségével úgy vágja ki a szabász a szövetből az egyes részeket, mint gazdasszony a süteményformákkal a tésztát. A varrónők kocsiját óriási gyüszű és olló jelképezte. A nyitott olló úgy állt ott kecses pózában, mint valami balettáncosnő.

»Éljenek a szabók, hurrá! Ruha teszi az embert! Éljenek a szép varrólányok! Hadd fusson a munkaszalag! Éljen Jafeta! Jó szerencsét, sok sikert!«

És jöttek a hegyilakók és a völgyek népe, akadt köztük olajbarna, szép cigányarc is. A falusi leányok kiskendőben, barettben a városi kisasszonyok, ráncosarcú asszonyok, fejkendős Szűzmáriák, szent Ludmillák csupa Kazmar, csupa Jafeta. Az exportban idegen országok viseletét is bemutatták és Kolúsek lelkesedése nem ismert határt.

»Rajta, szlovákok!« ordította egyik pillanatban, »Éljenek a horvátok!« kiabál most. »Sumi Marica! Vive la France! Mnogaja ljeta! Szkól!« Talán túlbecsülöm Kolúseket, de azt hiszem, hogy törökül is kiabált. A lelkesedéstől végre is teljesen berekedt.

András a műhelyével, a takácstizenhatossal tizesoszlopban vonult végig az utcákon. A férfiak sorában menetelt, ez megtiszteltetést jelentett; korát tekintve a Kazmarfiúk közé tartozott volna. Az úttesten mentek, kiszorították az autókat, amelyek elől máskor ijedten ugrasz félre, ó, szegény gyalogos. A házak, melyek az utca közepéről kívül esnek a látókörön, görbülő ablaksorokkal keskenyültek és laposodtak, mint holmi valószerűtlen tarka védőhuzat. Az egyik ablakban fiatal házaspár könyököl, az asszony pongyolában, ott egy szobalány tollsöprűvel a kezében, arrébb a kanárikalitka árnyékában egy nénike,

gyerekkel a karján. Az emberek az ablakokban is csodálatosan valószerűtlenül, mesterkélten, szinte díszletszerűen hatottak a kígyózva vonuló gyárral szemben. Két világ volt ez; azok, akik néztek, és azok, akik meneteltek.

András ütemesen lépkedett. Az örvénylő utca mélyén, fedezve és körülbástyázottan a többiektől, csak úgy vitte a lába a zászló színes árnyékában. Izmai szinte belenőttek a tömeg ütemébe: láb lépj, láb lépj, ma vagyunk és leszünk, mind győzünk, mert kellünk! Igazság kell nekünk, győzni fog, ha merünk. A tömeg szelleme testet ölt, mint a zene, és belopakodik a lüktető vérbe; nem lehet másképp, csak ütemben menni, ha indulót játszik a zenekar. Ez a szellem magávalragad, mint a tenger felé áramló folyó vize a parti füvet, akár akarod, akár nem. De hisz ez csak a Kazmarnak engedelmes műhelyek májusi felvonulása, parádé csupán és András ártatlan benne, mint a maszületett bárány, a jövőt még nem látja. Mi vagyunk! Mi Jafeta vagyunk, összetartozunk, én is ide tartozom! Úlyi volt testestől-lelkestől.

Ahogy műhely műhely után a pódiumhoz érkezett, egy előre kijelölt munkás és leány kivált, párba álltak, és egy ideig még az emelvény alatt lépkedtek. Az igazgatóság fiatal, sudártermetű munkáslegényeket és a legszebb leányokat választja ki, hogy a Gazdának a munkaünnep alkalmából jókívánataikat tolmácsolják; mindegyiken újszabású Jafeta ruha — ez egyszersmind olyan tavaszi divatbemutatóféle. Mikor együtt volt a pár, Kolúsek föltaszigálta őket a lépcsőn, egészen a Gazda elé, mint a jegyespárt a násznagy az oltárhoz. A legény megemeli sapkáját, a lány hajbókol, Kazmar kezetszorít a munkással, átveszi a leánytól az ajándékot: fonalmotringot, egy darab szőttest, ruhafélét, mintázott kendőt. Nem lusta, hogy újra meg újra

elővegye tokjából drótkeretű, kissé papos szemüvegét, hogy huszadszor is ellenőrizze a műhely számát a lajstromban. Megnézi a gyártmányt alulról, felülről, forgatja, dörzsöli ujjai közt a szövetet, megtapogatja a varrást és utolsó fogással megáldva az árút, megelégedéssel adja át Kolúseknek, aki a május elsejei ajándékokat a zászlószövettel díszített emelvény szélére rakja és noszogatja a párt, tűnjék el, ha már megtette a magáét, hogy annyival is könnyebb legyen a tribűn terhe. Az ismétlődő gratulációk szertartássá váltak és az operatőrök lélekszakadva zörögtek a fogantyúkkal.

Andrást a tizenhatos nevében küldték gratulálni, Lidike volt a párja. Mindketten lejjebb álltak meg a lépcsőn, mint ahol a lajstromot nézegető Kazmar az asztalnál ült s így még a legtávolabb ülő nézőnek is az volt a benyomása, mintha a Gazda esketné a takácslegényt és a varrónőt. Lidit később ugratták is leánytársai, hogy úgy állt ott, mint az esketŏ pap előtt, de ő csak nevetett. Hál'istennek, hogy már túl van rajta!

Mialatt Rózsi kissé csúfolódó érdeklődéssel figyelte, hogyan viselkedik András a nyilvánosság előtt, (görnyedve küldetésének fontosságától, belebotlott a lépcsőbe és ünnepi ruhájának élesre vasalt nadrágjában kissé esetlenül festett, erre bizony a férfiosztály manikürkisasszonyainak jó szemük van, mindenki elhiheti), az alacsony oldallépcsőn a vendégek ülései között egy fiatal pár jött fel. Talán későn keltek. A tér minden sarkából látni lehetett őket. A kecses mozgású leány mögött lépegetett a fiatalember, könnyedén, vidáman; tartásuknak, mosolyuknak volt valami cinkos jellege. Mintha a rézbőrű úr, Vykoukal igazgató, türelmetlenül megmozdult volna láttukra. Mielőtt leültek volna, megálltak és körülnéztek. Rózsinak fejébeszállt

a vér. Régebben biztosan elájult volna. De a huszadik század leányai edzettebbek, mint az egykori árvák, akiknek nem volt hozományuk, és Rózsi már régen megtanulta, hogy az üzletben senki se vegye észre, ha szédül. Úgy állt a tolongásban, mint a többi néző, nem tántorgott, nem sápadt el a festék alatt, csak nézett és látta, hogy Vykoukal Károly a leány mellé ült. Ezért ellenezte hát, hogy Rózsi Ülyba menjen, Gamza Helén miatt! Azóta sem látta, ahogy Gamzáék elköltöztek a zsizskovi házból, de nyomban ráösmert. Megismerte rögtön és most már azt is tudta, miért nem állhatta ki soha. Helén járása, a mód, ahogy minden sietség nélkül leül, vagy föláll, a lényéből áradó nyugalom, ami a jó vér nyugodt magabiztonságáról tanuskodott, vidám esze, fölénye — mindezzel Rózsi úgy érezte, Helén már gyerekkoruktól fogva mindig megalázta őt. Már akkor, mikor mint buta kislány Gamzáné után szaladgált, már akkor is ártott neki Helén, ártott egyszerűen azzal, hogy létezett. Most pedig itt ül az ő barátjával, a fiú arca boldog, sugárzik róla a szerelem. Rózsi legszivesebben elfutott volna. Szeretett volna kitárt karokkal, mint egy színésznő, kirohanni a tömegből, át a köztük húzódó úttesten, és bomlottan sikoltozni, hogy mindenki hallja és tudja, aztán leroskadni, mindegy, dőljön össze a világ! Mindebből azonban semmi sem lett. A leány szoborszép arca, a »szerelem virága« nevű cseppektől kitágult szembogara, és persze pirosra festett szája megőrizte azt az amerikai mosolyt, amelyet az üzlettulajdonosok és divattudósítónők ajánlanak, és mozdulatlanul állt a sokaságban. Vannak külvárosi kifejezések, tréfásak, megszégyenítők: hidegretett csábnő, félrerúgott baba. A tömeg úgy vette körül Rózsit, mint a dagadó vízáradat, melynek hullámai holttetemet ringatnak.

Az emelvény előtti réten minden megmozdult, suttogott, összekeveredett és elsötétült s a feketélő embertömeg fölött itt is ott is vidám hangok s fürge nevetés fénye villant. A felvonulás végetért, a munkások elhelyezkedtek, hogy meghallgassák a beszédeket. Ujságárusok furakodtak a sorok közt, hónuk alatt a Kazmar-sajtó termékeivel; megjelent a virstlis, az összes felvonulások klasszikus virstlise, a kolbászhalom fölött beleszimatolt sapkája alól a levegőbe és hegyezte a fülét. A házaló, üveg csecsebecsékkel telt kosárral a hasán, csokros kalappal a fején, járta a tolongást, kalárisain meg-megcsillant a napfény. Arról, hogy minden arc egy irányba néz, vették észre a hátulállók, hogy az első szónok már megkezdte beszédét, a fecsegés elnémult.

A friss tavaszi szellő az emberek feje fölött valami síránkozó, ugató hangot sodort, mintha a szomszéd faluból hallatszott volna ide. A görcsösen rikoltó hang nemsokára lecsillapult, legmagasabb spirálisai elhaltak, mintha a kék ég ezüst mezőnyébe krétával vonalakat húzgált volna valaki. A megafon fokozta a hangerejét s most már egyes szavakat is meg lehetett érteni. Kolúsek olvasta az elmúlt év üzemi jelentését; a rekordmunkát végző üzemek számadatait dícsérő jelzőkkel körítette, kiemelte az egyes kiváló teljesítményeket. Bizony, most érkezett el a nagy pillanat. Hallja, akinek füle van: Urban András, Kazmarfiú, aki különben már mint ügyes szakmunkás két szövőszék mellett dolgozik a tizenhatosban, a szövőműhely égésénél nem mindennapi hősiességet tanusított, hozzájárult a raktár megmentéséhez, amiért is a Kazmar-művek igazgatósága ezennel nyilvánosan köszönetet mond neki. Százezren is lehettek itt; hallották mindnyájan. A szónoki asztalon ott

állt a bűvös karika, a mikrofón, így aztán András neve kiröppent a világba.

Lidike oldalán ott állt András vigyázzban s homlokát ráncolta. Kissé képmutató szerénységgel, de őszinte szégyenkezéssel kerülte társai pillantását és révetegen nézett a semmibe. Élvezte az egek kitárult, napsugaras kékjét, a fejek erdejét és a megafon visszhangját, amely valahogy nagyvilágiasan, a bor és szerelem mámorához hasonló érzéssel zengett. Ittas volt. Szegényke, abban a pillanatban, amikor elhangzott a neve, úgy érezte, ő a világ köldöke. András, egész Úly rádszegezi szemét.

De a pillanat elmúlt. Kolúsek új neveket mondott, András ismét a földi halandókra szegezhette tekintetét és lassan felismerte barátait. Halacska, András úlyi mamája, az asszonyok csoportjában állt. Sem kés, sem tű nem volt a kezében, fivérének gyermekei közül sem tartotta valamelyiket az ölében és valahogy olyan elhagyottnak látszott. Arcát mintha fából faragták volna, s szigorú zárkózottsága meglepte Andrást. Ferit is megpillantotta, kivillanó fogai fölött mosolyra húzta száját, Andrásra nézett s valamit mondott a szomszédjának — biztosan valami gúnyos megjegyzést tett Andrásra. »Nézz oda, az apám«, figyelmeztette Lidike. András már régen észrevette Horyneket, fölösleges volt a figyelmeztetés. Az önműködő kis kocsi fékjén megcsillant a napfény. Az öreg gépkenő letakart lábbal, félig ülve, félig fekve pihent benne. Fejénél ott állt a felesége, Lidi édesanyja, ő tolta ki ide, az ünnepségre az öreget. A kis kocsi tolakodóan és igényesen hatott a gyalogosok tömegében. Már messziről látszott a rés, amit soraik közt vágott. »Csak nem esik itt valami baja«, mondta András kínosan megilletődve és nem nézett Horynek felé. »Jobb lenne neki a kórházkertben, mint itt.«

»Szó sincs róla«, válaszolt Lidike, »a papának minden ünnepségen ott kell lennie, szereti az ilyesmit«, mondta jóságosan, »Tudod, együtt kezdte a Gazdával.«

A képek eleven Kazmarja, a vídám, markáns arcú amerikai óriás, fellépett a pódiumra, hogy beszéljen és mögötte, az ülő vendégek között András hirtelen meglátta Helént. Váratlanul érte a dolog és szinte megijesztette, menynyire hasonlít Gamzánéhoz. Eddig ez föl sem tűnt neki, csak ma. Azóta, hogy Gamzánét nem látta, az évek folyamán, egyre nagyobb lett a hasonlóság; erősen megszorította a csinos Lidi karját. Hadd mondja meg Helén odahaza, hogy jól megy sora Úlyban! Minden remekül sikerült.

Ragyogott az ég azúrja, a felhők fehérje, az ünnepség fénye! Ünnepélyesen keringtek a nagy nap repülőgépei Úly fölött. Ha a gyermek kinyitotta markát és elereszteti a zsinórt, a gázzal telt gömb a magasba szállt, oly magasra, hogy az ember szeme könnyezett, míg végül csak pöttöm pontnak látszott és a gyerek, idelenn a földön sírva fakadt. Kazmar, az ötvenéves férfi, hátravetett fejjel, bátran, a tömegszónokok magabiztos arckifejezésével szólt munkásaihoz és örvendezett műve fölött. Amerre nézett, minden az övé volt, fel, egészen a hegygerincig, ahol, mint kitört fog, feketéllik a kőbánya. A hegyoldalon, az ő kötélpályáján csúsztatják le fatönkjeit fűrésztelepére. Kibetonoztatta az utat, szabályoztatta az úlyi patakot, s az övé lesz a vasút is, ha megjön az állami engedély — a reklámballontól a repülőgépig minden az övé itt. Csak az Isten napja az égbolton nem volt az övé és nem volt kis fia sem.

»Hogy tetszik neked itt?«, kérdezte Károly Heléntől és hangjában benne rezgett a bűvöletes éj és a ragyogó nap fénye.

»Köszönöm, szép aratási ünnep«, mondta Helén egyszerűen és keskeny arcán vidám huncútság villant. Félhangosan beszéltek, szövetségesek voltak.

»Mit gondolsz«, érdeklődik Károly, »tudnál itt élni? Kibírnád itt velem?«

»De ki mondta neked«, vágott vissza Helén energikusan, s e pillanatban a nechlebyi dédmamára hasonlított, »hogy én valahol is ki akarnám bírni veled?«

»Pedig komolyan gondoltam«, mondta Károly erőtlenül és Urban Rózsi odalent, elveszetten, nem ösmert rá ebben a tétován mosolygó, helyes fiúban szívének könyörtelen arcú filmhősére. Helén elnevette magát.

»Most kiránduláson vagyunk, ne rontsd a hangulatot. Ha tudnád, mennyi munkámba került, hogy eljöhessek ide veled! (Szerencsémre ott voltak Häuslerék.) Barátocskám, ha nincs is úgy, de sajnos, engem odahaza még mindig gyereknek néznek...«

»Úr, nem úr, az nálunk nem számít«, beszélt Kazmar munkásaihoz kissé rekedt hangon, ami meglepő volt ennél az óriásnál. »Mi csak a tehetséget ismerjük el. Legyen az igazgató, vagy olajozó, mindkettőt egyaránt tisztelem. Egy törzs vagyunk mindnyájan, melyet a közösen végzett munka egyesít. Népünknek megvan a természetes ítélőképessége és nem dől be semmiféle demagógiának. Munkásaink tudják, hogy Jafetával szembeszállni azt jelentené, a kés hegyét saját mellünknek fordítani. Igaz, Úlynak is vannak rabszolgái: a gépek! Azoknak parancsolunk, azokat kormányozzuk. Azokkal küzdöttük ki létünket, azokból építettük fel Úlyt, ezt a mi Amerikánkat, és ha Isten adja, tovább is fejlesztjük...«

»Ojjé, ojjé«, sugdosta Helén. »Ha tudni akarod, nekem kedvesebb a megátalkodott kapitalista, mint az ilyen nép-

barát. Apámnak igaza volt, egy rendes szénbáróval szemben legalább tudja az ember, hányadán van, de itt, ez a Gazda először velünk imádkozik: »mindennapi kenyerünket«, aztán pedig szőröstül-bőröstül megeszi őket vacsorára.«

»Mi nem érünk rá politizálni«, szavalt Kazmar. »Mi nem beszélünk, hanem termelünk, leszállítjuk az árakat, emeljük a vevők életszínvonalát. Adókat fizetünk, államfenntartók vagyunk és büszkék vagyunk rá. Büszkék vagyunk a közös műre és a kötelességekre, amelyek vele járnak. Jafeta munkásai! Barátaim! Millió meg millió színesbőrű ember jár még ma is félmeztelenül. Nagy feladat vár ránk. Felöltöztetjük az egész világot!«

»Tudod, Kazmar közibénk is eljár«, mesélte András a vendéglátó házigazda kedvességével Rózsinak, mikor végre szerencsésen ráakadt Lidivel a tolongásban, »odaül a moziban a munkások közé és elbeszélget velük...«

»És közben azt gondolja magában: mindannyian a zsebemben vagytok«, szólalt meg ingerült nevetéssel András háta mögött Feri, a pódium felé igyekezve. Lidike tréfálkozva rángatta meg hátulról a kabátját.

»Már viszket a tenyerünk, Feri, úgy tapsolunk majd neked, hogy belesiketülsz.«

Feri szórakozottan nézett vissza a lányra.

»No majd elválik!«, mondta, szigorú arcot öltve, de már másfelé figyelt. Továbbfurakodott és egyelőre eltűnt szemük elől.

Most Kolúsek az üdvözlő táviratokat olvasta fel: távoli, tengerentúli, tiszteletet gerjesztő és merengésre késztető nevek hangzottak el. Nem csupán Bukarest, Belgrád és Oslo, hanem Algir, Santos, Valparaiso, sőt Rio is! A diplomácia képviselői udvarias érdeklődéssel figyeltek. Kaz-

marné szemében őszinte könnyek csillogtak. A divattudósító gondolatban cikket írt: »Öt világrész hódol egy cseh self-made-mannak és a festői népviselet csak úgy, mint a sportdressz és a korrekt szalónöltöny, egyetértésben hallgatják dicsőségét. És valóban, ha nem járna át mindent ez az igazán demokratikus légkör — Úlyban ugyanis mindnyájan egy óriási család tagjai és Kazmar gyáros úr az apjuk —, egy királynak szóló hódolathoz hasonlítanám . . .«

Kolúsek befejezte és felszólította fiatal barátját, Cserni Ferencet, mert Cserni volt Feri becsületes neve, hogy vegye át a szót az úlyi fiatal munkások nevében. Mikor Feri a dobogóra lépett, Kolúsek odasúgta neki: »Megvan az írás?« »Kívülről is tudom«, válaszolt ugyanígy Anténa.

Anténa Feri, a szikkadtarcú festőlegény, hátrarázta homlokáról a haját, mint paripa a sörényét és teli hangon rákezdte:

»Barátaim!

Május elseje van, hivatalos ünnepnapunk ez nekünk, a világ összes munkásainak ünnepnapja, és lám, Kazmar gyáros úr is sziveskedett csatlakozni hozzánk.« (A hanglejtés nem volt éppen valami udvarias, de Kazmar, a nép embere volt és szikrázó mosollyal tekintett a legény felé. Kolúsek nyugtalanul feszengett. Feri teljesen Kazmar felé fordult.) »És ha már eljött közénk a Gazda, mint demokrata, bizonyára nem lesz ellene, hogy fiatal munkás barátaimnak a munkaünnep napján pár őszinte szót mondjak. Barátaim! Éppen most hallottátok, hogy gyárunknak micsoda összeköttetései vannak az egész világon. De ne hagyjátok magatokat, barátaim, félrevezetni! A tőkének vannak és nem nekünk!« (Erre a vágásra Kolúsek gyors, majomszerű mozdulattal kikapcsolta a mikrofónt, hogy ez a gya-

lázat legalább a leadóba el ne jusson és verítéktől gyöngyözve eszmélt rá, hogyan vezette orránál fogva ez az akasztófáravaló. Az egyik beszédet leírta, a másikat elmondja.) »Jafeta nemzetközi cég, az nem volna baj, de munkásait úgy kezeli, mint a sutonülőket. Fiúk, ne higyjetek ennek a dicsőségnek! Az urak nevetnek rajtunk!«

Vykoukal igazgató megrándult, mint az ugrásra készülő oroszlán, de Kazmar csitítóan tette kezét vállára, majd rekedtes hangján kiadta a parancsot: »Kolúsek, zenét!« — »Van Úlyban mindenféle iskolánk és ezerféle jelszavunk is van, de politikai téren csecsemők vagyunk. Jafeta fütyül a munkások jogaira! Fiúk, ezt nyilvánosan mondom nektek, itt, most, amikor egyszer végre együttvagyunk, mert különben, — hisz jól tudjátok — ebben a mi Amerikánkban tilos gyülekeznünk. Gépeket rendeltek, amelyek majd kiszorítják az embereket a munkából, negyven munkásnőt már ki is dobtak az utcára. Megakadályozzák, hogy szakszervezetbe tömörüljünk, hogy politikailag szervezkedjünk. Száműzték sajtónkat, megtiltanak minden gyűlést. El vagyunk szigetelve — tudja meg végre a nyilv . . .«

Feri ordított, ahogy a torkán kifért, de már régen nem hallotta még a saját szavát sem. A zene rázendített, dörgött. Ezer meg ezer ember nézte a bátor legényt a pódiumon, hogyan mozgatja a száját, veti ide-oda a fejét és a kezével is segít magán a rákényszerített némajátékban. Végülis fiatalos mozdulattal leeresztette karjait, gúnyos fintorral rámutatott a zenére, kissé oldalvást gyorsan meghajolt és lement a lépcsőn. A tribűn ezalatt jégmereven ült helyén, a fiatal munkások és a Kazmarfiúk egy része vadul tapsolt és topogott, a többiek viszont megőrizték óvatos határozatlanságukat. Feri senkinek se szólt, nehogy elgáncsolják tervét, hogyan készül beugratni Kolúseket s így aztán ké-

születlenül érte őket a támadás és tanácstalanok voltak. Pisszegést is lehetett hallani, de, hogy kinek szólt, a szónoknak-e, vagy a zenének, amely elnyomta hangját, nem lehetett tudni.

Horynek Lidia úgy állt ott a fiújával, mintha mindketten odafagytak volna. András olyanformán érte Feri kitörése, mintha készakarva, s egyenesen ellene irányult volna, hogy tönkretegye ezt a szép napját. A sátán mindennek a visszáját csinálja. Nem tűri el a tiszta örömöt, csak dúl, rombol, semmisít! És mi lesz, ha Feri most odajön hozzá és úgy tesz, mintha semmi sem történt volna? Feritől ez is kitelik. Édesanyjának aggodalmaskodó természete most András lelkében is jelentkezett. Már elejétől kezdve óvta valami, hogy ne beszéljen ezzel az emberrel. Lám, most ez a pajtáskodás a kenyerébe kerülhet. Fiam, Úlyban nem ismernek tréfát!

Amíg Feri beszélt, Kazmar kisasszony halántékán kiduzzadtak az erek s arca úgy égett, mint a megbélyegzetté. Az apjának szánt ütések valósággal az ő arcán csattogtak. Dales, a szép fajankó, ugyan fölötte érezte magát az ilyesminek, de Kazmar kisasszony mégis úgy csücsült mellette, mintha parázson ülne. Nyitogatta, csukogatta táskáját, cserélgette a lábát, nyugtalanul nézelődött. Mikor a zenekar beledörgött és túlharsogta Ferit, Kazmar kisasszony már nem bírta tovább. Nehézkesen és csöndesen felállt és apja s az egész vezérkar mögött átvágott a háttérben a pódiumon, (bár a zene harsogása és a fekete szemüveg valami kis védelmet nyujtott neki, mégis hosszúnak és távolinak látta a megteendő útat). Átfurakodott a félkörben elhelyezett ülőhelyek között, s közben térde minduntalan beleütközött az ott ülőkbe. A vendégek kérdően néztek rá, némelyikük bocsánatkérő szavakat mormolva fel-

emelkedett. Kazmar Éva végigment a szempárok utcáján egész Gamza Helénig, aki ott ült az átellenes padsor szélén Vykoukal Károllyal. A szemüveges leány megragadta a meglepett Helén kezét: »Gamza kisasszony, én csak azt akartam — nem beszélhetnék önnel egy pillanatig?« mondta kifulladva, mintha futott volna és a fiatal Vykoukalra pillantott, akinek arca szomorú és tiszteletteljes csodálkozást fejezett ki. Nagyon zavarta ez az idegen fiatalember, akivel nemrég az öreg Vykoukal meg a bölcselkedő Rosenstamm össze akarta boronálni. Helén udvariasan, de idegenkedve félreült vele. Csak tegnap volt, hogy megismerkedtek, s néhány közömbös szót váltottak. Mit akar tőlem? Mi lehet olyan sürgős neki?

»Ne higyje«, mondotta Kazmar kisasszony felindultan, épp úgy, mint amilyennek akkor láthattuk, amikor Horyneket becipelték égési sebeivel a személyzeti ügyosztály helyiségébe, »nem szabad azt hinnie, Gamza kisasszony, hogy azonosítom magamat a Jafetával — azzal, ami itt történik. Én, én... már nem is akarok itt lenni, holnapután elutazom és ősztől kezdve tanítani fogok —, mindegy, hogy hol. Már nem jövök vissza Úlyba.«

Vannak kéregetők, akik szó nélkül előhúzzák kopott kabátjuk zsebéből iparigazolványukat, cselédkönyvüket, vagy valamilyen hasonló okmányt. S ha kellemetlen is az embernek, ha nincs is joga hozzá, kényszerítik, hogy belenézzen, hogy meggyőződjék róla, milyen becsületes, rendes tagjai a társadalomnak és hogy nem maguk okai a kirekesztettségüknek. Ha furcsán hangzik is, de ilyenforma koldusra emlékeztette Helént Kazmar kisasszony, a milliomos örökösnő. Miért mondja ezt nekem? (És egyáltalában, gondolta Helénke, hogy van ez, hogy az emberek nem jönnek rá, hogy én még tulajdonképpen gyerek vagyok?)

Ha közlékenységi roham fogja el a félénk embert, nem lehet gátat vetni beszédjének és rendszerint kissé bolondos benyomást kelt.

»Látja, az édesapám«, mondotta Kazmar kisasszony felindultan, »azt hiszi, hogy helyesen cselekszik, hogy igaza van, hiába, ez a generáció már ilyen. Ha különösnek találja is Gamza kisasszony, amit mondok, igazán jóhiszemű, de teljesen vak — és amellett egész ember, míg én magam — ó, Istenem, az ilyesfajta ellentétek halálosan gyötörnek és sziklasúllyal nehezednek rám. Ezt maga odahaza nem ismeri.«

»Nem«, mondta Helénke könnyedén. »Édesapámmal mindig jóban voltunk.« (És ha nem is lettünk volna, akkor sem kötném az orrodra, te megbárgyult nőszemély.) Figyelmesen és részvétlenül nézett a felindult Kazmar kisasszonyra. Elkedvetlenítette e vallomás; kifolyik az ujjak között és semmi haszna. Idegeire ment az elérzékenyülés.

»A multkor Drachóban hallottam az édesapját«, suttogta Kazmar kisasszony, »és el sem mondhatom, mennyire megrázták a szavai. Éppen ezért, én már egész másutt járok, minden szimpátiám . . .«

Helénke már nem bírta tovább és belévágott Kazmar kisasszony szavaiba:

»Úgye, remek fiú volt az, aki most beszélt. Ennek volt mersze szembeszállni a hangulattal. De mit ér az egész, ez csak amolyan franktirőr-romantika, semmit sem készítettek elő. Őt kivágja a maga édesapja, bocsásson meg, hogy ezt mondom, és semmi sem változik. A mi együttérzésünk, nemeslelkűségünk nem segít rajtuk. Nem hiszek, csak a politikai fegyelemben, tudja, úgy, mint a katonaságnál. A többi fabatkát sem ér.«

»Igaza van, teljesen igaza van«, válaszolt Kazmar kisasszony erőtlenül és hallgatott. Arcát szürkeség lepte el, a vénlányok szürke hamuja, mely a szívéből az arcára terjedt. Kiszolgáltatta magát a könyörtelen csibének s az megszégyenítette. Lehajtotta fejét. A szekér ötödik kereke, bizony ötödik kerék a szekéren, ne haragudjatok, hogy a világon vagyok.

Rosenstamm jött, hogy megpróbálja Kazmar kisasszonyt visszavinni a társasághoz, mialatt Lechora mester, az Úlyban megtört és törvény által előírt üzemi bizottság elnöke, esetlenül fölolvasta szavatoltan lojális nyilatkozatát. Mióta Rosenstammot már nem fenyegette a veszély, hogy feleségül veszi a derék és kedves leányt — s efelől most már biztos volt —, a legjobbakat kívánta neki s kétszeres gyengédséggel gondoskodott róla. »Ma még ki kell bírnia, mondta kedvesen, »aztán már békén hagyjuk. De milyen sápadt, fáradt talán? Akar egy port?«

»Dehogy, semmi bajom, mondta Kazmar kisasszony, lenyelve keserűségét és engedelmesen fölnézett rá. »Nem, igazán semmi.« Elpirult, mint egy kislány és inkább csak száját mozgatta, mint mondta: »Rosenstamm, ha az apám már nem lesz, tudom, mit kell tennem.«

»Ugyan, hogy mondhat ilyen csúnya dolgokat?«

»De én nem öngyilkosságra gondoltam, szólt Kazmar kisasszony és Rosenstamm ismeretségük óta most hallotta először a szomorú kisasszonyt igazán nevetni.

Vége volt az ünnepségnek, a nézők kimerült szemmel, fáradt lábbal, de meg mindíg nagy zajjal széledeztek. Mindenki éhes volt. A megafon a hullámzó emberi hátak fölött bemondta a világnak, hogy egy táska és két gyermek találtatott, nevük Alojzia és Ludmilla, átvehetők a tájékoztató irodában, nevetés fogadta a jelentést. A nyelvek megol-

dódtak a friss levegőn, cigaretta illata szállt, a fiúk utánaeredtek a lányoknak és a tűző naptól izzadt tömeg a kapu felé özönlött. A Gazda vezérkarának fedetlenfejű, vörösre égett és vállas tagjai kíséretében eltűnt, mint talapzatáról a szobor. A diplomáciai vendégek, az egyenruhák és a hölgyek vállán a prémfüzérek úgy lépegettek lefelé a tribünről, mintha egy láthatatlan zenekar muzsikájának ütemére mozognának. A filmoperatőrök hirtelen bedugdosták a gépállványok lábát, a készülék kis kofferré alakult át, megfogták markolatját, órájukra néztek, megigazították kalapjukat és az állomás felé siettek. Helénke Károly előtt lépkedett, átugrotta a két utolsó lépcsőt és nagyban intetegetett:

»Rózsi, hogy kerülsz ide! Éveken át nem hallottam rólad Prágában.«

András megelőzte nővérét, mosolyogva köszönt. Mosolya az önteltség és bizonytalanság enyhe vegyüléke volt, elsőnek nyujtott kezet Helénnek és Sztankó iránt érdeklődött. Ez itt a barátnőm, Horynek kisasszony. Lidike alacsony homloka alól rámosolygott köménykicsi szemével Helénre és kissé riszálva magát, megállt.

Vykoukal Károly elfordult, cigarettára gyujtott és kitartóan bámult fölfelé, a távozó vendégek után.

Rózsi állt. Férfiszabású kabátja emelkedett és süllyedt magas kis mellei fölött, a szoknyavadász zsebkendőcsücskével együtt, amely kikandikált felső zsebéből. A feszes és gyöngéd nyakon lüktetett az ütőér. A kifelé özönlő közönség minduntalan belelökött Rózsiba, aminek az volt az eredménye, hogy senkinek sem tudott rendesen kezet nyujtani. Nagy, merev szempillái röpködve legyezték drágakőként csillogó szemeit, arccsontja pirosra gyúlt s a tojásdad arcocskán mint vörös pecsét ívelődött szépformájú

szája. Tökéletes és titokzatos volt, mint egy ezüstösen hamvas arcú mannequin, Helénke is rögtön azzal kezdte, ami mindenki másnak is mindjárt feltűnt:

»Milyen gyönyörű vagy! Hogy vagy?«

Rózsi jólfestett ajka elvált fehér, nedves fogsoráról.

»Köszönöm, elég jól megy sorom, *Vykoukalné asszony*«, válaszolt. Élesen és tagoltan ejtette ki a nevet.

Helén elnevette magát.

»Még mindig Gamza Helén vagyok. Megbolondultál, miért magázol? Gyere, kísérj el egy darabon, itt folyton belénk lökdösnek az emberek.«

Vykoukal Károly hátat fordítva, megállt beszélgetni Tichy művésznővel és azzal a felfuvalkodott emberkével, aki úgy festett, mint a mesebeli békakirály. Olyan élénk társalgást kezdett a házaspárral, hogy az emelvényig szorította vissza őket. A színésznő fáradtan hallgatta, a békakirály pedig szórakozottan. Fölfigyelt ugyanis Rózsira és csúfondáros szalamandra-pillantással vizsgálta a lány száját, mellét. De akárhogy is düllesztette szemét s hiába ágaskodott lábujjhegyre, a tolongás miatt nem sikerült megguszt álnia a leány lábait. Ilyen gyönyörű nő, ilyen pompás nő! Minden férfi egyformán gazember. Rózsi hátravetette fejét:

»Én nem vagyok úri kisasszonynak való társaság, Gamza kisasszony. Én manikűröslány vagyok a férfiosztályon«, válaszolt kihívóan és sötéten. (Ugyanaz a Rózsi, akivel Nechlebyben a karácsonyfa alatt ültek.) Helénnek agyán átvillant: elmebeteg, álom, színház. Aztán Rózsi keserűen lángoló szívvel és olyan színpadiasan, hogy mindenki más elsüllyedt volna szégyenletében, egy nuszlei márkinő könnyed hangsúlyával tette még hozzá: »Üdvözöltetem Vykoukal mérnök urat. Igen jó ismerősöm.«

Emelt fővel bólintott Helén felé és egy utolsó lesujtó pillantással végignézte a békaembert, (angol raglánja volt a Busek és Szuda cégtől), aztán görcsösen belekapaszkodott öccse karjába és húzni kezdte. »Várj, mit csinálsz«, igyekezett kiszabadítani kezét András, s egészen megzavarodott. De az embertömeg áradata magávalsodorta őket, egyre messzebb Gamza Heléntől. Talán jobb is volt ez így. Igazat írt a mama, Rózsinál valami nem volt rendben.

Mit mondjunk még arról a zűrzavaros napról, amely oly biztatóan kezdődött és oly csúfosan ért véget? Még az asztalnál is tele volt az ember szeme a napsugár villogásával, a zászlók színjátékával, a léggömbök buborékaival és holmi véletlenül eltévedt pirospruszlikos menyecskékkel. Mindez pedig azért, hogy az ember ne idézze maga elé Feri élő képét, ahogy odafönn hadonászik és az emberek lelkére beszél, csin-bum és a réztányér — de különben is, mi köze hozzá Andrásnak. Köd előttem, köd utánam, András nem vállal vele semmi közösséget. Urban András olyan okos, hogy akár tüstént meg is nősülhetne. Urban András magánakélő, becsült és kvalifikált munkás, hétköznap dolgozunk, ünnepnap mulatunk! Most pedig eszünk és vége! Ki rontaná töprengéssel az étvágyát? Jó étvágyat! Ez a leves egy halottat is föltámasztana és az úlyi farmról való sertéspecsenye olyan, mint a torta. Tessék, egyék, lakjék jól, kínálgatja Lechora mester Rózsit. Talán csak nem él levegőből? Felesége hűvösen csodálkozott, a fehérkezű prágai nő könyökét testéhez szorítva akkora kis falatokat vagdos, mintha kanárimadárnak szánná. Akár mit is mondasz, ez nem szolíd lány. Csak rá kell nézni lakkozott körmeire — biztos, hogy az anyja súrolja helyette a padlót, ilyen fiatal nő, hogy nem szégyenli magát nős férfival kacérkodni. Lechora mester pedig csupa tréfa volt,

csak úgy sziporkázott. Rózsinak sohasem volt szerencséje, csak az öregeknél. Hiába, boldog emberek mindig csak ott vannak, ahol Rózsi nincs jelen, ezt az édesanyjától örökölte. Szóval Feri már nem ebédel ma a festőműhellyel. Ferinek Úlyban már befellegzett. Soha többé nem fog Andrással futballozni, kár a fiúért, jó pajtás volt; de mindig saját vesztére tört; nem András hibája ez; mi köze Andrásnak az egészhez; töprengés nem segít rajta. András nyelt, de a falatok megakadtak a torkában, innia kellett — az már régen volt, még Lhotkán. Styaszni Tónival kiszedték a fészkeket és az iskolában baj lett belőle. A tanító bejött, megállt a katedra mögött, körülhordozta tekintetét és azt mondta: »Jelentkezzenek a madarászok.« Aztán fülönfogta András, kihúzta a padból és Tónival együtt egész délelőtt a sarokban álltak. Ez még nem lett volna a legrosszabb, az embert legalább nem hívták ki. Sokkal komiszabb volt, hogy a tanító fenyegetőzött, hogy beszél az édesapjával; és András várt. Hány ebédet ült így végig e vészterhes időben — máskor nem is jött haza —, ült lapítva, elszorult torokkal, borzongó bizonytalansággal lapockáiban, nyílik-e az ajtó, belép-e a rettegve várt tanító és rámutat a vádlottra. Micsoda gyerekség! Hiába várt a tanítóra. Most is nyugodt lehet, Feri sem jön, hogy jogos szemrehányást tegyen neki. Különben mit is törődik vele, hisz Feri nem Kozina a »Kutyafejűek« című színdarabból, hogy kísértet módjára ólálkodjék a lakomázók körül? Amit csinált butaság volt és punktum; talán csak nem engedhette a Gazda, hogy a nyilvánosság előtt a fejére csináljanak? Ettek, ittak, fölmelegedtek, ebéd után megindult a társalgás, de Feriről senki egyetlen mukkot sem. Úlyban vagyunk, nem is tanácsos. Lechora mester tizenhatosán vagyunk. Jól esett a terefere

és a lárma, előzte az elébe tolakodó képeket. Lesz elég idő bosszankodni hétköznap; ráérek töprengeni, ha megöregszem. Hiszen csak egyszer vagyunk a világon, dalolja Lechora mester a csodaszép Rózsinak, hiába fanyalog a felesége és tréfásan széttárja a karját: »Kisasszony, miért olyan szomorú, mint az olsani halastó? Mihez volna kedve? Táncoljunk egy tangót.« Kivonultak a táncolók közé. »Gyere, Lidi, mi meg hintázni megyünk.«

Beugrottak a kosaras körhintába és kergetőztek a levegőben. András Lidi után repült, Lidike szállt, keringett, mint a tündérlány, nem hagyta magát megfogni; a cirkusz bódéja mögött egy fehér ló legelészett; valahányszor átrepült fölötte, a ló fehéren megvillant a napsugárban. Nevetve szálltak le, kicsit bizonytalanul támolyogtak; a hinta még egy pillanatnyit tovább repült az ellenkező irányban. Lidikének szédült a feje, el is esett volna, András felfogta, a leánytest kacéran árulkodva, ruganyosan pattant vissza András melléről. Az egész búcsún süvítettek a sípok, mint tarlón a tücskök és zeneszóra forgott a világ. Az egyébként korbácsbafont úlyi idő, amely hajszolja az embert, most felbomlott és ágait szertefújta a szél. Az egyik zenekar muzsikájára négy táncdobogón ropták a táncot és annyi volt a zenekar, hogy válogatni lehetett benne; itt szerelemről áradozó cigányhegedű csiklandozza a gerincvelődet, arrébb katonazenekar csattogtatja cintányérjait, dobjai öblösen kongnak; aztán a falusi fúvózenekar harsonázza bele az erdőbe a nyirkos levegőtől kissé megcsapzott ártatlanságot és ott zakatol a jazz is.

»Mit játszanak ezek, valami gyászindulót«, mondta az egyik férjes asszony tréfásan barátnőjének, akivel évek után véletlenül összejött Úlyban. Az asztalon ott hevert előtte a szenvedélyesen kuglizó papa celluloidgallérkája

a rávarrt máslival, meg a körhintázó fiú szemellenzős, pa szományzsinóros sapkája. A térdéhez egy kislány támaszkodott, merengve szopogatta a rózsaszínű nyalókát, mialatt egy galambfehér felhő eltakarta a napot és gyöngyszemek buzogtak a gummiízű, ezüstös szódavízből. Fenyőszag, a hegyek felől az eső szaga, csokoládé- és zászlószag. Mindenfelől ünneplésszag áradt.

»Fiatalság, bolondság, mi már túl vagyunk ezen«, válaszolt a másik, de hirtelen fölvihogott. »Nézd csak ott azt a pókhasút«, bökte meg könyökével barátnőjét, s a táncolókra mutatott.

»Életrevaló, vén kakas! És milyen fiatalt választott magának.« Igazán nem hozzávaló!«

Häusler, a művésznő férje volt Rózsival.

Dalesová Mária produkciója után (»valami trikós kisasszonyok ugráltak ott«, ecsetelte »a munka táncát« az előbbi tréfáskedvű nő a barátnője előtt) Häusler elkísérte feleségét az igazgatói villába, letárgyalta Vykoukallal a luzerni konszernnel kötendő keretszerződést, aztán kiment a divattudósítónő után »kicsit szétnézni az istenadta nép közt«, de azért is, hogy ha lehet megnézze, milyen is a lába annak a kisasszonynak, aki délelőtt olyan mély benyomást tett rá. Hét év múlt el a Red Bar ideje óta, mikor az ügyvéd oly tüntető és kissé nevetséges gyöngédséggel vette körül robbanékony, fiatal feleségét és hét év multán, mint tudjátok, az ember levedli a régi bőrt. Ezalatt a tagadhatatlanul nagy művésznő átadta magát a színpadi sorsoknak, amelyek elszívták fiatalságát, s most már lecsillapodott. A megszokott társadalmi formák trónszékén üldögélve, elszürkült a magánéletben. S míg úgy látszott, a színésznő belefáradt az évszázadokba, amelyeket a színpadon kénytelen volt végigélni, az ügyvéd egyre fiatalabb

lett. Häusler veszedelmesen fiatalodott, ötvenedik évéhez közeledett és most erőt vett rajta korának nyugtalansága. Igazán mulattató volt nézni ezt a polgáriruhás szatírt, akinek öltönyét a walesi hercegnek, Angolország kedvencének mintájára szabták, hogyan csavarog a mézeskalácsosok városkájában a gummimalacokat fujdogáló gyerekek közt, vagy megáll a hullámvasútnál, ahol András Lidikével majdnem elütötték. Szimatot kapott, keresi a nimfát. Mikor Häusler megtalálta a kisasszonyt, jóváhagyással tudomásulvette a lábait, begombolta kabátját, aztán föllépett a táncdobogóra, ahol Jafeta árusai az úlyi varrónőkkel tangóztak és átvette Rózsit Lechora mestertől. Lechora visszatért az asztalukhoz, ahol felesége mélábúsan szürcsölgette a kávét, olyan moslékfélét, és bosszantani kezdte:

»Ha egyszer elfelejtenél továbblélekzeni, ilyet vennék el«, és rámutatott Rózsira. »Karcsú leányt veszek el, shimmy cipőben, modernet, elegánsat. A kövérek már kijöttek a divatból. Én már kiismerem magam, tudom a csíziót.«

A divattudósítónő lélekben cikket írt a »Nemzetőr« részére.

»A vigadó emberek és emberpárok tarka filmszalagján az a szívélyes hangulat uralkodik, amely a népies Úlyra oly jellemző. A prágai urak és Kazmar magasrangú tisztviselői a bájos, festői népviseletbe öltözött leányokkal táncolnak, tarkák a hajszalagok, felfúvódnak a kötények, repülnek a paszományok és bizonyisten az úlyi szépek csizmájukban éppen olyan könnyedén keringnek, mint a mi hölgyeink párisi félcipőben, a jó társaság szalónjainak parkettjén. Olvasónőimnek elárulok valamit, ami bizonyára érdekel mindenkit. A »munka táncának« viharos sikere után közismert mozdulatművésznőnk, Dalesová Mária,

táncolt az úlyi legényekkel is. Bizony jóképű fiúk ezek! Kijelentették, hogy »a hölgy úgy pereg, mint az orsó«.

A táncosnő ezalatt Vykoukaléknál bridget játszott.

Rózsi érezte a békakirály hasát; fujtatott a táncnál. Parancsnoki tekintettel szeretett volna Rózsira nézni, de nem tudott, hogyan is, hiszen sokkal alacsonyabb volt nála és különben is Rózsi vezetett. A békaember fehérneműje még Károlyénál is jobb minőségű volt, Károly, Károly, a nyakkendő a Rokokóból, kézivarrású félcipő Brandejstől, minden tip-top, kevés illatszer, de jó, nehéz, fínom; bizonyára Kingdome lesz, 120 korona grammja. De mirevaló ez, hiszen tiszta volt, mint a kifőzött sebészeti műszer egy luxusszanatóriumban. A tisztaság valósággal leforrázta, egyetlen hajszál sem maradt a fején, még a szeme is kopasz volt volt és szinte kibuggyant a fejéből. Csak bámulj rám, te tengeri szörny azzal a két meztelen szemeddel, mintha nem tudnám, miért könyörögsz. Tatukám, aki egyszer már megégette magát, az okult belőle. Tudom én már, hol a világ feneke! Az élet minden útálata, ostobasága, beleszorult ebbe a kocsonyarakásba, ebbe a békahasba. De azért, ha az úlyi munkások közül jött valamelyik érte, deli legények rossz konfekcióruhában, mit kezdjen velük, megrázta fejét és továbbtáncolt Häuslerrel. Ez meg azt hitte, a lány neki kedveskedik. Jobb körökből való úr volt, onnan az út fölötti emelvényről, ez pedig hidat jelent Károlyhoz; lehet, hogy a békahasútól megtud valamit Károlyról, lehet az is, hogy békaember véletlenül elragadtatással fog nyilatkozni róla Károly előtt. Károly féltékeny, Károly kínlódik, őrülten szenved, Károly újra szereti, Károly, Károly, hogy tehetted ezt velem, nem tudod, mi a szerelem, így összetörni egy leányszívet. És vánszorgott az öreg karján, bosszút akarva állni a látha-

tatlan, de mindenütt jelenlévő Károlyon. Időnkint ijedten legubbadt, nehogy meglássa Károly, ha ide talál jönni Helénnel és arcát az öreg arcának dűtve táncolt tovább. Miért tántorogna ebben a felfordult, összedőlt világban, ha nem várna arra, hogy Károly eljön és mindent megmagyaráz.

»Nevetséges«, mondta Helén a fiatal Vykoukalnak, amikor délután az erdő felé mentek az ösvényen, »de írtózom a drámai jelenetektől. Nyomban libabőrös leszek — mintha valaki beszakadt körömmel atlaszselymet kaparna. Érthetetlen, valósággal vonzom őket. Először ez a Kazmar leány — lehet, hogy szegény derék teremtés, de én útálom a kivételes széplelkeket«, mondta kegyetlenül, »és azután ez az Urbán Rózsi! El se tudom mondani. Gyermekkorunktól ismerjük egymást...«

Helén átlépegetett a köveken és a kezdődő szerelem közlékenységével, amikor minden mondanivalónak ujdonság íze van, beszélt az Urban gyerekekről, hogyan barátkozott Sztankó Andrással, meg a Nechlebyben együtt töltött karácsonyról is. A fiatal Vykoukal oldalról látta a lány hegymászástól s a beszédtől kipirult arcát és makacsul leste, figyelte hangja minden árnyalatának rezdülését. Tud valamit, nem tud? A hang a maga természetes szépségében virított, valódi volt. Vajjon mit mondhatott neki Rózsi? De különben, ő nem gyanakvó plebejusvér. Inkább csodagyerek, mint ravasz asszony. Isteni nyugalommal engedi hitelbe élni az embereket. Helén előtte ment, határozottan rakosgatta egymás elé energikus, karcsú lábait. Esőköpenye beleakadt egy tüskés borókabokorba és megsuhogott lépteire. Károlyt az is megremegtette, hogy gyorsan és csöndesen lélekzik, mint a gyermek és a fiatal állatok.

Egyetlen erecskét sem kívánna másmilyennek, ezen a barna, forró, farkashársszagú leányon.

»De milyen különös volt ma«, mondta Helén Rózsira gondolva és megállt. »Mint a holdkóros. Hisz ismered, mindig ugyanaz; de most már tapasztalt, belelát a dolgokba és nagyon kárörvendő. Ilyennek látom álmomban a nechlebyi nagymamát, ha holdtölte van. Gyűlölöm a holdat.«

Károly elállta az útját és átkarolta.

Vörösfenyők közt jártak, a fák északi oldalát benőtte a moha, tövüknél borókabokrok, szedercserjék, az erdő fuldoklott az eső előtti, párás csendben. Éteres szagok áradtak, gyanta, fa, szurok, terpentin, és a föld illata, a korhadó fa, a ragadós mézga szaga, gombaszag, holott gombának se híre, se hamva, a tavaszi felhő illata, a tavaszi felhőé, amely még nem hullott le. A levegő sűrű volt, mozdulatlan és nyugtalanító, s Úlyból úgy hangzott ide a zene, mintha víz alól szólna. Beborult, a tavaszi eső belesusogott a bokrokba s a lomb közé. Aztán megint kiderült. A kékes árnyékba foglalt tenyérnyi fényfolt, mint tükörcserép ragyogott a fák koronái felett és a madársóskára foltokat mázolt a nap. Az erdő visszanyerte hangját, a vörösbegy és harkály újra munkába fogott, versengve csicseregtek, fütyültek azzal a jellemző sietséggel, amely május délutánokon elfogja őket, ha elállt az eső.

»Melletted, Helénkém, jobb ember lettem«, mondta Károly férfiasan.

Helén halkan válaszolt: »De erről nem szabad beszélni.«

»Miért?«

»Csak úgy. Fölösleges beszélni róla.« Elmosolyodott, valami eszébe juthatott, aztán visszafektette fejét Károly mellére. A férfi két tenyere közé fogta a lány arcát, ma-

gafelé fordította és feltette azt a kérdést, amely olyan vén, mint maga a föld, »szeretsz?«.

Helén kiszabadította magát a szorításból.

»Ne kérdezz ilyeneket«, mondta bátran és csókolni kezdte a fiút.

Károly nem akarta elveszteni a barna, forró farkashárszagú leányt, a vidám pajtást. Az összetartozás nagy és tiszta örömével fogta karon. Fiatalok voltak; vidáman lépkedtek a csapáson; léptük felriasztotta a bozót apró népét, mely visszafojtott lélekzettel figyeli a lesen álló s a menekülő vad surranó, ropogó zörejét; az esőköpeny suhogva kísérte a leány könnyű, friss és szilárd lépteit.

»Helénkém«, kezdte Károly, »hiszen te mindent megértesz, te olyan okos vagy...«

»No, nesze neked«, válaszolt Helén. »Ha otthon azt mondták, te olyan okos vagy, ez azt jelentette, hogy névnapomra nem kapok semmit, vagy, hogy a fogamat ki kell húzni és hasonló dolgokat. No mindegy, hát csak beszélj.«

Egyenesen a szemébe nézett vidáman, tiszta pillantással és Károly elvesztette bátorságát.

Károly szerette volna elmondani a Rózsi-féle históriát, hogy így elejét vegye minden kellemetlen bonyodalomnak, amit esetleg Rózsi okozhat. A szerencsétlen, még itt sincs nyugta tőle; álmában sem jutott volna eszébe, hogy Rózsi nélküle is eljön Úlyba, az a Rózsi, aki, ha nem mehetett vele, apatikusan üldögélt otthon, — föltéve, hogy nem hazudott —, tette hozzá gondolatban bosszúsan. Amikor megismerkedtek egymással, Helénkéről még csak nem is álmodott. Ígérni semmit sem ígért Rózsinak, szóval, ez már egy lezárt fejezet. Vége és punktum, — készülődött, hogy mindezt szépen megmagyarázza Helénnek. De volt még egy bökkenő: és Vykoukal, magának is váratlanul,

a másik végéről kezdett bele az igazságba és a nagy bűnöknek kijáró lelkes őszinteséggel, gyónni kezdett a szegény Kazmar kisasszonyról. Helén talán nem is tudja, miért volt számára annyira fontos, hogy eljöjjön vele Úlyba.

»Hogy együtt legyünk éjjel«, mondta Helén egyszerűen. »Gondolod, hogy Sztudánkában (fürdőhely Úly mellett, ahol a prágai vendégek kaptak szállást) senki nem vett észre semmit, úgy-e nem?«

... de azért is, hogy már egyszer vége legyen az oktalan szóbeszédnek, amely őt Kazmar kisasszonnyal boronálja össze. (Helén szertelen nevetésbe kezdett.) Aztán, folytatta egyre lovagiasabban, azt akarta, hogy szülei ismerjék meg Helént, a leányt, akit szeret, hogy egyszer már felhagyjanak végre buta és erőszakos tervükkel. Hisz ez megalázó! Nem hajlandó magát alávetni holmi mérnöki állásért a festőműhelyben.

Helén ingerkedni kezdett.

»Szép kis diplomata vagy! Állás miatt mégy Kazmarhoz és Gamza Helént viszed magaddal. Hisz bennünket itt úgy szeretnek, mint a kecske a kést«, mondta a nechlebyi nagymama jellegzetes kifejezésmódján. »Különösen a mai puccs után. Ezt remekül megcsináltad, Károlykám. Nem vetted észre a mai ebédnél, a klubban, édesapád nem is fogadott kihallgatáson. De ne törődj vele. Ettől nem sérült meg arcod római profilja, a lábad sem lett rövidebb. Szép vagy. Igenis, szép.«

»És még azt mondják, hogy van igazság a földön«, mondta Károly megilletődve kissé a tréfától. »Te vagy az első leány, akivel tisztességes szándékaim voltak, és így kinevetsz.«

»Én nem nevetlek ki, ó fennkölt *idegen*.«

»Idegen, hogyan?«

»Hát úgy: mintha a régi időben élnénk s én cseh volnék, te pedig német; vagy én keresztény, te meg török.«

»És ez talán nem jó a szerelemben, ez az idegenség?«, kérdezte Károly és Helén arcához szorította arcát, azt az arcot, amelytől igazán nehéz elszakadni a leányoknak, akár Helén, akár Rózsi legyen az, a sötét szerelem arcát.

»Nos hát, az biztos, hogy nem fogok beleszeretni a mi Sztankónkba!«, nevetett Helén. »Lássuk, meg tudsz-e fogni?«, és futásnak eredt.

Károlyt halálra bosszantották Rózsi tragikus hajlamai, amelyek annál tragikusabbak voltak, mennél ritkábban találkoztak. Rózsi ragaszkodása a köztük lévő távolság négyzetével növekedett. A leányokkal könnyű kikezdeni, de nehéz tőlük szabadulni! Rózsi esetében ez olyan volt, mintha az ember egy ledőlt fát akarna fölemelni, hiábavaló igyekezet. De Helén természete, hogy csak pillanatokra szentel valaminek figyelmet, aztán máris elröppen, mint a tenniszlabda s a pálya túlsó felén dobban le, ez a viselkedés aláásta Károly önbizalmát. Utólérte a lányt és elkapta a csuklóját. Helén összeráncolta homlokát. »Eressz el, ez fáj!« Károly most kért és parancsolt: »Maradj itt holnapig. Reggel utazunk. Intézd el valahogyan. Biztosan kitalálsz valamit!«

»Csönd!«, figyelmeztette Helén.

András volt Lidikével; ott álltak egymást átölelve a borókabokrok mögött és csókolóztak. A léptek zajára András fölemelte fejét és körülnézett. Nem Feri volt. A másik kettő már eltűnt a kanyarulatban.

»Szintén szerelmesek!«, mondta Helén nyugodtan, mikor már lőtávolon kívül voltak és gyöngéd engedelmességgel belekapaszkodott Károly karjába. De amikor újból rá akarta beszélni, hangja erélyesre vált.

»Kizárt dolog!«, mondta. »A mama megőrülne. Rendnek muszáj lenni. Te még nem ismersz, én pedáns vagyok.«

A hegyilakók már régen elköszöntek, üdvözöltették barátaikat, aztán nekivágtak a kacskaringós ösvényeknek és elszéledtek a szántók közt elszórt, magányos írtványokon. A diplomata vendégek is már régen a budapesti expresszhez csatolt szalónkocsiban ültek. Úlyban pedig, mivel újból eleredt a langyos eső, bevonták a török zászlót, meg a többi nemzet lobogóját; a kisasszonyok gyorsan overallba bujtak, beugrottak a bőrbe öltözött férfiak mellé a szivaralakú oldalkocsiba, mire a Jafeta sárga léggömbjeitől virító motorkerékpárok puffogva, kattogva szerteszéledtek a vidéken. Häuslerékat és Dalesékat egy Packard szállította Prágába, az utolsó autóbuszok, feketéllő emberfürtökkel megrakva, elrobogtak a telepekre. Az ácsok szétszedték a szónoki emelvényt és vége volt május elsejének. (Roncsai a Kazmar bűvkörén kívül eső korcsmában tengődtek, ott, ahol vége a prohibíciónak és kezdődik az élet.) A hirtelenül elcsöndesült Úly fölött, az igazgatósági épületből lámpafény derengett. A második emeleten, a széltől a harmadik ablak világított. Ez az a bizonyos kivilágított ablak, amely az átelleni villában Kazmarnét bosszantja, — mint mondani szokta —, mert megsérti a házirendet. Még ünnepnapon sem nyugszol. Míg az anyák az olcsó Laurinokból egyenesen az ágyba cipelték kókkadtfejű gyermekeiket, míg az árusok összegöngyölítették sátraikat a reggel még zöld lombdíszben pompázó piactéren, amely most tele van összetaposott virággal, elszórt papírhulladékkal, az árúsok pedig huzkodják a cölöpöket és költözködnek a sátorvárossal, míg a népkonyhában a mosónők tisztogattak, az elbocsájtott szövőnők zörögtek az edénnyel, fennhangon beszélgettek és panaszkodtak, hogy ma még nem is ebédel-

tek, pedig ők is emberek, azalatt Kolúsek, küldetését befejezve, fölfelé lépkedett a belső vaslépcsőn — a felvonó ma nem működött —, végigment az ismert folyosón, ahol gumiszőnyeg fogja fel a lépteik neszét, meggyőződött arról, hogy a Gazda ajtajának jelzőkészüléke nem mutat pirosat, tehát be szabad menni, megtapogatta hajválasztékát, megnézte félcipőjét, mélyet lélekzett és kopogott.

Kazmar félszemmel nézett csak vissza az asztaltól, ahol a gyűrűsgép modellje állt és valamit csavart rajta. »Elintézte?«, kérdezte.

»Igenis, el«, válaszolt Kolúsek a reggeli éljenzéstől rekedt hangon és vigyázzban állt. »Rögtöni fölmondás és harmadikosztályú jegy Brünnig«. Félt megmondani, hogy Feri a vasuti jegyet kettészakította és a lába elé dobta, s azt mondta, követelni fogja a béréből levont kényszerbetéteket és hogy majd még találkoznak. »Kivettem a fejlapját is«, jelentette Kolúsek hangosan és szolgálatkészen, mialatt megkönnyebbült mozdulattal átadta a Gazdának az iratokat. Kazmar rájuk pillantott, de kezébe se vette.

»Rendben van, makulatúrába vele«, mondta és most már forgószékével teljesen Kolúsek felé fordult. »És most Kolúsek, legyen szíves«, folytatta rekedtes hangján és energikus pillantását Kolúsek arcára szögezte, »vegye még ki a maga fejlapját is. A mai blamázs után ugyanis nem maradhat itt, azt be kell látnia. Jelentkezzék holnap a pénztárnál«, tette még hozzá, aztán visszafordult a géphez és tovább csavargatta.

Kolúseknek megroggyant a térde.

Bár május elsején különvonatokat is állítottak be, mégis nagy volt a tolongás az Úlyból Prágába induló tizennyolcórainál. Az emberek úgy viselkedtek, mintha attól féltek volna, hogy a vonat nem tudja majd elszállítani őket, megrohanták a lépcsőket, az asszonyok a tolakodásnál szokásos módon jajveszékeltek, hogy összetaposssák a gyerekeket, minden kocsiba háromszorannyi utas tódult, mint amennyi hely volt, s úgy verekedtek minden talpalattnyi helyért, mintha életük függne tőle. Még menetközben sem csendesedett el a kocsikban a zsivaj, állandó volt a civakodás. Afféle hisztérikus vonat volt, telve fáradt kirándulóval, akik menekültek az eső elől. A városiak hangosan szidták az államvasutat. Szégyen, hogyan bánnak nálunk a közönséggel; aztán ne csodálkozzatok, hogy fellendült az automobilizmus; Kazmarnak kellene kezébe venni a vasutat is, pedig milyen nehézségeket csinál neki az állam a helyiérdekűvel; kérvénye évek óta fekszik a minisztérium asztalfiókjában. Mi ez, ha nem bürokratizmus; ilyenek nálunk a viszonyok! A vidékiek hallgattak, szuszogtak, tolakodtak, ki-bejártak, s mindenüvé befurakodtak, ahová csak lehetett. Asszonyaik megoldották kendőiket, tarkóra tolták, ázottan nevetgéltek. Nedves ruha

szaga, sötétség és csecsemősírás töltötte be a vonatot, amelyet közben utólért a zuhogó eső. Ajtók csapódtak, szinte hallani lehetett, hogyan dőlnek össze a társadalmi osztályokat elválasztó sorompók. A »Természetbarátok« mandolint pengetve üldögéltek a plüssel bevont üléseken s belekurjongattak a zümmögő muzsikába. Sőt, valami bolond társaság a kocsi végében még a grammofont is megeresztette. Valahányszor megállt a vonat, — pedig a kétségbeejtően nedves állomásokon gyakran állt meg — szinte hallható volt az ünnepség csömöre. Karbolszag, az öngyilkosok árnyékszékének bűze terjengett, a szűk folyosón katonák tolakodtak szorosan Rózsi körül; az elhagyott lányokhoz mindenki szemtelen. Ha valami történnék, az ujság vasúti katasztrófát emlegetne, elgörbült sínek, halál a romok alatt, nem is volna kár, az élet hajítófát sem ér.

A vén kucséber birkatürelemmel furakodott előre a túlzsúfolt vonatban, szinte görnyedezett a szíjjon lógó kosár terhe alatt, de egyetlen üveggyöngyöt sem tört össze, egyetlen szakaszt sem hagyott ki és álombaringató hangon kínálgatta a ruhaakasztókat, s az égetett virággal diszített poharakat az utasoknak, akiknek annyi helyük sem volt, hogy a jegyet kihúzhassák zsebükből.

»Tessék kérem, most láthatja«, mondta Károly Helénnek. A megjegyzés mélyén ott rezgett a szemrehányó kérdés: kinek volt igaza, hogy inkább reggel utazzunk? Ugyan, amiatt a pár óra miatt, mondta Helén. Károly hirtelen felállt, rántott egyet az ablakon, de az ellenséges daccal, meg sem mozdult, de végülis engedett Károly kéjes ökölcsapásának. Mit csinál? Hűvös, friss levegő áramlott be és a falusiakkal telezsúfolt szakasz babonásan morgott. Károly vitatkozni akart velük, de alúlmaradt. A vonatban mindig azok kerekednek felül, akik félnek

a levegőtől. Most itt ült és duzzogott. Helén az ajkát harapdálta, nehogy elnevesse magát. Eszébe jutott, milyen fölényesen nyugodt volt az édesapja, ha házkutatást tartott nála a rendőrség, viszont félelmetes volt, ha például a gallérgombját kereste, ilyenkor Helén sietve eliszkolt a közeléből. Kis dolgokban nem vagytok vitézek, villant át a kis kígyóarcon, de nem szólt semmit. Ki merészelné a fenséget rosszkedvében ingerelni?

Helénnek könnyű nevetni, ő nem is tudja, micsoda veszedelmet zúdított a nyakukba, amikor mindenáron ezzel a vonattal akart utazni. Károly ült és átkozta magában Häuslerékat, akik tapintatosan elutaztak, hogy a szerelmespár kettesben maradhasson, dehát ő maga mondta az ügyvédnek, hogy csak reggel utaznak. Fogcsikorgatva szidta az apját is, hogy nem bocsátotta rendelkezésére az autót. Milyen kaján kárörömmel tagadta meg kérését. Persze a Gamza kisasszony miatt. Csak furikáljanak a bolsik a csőcselékkel. Éppen olyan undorítóan garasos, mint Kazmar. Károlyt olyan rövid pórázon tartja már évek óta, mint a gyereket, hisz ha akadt volna is véletlenül Úlyban bérautó, mint ahogy nem akadt, akkor se lett volna rá pénze Prágáig. Még akkor is, bár ülnének benne egyedül! És ne volnának itt a veszélyeztetett területen. Könnyű neki nevetni! Mit mondhat Helénnek, hogy miért dühös; ha már nem szánta rá magát régebben, hogy azt a régi históriát elmondja neki.

De Károly nem kerülhette ki végzetét. Mint az már lenni szokott: alig, hogy elcsitult szivében az aggodalom és Helénnel jó egyetértésben beszélgetni kezdtek, az ajtóban megjelent Rózsi.

»Ó, milyen csuda véletlen«, mondta Rózsi kedvesen, (Károly legszivesebben agyonverte volna). »Szervusz, Ká-

roly. Hát mégsem utaztál Berlinbe, ahogy azt csütörtökön említetted?« Egész lényéből sugárzott a fenyegető veszedelem. Helén észre se vette, pedig neki szólt a játék.

Helén látta, hogyan nyúlt meg Károly arca. Csak egy pillanatra. Ismerik ezt? Valahová meghívják az embert és az ügyetlen vagy kíváncsi gyerek más ajtó kilincsét fogja s a kiluxozott komfort virágdíszes asztala helyett a szellőzetlen, piszkos hálószoba rendetlensége tárul fel a vendégek előtt — gyorsan becsapni a szerencsétlen ajtót. Csak egy pillanat volt, csak egy parányi rés az oktalan habozásban és a szép fiú komoly arca máris tűzbiztosan elzárzárkózott. De hiába, Helén meglátta.

»Engedd Rózsit, hadd üljön le«, mondta kissé parancsoló hangon, mintha mind a kettő a tulajdona volna, a leány és a férfi is. Nem kellett, hogy kétszer mondja; Károly igyekezett elpárologni a szakaszból. De Rózsi elállta a kijáratot. Ránézett gyönyörűszép fényes, üres és megrémült szemével. Pillája szaporán repdesett, amikor kézen ragadta Károlyt és az utasok előtt hangosan, hiszen már úgyis minden mindegy volt, azt mondta:

»Károly, meg sem ismersz?«

A szakasz fölébredt közömbösségéből, a figyelem felé jük fordult, különösen a nőké.

»Gyerünk innét«, mondta Károly szárazon, »ez a hölgy beteg.«

»Dehogyis beteg, valami bántja«, robbant ki Helénből. A diáktárs hangján mondta, mint aki az iskolapadban ülő szomszédját mentegeti a tanító előtt, olyan nagyon gyerekesen hangzott. De az igazat mondta, úgy, ahogy a Gamza-gyerekek szokták, útálta a jeleneteket s ez késztette szóra. Hibát követett el, észre is vette rögtön, de már késő volt.

»Ugyan?!«, szólt Rózsi közelebb lépve hozzá és úgy tett, mintha örülne, s megvillantotta fogsorát. »Még a végén pártfogásodba is veszel? Túl akarsz rajtam tenni? Te... te...«, mondta mély hangon és sapkájától a cipője sarkáig végigmérte Helént, »én a helyedben tüstént elsüllyednék.« Helén félénk kíváncsisággal nézett fel az előtte álló lányra és csak azt kívánta, bár már vége lenne az egésznek. »Tudjuk«, folytatta növekvő megelégedéstől reszkető hangon Rózsi és körülnézett, mintha tanúul hívná az összeseket, akik élvezettel hallgatták. »Ismerjük már! A kisasszonyokat, a síelő, a jobb házból való kisasszonyokat! Minden sarok mögött férfiakkal van találkájuk, de azért mégis ők a finomak, az előkelőek. De legyen csak merszed — te éhenkórászok védangyala! Csak merészeljen engem sajnálni«, kiabált, »azt szeretném látni...«

A bejáratnál megjelent a kalauz, lehet, hogy Károly küldte, aki közben elszaladt, lehet, hogy a lármára lett figyelmes.

»Bocsánat, kisasszony, micsoda lárma van itt? Hogy jön ahhoz a többi utas? Kérem a jegyét!«

»Maga éhenkórász, maga parfümözött söpredék, maga bolseviki grófnő, maga burzsoalista! Csak hever reggeltől estig a pocsolyában és teszi magát, hogy jóságos, maga bestia, semmi más, ragadozó bestia, még hogy...«

»Jöjjön velem, kisasszony«, mondta a kalauz és karonfogta. Rózsi belenézett az arcába közelről és gúnyosan, aztán csengő, vidám, diadalmas hangon odaszólt az egész szakasznak: »Megkönnyebültem, már semmi sem kell.« Váratlanul lehajolt és sunyi, állati mozdulattal átbújt a kalauz keze alatt. A szakasz nevetésben tört ki, nevetséges is lett volna, ha egyúttal nem lett volna ijesztő. Helén felugrott.

Rózsi a kis folyosón olyan meggyőző eréllyel furakodott előre az emberek között, hogy inkább kitértek neki. Helén a nyomában és Rózsi egyenesen a robogó vonat ajtajához.

»Csak merészelj hozzámnyúlni«, sziszegte Rózsi, bár Helén hátulról már megragadta mindkét karját, úgy, mint régen a fiúkkal, ha »harapófogót« játszottak — hányszor kipróbálta ezt a fogást Sztankón. A kalauz ezalatt fordított a jellegzetes kalauzi kulccsal az ajtón. »Ne nyúlj hozzám, mert agyonverlek!«

»Rendben van«, válaszolt Helén, »csak várd meg az állomást. Kérem, kalauz úr, már megnyugodott«, mondta Helén és a foga kissé vacogott. »Ez csak olyan . . .«

»Elengedsz, vagy rád verek. Nem akarok itt maradni, végzek magammal.«

Helén dühösen odasúgta:

»Ugyan, kérlek, hisz ezzel a hiúságának hízelegnél!" Igazán nem érdemli meg.«

Rózsi oda sem figyelt.

»Kalauz úr, nyissa ki az ajtót! Kinyitni, kalauz úr«, és szabad kezével vadul döngette az ablakot. »Szabad köztársaságban vagyunk? Az embernek annyi joga sincs, hogy . . .«

»Hát akkor eridj«, szólt a kalauz és kinyitotta előtte az ajtót, befutottak az állomásra, »és meg se állj a Katerinkiig. Ki fog itt egy bolondra vigyázni.« Rózsi kissé visszahökkent az esőtől, aztán megigazította kalapját és leugrott. Helén utána. Az ajtó becsapódott, a vonat pedig nagyot zökkenve elindult a nyomaveszett fiatal Vykoukallal. A leányok kint álltak a fagyos éjszakában. Isten tudja hol voltak. Valahol, ahol a madár se jár. A kucséber is

itt szállt ki. Odalépett hozzájuk és árúit kínálgatta. Rá se hederítettek. Így hát vállára vetette kosarát és nekiindult az esős országútnak. Rózsi meg csak állt, mint a sóbálvány. Most aztán hogy kerülünk Prágába? A Gamza-tradíciókhoz híven, Helén zsebében volt valami aprópénz. És szerencsére megvolt a vasúti jegy is.

Helén később nem értette, hogyan sikerült neki, a kővévált Rózsit megmozdítani és rabkisérő módjára ahhoz a vasutassapkás emberhez vezetni, aki itt a lámpakezelést és egyszersmind az állomásfőnöki tisztet is ellátta, hogy láttamozza a félbeszakított utazás jegyeit. Megtudták, hogy itt Jadlinában még sok idejük van a következő vonatig és hogy Drachóból személyvonattal kell majd továbbmenniök. Rózsi a mártírok konokságával hallgatott, bárhogy is kínozhatták volna. Mikor láttamozott jegye már a táskájában volt, kinyitotta a száját és keserűen megjegyezte: »Hogy tud ilyenkor még erre is gondolni! Magának nincs szíve, már gyermekkorában sem volt.« Hátatfordított Helénnek s anélkül, hogy elárulta volna, mi a szándéka, sebes léptekkel nekivágott az országútnak. Helén utána. Előtte a sárban, ott cuppogtak Rózsi esztelenül magas cipősarkai. Minden keskeny és mély nyom tüstént megtelt vízzel. Az úttesten a szétázott lúdganaj között hihetetlenül sok kis béka ugrált, kisebbek, mint a bogár: megelevenedett sár a szürkületben. Lehet, hogy átellenben hegyek voltak, ha nem lett volna ez a vattaszerű köd és a ferdén, lassan, de kitartóan csordogáló eső. (Májusi esőcske, Istenke adta.) Az útnak háttalfordulva ablaktalan deszkakunyhó sötétlett, még az esőben is ammóniákot izzadt. A sekély patak megáradt vizében riadt gágogással csapkodták szárnyukat a ludak. Az asszony, aki hajtotta őket, megállt a tulsó parton és az esőn keresztül sokáig nézett a furcsa ven-

dégek után. Ez a falu, az út hossza szerint legalább egyórás gyaloglás.

És Rózsi megy, vagy ahogyan Zsizskovon szokták mondani: folyton távozik. Siet, hogy megszökjön önmaga elől. Helén alig bírja az iramot, mintha megbénította volna a lábát a kurta-furcsa szerelem, amely már múlóban volt. Rózsi néma háta a tájkép sötétjében óriási jelentőségűvé növekszik, Helén úgy ügyel rá, mint egy csendőr. De ez a hallgatás, amely a vonatbeli bőbeszédűséget fölváltotta, mégis kellemetlen volt, az ember nem tudhatta, Rózsi mire készül. Bizonyára maga sem tudta. Végre, hálistennek, visszafordult, toppantott, a víz felfröccsent és ráförmedt a kísérő árnyra: »Mit mászol utánam? Ki kért erre? Menj a fenébe! Nem kellesz!« Mint egy gyerek, Helén csak ennyit felelt: »Nézd, Rózsi, hagyj engem, félnék egyedül.« (Mellesleg szólva, ez kicsit igaz is volt.) Rózsi megrántotta a vállát: »Miattam!« Aztán lassan a türelem fölénybe ment át, mint aki — mert nincs más kiút — kénytelen a másik meggondolatlanságának következményeit türelmesen viselni. Kis idő múlva eszébe jutott, hogy Helén éhes lehet: »Ahogy ismerlek, biztosan éhes vagy már, csak szaladj be a korcsmába, nincs ellene kifogásom. Föltéve persze, ha van itt egyáltalán kocsma. Nem vagyok itt ismerős.« Helén most már tudta, hogy jó úton van a dolog, de ezt a világért sem volt szabad sejtetni Rózsival. Úgyis hátra volt még egy kis huza-vona. Rózsi, mint már említettük, eleinte hallgatott, mint a sír, később lázasan fecsegni kezdett. Egy szuszra elmondta, hogy holnap úgyis főbelövi magát az üzletben, jól tudja, hol a főnök töltött browningja, meg hogy ez a csúf eső tönkretette a ruháját és hogy soha többé tudni se akar a férfiakról. Mikor Helén a sikertől felbuzdulva, elég vigyázatla-

nul, kételkedni kezdett az utóbbi állításban, Rózsi borzasztóan megsértődött. Helén egyre már rájött. Sok mindent megengedhetett magának, például le is hordhatta Rózsit. Mikor tehát most újból visszaesett kesergésébe és azt erősítgette, hogy ezt nem éli túl, hiába is akarnák lebeszélni, megöli magát, Helénnek elege lett és fölfortyant: »Te hülye liba, egy férfi miatt. Előttem már annyit se számít, mint a tavalyi hó.« S ezt Rózsi egész szépen tűrte. Sőt azt is megengedte Helénnek, hogy karonfogja, megenyhült, bizalmasan közölte, hogy ő nem romlott, csak szerencsétlen, de mikor aztán azt mondta: »Károly csak egy van« és Helén félbeszakította: »Ojjé, egész rakás Károly van, csak nézz bele a telefonkönyvbe«, Rózsi kirántotta a karját: »Ne beszéljen róla, maga azt sohasem értheti meg« és balra kanyarodott a patak felé. A folyó ugyan sekély volt, inkább csak patak, de mégis nedves volt és a szürkületben barátságtalanul hatott. Helén kissé elkomolyodott. Egyet nem volt szabad: a lelkükön rágódó fájdalmon nevetéssel próbálni könnyíteni. Nem, ebben Rózsi nem ismert tréfát, az ő ügye teljes komolyságot követelt. Meg kell hagyni, ezt el is érte.

Bementek a vendéglőbe, ahol a füstben, recsegő rádió mellett már végét járta az ünnep. Az ablakokat telepötyögtették a legyek, a döngöletlen padlón tifuszt terjesztő trágyalepények illatoztak, de rádiójuk az volt. Ettől még Jadlinában sem menekültök. Odabenn néhány férfi álldogált, futó pillantást vetettek a bőrigázott leányokra, aztán minden figyelmüket megint a vonattal érkezett kucsébernek szenteltek. Szíjas kosarát lerakta a kocsmaasztalra és kirakta árúját. Nem is hinnétek, hogy az ilyen kosár tartalma alig fér el két asztalon, ahová az öreg kirakta, fakanalak, ruhaakasztók, emlékpoharak, keresztnévvel ékes

csészék, gablonci gyöngysorok, égetett díszítésű kefék, narancssárga gyermekcumlik, gumin lógó játékbogarak, borsószemes fütyülők és más komolyabb férfiárú: cipőzsinór, nadrágtartó, nyakkendő, aztán reszelők, szűrők, sziták, kanalak, szögekkel kivert, fanyelű evőeszköz, a szögek szinte a szemüket meregetik, és mindenféle edény, valóságos konyhafölszerelés zsebkiadásban. »Kész Jafeta-bazár«, jegyezte meg a nézelődők egyike és visszament asztalához, hogy poharából húzzon egyet. Rózsi felsóhajtott: »Milyen jó lehet készítgetni a kelengyét.« Aztán odalépett és vett a mamájának egy krumplihámozót, hogy mégis vigyen valamit, az övék már amúgyis tompa. A leányok a sarokban álló padra telepedtek szárítkozni és tanácskozni.

»Tudod mit, viselkedj úgy, mintha már nem érdekelne, az biztosan hatással lesz rá.«

»Könnyen beszélsz, ha én nem jelentkezem, ő bizony még úgy se, soha többé.«

»Mind gazember«, könnyített magán Helénke és akkorát húzott a rumos feketéből, mint egy tengerész. A nyirkos helyiségben rekedten nyikorgott a rádió. »Csókolom a kezét, madame«, krákogta a zene. Rózsi elérzékenyedett a szilvóriumtól. Elhomályosuló szemmel iszogatott, elővette a puderdobozt, beporozta orrocskáját, amitől az rózsásabb is lett. A kucséber körül lézengő férfiak suttyomban rákacsintottak. Most nekiállt és a nő komoly szigorával, aki tudja, mi illik, pirosra festette a száját; bele-belenézett a kis tükrébe, mint a menetrendbe: »Szegény Károly«, mondta, »vajjon hol lehet most, valahol Nechleby körül lesz. Tudom, hogy aggódik.«

Helén ráhagyta, Rózsi lefegyverezte. Elment a kedve, hogy Rózsit szidja, mindentől elment a kedve. Most, amikor ez a szerencsétlen már biztonságban volt és már nem

volt ok a veszekedésre sem, fáradtság vett rajta erőt s az egész bolond kirándulás a képzelet játékának tűnt előtte. Mit mondanak majd odahaza? Kicsi volt, szomorú volt és fázott. A sötét szerelem arca — pojáca arc. Miféle vakmerőség az a fiatalkorban, hogy még dicsekszünk, mint valami győzelemmel, ha eldobtuk magunkat. (Hisz elejétől fogva tudta, hogy pojáca és hogy az egésznek szennyes kalandíze van.) Még benne rezgett az idegeiben — elég, nincs tovább! Ököllel tudta volna most verni magát. Maga miatt. Ó, nem Rózsi miatt, hisz abból szegénynek semmi haszna, de őmaga miatt. Az ember lába alatt legyen szilárd, döngő talaj, nem pedig sár, hogy abban bukdácsoljon. Ott ült Rózsi mellett a sarokban a padon, biztonság kedvéért belekarolt, és mereven nézett maga elé, mint az álmos gyerek. A rádió már úgy köhögött, hogy gépfegyverkattogásnak is beillett volna, aztán elnémult. Nyirkos volt az idő, légköri zavarok akadályozták a vételt. Helénke látta, hogy mi történik a korcsmában, de valahogy távolról és élesen, mintha távcsövön nézné és mintha még valami más jelentősége is lenne.

Emlékszik még, hogy ama éjszaka után, amikor a szülők el akartak válni, Sztankó és András a »kis menyországban« jártak és látták ott azt a kifestett nőmbert, valami Vindiskrécnét? Ilyesmiről testvérek aligha beszélnek egymással; ki emlegetné az ilyen arcpirító dolgokat. Talán nem is kell hozzá rokonvér, hogy átélt emlékek kísértsenek. Mindannyian jártunk már a bánat kocsmájában és minden ilyen kocsmának megvan a maga komédiása.

Az öreg kucséber, félfülében aranylencse, körbejárta az árúval kirakott asztalokat, nézegette, gondolkodott, aztán kezdte visszarakni holmiját. Fogta a serpenyőket, beletette a kisebbet a nagyobba és a mégnagyobba, mint a nürnbergi

kockát és elhelyezte a kosárban. A lábatlankodó vendégek a kezét nézték és bosszantották:

»Ember, hisz' ez bele sem fér!«

Az öreg már megszokhatta az emberek tudálékosságát. Oktató hangon és nem minden dicsekvés nélkül válaszolt:

»Mindenből lesz a tetején. Csak el kell rendezni. De ehhez idő kell.«

»Adna neked Kazmar«, mondta az egyik fiatalember. Bizonyára a Kazmar-gyár munkása volt.

De az öreg nem zavartatta magát munkájában, türelmes fölénnyel csavarta nyolcasokba a zsinórokat, sorbarakta a reszelőket és az egércsapdákat, kérges férfikezeivel megtisztogatta a gyöngyöket, megtörülte a kis tükröket, meg a kékszemű gyűrűket s elrendezte a kotlókosárban a világmindenséget. »És hogy állunk, bácsi, a konkurrenciával?«, kérdezték a munkások.

»Nem ártana, ha kevesebben volnánk«, válaszolt az öreg komolyan. »Egyik ember útjában van a másiknak. Ha háború lesz, jobb lesz.«

»Mit mond?«

»Hát persze, kevesebb lesz az ember. Nem lesz gondunk, kapunk enni és harcolni fogunk.«

Helént a Gamza-féle reflex riasztotta fel. Hangja onnét a leánysarok felől nevetséges, hangos volt, olyat kiáltott, mint amikor álmából verik fel az embert:

»De hiszen meg is ölhetik!«

A kucséber megvetően legyintett. »Ugyan mit« és diadalmasan emelte föl fejét. »Engem aztán nem. Négy évig voltam kint és nem történt semmi bajom.« Összegörnyedt, válla közé húzta a fejét és furfangos arccal folytatta: »Lapulni kell ám«, mondta furcsa hangon. »Én úgy tudok bújni, mint a manó.«

Fölsegítették hátára a kosarat, fene nehéz, hogy is bírja, a szíjat átdobta a vállán és ment.

»Hová megy most?«, kérdezte Helén, »hisz még sötét van.«

»Amerre Isten vezérel, arra kanyarodunk«, válaszolt a házaló titokzatosan és kiment.

Helén valahonnan a távolból hallotta Rózsi elváltozott hangját: »Várj, már sajog a kezem«, és érezte, hogy Rózsi ki akarja húzni. De valamilyen okból, amelyre most nem emlékezett, különben is minek emlékeznék, semmiért sem eresztette el és erősen megszorította az élő melengető emberi kart. Kint hűvös volt, a kútba rezegve hulló fény beleütődött a sötétben csepegő kövekbe, milyen messzi és nagy a mélység, hihetetlen, nincs is feneke, már tüszszög, már kialudt, már sötét van, majd vége lesz, az csak visszhang, az már régen volt, más lány volt az, nem ő, a trencséni Szerelmesek kútjá-nál, már nem is igaz, persze, hisz milliónyi ember tolakszik itt, milliónyi álarc hegyén-hátán hemzseg itt május elsején, ni, a szemüveges Kazmar kisasszony, Istenem, hiszen ez Harwayné, a négerasszony, amikor édesanyjával a Havel-kunyhónál voltak együtt síelni — messze kell még menni, a mama a sínadrágban nem bír felállni az alaktalanul behavazott fenyőfa alól, a fán ágak helyett mancsok vannak. Amikor végre Rózsi ébresztgetni kezdte, hogy nemsokára itt a vonat, már csak ők voltak a korcsmában és Helén a hirtelen fölrázott emberek mulattató zavarával, buzgón hálálkodott.

»Nyugodtan elaludtam volna a vonatot, Rózsi, te mentettél meg.«

»Valósággal tüzelsz«, mondta Rózsi, »a gyufa is megvúlna tőled, a kezed meg jéghideg. Nesze, itt a sálam. Várj, majd megkötöm. Ne félj, nem fojtlak meg.«

Nagycsütörtök napján András kitünő hangulatban lépte át Nechleby városka falait, ma indult ugyanis szabadságra. Kezében vadonatúj kis vulkánkoffer, tele anyjának és nővérének szánt ajándékkal. Kissé fázott a nagyon világos gabardin-felöltőben, ezt is tegnap vette az úlyi árúházban, de ez az apró balfogás csak fokozta viharedzett életkedvét, olyan ruganyos és öntudatos lépésekkel lépett ki a nechlebyi úton, ahogy csak az úlybeliek járnak, ha szabadságon vannak. Hogy ezt még nem betónozták ki! Igaza van a Gazdának, a közlekedési hálózat gyönge oldalunk. Átlépkedett a hídon, amelyen akkor télen átmentek a Forddal; a tavaszi esőktől zavaros víz ma gyorsabban hömpölygött, száraz gallyakat és tavalyi fűcsomókat sodort árja, fehéren hunyorgott a márciusi delelő, míg a nap az északi széllel birkózott. A túlsó parton elébetűntek az egyemeletes, ódon Latman-gyárak díszes homlokzatú, füstös falai, úgy élt emlékezetében az épület, mintha nagyobb lett volna. Ott dolgozott Polanszky a faházból; András szép utat megtett azóta, hogy utoljára járt Nechlebyben. Akkor még esetlen kamasz módjára viselkedett, zavarában majd megfulladt a halszálkán; nem is hinné az ember, hogyan akadhat meg egy ilyen semmiség az ember torkában. Nos hát, ha Gam-

zánénak még mindig az a szokása, hogy az ünnepeket a faházban töltse, akkor most bizonyára nem fog ráismerni az egykori kamaszra ebben a biztos fellépésű fiatalemberben, aki maga teremtette egzisztenciáját és szilárdan megvetette lábát. Nechleby megállóhelytől Felsőnechlebybe gyalog alig egy órányi az út. Ha senkit sem találna a Gamza-családból a házban, (volt pillanat, hogy ezt kívánta), nem árt a két vonatközötti időben sétálni egyet, legalább kinyújtóztatja a lábát, kiszellőzteti a fejét, felfrissíti az emlékeit, kicsit elbeszélget Polanszkynéval és estig kényelmesen befut Prágába. Elvégre Nechleby útba esik, mikor lesz megint ilyen alkalom rá! A híd mögött betért a vendéglőbe. Reggel óta egy falat sem volt a szájában, éhes volt, mint a farkas.

A küszöbön megtorpant.

A hideg terem tele volt gyapjúkendős asszonnyal. A fal menti padokon sorban ültek egymás mellett és hallgattak, mellettük a földön ételhordók és táskák. Ilyesmihez nem volt szokva András szeme az úlyi amerikai étkezőben! Talán ez a kantin, de milyen siralmas. A három asztalon egyetlen pohár sem volt. Az asszonyok száján fehéren gomolygott a fagyos lehellet, hisz a tavasz mégcsak a küszöbön várakozott. Mind csendben voltak, egy sem szóltak. A furcsa hallgatás fokozódott s a szemek egyszerre a jólöltözött fiatalember felé fordultak. Nagyon világos felöltő volt rajta, kezében vulkánkoffer, olyan tiszta, mint világosbarna félcipője, amelyet a küszöbön óvatosan megtörült. Amikor végigment a termen, a nők gúnyos, hallgatag, élénken tapogatózó tekintete kiséretében, a vendéglő hátterében megnyílt az ajtó és a korcsmáros vidáman behívta a vendéget:

»Üljön be hozzánk, idekint megfagyna.«

Előreengedte András és becsukta mögötte az ajtót.

A nem túltágas konyha asztalánál testes férfi ült, arcán ibolyaszínű erecskék. Erősen és egészen a tövén markolta a kanál nyelét s tányérja fölé hajolva gondosan ette a levest. A vendéglősné feketehajú, szépen fésült, elevenszemű nő, fölemelkedett alacsony székéről, a takaréktűzhelyhez lépett, fogta a kanalat és megmerítette a meleg, illatos levesben s a párolgó tányért odatette András elé, szelt a kenyérből, aztán megint letakarta a kendővel. András megkérdezte, mi van ott a mellékhelyiségben.

»Melegedő«, mondta a vendéglős.

András, mintha valami buta tréfát hallana, kérdően elmosolyodott és fölhúzta a szemöldökét.

»Ma nem fűtöttek be nekik a Latman-gyárban«, magyarázta a korcsmárosné, a kávét szűrve a takaréktűzhely mellett. »Nem tudtak megegyezni. Sztrájk lesz.«

»Te mindjárt sztrájkolsz«, igazította helyre a vendéglős. »Hisz a gyár dolgozik és folynak a tárgyalások.«

»Azt akarják, hogy a munkások többet dolgozzanak, többet, mint amennyit bírnak, úgy, mint valamikor régen«, mondta Andrásnak a korcsmárosné. »Hogyisne! Ma már nem hagyják magukat a munkások.«

András kételkedve nézett rá. Az úlyi elvek szerint jobbnak tartotta, ha hallgat, de hegyezte a fülét. Kazmarék detektívek. A testes, eresarcú férfi letette a kanalat, megtörülte bajuszát és eltolta a tányért. »Hogy egy munkás egyedül annyit dolgozzon, mint amit azelőtt kettő végzett . . .«, kezdte megfontoltan.

». . . ahhoz az kell, hogy mindnyájan fiatal emberek legyenek, jószemű, ügyeskezű fiatalok«, egészítette ki gyorsan a vendéglős és elvitte a tányért.

»Hiszen éppen azért, arról van most szó, hogy a kényelmetlen embereket kitegyék«, tette hozzá gyorsan a korcsmárosné. »Tudja, Chlumecky úr, az egészet csak az a Hurych csinálja, ismerem őt, hiszen magam is Latmanéknál dolgoztam. Mondom magának, ő a gyár rossz szelleme. Aláírja a felmondásokat és megy a tengerhez üdülni.«

Andrásban valami bosszúság neszezett; mintha valaki az ő Kazmarját bántotta volna.

»Ugyan, ne beszélj a világba, semmiféle főmérnök nem tehet arról«, oktatta feleségét a vendéglős, akinek valószínűleg nem volt ínyére, hogy az idegen előtt nem vigyáz a szájára. »Nem egy embertől függ az ilyesmit. Így van ez most az egész világon. A gépek az okai.«

»Miért vett annyi gépet?«, folytatta a vendéglősné. »Chlumecky úr, látta maga akkor azokat a sodrógépeket? Az egyik köztük olyan nagy volt, hogy elfoglalta az egész úttestet és nem is tudom, hány mázsát nyomott. Két év előtt még nem volt rá szükségük, most pedig egész ujonnan berendezkedtek. »Tudjuk jól, hogy miért.« Lehalkította a hangját. »Megvesztegették a hradeci gépgyárban« és jobb kezének ujjait bal tenyerébe téve, mutatta, hogyan kapta az a Hurych a pénzt. »Latman hálás lehet neki.«

»Latman már csak egy szalmabáb«, szólt Chlumecky. »Már egyetlen cséve sem az övé ott.«

A vendéglősné bólintott:

»Valami prágai banké, az pedig nem sokat törődik vele.«

»Nagy kár ez mindenkire«, jegyezte meg a vendéglős.

»Nechlebyben jó sora volt a népnek, uram«, állította Chlumecky ünnepélyes hangsúllyal Andráshoz fordulva. »Sem Záchlumiban, sem Lorecskóban, de még Skoliban sem volt ilyen jó. Magam földműves vagyok, uram, ha

szombaton a piacra mentem, csak a zöldségért kaptam jó pár százast.«

»Az emberek kerestek, hát vettek is.«

»Ma reggel is nálam voltak az asszonyok«, folytatta a földműves, »tejért, de hitelbe. Chlumecky úr, az én öregem már ünnepel.«

»No megint lesz koldulás, de mennyi,« sóhajtott a korcsmárosné.

»De hát én hitelezek nekik, miért ne várnék egyelőre. Nem szabad az embereket mindjárt elriasztani.«

»Holnap az üzemi bizottság ülésezik«, mondta a vendéglős.

»Állítólag csendőröket vonnak ide össze, még szombat előtt, amikor bérfizetés lesz. Nechlebyben nem is beszélnek másról«, jegyezte meg a vendéglősné.

»Mindenki kíváncsi, hogyan végződik majd a dolog«, mondták mind a hárman.

András megköszönte az ebédet, fizetett, köszönt és ki ment.

A bejárók melegedőjében az egyik asszony fölemelte a fejét és megszakította a csendet.

»Mi az? Még nem fújtak? Üt az óra.«

E szóra a nők felálltak, fogták táskaikat és edényeiket, szorosabbra húzták a gyapjúkendőt és elindultak a Latmangyár felé. A gyár felé haladva a Vasut-utcánál mindegyik fej a toronyóra felé fordult. A kapuhoz értek, de a rácskapu zárva volt. Próbálták nyitogatni, eredménytelenül.

»Asszonyok, be van zárva. Most mit csinálunk?«

»Pedig én otthagytam az ételhordómat.«

»Buták voltunk, hogy hagytuk magunkat kicsalogatni. Nem kellett volna mozdulnunk, úgy mint tegnap. Pedig Cserny figyelmeztetett. Azt mondta: dél alatt álljatok őrt!«

»Ma«, mondta valaki közülük, »ki fogják hallgatni az ittenieket az ebédek miatt, a kerítésen beadott ebédek miatt.«

»Hát éhezni hagyjuk a férjeinket?«, kiáltott egy öreg munkásasszony. »Ez köztársaság?«

Egy öreg munkás megrántotta hátulról a szoknyáját: »Anyjuk, legyen eszed. Mi hasznod, ha letartóztatnak.«

A férfiak csoportjában egy fiatalember csipkelődve odaszólt az asszonyokhoz: »Már ez ilyen fajta, csupa sztrájk, csupa forradalom, illik hozzátok.« Egy másik vállon ragadta: »A törvény nevében gyere, ne lábatlankodj itt tovább.«

Az egyik asszony, a mérsékelt ötvenesek közül való, kedvező hangulatot szeretett volna teremteni, no meg saját nyugtalanságát is lecsitítani, s azt tanácsolta:

»Várjatok, talán félkor kinyitják. Egyszer már volt úgy.«

Néhány munkásasszony bement a szatócshoz, András is bement, hogy Lidikének képeslevelezőlapot vegyen.

»Ötven fillérért fehércéklát, hogy legyen valami dolgom«, mondta az egyik csípősen.

»Igazat ad nekünk maga is, Ruzsicska úr?, kérdezte az árust a másik. »Egész Nechleby a pártunkon van.«

»Hajhálót adjon, hogy belém szeressen a főmester«, kiabált az üzletben egy fogatlan kövér mama.

Sziporkázott bennük az akasztófahumor és vették a garasárút, mint mikor a férfiak bánatukban isznak. Jól csomagolja be az enyémet, messze lakom. Vegyetek lányok, vegyetek, ki tudja mikor látjuk megint Nechlebyt, ha bezárják előttünk. Vidékiek voltak. A bizonytalanság eme félórájában, vajjon kinyitják-e a kaputt, kilendítve a napi megszokásból a nyugtalanító várakozásba, meg a helyzet új-

szerűségétől kissé paprikásan, úgy felvidultak, mintha temetési zenét hallanának.

Öt éve már, hogy András nem tette ki lábát Úlyból, és most, alig dugta ki az orrát a Kazmar-művek határain túl, összerezzent és visszahökölt, hogy milyen ocsmány odakint a világ. Talán csak tiszta véletlen, de első pillanatra igazán elszomorító látvány. A zárt kapu előtt csordává aljasított embercsoport tolongott, felindult nők, komor férfiak, hallgatagok és megtörtek. A férfiak nem ragadtatták el magukat a pillanatnyi indulattól, messzibbre, a jövőre gondoltak. A bizonytalanság fagyos lehelete áradt feléjük a csupasz bőjti koratavaszból. A fehér égbolt alatt lesoványodott alakok álldogáltak a sárban. A dél, amely a mikroszkóp nagyításában elemzi a sötét ruhák rozsdásra és zöldesre fakult színeit és a vedlett szövet vásottságát, a tavaszi napsugár, amely még nem simogat, ma valósággal kiemelte a beesett arcok barázdáit, a kiálló ajkakat, az ércsomókat, a zavaros és lázban égő szemeket. Ma fölszippantja a nap az arc viaszát, az emberi test minden festékanyagát, amely olyan most, mint a hamuba dobott gyümölcshéj, az ajkak halványak s az arcon lázrózsák égnek. Szárazbetegek, itt valami baj van; András leverten kanyarodott be a gyármelletti úton Felsőnechleby felé.

A falakról hullott a vakolat. Benézett az itt-ott kitört ablakokon s megállapította, hogy Latmanéknál még transzmissziós szövőszékek vannak és nincsenek egyenkint kapcsoló motorjaik. Csodálkozott, hogy lehet ilyen berendezése Latmannak, aki nevezetes arról, hogy különleges anyagokat gyárt. A gyárkapu előtt árván álldogáló szövőmunkások látványa lehangolta Andrást. De amellett va lami kis büszkeség is ágált benne — ezt csak a Kazmar művek embere értheti meg — barátocskám, milyen más

minden nálunk. Hogy akarhat Latman Jafetával versenyezni!

Latman és fiai régi osztrák cég volt. Ezt a céget valamikor még a hetvenes években jegyezték be, és Týra mester azzal szokott dicsekedni, hogy a jobb időkben ő is font Latman részére; úgy mondta ezt, mintha legalábbis udvari szállító lett volna. A régi Latmanról valóságos legendákat mesélt. Ott nem volt más, csak francia rajzoló. Az akkori Latmannál állítólag egész éven át tervezték a mintákat. Annyi mintát gyártottak, hogy egy kisgyáros nem is termel annyi árút. Londonba szállították a nyakkendőanyagot, s ez aztán mint eredeti angol árú jött vissza hozzánk; így árulták Bécsben és Budapesten. Állítólag ugyanígy vitték ki a fínom kínai crep-eket Franciaországba is. Ez a Latman olyan textilarisztokrata-féle volt, modelldarabokat szőtt; azt a kizárólagos divatot termelte, amelyet a gazdag emberek már félévvel előbb levetnek, mielőtt »forgalombajött« volna. A cégnek tradíciói voltak és András úlyi tartózkodása folyamán eleget hallott süllyedő dicsőségéről. Igaz, de mi köze volt Jafetának Latmanhoz? Azt suttogták, hogy Latman rajzolója titokban eladta Jafetának nyakkendőminta-terveit, a Jafeta pedig popelin-anyagra használta föl ezeket. Tudnivaló, hogy az ilyen nyakkendő gros-graint nem szabad egyetlen piacon, például csak Prágában fölszabni, legfeljebb háromszor öt métert, különben a minta már nem érdekes és a kereskedők holtbiztosan nem rendelnek belőle. Jafetában a Latman-féle minták szerint amerikai sebességgel szőtték ezeket a popelineket és a belőlük készült ruhákért valósággal verekedtek; az árúházak tucatjával adták el. Latman akkor állítólag beperelte Kazmart árúhamisítás miatt, de Häusler, Kazmar ügyvédje, kihúzta a csávából, — istentudja,

András emlékezetének melyik sarkából ugrott ki most a vizimanó, aki Rózsit táncoltatta azon a zűrzavaros, májuselseji népmulatságon, amikor ő Horynek Lidikével az erdőbe ment.

A nechlebyi városháza épületéből két férfi jött ki és átvágva a piacon a Vasút-utca felé tartottak, amerről András közeledett. Menetközben az egyik, szikár, fedetlenfejű, buzgón, szinte egész testével beszélt, ide-oda vetette fejét, mint a paripa, hogy hátrarázza sörényét a homlokából. A másik alacsonyabb és köpcösebb, nyilván már érett ember lehetett, komolyan mozgatta a fejét a proletársapka alatt. A járókelőket messziről látni lehet a téren, amelyen a templom, a hitelszövetkezet és a világháborúban elesettek emlékműve áll. A hosszú férfi mozdulatai kellemetlen hullámokat vertek Andrásban, mint mikor a partról dobott kő beleloccsan a víz tükrébe és a fenekére érve, felkavarja az iszapot, s újból zavarossá teszi a már régen leülepedett tiszta vizet. András az idősebb ember szabályos, elgondolkozó arcát ismerősnek találta, nem Polanszky ez a faházból? De nem mert volna rá mérget venni. Hiszen évek múltak el azóta. A közeledő hosszú legény sovány arcából beszéd közben kivillogott fehér fogsora, András fülét megütötte a fiatalosan ismerős basszushang; a klórgőzöktől kipállott szem megakadt Urbanon. András első gondolata az volt, hogy ellenkező irányban megy a szobor felé s így talán kikerüli őket. Ugyan miért, te gyáva? Nem vett el senkitől soha egy cérnaszálat sem, társaira sem árulkodott soha. Miért szégyelné hát magát? András a félénkeknek azzal a nyugalmával, amit alig lehet megkülönböztetni a felfuvalkodástól, közeledett a két férfihez. Tehát Nechlebyben vetette meg lábát az eltűnt Anténa Feri! Akkoriban május elsején úgy eltűnt, hogy mégcsak el sem búcsúzott

senkitől és azóta sem írt senkinek, mintha a föld nyelte volna el. Feri is megismerte Urbant, kezet fogtak.

»Hát mi van, dolgozol, dolgozol?«, kérdezte Feri rögtön és András kofferjére pillantott. András áttette a bőröndöt egyik kezéből a másikba.

»Dolgozom, persze, miért ne?«, válaszolt tettetett hányavetiséggel és állta Feri pillantását.

Feri szétvetette karját, aztán leeresztette hosszú teste mellé.

»Krízis«, mondta.

Ujságokból való új szó volt ez akkoriban. Anténa szárazon ejtette ki, mintha ezzel nemcsak a valódi tényt, hanem kritikáját is ki akarta volna fejezni.

»Te is hiszel ebben?«, kérdezte András parányi Kazmarféle fölénnyel.

»Ember!«, mondta Feri. »Talán most estél le a holdról?«

»Úlyból jövök«, válaszolt András.

És Feri, mintha kár lenne minden szóért:

»Hogy van Horynek Lidike?«, kérdezte a régi szoknyavadászhangon, másra terelve a szót, »még mindig olyan szép?«

»Köszönöm, jól megy a dolga«, mondta András jelentőségteljesen, kissé a birtokos hangján és szája szögletében fojtott mosoly bujkált. »Nos és mi van veled?«

Feri színésziesen felhúzta a szemöldökét.

»Hát Latmanéknál dolgoztam a festőműhelyben. Éppen most adták vissza a munkakönyvemet. Még meleg. Meg foghatod.«

András úgy állt, mintha megforrázták volna.

»Utánuk kell mennünk, Feri«, figyelmeztette őt a komolyarcú férfi, aki kissé félreállt tőlük és eddig hallgatott. Most Feri vállára tette kezét.

De Feri éppen olyan kaján kópé volt, mint azelőtt.

Tudod, barátom, olyan szabadalmazott csinyekre, mint nálatok május elsején, most már nincs engedélyem. Most osztályfegyelem uralkodik« és kísérőjére mutatott, »lásd, itt a Polanszky kurta pórázon tart engem. Ez ám legény a gáton! Kazmar hozzáképest anyámasszony katonája«, ugratta András.

A csontosarcú férfi lassan elmosolyodott, előre lépett, hogy induljanak.

»Hát maga mégis Polanszky úr a Gamzáék villájából?!«, kiáltott fel András, aztán elmondta, hogy kicsoda és hová megy. »Folyton néztem magát, de nem voltam biztos benne.«

»A környéken ugyan annyi a Polanszky, mint a mák«, a munkás megállt, »de azért én vagyok. Én se tudtam, hová tegyem magát. De ha valóban hozzánk készül, mondja meg odahaza, hogy rászedtek minket, bezárták a gyárat, hogy megpuhítsanak. De nem tágítunk. Az anyjukom ne várjon este előtt haza, ötkor a községházán tárgyalunk az igazgatósággal, aztán magunk között tanácskozunk, ez elhúzódhat.«

András még utána kiáltott, hogy Gamzáék Nechlebyben vannak-e? Polanszky visszafordult és igennel válaszolt. Aztán mindkettő a többi után indult, a Latman-gyár felé.

A kátránypapírral fedett házikók messzire besétáltak a mezők közé. Lenhajú kislányok dajkálták öccseiket. Fakéregbarna és búzavirágkék szemük bánatosan szorongó tekintettel követte a gyalogost. A tavalyi, rozsdás fűben tyúkok kapirgáltak. A lejtőkön piszkos hófoltok csúsztak lefelé s a komor erdőkből öreg asszonyok mendegéltek, rőzsekötegggel hátukon a szegényes város felé. A sárgaszemüveges útkaparó kavicsot tört az út mellett. A levegő még

mindig éles volt és a föld husvételőtti némaságban hallgatott. Már a vonatban hallotta síránkozni az embereket, hogy leállt a munka és az ujságok is tele voltak vele. Úgy zúdul ránk tömegével a baj, mint valami háború vagy álomkór, vagy valami bénaság. Nem, nem akart semmit sem tudni róla, ő képzett szakmunkás, neki minden sikerült, mit eméssze magát. Horynek Lidi bácsija visszatért Amerikából. Mondhatom, furcsa szerzet volt ez az amerikai nagybácsi. Egyik nap olyan idősebb forma, félénk ember jött Horynekékhez. Késő este állított be, hogy a szomszédok ne lássák, kezében csak egy kis batyú. A málha állítólag utána jön. Néhány cent és Havre-ből egy-két sou maradt a zsebében. Az úlyi pénzváltóban csak mosolyogtak az aprópénzen, az amerikai odaajándékozta Lidike öccsének. A fiúnak legjobban az átlyukasztott huszonötcentimes tetszett. Lidi kimosta a bácsija ingét és gallérjait, amiket angol ujságpapírba csomagolva hozott, aztán ő is megnézte a lámpa alatt az ismeretlen amerikai néni és a két fiú képét — szép fiúcskák voltak. Ez a kép és a nikkelóra volt minden, amit a félénk, kékszemű és barnaarcú ember magával hozott Amerikából. A málha nem jött, a kofferek nem érkeztek. Dehát ismeritek az öreg Horyneket, hogy milyen becsületes ember. Csak ha fölfakad a lába, ami a tizenhármas műhely égése óta kínozza, csak akkor szokott mogorva lenni. De amerikai öccsét gyanakodva nézegette, fúrta az oldalát, vajjon mit követhetett el odaát. Úgy fest a dolog, mintha kitoloncolták volna. Az amerikánus megkísérelte, hogy megmagyarázza a dolgot. Elmondta azon a furcsa, fárasztó nyelven — csehül sokat felejtett, angolul pedig nem tanult meg —, hogy odaát, a tengeren túl milyen rosszak a viszonyok, semmiféle bíznisz. Tanult emberek, tönkrement urak számot kapnak mint munkanélküliek, és

árulják az almát a tőzsde előtt. Semmiféle dzsab, a külföldieket kiutasitják, őt is a hajóra tették, a felesége meg a bojszok Csikágóban maradtak, de neki vissza kellett jönnie Európába munkát keresni. — Kapott is Kazmarnál. Igaz, hogy azelőtt asztalos volt a villanyüzemben, megvolt a közmondásos bungalovja és Fordja, most pedig az úlyi országútnál kubikos. De hát ez is jobb a semminél.

András nem hisz Istenben, nem törődik Marxxal és Lenint sem tiszteli. De eszményképére, Kazmarra esküszik, mint az evangéliumra. A krízissel, fiúk, úgy vagyunk, mint a spanyoljárvánnyal, jelentette ki multkor Kazmar. Aki félt tőle, belehalt. De aki nem aggódott, azt elkerülte. Mióta világ a világ, mondja a Gazda, az élhetetlenek mindig a viszonyokra hivatkoztak. A krízis csak a rossz vállalkozók takarója. A lomha fejek vánkosa. De mi egészségesek vagyunk, mi nem félünk, mi nem hagyjuk magunkat.

Feri meg úgy bánt vele, mint a gyerekekkel, mintha nem is venné komolyan. Sosem ért rá, mindig sietett. Külön problémái voltak. Nyakig volt gondokkal. Feri igazán nem a jobbik végén fogta meg, amikor Úlyban elrontotta a dolgát.

A keresztúton álló képtől balra visz az út Felsőnechleby felé. András előtt baktatott a minden útak öreg vándora, egyik kezében bot, a másikban batyú. Ment, mendegélt az almafák között, melyek görnyedten ácsorogtak, mintha ők viselnék az út terhét. Csak a fák csontváza és a távoli temető fölött terjengő ibolyás-szőke rezgés ígérgette, hogy eljön a Tavasz. Micsoda csend! Valahol, a felső kanyarulatban egy létrásszekér féke csikorgott, aztán megint csendes volt a táj. Szinte hallatszott, hogyan emelgetik a vakondok a földet, hallatszott a feketés hó olvadása és a föld alatti csermelyek csobogása. Hátukon térképfoltokkal barmok

lépkedtek a kis hegyek felé, ősrégi lassúsággal mentek és húzták a terhet, dülledt szemükben a bőjti vidék képe tükröződött. Az első kunyhó előtt meszelték a méhkasokat, amelyek olyanok voltak, mint valami cölöpökre épített kisváros. Az árok fölött egy fiú ült és korbácsot font.

Lhotka, a letűnt örömök tanyája! Ott hangosabban dalolt az ég felé a fatelep fűrésze, mint itt az ólomszínű fellegek alatt, amelyek Nechlebyre nehezedtek. Valahol a falu mögött pernyét égettek s a lecsapódó füst a tizenhármas műhely égésének sötét emlékét idézte föl.

A borús-kék szemű libák félrehajtották fejüket (mintha valaki elmetszette volna a torkukat) és sziszegve nyújtogatták csőrüket a betolakodó felé. A nechlebyi Harryk már ott futkostak a kerítés mögött dühödten ugatva, különösen az idegen kofferje ingerelte őket és élesen vonítottak. A hátrakötött fejkendős asszonyok olyan heves lendülettel öntötték ki a ház elé az ünnepi tisztogatás csöbreit mintha csak az érkezőt akarták volna elriasztani. András végre letért az útról s megállt a faház kis kapuja előtt. Tetőtől-talpig kiöltözve olyan volt, mintha skatulyából húzták volna ki. A ház — úgy találta — hihetetlenül megfeketedett. Mintha a mesék korából sodorta volna ide a víz és most, nedvességtől sötéten ott kuporogna a kert zátonyán, amely a kopasz táj hátterében s a téliesen szürke égbolt alatt, lecsapolt halastóhoz hasonlított. András azért jött, hogy lássák, jól megy dolga, legénnyé cseperedett és önálló lett. De most bizony elöntötte a meleg, a kis koffert leállította a földre s mikor a csengőt megnyomta, szíve a halántékában dobogott. Visszagondolt azokra a bohóságokra, amelyeket tizenötéves koráig elkövetett. Vajjon fölhangzik-e a farkaskutya rekedt basszusa? Ez az ugatás úgy hozzátartozott a villához, mint Úlyhoz az önműködő ajtó.

De csend volt, semmi sem mozdult. Másodszor is csengetett — egy árva lélek sem jött. A kerítésen át látta a kertet, mindenféle gödrök, cserjesepről, szalmabábokkal körülfont rózsabokrok, az eresz alatt a vizeshordó, az üres garázs s mert senki sem jött ajtót nyitni, oktalan megkönnyebbüléssel arra gondolt, talán rosszul értette Polanszkyt, mikor utána kiáltott. Örült, hogy elkerüli a gyötrő perceket, amikor szemtől-szembe áll majd Gamzánéval, aki miatt ideutazott. De ugyanakkor bedugta kezét a kertrácson, ahogy Sztankó szokta volt tenni és megpróbálkozott vele, hogy lenyomja a rozsdás kilincset. Csikorgott, kinyílt és András bement. Átlépte az ott heverő öntözőtömlőt és felnézett; valaki figyelte. A földszint egyik mosatlan ablaküvegének nekilapulva egy széles, nagy és öreg arcot látott, olyan öreg volt, mint maga a Tél. Csúnyán nézett az érkezőre, úgy mint akkor régen, amikor először állt meg itt, a lámpafényes ház előtt, úgy mint mindig, ha Sztankóval hazajöttek a futkosásból, és úgy, mint utoljára, mikor Nella édesanyját vitték ki, az öreg Vítnét, a hajó kapitányát. Elmállott, lezüllött és lélektelen lett a ház, ásítozott benne a lakatlan szobák üressége, de a vénasszony nem változott meg. Már akkor is olyan volt a szeme, mint a kavics, már akkor is lihegett férfias arcából az élniakarás. Mintha Sztankó dédanyja el se mozdult volna az elmult öt év alatt az ablakból, mintha azóta is ott őrködött volna. Ellenséges arca meg sem rezdült, András köszöntését nem fogadta, de gonosz bizalmatlansággal és tehetetlenül nézett a tolvaj után, aki fölment a lépcsőn és benyitot a verandára.

A házba vezető ajtó félig nyitva volt. A folyosót kettérepedt pingpong-asztal torlaszolta el, rajta egy sávos kerti ernyő feküdt — ilyeneket szoktak Vykoukaléknál a kert-

ben kifeszíteni, s alattuk strandöltözetben uzsonáztak a nők — a játékasztal szélén egy üres virágcserép, de annyira a szélén, hogy az ember szinte várta, mikor fog már lezuhanni, ha valahol a léghuzam becsapja az ablakot. A helyiségnek régi nyárszaga volt, olyasféle, mint a kuglizóknak, és száraz sárrögök morzsolódtak, csikorogtak András szép, új és feltűnően világos félcipője alatt. Ebben a pillanatban valaki a könyökével kinyitotta a konyhába és a pincébe vezető szemközti ajtót. Egy kis fekete kecskegida szaladt ki rajta. Orientális pofácskája és ferde, sámán szemei voltak, úgy lépkedett, mintha lábujjhegyen járna, utána Polanszkyné jött, kötényében egy csomó virághagyma. András élénk mozdulattal lépett elébe, megmondta a nevét, visszaidézte magát Polanszkyné emlékezetébe, Sztankó után érdeklődött és megkérdezte — hogy ment a dolguk azóta.

»Tudja, már nincs úgy, mint mikor az öreg hölgy élt. Úgy már nem fog bennünket senki sem hajszolni. Hogyne, megérkeztek«, válaszolt. »Csak menjen föl, Sztankó örülni fog.« Meg akarta törölni maszatos ujjait, de közben elereszt-tette köténye sarkát és a hagyma szétgurult.

A gida szaglászott. Hosszúkás szembogara összeszűkült, kitágult s a zavarfölötti örömében, vadul kezdett ugrándozni Polanszkyné körül, aki közben letérdelt a földre. Andrásnak nem maradt más hátra, mint hogy letegye bőröndjét és segítsen fölszedni a hagymát, amit, szép új felöltő jére való tekintettel, különös érdemnek tekintett. A gida alúlról belekötött az asztalba és felborította a virágcserepet. Polanszkyné rácsapott.

»Na nézd csak ezt a rakoncátlant!«, kiáltott, miközben a cserepeket fölszedte. »Nem fér a bőrébe?«, zsörtölődött olyformán, ahogy az anyák dorgálják csintalan gyermekeiket.

»A sógorom küldte az ünnepekre«, mondta és az asztal alá mászott, hogy a széklab mellől fölszedje az egyik hagymát. »De csak bosszúságára van az embernek. Jár utánam, mint a kutya és holnap a henteshez kellene vinni. Rá sem merek gondolni. Számba sem tudnám venni, de mit csinálják, ha az uramnak hús kell«, tette hozzá Polanszkyné; az utolsó hagymát is fölemelte, felállt és leporolta magát.

András megmondta Polanszky üzenetét, a Latman-gyárat délután bezárták, hogy megtörjék ellenállásukat, de hogy ők nem tágítanak. Polanszkyné felfigyelt és megdöbbenve hallgatott.

»Vencelnek tudnia kell, mit csinál«. mondta aztán, elhárítva a gondot. »Hát köszönöm. Errefelé, bíz' az elhúnyt halála óta nem fűtünk.«

A róka a szibériai tájékon, mostanáig vérzett a hóban és a vadász puskacsövéből még máig is gomolygott a füst. A kicsi és ősrégi vadászkép, amely magábaszívta András megszégyenülésének perceit, a régi helyén függött az előszobában. Mintha itt lett volna a start, ahonnan András elindult és előrejutott, mialatt a keret a megalázás körül összeszáradt, az átellenes falon függő tükör pedig megsokszorozva e romlást, megvakult. A kirakatbaillő fiatalúr úgy ment el előtte, mint a tó vizében elsuhanó árnykép. Vigyázott, hogy az összegöngyölített szőnyegekbe bele ne rúgjon s amikor rálépett a kőrisfalépcsőre, az felnyögött. Az előszobában és a lépcsőházban is ott terjengett az öreg kerti lugas szaga. Valahol nyugtalanító hangon nyikorgott egy ki nem támasztott, láthatatlan ablak. Az ideiglenesség szórakozott légvonata húzott a házban, mint mikor az emberek megváltoztatják az eddigi rendszereket. András lelkében megsajdult a régi seb: amikor gyermekkorában el kellett szakadnia falusi otthonától.

»Te kis manó! Takarodj már! Mit gondolsz! Minden a tiéd? Te ördögfióka!«, hallotta még a lépcsőről is Polanszkynét a némaarcú kis gidával beszélgetni, mialatt odafönn egy sikertelen tenorhang valami olasz áriát dúdolt orrhangon, mesterkélt érzéssel. A hangon érezni lehetett, hogy gazdája csinál valamit és jár-kel a szobában. András a hang irányában ment.

Az emeleti folyosón, futásra készen, úgy, ahogy idedobták, két túristabakancs hevert, mindegyik darab valóságos kis ház, sáros udvarával. A hang az ajtótól távolodóban volt. András kopogott. A dudolás elnémult, az ajtón túl láng sziszegése hallatszott és egy hang azt mondta, hogy »szabad«.

A nyugvószékből, kíváncsian és barátságtalanul Gamza emelkedett fel könyökre. Kissé megőszült, de még mindig a régi, vad szeme volt. Az ablak felől, kopírozó-rámával kezében (Andrásnak eszébe jutott, hogy Gamzáéknál mindig fényképeznek), egy sudár növésű fiatalember közeledett, ingujjban, térdnadrágban. A padlás alacsonynak látszott fölötte s a helyiségben, melynek levegője telítve volt füst, bagaria, köménypálinka, lóden, és könyvek fériszagával, valósággal világított az ócska sportdresszes fiú napbarnított szökesége (ilyen színe van a déli lejtők gyümölcsének). Nőknek se hírük, se hamvuk. Már akkor régen, amikor a Zsizskovon András először látta Sztankót, meglepte őt lényének szőkesége. És most ez az új, felnőtt és mégis régi, kissé lányosan piszeorrú Sztankó megállt és nézte az ajtóban megjelenő Flytox-vigécet. Mégegyszer megnézte, aztán félretette a rámát, odament Andráshoz, elvette kezéből a táskát és idegenszerű, férfias hangon, szívélyesen és egyszerűen, mintha csak tegnap váltak volna el, így szólt:

»Vedd le a felöltődet, András, parancsolj barátom, itt a szék«, Sztankó megfogta a széken heverő, nagy csomó litografált egyetemi jegyzetet, letette a földre, »és ne játszd az előkelő idegent. Kettesben gazdálkodunk az apámmal itt. Ugye, jó kis tanya?« Valahogy túl szívesen és túlvidáman beszélt, régi összhang-szükségérzet alapján s az édesapját is bele akarta vonni a fogadtatási szertartásba, ami sehogysem sikerült neki. »Hiszen Urban az eszményképem volt, apa, úgy kapaszkodtam belé, mint egy kullancs. Ugye András«, folytatta nevetve, »akkoriban biztosan sokat bosszankodtál miattam.«

»Ellenkezőleg«, mondta András szigorúan. Kényelmetlenül ült a szék szélén, a villa lakosai iránt érzett bizalmatlansága ott lapult a szemöldöke alatt és összehúzta arcizmait. »De azért Úlyba mégsem jöttél utánam«, mondta erőltetett mosollyal.

»Nem«, nevetett Sztankó azon az újszerű, férfias hangon. Ott igazán semmi hasznomat nem vennék. Egyelőre most az ószláv-nyelvvel birkózom.«

Gamza szótlanul megszorította András kezét, s úgy belefúrta pillantását az arcába, hogy még egy Kazmarembernek is elállhatott a lélekzete, aztán szótlanul kinyitotta előtte cigarettatárcáját.

»Bocsánat, nem cigarettázom«, köszönte meg tartózkodón András és közben arra gondolt, hogy Gamza képmutatónak és szenteskedőnek véli. Ismerte az efajta embereket, akikre ilyen benyomást gyakorolt. Oroszlánveremben esett. Álmainkat általában saját elképzelésünk szerint szőjjük és András kihagyta belőlük az ügyvédet. Nem, ezzel az együttessel igazán nem számított, amikor kirándulásra készült a faházba, ahová Gamza csak minden szent időben egyszer ugrott be, hogy aztán ismét visszasüllyed-

jen árnyékvilágába. Kellemetlen ember, ködbevont fátyolkép, az elmúlt évek során inkább csak gondolat. De jelenleg tagadhatatlanul itt terpeszkedik élőn, szines zekében, sportharisnyásan, férfias tarkójával és nyugtalansággal tölti be a szobát, járkál, három lépést tesz oda, hármat vissza. Jelenléte úgy függ fölötted, mint a fekete felleg, mialatt Sztankó a jólnevelt emberek figyelmes arcával érdeklődik Úly felől, ennyi az egész. Ez nem volt az igazi, akárki akármit is mond, mindjárt érezte. És valóban, a régi kis Sztankót András a markában tartotta, kedve szerint bánhatott vele már azzal is, hogy elutasította a közös sétát, most pedig szorongó érzéssel csodálja a lehiggadt, de most kissé ingerült urat, aki tanáros irodalmisággal beszél csehül s az évek multán megvalósult találkozás gyilkos kézzel tört rá. András összegömbölyödött hát, mint a sündisznó és szúrós tömörséggel védekezett a kérdések ellen, majdnem úgy, mintha sértéseket kellene visszautasítania. Együttlétük nyomasztó volt. A teher súlya egyre növekedett, úgy érezte, örökkévalóság óta itt van velük a szobában, amelyben szerteszéjjel hevertek az iratok, cigarettacsutkával teli hamutartók éktelenkedtek, Gamza ugyanis, ha rágyujtott, égve felejtette cigarettáját, a víz pedig még mindig nem forrt a pisla lángú gyorsforralón, amely ott búját meg a fényképfürdőstál, egy zacskó cukor és egy ruhaakasztó közt. Közös kínjukba beleszólt a motor, zümmögve idézte a multat. A ház még mindig hajó volt. De minthogy a férfilegénység szvetterjeivel és köménypálinkás palackjaival a felső fedélzetre vonult, olyan volt, mint a léket kapott hajó.

Mi történt itt? Hol vannak a nők? Hová tettétek őket? Hová lett Gamzáné? Istenem, milyen süket volt itt minden. Hol vannak a nők, akik kis dolgokon is tudnak cso-

dálkozni és a levegő fölenged körülöttük fagyosságából. A nők, akiknek csillogó szemében a mi önteltségünk tükröződik vissza, mosolyuk minket dícsér, hízelgő hangjuk, kíváncsiságunk visszhangja, s minden rezdülést visszaver abból, amivel mi feltűnés nélkül kérkedni szeretnénk. És e kedves ösvényen egyre feljebb és feljebb ösztökélve minket, egyszerre csak ott találod magad a virágos mezőn, oly magasan fölöttük, hogy téged is meglep esendő gyöngeségük, de meglep saját tájékozottságod és fölényed is. Mit csináltatok, miért nincs itt Gamzáné? Valahányszor a kényszeredett társalgás folyamán szóra nyílt András szája, sosem tudta rászánni magát, hogy kiejtse az asszony nevét; jelentéktelen csekélységek után kapkodott, amik nem is érdekelték. Régen is nehezére esett kimondani nevét, ma annál inkább, hisz ki tudja, merre van, talán már nem is Gamzáné, talán már máskép is hívják. András megriadt. A mai korban, amikor mindenféle kötelék úgy meglazult, mi minden történhetett náluk? És ez a két férfi is valahogy furcsa volt, ahogy ócska túristadresszben, borotválatlanul gazdálkodtak itt saját számlájukra, a dohányfüst csak úgy gomolygott körülöttük s mintha valami bántotta volna őket. Sztankó felállt, kinyitotta a kínai asszonyokkal és fákkal díszített bádogdobozt, fűszeres illat szállt föl belőle és mikor a gőzölgő kannába beleszórta a teát, András másfelől próbálkozott, a szíve a torkában kalapált:

»Nem említette a nővéred, hogy tavalyelőtt május elsején beszélt velem Úlyban? Mit csinál? Nincs itt Nechlebyben?«

Sztankó, anélkül, hogy megmozdította volna a fejét, futó pillantást vetett apjára, eloltotta a forraló lángocskáját s mikor megszólalt, András úgy érezte, nagyonis közömbös a hangja: »Helén lassan az orvosi tudományok

doktora lesz«, mondta, »letette a második szigorlatot. Egy kissé túldolgozta magát, most Szlovenszkón van. Helén . . .« De Gamza most szorosan András elé lépett, megállt előtte és rákopogtatott középső ujjával a mellkasára. »A tüdeje«, szólt élesen és ellenségesen. »A Tátrában van, szanatóriumban«, folytatta szárazon és tagoltan, szinte epés elégtétellel a hangjában. »A feleségem vele van . . .« Lemondóan legyintett, mintegy jelezve, hogy minden gondos ápolás hiábavaló, és arcát, amely eleve elutasította a vigasztalást és síránkozást, gyorsan elfordította.

»Akkor hát rendben van«, szólta el magát András és Sztankó ránézett. Valószínűleg azt gondolta róla, hogy bolond. Nagy kő esett le András szívéről, megölelte volna az ügyvédet, nem azért, mert a leányát sajnálta, hanem mert Gamzáné mégsem árulta el őt, ezt a kellemetlen, lábatlankodó Gamzát. Milyen oktalan érzések élnek az emberekben! Mi haszna volt ebből Andrásnak? S most hirtelen beszédessé vált s az életveszedelemből szabadult ember élénkségével és olyan jóindulatú lelkesedéssel, mintha ezzel különös örömöt szerezne Gamzának, dicsekedve mesélni kezdte, minek volt tanúja éppen most a városkában. Sztankó kivette a fixírozó fürdőből a fényképeket és megmutatta apjának, s megjegyezte, hogy keveset exponált. Az egyik a Latman-gyár előtt tüntető munkásokról való fölvétel volt, a másik meg valami munkabércédula fényképe; András rögtön megértette, hogy Gamza a baloldali sajtó részére csinált fölvételeket, mire olyan fölvidultan, ami úgy illett a tárgyhoz, mintha holmi szemgödörre mért ökölcsapásról számolt volna be, megjegyezte, hogy éppen most délben szüntették be a munkát a Latmannál. Eldicsekedett Anténa Feri ismeretségével is, szóval úgy viselkedett, mint valami világszenzációk bérlője.

Gamza szó nélkül hallgatta végig, aztán ledobta színes zekéjét, fölvette kabátját, leakasztotta sapkáját az ablakkilincsről s Sztankó felé fordulva csak annyit mondott, hogy elviszi a kerékpárját, s már ment is.

András figyelmeztetésnek vette ezt és szedelőzködni kezdett.

»Apámat nagyon letörte Helén betegsége«, mondta Sztankó, mintegy igazolni akarva apja kedvtelenségét és marasztalólag visszanyomta András a székre. »Helén kedvence volt, mit is mondok, m o s t i s a z.« Felugrott, kihörpintette meleg teáját és újból leült. Attól a pillanattól, hogy Gamza mögött becsapódott az ajtó, Sztankó nyugtalansága, melyet apja jelenlétében igyekezett lebírni, most szemmelláthatóan útat tört magának. Ormótlan kifejezései ellenére, amilyeneket András művelt szakmunkás létére, mint vendég, sosem használt volna, valami nőiesség áradt izgatott szavaiból. »Biztosan kilábol belőle«, állította Sztankó, hogy önmagát megnyugtassa. »De ez még eltart. Egyelőre nem jól fest a dolog.«

»Hiszen valódi sportnő!«, mondta András. »Legutóbb, hogy láttam, maga volt az eleven élet.«

»Helén? Tízórás túrákat csinált! Sítalpon!«, mondta Sztankó, »nekem már régen kilógott a nyelvem, mikor az a lány még mindig úgy ment, mint a mókus. Tavaly márciusban például átúszta a Moldvát és különben is örökké valami huszárcsínyen törte a fejét. Sohasem történt semmi baja. De éppen akkor, mikor Häuslerékkel nálatok volt Úlyban, valahogy átázott, vagy ilyesmi, tudja a fene, hogy történt, meghült és a hosszú, rosszindulatú hurutot lábon hordta ki. Ilyen alattomos a szervezet. De mondjanak az orvosok akármit, azok a gaz baktériumok csak akkor támadhatják meg az embert, ha erkölcsi okok járul-

nak hozzá és akkoriban ő, mint ember nem volt a legjobb bőrben«, mondta Sztankó elkomorodva és András megint szedelőzködni kezdett. »Maradj, még rengeteg időd van. Majd a rövidebb úton vezetlek el. Mit csinálnál már most az állomáson? És különben is, ha lekésed az egyik vonatot, mégy a másikkal!«

»Lám, ilyenek az egyetemisták! Könnyű nekik, mikor az egész évük csupa szűnnapból áll«, évődött András kissé fitymálólag. »A magamfajta ember...«, kezdte, de Sztankó most fölkapta lányos orrát, ránézett és csak a szemével mosolygott, úgy, ahogy az anyja szokott. »Először azt mondtam magamban, nagyon megváltoztál. Szó sincs róla, még mindig a régi vagy. Még mindig kéreted magad és még mindig rátarti vagy«, mondta, mire András arcán önelégült mosoly suhant át, amely lassan kamaszossá szélesedett.

»Ismered ezt?«, kérdezte és a zsebébe nyúlva egy régi formájú zseblámpát vett elő, fölkattintotta és eloltotta. Az az Ever Ready zseblámpa volt, amelyet egyszer régen, a kis Sztankó Andrásnak ajándékozott afölötti örömében, hogy szülei összebékültek. Ennek előzményeit András sohasem fogja megtudni.

»Még megvan?«, kiáltott fel vidáman és megilletődve Sztankó, »Óh, te garmadás!«

»Mi az, hogy garmadás?«

»Tudod, Helénnel és a mamával így hívjuk azokat a rendes embereket, akik ilyen szépen megőrzik apró kincseiket!«

András hajatövéig elpirult. Felállt és az asztalra tette a zseblámpát, mint aki visszaadja.

»Igazatok van«, mondta hűvösen, ami furcsa összhangban volt égő homlokával. »Teljesen igazatok van. Bizony vigyázok a dolgaimra. Részemre értékesek; ilyesmit bizo-

nyára nehezen ért meg az, aki kiskorától fogva bőségben élt. Én vigyázok a dolgaimra, mert vigyáznom kell. És nyiltan meg is mondom neked, ... ami itt rajtam van«, András felindulva rángatta kabátját Sztankó felé, »és ami itt benn van«, András megérintette cipősarkával a koffert, »nem sok ugyan, igaz, de ez az enyém és a keresetemből vettem; és mindazt, amit megeszem, a lakásom«, folyton elkeseredettebben és emelkedett hangon beszélt s nem engedte Sztankót szóhoz jutni, »ha elmegyek valahová, ha olvasok, ha mulatok, a rávalót az elsőtől az utolsóig, elejétől a végéig, ezzel a két kezemmel magam szereztem«, mutatta a kezét, »és ami a legfontosabb, mindezért nem tartozom senkinek sem köszönettel és nem is fogok, egyedül csakis magamnak és senki másnak ...«

»Tudom. Az igaz is«, mondta Sztankó kínosan meglepődve és nem nézett Andrásra. Kissé helyette is szégyenkezett, megdöbbentette ez az ízetlen kirohanás, amely egyáltalában nem volt arányban a tréfával. Álmában sem jutott volna eszébe, hogy ezzel megsérti vendégét és mégis megsebezte. »Ember, de hisz senki sem vitatja ezt!«

De András oda se hallgatott.

»Nem volt édesapám, aki iskoláztatott és arra várt volna, hogy készen leszek ...«

»... és nem kapok állást«, szólt bele Sztankó, akit már bosszantani kezdett a dolog.

»Krajcár nélkül jöttem Úlyba. Aki az ilyesmit nem tapasztalta a saját bőrén, annak fogalma sem lehet arról, mit jelent ez. Miközben a művelt osztály a munkásjogokról prédikál, addig ő maga szép ügyesen villákban lakik ...«

»Igaz, hogy már nem is a miénk«, mondta Sztankó, »pedig kár, én nagyon szerettem ezt a vityillót. De hát most nem is erről van szó. Mondok neked valamit: apolitikus

természet vagyok, a nyilvánosság írtózattal tölt el és minden egyes politikai állásfoglalásban csak szemellenzőt látok. Mindegyikben. De az öregemhez egyetlen szóval se nyúlj! Édesapám rendes ember, véletlenül egész életében követte elveit és nem tért le az útról — különben megeshetne, hogy kapnál egyet tőlem a pofádba.«

»Te boxolsz?«, vigyorodott el András és máris nekiment a leányorrnak. Sztankó könyökével védte ki az ütést, de András balkezével az állára sújtott. Haragtól lihegve álltak egymással szemben és szótlanul váltogatták mozdulataikat. Lábuk előre-hátra csusszant a padlón s az öreg Vítné perzsaszőnyege, amelyet szakértő kezek javítottak s amelyen egyetlen ráncot sem tűrt, most halommá gyűrődött a háziúr és vendége sebes mozdulataitól, lent pedig az előszobában, ahol a rókás kép függött. rezgett a csillár. Andrásnak jól esett, hogy bemutathatta boxtudományát a halszálkás házban és a fürge Sztankó is nekidurálta magát. Nemcsak a fiatalság becsületéről volt szó, a tavasz is beleszólt, s betolakodva a füstös szoba ablakán, egymás ellen uszította őket.

Miután így eleget tettek a férfiszertartásnak, abbahagyták és elfordultak egymástól. András megtapogatta ujjával lehorzsolt könyökét, Sztankó pedig vérző ajkát törülgette. Egyszerre néztek körül mindketten a szobában, még izzadva, lihegve, s a tűnő indulat mosolyba rántotta arcukat. Elszégyelték magukat s zavarukat azzal palástolták, hogy nem ismernek rá a földrengés után szinte sarkaiból kiforgatott szobára. András, miközben lábával egyengette a szőnyeget, elkomorodott, aztán a felöltőjéért ment. Sztankó szólalt meg elsőnek:

»Hát látod«, mondta azzal a hirtelen gondolatkapcsolással, ahogy általában az iróasztal emberei állást foglalnak

a friss eseményekkel szemben. »A nők, ha évek után találkoznak, összecsókolódznak, mi pedig boxoltunk. De hidd el, András, semmivel sem akartalak megbántani, igazán mondom.«

»Én sem benneteket«, válaszolt András különös megkönnyebbüléssel. »Talán nevetni fogsz, Sztankó, mert ti mindent könnyebben vesztek, de a szegény embernek nincs egyebe, mint a becsülete. Úgy hangzik, mintha könyvből citálnék, tudom. Tudok én sok mást is — ami a gépeken kívül is mozog. De ez kiskoromtól bennem van s állandóan résen vagyok.«

»Az igaz«, mondta Sztankó. »Mindegyikünk máshol nőtt fel és ez meglátszik rajtunk. Hiába, nem tehetünk róla, hová születtünk bele. Azért vagyunk emberek, hogy megértsük egymást, nem igaz?«

Sztankó a még szunnyadó bükkerdőn át kísérte Andrást az állomásra, a folyó mentén, amely viszont már ébredezett. Jó, csöndes pillanatok voltak, amint szótlanul haladtak az állomás felé. Ha nem is beszéltek, járásuk ritmusában kiérezték, hogy közösen hallgatnak, nem pedig mindegyik a saját leshelyén. Lépést tartottak és a közös vándorlások baráti érzése nyiladozott bennük. Sztankó hirtelen odafordult Andráshoz:

»Van szeretőd?«, kérdezte és a Gamza-gyerekek őszinteségével nyomban hozzátette: »Nekem nincs.«

»Igen, van egy lányismerősöm nálunk, Úlyban«, válaszolt András fölényesen és jól esett neki, hogy ezt éppen Gamzáné fiával közölheti. »Jóravaló lány. Ha leszolgáltam a katonaévemet, egybekelünk.«

Sztankó kinyitotta a száját és megállt.

»Ojjé«, mondta, »vagyis neked már benőtt a fejedlágya?« De tüstént, félve, nehogy András esetleg újra meg-

sértse, így folytatta: »Látod már megint, megint a különbség«, biztosította magát sietősen. »Te már kész ember vagy. Én pedig — néhány buta ujságcikken kívül —«, szólt nagyon gyorsan és elpirult, »még semmit sem kerestem.«

De András nem érdeklődött barátja »buta ujságcikkei« iránt, pedig Sztankó titokban elvárta és szívből óhajtotta volna, hanem kiegyenesedett, Kazmar-féle méreteket öltött és kissé fölényesen megkérdezte:

»Cserélnél velem?«

»Engem azonnal kidobnának tőletek, mindent elrontanék. Nem cserélnék.«

»Én sem veled.«

»Akkor rendben van«, nevettek mindketten és tovább ballagtak. András kérdezősködött, milyenek Sztankó barátai az egyetemen. Sztankó elgondolkozott.

»Nehéz egy szóval megmondani«, felelte végül és egy kavicsot rugdosott maga előtt. »Mint általában a mai emberek: hijával vannak a természetadta kapcsolatoknak és nyugtalanok. Egyik se tudja a fiúk közül, mi lesz vele azután, hol kap állást és egyáltalában abban fog-e dolgozni, amiből megbukhat a vizsgán és mindez persze igazán nem fokozza a munkakedvüket. Minden, hogy úgy mondjam, ingó talajon áll és a fiúknak semmihez sincs kedvük. Nélkülöznek, sokan éheznek már most is, de vannak olyanok is, akik a viszonyokra hivatkozva lopják a napot. — Ez gyakori eset. De egy biztos, mindegyik hanyatt-homlok fut — önmaga elől, a sportba, politikába, klubokba, pártokba, gyűlésekre — balfelé, vagy jobbfelé, mindegy, de valósággal menekülnek. A mai ember fél, ha összpontosítania kell magát és borzasztóan fél az egyedülléttől. Ez nem-

csak gazdasági jelenség, ne hidd«, beszélt Sztankó élénken. »Fél attól a gorillától, amelyet saját belső tükrében látna, miután megszűnt már Isten képmása lenni.«

András nem hitt a fülének és most rajta volt a sor, hogy megálljon.

»Te katolikus vagy?«, csodálkozott valahogy kíméletesen.

»Vallástalan vagyok. Se pártom, se vallásom. De hiszek abban, hogy nem tartozunk bele a természetrajzba, hogy az ember nem ismétlődik, hogy ezt az egyed voltunkat semmiféle belső szekrécióval sem magyarázhatod meg és hogy erre nézve a tudomány hál' Istennek a világ végéig sem talál kielégítő magyarázatot. — Igen, hol is hagytam abba? Hát a fiúk határozottan becsületesebben viselkednek a kollektívumukkal, mint a barátnőikkel szemben és a leányok ezt becsületesen visszafizetik nekik. Mindkét fél tudományos alapon okolja meg, s a tudatalattival mentegetődzik. Tudod, András, kíváncsi volnék, hogy azokból az alkalmi párokból, akik kávéházakban szexuális álmaikról fecsegnek és komplexumaikat garniszállókba hurcolják, hányan olvasták valóban az öreg Freudot, akit annyira szidnak. Hisz ez kötetekre való szaktudomány, ők pedig furfangos szendvicsekké szabdalták és idejétmúlta olasz salátával annyit falnak belőle, a hülyék, hogy megémelyednek az élettől.«

»Te moralista vagy?«, szólt Urban, nagyrabecsülve e kifejezést és kissé kárörvendően várta, hogy vajjon célba talált-e. Saját bőrén tapasztalta, milyen keserves, ha egy fiatalembert a társai *jóravalónak* tekintenek.

»Utálom a sznobizmust«, mondta Sztankó, fölrántva a vállát. »Utálom, ha az emberek valami olyat hajszolnak,

amire nincs is szükségük és közben fölöslegesen beszennyezik magukat. Nem mondom, vannak született Don Juánok és született rímák, ki akarná megfosztani őket átkos adományuktól? Melyik bolond próbálná megakadályozni, hogy a költő verset írjon, vagy a tigrisnek azt prédikálni, hogy vegetariánus legyen? Viszont, András!« és Sztankó nevetett, »ezeket az elemi tüneményeket az ujjaidon is megszámlálhatod. Ezek a lányok nagyrészt középszerűek, csak belebutulnak az erótika teóriájába és most testi ártatlanságuktól megfosztottan támolyognak fölényesen egyik ágyból a másikba, pedig nem telik benne igaz örömük. Csak úgy programmszerűen, hogy sebet kapjanak az egyiktől, a másik pedig gyógyítgassa. Mert mondd kérlek, mi kell a bűnhöz, erény nélkül? Állítólag nincs temperamentumom, mondták. Annyi baj legyen, hát nincs. Undorodom tőle!«

»Még nem találtad meg az igazit«, idézte tréfásan András a közmondást, »Ami késik, nem múlik.«

»Hisz emlékszel«, folytatta Sztankó, oda se figyelve rá, »hogy a romantika korában a komédiások gyerekeket loptak és kificamították a végtagjaikat, hogy a cirkuszi mutatványokhoz hajlékonnyá tegyék a testüket. Ilyenkor ez jut eszembe. Mintha a mai ember ugyanoly görcsös erőszakkal akarná kificamítani azokat az alapvető viszonyainkat, amelyeken az élet alapszik. Mintha tudatosan le akarna szokni és megtagadná a magától értetődő emberi érzelmeket. Mindez azzal az önmagától való meneküléssel függ össze«, mondta Sztankó, s tovább boncolgatta a gondolatot, melyet nyilván fontosnak tartott. »Megfigyelted? Ma majdnem szégyelik az emberek, ha férj és feleség hűek, ha a gyerekek tisztelik a szüleiket, ha a családban szeretet uralkodik, ha szeretik azt a földarabot, ahol felnőttek . . .«

»Igaz, kérlek«, szakította félbe András, bár érezte, illenék, hogy elfojtsa a kíváncsiságát, de hiába, nem bírta, »eladtátok a villát? Ki vette meg?«

Egyik ismerősünk, doktor Häusler veszi meg«, válaszolt Sztankó kényszerű könnyedséggel, de az arcán, ahogy mellette ment, félszemmel is meglátta, hogy ez az ismerős nem igen tetszik neki.

»Häusler ügyvéd, Kazmar képviselője? Annak a színésznőnek a férje?«

»Ügyvéd, és azt hiszem, tényleg Kazmar jogtanácsosa.«

»Sajátmagának veszi?«

»Azt nem tudom«, mondta húzódozva Sztankó. »Inkább az a benyomásom, hogy egy harmadiknak. De a saját nevében veszi.«

Az a benyomásom... úgy látszik... nem tudom... de ez cinizmus! Ez a lelketlenség! Häusler, ez a minden hájjal megkent vén gazember, hogy kirántotta a Gazdát a csávából, a hamisítás vádja alól! Most meg zsebrevágja ezeket a gyermekeket, azzal a minden gyakorlati érzéket nélkülöző Gamzával együtt.

»És megfontoltátok a dolgot?«, kérdezte András félénken; de hát ki is kérdezné az ő véleményét? Mégsem bírta leküzdeni magában a Kazmari befolyást. »Elvégre értékes ingatlanról van szó«, mondta óvatosan. »Kevés befektetéssel szép hotelt vagy kis szanatóriumot is lehetne csinálni belőle.«

»A faházunkból?«, válaszolt szomorú mosollyal Sztankó. »Nem várhatunk tovább. Barátocskám, rossz idők járnak ránk. Helén betegsége sok pénzbe kerül. De lenne legalább valami eredménye! Hiába minden, utoljára vagyunk most itt!«

Aztán élénk érdeklődés hangján kikérdezte Andrást prágai látogatásának programmja felől.

A búcsúzásnál megállapodtak, hogy mielőtt András visszamegy Úlyba, mégegyszer találkoznak vagy Prágában, ahová Sztankó hiztosan eljön meglátogatni gyermekkori barátját a Zsizskovra, vagy pedig Nechlebyben, ha Gamzáék a kilátások ellenére, András visszautaztáig, még mindig ott volnának. Bár András nem igen hitt az igéretnek, mégis, ez a séta átmentett számára valami márványozott rajzú emlékfélét a Nechlebyben pusztasággá omlott napból.

Mikor a prágai vonatban ülőhelye fölé óvatosan fölakasztotta szép gabardin-felöltőjét, vigyázva, hogy össze ne gyűrődjék és be ne kormosodjék, valami koppant a zsebében; megtapintotta, a régi zseblámpa volt, pedig ő visszaadta, odatette Gamzáéknál az asztalra, aztán megfeledkezett róla. Isten tudja, mikor csempészte vissza Sztankó.

Urbanné, minthogy volt még meleg víz, mosogatott, fenékkel fölfelé rakta az edényt, hogy a víz lefolyjon róla és hallgatta, mit mesél az asztalnál ülő fia, az úlyi amerikai konyha vívmányairól. Úgy látszott, az elmondottak nincsenek rá különösebb hatással és nem is nagyon értett velük egyet; mit csinálna ő a villamos dagasztógéppel? De azért némán helyeselt és egyetlen szót sem mulasztott el, hogy majd alkalomadtán elismételhesse az asszonyoknak az üzletben, ha szegfűborsért mennek és ezzel is öregbítse András dicsőségét. Időnként megállt, s a nedves fazékfedővel kezében gyönyörködve nézte, hogy embernyi emberré lett fiának hogyan ízlik a főztje.

»Miért nem ül le közben, mama«, mondta András.

»Már én csak így szoktam«, válaszolt az anya.

Andrásnak eszébe jutott, milyen ritkán ült asztalhoz az édesanyja, hogy velük együtt egyék; talán csak Szentestén. Sütött-főzött nekik, maga pedig a takaréktűzhely és a mosóüst közt meghúzódva eszegetett. Néha leült a kisszékre a fal mellé és a lábosból kanalazta a maradékot. Persze, neki ez munkamegtakarítást jelentett, háromszázhatvannégy tányér mosását évente — kávét vacsorázott. Reggelenként, ha András fölébredt, ott látta térdelni a takarék-

tűzhelynél, a tüzet rakta. Délben berohantak, bekapták az ételt, az üres edényt otthagyták és mentek a dolguk után. Ő súrolta térdenállva a sáros lépcsőházat, ő görnyedt a hideg kőpadlón állva, az idegen szenny gőzölgő teknői fölött és mindig szaladt haza a takaréktűzhelyhez, a mosogatóüsthöz, soha se volt vasárnapja, hisz a gyerekek karácsonykor is csak enni akarnak. Majd ha néhány év mulva hazajön a felnőtt fia, sokmindent meglát majd, ami azelőtt fel se tűnt neki. Pedig semmi sem változott, még az asztal viaszkosvászon takarójának mintája sem, csak kissé elmosódott. Az ajtónál a kakuk is ugyanúgy kiált bele a cikóriás levegőbe csupasz ingája fölött. Istenem, így mult el az élete. Most, hogy a világosság felé fordult. látta, mennyire megkékült véreres szeme; szinte mintha készülődne az öregségre — vajjon szeretett-e valaki mást is férje halála után? Andrásnak, Lidi kedvesének, most először jutott ilyesmi az eszébe. Édesanyja szeme már megtörten csillogott és mozdulataiból kiveszett a méltatlanul szenvedő özvegy elkeseredett erélye — ereje még nem csökken, de mégis lassabban, nyugodtabban dolgozott. Azóta, hogy nagyapa temetésén utoljára látta, — akkor rövid ideig Prágában volt, — megöregedett és olyan furcsán nyugodt lett. Az egész valami lidérces álomhoz hasonlított. Mi adhat neki még örömet?

»Adja ide, mama«, mondta és a kezével együtt megfogta az edényt, de ő nem engedte, hogy elvegye. »Ugyan, ez nem neked való munka«, gyakorlott mozdulattal kiöntötte a mosogatóvizet és a mosogatóedényt megfordította. A kőporos bádogot a lemosott asztal alá tette, az utolsó maradékdarabkát is tűzbe dobta, rácsapta a tűzhelyajtót, száradni terítette a törlőt és szemlét tartva rendbe rakott otthona fölött, megtörölte a kezét, leoldotta kék kötényét,

fehéret vett fel és egy csésze kávéval leült szokott helyére a falnál álló kisszékre.

»Hát mit szólsz hozzá«, mondta aztán, »Rózsi férjhez megy«. Elhallgatott, mintha időt akart volna hagyni Andrásnak, hogy a hírt megemésszе. »Nem akartuk neked egyelőre megírni a dolgot, amíg nem volt egészen biztos.«

Valamikor régen, az elhúnyt atya helyett a fivérek döntöttek nővéreik sorsáról, ennek a maradványa, a törzsfőnöki méltóság és a testvéri féltékenység mozdult meg most Andrásban.

»És kihez?«, kérdezte hűvösebben, mint akarta.

»Hát kedves fiam«, kezdte az édesanyja titokzatosan, aztán fölemelkedett helyről, a falnál álló kis székről és olyan óvatosan közeledett a fiához, mintha félne, hogy a tervezett meglepetést elrontja. »Rózsinkból dáma lesz.« Egy pillanatra elhallgatott, aztán folytatta. »De meg is érdemli. Mindig jóravaló leány volt.« Urbanné munkában kifáradt kezével rátámaszkodott a viaszkosvászonnal letakart asztalra és odahajolt fiához. »Hallottál már a neves Häusler Gusztávról, ő az arisztokrácia ügyvédje is . . .«

»Arisztokrácia, mint tudjuk, már nem létezik a mi köztársaságukban. Látott valami Häuslert Úlyban, de az bizonyára nem ő«, válaszolt András példás és dorgáló szigorral. »Az akár Rózsi apja is lehetne (Urbánné nyugtalanul pislogott), különben pedig nős.«

»Már nem nős!«, horkant föl az anya, fiókáját védve. »És tudod, kit hagyott el a mi Rózsink miatt?«

Elhallgatott és egyenesen, kihívóan András szemébe nézett. Még sohasem látta anyját ily bátran szembenézni. Aztán kimondta Tichy Vlaszta nevét. »A Nagy Színház leghíresebb művésznője, mindig ő játsza az első szerepeket«, tette hozzá, mint az árverési csarnok kikiáltója. Bi-

zalmasan közelhajolt fiához és a bálványimádók suttogásával, amelyből sercegtek a sziszegő hangok — közben körülnézett, mintha félne a szomszédasszonyok és az istenek irigységétől, — magyarázni kezdte fiának számokban, micsoda nagy szerencsét csinál a leánya, de hogy ezeket a számokat hangosan ki merje mondani, azt már tiltotta a pénz misztériuma iránt táplált szent kegyelete.

Szavai közben András észrevette, hogy nyelve kígyószerűen mozog, azt is, hogyan húzódik rá felsőajkára időnkint az alsó ajak, rásütve a kemény élet bélyegét, amely kitördelte fogait is. Közelről látta, mint azelőtt soha, hogyan futnak lesoványodott és sóvárgóan kifeszített nyakán az erek és izmok. Látta, hogyan szűkíti el szembogarát a vágyakozás, hogy csillog ámulva az öreg gyermek kék szeme a kamatok említésén, a jövedelem nagyszerűségén és milyen meghatott a betétkönyvecskék meséitől. Bizony, azt is hallotta már, hogyan sutorásznak az asszonyok, hogyan készülnek a mennyegzőre, hogyan kalmárkodnak és utálat fogta el. »Várj«, mondta Urbanné, aztán odalépett a vízvezetékhez, megmosta örömteli izgalomtól reszkető kezét és bement a szomszéd szobába. Hallotta motozni odabennt és belényilalt az ijedtség, hogy talán meg akarja mutatni a vőlegény fényképét.

Urbanné kijött a hideg és tiszta szobából, amelynek köszöbén mindig lehúzták cipőjüket, nehogy besározzák s ahol csak ritkán nyitottak ablakot, hogy a por be ne szálljon az udvarból. A kilépő öregasszony óvatos kezében fekete bundát cipelt, amelynek naftalinszagával egyszerre megtelt az egész konyha. A szétgombolt bunda a ruhaakasztón eltakarta Urbanné fejét, s szinte élő emberként közeledett felé. Az asszony másik kezében egy kisebb, babformájú dobozt szorongatott. Óvatosan hátranézett:

»Le van húzva a függöny?«

A bundát letette a székre, amelyet előbb gondosan letörült a kötényével, aztán odalépett az ajtóhoz és ráfordította a kulcsot.

»Gyere ide.«

Megnyomta a rúgót, a doboz teteje fölpattant és a domború, barackszínű bársonyon egy láncrafűzött jókora brilliánscsepp csillogott. Édesanyja odanyújtotta:

»Születésnapjára kapta tőle«, mondta mint a vásári kikiáltó és megint olyan magasból nézett végig a fián, mint az előbb, amikor Häusler elűzött feleségéről beszélt. »Valódi«, jegyezte meg, mikor látta, hogy a fiú még mindig hallgat és kérdőn ráemelte szemét.

»Hm, szép«, mondta András és elfordult. Édesanyja utána ment a nyitott dobozzal. »Ez nem üveg«, erősködött, »nézd meg a cég nevét«. András nem nézett oda. Urbanné lehalkította a hangját, »külön elmentem megkérdezni Kirschbaumhoz«, és azzal a bizonyos gyóntatószéki suttogással megmondta az árát. »De Andráskám, megkérhetnélek valamire?«, mondta bűntudatos mosollyal, »ne szólj Rózsinak, hogy megmutattam. Hisz tudod, néha nagyon különös. Attól fél, hogy olyan formája lenne a dolognak, mintha dicsekednénk. És itt«, folytatta s a bundához csoszogott, de András hevesen félbeszakította:

»Mondja, tényleg feleségül akarja venni, vagy csak amúgy?«

Urbanné, kezében az akasztón lógó bundával, megállt és úgy tartotta maga elé, mint valami pajzsot.

»Mit gondolsz«, mondta megrettenve, »hogy is gondolhatsz ilyet! Úgy néz Rózsira, mint a szentségre. Látnod kellene, ha együtt vannak. Először behozta Horsthoz mannequinnek, hogy ne üljön az úri manikürben, és mihelyt

meglesz a válás, még aznap összekelnek, Rózsi pedig odaköltözik Bubenecsre. Ott van berendezett villája, az övé, minden az övé, a n n a k«, mondta megvetően a színésznőre gondolva, »nem volt semmije« és nem értette, miért nevetett föl erre olyan szárazon a fia. »Igazán derék ember«, bizonygatta megilletődve. »Imádja Rózsit. Előttem nincs titkuk. Úgy tisztel engem, mint az édesanyját . . .«

András olyan arcot vágott, mintha a foga fájna.

»És ez magáé, úgye«, mondta hirtelen s a bundára mutatott, de nyomban el is fordult. »Hát már láttam és megint felakaszthatja.«

»Bizony«, erősítgette az anya és az arca kiderült. »Te kitaláltad? Ez nyúl«, mondta gyengéd hangon és tenyerével végigsimította a szőrt, »de milyen! Elektrikus nyúl. Meg sem lehet különböztetni a szilszkintől« és belefújt a szőrbe. »Nézd a kidolgozását, a bélést! Szatén . . ., hiszen magad is értesz hozzá. Névnapomra kaptam tőle«, mondta megilletődve és közelebb lépett fiához az ajándékkal.

András már nem tudta tovább tűrtőztetni magát.

»Csak nem mondta neki azt, hogy: kezét csókolom!«

Az anyja csodálkozva bámult rá.

»Talán bizony alantasabbak vagyunk, mint az a — az a maga veje, hogy ilyen tiszteletteljesen örül? Hogy alázkodhatik meg ennyire! Hogy nincs magában egy szemernyi büszkeség sem.«

Urbanné elpirult s kimondhatatlanul keserves képet vágott, az ajka bánatosan lehúzódott és úgy látszott, rögtön sírvafakad. A nagy fiú már sajnálta hevességét és hogy nem tudott hallgatni, hisz úgy sincs értelme az egésznek. De az anyja arca és magatartása máris megkeményedett. András megijedt, hogy most valami kenetteljes beszéd kö-

vetkezik, olyasmi, ami elől már gyerekkorában is mindig elfutott, (de amelyekből — anélkül, hogy tudott volna róla — mégis csak tanult valamit); hogy föl fogja sorolni az összes érte hozott áldozatokat, pedig az ember úgyis olyan nyomorult, hogy parancsszóra nem lehet belőle hálát kisajtolni. De Urbanné összeszorította ajkát, arca megkeményedett, egyik kezében a bundát, a másikban a dobozt szorongatva szótlan fölénnyel a szoba felé indult. Az ajtóban megfordult:

»Bizonyisten, az ember erre csak azt mondhatja, hogy irigyled Rózsit.«

Könyökével bevágta maga után az ajtót, talán azért is, hogy lecsillapodjék. A nők haragja sokszor olyan igazán értelmetlen, hogy megáll az ember esze.

Urban Ró a Horst cég öt válogatott mannequinje közül az egyik. Horst nekázankai házát, néhány lépésnyire a Prikopitól, Karlsbad reklámrajzára emlékeztető, kis, empire cégtábla jelzi. Itt eredeti anyagból és többnyire kézzelvarrott ruhák készülnek, és Ró a gamine-os »kis hamis« tipusát, míg a zsidó Ruth az Orient-expressz és a játékbarlangok nemzetközi vampjait képviselte. A disztingvált és idősebb hölgyeknek a laposmellű Hedda mutatta be a toaletteket, Mery és Anny pedig kiegészítették az együttest s minden ruhát felvettek — még a tavalyi modelleket is — olyan látogatók előtt, akik csak véletlenül tévedtek be, s helyettesítettek ha az egyik főmannequin netán elaludt volna a divatbemutatón.

A mannequinek csak tíz órára jártak be, a délelőtti hölgyek pedig háromnegyed tizenegykor. Ilyenkor Ró abbahagyja az azsúrozást, vagy leteszi a kártyát és odadobja cigarettáját az ajakfesték mellé. A függöny mögötti részben, amelynek légköre tele van szövet-, puder- és nőszag-

gal, leveti hétköznapi ruháját és valami olyasféle lassúsággal, amely mégis gyorsabb az ugrásnál, pedig nem is látszik annak, fölveszi a modellt. Sötétben is megtalálja saját számainak kapcsait, gombjait, hogy naponta ötvenszer is átöltözzék és azonnal aláveti magát a fölvett ruha szuggesztív erejének.

A tükörfalak csalóka sétánya szinte észrevétlenül nyújtotta meg az alakot, a terem hosszú volt, légköre nesztelen, mint valami leadóállomás stúdiója, berendezése pedig valamelyik Lajos-korabeli. Ró, ha sportkosztüm volt rajta, úgy lépett be, mint valami vidám gyermek a hóba, a francia szabásúban inkább csak tipegett; ha azonban nagyestélyi ruha szoknyája úszott utána, melynek dereka tökéletesen simult félig meztelen, lapocka nélküli hajlékony hátára, a fenkölt nők ruganyos hátgerincével ringott, a kisestélyit viszont közvetlen egyszerűséggel viselte — de soká tartott míg ezt az egyszerűséget elsajátította. Néhány lépést tett a ruhában, mintha szemléltetné, hogy az élet milyen szép lesz benne, aztán megmutatta a hölgynek a mannequinek négy előírt fordulatát. Szembeállt, mint a katona, fölemelte kezét, mint a Babatündér, oldalállásban kissé pihegtette ruganyos mellét, végül a kirakati babák lassú mozgásával megfordulva megállt a negyedik pózban s most felvillant hosszú combjainak ívelt vonala, a második profil. A vevő figyelmesen ráncolta homlokát, igyekezett emlékezetébe vésni a szabást, hogy még azon melegében szállíthassa — az ég tudná, melyik külvárosi varrónőnek. Mégis ő issza meg majd a levét. És Ró, most már gyorsabb és határozottabb léptekkel, arcán a ruha győztes visszfényével távozott, s az igazgatónő tartózkodó mosolya kisérte, amely nem mondott semmi egyebet, csak annyit: ezek vagyunk mi, — és máris egy újabb csoda ruhaakasztója előtt kötött ki.

Rózsi eleinte szégyenkezett a vásárlók előtt. Vizsgálódó pillantásaik keresztttüzében úgy érezte, mintha meztelenül futkosna az utcán. De nemsokára rájött, hogy a hölgyek félnek tőle. Mannequin volt az írott törvény, a mannequinnek szabályos méretei vannak, a mannequin diktál. A kölcsönrongyok eme csodaszerűen valótlan világában — minél előkelőbb a hölgy, annál nagyobb az adósság és annál tovább kell a pénzre várni, — szóval eme idegenszerű világ egyik átszállóállomásán, a bank és St. Moritz között, amelyet Maison Horstnak neveznek, az asszonyi cicoma és lovagi széptevés, férfias csekkek és női kapzsiság váltóáramában s a divatévad zsongó zajában mint eleven valóság virított Ró teste. S ez a test, amelyet bár itt a szalónban a Károly okozta friss sebbel együtt a női hiúság ruháiba burkolták be, még így is, minden egyéni mezéből kivetkőzve, sőt a fürdőkádban is, tökéletes volt. Tiszteletteljes irigységgel néztek rá a nehézpénzű gyárosok és nagybirtokosok asszonyai, a modellekbe boldogtalanul szerelmes hölgyek s az ilyesmi néha egészen tragikussá vált, amikor a próbafülkében magukra maradtak — ujságba való karrikatúra. És Ró, mint kócsag sétált a kacsasereg előtt, amely a divatszemléknél gágogásban tört ki — az ördögbe is, ti gágogó libák, tyúkok és pávák, rettegjetek tőlem! Micsoda lárma fog kitörni a baromfiak között, ha majd berontok az udvarba. Csitt, egy szót se! Rózsi már ravasz volt. De egyelőre még a kedves csirkefogó szerepét játszotta, aki strandpizsamákat mutat be.

A férfinemet sokféle szempont szerint lehet feliratokkal ellátott rekeszekbe sorozni, de azt, akit szeretünk, nem tudnók így beskatulyázni. Häuslert viszont nyugodtan osztályozhatjuk. Ha léteznek született féltékenyek és törökök, akik a szép nőt legszivesebben lakat alatt tartanák, ezekkel

ellentétben Häusler egyike volt azoknak a nagyuraknak, akik kérkednek a nővel. Olyan nő kellett neki, aki után az emberek megfordulnak és ha történetesen nem forognának elegen, lelkébe befészkelné magát a gyanú, hogy nem volt hibátlan az izlése s bizony ezt aztán éreztetné a nővel is.

Az ügyvédnek hízelgett, hogy színész a felesége, szeret te mutogatni a színpadon, mecénás módjára sötkérezett a páholyban és fogadta a művésznőnek szóló hódolatokat. Nem az erényeit, hanem a dicsőségét őrizte féltékenyen s tény, hogy még a feleségénél is érzékenyebb volt a lapok színházi kritikáira. Bizony, ha valahol Prágában megjelent a Häusler-házaspár, a szemek forgóajtóján a suttogás légárama kísérte őket, amikor beléptek: ez a Tichá.

Csakhogy Vlasztánál az volt a baj, hogy sehová sem akart menni. Régen megúnta már a táncteákat és a Red Barokat s inkább a magányt és nyugalmat választotta, ha éppen nem játszott. Az ügyvéd viszont folyton azon aggódott, hogy valahonnan elkésik, vagy valamit elmulaszt és hogy ne nézzék filiszternek, mindenütt ott akart lenni. A színésznő úgy mosolygott ezen a plebejusi telhetetlenségen, mint ahogy a gyerekeken szoktunk mosolyogni és hogy föl ne ébressze, ha éjjel hazajön, bezárta ajtaját. Aki olyanféle érdekfeszítő regényeket olvas, amilyeneket a pályaudvarokon árusítanak, ahol a színésznők élete csupa kaland, pezsgőben fürdenek, kokaint szívnak, orgiákat ülnek, nem is hiszi el nekem, hogy Tichá, mint valami német nevelőnő, szoknya-blúzban járt odahaza és hogy szenvedélyesen szeretett főzni. Zöldborsót, sárgarépát, olajbogyót és úrigombát rakott el széles üvegekbe, kavargatta a fenyőgyantaillatú pompás málnaszörpöt s míg Mariskával nevetgélve trécselt, leszedte róla a habot; az egyszerű élet

keretei közt pihente ki magát, ahol a burgonya valóban burgonya. A katona élvezettel visel szabadságos napján civilruhát, a színésznő is megúnta, hogy szolgálaton kívül is nagyvilági legyen. És valóban, kint, külföldön senkinek sem tűnt föl a kis nevelőnő, ha széles kalapjában, gyakran minden festék nélkül, odaült Häuslerrel szembe az asztalhoz. Bizony, senkisem tudhatta, hogy ez a nagy Ticlá a Nagyszínháztól. Mi különös is volt rajta? A szeme, a keze, a hangja! Ennyi bizony kissé kevés egy olyan férfinak, aki az ötvenedik évét járja és átlépte már a veszélyes életkor határát. És hogy tudott ez a színésznő kiabálni! A főpróba és a premiér időközében, azon az elviselhetetlen napon, amikor mindennek vége, amikor a színésznő a lámpaláz légüres terében vacog, úgy förmedezett férjére, úgy szalajtotta ide-oda, mint valami pojácát! Azt kívánta, hogy mindenki csak körülötte ugráljon. Türelmetlen volt, mint a tűz, büszke, mint az ördög, túl volt a harmincon, de a századok, melyeket végigjátszott a színpadon, idő előtt megvénítették. Idegen sorsokat élt át, szerepekért verekedett, diadalmas sikerei voltak, harmincszor hívták függöny elé és előadás után összeesett. Ismeritek azt, mikor a szökőkút szivárványos vize magasan a nap felé szökken, aztán hirtelen elapad a vízsugár s már csak szivárogva folydogál a rozsdamarta csap körül? Így hullámzott Vlaszta kedélye; ha az ember már nem szerelmes, gyakran úgy tűnik fel maga előtt, mint ápoló a bolondokházában. De furcsa hírek is keringtek mostanában. A színház már nem az, ami volt, a színház már csak sápadtan tengődik, a színház már kiment a divatból. Olyan különös és egészen új korszellem vette át az uralmat, amikor tulajdonképpen nagyobb megtiszteltetés volt görlnek lenni egy revűorfeumban, mint tragikának a Nagyszínházban. Häusler eleinte maga is

csodálkozott ezen. De istenem, mennyit csodálkoztunk évek előtt, amikor a férfiingeken a kemény gallér helyett a puha jött divatba.

A művésznő játszotta a keserű Minnát, játszotta az érzékeny félvak gyermeket, Hedviget és Pasquier vénülő asszonyát. Akkoriban ez egész Prágát lázbahozta és Vlaszta igazán sosem kímélte szépségét, ha arról volt szó, hogy az alakítandó figura húsát, vérét átvegye. Ilyenkor Ró, Horst nagyestélyi ruhájában, — aki úgy küldi mannequinjeit a különféle premiérekre, mint a párisi szabók modelljeiket a longchampi lóversenyekre — a felvonások szünetében meg-megállt Häuslerrel beszélgetni. Nagyobb volt nála egy fejjel és utánozhatatlan kecsességgel emelte uszályát. »Ki volt ez a gyönyörű nő?«, kérdezték Häuslert ismerősei. A néma és tökéletes test ékesszólása nemzetközi és mikért Häusler megjegyezte, Párisban ugyanígy megbámulták Rót, amikor egy istennő nyulánk lábain föltűnt valahol és csak a szájával nézett az emberre. Rózsi az őszi szezón előtt járt kint Párisban, Horstné vitte magával. Az ügyvéd pedig valami titkos dohányüzlet ügyében utazott oda, de erről hallgatok, nehogy bajba sodorjam. Egyik este végigkalauzolta a szép lányt az éjjeli Párison. Milyen éhesen habzsolta Rózsi a nagyvilág csodáit! Hogy tudott nézni, csodálkozni és milyen ravaszul leplezte csodálatát! Nehéz eldönteni, mivel bűvölte meg inkább a harmatosan üde lány az ügyvédet, fiatalos mohóságával, vagy tisztán női alkalmazkodó képességével. Micsoda nagyszerű lány! Minden tudását belevetette, hogy tessék s ez így is van jól, az élet igazi művésznője volt. Micsoda feszült vetélkedés! Versenytfutott a dicső Tichával és egész Párissal. Te szemtelen kis béka, pillantásod simogat s megérdemled, hogy tiéd legyen a pálma. Ez a kis boszorka már első látásra

megbűvölte. Még emlékszik rá, amikor akkor Úlyban megállapodtak az első találkában Szirup úr üzlete előtt, (mindig vigyázott a formára) és tánc közben hirtelen fejébe vette, hogy a vásári lövöldébe akar menni. Milyen könnyedén és biztosan emelte rá Häuslerre a légpuskát.

»Vigyázzon, uram, vigyázzon! Maga nem ismer engem. Én veszélyes nő vagyok!« Häusler akkor nevetett, de aztán elment a kedve a nevetéstől. Ez a lány maga az ő elvarázsolt ifjúsága s az bizony nem tréfa, ha ötvenévesek vagyunk és a leány vonakodik odaadni a bűvös kulcsot. Ez a leány, aki mellett felüdült és kivirágzott, gyötörte őt. Nyájas készséggel vette tudomásul a társaságát, elfogadta pompás ajándékait, amelyekkel saját gyönyörűségére halmozta el őt, de egy jottányit sem engedett szilárd erkölcsösségéből. Häusler sohasem hitte volna, hogy ez is lehetséges az előrehaladott huszadik században, hisz ma már mégiscsak másként szemléljük a dolgokat, de Rózsi nem volt olyan. Hiába emlegette irónikusan a régimódi előítéleteket, azt se bánta, ha Häusler hidegvérűnek nevezte vagy azzal gyanusította, hogy valakibe szerelmes. Nem használt sem ürügy, sem ajándék, a leány, akár Artemis istennő, megingathatatlan maradt és az alakja is pont olyan volt. »Sajnálom, uram, de akkor ma látnók egymást utoljára. Én szegény lány vagyok, de nem adom el magam. Megélek a magam keresetéből is.« Häusler majdnem sírvafakadt. Hát igazán egy picit sem szereti? Rózsi titokzatosan, perzselőn nézett rá. Ellenkezőleg, túlságosan szereti, annyira, hogy a férfi azt meg sem értheti, de éppen azért... Nem, ne beszéljünk róla többet. Jobb lesz, ha nem találkozunk többé. Häusler nem volt annyira buta, amilyennek szeretném és világos pillanataiban jól látta, hogy az ő megközelíthetetlen Rózsija számító, sőt ridegebben számító,

mint bármely névtelen utcalány, aki harisnyájába dugja a kapott pénzt s ilyenkor szorongás fogta el. Vlaszta megsem tekinthető nullának, mit fog szólni Prága? Azonkívül egyrészt megszokta, másrészt valami megmaradt benne a régi érzésekből is; de mit tehetett volna, az istenért, mikor ez a lány így megbabonázta? Kell, hogy az övé legyen. Ötven éves volt s úgy érezte, a fejéről van szó.

Vagy elvesztem a tatát és semmit sem vesztettem, vagy megkapom és mindent megnyertem. Rózsi ezt az ujjain számította ki. Rózsi tudta, mi az élet lényege és aszerint rendelkezett minden szánalom nélkül önmagával. Minek is tétovázzon tovább, hisz Károly megtagadta, félrerúgta. Bár az a gyüge Gamza Helén megakadályozta, hogy a vonatból kiugorjék, mégis halott volt, érezte, hogy belül minden fekete és üszkös; hogy van az, hogy ezt senki sem látja rajta? Meghalt, csak önmagának árnya már, csak a mások szembogarában, csak az emberek száján él: Mit szólnak majd a Ritz-fodrászatban és a Maison Horstban. Bizonyisten, ha választhatna, százszor inkább Häuslernét, mint Häuslert. Kár, gyerekek, hogy az nem megy, igazán kár. Olyan nagy művésznő! És olyan kedves hölgy! Nem mondta-e még a multkor, Horstnál, (igaz, hogy elég régen volt, az utolsó időben valahogy hűtlen lett Horsthoz), hogy azok a ruhák, amiket az a szép leány, az a Ró mutat be, akit még kislány korából ismer, azoknak van mindig a legnagyobb sikerük. Szegény hölgy! Ahány férfi, mind szörnyeteg. De mit lehet tenni, ilyen az élet. Mindig az erősebb győz, hisz már a kamáslis kereskedelmi utazók is előszeretettel beszéltek Napoleonról. Mit akartok, ilyen a világ. Az egyik még a rozoga Fordját is elveszti, a másik meg Packardhoz megy férjhez. Az egyiket a májusi eső is megrontja, tüdőbajos lesz tőle, a másikat viszont megacé-

lozza. Ilyesmi a természettől függ. Már pedig az én idegeim ujkeletű vasbetónból vannak. Ha egész életemen át szerencsétlen is leszek, happy-end lesz. Hallod-e Károly? Happy-end lesz!

Az egyenruhás színházi szolga elhozta Tichának a Bubenecsre legújabb szerepét. Csinos kis füzet, rajta az ismert bélyegző és olyan üdén takaros, mint valami koszorúslány, mindaddig, míg a színész össze nem gyűri, és be nem maszatolja, szamárfüleket nem csinál benne, cigarettával kiégeti, a rendezővel agyonfirkáltatja, szétszedi lapokra, kötéséből kiszakítja, szóval átveszi a szerepet. Vlaszta délután mint a hiúz, amely prédáját odujába vonszolja, visszavonult szerepével a Magorkába. Magorkának nevezte a sarokszobát, ahol tanult s amelyet szeretett. Ez az elnevezés annyira meghonosodott a villában, hogy ha Maris megkérdezte úrnőjét »A Magorkába tetszik ma parancsolni a teát?«, ezzel nem akart tréfálkozni vagy szemtelenkedni, hanem tárgyilagosan megjelölte a helyiséget. »Teát a Magorkába, ha telefonálnak, nem vagyok itthon és senkit se engedj be! Halálbüntetés terhe alatt!«

Most az enyém vagy, Krisztína Lavrandsdatter.

A színésznő először halogatta a dolgot, nem volt kedve hozzá, hogy a füzetet kézbevegye. Kicsit piszmogott a központi fűtés fogantyúján, aztán kinyitotta a kertre nyíló ajtót és lehúzta a függönyt. Aznap este nem játszott, a délután úgy terült el előtte, egészen a láthatárig, mint a júniusi rét. Egy ideig mezítláb is szaladgált a fűvön, úgy mint otthon kiskorában. A megbújt alsó füvek szúrnak, a sóska hűsít, mint a forrás körül az iszap, néha hirtelen visszavágódik a keserű, fehér nadályfű letiport ága, melyben naplepkék tanyáznak, és csiklandós hímport szitál rá. Kígyó nincsen, a nap még magasan áll, de alkonyatkor

a vasuti töltés felől a tücsökigricek még soká cirpelik a fölmelegedett kakukfűből a nap dalát. Előtte volt a hosszú délután és a még hosszabb, északába nyúló este, amikor végigjárhatta Krisztina világának megpróbáltatásait, kezdve Brynhilda Fluga padlásszobájának tikkadtan forró éjtszakáitól, az oslói nővérek kolostornapjaiig. Először szabadon és egyenesen elnyújtózott, behúnyt szemmel és mozdulatlanul. Arról volt szó, hogy olyan légkört teremtsen maga körül, amelyben Krisztínának elég helye legyen; arról volt szó, hogy bebeszélje magának, van még elég ideje hozzá, hogy a szerepet átérezze, megérlelje magában, hogy nem kell sietni, nem ég a ház. Pedig szüntelen volt a hajsza, égető, sürgető. Százféle szerepet kellett tanulni s az előkelő színház gyérvízű forrásából meregetett. A közönség mindig ugyanaz volt s így a darabokat kellett váltogatni. Ontották az ujdonságokat, de a bérletközönséget gyakran etették szezóncsomagolású, sületlen csemegével. A bérletközönségnek feneketlen a gyomra, mi mindent elfogyaszt egy év alatt! A szállóigét így is átformálhatjuk: sok bérletes a színész halála. Még alig hordozod szerepedet a szíved alatt, máris elveszik, viszik máshová, és megint és megint csak szülj újat! Talán bizony a színész tengerinyúl? Menynyit elvetél így! Tichá állandó ideiglenességben élt. Azt szokta mondani: csak végzek Júliával, csak elintézem azt a nyafogó Renátát, mindjárt holnap elmegyek a szemorvoshoz, írok a mamának, összerakom fiókjaimat, rendbehozom a keztyűmet, kedves leszek Häuslerhez, meglátogatom Milánt, újrafestetem a fürdőszobát, mindent rendbehozok, mindenkinek írok, mindenkit meghívok és új életet kezdek. Megható, hogy Vlaszta ebben mindig újra meg újra hitt. Tizenhárom évig játszott és már megtanult bánni magával; képes volt beszuggerálni magának azt, amire éppen

szüksége volt, hogy minden sikerüljön. Azt szokta magában mondani: megformálni a lelkét. Tudta például, ha most eszébe jut az a néhány nyomorult centiméter, ami képzőművészetileg hiányzott magasságából és ami miatt Krisztínát majdnem Kovalská kaparintotta meg, ez a dekoratív jelenség, az az ingerlő báj és hullámos vonal, a mindig csicsergő hang, szóval ez az öreguraknak való, émelyítő kéjgyönyör, tudta, ha ez eszébe jutna, kapkodni, tombolni kezdene és kiszikkadna s hogy az ilyen gondolatok áradatát el kell szigetelni. Ott hevert a szinte ijesztően új, kivasalt füzet; megint behúnyta a szemét és nagyon lassan, úgy, mint mikor az ember pihen, lélekben elrebegte a Miatyánkot és az Üdvözlégyet. Aztán gyermeki fürgeséggel talpraugrott és ráfirkálta egy papírra a nagy E. D. M. K. V. betűket, ami a segélykérés rúnája volt. A cédulát összegyűrte, kidobta az ablakon és kinyitotta a szerepkönyvet. A színházi emberek nem félnek az erősebb szavaktól. Tichá szerette az illetlen tréfákat és remekül adta őket elő. A Nők harcában meztelenül lépett fel és különben sem volt szégyenlős. De a világért sem mutatta volna meg valakinek ezt a varázslatot és azt, hogyan formálja a lelkét. Különben mindez sokkal gyorsabban folyt le, mint ahogy elmondom. Most következett a második frázis és Vlaszta ezt úgy nevezte: »Jelèntkeznem kell.«

Amikor mint vézna, didergő kislány lement a gyerekekkel a folyóhoz fürödni, eleinte félt a vízbe merülni, csak tipegett benne és fröcskölte magát, félt a hatalmas, idegen, ismeretlen folyótól, amely mégis vonzotta. A gyerekek furcsa szókincsében külön kifejezés volt erre: »Jelentkeznem kell.« Az első megmártakozás mindig megrázkódtatást jelentett neki, idegen elemmel való érintkezést; csak amíg a test alkalmazkodik a hőmérséklethez; minden

új dolog először fáj. Bizony, ismerte már ezt. Bármilyen szép is volt a kiimádkozott szerep (hiszen maga unszolta Arbeszt, vajjon nem lehetne-e Undset pompás asszonyi bibliájából darabot csinálni), először mindig megcsapta valami barátságtalan, idegen lehelet. A szerep először halottnak tetteti magát, mint a bogár, amely a tehetetlenség törvénye szerint mozdulatlansága eredeti súlyában marad.

Hát így van ez Krisztína Lavrandsdatterral is — semmi különös, csak az asszonysors élménytömege, és éppen azért minden benne van. Ez még alaposan megizzaszt majd engem, de nem baj. Tehát a hősnő súlyosan erótikus, de szigorú is, bibliai jellem; otthonról hozta magával; tradíció; jó fészekből került ki, megszegte igéretét s ez nem hagyja nyugodni; szóval nekem most úgy kell élnem, mintha zivatar közelednék; Krisztína olyan ember, aki nem tűri, hogy erkölcsi adóssága legyen, Lavrandsdatter és Simon pedig a hitelezők, az erősek, a sziklavár; de én, Lavrandsdatter Krisztína, sohasem fogok bocsánatot kérni, csak vezekelni, hajlíthatatlan a gerincem, büszke vagyok s mindettől állat módjára szenvedek. A hallgatás lesz a legnehezebb, azt már látom. Eh, dehogyis, majd belejövök, csak szokjam meg a végszókat, csak ne tűzzék ki nekem a bemutatót közvetlen a bajom előtt, az utolsó két napon mindig teljesen kikapcsolódom, szórakozott vagyok, mintha nem volna bennem áram. Nos térjünk vissza, Krisztína nem tud simulékony, könnyed, játékos lenni, folyton csak: nem tudom, nem bírom, nekem tilos. És épp ezért Erlend után megyek, ő a románc, a dél, a kissé dekadens, Krisztína viszont a legjobb ötvözet, nemesi és parasztvér, sűrű és kiváló a specifikus súlya, nehezen bocsát meg és sohasem felejt; büszke asszony, sohasem felejti el Erlendnek, hogy nem tud tőle elszakadni és amellett szüksége van rá, hogy érezze

maga fölött Isten áldott rendjét, amelyet Erlend kisújja egyetlen mozdulatával akárhányszor felborít: Istenem segíts, hogy ki tudjam formálni, micsoda nő ez. A színésznő megpróbált úgy járni: egész talpára állt, tisztes fönséggel, báj nélkül mosolygott, hisz jelleme a vállában, a nyakában székel. Még soká nem fogok tudni róla mindent, de biztos, hogy így járt, a fejemet teszem rá és ha Arbesz tőlem esetleg gótikus vonalat követelne (Tichá nem tudta pontosan, mi az a gótikus vonal), akkor valami olyat mondok neki, hogy nem teszi az ablakába. Azt fogom csinálni, amit Krisztína akar. Ha majd Erlend fiainak anyja leszek, (őrület, két este alatt tizenhatévesből ötvenévest csinálni, de megcsinálom), akkor már lendületesebbek lesznek a gesztusaim, rebbenő a kezem, hisz az anya védi kicsinyeit (de azért előkelően nemes), az anyaság, mint energiainjekció — csak Isten ments, semmiféle madonnát. (Igaz, bevallom, ha már életrekeltettem a figurát, Arbesz segíteni szokott, hogy igazibb, élőbb legyen az alakításom, de ha most Krisztínát meg akarja nyirbálni, akkor odavágom neki, Krisztína kizárólag az enyém.) Az a nő drámai, persze, csak ha kell, dehát van is rá oka. Az ő számára Lavrandsdatterban és Erlendben polarizálódik a drámaiság, neki soká nem szabad megjátszania magát, sűrítenie kell indulatait. Nekem tehát magasfeszültségben kell tartanom, szinte ilyenformán: vigyázat! Megérinteni életveszélyes! És csak, ha már a két szerelem egymással szemben áll, csak akkor jöhet a rövidzárlat és Isten angyala. Ez csak néhány gesztus és itt szörnyen óvatosan kell csinálnom, nehogy lovagi torna legyen belőle. Gyúrni fogom és spórolni fogok, nagyon spórolni..., Vlaszta boldogan fölnevetett. A szerep lapozgatása közben minduntalan szemébe ötlött az E r l e n d név. Erlend és megint Erlend és ujból Erlend. Hir-

telen felködlött benne a színházi iroda gépírónője, Tucsek kisasszony személyében a könnyűvérű lány jólismert alakja. Ugyanazt az életutat, amit ő járt végig, én szerpentinben futom meg a csúcsig; minden kanyarból messzibbre ellátni, tehát Krisztína is egyre tapasztaltabb, zárkózottabb, bölcsebb lesz s ezekkel az Erlendekkel fogom kifejezni — olyasfélének gondolom, mint a Keresztút egyes stációi. Halkan próbálgatni kezdte a hanglejtést, mintha egy újjal játszaná a dallamot.

»És ön sem aludt, Erlend úr?« (Akkor még k i c s i, csak bimbó még, ez a szentmargit-tűz éjszakája után van.) A színésznő elkomorodott. Rossz, hazug naivitás. Ő komoly, mint minden gyermek, de már nem tudatlan, mint a gyerekek. Hisz kevés hija, hogy Bentein megsértett engem, ez ugyan nincs benne a darabban, de bennem megmaradt és a tenyerem is fáj, megégettem Arne ravatalánál a gyertyán. »És ön sem aludt, Erlend úr?« Nem, ez se jó, ezt megint nagyonis déliesen mondtam. Krisztína nem Júlia.

Valaki kopogott az ajtón, a színésznő dühösen felkiáltott: »Mi az már megint?« Bár mostanáig senki sem zavarta és Mariska híven teljesítette minden parancsát.

Häusler lépett be, walesi hercegnek öltözve mint mindig, kezében valami irat és töltőtoll. Így fölszerelve, valóban meglátszott rajta, hogy ő a ház ura. Vlaszta már az ajtóban integetett felé: »Später, später«, kiáltotta valami lengyel ismerősünknek német kiejtését utánozva, amin gyakran nevettek együtt, ezzel a tréfával akarta enyhíteni a kidobást: »Tanulok.« De Häusler ezúttal nem engedelmeskedett. Nem hagyta magát elutasítani, különös gondossággal csukta be maga mögött az ajtót és bent volt a Magorkában.

Tichá annyira megszokta férjét, hogy már nem is látta. De ma valami furcsa, erőszakos és fáradt mosoly duzzasztotta arcát, vörösebb volt, mint egyébként, és mintha egész teste megdagadt volna valami titokzatos rosszulléttől, úgy, hogy különös külseje feltűnt az asszonynak és haragja mélyén megmozdult benne az influenzák idejéből való jószívűség. Néha, ha Häusler megbetegedett és rémülten húzta ki hónalja alól a hőmérőt, rettegve, hogy meghal, úgy, ahogy csak férfiak tudnak félni a haláltól, Vlaszta mindig jó volt hozzá, igazi családanya módjára törődött vele. »Valami bajod van?«, kérdezte most, mert látta, hogy az irat remeg a kezében; ördögi fermánok, megint valami adóügy, gondolta, még megüti a guta, hiszen már nem fiatal. Ezzel is békét hagyhatnának; majd ha Krisztínával elkészültem.

Häusler szabad kezével megfogta a szék hátát.

»Vlasztácska«, kezdte és mélyet lélekzett. »Hisz már úgyis tudsz mindent.« A színésznő kérdő szemmel pillantott rá, sejtelme sem volt róla, miről van szó. »Nézd«, folytatta háta mögött állva Häusler, rábeszélő orvosi hangon, »írd alá ezt és nyugtod lesz. Ahogy ismerlek, azt hiszem, neked is bizonyára így lesz a legkellemesebb.«

A színésznő a férj bazsarózsalila arcáról az eléje tett »fermán«-ra nézett. »Fermán«-nak nevezte különbség nélkül az összes hivatalos jellegű iratokat és mérhetetlenül utálta őket. Egyrészt nyakatekert stílusuk és durva hangjuk miatt, másrészt ronda papírjuk, s különösen az élet unalmas technikája miatt, mely áradt belőlük, mint az ócska nikotinszag az adótiszt pipájából. Häusler fermán-ja szolíd papíron volt gépelve, sarkában okmánybélyeg és a Häusler házaspár válás iránti közös kérvénye volt. Vlaszta nem hitt a szemének. Azzal az érzéssel olvasta az írat

kezdő sorait, hogy kettőjük közül, akik mint társak kilenc éve élnek együtt, mindegyik a maga megszokott módján, és sohasem állnak egymás útjában, most az egyik, hirtelen megbolondult.

Senkitől sem hallott erről, még a legtávolabbi célzást sem. Mintha most a derült égből pontosan előtte csapott volna le a mennykő. De azért volt színésznő, hogy nyugalmát megőrizze. Akik ott voltak a »Renata« előadásán, amikor a függöny a rövidzárlattól tüzet fogott, biztosan emlékeztek arra, hogy Tichá művésznő a pánikszerűen kifelé tolongó közönséget nyugalmával teljesen lecsillapította. Tovább játszott, mintha a lángocska a játékhoz tartoznék, s az emberek ismét leültek. »Megengeded?«, mondta most valami kimért udvariassággal, ahogy különben nem szokott beszélni férjével és ugyanolyan nyugodt kézzel, amely, ellentétben Häuslerével, nem remegett, maga elé tette az iratot és lesütött szemmel olvasni kezdte. Mikor szeme, amelynek járását Häusler aggodalmas figyelemmel kísérte, ahhoz a förtelmes helyhez érkezett, ahol a »legyőzhetetlen ellenszenv«-ről volt szó, az ügyvéd, mint a félénk szerző, mentegetődző félhangon megjegyezte: »ez csupán formalitás«, Vlaszta bólintott és továbbolvasott.

Jól megférték egymással és sohasem voltak egymás útjában. Vlaszta általánosságban tudta, hogy Gusztávnak szeretői vannak. (Sőt, az egyik közülük meggyőzte őt arról, hogy Horst, ahol Vlaszta évekig varratott, túlságosan drága szabó, hallgatott is rá és otthagyta); de a homályos gyanú ott szendergett a biztonság mélyén s azt hitte, hogy az ilyesféle bajt, amely jelenleg nem is izgatta, félkézzel is rendbe tudná hozni, ha szükség lenne rá. Majd akkor, abban a bizonyos kitűzött időpontban, amikor premiér után új életet kezd. Most, hogy Häusler itt állt mögötte,

töltőtollal a kezében, mint valami revolverrel, úgy érezte magát, mint mikor valaki hátulról, a bozótból rátámad egy védtelen emberre. És éppen most, Krisztína Lavrandsdatter előtt. Úgy megdöbbent, hogy nem is keseredett el. Mintha érzéktelenítették volna, csak a hallatlan szemtelenségtől borzadt meg. Ilyet v e l e m mégsem lehet csinálni. Elfordult az irattól, amelynél úgy érezte, hogy valami szörnyű tévedés történt, valaki mást illet, és lilavörös, szürkeruhás férje felé fordult. Belefúrta bagolyszemét a kicsi, pállott férfiszembe és egyenesen megkérdezte:

»Mi kifogásod van ellenem?«

»Semmi«, dadogott Häusler. »Én . . .«

»Vagy úgy!«, mondta Vlaszta haragosan, »akkor tessék«. Körülnézett a tolla után, de Häusler máris kereskedői készséggel gyorsan átnyujtotta készenlétben tartott és lecsavart töltőtollát. Vlaszta fogta az írószerszámot és anélkül, hogy ezt a mindennél utálatosabb fermánt másodszor is elolvasta volna, s hogy végetvessen mielőbb ennek a förtelmes históriának, a színésznők nagy, szálkás betűivel, mint a fényképekre szokta, aláírta: »Tichy Vlaszta«.

»Jó lenne«, rebegte föléhajolva, végtelen kímélettel a férj, mintha félne, hogy elszakítja a pókhálót, »hozzátenni Häuslerné«, csupán formalitás«, »de ismered őket«, fűzte hozzá megvesztegető hanglejtéssel.

»Már pedig azt nem írom hozzá!«, mondta gyorsan és szikrázva Vlaszta, mintha csak most ébredt volna fel és felugrott. »Szerencsére nekem is van nevem«, szólt, s elsuhant Häusler mellett a szekrény felé. »Viszont gyermekeink, hála Istennek, nincsenek«, tette hozzá ridegen. Könnyú bőröndöt dobott a heverőre, teteje az eséstől felpattant, »úgy, hogy minden símán fog menni.«

A bőrönd fenekére bedobta Krisztína Lavrandsdattert, aztán tüntető nemtörődömséggel, s nagyon ügyelve arra, hogy ne lássék izgatottnak, sietés nélkül, célszerűen és ügyesen kezdte összerakni »kis motyóját«, ahogy a színészek szokták, ha vendégszereplésre indulnak.

»Mit csinálsz, hiszen nem kergetlek«, állt elébe Häusler és ki akarta venni Vlaszta kezéből a kabátot; bevallom, nemcsak tetette, de valóban őszintén megdöbbent. »Csak nem akarsz azonnal...«

»Engedj«, mondta Tichá, öltözés közben. »Mit állsz még itt, mint egy rakás szerencsétlenség«, förmedt rá szájaskodva, az elmúlt évek hangján és úgy mosolygott, mintha fekete füst csípné szemét. »Megkaptad, amit akartál és lódulj! Ne félj, nem pusztulok bele. Engedj, ha mondom!«

»Vlaszta«, mondta Häusler nyálkás hangon és meg akarta fogni a kezét, »hiszen én... én igazán nem örülök. És köszönöm... mindent köszönök.«

A kiskabátba öltözött nevelőnő kirántotta kezét, félfordulatot tett és jóízűen pofonvágta. Häusler kiegyenesedve tűrte: már nem makogott, kinyitotta Vlaszta előtt az ajtót, félreállt és előrebocsájtotta.

Bár azon a bizonyos februári délutánon, amikor Rózsi sorsa eldőlt, szélcsend volt, Tichá a sértett nő lépteivel haladt, s olyanformán, mintha szél ellenében menne és mintha helyette valaki más gondolkodna, tárgyilagosan és sürgönystílusban, melyik szállodába menjen, mennyi előleget kérjen holnap a színházban, hol keressen lakást. Elrontott délután, megtépázott idegek; ha tudnák, hogy mit vétettek ellenem. Nem tudott várni, amíg elkészülök Krisztinnel? Hisz jól ismer. Az, hogy már sosem kell a kis, szuszogó férjjel lefeküdni, jó volt. De hogy is lehetséges, hogy is lehetséges bárkit is a világon ő elébe, Tichy Vlasz-

ta elébe helyezni, ezt élete végéig sem fogja megérteni. De új lakása csudaszép lesz, szellős, átellenes szomszédok nélkül, két szoba a déli oldalon, óriási ablakok, akkorák, mint az étkezőkocsiban, s a folyóra vagy valami park felé néznek, van most lakás elég. Megint szerény leszek és újból fiatal, fütyülök a pletykára. Prágának kuss a neve, itt én parancsolok. Hiszen ott a tapsviharban, amely a mennyezet felől úgy zuhog, mint az üdítő felhőszakadás és mi szomjúhozók isszuk, minden pórusunkkal magukba isszuk, s közben élvezettel veretjük magunkat a dicsőség jégesőjével, igaz, hogy meg is dolgozunk érte és a lelkünk sosem nyugszik, nos, ott a negyedik dimenzióban a premiéren túl, ahol az új élet kezdődik, csupa fiatal, csinos, egyszerű, szép és jó ember él. Együtt táborozunk majd Isten szabad ege alatt, milyen jó lesz, lopott krumplit sütni, a tűznél dalolni és új életet kezdeni. És beült a taxiba csepűrágó pokrócával, kézi csodaszőnyegével, mely már annyiszor elröpítette az élet katasztrófái elől, hogy ott élhesse át őket, ahová tartozik, a színpadon. És abban a pillanatban, amikor a portás levette a bádogszámmal ellátott kulcsot a szögről, a szálloda halljában egyszerre akaratlanul eltalálta a hangot: »És ön sem aludt, Erlend úr?« Persze, nem hangosan a liftboy előtt. De ez volt az. Most már megvolt.

András szörnyű rosszul érezte magát Prágában. Felháborította, hogy szép fiatal nővére a pénz kedvéért egy öreg emberrel jegyezte el magát, és anyjának a csereüzlet fölött érzett alázatos örömében fölfedezte a kerítőnő jelleget. Legnehezebben hozzátartozójának bocsát meg az ember. Rózsi, akinek ápolt alakja már tűnőfélben volt a cikóriás konyhácskából, az útrakész vendég leereszkedésével mozgott otthon. Häuslerről nem beszélt, Häuslerrel rendelkezett. Csak így emlegette: Gusztáv majd elintézi ezt meg

ezt. Gusztáv elvisz kocsin ide meg oda, mintha a sofőrjéről beszélne. Olyan fölényesen viselkedett, mint aki tudja, mit kell csinálnia és senkitől sem kér tanácsot. Öccsét úgy kezelte, mint egy helyes kisfiút, akihez fölényünk magasságából a felnőttek ki nem mondott »mit tudsz te!« kérdéssel járó mosolyával vagyunk kedvesek. Andráson megint erőtvett a gyerekkori érzés, hogy a nőké az uralom.

Häusler baráti vacsorára hívta meg Andrást. S bár először szívesebben elutasította volna a meghívást, mégis, mikor Rózsi átadta az üzenetet, legyőzte ellenszenvét és megígérte, hogy elmegy. De az utolsó pillanatban mégis ki akart bújni előle. Hallod, nem lehetne inkább valahol másutt? Mit etessen engem? Találkozzunk inkább holnap a parkban, sütkérezni fogunk a napon. Rózsi elnevette magát. De hisz Gusztáv se nem diák, se nem nyugdíjas, mondta. Csak gyere, mit szégyelled magad. András fölhorkant: Én? Ugyan miért?

Talán nem is olyan rossz, talán csak felületesen néztem meg akkor Május elsején. De mikor meglátta a vőlegényt, csak sóhajtott. A Packard csinos volt, az igaz, de mit ér az, amikor a Packardból az a paprikajancsi lépett ki, aki ott táncolt az úlyi majális táncdobogóján. Hogy kopasz fejét leplezze, mélyet köszönt, barátságosan kivicsorította fogát és tiszteletteljesen tűrte, hogy a fiatalok az orránál fogva vezessék. Közelről nézve alacsony, gombaformájú úr volt, kidülledt, táskás szemekkel. Nagyon egyenesen, görcsös igyekezettel leplezte jellegzetesen öreguras pocakját, azokét az öreg urakét, akik szivart szívnak és helvettük a soffőr vezeti kocsijukat, ami ugyancsak kihangsúlyozta a tulajdonos vénségét és tehetetlenségét minden úlyi lakos szemében, hiszen ott már a tizenötéves kölvökfiúk is úgy hajtanak, mint a szárnyas istennyila. Häusler,

Rózsi egyenes kívánságára, Vanyek francia éttermébe vitte András. Az alagsoron át lehetett ide bejutni s ezt is, mint a Maison Horstot, valamelyik Lajos stilusában rendezték be. Az embert már az érkezésnél körüllengi a beavatottság gyászosan tapintatos légköre, ami csak a valóban előkelő üzemek kiváltsága. Minden egyes asztalon lámpa égett, fényüket színes ernyő tompította és hálószobahangulat lengett körülöttük. Nagyon előkelő és nagyon üres volt. Krízis, krízis? A tapasztaltarcú néma pincérek hada számban és eleganciában túlszárnyalta a vendégeket. Szigorú pillantásuktól inába szállt András bátorsága, mintha csak a pincérek nem is lennének — éppúgy mint ő is — kiöltözött zsizskovi vagy nuszlei suhancok. De szerencsére Häusler védelme alatt állt, Häusler pedig úgy viselkedett, mintha saját külön birodalmában lenne. Dülledt, fénytelen tekintettel nézte András és szívélyes, komoly hangon megkérdezte, van-e valami különös kívánsága, vagy megengedi, hogy ő állítsa össze a vacsorát. András képzeletében megelevenedett az ízes-színes kép, ahogy az úlyi büffében állva eszik a virslit és közben egymás sarkára taposnak a vendégek s már el is határozta, hogy ezt a remek tréfát elmondja Lidikének. »Természetesen«, válaszolt Häuslernek egy jólnevelt fiú dallamos hangján, azon a hangon, amit az utcán, kaszárnyában és vasúton is hallani. »Csak halat nem, doktor úr kérem.« Rózsinak úgylátszik valami nem tetszett. Ápolt kezével, amelyen csak egyetlen gyűrű csillogott, megérintette Häusler kabátujjának szélét. »Gusztáv«, mondta fínoman, mintha valamit helyre akarna hozni, »nekem osztrigát«. »Kitünő«, mondta Häusler derülten és a szoborszerűen mozdulatlan és kifürkészhetetlen pincérhez fordult. Felsorolta a fogásokat és borokat s mindezt ugyanazzal a megfontolt határozottsággal tette, ahogyan a Gazda

parancsnokol Úlyban. Látszott, hogy itt nem vették tréfára az étkezést; az evés olyan fontos életfunkció, hogy az étkezők önmagukat is mélyen tisztelik.

András a kétkézi ember érdeklődésével és a fiú kíváncsiságával, aki valamikor apja bicskájával törte fel a diót, figyelte, milyen ügyesen feszíti fel — Häusler komoly felügyelete alatt — a fehérkötényes kukta éles, egyenes késsel a zárt kagylókat. Feneerősen tartották magukat! Belülről valósággal olyanok, mint az összeszorított ököl. A fehérkötényes tudta a helyet, ahol a kést be kell ékelni a kagylóba, fordított rajta egyet, s erre egyszerre kettévált. A feleket fogóval csiptette fel és öblükkel felfelé rakta a tálra. Egyszeribe gyöngyházfényű sósízű, nyálkás anyaggá változott az egész, melyből a tenger sós tisztasága áradt. A fehérkötényes eltávozott, a pincér kiemelte a vödörből a palackot, vigyázva, hogy a jégtörmelékkel minél kisebb zajt okozzon, kihúzta a dugót, a palack nyakát szalvétába csavarta, kicsit leöntött az odakészített, de senkinek sem szánt pohárba, aztán megtöltötte borral a zöld poharakat s ő is eltávozott.

Az öreg, a lánnyal együtt jóízűen falatozott. Az öreg a lány száját nézte, az erős, ruganyos és jólfestett ajkak mozgását, ahogy a vevőközönségnek szánt kellemes fejhangon csevegett, vagy fiatal, nedves fogait mutogatva mosolygott. Az asztalon ott égett a hálószobákra emlékeztető ernyős lámpa. A pincér állandó készenlétben, hogy bármely pillanatban szolgálhasson, távolabb állt, a háttérben olyanféle boltos-tapintattal, mintha az a kettő valami illetlen dolgot csinálna, s amit éppen azért nem szabad észrevennie, mert ő jólnevelt pincér. Könnyen lehet, hogy az, amit Häusler és Rózsi evett, azok a hüllők, még éltek is. András a világért sem vette volna szájába. De

Rózsi, aki már karácsonykor Nechlebyben egy másik öregúr, Ferenc bácsi ösztökélésére oly hősiesen ropogtatta a csigát, most egy citromcsöpp segítségével lenyelte ezt a förtelmes, nyálkás valamit, amelyre András rá sem tudott nézni, utána pedig bort akart inni. Szájához emelte a poharat, kissé elkomorodott, mintha hallgatóznék. »Többé nem jövök ide«, jegyezte meg röviden és visszatette a poharat az asztalra. »Ma voltam Vanyeknél utoljára.« Häusler részvéttel bámult rá. »Mi történt, kedvesem?« »Ez a Chablis nem elég hideg«, mondta Rózsi sértődötten. »Úgy hiszed, Rózsikám?«, szólt Häusler meggyőződés nélkül, de Rózsi csak ránézett. Häusler intett a pincérnek; a pincér előlépett. Häusler a borra mutatott s pár halk szót mondott. A pincér elvitte az üveget és egy másikat tett a hűtőbe. De máris jött egy komoly úr, összeverte Häusler előtt a sarkát, magyarázott és mentegetődzött a vendéghölgy előtt, a vendégúr közvetítésével. Rózsi kimérten bólintgatott.

Hogy a kakas csípje meg! Hogy a tatusnak játszik színházat, az rendben van, megérdemli, az ő nevelése. De nekem! Nézze meg az ember!, te mezítlábas, varkocsos Rózsi, nekem?!

»Csak nem vagy szomorú, kisfiam?«, kérdezte Rózsi, s megsimogatta a kezét, mintha nem is a testvéröccse lenne. Gyerekkorukban az ilyesmi igazán nem volt szokásban náluk. Inkább elhúzta a kezét. »Miért nem iszol, csacsikám?«, mondta »úgy sincs egyéb öröme az embernek az életből, mint ez a pár korty alkohol. A bor isteni«, jegyezte meg és fölemelte poharát. »Gusztáv, skól!« Lett légyen bárhogy is, de hamisan csengett, szinte fájt az ember füle tőle. Hogy sajátmaga nem vette észre?! Az öregúr is fölemelte poharát és egymás szemébe néztek. A nő, hosszú

pilláktól árnyalt, drágakő-ragyogású szeme és a megbűvölt hímpotyka csupasz szeme. Így mélyesztették egymásba tekintetüket, de nem kocintottak! Jobb embereknél az nem szokás.

Hiába akarsz port hinteni a szemembe, te lány, te rettegsz. Ez disznóság. Félek, Vanyek fiúk, hogy legközelebb április harminckettedikén láttok majd újra itt. Bár meg kell hagyni, hogy ez a véres vesepecsenye férfinak való falat.

Mialatt a pincér a szomszédasztalon a leborított óntálakat melegítette, bort töltögetett és a vacsorázókat oly elővigyázattal és óvatossággal szolgálta ki, mintha az evés valami fájdalmas művelet volna, a mi hármas társaságunk eleinte elég nehezen találta meg a társalgásra alkalmas érintkezési pontot, végre a közös ismerősökben bukkant rájuk, Kazmarban és Gamzáékban. A Gazda szerencsére kimeríthetetlen beszédtárgyat jelentett. András történetkéket mesélt róla, amelyek mind éleslátásról tanuskodnak, Kazmar mindent átlát, az igazi demokráciáról semmit sem lehet neki bebeszélni, nem habozik, hogy igazat adjon az üzemvezetővel szemben a munkásnak, ha annak van igaza, arról a jellegzetes Kazmar-féle képességről, nekimenni a dolognak a legrövidebb úton, ott találni fején a szöget, ahol a többiek hiába erőlteték agyukat, hogyan lehetne minél kacskaringósabban elizélni a dolgot. András mindent, mindent úgy adott elő, mintha minden alkalommal jelen lett volna, ámbár ezek csak régibbkeletű anekdóták voltak, olyan íratlan Jafeta olvasmányféle, amely közös tulajdonként keringett Ülyban. »Ig-igazán érrdekes!«, mondta Häusler és Rózsi a prágai klubok jellegzetes hanglejtésével, s az ügyvéd, anélkül, hogy elárulta volna véleményét Kazmart illetőleg, maga is dicsérni kezdte: Igen, ez ő!

Semmi csűrés-csavarás, a tettek embere, egyenesen neki a gordiusi csomónak, a huszadik század nagy férfia, és nincs benne semmi előítélet, igen ez ő. De csodálatosképen Andrásnak már nem okozott ez olyan örömöt, mint azelőtt, ha dicsekedhetett Kazmarral és hirdethette nagyságát. Ma minden valahogy félresikerült, nem tudom, de olyannak látta magát, mint Kolúsek. Rózsi e kimondottan férfiaknak való téma mellett unatkozott. Félbeszakította öccsét, s kissé ravasz arccal azt mondta Häuslernek, tudja-e, hogy András e napokban Nechlebyben járt? Gamzáék nevét valahogy durván tagolva ejtette ki. Aztán öccséhez fordult.

»Vajjon eldicsekedtek-e neked, hogy eladják a villát?« András bólintott: »Találd el, kinek veszi meg Gusztáv? Én már tudom«, negédeskedett tréfásan, »tudom, de nem mondom. Ne félj Gusztáv, én hallgatok. Ó, ha tudnád, hogy tudok én hallgatni!«, szólt Häuslerhez kétértelműen.

A társalgás Gamza Helén betegségére terelődött. »Igen, képzeld, szegény«, mondta Rózsi részvéttel ingatva fejét s még mindig azon a könnyed, a vevőknek szánt fejhangon. »Igazán sajnálom. Nem. Gamzáéknak nincs szerencséjük.« András azt kérdezte, tényleg olyan rosszul van-e Helén? Rózsi csak vonogatta a vállát. »Ki ismeri ki magát az ilyesmiben. Ki tudja, tulajdonképpen micsoda baja van az ilyen fiatal lánynak«, mondta a nők olyan utólérhetetlenül fullánkos módján, hogy meg sem lehetett hazudtolni. Häusler kinyujtotta lábát, rádült a karosszék támlájára, s hanyag és védelmező arckifejezéssel vetette hátra a fejét. »Gamzáék«, mondta enyhe lekicsinyléssel, »egészen rendes emberek, csakhogy véznák, gyöngécskék«, tette hozzá elborult arccal. »Az idegek, az idegek. Maga Gamzáné beteges családból származik. Hiszen az öccse, a fiatal Vít...«

András elpirult.

»Akárhogy is legyen«, szakította félbe Häuslert, kihívóan nézett rá és az asztal alatt kínlódva gyűrögette szalvétáját, »Sztankó jó barátom és nem engedem őket megszólni.«

»Hisz nekem nincs ellenük semmi kifogásom, fiatalember«, nyugtatta meg az ügyvéd iróniku san elnéző fölénnyel. »Bár Gamza kollégámnak«, mondta csípős negéddel, »a dolgokról megvannak a maga furcsa nézetei, amelyek nem mindig egyeznek az én nézeteimmel, de hát én liberális ember vagyok, azt mindenki tudja s a legjobb barátságban vagyunk.«

Rózsi a két férfi között ült, lassan szívta szalmaszálvékony galabit szopókájából, a távol parázsló cigarettát és elnehezülő szemmel, melynek pupilláit egy csöppnyi »szerelem virága« tette naggyá, maga elé révedt. Rózsi holtpontra ért. »Gusztáv ex«, kiáltott fel hirtelen, aztán fogta poharát, kinyujtotta nyakát, hogy még símább, teltebb legyen, hátravetette fejét, úgy, hogy a kalap széle a hátát érte s le nem véve száját a pohárról, utolsó cseppig felhajtotta. Nő létére sokat ivott, hát még az úlyi prohibíció szemében.

Mikor a testvérek visszatértek a zsizskovi kakukos konyhába, — Rózsi ugyanis csökönyösen ragaszkodott ahhoz, hogy esküvőig otthon lakjék, ő tudta miért, — András elég esetlenül megkérdezte:

»Bocsáss meg Rózsi, és te szereted ezt az embert?«

Rózsi, úgy ahogy volt, estélyi köpenyben, kalapban, odaállt András elé, ránézett és nevetésben tört ki. Úgy hahotázott, mintha a fiú ruháján valami nevetni való lett volna, valami, amiről ő nem tud; mint például az az ember, akinek kalapján ott maradt a ruhatári jegy, ő pedig éppen

olyan arccal jár-kel, mint rendesen. András gépiesen lesimította haját és végignézett magán.

»De hát mi nevetséges van ezen«, kezdte, »hiszen ez komoly . . .«

Rózsi erőtlenül leengedte karjait, szinte düledezett a kacagástól, nem bírt erőt venni magán. »Gyerek«, nyögte ki végül, aztán letörölte a vidám kis könnyet és újra kezdte. »Igazán, megható vagy«, nyöszörgött a nevetéstől, már nem bírta, fájt az oldala. »Az ember legszívesebben összecsókolna téged.«

»Azt hagyd a vőlegénynek«, mondta András gyerekes daccal és a fal felé hátrált. Nővére hangos volt, rózsás és messziről is áradt belőle a forróság, lüktetett benne a bor. Mikor látta, hogy András izgul, csak azért is kitárt karokkal közeledett feléje. Egyszer, Lhotkán, mikor a bíró kertjében cserebogarat szedtek a fákról, erőszakkal bele akart dugni egyet kis öccse szájába, akkor is így szorította a kerítésnek. De András vasmarokkal ragadta meg a karját és keményen rászólt:

»Vedd tudomásul, hogy nekem egyáltalában nem tetszik ez a te históriád Häuslerrel. Rózsi, legyen eszed! Küldd a fenébe, amíg lehet. Hiszen fiatal vagy. Ezzel az emberrel boldogtalan leszel. És ne nevess folyton, mint valami utcanő.«

Nyilván az elevenébe talált. Mintha a leányban egy pillanatra minden megállt volna, a szívverése, a lélekzete. Hallották mindketten, hogy az édesanyjuk megmozdul az ágyban.

»Úgy« mondta Rózsi közelhajolva, tompán, halkan s a hangja és az orrcimpái remegtek. »De most már elegem van. Négy évig ott sunyítottál Úlyban, hogy azalatt mi itt mit csinálunk, az neked egészen mindegy volt. Ránk se

gondoltál. És most, csak épp hogy belép a házba, még meg se melegedett, máris kellemetlenkedik, akadékoskodik. Ki kérdezett téged? Ki kíváncsi a véleményedre? Mit tudsz rólam? Egy fenét! De azt mondom neked, azt megmondom«, folytatta lhotkai tájszólással, »soha többé az életben ne merészeld ezt újra kezdeni! Mert akkor letagadom, hogy a nővéred vagyok!«

»Nem lenne kár«, mondta András, elfordult és aludni ment. Ettől fogva nem szólt többé a nővéréhez, de jobban bántotta a dolog, mint ahogy mutatta.

Ötödik kerék módjára kuksolt otthon vagy csavargott a városban, mint az eltévedt juh és napestig még magának is terhére volt. Ez aztán igazán nem volt kellemes társaság, és Úlyban el is szokott tőle. Úlyban az örökös hajszától az ember nem ért rá, hogy magával törődjék. Igazán, keveset élt emberke volt. De azért ilyet valaki más nem mondhatna neki. Megtanítaná, meg bizony! De befelé tudta ezt és emésztette a dolog. Szeretetében kapzsi és indulatos volt és mindig vigyázott, hogy ne ő legyen a kezdeményező, hogy ne adja el magát, hogy ne kösse le magát. Az emberek csak akkor tudták meg, hogy szereti őket, ha megharagudott reájuk, de nem tudott más lenni... elégedetlen volt önmagával és Prágában semmi sem tetszett neki. A város tele rosszkedvű járókelőkkel, mintha mindegyik maga András volna. Kellemetlenül lepte meg a sok piszkos, rendezetlen és széthányt utca, különösen, ha úlyi strandjával mérte össze. Minden bérpalota más stílusban, a száz év előtt épült utcák össze-vissza kanyarodtak, látszik, hogy senki sem gondolt a mai forgalomra s hogy nem volt gazdájuk, akitől tanácsot kérhettek volna. És a drágaság! És mennyi koldus! Mint a férgek csúsztak-másztak végig Prágán és már a körútakig rágták be ma-

gukat, s míg őket figyelte, hirtelen fölmerült előtte éles színeivel a Latman-gyár előtti jelenet; elfogta a nyugtalanság, tehát egy fiatal és egészséges fiatalember bármikor... Inkább nem gondol rá. Fölösleges aggódni emiatt. De arrébb, a házon túl, ujabb koldus, kalappal a kezében és András megint apropénz után nyúl olyan mozdulattal, amilyennel a legyet kergetjük el. — És a légy elrepül és máshová száll. Nem szabadulsz a légytől. Harmadnap délben a Vencel-téren járkált, szép volt az idő, s egyszerre valahonnét csodálatosan furcsa, szép zenét hallott. Mintha valaki egyszerre énekelne és sírna, nem rádió volt. Nézi — hát ember, fűrészen játszik. András kiváncsi volt, megállt és hallgatta. Figyelte a zenészt, ugyanazzal az érdeklődéssel figyelte a muzsikust, mint Vanyekéknál a pincért, amikor a kagylókat nyitogatta. A vékony, fogazott acélszallag olyan élesen, fínoman sírt a vonó alatt, mint mikor még az öreg Horynek élesítette a korongokat a tizenhármason. És mégis dallamosan zengett. Ki hallott már olyat, fűrészen hegedülni! Ugyan mondja, hol tanulta ezt? A férfi biccentett állával, befejezte a dalt és csak annyit mondott: »A nyomor tanított rá. Valamikor én is rendes emberszámba mentem, mártoló voltam Náchodban.« És elővette az írásait — képzelhetik, hogy Andrásnak most ez a találkozás valószínűleg olyan jól esett, mint mikor a halandó összebotlik a Kaszással. Ettőlfogva nem szólított meg koldust.

Ha útban hazafelé a Zsizskovra, elment a Hybern-utcai Jafeta-árúház körül, (ahol évekkel ezelőtt, még babszemjankó korában ellopták a kosarát), bizalmasan rákacsintott a tízemeletnyi magasságig kirakatbabákkal telt úlyi üvegpalota ikertestvérére. Ejnye, hisz mi régi ismerősök volnánk, vagy mi a szösz! Nocsak, találjátok ki, vajjon kinek

a keze alatt futott az a rozmaringos cheviot ott azon az uraságon. sétabot van a karján és keztyűt tart a kezében. És ez a zefír itt la, ez is az én munkám. Halacska vetélte föl. Ennél vacakolt úgy a flígli, éppen akkor hullott le az első hó, már délben lámpát kellett gyújtani és azon a szombaton, amikor a tavaszi kollekciót adtuk ki, este Lidikével a Társaskörben voltunk, ott hallottam először azt a dalt. Néhány taktusát elfütyörészte. Hogy valami nagyon vágyódna a munkája után, azt igazán nem mondhatja, de valahogy úgy érezte, hogy Úlyban van a helye, itt, Prágában rá se hederített senki. Ha nem restelné a dolgot, már három nap mulva visszament volna Úlyba. Kicsit hencegett, hogy szabadságra készül és Lechora ugratta is, hogy jobb helyre megy, Halacska szerencsés utat kívánt, Lidike pedig elszontyolódott, ami bizony hízelgett is neki. Nem árt, ha a kedvesünk érzi a hiányunkat; hiszen minden szombaton és vasárnap együtt voltunk. Lidike volt a párja, nem is nézett a lány senki másra, elismerte szellemi fölényét és a férfinak kijáró bizalommal hitt benne. Forróbban mint őt magát, kívánta a lány hódoló elismerését, igenlő visszhangját. A húsvéti ünnepek alatt volt labdarúgómérkőzésen, volt kávéházban és moziban is, mégis únta az egész világot és semmi sem volt kedvére. Már látta, hogy csak Úlyban lesz Prága szép, ha majd barátai előtt emlegetheti. Valami eddig ismeretlen szorongás, nyugtalanság fogta el, annyira, hogy két olyan dolgot követett el, ami sehogy sem illett Urban Andráshoz.

A Sztankótól kapott zseblámpán kívül egy noteszt is hordott zsebében, amelybe a villamos-mérőóráról a szövőgép fordulatszámát és a bélfonalak mennyiségét írta be, azért, hogy bérfizetésnél be ne csaphassák, s azonkívül ide jegyezte be kiadásait is. Most pedig a prágai szorongásiól

űzve, életében először, gondolatait próbálta feljegyezni. Világfájdalmas egyveleg volt.

Minek élünk? Vagy agyondolgozzuk, vagy halálra únjuk magunkat.

Többet ér maga az örömérzés, mint az, aminek örülünk.

Föltedeztem valamit. Jelen nincs. Csak az van, amiben reménykedünk és amire emlékezünk. Közölni Sztankóval.

Mit adott nekem a szerelem? Az örömöt, hogy G. N. t a szanatórium elrejti a világ szeme elől.

Utolsó beszélgetésünkkor Sztankó azt mondta, hogy a csehek nem tudnak örülni az életnek. Akkor én tőrölmetszett cseh vagyok.

Miért vagyok én... én? Szédül a fejem tőle. Megvitatni Sztankóval.

De Sztankó nem jelentkezett a Zsizskovon és András, szokott büszkesége ellenére, nyomban az ünnepek után elindult a megadott címre Sztresovicre. Ebből is látszik, mennyire nem találta helyét Prágában. Ott aztán közölték vele, hogy Gamzáék eddig még nem tértek vissza Nechlebyből. András egy napig bírta még; másnap aztán elbúcsúzott anyjától, Rózsitól nem is köszönt el, és elutazott Prágából, előbb, mint eredetileg tervezte, és korábban, mint ahogy el kellett volna mennie.

Már nyirkos volt az idő és megenyhült, a föld kitárult, a mogyoróbokor feltűzte rügyeit, a nyírfán barkák lógtak és a vörösfenyő illatozott! Jó, hogy süt a nap, legalább nem fáznak, amíg a Latman-gyárat őrzik és kerülgetik. Ha enyhe az idő, könnyebb sztrájkolni.

Polanszky Franciska lent volt a kertben, nyári virágot vetett. Nem is tudta, hogy kinek. Mire a bükköny kivirágzik, új gazdája lesz a háznak és más lesz a rend. Gamzáék elmennek, Polanszkyék meg maradnak, Gamza kikötötte a szerződésben. A faháztól, ahová férjhezment, és különösen a kerttől, nehezen vált volna meg. Jól emlékezett még, amikor a nyírfák a déli oldalon, a kerítés mellett olyan kicsinyek voltak, hogy egy gyerek is kiszakíthatta volna őket, ezidén, mire kizöldülnek, nem lehet majd látni az országútról a ház emeletét, de még a tornyát se. A kúszórózsa úgy nőtt, hogy már létráról kellett kötözni, nem győzte nyesni sem, pedig nyesés nélkül talán el sem lehetett volna jutni egyik lugasból a másikba. Péter-Pál táján úgy teljében voltak a virágnak, hogy szinte világított minden bokor és mint a méhkasban, zümmögtek itt a méhek. Ezek a rózsák, mint a menyasszonyok, fehérlettek eleinte, aztán borvörösre gyúltak, illatuk pedig olyan volt, mint a fa-

héjas boré. Franciska minden kis gyökeret, minden rejtett sarkot ismer. A Csapekék felőli sarokban semmi sem fejlődik. A megboldogult Vítné egy ezüstfenyőt ültetett oda, ki kellett ásni, aztán tölgyecskét ültettek helyébe, de kiszáradt, más földet hordtak oda, de annak se volt semmi eredménye. Nem mintha a talaj nem lett volna elég mély ott, elegendő mély volt. De valahogy beteges rész volt az, vagy talán a Kapragy hegy vetett árnyékot. Viszont a keleti részen, Basteckyék oldalán jól fejlődtek a díszbokrok, a japán cseresznye, birs és forziták. No és a déli soron, a veranda alatt, az a sok őszibarack! Olyan sok még a kastély kertészének sem termett, akihez Polanszkyné gyakran eljárt ojtógallyat kérni. A kastély rózsaszínű pelargóniája viszont Vítéktől származott. Vencel bosszantotta is Franciskát, hogy örökké kupeckedik. De kellett is, hogy gondoskodjék mindenről. Bizony tavalyelőtt, amikor azok az erős fagyok egészen Gyümölcsoltó Boldogasszonyig tartottak és mikor a házban megrepedtek a vízvezetékcsövek, a lugas mögött a diót úgy leforrázta a fagy, hogy egész fekete lett. És lefagytak Polanszkyné tearózsái is, hiába burkolta be, hiába földelte el még novemberben őket, úgy mint más években is, — bizony ezidén sem lesz semmi a rózsákból. Gamzáék már nem pótolták újjal a nemes példányokat, mint a megboldogult, nem is hozattak vadócokat Molitorovból, sem hagymácskákat Hillegomból. Az öreg hölgy sokat áldozott a kertre, de a fiatal nem értett hozzá, nem is volt miből, mindenki tudja. Vítné halála óta a kert csak a mult dicsőségéből, a jobb idők palántáiból és a kertésznő szorgalmából tengődött. Bánta is ő, kié lett a ház, kinek a pénzén fizették, a kertet Polanszkyné kapálta, trágyázta. Vetett, ültetett, öntözött, gyomlált benne, a kert az övé volt. Egyelőre most a föld és a pond-

tavasza járja és a kertésznő tarkójára lesüt az első rügyek napocskája. Csak a szemét kellene behúnyni és valóságos szentiváméji pompában elevenednék meg a kert.

Polanszky Franciska meg is mondta, szereti őket az Isten, hogy nem adott nekik gyermeket. Mire születtek volna? Nyomorra és szegénységre. Ketten voltak és mégis mennyit kellett gürcölniök. Így beszélt, de Hukot, a farkaskutyát, mégis úgy megsiratta, mintha nem is állat lett volna, mikor az öreg hölgy halála után egy hétre az is elpusztult; még hogy az állatnak nincs esze. Nem volt gyereke, de mindenhez ragaszkodott, ami csak él és mozog a földön és amennyiben hatalmában állt, nem tűrte, hogy bántsák. Láttátok volna akkor, a nagy fagyok idején, menynyi énekesmadár sereglett össze Polanszkyék hátsó kertjében. Vencel vesszőcsokrot erősített egy rúdra, földbeverte, a csokorba zacskószámra szórta a szárított madáreledelt, a cinkék részére lenmagot, a stigliceknek iglicet, a pintyeknek berkenyét. A magáéból csipegetett mindegyik.

Nem volt gyermeke és nem szólította férjét az odavaló asszonyok szokása szerint sem apjuknak, sem öregemnek, sem Polanszkynak, csak egyszerűen Vencelnek ma is, mint az elején, amikor Horkiból Nechlebybe költözött, magával hozva a csipkeverőpárnát és a hozzávaló tűzőmintákat. Sajnos, ilyesmivel ma már nem bíbelődik a fehérnép. Még ma is lányszemmel nézte az urát. Valósággal dédelgette rajta a szemét, mikor szombat délután odaállt a garázs elé fát aprítani s az egész hétrevalót szép rakásba rakta, de akkor is gyönyörködött benne, amikor fölpattant reggel a kerékpárra, s nesztelenül, gyorsan elkarikázott a Latmangyárba. Bár Polanszkynénak néha úgy rémlett, hogy azáltal, hogy az ura a mások ügyes-bajos dolgaival is vesződik, ő szenved rövidséget és hogy talán nagyobb lelkesedéssel

csinálja mindezt, mint ahogy tanácsos volna, mégis tudta, hogy Vencel helyesen cselekszik és hogy Vencelnek (meg ha árt is az ilyesmivel magának), mindig igaza van. Büszke volt, hogy a munkások őt tekintik vezérüknek és hogy szeretik. De attól fogva, hogy csendőrség szállta meg a Latman-gyárat, nem volt nyugodt pillanata. Aggódott Vencelért.

A dolgok rosszul álltak, olyan »csak azért is« hangulat volt, s vajjon lehetett-e ezen csodálkozni? Nem csoda, hogy sztrájkba léptek, mikor a munkavezető azokról a gépekről, ahol a takácsok nem adták be a derekukat, leszerelte a hajtószíjakat. Mikor aztán a Latmanka nagy kegyesen újra kinyitott, a takácsok nem voltak hajlandók egyszerre két szövőgéppel dolgozni, azt mondták, nem veszik el más munkás kenyerét. És Vencel kimondta, ha azokat nem veszik vissza, mi sem dolgozunk és jól tette. Most már csatlakoztak a mártolók, nyüstölők, a festők is és a kedves Latman megint leállt. De aztán mégis becsapták őket, azzal a szénnél. Ezt nem lett volna szabad megtenniök, mert rossz vért szült. Az úsztyii rendőrbiztos becsületszavát adta Vencelnek, hogy a vagón szenet, ami ott állt a Latman részére az állomáson, nem rakják ki. Nem, mintha Vencel ezt csak maga hallotta volna, tanúi vannak, ott a Gamza doktor úr, aki mint a munkások jogi képviselője volt jelen, meg a párttitkár és az Anténa Feri és még sokan mások a küldöttségből. Vencel tehát rábeszélte a munkásokat, mikor azok a gyári vágányt megszállták, menjenek haza, nehogy ezzel okot adjanak a tárgyalások megszakítására. A munkások engedelmeskedtek, sokat adnak Vencel szavára. És mit gondoltok, mit csinált az igazgatóság? Éjjel mégis kirakatták a szenet. Sötétben, mint a tolvajok. És még tettették magukat, hogy az egyik

nem tudott a másikról, az igazgató úr és a biztos úr. No persze, és ki küldte Nechlebybe pont azon az éjszakán a csendőrcsapatot? Azóta megszűnt a bizalom. És most, hogy az úsztyii Latman is beleütötte az orrát — és dolgozni kezdenek a sztrájktörők, vége mindennek. Persze, csak a munkások nem tudnak egymásról. Ez a helyzet, tudjuk. Annakidején az öreg Latman báró Auerspergéktől vette meg az úsztyi kastélyt, ahol lakott. Két fia volt, Rudolf és Frigyes. Az idősebbre ráhagyta a kastélyt és az úsztyi-i szövődét, a fiatalabbra pedig a nechlebyi takácsműhelyt, és a két testvér egymás kezére dolgozott. Megszokták, hogy nagylábon éljenek, számolatlanul dobálták a pénzt. Aztán nekik mindig szűk volt az ország, az év nagyobb részét külföldön töltötték; Hurych, a gyár vezetője pedig nyúzta a munkásokat és lopta a gazdáit. Később a textilre rossz idők jártak, Latmanék eladták mindenüket, Rudolf és Frigyes végleg fölköltözködtek Bécsbe. Nem lesz ott sem rossz soruk, bizonyára van megtakarított pénzük. Az úsztyii szövődét és a nechlebyi takácsműhelyt pedig most a bank vezeti, az adott rá pénzt. Most is összedolgozik a két üzem. Ha Nechlebyben áll a vetélő, Úsztyiban megakad az orsó. Az úsztyii Latmannak nem volna mit fonnia, ha a nechlebyi gyár nem szőne, itt a bökkenő. Az úsztyii urak tehát segítségére siettek a nechlebyi igazgatóságnak. Kiválasztottak a szövődéből három mestert, saját embereiket, akik a szövőszékekben is kiismerik magukat, ellátták őket fonattal és elküldték a nechlebyi Latman-gyárba, nézzék meg szépen a gépeket és toborozzanak sztrájktörőket. De a gyárba nem tudtak bejutni. A munkásőrszemek Latman teherautóját, amely minden pénteken Úsztyiból mejjéket szállított Nechlebybe, megállították a város szélén és a mesterekkel együtt szépen visszatessékelték. De az

egyik kópé cselhez folyamodott. Előkészített egy létrásszekeret, ökröket fogott elébe és beültette a mestereket, most pedig rajtatok a sor, isten áldjon, teremtett lelek se fog veletek törődni. Azt hitte, megtéveszti a nechlebyieket s a mesterek becsúsznak, de tévedett. A nechlebyiek nem mai csirkék, azóta, hogy az az eset történt, a szénnél éjjelnappal őrséget tartanak és borzasztóan vigyáznak. A vörös kerékpárosok, hírvívők, akik kerékpáron a vidéket járva agitáltak a kintlakók közt és hordták a híreket, szétfutottak a figyelmeztetéssel: fiúk, vigyázni minden ökrösszekérrel! Hátulról, Cservená Túny körül fognak jönni, Cservená Túnynál kőbánya van, ott vártak a nechlebyi takácsok és a festők a drachói kópékra. Lehúzták őket a kocsiról, igazán nevetséges, trágyásszekéren jönnek és még rabszolgáknak és Júdásoknak szidják őket. Hát bizony leköpdösték, botokkal és kövekkel kergették a sztrájktörőket. Szegény úsztyiak beszaladtak az erdőbe. Mikor a dulakodásnak vége volt, az egyik kilopakodott és csendőrökért futott a városba. A csendőrök jöttek is, de a támadóknak már hült helyük volt. Mindenkit kihallgattak, mindent feljegyeztek, közrefogták a járműveket és a trágyaszekér a bennülő mesterekkel megfordult és a komoly kíséret mellett visszaindult. Persze, néhány fiatal munkás nem bírta ki, hogy távolról ne gyönyörködjék benne, hogyan vonul el a sztrájktörők gyászmenete, szörnyű jó cirkusz volt. Anténa Feri egészen a szekérig furakodott, kezét zsebrevágva megállt az ökrök előtt és azt mondta: »Bizony, bizony nagy kitüntetés, ennie a két ökörre nyolc csendőr.« De a csendőrök nem értették a tréfát, az őrség megsértését látták benne, Ferit letartóztatták, minthogy pedig Feri öklével próbált védekezni, bekisérték. Állítólag bíróság elé kerül. Vencel most dühös, nem is beszél, hisz Ferivel egy test, egy lélek volt, mi-

denütt együtt láthatták őket. Úgy szerette a fiút, mint a sajátját. (Mégis bántja Vencelt, hogy nincs fia.) Lorecskótól Úsztyiig másról sem beszélnek az emberek, mint Feri tréfájáról, mindenki ezen mulat s a csendőröket mindenfelé gúnykacaj kíséri. A kedélyek izgatottak, a nép ingerült, tegnap a gyár előtt szétverték a sztrájkolókat és istentudja, hogy fog végződni a dolog, ma van a nagy tárgyalás a városházán, ma dől el, visszavonja-e Latman a fölmondásokat, vagy pedig folytatják-e a sztrájkot. Franciska a kertben dolgozott, de munkája fabatkát sem ért. Keze a földben túrkált, de a szeme a kerítésen túl az utat leste, égett benne a nyugtalanság.

A kerítés mentén két ismeretlen kerékpáros közeledett az úton a város felől, mindegyiknél aktatáska volt. Az egyik így szólt a másikhoz: »Tényleg, olyanformán fest a dolog«, és elkarikáztak a kert mellett. Bizonyára a sztrájkról és a felháborodásról beszéltek, hiszen másról nem is beszélnek itt az emberek. Nyugtalanította az átröppenő mondatfoszlány. Mi történhetett? Tegnap óta nem látta Vencelt.

A Csapek-ház sarka felől két csendőr közeledett. A verőfényben valahogy nagyon frissek voltak, mintha kifestették volna őket. Ez nem Louda őrmester, akinek kékszemű lánykája gyakran elténfereg a csendőrlaktanyától: »Hová mész, Olgácska? Vigyázz, le ne ess! Csak simogasd meg a kis cicát, nem bánt. Akarsz diót? És Babák törzsőrmester sem, aki az alsó vendéglőbe jár kártyázni és Kupcovic Minna után leftet. Idegenek voltak és a melegágy előtt térdelő kis nő szíve úgy kezdett dobogni, hogy szinte haragudott magára. A bokrok mögül áthallatszott egybevágó, ütemes léptük, a derékszíjak nyikorgása és vidáman gondtalan hangjuk. Persze, hisz a csendőrök mindig másról

beszélnek, mint amire vadásznak. Ránéztek a fanázra és tovább baktattak a város felé, frissen és ruganyosan, mint általában a kerület összes csendőrei, a trágyásszekér esete óta. Polanszky Franciska pedig olyan ferde pillantással nézett utánuk, mint amilyennel az idevalósiak szokták végignézni a sztrájktörők cinkosait.

»Marcsa!«, kiáltott hirtelen fölegyenesedve a Latman gyári lakatos felesége felé, aki a sarkon túl föltűnt: »Szétkergették őket?«

Marcsa közelebb jött. Igen, a gyár előtt szétverték őket, mondta és állítólag betiltották a gyűlést is a főtéren. De az nem biztos; megkérdezte Polanszkynét, elmegy-e. Franciska nemmel válaszolt.

»Jobb szeretem a csendet«, mondta. »Ha otthon maradnának«, mondta a csendőrökre célozva, »az emberek el mennének, végighallgatnák a beszédeket és megint mennének, ahonnan jöttek. Emlékezz rám, ebből így ricsaj lesz.«

»Hiába, olyan kihívóak«, erősítette meg Marcsa és a csendőrrémség ellenére is Nechleby város felé indult, úgy mint mindenki a mai napon.

Motorkerékpáros csendőrök száguldottak az úton, mindjárt utána egy autó, tele egyenruhával. Olyan forgalom volt ma az országúton, mint a prágai hídon, Sztankó dédmamájának valóságos ünnep. Állt az ablaknál és nézte a világot, mint a gyerek a katonákat; örült a nagy nyüzsgésnek, szaladásnak, meg annak, hogy neki nem kell átmennie az úton. Szerette nézni ezt a színjátékot így az üveg mögül; valóságos, élő emberek játszottak: a póstamester a menyasszonyával, a vadász és a kutya, látta a tűzoltóünnepet, a temetéseket, elől kis embernégyzet közepén a pap, és a koporsó mögött a harsogó zenekar. Ezen a tavaszi napon nagy öröme volt, hogy láthatta a csendőröket,

ma aztán biztos, hogy holmi vándormuzsikusok vagy cigányok nem mernek a kapu felé közelíteni.

Gamza Sztankó, miután megígérte, hogy kitűzött időre megírja cikkét Proust Marcellről, az »Elveszett idő« költőjéről, — s a zöldfülűek naivitásával hitt is benne, — átkozódva gondolt rossz szokására, hogy mindent az utolsó pillanatra hagy s a nagy sürgés-forgás miatt, amely betört hozzá az ablakon, nem jutott művével előbbre. Pedig elhatározta, hogy engedi, hogy a külvilág eseményei kizökkentsék. Ilyesmin izguljanak csak a hivatásbeliek. Az apja dolga, ha a Latman gyári sztrájk miatt Nechlebyben maradt. Ami Sztankót illeti, ebben a magányban belemerült az »Elveszett idő« keresésébe és tizennégy kötetet olvasott végig. Olvasott és elítélte az érzelmeknek eme neuraszténiásan pepecselő boncolgatását, de viszont csodálta a gazdagon összetett mondatok családfáját, ahogy csak a logisztikus francia nyelv tudja ágakba sarjasztani. Sztankót nem gyötörte az osztálylelkiismeret hypochondriája, mint szüleinek kortársait, és semmi sem lendít a sztrájkolók ügyén, ha Proust Marcellről szóló cikke gyöngére sikerül. Cikkében a diák bátorságával, aki éppen most rakta le vizsgáit és a kérlelhetetlen érdeklődés szenvedélyével akart nekimenni a mesternek. Proust művészi módszerét intellektuális impresszionizmusnak akarta bélyegezni és rá akart mutatni annak hibás optikájára. Ha a vizsgálandó tárgyat túlközel emeljük szemünkhöz, annak képe a recehártya mögött jelenik meg és elmosódik. Ugyanez áll Proustra az emlékek mikroszkópikusan aprólékos fölidézését illetőleg. Sztankó az idegélet eme lassított filmfölvételeiben túlexponált művészetet látott. Proust oly tökéletesen idézi a lelket, hogy az olvasónak már semmi sem marad, amin gondolkozzék, amit hozzákölthessen. Kizárja az olvasót a kö-

zös munkából, megfosztja mint társszerzőt s az olvasó nem tud fölizzani. Agyában már kész volt a cikk, de sehogy sem akart testet ölteni a papíron; és a fiú, bódultan a sztrajkolók tavaszától, valami pánikszerű sejtelem érzésével, mely olyanformán dobolt benne, mint ereiben a vér, járt ide-oda, az asztal és az ablak közt s az időt az eldobott cigarettavégek száma mérte. Végül odacsapta a tollat, amelyből sehogysem akart kicsordulni az isteni ihlet, ragyogóan szőke feje megjelent egy pillanatra az erkélyen, aztán lement a kertbe.

Ebben a pillanatban motorkerékpár kanyarodott a faház elé. A motor puffogott, a nap csillogott és a bőrkamáslijára büszke férfi, Mrázek építész úr, ugyanaz, akivel az öreg hölgy a házat akarta átépíttetni, de már nem jutott hozzá, menetközben átkiáltott a kerítésen úgy, hogy a kattogó motort is túlharsogta:

»Polanszky néni! Mit csinált a maga Vencelje, hogy viszik a csendőrök? Most találkoztam velük, ketten voltak, ő pedig köztük ment.«

A motor zakatolt a napsütésben, a hírhozó zavaros árnyékot vetve, átvágott a fénylő úton és eltűnt. Nem hallotta, hogy Franciska utána kiáltott:

»Vencel sohasem tesz semmi rosszat!«, és úgy, ahogy volt, kötényben, földtől maszatos kézzel, kirohant a kapun. A kerítésen kikandikáló vessző megsuhintotta, elszaladt Baszteckyék háza mellett, valamelyikük utána kiáltott: »Hová szaladsz, Franciska?« Fölkanyarodott az országútra és futott a város felé. Sztankó alig bírta az iramot, pedig fiatalabb lába volt. Futás közben utánakiáltott, hogy ne rohanjon, hiszen úgyis együtt mennek, hogy talán nem is igaz... De az asszony hátra se nézett. Parasztasszonyok álltak a kapuk előtt, utána lestek. Az út mentén nyestek

a facsemetéket és az öreg Csapek leszólt a létráról: »Polanszkyné, forduljon vissza, hallgasson rám. Hiába megy.« De az asszony ügyet se vetett rá, továbbrohant. A kőkeresztnél végre utólérte Sztankó. »Franciska, legyen eszed«, mondta. »Majd csak szabadon bocsátják. Megkeressük apámat.« De arra sem felelt, némán, mintha nem is ismernek egymást, maga elé nézett, lihegett és szaladt, soha életében így még nem sietett.

Az a két kelekótya persze tárva-nyitva hagyta a kiskaput, a dédmama most egyedül maradt a házban és kutyájuk se volt.

Az állomáson azt mondták Andrásnak: »Ha Nechlebybe akar jutni, siessen, különben nem eresztik be a csendőrök.«

A híd innenső felén csendőr állt, a tulsó felén megint csendőr s így a híd valósággal egy történelmi időkből való, császári palotához vezető folyosóvá változott. A híd rangban előlépett és András nem ismert rá Nechlebyre. Nem volt vasárnap, az üzletek mégis csukva voltak, az emberek a vasútutcai kocsiutat is ellepték. Nagy embertömeg volt, furcsa, de valahogyan, mintha vigalomra készülnének, ahogy szegény embernek nem is illik. A munkásnők kibújtak a fűtetlen melegedőterem gyapjúkendőiből és hajadonfőtt, belekarolva a férfiakba, párosával sétáltak a rügyező fák alatt. A tavasznak tengerszaga volt és András nem győzött eleget csodálkozni, mekkorát fejlődött a Latman-gyár. Ma nem ődöngött tanácstalan és agyonfázott csorda a sorompó előtt. Feketén és vidáman szikrázott valami bennük. Bent bizsergett a járásukban, nézésükben, rakéta módjára felröppenő nevetésükben, beszédjük morajában. Szép idő volt és a sokszáz munkás, aki másképpen, így napsütés idején, óraszámra áll a gépek mellett,

most szédülten a mohó égbolttól, kóstolgatta a tavasz borát. Mindenki sétált s még a legkisebb tanonc is, aki máskor inkább a falat súrolja könyökével, vagy bottal pengeti a kerítés léceit, most letér az ösvényről s az út közepén megy.

A Latman-gyár előtt szobormereven állt egy csendőr. Látni lehetett a rácson át. No ugye, ők be se teszik a lábukát a gyárba, dehogy is. Megszálltátok a gyárat, kiűztetek onnan, mi meg csak úgy sétálgatunk. Talán bizony a szegény embernek nem szabad sétálnia? Van időnk bőven és az utca mindenkié. Úgy kezdődött, mint valami játék, a csendőrök egyelőre a háttérben maradtak, távolabb, autóbuszokban tanyáztak, korcsmákban ültek és csak figyeltek. A sztrájk abba a stádiumba lépett, mikor a közös baj mulatságosnak tűnik. Mindenki várt, hogy mi lesz, mindenki érezte a lapockái között, hogy valami jön, mindnyájan örültek, hogy valami készül, senkisem félt. Az óra ütött és a tömeg a főtérre hömpölygött.

András útiránya ugyanaz volt, mint a munkásoké, velük ment az úttest közepén és szurkolt nekik, hogy győzzenek. De azok nem vették maguk közé. Hiába próbált csatlakozni, hiába furakodott az első sorokba, hiába maradt hátra, hogy megvárja a hátuljövőket, bizalmatlanul néztek rá és elnémultak. Úgy, mint Ülyban, úgy, mint mindenütt. Rossz csillag alatt született. Valamit hallott harangozni, hogy a csendőrök elvitték Polanszkit; állítólag a kormány ellen mondott valamit, amikor szétverték őket; András hallott Feriről is, hisz a tréfa szájról-szájra járt, és valami olyat is, hogy letartóztatták. Szerette volna tudni, hogy történt a dolog. De ha kérdezősködni próbált, a sztrájkolók kibújtak a válasz alól. »Kérdezze meg a csendőröket.« Idegen volt, nem hittek neki. Ment a tömegben és eszébe

jutott Május elseje, amikor Feri szónokolt. Ha valaki bepillantott volna a lelkébe, láthatta volna, hogy olyan csíkos, mint a zebra. A sötét mezőnyben kellemes biztonságot érzett, hogy ezúttal nem lesz része Feri csipkelődésében, a fehér csíkban hiába törte a fejét, hogyan tudna barátja segítségére lenni. Magányosan, társtalanul sodródott a tömeggel a főtérre. A városháza előtt megálltak.

Lám, azok mögött az ablakok mögött tárgyalnak rólunk. Híreket akarunk. Hallani akarjuk, hogyan döntenek felőlünk. Jogunk van erre, itt vagyunk. A városka vére a főtérre tódult, a városszéli telepek elhalványultak: az állomás környékén s a temetőmenti munkásházakban senki sem maradt otthon, csak az öregasszonyok és a csecsemők. Szinte feketélt, annyi ember sereglett a főtérre. Az úsztyii fonók mára beszüntették a munkát és ők is fölvonultak, jeléül annak, hogy azonosítják magukat a nechlebyi takácsokkal. Előttük vörös kerékpárosok, utánuk autobusz, tele csendőrrel. A szkopi téglagyártól Nechleby csak egy ugrásra van; Cservená Túnyból a kőbánya munkásai, a kőtörők meg a dinamitos sziklarobbantók, akik a szombati bérfizetés után bejárnak Nehlebybe inni, szeretni és verekedni, ugyancsak letették a szerszámot és felvonultak. A viaduktnál a csendőrök vissza akarták terelni őket. Erre szétoszlottak s hármasával, háromfelől mégis besétáltak a népgyülésre. Jött sok munkanélküli, meg olyanok is, akiknek különben sem volt vesztenivalójuk. Az asszonyok elhozták csecsemőiket s míg ezek úgy mosolyogtak, mint az Apró Szentek, a felnőttek olvanok voltak, mint az árnyak s a tömeg maga, mint a hét sovány esztendő. A nechlebyi főtéren tavaszi ünnepét ülte az éhség.

András hirtelen megpillantotta Sztankó szőke fejét a tolongásban. A meglepődés szárnyán, sietve furakodott

felé, hogyan kerül ide ez a »politikamentes« ember. Akkor látta csak, hogy Sztankó karonfogva húzza Polanszkynét, az asszony pedig ki akarja szakítani magát, s ez megdöbbentette. Ott álltak egy csomó férfi közt s körülöttük izgatott munkásasszonyok. Polanszkyné megtudta, hogy a letartóztatottakat bevitték a városháza udvarára. Vencel ebben a pillanatban ott van, ő pedig egyenesen be akart rontani a városházára. Sztankó csillapította, várjon, míg befejezik a tárgyalást, míg Gamza és a munkásküldöttség kijön. A férfiak helyeselték Sztankónak és ők is igyekeztek meggyőzni Vencel feleségét. De a nők lehurrogták a férfiakat és nagy hangon biztatták Polanszkynét: »Miért ne menjen. Hisz a férje. Igaza van. Polanszkyné gyere, veled megyünk.« »Mindnyájatokat lefognak«, jegyezte meg valaki meggondoltan. — »Hadd fogjanak«, vágott közbe egy furcsán dülledt szemű ember. Eddig hallgatott, láthatólag nem tartozott a csoporthoz. »Szúrjanak le.« Erőlködve kiegyenesedett, hátrahajolt, kidüllesztette a mellét és megtántorodott. »Vagy meghalok az igazságért...« és belekapaszkodott Andrásba, hogy el ne vágódjék. A többiek rá se hederítettek, valószínűleg ismerték már. A férfi nem eresztette el Andrást, közel hajolt hozzá és jelentőségteljesen, szinte lelkes szemmel nézett rá, miközben pálinkaszagú szavakat dadogott arcába »arról a racionalizációról«. »Az éppen olyan, mintha egy férfinak két nőt kellene elintéznie.« Mögötte egy munkás mosolyogva súgta András felé: »Soha életében nem állt a gépnél. Mióta ismerem, mindig sátoros ünnepet tart.« A berúgott védekezett: »Én ujságot olvasok.« — »Melyiket olvasod?« — »Ahogy mikor; minden párt lapját olvasom.« Tovább ugratták: »Talán bizony olvasótermed is van?« Ilyenfajta tréfálkozással ütötték agyon

az időt, s várták, hogy megtudják, mi lesz velük. Csak nem fognak sírni!

A nechlebyi főtér közepén áll az elesett katonák emlékműve; ennek talapzatára léptek fel a szónokok, hogy messziről is látni és hallani lehessen őket, amint a néphez beszéltek. Még Prágából is ide küldte a három munkáspárt a képviselőit — hát mi ujság van itt, fiúk? Nagy tisztesség ma a Latman gyári sztrájkoló munkásokhoz tartozni, hisz rajtuk az egész ország szeme. A hevesen gesztikuláló és merészorrú emberkének bizonyára kenyere volt a népszónoklás. Először olyan ártatlan pofát vágott, mint valami cirkuszi bohóc, de a következő pillanatban lesújtó fölénnyel válaszolt önmagának is; kitátotta a száját, torzpofákat vágott, úgy ordított, hogy majd megszakadt a torka. Ökölbeszorított kézzel hadonászott és úgy hajigálta a szavakat a nechlebyi zálogház felé, mint a török háborúk korában az ágyúgolyókat. Polanszkynét sikerült végre rábeszélni, hogy legyen türelemmel. Csendesen várakozva állt hát és aggodalmában olyan vallásos áhitattal emelte szemét a szónokra, mint valamikor a nagyanyja és anyja, ezek a hegyvidéki csipkeverőnők, tekintettek fel a nechlebyi templom oltárképére, ahová egyébként Franciska azóta sem lépett be, mióta Vencel felesége lett. Cibulkáéknál hat gyerek volt, az egyikük nyomorék és az eladásra hízlalt kacsáik közül hármat megfojtott a görény, a negyedik pedig megdöglött. Cibulka viszont, aki eskóros volt, igaz, nem súlyos mértékben, hisz dolgozni járt, most felmondást kapott. Ha ez a csapás kizárólag őt érte volna, bizonyára kétségbeesik. De a közös balsorsban van valami vígasztaló és abban is, hogy mindenki fölzúdult az ellen, az egész Latmanka és hogy az ujságok is írnak erről, meg hogy a prágai szónok nyiltan perbeszállt értük, mindez vígaszt jelent,

tovább is segít vinni a terhet. Komolyarcú férfiak és asszonyok, akik kijöttek a főtérre, együtt hallgatták, hogyan varázsolja át a szürke kis városukat a népszónok, hogyan gubózik ki a Latman gyári vezetőséggel folytatott kimerítő huzavonából, a házigondok kis darálójából, a nyomor szaharin pilulájából a századot rengető gondolat. Mindenki figyelt, kiálló ádámcsutkájú férfiak, beesettmellű nők és gyermekek is, akik kerekretágult szemmel kérdőn néztek anyjukra, ha a szónok időnként bölény módjára elbődült — jelen voltak mindazok, mindennek a testetöltött valósága, amit a szónok szavai mint torzképet festettek le.

Még nem fejezte be beszédét, amikor Andrásnak föltűnt, hogy a tömegben valami fiú furakodik előre, olyan hírvivőforma. Nem látta az arcát, csak azt, hogy a tér túlsó oldalára igyekszik. A rés, amit a tömegbe vágott, megint összezárult és a fiú eltűnt a sokaság gabonaföldjén. A szónok hangja tovább harsogott az embertömegtől fülledt tér fölött, de már meglegyintette őket a megoszlott figyelem fuvalma. Az András körül álldogáló hallgatóság ide-oda kapkodta fejét, mintha valakit keresne. A nyugtalanság buborékai felszálltak a sűrű, forró tőzeg felszínére. Túlnan, a lorecskai oldalról is villódzott valami. András hallotta, amikor a háta mögött valaki azt mondta: »Hisz akkor erre kellett volna vinniök őket.« Szomszédja erre: »Ne felejtsd el, hogy a városházának a Téglavető-utcába is van kijárata.« Tudja Isten, ki hozta elsőnek a hírt, talán az a fiú, vagy valaki más. András akaratlanul ránézett Polanszkynéra. Az asszony elfogta pillantását és nyugtalanul kezdett nézelődni. A tömeg hirtelen megmozdult. Az embermező meghullámzott, András is arrafelé fordította fejét, amerre a többiek, a városháza irányába. Néhány férfi jelent meg a kapuban, bizonyára a sztrájkolók

képviselői. Az előállók odatódultak hozzájuk, s eltakarták András előtt a kilátást. Polanszkyné senkivel sem törődve szintén előre furakodott, a munkásasszonyok utána és elszakították Sztankótól. Most a rendőrbiztos alakja is feltűnt; ragyogó egyenruhában, fontoskodó és elkeseredett arccal lépkedett az emlékmű felé. Fent a szobor talapzatán hirtelen felbukkant Gamza vidáman, mintha idáig futott volna s csak itt állt volna meg, olyanformán, mint néha az izgatott emberek, és mindjárt beszélni kezdett:

»Barátaim! A Latman igazgatósága nem akar engedni, de ti se hagyjátok magatokat! Tartsatok ki! Hiba volna elcsüggedni. Gondoljatok Polanszkyra. Tudni akartátok, mi van vele.« Nagyot lélekzett és Andrásnak úgy rémlett, mintha örömmel kiáltotta volna: »Éppen most megy a vonathoz, viszik Cserny Ferenccel együtt a hradeci fogházba.«

A rendőrbiztos fölemelte karját, eltakarta Gamzát Andárs szeme elől és kihirdette, hogy a gyűlést feloszlatja. Női hang sikított közbe, egy természetellenesen magas és magasságában árván maradt női hang: »Ne engedjétek Polanszkyt! Ne hagyjátok!« és a kis, köténves asszony előrenyujtott karokkal, mint a vízbeugró, előre rontott a tömegben. (András nem tudta elképzelni, hogy az a görcsös és idegenszerű hang a csendes Polanszky nénié lett volna.) A fejek és a vállak meghullámzottak, kiáltás harsant föl: »Nem engedjük. Nem adjuk Polanszkyt! Nem adjuk Anténát! Csak azért is dongó, diri-diri dongó!« Ezer torokból tört föl a messzi ég alatt a vidáman dacos fogadkozás és úgy robajlott alattuk a föld, mint mikor vándornép hajtja ménesét. A tömeg megindult a Vasút-utca felé.

András és Sztankó a tolongás kellős közepébe sodródtak, hiábavaló lett volna minden más akarat. Mások akar-

tak helyettük. Nyomták, lökték, nekiszorították őket az előttük haladóknak. Az emlékmű, — amelyről a zivatar elsöpörte a szónokot és Sztankó szeme hiába kereste apját — az emlékmű útban állt, úgy, mint a folyó örvénylő habjait akadályozó szikla. De az ügyesebbek átszaladtak a deszkapadlón, köztük két barátunk is, és nem messze előttük egy percre megpillantották Polanszkyné kötényének hátulkötős csokrát, de a tömeg máris összezárult mögötte. Valami öreg embert az áradat, mint a hullámverés a sziklapartra, az emlékmű lépcsőjére vetett. Megbotlott, karja előre lendült és arccal a kőre esett. Vajjon fölemelte-e valaki vagy eltaposták-e, András sosem tudta meg. Az áramlat akkor már sebesen vitte őket előre és minden oldalról úgy nyomták, taszították, emelték őket, hogy Andrásnak az volt az érzése, idegen lábak menetelnek helyette. Sejtette, hogy Sztankóval és a többiekkel az állomáshoz vonulnak, hogy kiszabadítsák Ferit és Polanszkyt. Nem is csodálkozott és csak akkor vette észre, mikor elhallgatott, hogy együtt kiabált a többiekkel úgy, ahogy a torkán kifért és ameddig szusszal bírta. Erről sem tudott. A főtérről a Vasút-utcába vezető torkolatnál a nyüzsgő áradat kortyogni kezdett, mint mikor a bor egy szuszra akar kifolyni a hasas palack szűk nyakán. S mialatt topogva tűrte a hátulról jövő nyomást, megpihent az előttük torlódó idegen kabátokon, nyakakon, míg végre belefolyhatott az egész az utcába.

Bizonyára mindenki ismeri a főtérről a vasúti megállóhoz vezető sivár kis utcát, még ha nem is járt soha Nechlebyben. Se nem régi, se nem új, sem város, sem falu. Ez az utca vég nélkül és fáradtan bandukol, mint a vasárnaptalan munkahét, az apró kaszárnya-házacskák kettős sorfala közt. — A dicső természetet egyedül a csene-

vész hársfasor képviseli benne s aznap nem is volt semmi egyéb ékessége, mint a tavasz lenge fuvalma. — Így fest minden csehországi város Vasút-utcája, föltéve, hogy el nem vágta valamelyiket a fűvonaltól a póstakocsisok kérvénye és a császár különös kegyelme. A nechlebyi Vasút-utcában lakik a fél Latman-gyár, de aznap nem maradt senki más otthon, csak a nagymamák s az unokák. Hamar összeterelték az utcán a csöppségeket (a nagyobbak régen szétszaladtak), kézenfogták és az ablakokhoz álltak velük, amikor a közeledő felvonulás moraját hallották. Zúgott, mint az árvíz. Csak pár perccel előbb kísértek a csendőrök a Téglavető-utcából erre két vasravert férfit. Kilesték azt a pillanatot, amikor mindenki a városháza előtt várta, hogy dől el a sorsuk és a hátsó kapun vezették ki őket.

A csengő kalapácsa fölemelkedett, lekoppant s fölcsendült a Hradec felé induló vonat jelzése. Ismeritek ezt? Úgye, ismeritek? A pályaudvari csengőkben van valami nyugtalanító, még a békésen bandukoló kosaras polgár is nagyobbakat lép az országúton, ha hallja a jelzést. Hát még most! Mintha riadóra fújtak volna, ijedtség szállta meg az embereket, hogy elkésnek, és futásnak eredtek. Nem adjuk Polanszkyt! Nem adjuk Anténát! Nem adjuk őket, ha kell, még a vonatot is megállítjuk! Az állomásra, hurrá! Voltak vagy kétezren és mind szaladni kezdett.

A városka és a Latman-gyár a folyó jobb partján fekszik, a hradeci vasút pedig a balparton. Ha Nechlebyből az ember az állomásra akar jutni, a hídon kell átmennie, de ez az út ma zárva volt. A hídat csendőrkordon őrizte. (Elzárták mindkét hídat, a közforgalmit is, meg a gyári vontatóvágány hídját is.) Kartávolságnyira álltak egymástól a fegyelembemerevült rendőrlegények. Úgy vártak ott, mint a frissen mázolt fal várja a fergeteges vihart. Csak

egy pillanatig tartott, csak egy parány szakadt le az idő végtelenjéből, amíg szemtől-szembe állva, közvetlen közelből vizsgálták minden részletében egymás arcát a sorelső kötényes-kendős asszonyok, a ványadtarcú kis férfiak, meg a kisportolt, vállas csendőrök. Mindnek volt valamikor anyja, mind szegénynek született, mind szeretett és mindnek meg kell halnia egyszer; a munkásoknak épp úgy, mint a csendőröknek és mindannyian csak csehül beszéltek, nem is tudtak más nyelven. És mégis, a két csoport közt láthatatlan válaszfal húzódott és gyűlölték egymást. A hídra lépni tilos. Ez a parancs. Nem is teszi oda senki élő ember fia a lábát! Oszoljatok!

»A — o — i — i — í !« hangzott ordítva az artikulálatlan válasz. Elől a folyó, hátul a néppel zsúfolásig telt utca, jobbról is, balról is aprócska házak s előttük tenyérnyi ösvény. Akár akarták, akár nem, a hátulról özönlő sokaság nekilökte a sorelsőket a csendőröknek; a csendőrök neki a gummibottal; s már repült az első kődarab. Dulakodás támadt. Egy cingár kis utcakölyök, azoknak a kölyköknek egyike, akik mindenüvé és mindig elsőnek furakodnak be, (vajjon nem ugyanaz, aki az előbb is hírvívő volt?), majomfürgeséggel fölmászott a híd korlátjára, amely a kerületi építész jóvoltából merész ívben tört a magasba és sunyi képe megjelent a csendőrök s a tömeg fölött. Kinyújtotta nyakát s örömmel látta az egész Vasút-utca hosszában közeledő sok embert, mintha üdvözlésére jönnének. Az alatta álló csendőr kezében meglendült a gummibot s rácsapott a gyerkőc lábikájára. A fiú összerándult, lába alól kicsúszott a talaj és inkább csodálkozva, semmint fájdalmasan fölkiáltott: »jaj«, egyik kezével a semmibe markolt, eleresztette magát és lezuhant. A víz értelmetlen ridegséggel csapott szét körülötte, az asszonyok rémüle-

tükben élesen, szinte diadalmasan, felsikítottak, a tömeg előretódult. Néhány férfi odaugrott a szélről álló, kezük ügyébe eső őrmesterhez, fölkapták, s mint ahogy tréfából »gyalulni« szokás, meglóbálták a víz fölött. Utána akarták hajítani a gyereknek, de a csendőrök odaugrottak.

»Vigyázat! Én vagyok!«, akarta épp elég ostobán mondani András, de már meg is kapta a magáét. Akkorát sózak gummibottal a vállára, hogy világéletében megemlegeti. Egyszer régen Úlyban rázuhant a lift. Most is ugyanilyen tompa ütést érzett. De ez valami más, nem mint mikor verekedés közben emberkéz sújt le, ez sebesen mozgó tárgy zuhanó csapása volt. Most már minden kisiklott az emberi hatalom hatásköréből. Ott elől, mint egy elmeháborodott, ordította a parancsszavait a zupásőrmester, hátulról kövek röpültek a magasba. András ép kezével támogatva megzúzott balkarját (nem is fájt, csak nehéz és erőtlen lett), hasztalan igyekezett valamelyik közeli házhoz eljutni. (Sztankót régen elvesztette.) Mikor az ütés suhogva lecsapott, nem is látta a mozdulatot, csak a mozdulat árnyékát kapta el a szeme, épp úgy hihette volna, hogy a csendőr tiszteleg és egy pillanatra körülötte fehér csönd borult mindenre.

Az elülső sorokban állók szokatlan, maguknak is idegen hangon jajdultak föl. Úgy hatott, mintha ez a vad sikoltás átiárt volna valami lángralobbant szikrát és a csendőrpuskák pergőtüzét. Megrémültek a valóságtól, fejükhöz kaptak, megfordultak és hanyatt-homlok rohanni kezdtek visszafelé. Mit kiabál, az autógummi ha kireped, erősebben pukkan, most csak apró, sebes, vidám valami fütyült el pontosan András megsebzett válla fölött — hai, milyen visszahozhatatlanul gyönyörű volt az élet a z e l ő t t. A Sors lyukas szitáján keresztül talán mégsem talál el a darázs,

ha annyian vagyunk, csakhogy nagyon akadályozzuk egymást. Gyerünk, gyerünk! Azok hátulról felborítanak, letaposnak mindnyájunkat. Na, ott az az ügyetlen épp most esett el, fülrehúzott sapkával, előrenyújtott karokkal, mintha le akarna huppanni. Mit csináltok, csendőrök, hisz már megértettük! »Tudjuk már!«, kiáltott András a meg nem értés láttán, magánkívül és hangosan, anélkül, hogy tudott volna róla. Isten a tanúm, hogy becsületesen futni kezdtek. A csendőröknek ismétlőfegyverük volt, ennek bizonyára ez a rendje. Az egész inkább furcsa volt, semmint ijesztő: mert hisz csak kutyájával járó vadász szokott lövöldözni, de nem szokás emberekre és nem az utcán. Üveg csörömpölt, ablakok csapódtak, mint mikor sietve bezárják a zivatar előtt. És valahol mégis ráment egy-két ablak s az üveg éles nevetéssel szilánkokra tört. Mikor a tizenhármason tűz volt, akkor is nagyobb volt a riadalom, mint a pattogás. Jézusom! Ott egy gyereket lőttek agyon! Persze, megint az asszonyok! Andrásnak eszébe se jutott, hogy összefüggést keressen a szétlőtt ablak s a sikoltás közt. Minden olyan zavaros, értelmetlen volt előtte.

Elhangzott az utolsó lövés, sietve és mentegetőzve a késedelem miatt, aztán csend lett. Valószerűtlen és kissé puskaporszagú csend. A bezárt ablakok mögött semmi nesz. András odalapult egy becsukott ház ajtajához és összeráncolt szemöldöke alól pislogva nézett vissza. Olyanformán érezte magát, mintha lidérces álomból riadt volna föl, s nem mert megmozdulni. Csak később vette észre, hogy nem messze tőle egy nő közeledik. Egész alakját látta cipőstől, kötényestől az üres és egyenes utcán, amelynek két szélén oly furcsán és valóságosan álltak a hársfák, mint a sztereoszkóp légüres terében. Még aztán is soká emléke-

zett rá. A nő görnyedten, tántorogva lépkedett, alig ismerte meg, hogy Polanszkyné.

»Csak kapaszkodjon belém«, mondta András, »majd elmúlik.« Nem látott vért, nem látta, hogy meg lenne sebesülve. Mégis volt a tartásában valami egészen szokatlan. Az asszony elfordult, mintha segítség nélkül, maga akarna megbírkózni bajával. Görnyedten megállt, figyelmesen és óvatosan köhintett. Mialatt András föl akarta segíteni a járdára, a falhoz, ijedten nyilalt bele a lúdbőrző gondolat: ne álljunk itt, a hátam így fedezetlen. Polanszkyné egyszerre üres mozdulattal kapkodni kezdett maga körül, majd mindkét kezével olyan görcsösen kapaszkodott bele András fájó karjába, mintha víz alá akarná húzni; ráakaszkodott és hörgött. Mellkasában valami dolgozni kezdett, zörgött, kortyogott. Lihegve, tehetetlenül sietett, szorongva verdeste szárnyát a bebörtönzött lélek. Nem, nem tehetett mást, csak erősen fogta. És sehol semmi segítség. Mikor és merre szóródott szét a tömeg, hisz még csak az előbb is olyan zsúfolt volt az utca, hogy egy almát sem lehetett volna leejteni. Isten tudja, de most egész üres volt. Polanszkyné feje megmozdult, ránézett Andrásra, az utcai idegenre, mintha bátorságot akarna meríteni égő szeméből, mondani akart valamit. Elszántan fölsóhajtott és szavak helyett vér ömlött ki száján. Ettől úgylátszik nagyon megkönnyebbült. András átkarolta. Nem vágódott el hirtelen, lassan oldalt fordult s a feje a vonatban alvók ijesztő tehetetlenségével csuklott előre. Milyen súlyos, milyen nagyon nehéz lett ez a gyönge kis aaszonytest. András érezte, hogy nem bírja tartani. Kiáltozni kezdett, könyökével döngette a ház ajtaját, de odabent senki se moccant. Az izgalom még nem ült le, az emberek féltek. Ebben a pillanatban lánvos orrával és fénylő szőkén Sztankó rohant feléje a járdán. »Csakhogy

megvagy«, lihegte messziről, »nem történt bajod? Apám kerékpáron Hradecre ment, nagyon sietett, egyelőre ennyit tudtam meg. De nem láttad . . .«

Elhallgatott, mert már mindent látott. S a déli csöndbe épp most futott be a vonat . . . nem az a bizonyos, Polanszkyt és Ferit már előbb elszállították. Csak mikor András a vonat dübörgését meghallotta, jutott eszébe, miért is volt és hogy folyt le az egész.

Mikor a két barát benyitott a faházba, ahol András meg akart hálni, a földszinti szoba ajtaján kinézett a dédmama és így üdvözölte őket:

»Miért nem zártátok be magatok után az ajtót? Persze, Sztankó, te még kicsi vagy, nem tudhatod. De ez a Polanszkyné csak elszalad és senkinek nem szól. Tárva-nyitva hagyta a kaput. Manapság már senkiben nem bízhat az ember.«

Sztankó évek óta nem hallotta, hogy a vénasszony ilyen sokat fecsegjen. Az utóbbi időben, ha szólt hozzá, nem is válaszolt. De most sarkig tárta szobája ajtaját, amelyben vetetlen volt az ágy, és csak úgy ömlött belőle öblös, mély hangján a szó. Megállt a küszöbön leeresztett varkoccsal, egy szál ingben. Csöppet sem szégyelte magát az idegen Urban előtt... állítólag más a kortól megsiketül. Sztankó vissza akarta terelni a szobába. De dédmama meg se moccant. »Hat óra lesz és még nincs vacsora!«, mondta fenyegetően. »Mit gondol Polanszkyné?«

Sztankó lement a pincébe és összekeresett valamit. Mikor később lehorgasztott fejjel fölfelé lépegetett az emeletre, a vénasszony lent megint kidugta fejét: »Jól bezártál mindent?«, kiáltotta utána.

Odafönn nyitva maradt az ablak s a szél szétfújta a hamut és papírokat a szobában. Sztankó szeme megakadt egy negyedíven, olvasni kezdte: »A régi impresszionizmus — Proust szerint szenny — az a bacillus, amely reakciós lázával mozgósítja az egész szervezetet.« Micsoda őrült... Az ő írása volt. A borzalomtól, amely ma a lelkébe ivódott, soha többé nem fogja tudni már megérinteni a szép fehér francia könyveket. András kutatva járta be a szobát, s egymás után vette kézbe az egyes tárgyakat. »Mit keresel?«

»Pálinkát«, felelte, »nálatok mindig van valami készletben, ide vele! Nem tudom, mikor ittam utoljára Úlyban, de ma innék. Add elő, te mafla!« Sztankó ujjai úgy remegtek, hogy alig tudta kihúzni a dugót; András ellökte Sztankó kezében a pohárkát, szájához emelte az üveg nyakát, fejét hátravetette és nagyot húzott belőle. »Ejnye, de jó«, kapkodott szó után és nagyot csuklott, a tüzes ital kegyetlenül égette zsigereit.

»Andráskám«, kezdte Sztankó, s elővett egy cigarettát, a szellemi munkások örök mankóját, »tudod, hogy még rengeteg sok minden vár földerítésre. Hogy van az például, hogy valahányszor nálunk valakinek meg kell halnia, megjelenik Mrázek építész a kerékpárján? A nagymama halála előtt is itt volt és ma ismét megjelent...«

András elkomorodott. »Hallgass«, mondta. »Örülök, hogy megvan mind az öt érzékem. Nincs valahol egy kis szappan?«

Bement a fürdőszobába és kimosta a kabátjából a rozsdapiros foltokat — hallgattak, mindketten tudták, hogy honnét erednek. Sztankó cigarettával a szájában folyton a nyomában járt és lázasan beszélt. Egy szuszra elmondta a csendőrök és a munkások ellenségeskedésének okát. Ho-

gyan kezdődött, hogyan élesedett ki helyenkint. Elmondta gyermekkori emlékeit Polanszkynéval kapcsolatban és dicsérte az asszonyt. Nyilván oly emberek közé tartozott, akiknek sebében meg kell forgatni a kést, hogy utat találjon a fájdalmas rémület. András viszont jobb szerette volna elásni magában. Sztankó hirtelen keserűen elnevette magát. »Az a polgár, emlékszel? Tudod, mikor elment mellettünk és azt mondta: »Ne nyúljatok hozzá. Itt kell hagyni a színhelyen, míg megérkezik a rendőrség.«

András fölfortyant: »Hagyd abba. Elegem van már belőle.«

Nedves kabátját a szék támlájára akasztotta, levetkőzött, szépen rendberakta ruháját, úgy, ahogy a Kazmarfiúk otthonában tanulta, és lefeküdt. Vérében a tüskés szikrák egész hálózata keringett, s valami örökmozgó rostély a frissen fájó élményt a jelenből a homályos multba süllyesztette; a homokóra nyolcasán egyre pergett a homok; elaludt. Most tisztán hallotta az ismétlőpuskák kattogását és ijedten felugrott. Látta a szobát, a fényt, Sztankó fejét. »Oltsd el már a lámpát!«, kiáltott az ijedség goromba hangján, aztán örülve, hogy biztonságban van, leejtette nehéz fejét a párnára és elaludt, olyan mélyen, mint a vízbe dobott kő.

Reggelfelé felébredt, s a szívébe fúródott tüske sajogni kezdett. Nem mert megmozdulni, mintha valaki ráparancsolt volna. Feküdt a sarokszobában, arccal az ablak felé és vele szemben, anyagszerűen, mint a leesni készülő érett alma, lógott a nagy hajnalcsillag, az, amely Úlyban töltött első reggelén is olyan ragyogó fénnyel sziporkázott a hűvös égbolton, a sötét, idegen szürkületben. Valami elakadt, valami nincs jól, valamit rendbe kell hozni. Megmozdult, vállában a fájdalom ledobta lepleit és minden, ami volt,

visszatért, körüljárta az ágyat és megtelepedett fejében. Ami tegnap történt, igaz volt.

A hideglelős hajnal, amely kikergeti ágyukból a tutajosokat, vásárosokat, kaszásokat, vándorlegényeket, sápadozni kezdett. András ébren volt, lelki szemei előtt képek vonultak el. A Ford fényszórójának sugárkévéjén át törékeny kis nő lépett be a karácsonyi kertbe, nyakörvénél tartva az ágaskodó farkaskutyát. Karjára vette a kabátokat és jobboldalra dülten még egy bőröndöt is cipelt. Úgy siklott át a kerten, mint az árnyék. Igen, és később, kezét kagylóformán kulcsolva, megállt a karácsonyesti ebédlő közepén. Tenyerét óvatosan szétnyitotta, kiröppent a gyönyörü admirállepke s mint a virágos tavaszi napfényben csapongott körbe a szobán. Polanszkyné életrekelt a képzeletében, csak épp, hogy nem beszélt; de hát a halottak mindig a hangjukat veszítik el legelőbb. Kis, fekete kecskegida ugrált előtte (amit sajnált elvinni a mészároshoz); az asszony kötényében virághagymák voltak, odalépett Andráshoz és kezet akart nyújtani — ekkor Andrásban összeomlott minden. Jézusom, hisz Polanszkyné élt, senkit sem bántott és mégis meghalt, nincs már, agyonlőtték, mint az üldözött vadat. Felakadt a szeme és vége volt. És ezt a Polanszkynét ismerte. Törékeny kis asszony volt, kötényt viselt. Látta, ahogy a hársfasoron, a magányosság írdatlan üres terén át közeledik. Gamzáné, aki valamikor értelmet adott számára e háznak, eltűnt. Eltűnt Kazmar is, aki András életét irányította, megfeledkezett Rózsiról és a nehéztelésről. Szertefoszlott Lidike és Feri képe és csak a halott asszony élt. Arccal az ablak felé fordulva feküdt, csak az eget látta. Már derengni kezdett a látóhatár, szomorúbban a szürkületnél. Lassan valami vonal rajzolódott bele a homály csíkjába; a tetőről lelógó antennadrót egyenlőtlen

részekre osztotta a tájat. Kint foszladozott az éjtszaka, fekete fátyolrongyok búsongtak az égen s a bútorok formát öltve terpeszkedtek az idegen szobában. Hallgatta, hogyan forgolódik Sztankó álmában. Ép karjára támaszkodva felkönyökölt.

Vajjon mennyit nyomhat egy ilyen golyócska? És milyen ruha volt rajta, kékfestő — minta nélkül és az átfúrt karton nem is volt véres, csak a széle perzselődött meg. Szakszerű lövés — egy kis lyuk, tízfilléresnél is kisebb. Hátulról kapta a golyót. Tüdőlövés, mondta a doktor — soká tartott, míg Sztankó előkerítette — ha a nagy ütőeret éri, rögtön beáll a halál. Öt perc alatt vége volt egy emberéletnek. De vajjon hol kezdődik? kérdezte magától borzongva András. A visszaadott munkaigazolványnál? A kirakott vagon szénnél? A sztrájktörők trágyásszekerénél? A mérnök zsebében, aki províziót kapott az új gépekért? Vagy a feltaláló fejében, aki a gépeket szerkesztette? Melyik az első pillanat? Az, amikor Gamza felkiáltott: »Most viszik őket a hradeci vonathoz!«? Vagy amikor kikergették őket a gyárból és Polanszky valami törvényelleneset kiáltott oda nekik? Vagy mikor megszavazták azt a törvényt, amely ellen vétett? Melyik az első pillanat? Kinek használ ez a hiábavaló esztelen gyilkosság?

Leült az ágyra és zúgó fejét kezébe temette. De elhúzta a száját, s mindjárt le is eresztette fájó balját.

És ki a gyilkos?, kérdezte kétségbeesve. Kicsoda tulajdonképpen? Az a csendőr, aki rálőtt? Már beszélik Nechlebyben, hogy Polanszkynéval járt iskolába; hogy gyermekkoruk óta ismerték egymást. Ezt nem hinném; hisz a csendőrök sosem szolgálhatnak ott, ahová valók, nehogy összekomázzanak, hehe, nehogy barátkozzanak. Az én csendőröm nem volt, az biztos. Különben mindegy, az ugyanaz,

az é n csendőröm alaposan odasózott nekem, viszont igaz, hogy nem nekem szánta. Ezt úgy mondják, hogy személy szerint nem volt ellenem kifogása. Ha azt mondanám, hogy ugyanaz a csendőr ölte meg, aki lőtt, ez ugyanaz volna, mintha azt állítanám, hogy az a gép gyilkolta meg, amely a golyót öntötte. A gép nem gondolkodik, a gép működik. A kapitány azt vezényelte a csendőröknek: Tüzelj! A kapitányt a rendőrbiztos utasította, a rendőrbiztost... Nem, nem vagyunk gyerekek, rendnek muszáj lenni. Arra esküdtek fel őket, hogy rendet tartsanak. De én bizony nem mennék csendőrnek. A rendet békével kell fenntartani. Én tisztán gondolkodom. Csak tegnap az a pálinka. Kié tulajdonképpen a Latman-gyár? Kinek jöttek segíteni? Latman, Latmannak nincs ott már egyetlen csévéje sem. Minden a banké, annak pedig mindegy. Dehogyis mindegy. Latman Bécsben van, a bank Prágában, Polanszkyné pedig Nechleby földjén esett el. Itt valami nem egyezik. Itt üresen fut a gép. Itt kiesett egy csavar. Állítólag a bank, de kicsoda az a bank? A bank az egy épület a nagykörúton, kívül a homlokzatán sarlós munkásokat és marokszedőlányokat látni rajta, állítólag az ő érdemük, hogy a bank létrejött, ami igaz is, de ott mindig megvárakoztatják az embert. Hivatalnokok ülnek kis ablakok mögött és villanyfényű számok ugrálnak ki, az egész hasonlít az úlyi irodákhoz. Igaz, én is voltam ott, a tizennégyes számú teremben, amikor a száz koronát küldtem anyámnak, de a magunkfajta nem igen juthat beljebb. Ki ismeri ki magát abban az épületben? Sohasem jártam azokban a pincékben a föld alatt, mi dolgom is volna a páncélszekrényekkel, nem vagyok betörő, nincs hegesztőm. De azokban a páncélszekrényekben nem őriznek aranyat, nehogy azt higyjétek, ne nevettessétek ki magatokat, csak számozott papíríveket

és ezeket adják-veszik telefónon. Hisz Úlyból mindezt jól ismerjük. Tudjuk, mindezt a kipárnázott kettős ajtók mögött csendesen, — dróton és hullámon — messze távolságra igazgatják a láthatatlan urak. Az agyat nem látjuk, csak a mozdulatokat észleljük, melyeknek ő a vezénylő parancsnoka s a gyilkosnak nyoma vész, (hanem a vállam komiszul fáj). Hol is olvastam a fekete mágia útján elkövetett távgyilkosságról? Egy ilyen avatott mágus odahaza tűvel keresztülszúrt egy viaszbabát, s így ölt meg valahol a világ másik végén valakit. Várjunk csak. Mondjuk, hogy sikerülne ilyen módon a láthatatlanok egyikét, például az igazgatósági tanács elnökét rávenni, hogy életében egyetlen egyszer jöjjön el Nechlebybe, nézze meg, milyen viszonyok vannak a gyárban, amely a banké. Aztán töltött puskát nyomnánk a kezébe, rámutatnánk az élő Polanszkynéra: »Látja azt az asszonyt, hát lőjje le, lőjje le a rend és a cseh ipar föllendítése érdekében! Fogadjunk, hogy nem lőne. Édes uram, a dolgok közelről máskép festenek. Mindenkit terhel a felelősség. Valóságos láncolat, tizesrendszer, — így aztán ki a gyilkos?! Hogy is volt a verses játék, mikor még iskolába jártunk? Hol a hal? Elvitte a víz. Hol a víz? Kiitták az ökrök. Hol vannak az ökrök? Megették az urak. Hol vannak az urak? A temetőben. A temetőben, visszavonhatatlanul ott. Jóvátehetetlenül ott. De miért is nem lőttek a levegőbe? Akkor is elfutottak volna, hisz nem volt fegyverünk és Polanszkyné is csak a kertből szaladt oda.

Az ablakban lógó drót mögött most valami viaszszerű csík világlott át, a fehér ég zöldes lett s a szobát följebb vitte egy emelettel, odakint valami megroppant, a fák remegtek, szél támadt s a madarak a fénytől dideregve versenyt csicseregtek, füttyszóval hirdették a napkeltét, bár

a nap még föl sem kelt. Sztankó morgott valamit és heves mozdulattal a fal felé fordult.

Gamza pedig boldog, jutott András eszébe. Biztosan bement a sebesültekhez a hradeci kórházba és igyekszik bejutni Ferihez meg Polanszkyhoz, megragad minden eszközt, hogy segítsen rajtuk, megteszi a szükséges lépéseket, nyakig van munkával, éjfélkor még nem volt otthon, mindent megtesz, amit csak megtehet, tudom, de ne mondja nekem senki, hogy nem boldog. Elemében van. Nyeregben. Örül, hogy a helyzet rossz és az a vér csak víz az ő malmára. Ilyen lövöldözés sokkal jobb propaganda, mint a röpiratok és beszédek és Gamza ezt tudja. Igaza is van, gondolta András keserűen. A Vörös Lángnak hány kongó frázisába költözött most élet és öltött testet a holttest fölött! Ilyen lövöldözés — ha ép bőrrel szabadulsz belőle —, még a legközönyösebb koponyát is gondolkodásra készteti. De hol volt Gamza, amikor lőttek? Utoljára ott fent az emlékmű talapzatán láttam, amikor nagy örömmel tudtul adta, hogy Polanszkyt és Ferit most viszik a hradeci börtönbe. A többit — a többit Polanszkynéra bízta. Feri (szegény fiú, valahol Hradecen sírdogál és nem is sejti, hogy ott voltam az állomáson, hogy kiszabadítsam), Feri sokszor szememre vetette, hogy az urakkal tartok. Senkivel sem tartok, barátocskám, és éppen ezért nehéz a dolgom. Magam kell, hogy rágódjam ezen, senki sem segíthet ebben. És milyen hiábavaló, Istenem, milyen hiábavaló, hogy itt töprengek és számítgatom, hogyan osztozkodott a holttesten a bank, a csendőrök, Gamza, vagy talán a feltaláló is, aki a gépeket szerkesztette, amelyek az embernek munkát adnak, de meg is fosztják tőle. Ő már meghalt s nem támaszthatom fel.

A felhők rózsásan ragyogtak, keleten kigyúlt a hajnalpír, kakasok felelgettek egymásnak és felkelt a nap. András megmozdult és kezével betakarta szemét. Idegesítette ez a görögtűz. Falnak fordult és fejére húzta a takarót, összekuporodott, mint egy gyermek az anyaölben. Ó, megsemmisülni, nem tudni semmiről és átaludni azt, ami volt. Talán el is aludt volna — de ekkor látja, hogy az öreg Horynek bejött a szobába. Botra támaszkodva, mint a csibor húzta maga után a lábát, ami a tizenhármas műhely tűzesete óta nem tudott begyógyulni. Végigment a szobán, ahol a fiúk aludtak, Gamzáék házában, Nechlebyben és bányászokéhoz hasonló, gyulladt, vöröses szemét rávetette Andrásra. Ennyi volt az egész, de Andrást dühbe hozta. Horynek szabályszerű baleset volt, véletlen szerencsétlenség. Ki tudhatta, hogy ott van a redőny mögött? Nem, tegnap nem lett volna szabad pálinkát innom. Lerúgta a takarót, kiugrott a hidegbe és odaállt a zuhany alá, ahogy a Kazmarfiúk otthonában tanulta.

Mozgatni próbálta sérült balkezét. Lassacskán sikerült is. Siralmas arcot vágott hozzá, de mégis ment. Nem lesz semmi baj, csak nem kell finnyáskodni. A lidércnyomásos éjtszakát lerázta magáról, a zuhany rendbehozta fejét. Mikor a fürdőszoba szürkületéből visszajött, a szoba tele volt friss napfénnyel. Keleten már szétfoszlott a hajnalpír, az ég szeme kéken mosolygott, az ablakba lógó drót mögött fehér felhőcskék vitorláztak és hétköznap józan fényében úgy érezte, hogy minden a maga helyén van. Az ablakhoz lépett, kitárta és mélyen beszívta az üde levegő gyógyító lehelletét.

Sztankó hirtelen felült az ágyán. Ült és belehunyorgott a világosságba, mintha gondolatait rendezgette volna... Talán még aludt is nyitott szemmel. A felöltözött András

odalépett a kerevethez és valami bolondságot kérdezett barátjától, gyufáról, vagy a kulcsokról, ilyesvalamit. Sztankó rámeresztette a szemét, megrémült tőle, fölcsuklott, összekuporodott és egyszerre, kétségbeesett elszántsággal, egész súlyával és mindkét karjával a nyakába borult, mint egy gyerek. »Andráskám«, kiáltotta öblös hangon, de nem elég tisztán, szinte álomban. »Micsoda szerencsétlenség«, és arcát odaszorította András arcához, mintha vigasztalni akarná. Sohasem ölelték meg egymást, férfiak voltak, sohasem kerültek közel egymáshoz, legfeljebb, ha verekedtek. András bőrét szúrta a férfisörte, megcsapta a test melege és érezte a haj intim illatát. Igen, ezt ismerem, ez az az illat, karácsonyi utazás a Fordon, a zokogó alázatba konyult női nyak — milyen szégyenletes. »Mit csinálsz«, mondta szégyenkezve és félretolta Sztankó karjait. »Álmodtál valamit.« Sztankó megdörzsölte tenyerével az arcát és most már értelmesen nézett Andrásra. »Brrr, de rossz álom volt.« — »Kiről, rólam?« — »Miért ijedtél meg úgy tőlem?« — »Ugyan, olyan hülyeség«, tért ki Sztankó. De András unszolta, hogy mondja el.

»Elvégre . . .«, mondta Sztankó. »Hát én mintha Felső Hágiból utaztam volna, hisz tudod, ott van Helén és ott a Tátrában az történt az édesanyáddal — ami Polanszky Franciskával. Magam nem voltam ott, de tudtam róla, úgy, ahogy ez az álomban lenni szokott . . ., nos és most képzeld el, milyen szörnyen megijedtem, amikor itt álltál fölöttem. Rettegve gondoltam rá, hogyan mondjam meg . . ., de még akkor is, amikor már szóltál hozzám és én rádnéztem.«

»Álom csak álom, bolond aki hisz benne«, mondta rá András azoknak a közmondásoknak egyikével, amiket maga és az emberek közé ékelt, nehogy az élet nagyonis közel

férkőzzék hozzá. »Én sosem álmodom«, tette hozzá szigorúan. Pedig füllentett. »Talán diákkoromban. De most már nem.«

»Én mindig álmodom«, válaszolt Sztankó, »Nincs éjtszaka, hogy ne álmodnék. Ez nálunk Vít-örökség. Édesanyám egy alkalommal . . .«

Ideje már, hogy eltünjek innét. Nem nekem való hely ez. Nem kellett volna Nechlebybe jönnöm. A faházban szellemek járnak és mindig is kísértettek.

Lidike kilépett, András pedig éppen be akart nyitni; az úlyi konzum ajtajában találkoztak. »Istenkém, már itt vagy«, kiáltott fel Lidike, hajához kapott és elpirult örömében. Ha váratlanul került az ember szeme elé, eredeti alakjában mutatkozott ez a kis Szederke, mint akkor azon a délutánon, mikor Feri fölajánlotta őt Andrásnak. Megbújt a lányok csokrában, amit akkor még kifürkészhetetlennek tartott a bátortalan Kazmarfiú, de azóta Lidike már Andrással jár, egymáshoz tartoztak, így hát visszamehet vele a szövetkezetbe, mert András most érkezett az útról, s még nem vacsorázott. Lidi magátólértetődőnek tartotta, hogy visszamenjen, hisz András az ő »fiúja« s erről a lányok is tudnak. Kissé titokzatosan közölte Andrással, hogy mióta elment, nem tette be lábát a közös étkezőbe. »Nem szeretem, ha kérdezősködnek«, tette hozzá röviden. »A lányok folyton faggattak, vajjon hol lehetsz és hogy már nem is jösz vissza Úlyba. Sok ilyen beszédet kellett hallanom a műhelyben.«

Az úlyi bazárban minden úgy ment, mint azelőtt. Szólt a rádió, a levegő tele volt májusfűszaggal, mert Kazmaréknál rum helyett ezt adják teába, konzerv-piramisok álltak a limonádés palackok ütegei mellett, s az üveg alatt elhe-

lyezett csomagok celofánzacskói úgy ragyogtak a villanyfényben, mint a víz. Az emberek feketén csoportosultak, aztán szétoszlottak az élelmezés hűvös vásárán, ezt-azt vettek a pultoknál, csészével a kezükben álldogáltak, beszélgettek, mialatt az elárusítónők felügyeltek. A díszműárúosztály már nem volt kivilágítva, a játékszereké sem, András akaratlanul is most nézte meg először, milyen a mintája az úlyi konzum padlókockáinak. Mintha ezelőtt élénkebb lett volna a bazár?

»Jól érezted magad odahaza?«, kérdezősködött Lidike, szavai megint csitítgatták és elringatták. »Miért nem írtad meg, mikor jössz, kimentem volna elibéd. Hogy folytak le az ünnepek? Mint általában a mamánál, úgye?«

András szokatlanul szórakozottan nézett reá. Hol volt már Prága! Hónapokkal messzebb a nechlebyi lövöldözéstől és Polanszkyné halálától. Az események egész hegylánca torlódott közébük. Igazat szólt, amikor azt mondta: »Úgy érzem, mintha egy éve távol lettem volna Úlytól.«

»Én is nagyon búsultam utánad«, vallotta be Lidike, a maga módján értelmezve András szavait, aztán belekarolt, pont a fájó karjába és kimentek a sokaságtól hemzsegő főtérre. Ernyős sapkák, cigarettaparázs, mosolygó ismerősök, tréfás üdvözlő szavak, Mária-szerű nők, amerikai urak, kendők, barettek, szerelmes párok, éneklő, ringató hangsúly, minden minden ugyanaz volt, mint régen. A levegő tele volt az erdő, a textil, a gyapot, festékek, mártolószer és appretúra szagával, hogyne ismerte volna András. Úly fölött az igazgatósági épületben, a második emeleten világított a harmadik ablak — itthon a Gazda. A gyárépületekben már mindenütt sötétség. A háztömbök csontváza kirajzolódott és az üvegfalú kockák most üres ketrecekhez hasonlítottak. Mindenütt csend. »Mi az«, kér-

dezte András, állával a gyár felé intve, »túlórázás nincs? Talán csak nem jött az én vonatommal az iparfelügyelő is?«, tette hozzá a beavatott sejtelmességével. De Lidike megszorította a karját, hogy hallgasson, s vállába megint belenyilalt a fájdalom. Lidike óvatos volt, igaza volt. Úlyban sohasem lehet tudni. Az »Úlyi hírnök« rikkancsa ott csavargott a járókelők között és teli torokból kiáltotta: »Új részletek a nechlebyi lövöldözésről! Három halott, tizennégy sebesült! A vörös bujtogatók meg akarták állítani a vonatot!«

András homlokán hideg verejték gyöngyözött. Első gondolata az volt, hogy kiragadja a rikkancs kezéből az ujságot, beletemetkezik, újra elolvassa, újra látja nyomtatásban, amit már a vonatban is olvasott: P o l a n s z k y F r a n c i s k a, 3 7 é v e s, k e r t é s z n ő, g y e r m e k t e l e n, hogy újból elteljék a név borzalmával. De az ősi anyai ösztön, amely helyettünk is vigyáz ránk, ugyanaz a hang, ami valamikor óvta, hogy Ferivel barátkozzék, most azt súgta neki: tettesd magad, nem tudod, nem hallod, mivel hadonászik a rikkancs, mit kiabál a főtéren. Ha Úlyban tudnák, hogy András, a szakképzett munkás, kivonult a nechlebyi állomásra, hogy kiszabadítsa Anténa Ferit, a Május elsejei bűnöst! Senki ember fiának — egy árva szót sem! Ilyesmit Úlyban nem vesznek tréfának.

»Miért rohansz úgy?«, kérdezte e pillanatban Lidike, mert nem tudott lépést tartani vele. Már alig várja, hogy egyedül lehessenek, dadogta András. Lidike lopva ránézett; de mégis hozzásimult, András ráfonta hideg ujjait a meleg, kis női kézre és úgy mentek tovább. Elhagyták a cerítést, amin azok a hatalmas Kazmar-jelmondatok pompáznak, amelyek minden Úlyba érkező utasnak szemébe ötlenek és lekanyarodva a raktár mentén, a gát felé halad-

tak, a hivatalos szerelmes párok korzója irányában. Lidike elmesélte az úlyi híreket, mennyegzőről, temetésekről, keresztelőkről. Beszédjének éneklő hanglejtésével mesélte el az eseményeket, amiknél ember helyett az idő működik és főleg a nőket érdeklik. Később, mikor fogyóban voltak körülöttük a sétálók, visszanézett, ahogy a Kazmar munkások szoktak visszanézni, mielőtt saját ügyeikről kezdenek beszélni. Kolúsek persze eltűnt a sikertelen Május elseje után, de az ő fejfája tovább él a Kazmar-féle talajon és Úlyban még a falnak is füle van. Fojtott hangon és azzal a bizalmasan okos hangsúllyal, ahogy a műhelyi híreket szokta elmondani, Jafetára terelte a beszédet. Milyen ujdonságok vannak ott, fiacskám. Kigyullad a tű a kezünkben, úgy dolgozunk, barátom. Stopperóra nélkül egy öltést sem. Hallottál már a pontozásról? A vonatban? Azért; — itt másról nem is beszélnek. Várj csak, magad is meglátod. Az úgy van, hogy mögéd áll a mérnök a stopperrel és figyel. Félrenézel, már vesztettél egy pontot; tüszszentesz, nyomban három ponttal maradsz vissza. De hogy jobb gépet adnának, arról kussolnak. Azsúrgépem meg mindig az a régi, rozoga. A csúcsteljesítményt hatvan pontban állapították meg, megkövetelik tőlünk végig a nyolc órán át, ha nem érjük el — bírságot fizetünk, és ha többször megismétlődik, akkor kirepülünk. Lidike megfelelő mozdulattal kísérte a fogalmat. »Ürügyet keresnek. Például a Jakubka — ismered, az a vöröshajú —.« »És te bírod?«, szakította félbe András. Lidike válasz helyett egy kis üveget halászott ki táskájából, kivette a dugót és tréfásan András orra alá tartotta, nesze, szagold! Hűsítő, füszeres illat csapott az orrába, sósborszesz volt. »Ezzel dörzsöljük déli szünet alatt a kezünket, hogy bele ne álljon a görcs, tudod, a sietéstől megmerevednek az ujjak. Gyö-

zöm-e? Mit csináljak, muszáj«, mondta s a kemény ősparaszt-vonás elmélyült a szája körül és szeme elszűkült a dacos homlok alatt. »Szóval munka van dosztig«, bíztatta magát András kissé erőtlenül. »Szó sincs róla, dehogy«, mondta közelebb hajolva Lidike, »csak azért hajszolnak, hogy leszállíthassák a munkabért. Tavaly háromszor annyi blúzt azsúroztam... Hisz a gazda szépen megmagyarázta az okát, miért kellett a határt lezárni, mi csakazértis kitartunk«, mondta, miközben észrevétlenül jelezte, hogy valaki közeledik a raktárak felől. Megvárták, míg átment. — »És mit csinál az öreg?«

A leány gyorsan visszanézett.

»Hát, dicsekszik, mint mindig. Mindenütt rossz, csak Úlyban a legjobb. Tudod, szónokol. Holnap megint a nagy moziban beszél, teremtett léleknek sem szabad hiányoznia. Miért ne mennénk, időnk van elég, mostanában pénteken, szombaton úgyis áll az üzem. Hát nem fogunk dolgozni, hanem ünnepelni.«

András elvétette a lépést. Vajjon a Kazmarhoz oly hűséges régi bennszülött úlyiak közül való Horynek Lidike mindig ilyen élesnyelvű volt? »Szombatonkint már régóta nem dolgozunk«, szólt kissé ingerülten András, szinte védekezve, mintha magát akarná meggyőzni valamiről és fagyos hallgatásba merült. Valahol, egészen Bozdechovicnél, élesen sípolt a vonat — keleti szél — de a kanyarulatban máris elnémult, csak az úlyi patak egyenletes zúgása hallatszott. »Mire gondolsz?«, kérdezte Lidike. Talán bizony beszéljen neki arról a náchodi mártolóról, aki fűrészen hegedült Prágában?« »Örülök, hogy ismét veled vagyok«, válaszolt. Igaz ugyan, hogy nem nagyon látszott meg rajta. Hallgatott és lépkedett, mintha valami csavart húztak

volna föl benne; mintha nem is egy fiatal lány oldalán menne.

Lidike haja szétbomlott, a szél nedves kénszagot és vegyszerek bűzét sodorta feléjük. Lementek a gáthoz. A sötét víz az ismeretlen szándékok futárja, sietve hömpölygött lefelé, hogy ármányt szőhessen. Barátom, micsoda szél! András szemébehúzta városi formájú kalapját, ami itt, Úlyban kissé nevetségesen hatott, Lidike pedig a szoknyáját tartotta. Végigmentek a betonfalon a zsilip felé. Éles, zöld tavaszi este volt, az ég hólyagzó sátra alatt, a hegyeken felhősárkányok kergetődztek, Úly most kedélytelen volt, mindenképen nyomasztó volt a légkör. A parton magányos szerelmes párok álltak, szorosan egymáshoz símulva; ha a sivító, csapkodó szél elcsendesednék, ha a zsilip vize nem zúgna, hallhatnátok, hogyan suttognak egymásnak a padokon. András elkomolyodva lépkedett a lány oldalán. A zsiliptől lekanyarodtak a kis égerfák felé. »Hogy van a nővéred?«, kérdezte Lidike s hangjából dallamosan csendült ki a minden emberi kötelékbe vetett hit. »Nem tartotta meglepőnek a hírt? Talán ő már tavalyelőtt is sejtett valamit, amikor meglátogatott téged?« — »Mit? Minek?«, ébredt fel András. »Még meg is kérdi! Jó pofa vagy! Hát azt, hogy együtt járunk, hogy összeházasodunk, ha visszajösz a katonaságtól«, mondta határozott és szemrehányó vidámsággal, s oldalbabökte Andrást, mint mikor felnevetett. »Hát tudhatod! Örült neki. Üdvözöltet«, válaszolt a fiú csak úgy találomra. Minek említse az otthoni haragot, mintha bizony érdemes volna róla beszélni. Ment, mint az alvajáró. Én vagyok valóban, igazán én vagyok, aki átkarolva tartom Horynek Lidikét s én voltam valamikor Feri miatt féltékeny rá? Ugyanolyan csinos, mint volt. A hegyi szél megcibálta András ruháját, belekapott

a kalapjába, kellemetlenkedett, elég volt visszanézni: Jafeta kéménye a palatetők fölött s a nyugati ég alatt a kőbányának kivájt hegyoldal, mint valami kitört fog, a fűrésztelep, most meg utánuknyúlt a Kazmar felhőkarcoló fényszórója — álltak, mint kábult nyulak — persze, hisz Úlyban volt, ahová annyira sietett a nechlebyi lidércálmok éjtszakája után. Úlyban van, de mit ér az egész? Úgy érezte, mintha valaki más taszigálná kezét, más felelgetne helyette, maga pedig, hideg, síma kagylóhéjba húzódna, melyről minden lesiklik. Csak a vállában sajgó fájdalom volt az övé, meg a szívébe fúródott szilánk, a rossz előérzet, vagy az önvád valamiféle összebogózott göbje, anélkül, hogy bármit is elkövetett volna; s az elfojtott sóhajtás, a beszorult mag, az volt az övé.

Mikor az égerfák közé értek, eleresztették egymás kezét, az ösvény keskeny volt kettőjüknek. Megkerülték a sziklát, Lidi önkéntelenül megállt és felnézett Andrásra. Tekintete perzselő volt. Itt kezdődik az úlyi szerelmesek magányos sétaútja, a kanyarulat mögött csattant el mindig az első csók. De a fiú tétlen kézzel lépett oldalt, a leány pedig szorosabbra húzta kabátgallérját és megrázkódott, »a halál megérintett«, mondta és tovább ment. Éles, minden szerelmi hajlandóság nélkül való hegyi tavasz volt. A szél versenyt zúgott a rohanó vízzel és felhajszolta az égerfácskák között megbújt rügyező illatokat. András beleb bámult a cserjésbe, Lidike lesütött szemét cipője orrára szegezte, mintha az út köveit számlálgatná, így mentek és mindegyik a saját gondolataiba mélyedt. Kiértek a tisztásra. Elsőnek Lidike. Fölemelte fejét, megállt, megvá.ta Andrást, nyilt tekintettel fordult felé és megfogta mindkét kezét.

»Most mondd meg nekem«, énekelte úlyi altató tájszólással, »ki bántott meg téged abban a Prágában? Búsulsz valami miatt, látom a szemeden.« Szépen szólt hozzá, még saját édesanyja sem beszélt vele így soha sem. De Andras zárkózott maradt és habozott. Kazmar jogara alatt még a szerető sem bízik a szeretőjében. Úlyban még a köszöntést is gyanuval fogadják az emberek. »Csak mondd el«, unszolta Lidike, »megkönnyebbülsz.« Persze, a kíváncsiság is fúrta. Végre mégis sikerült rábeszélni a fiút.

»Lidike«, mondta, »ez alatt a rövid idő alatt sok rosszat láttam. De amit elmondok, arról ne szólj senkinek.«

És elmondott mindent, ami Nechlebyben történt és aminek tegnap szemtanuja volt. Beszélt a kis suhancról, hogyan mászott a hídra és hogyan nevetett rá az asszonyokra, hogyan sújtotta lábszáron a csendőr, hogyan eresztette el magát és zuhant le a vízbe. Arról a csecsemőről, amelyet az ablaknál álló anyja karjain lőttek agyon s főleg ismerőséről, Polanszkynéről, hogy milyen volt a halála. Polanszkynéről, aki minden élő jószágot gondjába vett és igazán békés természet volt, de azt nem bírta ki, hogy a csendőrök lefogják a férjét, mint valami tolvajt, hát föllázította a népet. Andráson erőt vett az izgalom, lázasan beszélt, túlkiabálta a zúgó folyócskát, szinte élvezte, hogy elvetette Kazmarék óvatosságát. Mintha a lelkét fürösztené; mi az az emberben, az a kényszer, hogy meggyónjon? Lidike nem vette le a szemét András szájáról; s úgy hallgatta, mint valami hőst. András ott volt, amikor lőttek és aki résztvesz az ilyen veszélyes dolgokban, azt besugározza a dicsőség fénye. De Andrásnak, most hogy elbeszélte, mindez kevés volt, úgy érezte, szavai elszürkítik az élményt és hozzákevert kicsit a vérből, amely befestette a Vasút-utcát és hozzátett a sebesültek számához is, akik szeme-

láttára zuhantak a földre. »Nekem pedig«, mondta szerényen, »átfúrta a golyó a kalapomat. Maga sem gondolta volna, hogy így tudjon hazudni. Csak úgy kiszaladt a száján.

»Ó, egek«, sóhajtott fel Lidike. Kinyújtotta a karját, óvatosan levette a fiú fejéről a kalapot és kijebb lépett a partra, ahol világosabb volt. Meg akarta nézni, merre repült át a golyó. És bármily hihetetlen, oly soká forgatta a kalapot, míg végre megtalálta rajta a nem is létező szakadásokat; mire képes a hit! »Íme, íme, itt és itt; két helyen van átlőve, ezt már ne viseld. Újat veszünk, ezt meg eltesszük emlékbe.« — Andráson kívül a vízbe esett gyerek érdekelte leginkább. »Vajjon megfúlt-e?« — »Nem, egy munkás utánaugrott, aztán kimásztak a partra. Úgy csepegett róluk a víz, mint a vizimanókról«, magyarázta András, mintha tényleg látta volna. »A gyerek éppen csak hogy megijedt.« Polanszkynéról Lidike azt mondta: »Szegény. Volt gyermeke?« És mikor András tagadólag rázta fejét, megjegyezte: »Még az a szerencse.« András indulatba jött: »Hát szerinted az olyan asszonyért, akinek nincs gyermeke, nem kár?« — »Dehogy nem, azért is kár«, csitította Lidike, karonfogta és próbálta hazafelé csalni. András teljesen feldúlt volt. »Ne töprengj már annyit«, kérte. »Látod, nálunk Úlyban mégis jobb.« »Azért, mert csak kettőnkkel törődsz, a többieket nem bánod«, fortyant fel András. — »Hát hiszen mindenkinek megvan a maga baja«, válaszolt Lidike kurtán, de aztán inkább elhallgatott. Miért veszekednék!? — És kivel nem beszélt, mint Anténa Ferivel, valami epés megjegyzést tett Lidikére, jutott eszébe Andrásnak és elmondta a találkozást a nechlebyi főtéren. »Érdeklődött irántad.« Lidike keményen odavágta: »Tartsa

meg magának az érdeklődését! Mikor elment Úlyból, **még arra sem érdemesített, hogy istenhozzádot mondjon, hát** most ne kérdezősködjön utánam.«

»Lidike!, akkor, Május elsején, nem volt könnyű dolga«, mondta András szemrehányóan. »És most még rosszabb a helyzete. Nem olvastad az ujságot? A Hírnök is írt Ferivól.« — »Mit írtak róla?« — »Hát nem tudod, hogy Anténa Ferit bezárták?« — »Egyebet se lehetett tőle elvárni«, válaszolt Lidike hirtelen, Andrásnak pedig átvillant a fején, hogy a leánynak Feri alighanem igen tetszhetett. És csakazértis pártját fogta távollévő társának, annál élénkebben, minél nagyobb volt benne az öröm, hogy Feri nincs többé Úlyban. Most védelmére kelt, szinte vezeklésképen azért, hogy az előbb elhallgatta Feri részvételét a nechlebyi eseménynél. (Az előbb azt mondta: »amikor Polanszkyt és a többieket az állomásra vitték, meg akarták állítani a vonatot«, de egy szóval sem említette Ferit, csak hogy ő, Urban, legyen az elbeszélés hőse«.) »Derék ember«, fejezte be most. »Mindig bátor volt.« »Legfeljebb a szájával«, vágta oda Lidike; aztán óvatosan, mint valami falusi asszony: »Börtön mindig szégyen, örülj, hogy nem vettél részt a dologban.« Mielőtt rájuk esett volna az első ívlámpa fénye és mielőtt a háztömbök közt az aszfaltra léptek volna, megszorította András karját, amelybe belenyilalt a fájdalom és közelhajolva hozzá, a szövetségesek bizalmasan lefojtott hangján azt mondta: »Ne félj, arról, amit elmeséltél, teremtett lélek sem fog tudni. Károdra volna a Jafetában.« »Nélküled is tudom«, bosszankodott András, mint a dajkával ellenkező gyerek; és Lidike szorongva megszólalt: »Mit csináljak veled? Te Nechleby óta teljesen megváltoztál.«

De hétfőn reggel, amikor András keresztüljutott a kapun, csavart egyet a turniketten és lebélyegezte a munkajegyét, aztán végigment az udvaron s a feje fölött szerteszéjjel lógtak a kötélpálya kis csilléi, amikor az öltözőben ismerős arcok és ismerős hangok vették körül és Lechoa mester, testesebben, mint máskor, jóindulata jeléül alaposan hátba vágta, mondván: »No te kujon, hát Prágában jobban értik a lányok, mint itt, mi?!« és Halacska már messziről nyújtotta kezét: »Hát Isten hozta!«; amikor magábaszívta a gyapot és a mártoló ismert szagát, amely nem szellőződik ki a vasárnap folyamán a fémszaggal együtt, amit az olajozott gépek árasztanak egyre erősebben, ahogy belemelegszenek; amikor megvizsgálta, nincsenek-e lekopva a sodrók, mikor megtapogatta és kézzel forgatva kipróbálta a »sajátjait«, nem rontotta-e el Hrdina, aki helyettesítette — meglennének, csak a második szélső revolveren kell meghúzni az átdobó excentert — amikor megszidta az adogatót, hogy lassan ad kéz alá, mert nekünk bizony szaporábban kellett forgolódnunk; amikor elindította a kapcsolót s a levegő pukkant, fölhorkant, a szövőszék dohogva megindult, az első rezgések megrázkódtatták a padlót, a vetélők kilőttek a mejjékbe és a tizenhatos lecsapódó bordahéjai tompa morajjal, csengő rezgéssel, majd ütemes lüktetéssel dolgozni kezdtek s amelyben kis idő mulva mégis megkülönböztette (hogy szokik rá a szem a homályban), hogy az övéi játszanak, amikor itt állt megint a helyén, a jobbszárny második géputcájában a gépei mellett és helyette a mester és a vezető határoznak — akkor végre megkönnyebbült a szíve. Hálistennek, megint otthon van és minden rendben. Örült, hogy délelőtt egy szó sem esett a nechlebyi eseményekről, amitől úgy félt. Nem, nem, az úly-

beliek mindenkor azt az elvet vallották: nem a mi ügyünk, nem törődünk vele.

Az idő gyógyító egyhangúsága! Munkagépe minden nappal távolabb vitte Urbant Nechlebytől, esténkint pedig Lidikével szórakozott, aki hallgatólagosan megbocsátotta neki bogarait. Gyorsan megbékültek. A vér nem víz és jobb egy lánnyal ölelkezni, mint töprengeni. Lidikéhez menekült, erősen magához szorította, fejét rugalmas mellébe fúrta, behúnyta a szemét és belemerült az eleven, vonagló sötétségbe. S míg Lidike lelke kínzó képekkel, félelemmel telt meg, mi lesz holnap, addig András a biztonság mélységével vette körül. Mintha Lidike testének hullámzó mozgásával azt mondta volna: hallgass, nem adlak senkinek. András feje lecsúszott Lidike válláról és paradicsomi egykedvűséggel aludt el mellette. Könnyű szívvel tért haza, mint általában a legények szoktak, ha lányoktól jönnek. Úgy érezte, át tudná ugrani Úly kis folyóját, hogy mindent a világon keresztül tudna vinni, hogy majdnem egyenlő Kazmarral és meg volt elégedve magával. Nem félt a Beduin stopperórától, neki nem okozott gondot, győzte a munkát. És hogy tovább mi lesz? Nem a mi dolgunk, nem törődünk vele. A zátorankai kirándulásoktól lesülten, hozzáidomult az úlybeliek kissé egykedvű okos arcához, csakhogy magasabban hordta a fejét és élénk szeméből hiányzott a mult emléke.

Hogy nem emlékezett? Igaz, voltak pillanatok. De ha túlóráztak — hogy kevesebb szén kelljen, másodnaponkint nem fűtöttek s nem is dolgoztak — ilyenkor, mikor a tizenegyedik óráját kezdte, rájött néha. Van az úgy. Pereg a mejjék zuhataga, villámsebességgel fűzögetnek a vetélők, de egyszerre, mintha megakadna a bélfonál s mintha a villanykörték szaggatott fényében minden megállt volna.

A gépek acélja fullasztó hőt sugároz a fülsüketítő zajban, amely már szinte síri némaságként hat. És ebben az elhagyatottságban megmoccan a szívbe fúródott tövis, a rossz előérzet, vagy a lelkiismeretfurdalás fájó góca, az az elnyomott sóhaj és András szorongás kínozza; mi történt tulajdonkép, mi lesz és mit is mulasztottam el? Tüstént vetélőket tölt a dobba és serénykedése közben fájdalmasan megvonaglik az arca. Égőn sajog a karja sebzett vállában. Persze nehéz volt az a kis gyönge asszony, az a halott, akkor, azt gondolta, nem bírja tartani, elereszti. De ez nem más, mint a túlfeszített munka kábulata, amikor a figyelem már megoszlik; amikor már nem elég, hogy a gépekre ügyelj, de magadra is vigyáznod kell. Ez az az óra, mikor a végzet ólálkodik a gyár körül; mint az előbb is az appretálóban, ahol a szíj egy nőt hajonragadott és leskalpolt. De Urbant Rosenstamm a »balesetmentesek« közé sorozta és ez az osztályozás helyes. Csak egy másodpercig tartott, máris magához tért; semmiség, senki sem vette észre; a munkateljesítmény nem szenvedett, és ez a fő. Persze, hiszen ő higgadt ember, és itt otthon van. Jól van ez, jól.

Úgy járt ezzel az érzéssel, mint valami levéllel, amely nyomja a zsebét, mert válaszolni kellene rá. Szembekötősdit játszott önmagával, míg elkövetkezett április 22-ike, egy szerdai nap. Az egyik nap olyan, mint a másik, ezt sem fogják az évkönyvek számontartani, de András ezt a dátumot jól megjegyezte. Mindjárt meghalljátok, hogy miért.

Már napok óta sűrűsödött a viharelőtti, fülledt hangulat a tizenhatoson. Az ellenőrzés visszaküldte az árút, a számvevőség levont a bérekből, az igazgatóságtól orrokat kaptak, a takácsműhely hallgatásba süllyedt, mint valami fekete felleg és Lechora, a munkahajcsár, káromkodott, fokozta az akkordot, hajszolta a munkásokat, az emberek mo-

rogtak. Ilyen napokon a gépek is, mintha csak éreznék a műhely viharvemhes hangulatát, megbokrosodtak: az egyik a váltónál átrágta a szíjat, a másiknál elszakadt a betét, a harmadik elgörbítette a motollát. Figyelem! Figyelem! Itt nem lehet tréfálni! Ma semmi se megy símán. Hol vannak azok az idők, amikor a tizenhatoson még szombaton is csillagkeltéig szőttek és a szabóműhely majdnem nedvesen és melegen vitte el a szövetet az appretúrából, akkor bizony ügyet se vetettek holmi kis gyűrődésre. Ma nyargalnak a hibákon, mint az ördögök — ürügyet keresnek. A multkor Sztejszkallal történt, (akire a mester féltékeny volt Zdenka, az adogatónő miatt): egy létrácska miatt felmondást kapott, az elrontott darabot útravalónak adták neki és mehetett isten hírével. És mit ér a vizsgáló bizottság, az is csak azért van, hogy a rák a vetésre ne menjen. Mindenki a kenyerét félti. Állítólag Kazmar lába alatt is inog már a talaj, csakhogy a dacos óriás nem vallja be. (És nincs igaza? Jobb hallgatni.) Ezekben a napokban elterjedt a műhelyekben a hír, hogy legyen minek örülni, látogatást kapnak — mint minden alkalommal, mikor ügyesen ki akarnak tenni néhány fölösleges munkást, a többit meg munkára ösztönözni. Jön a Beduin — így csúfolták a munkások a pontozó mérnököt, a cég nevén, amelytől Kazmar megvette ezt a szabadalmat, a munkakancsukát. Olyan hírek is kiszivárogtak, hogy a téli kollekció befejeztével leszerelik a gépeket, ládába rakják és Jafeta mindenestül átköltözködik valahová Magyarországra. (Ki adna az ilyen beszédre. A félelem rémeket lát.) Mindnyájukat megszállta a titokzatos veszélytől, a gazdasági dögvésztől való rettegés, amelynek nevét Úlyban tilos volt kiejteni. A főnöktől lefelé, egyik a másikra igyekszik hárítani a hibát és tudjátok, hogy azt mindig a legalacsonyabb sínyli

meg, különösen, ha nincs jó viszonyban a mesterrel. Halacska gyakran panaszkodott társai előtt, hogy Lechora már a nevét sem tudja hallani, mindig kifogásol valamit azóta, hogy a drachói gyűlésen résztvett. András visszaemlékezett most erre.

Az említett szerdán délelőtt András éppen befejezte egy partí kockás flanell szövését — kivitelre készült Svédország részére — és bement Lechorához, hogy írja be ezt neki. A mester nem volt a teremben, András tehát a mejjékesbe lépett és összerezzent. Pedig már nem volt gyerek, fiatal férfi volt, de mindig belenyilalt, ha váratlanul, veszélyes közelségből szemben találta magát a képekről oly jól ismert, eleven Kazmarral. Nem, a Gazda nem lebeg láthatatlanul, mint a bank szelleme a Latman-gyár fölött és nem küld maga helyett csendőröket, hanem gondja van rá, hogy hogyan hárítsa el a bajt. Személyesen megy a műhelybe, személyesen intézkedik. Ember ám a gáton a Gazda! Ott állt mellettük a mejjékesben, a kopottkabátos óriás, jobboldalán egy elegáns, magas férfi állt, olyan szívdöglesztő jelenség, mint valami rossz film hősszerelmese, a Beduin, a gyár réme, stopperórával a kezében. Baloldalt az örökké káromkodó mester, aki most csupa alázatból egy lépésnyire a főnök mögé húzódott, de feszülő testén csak úgy ugráltak a támadásrakész izmok, hogy elkapja a hengert a forgócsapnál vagy galléronragadjon egy embert és kidobja — ha úgy parancsolnák. Ez a három férfi mint valami sziklabálvány magasodott Halacska fölött, aki mélyen lehajtott fejjel, háttal az ablaknak ott ült állványa előtt, amelyen a lemezek függtek. A lemezekről pedig a megkezdett sávozott minta lengedezett, mint a fodros víztükör — csak rá kell fújni és szertefoszlik. András belépett és maga is odanézett, ahová három férfi szegezte sze-

mét. Kazmar jellegzetesen elszűkölt pupillái, a Beduin szívdöglesztő szeme — olyan gömbölyű, mint a lócitrom — és Lechora mester színtelen, parázna szemecskéi — mind Halacska kezét figyelték. Csak, hogy el nem töri a tűt, Halacska olyan serényen öltöget, kapkodja a kampóval a fonalakat, de a keze remeg, egészen megzavarodott. András ismerte, milyen ideges, hiszen valamikor adogato't a keze alá, amikor még tanoncoskodott. »Asszony, hát nincs szeme?«, förmedt rá kéjjel Lechora. »Nem tud vigyázni? Rossz! Vegye vissza, de rögtön.« Pedig milyen gyakorlott fűzőnő! Rekordokat ért el. Könnyű keze volt, ujja alatt úgy folyt a munka, hogy öröm volt nézni, de nem bírta, hogy valaki nézze, ha dolgozik, mihelyt valaki szemmel kísérte munkáját, elvesztette a készségét. Már itt van, amitől félt szegény asszony, a pontozó bizottság! Úgy írtózott a stopperórától, mint az eleven ördögtől. Az elindított óramutató pedig rohan és hajszolja Halacskát, mint macska az egeret; ujjai szinte megmerevedtek; Zdeninka, az adogató, most nem igyekszik kezére járni és készakarva gyors egymásutánban nyújtja oda a csévéket. Beduin pedig a kezében tartott ívre átkozott vonásokat jegyez Halacska neve mellé, Kazmar vésztjóslóan hallgat hozzá; űzik-hajtják, mint a hajtók a vadat a vadász elébe.

»Maga nyári pihenőt tart ennél a bordánál«, förmedt az asszonyra Lechora gorombán és lelkes igyekezettel, hogy kiérdemelje az úr tetszését. »Ilyesminek itt nem vehetem hasznát. Maga mindig ráér. Azt hiszi parádénak tartjuk?!«

Halacska hirtelen földhözvágta a tűt, hogy csak úgy csengett, felugrott és elvesztve idegeit, felkiáltott:

»Az én károm, nem a magáé! Magát nem rövidítem meg! Hiszen aszerint fizetnek, amennyit végzek.«

Az ötvenéves Kazmar fiatalos lendülettel hajolt le a tűért és előbb emelte fel, mint ahogy Lechora és a Beduin szolgálatkészen a főnök lábánál összekoppantották homlokukat. És mintha ezzel a gyors mozdulattal levezette volna haragját, a Gazda az öltőtűt kezeiben forgatva megfontoltan így szólt:

»Halacska asszony, ha a munkás odavágja nekünk a munkát, nem tartóztatjuk. Senki sem nélkülözhetetlen, szombaton mehet. Jelentkezzék a pénztárnál. És tovább ment. Halacska úgy állt ott, mintha fejbevágták volna. Félig nyitott szájjal, üres tekintettel, karjait a testétől kissé eltartva állt. A nők a mejjésben fölemelték fejüket és egy pillanatra ránéztek; aztán lesütött szemmel folytatták a munkát. Már kislánykorától dolgozott Kazmarnál, tizennégyéves korától robotolt itt, huszonöt éve, hogy itt dolgozik, ő pedig elnézett fölötte és továbbment.

»Zdenka, vegye át tőle«, parancsolt a mester és ő maga, ez a vén fickó, — hogy nem szégyenli magát, ilyen aszszonynak való munkát kézbe venni, még a tanoncok az iskolából is szégyenkeztek, ha csinálniok kellett — odaállt a vályúhoz, hogy bebizonyítsa, milyen stramm legény még, hogy nem rösteli a munkát, úgy, hogy Kazmar láthassa és az összeseknek is példát szolgáltasson, adogatni kezdett Zdenkának, aki Halacska székecskéjére ült a megkezdett borda mellé. Halacska szótlanul állt egy darabig, aztán vállai közé húzta fejét, mint aki fázik, s lassan, nagyon lassan, mint egy vénasszony, pedig még nem is volt negyven éves, az öltöző felé csoszogott. Lelőtték, mint Polanszkynét. És András elállta Kazmar útját.

»Gazda«, kezdte, »nem hiszem, hogy...«, Kazmar hiúz szemöldöke alól csodálkozó mosollyal mérte végig s ettől belezavarodott mondanivalójába. De azért ezzel nem tö-

rítette le föltett szándékáról. A bátortalan ember olyan nehezen szánja magát valamire, hogy aztán, ha már egyszer elszánta magát, attól el nem áll. András elállta Kazmar útját és nem engedte.

»Gazda, maga igazságos ember«, mondta szorongva, mintha még valami másról is, András számára fontosabb dologról lenne szó, s a hangsúllyal akarná magára irányítani a figyelmet. »Mindig hittem magának. Halacska már huszonöt éve dolgozik magánál, magát nem sértette meg, talán csak nem dobja ki, mint egy utolsót..., mint valami utca szemétjét...«

Kazmar nem a szemébe, de valahová a feje tetejére nézett.

»A munkásokat munkára tartom«, mondta röviden, »és rendet én tartok itt. Magának nem tetszik ez a rend, hát kérje ki az igazolványát és menjen szintén.« András szívverése egy pillanatra megállt, de utána rögtön, szédült iramban, csak töredékekben, mint a fuldoklónak, képek vonultak el szeme előtt: az alázatosan nevetgélő, bolond Miskerik, Horynek rángatózó, megrepedezett lába, Feri, amint hátraveti fejét ott fent a szónoki emelvényen és szavát elnyeli a zenekar, a ballonok buborékai, a mikrofón köralakú kis nyilása és a Május elsején kapott kitüntetés. Ez volt az az ember, akiért a tűzbe ment. Mint a katona kiegyenesedve, vigyázzban állt és nem fordította el róla a szemét. Ebben a megvesztegethetetlen fiatal tekintetben valami felingerelte Kazmart. »Már ne is lássam itt!«, tette hozzá fojtott hangján, amely ennél az óriásnál mindig meglepte az embert. Aztán elfojtva növekvő haragját, mint a köhögést, elfordult.

»Gazda, Úly nem a világ«, válaszolt András, megfordult és távozott.

Délben, mikor Lidikének hírül vitték társnői, mi történt, magára kapta a kabátját és András után szaladt. A szoba közepén koffer, az almáriom nyitva, a székeken szerteszét ruhák, András csomagolt. A leány átlépett a küszöbön és összecsapta kezét a látványon.

»Mit tettél velem?«

Odalépett Andráshoz, aztán leült az ágyra, karjai erőtlenül lehullottak és zokogni kezdett.

»Veled, Lidike, miért veled?«

»A vénasszony miatt!«, tört ki és kirántotta a kezét; ekkor vette észre András szigorú arckifejezését. »Szegény«, folytatta lélekzetvétel nélkül, »de ki nem szegény ma? Ilyen rossz időkben! Hová tetted az eszed. Mintha nem tudnád, hogy intézik el az ilyesmit Úlyban. Te gyerek! Még mindig nem ismered az embereket. És segítettél ezzel Halacskán? Egy fenét és közben tönkretetted magad.«

Mindenek tetejébe még ki is kapok, gondolta András és bár igazán nem volt nevethetnékje, mosolygott. A női jajveszékelés dobhártyáját érte, a szavakat is értette, Lidike csehül beszélt. Hagyta beszélni és figyelmesen, de értetlenül nézett a kedvesére. A gyári hajsza öt éve! Kilométerekre való takácsmunka. Mire volt mindez tulajdonképpen?

»Szerencsétlen férfiak! Mindig olyan dolgokba avatkoznak, amihez semmi közük. Mintha nem lenne mindegyiknek elég a saját gondja! Mit fogsz most csinálni, ember, mihez kezdesz?«

Egyszer talán mint mester felügyelt volna az emberekre? És Lidikével valamelyik épületskatulyában lakna, amely kölyke azoknak a nagy háztömböknek. Hogy aztán megint kis Andrások és Lidikék járjanak az úlyi Kazmar

arcképeivel díszített mintaiskolába. Nem is jelentene gondot, hisz az iskola igazán mintaszerű és Lidike csinos leány. Mintha azelőtt nem tudtam volna ezt.

»Ilyen állás! És úgy szerettek téged . . .«

»Kérlek, ne beszélj a . . .«, sziszegett András és eltorzult az arca, mintha csupasz idegét érte volna ütés. Mintha ő azelőtt is nem tudta volna mindezt! Hogy Kazmar nem ember, hogy Kazmar egy dinamó, Lechora vadállat és Lidike egészséges szép leány, aki férjhez akar menni. Ferihez vagy Andráshoz, az nem fontos, a fontos csak az, hogy fészket rakjon magának. Most mindkét kezével kapaszkodik a nyakába és rá akarja beszélni, hogy ne menjen el és vigasztalja, pedig egyetlen panaszszó nem hagyta el a száját. Hiszen majd csak akad valami, nézd a bácsit, aki Amerikából jött, úgye, milyen reménytelennek látszott a dolog és a végén mégis találtunk neki munkát. András megint mosolygott. »Engem itt úgy kerülne mindenki, mint a bélpoklost«, mondta. Lidike eleresztette füle mellett a megjegyzést, kisírt arca kigyulladt az igyekezettől. Egyelőre nálunk lakhatnál, nézd, Éva elsejétől úgyis Brünnbe megy; ez éppen kapóra jön. — Akár anya, akár szerető, az már női vonás, hogy nem akarnak elereszteni a szárnyuk alól.

»Lidike«, mondta és simogatta a kezét, »mindig jó voltál hozzám, köszönöm neked. De Úlyban nem maradok. Hagyj engem! Innét el kell mennem. Ne kívánd, hogy megútáljam az életemet. Valahogy csak megleszek, amíg bevonulok és katonaság után majd meglátjuk. Addigra bizonyára jobb idők lesznek.«

András elutazása előtt elment Horynektől elbúcsúzni és most először szánta rá magát, hogy elmondja az öregnek, ami a szívét nyomta. »Horynek«, mondta »örökké szemrehányást tettem magamnak, hogy akkor a tűznél segítettem

a redőnyt lehúzni. De higyje el, nem sejtettem, hogy maga ott van mögötte.«

»Elhiszem neked«, válaszolt az öreg. »Ez volt a sorsom.« Kinyujtott lábára mutatott, amit délidőben a napon sütetett és mosolyogva folytatta: »A fájdalom bizony nem kérdezősködik. Ez az átkozott láb! Ennek mindegy, ki okozta.« Mikor felállt, kissé elhúzta az arcát, kezet nyujtott Andrásnak és szerencsés útat kívánt neki.

Halacska és Lidike elkísérték Andrást. Barátai nem voltak. Barátságról a Kazmar-emberek közt szó sem lehetett! Úlyban tízezer munkás van, de mindegyik társtalan. Máshol, ha valami sérelem történt, az egész gyár tiltakozik, sztrájkolnak, kitartanak, verekszenek, elesnek — hisz a Latman-gyárnak is végül mégis csak vissza kellett vennie az elbocsátott takácsokat, a kormány avatkozott bele a nechlebyi lövöldözés után — ahogy azt András a becsempészett ujságban olvasta — tudjátok, hogy a Hírnökben nem volt erről egy árva szó sem. De Úlyban mindenki azt az elvet vallja: akinek nem inge, ne vegye magára! És birka módjára várja, mikor kerül rá a sor. — »Mégis volt valaki, aki a védelmemre kelt«, mondta Halacska Andrásnak búcsúzóul és fásult arcában elkönnyesedtek szemei. »Sajnos, csúnyán ráfizettél. De én mindig fiamnak tekintettelek.« Urban szótlanul kinyújtotta a kezét, hogy átvegye tőle a papírokat. Megállapodtak, hogy Kazmar elleni perükkel Gamzát bízzák meg Prágában.

Lidikém, Isten veled! És ha néha furcsa voltam, ha néha megsértettelek, bocsáss meg mindent és tarts meg jó emlékezetedben.

Lidike még egyszer kezét nyujtja a mozgó vonatablakon át. Megy a kocsi mellett és még néhány lépést tesz a vonat után is. Aztán megáll. A zsebkendőt, melyet megbillentett

az úlyi szél, szájához szorította. Ahány vonat, annyi búcsúzás. Ezért csikorognak olyan fájdalmasan a vonatok. De a sziréna felsikoltott, jajgatva nyelte el a kis játékvonat füttyét és Lidike a kijárat felé szaladt, Halacska pedig visszatért bátyja gyermekeihez.

András behúzódott a szakasz sarkába, kinyujtotta hosszú lábát, sapkáját az orrára húzta, szemét behúnyta és addig nem is nyitotta ki, míg a vonat dübörgéséből, füttyéből meg nem állapította, hogy Úly már elmaradt a kanyarulat mögött. Nem akarta látni. De merre menjen, hogy elmeneküljön előle? A cseh határig egyre a Gazdát dicsőítő legendák, vagy a Kazmarnak szóló átkok fogják körülzümmögni, aszerint, hogy az utasok közül ki az, aki szóra nyitja száját. Akár Prágában, akár Lhotkán lép ki, az első, ami köszönti: K a z m a r — R u h a — J a f e t a...

De attól a szerdától, április 22-től kezdve már nem kísértette a megölt Polanszkyné szelleme.

Absolon Ádám!
Benárik Cirill!
Brandani Enrico!
Bures Jaroszláv!

A poggyászsorompónál, háttal a perronnak és arccal az utascsoport felé fordulva, egy borotváltfejű ember, alá idegenszabású inget, s kabátkihajtóján jelvényt viselt, ne veket kiabált. A pályaudvar irányító termében olyan fül ledt volt a levegő, mint valami padláson. Az izzó-barna félhomályból, amelyen még idekint is érzett a nyári vá os ernyedtsége, egyenkint váltak ki az utasok, hogy átvegyék útlevelüket. Zömök férfi lép elő, járása, mint a favágóé, tunya, napsütötte arcából búzavirág-szemek bámulnak várakozva és botszerű ujjaival bizalmatlanul, mintha félne tőle, átveszi a vadonatúj könyvecskét. Utána egy apró emberke tolakszik előre, fölhúzott szemöldöke olyanformán hat. mintha fütyörészne, arca élénk, gúnyoros, talán a korai szenvedések foszfora marta ilyenné, még siheder és utcagyerek. Aztán egy zsidó: hegyes, beesett arcát mély barázdák árnyékolják, a mai nap hevétől gyulladt szivárványhártyája a pogromok lövöldözésére emlékszik, ajka ravaszkás ívbe hajlik; a férfi egészen nőies ügyességgel mozog,

senkibe sem akad bele, átveszi kis füzetét, amely már sok országot megjárt és oly kopott, hogy szinte szétesik. Valahányszor elhangzott egy név, mindig egy koffert dobtak a kocsin levő poggyászrakásra, mindegyik utas egyformán megelégedett mozdulattal vonult vissza, menetközben nyitogatva a könyvecskét, a hitelesített útlevelet, távozott es életének bélyegzőkre lerövidített eseményeiben lapozgatott. Voltak itt okmánybélyegek, köralakú bélyegzők a sarokban és négyszögletesek a lap szélén, ferdén, és minthogy más dolga nem volt, elnézte a mordarcú koronás, szablyás állatokat, amelyek mind más államot jelentettek. Próbálta kibetűzni az idegen és érthetetlen szavak elmosódott, ibolyaszín szövegét, amiért pénzt adott. Várt és unalmában még a saját fényképét is tanulmányozta. Már nem ismert rá a letűnt mesevilág jómódú polgárában önmagára, amikor még sok volt az ennivaló és nagy a munkáshiány. Ezek az emberek, tudja Isten, a világ hány sarkából gyűltek itt össze. Egyik sem hasonlított a másikhoz és nem ismerték egymást. A csoportba tartozó néhány nő is nagyon különbözött egymástól. Útitársa sem volt senkinek. Az út, amelynek nekikészültek, nem volt szerelmespárok nászutazása. Mindenki egyedül áll itt útlevelével és árnyékával. Az állomás falain tarka falragaszok buzdítottak kirándulásra, amelyeknek foghíjas várpalotáiból és mozdulatlan hullámaiból nem annyira a töprengés melankóliája, mint inkább az árnyékban is harmincfokos hőség áradt. Az órák a keleti vonat elindulásáig lassan múltak.

Cserninszki Kazimir!

Dordevics Zlata!

Dorn Kurt!

Dryselius Kristian!

A sorompónál tevékenykedő hivatalnok tovább kiabált s az emberek olyan név hívószavára jelentkeztek, amelyet nem ők maguk, hanem valamelyik ősük választott, aki már rég elporladt, mielőtt ők megszülettek volna. Ez a név az ükapa képzelőerejéből pattant ki, a léleknek ugyanolyan titokzatos gubójából, mint amilyennel a természet gyakorolja szobrászművészetét, mikor az élőlényeknek görbe lábakat, bütykös kezeket, fatörzshöz hasonló testet ád, s megteremti a bölcs teve hülyén kókkadt fejét, a fókaszáj gyermeteg mosolyát, a tapír melankólikus orrát. Nem, nem voltak szépek, ha a szép fogalmánál a lábából tövist húzó gipszfiú arányosságára gondolunk, vagy a kígyóval ábrázolt fürtöshajú istenekre, akik ott láthatók a gyógyszertárak fekete márványlapján. Elevenek voltak, az eleven ember pedig ellenkezik minden mértékkel, élő embert nem lehet mértékkel mérni. Ez a szabálybaöntött elképzelések csalárdsága! Lám, szerb nő és szőke; a németnek nincsenek rendben a papírjai; a svéd a forróságban szétolvadni készülő gyantagolyóhoz hasonlít, hiszen olyan meleg van ma, hogy duzzad a festék és folyik a kence; amott az a tanító, úgy bámul, mint a gyermek; s ott az a szabó, valóságos dalia és mellette annak a vörös fémmunkásnak tisztára papi arca van. Így jelentkezett egymásután egész sor ember, hogy váltakozó képet nyújtson az élet kifürkészhetetlen voltáról. Egész sor ember, tudja isten honnan, akiket a mai kor közös zsákba dobott. Még mind fiatalok és máris az ócskavasba selejtezték őket. Rossz idők járnak. Európa vakvágányra futott.

A megviselt vulkánbőrönd, amelyből kikandikál az enyvpapír, a proletár aktatáska kopott bőre, az esőköpeny gumija, — a huszadik század örök zsidójának köpenye, — a vasúti jegy kartonja, a jegyváltó-rekesz ablakának puha-

fája, mindezek a piszoktól sötét és az ócskaságtól rozsdás forgalmi színek összefolytak és közös sorsukat annak a városteremnek átmeneti barnaságával vonták be, amilyenné az utóbbi évek eseményei változtatták át az életét. Vártak.

A falusiak, mint a zarándokok, vagy az újoncok, kofferjeiken ülve ábrándoztak, s szemüket, mint elalvás előtt, egyetlen pontra szegezték. Velükszületett türelemmel hagyták folyni az idő folyamát, a túldolgozott nemzedék fiai pihentek. Látom nagyapjukat és nagyanyjukat vasárnapi délutánokon. Viskójuk előtt a padkán üldögélnek egymás mellett, férj, feleség, hetenkint egyszer, kezük az ölükben pihen és hallgatással ünneplik az ünnepet. A zsidók állva olvasták az ujságot. A gyári munkások félbetört cigarettákat vettek elő, nyujtózkodtak, dacosan hallgattak és szkeptikusan vártak. Amott valaki hajadonfőtt és nyitott nyakkal odalendült a kikiáltó elé, a sorompóra. Lábait átvetette egymáson, kezével átfogta térdét és olyan agárarccal nézte a gyülekezetet, mint aki már tudja, hogy rőfjét hogyan mérik és mint forog a világ kereke. Az iparosfélék nyugtalankodtak, hogy elkésnek. Kalappal a fejükön, kezükben a jegy, karjukon a kabát; így álltak, indulásra készen, olyanformán, mint a fényképezőgép előtt.

Egy vékonyka, sietős hölgynek, mintha égne a föld a talpa alatt. Nyugtalanul izgett-mozgott. Különvált az expedíciótól, s a kipihent emberek türelmetlen élénkségével sétált hátul, a kijárat körül, ahová az utcáról ferdén hatoltak be a lenyugvó nap nyugati sugarai, telve a nyár elszórt zajával, amit időnként csak az alagsorban robogó vonat dübörgése nyomott el. Mint valami arcnélküli árnyék suhant ide-oda a beáradó fénykörben. Bizony türelmetlen volt! Azt elhiszem, őt nem tanították meg a katonaságnál türelemre.

Eminescu Konstantin!
Frasad Aman!
Gábor Béla!
Gamza Kornélia!
Gamza Kornélia! Nincs itt? Tovább. Herrmann Richard...

»Várjunk csak, így gyorsabban megy«, szólt az agárképű fiatalember, aki a sorompón ült. Leugrott és néhány fej fölött átnyúlva, odaadta az útlevelet annak a szórakozott nőnek, aki nem hallotta előbb a nevét és késve érkezett. A nő hálásan, de idegenül mosolygott, nagyon udvariasan megköszönte, aztán visszahúzódott és arca ismét zárkózott lett. De a fiatalember odalépett hozzá, megállt mellette és nem mozdult. »Lehetséges, hogy nem ismer meg?«, kérdezte hitetlenkedő félmosollyal és anélkül, hogy tudta volna, a sarkára nehezedve fölemelte cipője orrát, egészen úgy, mint Anténa Feri szokta, ha nőkhöz közeledett. Fejét kissé lehajtva állt fölötte, kérdően és kételkedve rámosolygott. A nő nézte. »Kérem, ne haragudjék«, mondta habozva, »de én most valóban...«, »Urban András vagyok«, válaszolt. »Mit csinál Sztankó?«, Gamzáné ráismert. »Szent ég, András!« Mindkét kezével megfogta a kezét, friss tenyere volt ebben a hőségben, s máris találomra kérdezősködni kezdett. Beleakadt ebbe-abba, de nem fejezett be semmit, mialatt András úgy érezte, hogy kellemes árnyék hűsíti a tikkasztó raktárban, mintha friss levegő tódulna be valahonnét. Szinte hihetetlennek találta, hogy Gamzáné állt előtte, de ha itt van, úgy éppen olyan, mint régen volt, s bár arcát az elmult évek élményei elkendőzték, mosolya még most sem fakult meg. De azt még sem hitte volna András, hogy ilyen jelentéktelen; olyan kicsi, hogy András egész fejjel fölébemagaslott. András emlékezetében erő-

teljesebben ragyogott; de mostanában már nem is gondolt rá. »És még csodálkozol, hogy nem ismertelek meg«, mondta könnyedén és Sztankó tekintetével őszintén a szemébe nézett. »Még gyerek voltál, mikor utoljára láttalak.« »Mindig is kisebbnek látott, mint amilyen voltam«, válaszolt András kissé duzzogva. Aztán férfialapossággal hajszálpontosan megmondta, mikor beszéltek utoljára: szeptemberben, Vencel napján lesz nyolc éve, mikor Gamzáékhoz búcsúzni jött, mielőtt Úlyba indult volna. Aztán egyszer később is járt Nechlebyben, amikor a Latman-gyárban a végzetes lövöldözés volt, majd ugyanebben az évben Gamza doktornál egy magánügyben is megfordult, de Gamzáné nem volt otthon, Gamzáné sohasem volt ilyenkor otthon. »Mintha egyenesen előlem bújt volna el«, mondta. A hölgy maga elé nézett és gondolkodott. »Várj csak, akkor a Tátrában voltam. András e szóra kissé befelé hátrált, mintha félne, hogy fájdalmas pontot érint. Helén, mi van Heléneel, csak nem halt meg? Nem tudott róla semmit és félt kérdezősködni. A megelégedett emberek nem futkosnak a világban, nem bizony, azok a kályha mellett üldögélnek. Mit csinál Gamzáné itt a kivándorlók, politemigránsok és desperádók között? Az asszony szinte kivette a szót András szájából, megkérdezte, hogy ő is Moszkvába utazik-e? »Valamivel messzebb«, jegyezte meg szándékos könnyedséggel. »Taskent«-be. »Az már Ázsia, úgy-e?«, jegyezte meg Gamzáné kissé elmélázó, gyermekded tisztelettel. De András meggyanúsította, hogy ezt csak azért mondja, hogy örömöt szerezzen neki. »És mit fogsz ott csinálni?« András elkomolyodott. Kezének bizonytalan széles mozdulatával rámutatott az emberekre a váróteremben. »Amit a többiek — munkát keresek, mert itt nincs ránk szükség. Egy éve, hogy visszajöttem a katonaságtól és nem akadt munka

számomra.« Gamzáné nagy, együttérző szemmel nézett rá, pedig éppen ez bosszantotta Andrást. Mit tudott ez a megkímélt hölgy? Azt, amit az ujságban olvasott és legfeljebb ha Gamza révén hallott valamit harangozni. Hogy szánakozzék rajta, köszöni szépen jóindulatát, arra igazán nincs szüksége. »Biztos helyre megyek«, jegyezte meg kis hányavetiséggel, bár befelé megremegtette a valóság. »Egy földim dolgozik ott, — Anténa Ferinek hívják, hiszen Gamza doktor ismeri. A fiú akkor a nechlebyi sztrájkban póruljárt és Gamza doktor úr húzta ki a csávából. Akkor, amikor Feri be volt zárva, egyszer meglátogattam — ez az egész história. Röviden és velősen azt írja, hogy Taskentben nagyon keresik a képzett textilmunkásokat — értsen a modern gépekhez és képezze ki az embereket — hát mi csehek aztán értünk egyhez-máshoz. Kazmarra még gondolni se szeretek, de amit nála tanultunk, attól már nem foszthat meg még ő sem. — De talán mégsem ülök maga mellé, talán kellemetlen lehetne.«

»Örülj, hogy az ablaknál kaptál helyet és ne bosszants«, válaszolt Gamzáné olyan hangon, mint ahogy a gyermekeket szidta valamikor, de az is lehet, hogy ezzel a szigorral enyhíteni akarta a hatást, amit szomorú tekintetével az előbb okozott. Szeme derűs lett és megint az a kellemesen hűs árnyék lengte körül, mintha valami forrásnál ülne. András nem tudta, hogy lehet az, de tény, hogy Gamzánénak nem volt melege. A keleti vonat, tele elhelyezkedő emberekkel, megmozdult. Az ablaküvegek gúnyosan recsegő indulóba fogtak s egymás után maguk mögött hagyták a szélvédett erkélyek színes rongyait, az utcák visszáját a bőrüktől lenyúzott házakkal, udvarok belsejével, a szivattyúkat, hordókat, szemétdombokat, s a rozmaringos ablakokat. Mindenütt a világon a szegények leggazdagab-

bak gyermekekben. A perifériák dombjain gyerekcserjék koszorúzzák a várost. A kislányok mindenütt a világon integetnek a robogó vonat után, mindenütt a földön csákányaikra, lapátjaikra támaszkodó pályamunkások várnak, míg a vonat lassan elhalad, összezsugorodik és a térkép túlsó sarkába röpíti őrtálló alakjaikat. Azért sírnak ezek a vonatok olyan bánatosan! Csalogatják a messzeséget. »Találd el, kihez megyek«, kérdezte Gamzáné titokzatosan.

András eddig hallgatott, s most zavartan rezzent fel. »Gamzához?«, kérdezte mesterkélt kedvességgel, ami a régi féltékenység maradéka volt. Az asszony hamiskásan nézett rá a szeme sarkából és megrázta a fejét. Nem bizony, Gamzát a mieink nem engedik oda, nem kapott útlevelet. Egyebekben ő már járt ott, mondta vontatottan és szórakozottan, lehajtva fejét, valamit keresgélt a táskájában. Szemben ült Andrással, finombokájú lábai egymás mellett pihentek s a vonat úszva vitte őket. Gamzáné mindent felforgatott a táskában — mindig rendetlen volt — végre mégis megtalálta, amit keresett. Egy képet nyujtott át.

András átvette és nem tudta, mit csináljon vele. Olyan bizalmatlanul tartotta kezében, mintha élő lenne és azért adták oda, hogy most ő dajkálja. A képről egy förtelmesen kopasz csecsemő bámult rá. Hasonfekve, dülledt szemmel nyitogatta buta, fogatlan halszáját — az ilyesmit meg kellene tiltani, hogy lefényképezzék. Minden érdeklődés nélkül nézte, majdnem undorral. Gamzáné, a figyelmes Gamzáné, aki társalgásoknál elbűvölő tapintattal ügyelt mindig a másokat érdeklő beszédtárgyra! Haja nem őszült meg, mosolya sem fakult el, csak mintha elvesztette volna tapogató csápjait és András egyszerre szánni kezdte. »Úgy-e, helyes kis fiú«, mondta Gamzáné elvakultan. »Az én gyermekeim pólyás korukban nem voltak ilyen csinosak. Ez

Helén fia.« »Nagyra nőjjön!«, kiáltott András buzgón és gyorsan visszaadta a furcsa képet — kár volt, hogy megmutatta. »Én pedig egyre — szóval féltem megkérdezni.« És most megkönnyebbülten hallja, hogy Helén úgy érzi magát, mint hal a vízben, meggyógyították a hegyek. Tavaly óta Novgorodban él, férje, egy amerikai mérnök, a novgorodi automobilgyárban dolgozik, többéves szerződés köti oda. »Azt én nem győzném kivárni. Mit érnek a levelek! Az nem az igazi. Én az élő Helént közelről akarom látni és a fiát sem ismerem még.« Igazán nevetnivaló! Taskent város a textilkombinátjával is csak az óceánok közt száradó szemölcs a térkép bőrén. De ez az asszony kiszemel magának egy csecsemőt, amilyen milliószámra születik évente és úgy hasonlítanak egymáshoz, mint a tojások, mind egyformán útálatosak. És most ez az asszony, hogy meglásson egy apróságot, nekiindul ennek az óriásbirodalomnak, ahol a népek sorsa új utakra lépett, mert nála úgylátszik csak a kis fickó számít. »Maga még nem járt ott?«, kérdezte. »Nem. És egy kicsit félek is«, mondta őszintén, András nagy csodálkozására. Összeráncolta a homlokát és kételkedve mosolygott: »Ön, Gamza felesége? Mitől fél?«

Harmadosztályú kocsi volt, zsúfolásig telve a nagy melegben. Az utasok rátapostak az eldobott cigarettavégekre, bicskával vágták a kenyeret, papírból ették a szalámit, újságot olvastak, beszélgettek, elhallgattak, dohányoztak, kinéztek az ablakon. De nem ez volt a fontos. Hőségtől fülledt, zsúfolt harmadosztályú vasúti kocsi volt, amely óriási rakomány reményt és álmot szállított. A távolságból felénk intett az az ország, ahol minden rendbe jön, ahol újra kezdheted az életet. A Sír Palesztínája, az aranymezők Amerikája, az Ígéret Földje messze van. A biblia kora óta

mindig így volt; ameddig a világ áll, az emberek mindig a csillag után mennek. Mi lesz aztán, ha elérik? Ha meglátják a fejük fölött álló csillagot? Ezt nem Gamzáné mondta fennhangon, ezt a vonat zakatolta. Mikor András megkédezte, mitől fél tulajdonképen, tipikusan női módon válaszolt:

»Hogy t é n y l e g úgy van-e minden«, felelte, nyilván azt gondolva, hogy ahogy azt Gamza állítja és ahogyan a »Vörös Láng« írja. »Meglátjuk«, nevetett András. Magam akarok erről meggyőződni, aztán megmondom magának. Mit ír Helén?« »Magáról tulajdonképpen semmit«, panaszkodott Gamzáné. »Hogy a legtökéletesebb röntgen berendezést bocsájtották rendelkezésére, de viszont nem tud jódtinkturát kapni (tudod, ő orvos a socgorodban); hogy férjének már most, életében, szobrot emeltek a parkban azért, mert gyorsabban dolgozott, mint a többiek és segítette felépíteni az ő új világukat — ha néha hiányoztak is a srófok. És hogy így van ez mindenben: nagy nagy dolgokat megvalósítanak, de kicsiségeknél megakadnak. De ha valaki ilvesmin megütköznék, éppen olyan ostoba volna, mint az, aki szemére veti a nagy matematikusnak, hogy tintamalacokat ejtett munkájára Ha az emberek csodálni tudják a piramisokat és katedrálisokat, hát a Szovjetben különb műveket alkottak rövid néhány év alatt és annak, aki nem él ott, nincs joga ítéletet mondani fölöttük. Persze, Helént más fából faragták«, mondta Gamzáné valami félénk büszkeséggel és vidám vágyakozással, »én viszont már ócskavasba való vagyok. De semmi egyebet nem kívánok, csak azt, hogy nektek, fiataloknak igazatok legyen és hogy ti győzzetek«, mondta egyhuzamban, amit András kissé zavarosnak érzett — vagy az öregek oldalán vagyok, vagy a fiatalokén — nem igaz? De

Gamzáné szóáradatában, ami a nyárilakok tereferélő lakosainak tulajdonsága, megemlítette Rózsit is és megkérdezte, vajjon Häuslerné gyakran jár-e Nechlebybe. Vagy egy év előtt látta valahol, egy páholyban — nagyon csinos volt! Rózsiból gyönyörű fiatalasszony lett.

András bizalmatlanul nézte Gamzánét, valahogy az volt az érzése, hogy szavai nem őszinték. »És nem fáj az önnek«, kérdezte válasz helyett nyersen, »hogy a régi faházukban most idegen emberek laknak?«

»Én nem csüngtem rajta«, mondta nyugodtan és jelentőségteljesen Andrásra nézve. »Édesanyám halálával — egy egész világ omlott össze és azt már nem lehet feltámasztani. Minek is? Hisz mindez mesterkélt lenne. Nem volna már az igazi. És aztán, hogy ne tünjek jobbnak, mint amilyen vagyok«, mondta a Gamza gyermekek őszinteségével, »a faházat mindenképen el kellett adni. Bár őszintén szólva azt hiszem«, mondta engedékenyebb hangon, »hogy ahhoz a ragyogó asszonyhoz nem illik az eldugott Nechleby, sem a mi eldugott, szegény, öreg villánk.«

»Hiszen csak azért vétette meg, hogy maga fölé emelkedjék«, válaszolt András az előbbi hangon.

Alig látható mosoly, függöny mögötti árny futott át Gamzáné arcán, amely meglepően emlékeztetett Helén iróniájára, de máris eltűnt. »Rózsi bizonyára saját kedve szerint rendezkedett be Nechlebyben«, mondta a hölgy burkoltan, »és remélem, hogy tetszik neki ott.«

»Nem tudom«, válaszolt András, »nem voltam náluk. Egyszer tavaly doktor Häuslerné félrehívott és szemrehányást tett, hogy ne csavarogjak dologtalanul, hogy nem szégyelem-e magamat, fiatal embernek dolgoznia kell. Így aztán kitértem az útjukból, nehogy félnie kelljen, hogy esetleg koldulni megyek hozzá.«

»Mit mondtál akkor Polanszkynénak«, szakította félbe Gamzáné izgatottan és kezével a halántékához kapott. »Az a borzalom! Mikor Sztankó mindazt elbeszélte nekem, én . . .«

»Jó, hogy nem volt akkor ott«, válaszolt kitérően András. »Ilyesmi nem való érzékeny embereknek.« És nem beszélt tovább a dologról. Ez a név elég későn esett a faház említésénél. Pedig ezzel kellett volna kezdeni, hisz András életében ez a név nagyon komoly események krónikájának kulcsa volt. Nem lehet erről csak olyan könnyedén csevegni, Gamzáné nagyságos asszony, még ha jószándékkal is történt — épp ezt nem bírom — hogy beszéddel üsse el azt, hogy a nővérem megalázott; ismerjük az ön társalgásbeli kacskaringóit!

Kohók nyúltak az égbe, mint túl a nyugaton. Szénbányák vidékén haladtak át. Érdekes képe volt a tájnak. Fák helyett oszlopok, hegyek helyett rakások, a rakásokon asszonyok kapaszkodnak és szedegetnek. Kis füstkígyók kúsztak a salakdombokon, mintha arra figyelmeztetnének, hogy a föld itt eleven és belseje még működik. Egy palaszínű, szomorúszemű tó mentén haladtak el. Elöntött bánya, az elemek: víz, tűz, gáz vidékén, betemetett bányászok fölött, azon a mindig robbanni kész földön, amelyben hontalanok túrkálnak, három anyanyelv keresztezésén és mégis mindjárt megértik egymást a munkások. Ez az úttörő bányászok országa. Aknák támasztóállványainak fekete vonalai szaggatták meg az alkonypírt, a fúrótornyok akasztófái zsiráfbetűket írtak a kovácsok egére. Naplemente után ez az a pillanat, amikor a táj elveszti az élet méreteit és propaganda falragaszok, vagy a jászolemlék transparenseinek távlatába siklik, aszerint, hogy ki nézi. Mindketten hallgattak, figyelve, mindegyik a maga módja szerint, mi-

képpen fordul a kártya. Nella a faházban lemaradt arról, hogy az elhúnyttal megbeszélje sorsát. András önmagát látta, milyen volt ő, az örökölt közmondások fia, munkás az olvasókönyvek ábráin. Hű, mint a kutya, serény, mint a ló, húzott, engedelmeskedett és küzködött, Kazmarért a tűzbe rohant, szerette a gépét, semit sem akart, csak megélni és a vonat zakatolt. Mit vétettem nektek, hogy üres kézzel engedtetetek el, mit tettem ellenetek, hogy garas nélkül hagytatok elmenni.

»Megrendelted a hagymákat Hillegomtól?«, kérdi élesen az öreg hölgy és Nella úgy áll előtte, mint a megszégyenített diáklány. »Mindjárt gondoltam, hisz ismerhetnélek már. Lehet is valamit rátok bízni. Amit én nem intézek el... A verandát sem építettétek hozzá«, mondja marón elégedetlenkedve, »pedig Mrázek már...« És Nella Helén nevét említi, meg a betegség elnevezését, amelyet édesanyja korában még halálosnak tartottak és óvatosan köntörfalazva magyarázza az összefüggést. »Más szavakkal, elpazaroltátok a házat«, mondja az öreg hölgy, kedvteléssel használva unokái szójárását. »Jól tettétek. Fütyülök a villára, fődolog, hogy a leány meggyógyult. Mibe került az a betegség?, érdeklődött és vastag töltőtollát, mint valami pisztolyt szorongatta a kezében, s kócos fejét a zölden és kéken vonalozott elszámolási könyv fölé hajtotta.

A katonaságnál legalább tudta, hogy hová tartozik, mindent kapott, gondja nem volt, — bár Ruszinszkóban szolgálni nem volt lakodalom. De amikor levetette az egyenruhát és civilbe öltözött, úgy érezte magát, mint meztelen ember a tüskebokorban. Szégyenteljes és megalázó év volt. Butaság, miért szégyelte magát? A megkergült világgazdaság miatt? Nem volt-e sokmillió embernek hasonló sorsa a világon? De ilyen az emberi természet, mindig olyasmiért

szégyenli magát a legjobban, amiért nem ő felelős. Ezidén, mikor leutazott Lhotkára, hogy szezónmunkára jelentkezzék az uradalomnál vagy az építkezésnél, úgy utasította ki a bácsija meg a nénije, mint valami csavargót, legszivesebben elsüllyedt volna szégyenében. Úgy bizony, házrészét már felette és apróhirdetésekre költötte, a sovány kártérítés, amit Gamza akkor kiperelt Kazmaron, még a katonaság előtt elfogyott. Hiszen még az is kenyérrel él, aki nem hiszi istent. Ez a kificamodott kor! Ez a nincstelen semmi! Ez a kétségbeesett tudat, hogy fölösleges ezen a gyönyörű földön! Ez az örökösen ismétlődő szertartás s az örökösen egyforma hivatalok, az élet kapui, amely élet még meg sem kezdődik. Sorba állsz az utcán, a többiek is korán keltek, tartod a frontot, vársz, és tudod, hogy hiába. De tovább vársz, talán egyszer mégiscsak betöröd a balsors kapuit, egyszer talán mégis lesz sikered. Sikered, hogy odajutsz a kis ablakhoz. Az ablakban egy fej, s még mielőtt előveszed papírjaidat, máris lehord. Tűzd a kalapod mellé, barátom. Hiába koptattad a bakkancsot.

»Furcsa«, mondja a leány az anyjának, — kiről is tanácskoznánk, csak a gyerekekről, »hisz emlékszel, mindig aggódtam Sztankó miatt. De hogy Helén — eszembe sem jutott. Olyan leány, mintha kovából faragták volna. És látod, éppen Helén...« »Nemsokára követett volna engem? Csak merészelt volna«, vágott bele szavába az öreg hölgy dühösen. »Hogy kergettem volna vissza!« A leánya most azzal a félénkséggel, amelyet a világtalan élők éreznek a halottakkal szemben, minthogy ezek előtt már föllebbent a fátyol, megkérdezte: »Mit gondolsz, Helénnel már kivan egyenlítve a számla? Nem kell féltenem Sztankót is?« De ilyesmit a halottak nem árulnak el, letették a hallgatás fogadalmát. — A vonat pedig do-

rombol: az előérzet csal, csak a célt keresni, de megvan, de megvan a szerencsepatkó, visszája, visszája, de megvan, de megvan . . .

. . . Oroszországba, Oroszországba, ahol az édesapám harcolt, pereg a kerék, minden megfordul, minden más, minden más, mint ahogy gondoljuk, feleselt a vonat és gomolyította a föld kilométereit. A nap megosztozott az éjtszakával s a sötétségben a duplán idegen országok hátra felé futottak.

Íme, most itt ül vele szemben álmainak egykori kísértő árnya, arca ezüstösen sápadt, szeme megsötétült és alakja belevész a homályba. Olyan keskeny, olyan kevés helyet foglal el, kilakoltatták a faházból, pedig egyszer úgy akart hozzá visszatérni, mint nagy úr és feltaláló. A szakasz utasai fölismerhetetlenül összegabalyodva aludtak; a szágul dás léghuzata tépdeste a nyitott ablak függönyét, a szíjkötés kioldódott, a függöny elszabadult és fojtogatta az ablakot. Gamzáné kinyujtotta a kezét és visszakapcsolta a szíjat; és megint beáradt az éjtszaka zöld illata.

András kissé rekedten megszólalt: »Álmodni sem mertem volna, hogy egyszer így együtt fogunk utazni! Tudja, most elárulok valamit, amin nevetni fog: tudja-e hogy süvölvény koromban nagyon szerelmes voltam magába? Egyszer régen, még a Ford-kocsi idején. — De bocsásson meg, meg kell mondanom, vezetni nem tudott.«

»Tényleg, nem tudtam«, válaszolt szemben vele az árny Gamzáné hangján, »tudom! Nagyon jól tudtam! De ti gyerekek mindig túlszigorúak voltatok velem szemben!«, tette hozzá vidáman.

A néma kalauz végigment a folyosón, s a sarokban csavart egyet a kapcsolón, az alvók a fény érintésére meg-

mozdultak és András Gamzánéra nézett. Most a fáradtság sárga fényében látta csak, hogy már öregasszony.

»Jó estét«, mondta Gamzáné és feléje bólintott, mintegy jeléül annak, hogy már nem fog nyugtalanságot terjeszteni maga körül, és kedvesen, közvetlen emberi mosollyal, az öregek gyógyíthatatlan ravaszkás szívélyességével rámosolygott. Most is, mint a csecsemő fényképénél, Andrásnak megesett rajta a szíve, valamit nagyon sajnált, s már tudta, hogy nem fog vele többé vitatkozni.

Ha ott leszek, ha ott leszek, ha ott leszek, lihegte és ígérgette a vonat, az utazás régi nótáját fújva. Vajjon beteljesült-e az ígéret, vagy hazudott-e, mint az úlyi vicinális, azt egy ujabb kötet mondhatná csak el. Itt befejezzük a fiatal Urban Andrásról szóló első könyvet.

Marie Pujmanová

EMBEREK A VÁLASZÚTON

A mű eredeti cseh címe: Lidé na křižovatce. Fordította Dr. Bernát József, átdolgozták Zobor Eszter és Dr. Zólyomi Antal. A borítólapot Zádrapa T. tervezte. Kiadta a Magyar Könyvtár könyvkiadó, Bratislava, 1951-ben 5000 példányban. A kiadvány száma 30. Tervcsoport 301/13. Tervívek száma 33.5. A papír ívalakja 86×61/80 gr, minősége 221. — Nyomta a Pravda nyomdavállalat nv. zsolnai üzeme. A kézirat átadásának napja 1951 július 15. Betűtipus garmond Ideal. A könyv 1951 decemberében jelent meg.

Ára füzve Kčs 110.—, kötve Kčs 130.—.

megnehezítik a szociáldemagog frázisok, amelyek Kazmar jóindulatának, emberségességének hirdetésével az osztályellentéteket akarták elkenni. A munkások proletár osztályöntudatuk által diktált bizalmatlansággal fogadják Kazmar lányát is, aki a kapitalisták fenékig rothadt társaságát megútálva a munkásokhoz közeledik. A munkásoknak vele kapcsolatos viszonyában a munkásosztálynak a liberális burzsoázia iránti viszonya tükröződik.

Urbán András fejlődése a cseh proletariátus fejlődésével azonos. Jobb jövőről álmodozva, öntudatlanul kezdi munkáséletét. Osztályhelyzeténél fogva határozottan áll a proletariátus oldalán és egyre öntudatosabb tagja lesz ennek a harcban acélossá kovácsolt osztálynak.

Minden jelenetnél, minden szereplőnél és minden helyzetnél meggyőződhet az olvasó, milyen alaposan ismerte Pujmanová a munkások harcát, életét és milyen ügyesen tudta megfigyelni a kapitalista társadalom leplezett ellentmondásait, árnyoldalait.

Minden magyar dolgozó számára hasznos tanulság ez a könyv. Felidézi számunkra a rideg multat a maga gyászos valóságában. Azt a multat, amelyből Köztársaságunk minden dolgozójának okulnia kell, hogy annál nagyobb lendülettel építse, annál forróbban szeresse a bíztató jelent és a boldog jövőt.

Cs. S.

22.

Ára: fűzve 110·— Kčs
kötve 130·— Kčs